

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ANADOLU MASALLARINDA
AKILLI VE DELİ MOTİFİ**

Yunus ŞAM

Yüksek Lisans Tezi

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MART 2023

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ANADOLU MASALLARINDA AKILLI VE DELİ MOTİFİ

Tez Yazarı

Yunus ŞAM

Danışman

Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK

MART 2023

ELAĞIÇ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı:	ANADOLU MASALLARINDA AKILLI VE DELİ MOTİFİ
Yazarı:	Yunus ŞAM
Tez Öneri	13/01/2022
Tarihi:	
Savunma Tarihi:	17/02/2023

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Başkan: Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Üye: Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN

Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

**Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../20..... tarihli toplantısında
tescillenmiştir.**

Pro. Dr. Murat SUNKAR

Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “ANADOLU MASALLARINDA AKILLI VE DELİ MOTİFİ” Başlıklı Yüksek Lisans Tezi’nin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

14.01.2023

Yunus ŞAM

ÖN SÖZ

İnsan, akla sahip bir varlıktır. Bu dünyada yapılabileceklerin sınırını aklıyla çizer. Akıl, insanın sahip olabileceği en büyük güçtür ve insanın mutluluğuna giden yolda aracı vazifesi görür. İnsanlığın var oluşundan itibaren kimi insanların aklı zenginleşirken kimi insanların aklı daralmış ve sınırlanmıştır. İnsanlar hayata dar açıdan bakmaya başlamıştır. Aklın kısırlaşması nedeniyle toplumsal fayda, yerini bireysel faydacılığa bırakmıştır. İnsanlığın fayda görmesi insanın fayda görmesidir. Akıllı bir kenara bırakıp aptallığı, deliliği seçme kişiye zarardan başka bir şey kazandırmaz.

Masallar, sembolik olarak toplumun yaşam felsefesini bünyesinde barındırır. Eğitici yönü ağır basan masal türünde akıl kavramının önemli yeri vardır. Gerek asıl masallarda gerek hayvan masallarında akıl motifi, ana giriş vazifesi görmüştür.

Anadolu Masallarında Akıllı ve Deli Motifi adlı çalışma, “Ön Söz”, “Kısaltmalar” ve “Giriş”in dışında üç bölüm ile “Sonuç” ve “Kaynaklar”dan meydana gelmektedir.

Çalışmanın Giriş kısmında, “Masal, Motif, Tip ve Karakter Hakkında Genel Bilgi” başlığı altında, masallar hakkında yapılan tanımlar ele alınmış, “Masalların Özellikleri” başlığı altında masalın şekil ve içerik özellikleri hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. “Masalların Önemi” başlığı altında ise, masalın toplumu eğitmedeki rolü, kültür ve değer aktarımındaki rolü hakkında etraflı bilgi verilmiştir. Yine “Motif Kavramı Hakkında Bilgi” başlığı altında masallarda kullanılan motifler hakkında bilgiye, “Tip ve Karakter Kavramları Hakkında Bilgi” başlığı altında ise masal anlatılarındaki tip ve karakterlerin anlatı içindeki yerine değinilmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölüm’ü, “Masallarda Akıl/Akıllılık Motifi” adını taşımaktadır. Bu bölümde, akıl ve akıllılık hakkında genel bilgiler ele alındıktan sonra, akıllılık ve kurnazlık ilişkisi, İslam’da aklın önemi, akıl/bilgelik ile ilgili ayetler, akıl/bilgelik ile ilgili vecizeler, Türk halk anlatılarında aklın önemi, akıl ve mizah ilişkisi adlı alt başlıklar altında bilgi verilmiştir. Yine aynı bölümde “Masallarda Aklın İşlevleri” ve “Masal Tip ve Karakterlerine Aklın Yansımaları” başlıkları altında masallarda aklın yeri hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Çalışmanın İkinci Bölüm’ü, “Masallarda Deli/Delilik Motifi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, “Delilik Hakkında Genel Bilgi” başlığı altında delilik hakkında bilgi verilmiş, delilerin özellikleri, deliliğin türleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Aynı bölümde “Masalda Delilik Kavramının İşlenişi” adlı başlık altında deliliğin Anadolu masallarına tezahürü hakkında etraflıca bilgi verilmiştir.

Çalışmanın Üçüncü Bölüm’ü, “Masallarda Aptal/ Aptallık ve Saflık Motifi” adını taşımaktadır. Bu bölümde ise, “Aptallık Hakkında Genel Bilgi” başlığı altında, aptallık hakkında bilgi verilmiş, aptallık üzerine söylenen akıllı sözlerle yer verilmiş ve aptallığın mizah ile ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bölümün “Masal Tip ve Karakterlerine Aptallığın Yansımaları” adını taşıyan başlığı altında ise aptallığın Anadolu masallarında konu ediniş şekillerine yer verilmiştir.

Çalışma; “Sonuç” ve “Kaynaklar” ile sona ermektedir. Sonuç kısmında, çalışmada ulaşılan değerlendirmeler yer almaktadır. Çalışmada faydalanan eserler, “Kaynaklar” başlığı altında, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Çalışmada, Anadolu’da anlatılan masal örnekleri için, Esmâ Şimşek’in Yukarıçukurova Masalları, Saim Sakaoğlu’nun Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Nedim Bakırcı’nın Niğde Masalları- Hayvan Masalları, Umay Günay’ın Elazığ Masalları, Naki Tezel’in Türk Masalları, Hüseyin Doğramacıoğlu’nun Kilis Masalları, Bilge Seyidoğlu’nun Erzurum Masalları, Ali Berat Alptekin’in Taşeli Masalları, Necati Demir’in Anadolu Masallarından Derlemeler, Pertev Naili Boratav’ın Zaman Zaman İçinde- Az Gittik Uz Gittik, Abdullah Doğan’ın Adıyaman Yöresi Masalları, Mehmet Yardımcı’nın Malatya Masalları, Mehmet Özçelik’in Afyonkarahisar Masalları ile Naci Önal’ın, Muğla Masalları, Tahir Alangu’nun Keloğlan Masalları adını taşıyan çalışmalarında yer verdikleri masal metinlerinden, masal ve masal kahramanları üzerine yazılmış tezlerden yararlanılmıştır.

Danışmanlığımı üstlenen, çalışmamda bana yol gösteren, destek ve emeklerini esirgemeyen, öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyacağım Sayın Ebru ŞENOCAK'a keşfedilmemiş suların izini sürmem için bana ilham kaynağı olduğu için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca tecrübeleri ve bilgileriyle ışık tutan, bana akademik yolda yürüme şevki kazandıran değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK'e, Doç. Dr. Gülda ÇETİNDAG SÜME ve Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR'a; değerli bilgisini ve zamanını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN'e teşekkür ederim.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde sabır gösterdiği için eşim Behice'ye; sürekli çalışmama izin vermeyen, bilgisayar başında gözlerim bozulmasın diye kendisini parka götürmemi isteyen kızım Loya'ya; çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

Yunus ŞAM
ELAZIĞ 2023

İÇİNDEKİLER

BEYAN	I
ÖN SÖZ	II
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Masal, Motif, Tip ve Karakter Hakkında Bilgi	1
1.1.1. Masal Hakkında Genel Bilgi	1
1.1.2. Masalların Özellikleri	4
1.1.3. Masalların Önemi	7
1.1.4. Motif Kavramı Hakkında Bilgi	11
1.1.5. Tip ve Karakter Kavramları Hakkında Bilgi	13
2. MASALLARDA AKIL/AKILLILIK MOTİFİ	14
2.1. Akıl/Akıllılık Hakkında Genel Bilgi	14
2.1.1. Akıllılık ve Kurnazlık İlişkisi	15
2.1.2. Akıl/Bilgelik ile İlgili Ayetler ve İslam'da Aklın Önemi	15
2.1.3. Akıl/Bilgelik ile İlgili Vecizeler ve Aklın Önemi	18
2.1.4. Türk Halk Anlatılarında Aklın Önemi	21
2.1.5. Akıl/Akıllılık ve Mizah İlişkisi	28
2.1.6. Masalların Bilişsel İşlevinde Aklın Önemi	29
2.1.7. Masallarda Aklın İşlevleri	31
2.1.7.1. İnsanlığa Hizmet İşlevi	35
2.1.7.2. Bilgelik İşlevi	37
2.1.7.3. Engel Aşma İşlevi	40
2.1.7.4. Bağ Kurma (Bilgi üretme) İşlevi	42
2.1.7.5. Kazanç Sağlama İşlevi	45
2.1.7.6. Yanlış Eğilim İşlevi	47
2.1.7.7. Fiziki Gücü Etkisiz Kılma İşlevi	48
2.1.8. Masal Tip ve Karakterlerinde Aklın İşlenişi	51
2.1.9. İnsanlarda Akıl	51
2.1.9.1. Erkek Tiplerinde Akıllılık	52
2.1.9.1.1. Keloğlan	52
2.1.9.1.2. Padişah	57
2.1.9.1.3. Köse	60
2.1.9.1.4. En Küçük Kardeş	62
2.1.9.1.5. Çoban	67
2.1.9.1.6. Aksaçlı İhtiyar/Derviş	70
2.1.9.1.7. Hızır	72
2.1.9.2. Erkek Kahramanlarda Aklın Kullanımı	75
2.1.9.2.1. Yardımsever İnsan	75
2.1.9.2.2. Akıllı karar veren	77
2.1.9.2.3. Şansı Kullanan	79
2.1.9.2.4. Bilgi Edinen/ Danışan	82
2.1.9.2.5. Zor Durumda Kalan	83
2.1.9.2.6. Kazanç Sağlayan	85
2.1.9.3. Kadın Tiplerinde Akıllılık	87
2.1.9.3.1. En Küçük Kardeş	87
2.1.9.3.2. İhtiyar/Gizemli Kişi	90
2.1.9.3.3. Anne	91
2.1.9.4. Kadın Karakterlerinde Aklın Kullanımı	93
2.1.9.4.1. Kötü Niyetli /Arabozucu	93
2.1.9.4.2. Yardım Sever	96
2.1.9.4.3. Sıkıntı Gideren	98
2.1.9.4.4. Kıvrak Zekâyâ Sahip Olan	100
2.1.9.4.5. Kazanç Sağlayan	104
2.1.10. Hayvan karakterlerinde aklın işlenişi	105
2.1.10.1. İnsana Akıl Veren	111
2.1.10.2. Çözüm Bulan	114

2.1.10.3. Kazanç Sağlayan	115
2.1.10.4. Sıkıntı Gideren	116
2.1.11. Dev Tipinde Akıl	118
3. MASALLARDA DELİ/DELİLİK MOTİFİ.....	121
3.1. Delilik Hakkında Genel Bilgi.....	121
3.1.1. Delilik, Saflık ve Aptallık İlişkisi	123
3.1.2. Delilerin Özellikleri	124
3.1.3. Delilik Üzerine Vecizeler, Atasözleri	125
3.1.4. Türk Halk Anlatılarında Delilik.....	128
3.1.5. İtibarî Delilik	131
3.1.5.1. Dahi Deliler	132
3.1.5.2. İlmi Deliler/ Veliler	134
3.1.5.3. Cesaretli Deliler.....	136
3.1.5.4. Delilik Velilik Arasında Mecnunlar/Abdallar	137
3.1.6. Tıbbi Delilik.....	139
3.1.7. Masallarda Delilik Kavramının İşlenişi	139
3.1.8. Erkek Tiplerinde Delilik	139
3.1.8.1. Padişah	140
3.1.8.2. Keloğlan	142
3.1.8.3. Köse.....	144
3.1.9. Erkek Kahramanlarda Delilik Nedenleri.....	146
3.1.9.1. Kazanç İsteyen	147
3.1.9.2. Gerçek Deli	148
3.1.9.3. Saçma Yanlış Anlamalar	151
3.1.9.4. Delice Aşırılıkları Olan	153
3.1.9.5. Absürt Dilekleri Olan	155
3.1.9.5. Zevkine düşkün	157
3.1.10. Kadın Kahramanlarda Delilik Nedenleri	159
3.1.10.1. Kıskaçlığa Yenik Düşenler	160
3.1.10.2. Cesaretini Yanlış Kullananlar.....	161
3.1.10.3. Gerçek Deli.....	163
3.1.10.4. Suça Meyilli Olan.....	166
3.1.10.5. Niteliği Niceliğe Değişen	167
3.1.10.6. Gereksiz Seçimler Yapan	168
3.1.10.7. Delice Aşırılıkları Olan	170
3.1.11. Kadın Tiplerinde Delilik	172
3.1.11.1. Üvey Anne.....	172
3.1.11.2. Büyük Kardeş/Abla	173
3.1.12. Hayvan Kahramanlarda Delilik	174
4. MASALLARDA APTAL/ APTALLIK ve SAFLIK MOTİFİ.....	177
4.1. Aptallık Hakkında Genel Bilgi.....	177
4.2. Aptallık mı Becerisizlik mi?	178
4.3. Aptallık Üzerine Akıllı Sözler	179
4.4. Aptallık ve Mizah İlişkisi	181
4.5. Saflık ve Aptallık İlişkisi	182
4.6. Masalda Aptallık Motifinin İşlenişi	183
4.6.1. Erkek Tiplerinde Aptallık	183
4.6.1.1. Keloğlan	185
4.6.1.2. Padişah	188
4.6.2. Erkek Kahramanlarda Aptallık Nedenleri.....	190
4.6.2.1. Korkak Aptallar	190
4.6.2.2. Kelimenin Tam Anlamıyla İtaat Eden.....	191
4.6.2.3. Söz Dinlemeyen	193
4.6.2.4. Mantıklı Düşünemeyen	195
4.6.2.5. Saflığın Doğasını Yaşayan	198
4.6.2.6. Kadere Teslim Olan.....	199
4.6.3. Kadınlarda Aptallık	201
4.6.3.1. Kadın Kahramanlarda Aptallık Nedenleri	202
4.6.3.1.1. Mantıklı Düşünemeyen	202
4.6.3.1.2. Söz Dinlemeyen/Sır Saklamayan	204

4.6.3.1.3. Kibrine Yenik Düşen	206
4.6.3.1.4. Sağlığın Doğasını Yaşayan.....	208
4.6.4. Hayvanlarda Aptallık.....	210
4.6.5. Dev Tipinde Aptallık ve Saflık	213
5. SONUÇ.....	217
KAYNAKLAR.....	224
ÖZ GEÇMİŞ	

ÖZET
ANADOLU MASALLARINDA AKILLI VE DELİ MOTİFİ

Yunus ŞAM
Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
Türk Halk Bilimi Bilim Dalı
Mart 2023; Sayfa: IX+232

İnsanı diğer canlılardan ayıran akıldır. Dolayısıyla aklın kullanılması tarih boyunca hemen her toplumun önem verdiği bir konu olmuştur. Akıl ve aklın kullanılmamasından ortaya çıkan delilik ve aptallık unsurları, anlatıların merkezine yerleştirilmiştir. Gerek yazılı gerek sözlü anlatılarda aklın insana kazandırdıkları, aptallığın ve deliliğin insana, insanlığa zararları dile getirilmiştir.

Akıl, delilik ve aptallık unsurlarının masallar aracılığı ile sembolik olarak ele alınması çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Halkın kolektif bilincinin yansıması olan masalların teması durumundaki akıl seçmeye, doğruyu yanlıştan ayırt etmeye yarayan bir önemli unsurdur. Halk, bu derece önemli bir unsur hakkındaki görüşlerini masallar yoluyla somutlaştırarak gelecek nesillere aktarmak istemiştir.

Çalışmamızda, akıl, delilik ve aptallık unsurlarının anlatı türlerinden biri olan masallarda işleniş şekilleri çok yönlü bir bakış açısıyla incelenmiştir. Masallarda aklın önemi, akıl yoksunluğunun zararları erkek kahramanlar, kadın kahramanlar, Keloğlan ve hayvan kahramanlar üzerinden işlenerek çeşitli açılardan çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Masal, akıllılık, delilik, aptallık, saflık.

ABSTRACT

The Intelligent and Crazy Motif in Anatolian Tales

Yunus ŞAM

Master Thesis

THE UNIVERSITY OF FIRAT

The Institute of Social Sciences

THE DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LİTERATURE

March, 2023 Page: IX+232

It is the mind that distinguishes man from other living things. Therefore, the use of reason has been a subject that almost every society attaches importance throughout history. The elements of madness and stupidity that arise from the use of reason and reason are placed at the center of the narratives. In both written and oral narratives, the benefits of the mind to man and the harms of stupidity and madness to humanity and humanity have been expressed.

The symbolic handling of the elements of reason, madness and stupidity through fairy tales constitutes the basis of our study. The mind, which is the theme of the tales, which is the reflection of the collective consciousness of the people, is an important element that helps to choose and distinguish right from wrong. The people wanted to convey their views on such an important element to future generations by embodying them through fairy tales.

In our study, the ways in which the elements of reason, madness and stupidity are handled in tales, which are one of the narrative types, are examined from a multi-faceted point of view. The importance of the mind and the harms of the lack of mind have been tried to be analyzed from various perspectives by processing them through male heroes, female heroes, Keloğlan and animal heroes.

Key Words: Tale, wisdom, madness, stupidity, purity.

KISALTMALAR

Kısaltmalar

bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1. Masal, Motif, Tip ve Karakter Hakkında Bilgi

1.1.1. Masal Hakkında Genel Bilgi

Türk halk edebiyatında önemli bir nesir ürünü olan masallar, yaratıcısı halkın muhayyilesi olan, olayların cereyan ettiği mekân ve zamanın belirsiz olduğu, kahramanlarının bazen gerçekte olabilecek kişilerden bazen gerçek üstü özelliklere sahip olan varlıklardan bazen de hayvanlar arasından seçildiği hayali bir türdür. Bu hayalilik zaman, mekân ve kahramanların sunumunda geçerlidir. Masal olayları hayali gibi görünse de aslında yaşanmışlığın birer yansıması gibidir. Toplum insanın yaşadığı, gördüğü, duyduğu olayları hayalilik kisvesi altında sonraki nesillere aktarır.

Masal tanımı olarak halk bilimi araştırmacıları farklı tarifler yapmaktadır. Esmâ Şimşek, *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması* adlı eserinde, farklı araştırmacıların tarifine yer verdikten sonra, kendisi de “Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.” der. (Şimşek, 2001: 3). Şimşek bu tanımıyla, masalın kendine ait hayali dünya içinde, kendine ait zaman akışına ve mekân özelliklerine sahip olduğunu, metinlerin belirli kalıp ifadelerle başlayıp yine belirli kalıp ifadelerle nihayete erdiğini vurgulamıştır. Şimşek’e göre yaşanan hayat ile hayal edilen hayat arasındaki mesafe büyük olsa da bu büyüklük masalın sihirli potasında birlikte sunulur. İnsanların çoğu hayal ettiği hayatı yaşayamaz. İstemediği bir senaryoyu canlandırmak zorunda kalan bireyler; yaşamak istedikleri hayatı, senaryosu kendilerine ait hayali bir dünyada yine kendilerinin oluşturdukları hayali kahramanlar aracılığıyla yaşatıp bastırdıkları duyguları açığa çıkarırlar. Böylece masalarda insanların bastırdığı duygular sembolik olarak ifade bulur.

Umay Günay’a göre: “Masallar, diğer folklor mahsulleri gibi paylaşılan hayatın içinde doğmuş ve muhafaza edilmiştir. Masalların müşterek bir yapıya ve ortak motiflere dayalı sözlü gelenek içinde gelişmiş edebi bir tür olduğu gerçektir.” (Günay, 1975: 17). Günay, Türk Dünyası El Kitabı’nda masal için “Asırların birikmiş irfanını ve belirli bir hayat düzenini, yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi bir arada kendisine has bir atmosferde ve üslûpla, kendi mantık silsilesi içinde geleneksel motiflerle anlatan masallar, sözlü anlatım türlerinin en ilgi çekici olanıdır” der (Günay, 1998: 425). Günay’a göre masal sadece çocukları eğlendirmek için söylenen bir tür değildir. Masalda tüm halkın hikâyesi anlatılmaktadır.

Saim Sakaoğlu masalı “Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde, dinleyicileri inandırabilen, bir sözlü anlatım türü” olarak tarif eder (Sakaoğlu, 2002: 4). Sakaoğlu’na göre masal tarihin güzel sayfalarında yerlerini almış olan dünün görüş ve düşüncelerini bizlere sunan türdür (Sakaoğlu, 2009: 17). Sakaoğlu’na göre masal, nesiller arası duyuş ve düşünüşün aktarımını sağlayan bir türdür.

Şükrü Elçin masal için şöyle demektedir: “İşte böyle bir zaman içinde, köklü geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan, ‘hayalî-gerçek’, ‘mücerret-müşahhas’, ‘maddî-manevî’ bir takım konu,

macera, vak'a, problem, motif ve unsurlar, nesir dili ile vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, husûsî bir üslupla anlatılır veya yazılır" (Elçin, 1986: 369).

Bilge Seyidoğlu'nun masal tarifi: "Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, 'bir varmış, bir yokmuş' gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda, 'yedi, içti, muratlarına erdiler' yahut onlar 'onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana' gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir" (Seyidoğlu, 1986: 149-153).

Verilen masal tariflerinde masalın sadece çocuklar için anlatılan bir tür olmadığı vurgulanır. Masalda anlatılanları gerçek hayatta birebir görmek mümkün değildir. Konuşan hayvanları, peri kızlarını, Kaf dağı, obur devleri, büyücüler ülkesini gerçek hayatta görmek mümkün değildir. Ama masaldaki olaylar gerçek hayatta yaşanmışlığın yansımasıdır. "Masallar incelendiğinde, masal olaylarının hep toplumsal bir gerçekten kaynaklandığı görülür. Masalların bu gizli gerçeğinin izi sürüldüğünde de bu iz sürme bizi pek çok toplumsal olayın, yaşanmış gerçeğin gelişmesine ve bu gelişmenin de insanların beklentisine uygun, psikolojik dünyasını rahatlatarak bir şekilde sonuçlanmasına götürür." (Yavuz, 2009: 17). Gerçek hayatta yaşanmış bir olay karşısında aciz kalan halk, gerçek hayatta söyleyemediğini masal anlatılarıyla dışa vurmuş ve masalı, gerçekte yaşadıkları olayların nasıl sonlanmasını istiyorlarsa o şekilde -mutlu sonla- bitirmiştir. Masal tariflerinde masalların kültür aktarıcılığı rolü üstlenmesi vurgulanan bir diğer özelliktir. Masallar, bir neslin duygu ve düşüncelerini, gelenek ve göreneklerini, inâçlarını, değerlerini sonraki nesle aktarmak için kullandığı etkili bir araçtır.

Araştırmacıların masal tanımlarından sonra özgün bir masal tanımı yapılabilir: Masallar, gerçekte yaşananların zamandan ve mekândan soyutlanarak yeniden kurgulanması neticesinde ortaya çıkan, görünenin ötesinde gelecek nesillere kültür taşıyıcılığı yapmak, anlatıcısına ve dinleyicisine ruhsal rahatlama sağlamak vb. görünmeyen görevleri de üstlenmiş bir türdür.

Masallar, folklorun bir parçası olup sözlü anlatı geleneğinden gelir. Eski neslin kolektif aklını temsil eder. Bir varmış bir yokmuş şeklinde başlayan masalların ne kadar eski olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Masalların hangi bağlamda ortaya çıktığı ve hangi amaçla ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Masalların kökeni hakkında üstünde durulan üç görüş vardır: mitolojik görüş, tarihi görüş ve etnografik görüş. Masalın kaynağının mitoloji olduğunu düşünen araştırmacılar, Hint mitolojisini, görüşlerinin temeline almışlardır. Masalın kaynağını tarihi kitaplarda arayan araştırmacılar da çalışmalarının temeline Hint tarih kitaplarını koymuşlardır. Etnografik görüşü benimseyenler de masalın kaynağını antropolojik unsurlarda aramışlardır.

Dünya edebiyatında masal türündeki ilk eser, Hint hükümdarının Beydeba'ya yazdırdığı "Kelile ve Dimne" kabul edildiği için çoğunlukla masal türünün menşei Hint mitolojisine, Hint masal kitaplarına dayandırılmaktadır. Sözlü gelenekte meydana gelen, ağızdan ağza dolaşan bu eski anlatıları kesin olarak Hint anlatılarına dayandırmak pek de mantıklı gelmemektedir. İlk masal kitaplarına Hint kültüründe rastlanması, masalların ilk kez burada ortaya çıktığı anlamı taşımamaktadır. Farklı bir ülkeden gelen gezgin de masal anlatmış ve bu anlatılanlar birileri tarafından yazıya geçirilmiş olabilir. Eski bir tür ve sözlü kültür ürünü olması nedeniyle masalların menşei hakkında kesin hüküm vermek mümkün değildir.

Masallar, gelişigüzel bir şekilde dile getirilen anlatılar değildir. Ait oldukları milletlerin ananeleri, dünya görüşleri, insan özellikleri, sosyal yapısı, kültürel ve ekonomik durumları hakkında doğrudan olmasa da dolaylı olarak bilgi verir. Kahramanı padişah olan masallarda,

padişahlık kurumu hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bazı masallarda ağalık kültüründen bahsetmektedir. İnsanların ağaların yanında çalışarak geçimlerini kazanmaya çalıştıkları görülmektedir. Düğünlerde, şölenlerde davul çalınıp halay çekilmesi toplumun kültürel yapısı hakkında bilgi vermektedir. Çobanların kaval çalması, çobanlık müessesesi hakkında bilgi vermektedir. Aile hayatı, karı-koca ilişkileri, kardeşler arası dayanışma, esnaf kültürü vb. birçok konu hakkında masallar örtük bilgi vermektedir.

Masal anlatıları içerisinde mitolojiden, efsanelerden, şiirden, atasözlerinden ve birçok türden özellikler barındırır. Masallarda çocuğu olmayan çiftlere bazen Hızır'ın bazen de yaşlı dervişin gelerek elma yedirmesi masalların mitolojiden etkilendiğinin göstergesidir. “Yunan mitolojisinde her şeyi yaratan toprak ana Gaia, Tanrıça Hera'ya-Olimpus'unbaş Tanrısı olan Zeus ile evliliği sırasında “doğurganlığı” sembolize eden altın bir saksı içinde elma hediye eder. Cermen mitolojisinde de baş tanrı Wodan'ın / Odin'in karısı olan Frigg kehanet, evlilik ve doğurganlığı sembolize eden elma ile bağlantılı olarak anneliğin tanrıçasıdır.” (Ercan, 2017: 1047). Birçok kültürün mitolojisinde elma; aşkı, sevgiyi, cinselliği, günahı, doğurganlığı, bereketi, yasağı, ilk günahı sembolize eder. Elma masallarda doğurganlığı sağlamakta ve yeni hayatlar bahsetmektedir. “Uygur Türkleri de elmayı, koruyucu bir kuvvet olarak görürler ve kötü ruhlu olmayan sihirli ağaçlardan sayarlar. Onun için, kırk çıkarma işlemlerinde, bebeği beşiğe bağladıktan sonra, beşik anası, deve dikenini veya elma kurusu ile tütsü yapıp beşik üstünde dokuz defa dolaştırarak kötü ruhları kovarlar.” (Şimşek, 2008: 195). Masallarda kurallara uygun yenen elmanın fayda sağlaması, bu türün mitoloji, efsane gibi türlerden, halk inanışlarından etkilendiğini göstermektedir.

Bazı masallar, atasözleri ve deyimlerin dramatize edilmiş hali gibidir. Toplamların edindikleri bilgi ve tecrübelerin yansımaları atasözleri ve deyimlerde görülmektedir. “Kültür değerlerimizi bize yüzyıllar önceden aksettiren, Türk dilinin anlam olarak çok zengin bir dil olduğunu misallerle bizlere gösteren atasözleri, Türk düşünce tarihinde atalarımızın mantığını tecrübe ve muhakeme sonunda ortaya çıkarmış kültür birikimleridir.” (Ünal, 2010: 22). Toplamlar tecrübelerinin yanında değer yargılarını da atasözleri yoluyla söze dökmektedir. Atasözleri yoluyla anlatılmak istenilen konular ayrı bir güzellik kazanmaktadır. Bazı masallarda da toplumun ortak malı olan atasözlerin olay anlatımıyla ve kahramanlar vasıtasıyla somutlaştırıldığı görülmektedir. Topluma ait olan, toplumun duygu ve düşüncelerini, deneyimlerini az ve öz sözle anlatan atasözlerini ete kemiğe büründürüp toplumun sofrasına koymayı, anlamlandırmayı yine halkın ortak malı olan masallar da vazife bilmiştir. “Atasözlerini kullanmak diğer halk edebiyatı ürünleriyle (masal, fabl, efsane mit vb.) birlikte tüm öğrencilere yardım edebilir. Özellikle ahlaki ve demokratik ilkelerin verilmesinde bireylerin kendi etnik ve kültürel farkındalıklarının gelişimine katkı sağlar.” (Grant ve Asimeng-Boahene, 2006: 18). Hak yerini bulur, gün doğmadan neler doğar, hatasız kul olmaz, iki cambaz bir ipten oynamaz ne oldum dememeli ne olacağım demeli, parayı yüzü sıcaktır, sabrın sonu selamettir vb. atasözlerde anlatılmak istenenler masallarda somutlaştırılarak okuyucuya-dinleyiciye sunulur.

Masalların ilişki içinde olduğu bir diğer tür efsanelerdir. Efsanelerin inandırıcılığının bittiği yerde masalın sihirli dünyası başlar. “Masalın çiçeği, efsane yıkıntıları üzerinde açar veya daha az romantik bir ifadeyle: Masal, efsanenin terk ettiği üst hatı kullanır, yağma eder, o anda hoşuna giden — ve artık kimseye ait olmayan şeyleri kendine mal eder.” (Buch:2006 13). Efsaneler ürpertici olayların ardında yatan nedenleri ciddi bir şekilde anlatırken masallarda bu ciddiyet yerini eğlenceli serüvene bırakır. İnsanların korktukları, dile getiremedikleri olayları masallar yoluyla dile getirmeleri gayet normal görülmektedir. Halkın yaşadığı yere yakın yerlerde efsanelere konu olmuş

ilahi varlıklar (cin, şeytan vb.) yerine tepegöz, dev gibi olağanüstü varlıkların kahraman olarak seçilmesi psikolojik açıdan çocuklarda ve yetişkinlerde rahatlama sağlayacaktır. Cin gibi ruhani varlıklar bilinmeyen diyarların temsilcileri olduğundan efsanelerde bahsi geçen bu tür varlıkların yerine cüssesiyle korku salan fakat akıllı kıt olduğu için baş etmesi kolay olan ve masallarda insanlar tarafından yenilgiye uğratılan, yok edilen varlıkların konu edinilmesi masalları keyifli bir anlatıya dönüştürmektedir.

Masal türleri konusunda araştırmacılar tarafından birçok tasnif yapılmıştır. Genel olarak Boratav, masal türlerini: hayvan masalları, olağanüstü masallar, gerçek masallar, güldürücü (latife) masallar ve zincirlemeli masallar şeklinde gruplandırmıştır (Boratav, 2006: 341). Yapılan masal derlemeleri kaynaklarında, bazı masalların gerçek olaylardan esinlenerek oluşturulduğu bazılarının da tamamen hayali olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç neticesinde masalları gerçek masallar ve hayali masallar diye iki ana grupta ele almak mümkündür.

1.1.2. Masalların Özellikleri

Halkın ortak ürünü olan masalların kendine has birtakım özellikleri vardır. Halkın yaratmış olduğu ve dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılan masallarda yalın, duru bir anlatım söz konusudur. Özellikle çocuklara yönelik olması masalları kolay anlaşılır bir özelliğe sahip kılmaktadır. Dinleyicinin anlayamayacağı kelime ve kelime gruplarına rastlanılmamaktadır. Bazı masallarda tekerleme kısmı karmaşık görünse de olay kısmına sadelik hâkimdir.

“İnsanlığın binlerce yıllık tecrübe, arzu ve özlemlerini dile getiren masalların en önemli özelliği kişi ve olayların olağanüstü nitelikler taşımasıdır. Bu da hayal ürünü olmasından kaynaklanmıştır. İnsanlar yapmak isteyip de yapamadıklarını hayallerinde canlandırmış, bunları gerçek dışı ve olağanüstü tiplere yükleyerek zaman içinde yoğurmuştur.” (Arıcı, 2004: 165). Masallardaki kahramanlar, mekânlar, olaylar hayalidir. Masal anlatısı gerçeklerden esinlenerek oluşturulmuş olsa bile okuyucusunda/dinleyicisinde hayal olma duygusunu yoğun bir şekilde hissettirir.

Masallarda olayların vuku bulduğu mekânlar ve zamanlar belirsizdir. Masaldaki hadiselerin cereyan ettiği mekânları reel hayatta görmek mümkün değildir. Olayların geçtiği zaman dilimi anlatmak için genel geçer zaman kavramları kullanılır. “Bu nedenle de masallar “Zamanlardan bir zamanda”, “Var olan olmayan zamanın birinde”, “Evvel zaman içinde”, “Bir zamanlar”, “Ülkenin birinde”, “Zamanlardan birinde”, “Dünyanın bir yerinde”, “Uzak ülkelerden birinde”, “Zamanın birinde bir memlekette”, “Zamanın birinde Kafdağı'nın ötesinde” gibi sözlerle başlarlar.” (Yavuz, 2009: 27). Zamanlardan bir zamanda, evvel zaman içinde vb. ifadeler sadece olayların geçmişte vuku bulduğu bilgisini dinleyiciye verir. Olayların geçtiği zamanın tarihi belirsizdir. Ülkelerin birinde, Dünyanın bir yerinde vb. mekân ifadeleri dinleyicinin muhayyilesinde büyük bir mekân belirsizliği yaratır. Yine ‘Kaf Dağı, Periler ülkesi’ gibi ifadeler mekânı reel dünyadan soyutlaştırır. Kahramanları arasında üç kardeş, yedi kardeş, ese, köse, keloğlan, dev, yedi başlı yılan, peri, cadı, padişah, vezir gibi belirsiz tipler vardır. Padişahın hangi ülke padişahı olduğu, üç kardeşin kimler olduğu, keloğlanın kim olduğu belli değildir. “Bu üçlü belirsizlik (yer, zaman, kahraman belirsizliği) nedeniyle de masalın tarihi evrimini belirlemek, öteki edebi türlerin zaman içindeki evrimini belirlemekten daha zordur.” (Yavuz, 2009: 27). Mekânın, zamanın ve kişilerin belirsiz olması masalın dönemlerine göre tasnif edilmesine mâni olmuştur. Hangi masalın hangi dönemde yazıldığını anlamak mümkün değildir.

Masallar mutlu sonla biter. Anlatının mutlu sonla bitmesi, dinleyicilerin özellikle de çocukların değerler eğitimi kazanması konusunda önem arz etmektedir. İyilik edenlerin mutlu sona kavuşması, dinleyiciyi iyiliğe teşvik etmesi yönüyle önemlidir. “Masalların, hemen hemen hepsinde, iyiler mükâfatlandırılır, kötüler ise cezalandırılır. ”İyi kalpli ve doğru olan kahraman, güzel şeylerle (padişahın kızı / oğlu ile evlenerek, padişah olarak, zengin edilerek) mükâfatlandırılırken, kötüler kırk katırın kuyruğuna bağlanarak (öldürülerek) cezalandırılır.” (Şimşek, 2001; 4). Masallarda yapılan iyilikler karşılıksız bırakılmaz. Yapılan bir alışveriş misali kendisine iyilik yapılan kahraman, gördüğü iyiliğin karşılığını iyilik yapana hemen verir.

Masallar dini, kültürel öğelerden bağımsız olup vermiş olduğu mesajlarla evrensel özellikler taşımaktadır. Masallar çocuklar için ilgi çekici eğlence aracıdır. Yetişkinlerde masalların sihirli dünyasından nasibini almaktadır. “Masal, yalnızca çocukları oyalamak, eğlendirmek için anlatılmakla birlikte aynı zamanda okur-yazar olmayanlar için roman ve öykü işlevi de görür.” (Gedikoğlu, 2008: 15). Masal anlatıları hem çocuklar hem yetişkinler için önemli bir yere sahip olmuştur. Anlatılar, çocuklar için iyi bir vakit geçirme aracı olurken yetişkinler için de adeta bir televizyon görevi görmüştür. Okuma yazma bilmeyen kişilerin televizyonun sesli olma özelliği ile televizyonda anlatılanları anlayabilmesi gibi masal dinleyerek anlama olayını gerçekleştirmiştir.

Masalı diğer türlerden ayıran özelliklerden biri de iskeletinde barındırdığı tekerlemelerdir. Kalıplaşmış sözlerden oluşan bu tekerlemelere ‘formel’ denilmektedir. Masalın giriş bölümünde, gelişme bölümünde ve sonuç bölümünde formellere yer verilir. “Masalların belirli yerlerinde birtakım sözler yer alır. Bu sözleri her usta anlatıcı kullanmak ister. Bu sözler, daha masalın asıl olaylarının başlamasından önce görülür ve yine masalın asıl olayının bitmesinden sonra da devam eder. Unutma ve yanlışlık gibi sebeplerle biraz bozulmuş olarak görülseler bile aslında bir kalıptan çıkmış gibi görünen bu sözlerle “formel” yani “kalıp sözler” adını veriyoruz.” (Sakaoğlu, 1999, 57). Bu formeller masala muazzam bir çekicilik katar. Her anlatıcı aynı ya da benzer kalıpları kullansalar da bu formeller kullanıldıkları masallarla estetik bir bütünlük arz eder. Özellikle giriş bölümündeki formellerin anlatıdaki olaylarla hiçbir bağlantısı yoktur. Giriş formelleriyle anlatıcı, dinleyicinin dikkatini çeker ve dinleyiciyi masala hazırlar. Anlatıcının ustalığına göre giriş formellerinin uzunluğu kısalığı değişir. Halk arasındaki anlatılarda sade formeller kullanılırken, usta anlatıcılar tarafından tekerlemeli formeller kullanılır.

Sade formellere: ‘Bir varmış, bir yokmuş.’, ‘Bir varmış; bir yokmuş... Evvel zaman içinde kalbur saman içinde...’ örnek verilebilir. Tekerlemeli formellere de: “Bir varmış bir yokmuş. Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde. Deve tellâl iken, horoz imam iken, manda berber iken. Annem kâşıkta, babam beşikte iken... Ben babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken... Babam düştü beşikten, alnını yardı eşikten... Annem kaptı maşayı, babam kaptı küreği gösterdiler bana kapı arkasındaki köşeyi... O öfke ile Tophane minaresini cebime sokmayayım mı borudur diye. O öfke ile Tophane güllesini cebime doldurmayayım mı darıdır diye... Orada buldum iki çiftte bir kayık. Çek kayıkçı Eyüb’e... Eyüp kızları haşarı... Bir tokat vurdular enseme, gözlerim fırladı dışarı... Orada gördüğüm bir kız... Adı Emine, girdim koynuna... Bir tarafı tozluk dumanlık, bir tarafı çayırılık çimenlik, bir tarafı sazlık samanlık... Bir tarafta boyacılar boya boyuyor renk ile... Bir tarafta demirciler demir dövüyor denk ile... Bir tarafta Mehmet Ali Paşa cenk ediyor şevk ile... Anan yahşi, baban yahşi, kurtuldum ellerinden...” (Tezel, 1968: 449). örneği verilebilir. İster sadeister tekerlemeli olsun; masal girişlerinde kullanılan bu formeller masalların konularından bağımsızdır.

Masal ortası formelleri, uzun zamanı kısa ifade etmeyi sağlayan, dinleyenleri heyecanını dikkatini artırmak için; kahramanları, mekânları değiştirmek için söylenen formellerdir. ‘Az gitmişler, uz gitmişler... Dere tepe düz gitmişler...’ formelinde uzun zamanı kısa bir şekilde söze dökme işlevi vardır. ‘Onlar gidedursunlar, biz gelelim ...’ şeklindeki formel ifadeler de kahramanları, mekânları, konuları değiştirme işlevine sahip formellerdir.

Masallarda olaylar çözüme kavuşup mutlu sona gelindiğinde masal anlatıcısı icra ortamına uygun bir bitiş formeliyle anlatısını bitirir. “Masal boyunca anlatılan olayların bir noktada birleştirilmesinden sonra anlatıcı, masalını uygun bir şekilde bitirmek zorundadır. Kafiyeyle bazı sözlerle masalı bağlarken dinleyicilerin kendisine gösterdikleri ilgiyi de dikkate alan anlatıcı kısa veya oldukça uzun olan bir bitiş formeliyle sözlerini bitirir.” (Sakaoğlu, 1999: 62). İlgi çekici olan bitiş formellerinden en çok kullanılanları: ‘Gökten üç elma düştü. Biri anlatanın, biri söyleyenin, biri de benim...’ ile ‘Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine...’ şeklinde ifade edilen formellerdir.

Türk halk masalları genel hatlarıyla üç bölümden oluşur.

Bunlar sırasıyla:

Serim (Döşeme)

Tekerleme ile masala giriş yapılır. Ana kahraman tanıtılır.

Düğüm (Gövde ve Gelişme)

Masalın en uzun bölümüdür. Asıl olaylar bu bölümde anlatılır. Kahraman çeşitli engellerle karşılaşır.

Çözüm (Sonuç)

Bu bölümde olay bir sonuca bağlanır. İyiler kazanır ve mükâfatlandırılır; kötüler kaybeder ve cezalandırılır. İyi dileklerle masal bitirilir.

Kimi araştırmacılar sonuç ve dilek bölümlerini ayrı bir bölüm olarak değerlendirerek masalları dört bölüme ayırmaktadır.

Masalların özellikleri şekil ve muhteva bakımından özetlenecek olursa:

Şekil Özellikleri:

1. Bazı masallar kısa, bazı masallar anlatımı uzun sürebilecek metinlerdir.
2. Masallar genellikle mensur olma özelliğine sahip olsa da bazı masallarda manzum kısımlara rastlanılır.
3. Masalların giriş, gelişme ve sonuç kısımlarında belli bir vazife üstlenmiş kalıplaşmış ifadeler, formeller vardır.
4. Her masal bir tip olarak ele alınsa da bazı masallarda birkaç tip birleştirilerek tek metinmiş gibi anlatılır.
5. Halkın kolektif ürünü olan masallarda dil sade ve anlaşılır özelliktedir. Sözlü gelenek ürünü olan masallar ortaya çıktıkları bölgenin ağız özelliklerini barındırır.
6. Masal metinlerinde diğer folklor türlerinden (atasözü, efsane, mani, fıkra vb.) örneklerle rastlanılabilir.
7. Anadolu masalları genel hatlarıyla üç bölümden oluşur.

Muhtevâ Özellikleri:

1. Masallar, olağanüstü kahramanlar (dev, peri kızı, cin, hayvan şekline girmiş insanlar, konuşan hayvanlar vb.), yerler (Kafdağı, körler ülkesi, kuşlar ülkesi, yeraltı dünyası vb.), hadiselerle (beddua ile taş kesilme, cinsiyet değiştirme, şekil değiştirme, devlerle, perilerle konuşma vb.) doludur (Şimşek, 2001: 4).
2. Masallar genellikle mutlu sonla biter.
3. Eğlendirici ve eğitici özelliği olan masallardan genellikle bir ders çıkarılır.
4. Masallarda toplumun sosyal hayatından (yaşam biçimi, insanlar arası ilişki, statü, iş bölümü, tören, şölen vb.) izler bulmak mümkündür.
5. Masallarda bazı karakteristik özellikleri sembolize eden tipler vardır. Bu tipler ve sembolize ettikleri özellikler: Keloğlan (akıllılık, zekilik, saflık), köse (ikiyüzlülük), üvey anne (kötülük, zulüm), üvey kız kardeş (kıskançlık), küçük kardeş (akıllılık, doğruluk) vb. (Şimşek, 2001: 5-6).
6. Masallarda kahramanların tedavi edilişleri, yardımcıları olağanüstü özellik gösterir. (Şimşek, 2001: 6).
7. Bazı masallar gerçek hayattan izler taşır. Bazı masallarda da olağanüstü konular işlenir.

1.1.3. Masalların Önemi

Toplumlarda zamanla oluşan gelenek, görenek, inanç, değer yargıları gibi unsurlar kültürü oluşturur. Topluma yeni giren bireylere –çocuklara- kültür aktarımı yapılır. Okul öncesi zaman diliminde çocuklara kültürel aktarımın en eğlenceli yöntemi masal anlatımıdır. Halkın muhayyilesinden çıkmış her anlatının eğlenceli yönünün yanında eğitimsel yanı da vardır. Kaynağı halk olan masalların bazen kültürü bazen tecrübeleri aktarmak gibi görevlerinin olması, onu önemli kılar. “Somut olmayan mirasın aktarılmasında önemli bir rol oynayan masalların başta çocuklar olmak üzere yaygın bir şekilde okunması ve bu faaliyetin nesiller boyu devam ettirilmesi ulus kimliğinin korunması açısından önemlidir.” (Kırılmış, 2019: 260). Sözlü gelenekte beslenen masalın günümüz şartlarında popülaritesini kaybetmemesi için farklı iletişim şekilleriyle okuyucuya-dinleyiciye-izleyiciye ulaştırılması gerçekleştirilmektedir. Değişen hayat şartlarıyla geniş aile modelinden çekirdek aile modeline geçilmiş ve insanlar arası iletişim yüz yüze olmaktan ziyade uzaktan olmaya başlamıştır. Bu bağlamda ulus kimliğinin aktarıcısı olan masalların sunumu da doğal olarak değişmiştir. Teknolojik değişim ve gelişmelerle birlikte masallar beyaz perdeye aktarılacak ya da seslendirme yöntemiyle geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle aile büyüklerinden masal dinleme seçeneği olmayan veya masal kitabına erişim imkânı bulamayan bireyler de teknolojik araçlarla masal dünyasının içine girebilmiş ve millî kültürüne ait birçok öğe kendisine aktarılabilmiştir.

“Ulaşımın henüz yeterince gelişmediği, dolayısıyla kültürlerin birbirlerini görme imkânlarının kısıtlı olduğu devirlerde dahi masalların ticaret kervanlarının peşinde dünyayı dolaştığı bilinen bir hadisedir. Bu edebî tür, kendi coğrafyasına ait tipik insan anlayışını, toplumsal yaşamın dayandığı temel değerleri, asırlarca yaşatılan arketipler gibi millî birçok unsuru bünyesinde damıtarak muhafaza eder.” (Kırılmış, 2019: 254). Masalların anlatıldığı coğrafyalar değişip masalın varyantları ortaya çıksa da ana unsurlar her daim aynı kalır. Olayın geçtiği mekân özellikleri değişir, olay kahramanları değişir, anlatım özellikleri değişir ama verilmek istenen mesaj

aynıdır. Toplumlara ait kültürel unsurlar aynıdır. İyilik yapanın iyilik göreceği, kötülük yapanın kötülük bulacağı gibi çıkarımlar aynıdır. Kahramanların karşılaştıkları güçlükleri aşmada kullandıkları yöntemler –kültürü yansıtan yöntemler- aynıdır. Hızır motifi, aksakallı ihtiyar motifi; büyü, efsun, anne baba duası gibi yardımcı güçler aynıdır. Aktarılan değerler aynıdır ve bu sayede dinleyici masallarla birlikte geçmişten süregelen birçok millî unsuru da nüfuz eder.

Çocuğun ilk dil öğrenim materyali masallardır. Çocuk, masallar sayesinde anadilinin kelimeleri ve yapısı hakkında bilgi sahibi olur. “Bir insana anadilini; anlatımı ikilemeler, benzetmeler, uyaklar, deyimler, atasözleri vb. gibi konuşma dilinin bütün incelikleriyle zenginleştirilmiş masallardan daha iyi, sözlü veya yazılı hangi edebiyat ürünü öğretebilir ki?” (Yavuz, 2009: 158). Kendisine masal anlatılan çocuk, kendi diline ait sözcükleri, deyimleri, ikilemeleri öğrenip dilin zenginliğinin farkına varır. Çocuk bir yandan güzel vakit geçirirken bir yandan da çocuğun kelime hazinesi ve hayal dünyası gelişir.

Tek bir metninde dahi anadilinin çoğu incelikleriyle karşılaşılacak tür masaldır. Çocuklar, masallar sayesinde ana dillerinin temel dinamiklerini öğrenir. Anlatılan masalın vermek istediği mesajı algılayan çocuklar, aynı zamanda tonlama, vurgu, jest, mimik gibi iletişim etkenlerini de öğrenir. “Çocuğa ana dilinin, bir işçi elindeki alet gibi nasıl kullanıldığını ilk öğreten, ona bu dilin türlü hünerlerini, kıvraklığını, zenginliğini, inceliğini ilk gösteren, kişiye kendi dilini konuşmayanlardan uzaklaştırıcı, onu konuşanlara yakınlaştıracı duyguyu –ninnilerin, tekerlemelerin, türkülerin yanı başında, ama herhalde onlardan daha geniş ölçüde- ilk aşıl原因an masaldır.” (Boratav 1958: 113). Masallar anadil öğretimini, sıkıcı bir şekilde değil de eğlenceli bir ortamda keyifli bir şekilde çocuğa verir. Bu keyif alınarak gerçekleşen öğrenme, çocukta öğrenme kalıcılığı sağlar.

“Olağanüstülüklerle çocukların hayal dünyasının sınırlarını genişleten, verdiği iletilerle onları hayata hazırlayan masalların bir diğer katkısı ise dil öğretimine yöneliktir. Bilindiği gibi ister sözlü isterse yazılı olsun masallar birer edebî üründür. Her edebî metinde olduğu gibi yine dil ile ifade edilirler. Bu açıdan bakıldığında masalların anlama ve anlatım becerilere katkı sağlaması da muhtemeldir.” (Avcı, 2013: 71). Çocuğun karşılaştığı ilk edebî tür masallardır. Masalların anlatım özellikleri, dil özellikleri çocuğun ana dili eğitimini destekler. Okul öncesi dönemde çocuklar ne kadar masallarla içli dışlı olursa dili kullanma beceriler o kadar ileri seviyeye ulaşır. Çocuklar masallar yoluyla atasözleri, tekerleme, bilmece gibi dili zengin kılan çeşitlilikleri öğrenir.

Sınıfsal farkların konu edindiği masalları okuyan/dinleyen bireyler aklını kullanarak birçok zorluğu aşabileceğini ve sınıfsal farkları ortadan kaldıracabileceğini öğrenir. Padişah masallarındaki yoksul kahramanlar yaptıkları iyiliklerle ve göstermiş oldukları başarılarla padişah tarafından yüksek mertebelere getirilir veya ülkenin yeni padişahı olur. Toplum bireyleri bu tür masallarda aklın sosyal statü farkını ortadan kaldıran bir unsur olduğunu öğrenir.

Günümüz dünyasında bireylerin eğitimini, eğitim öğretim kurumları üstlenmektedir. Ulaşımın, imkânın, ekonominin, teknolojinin gelişmesiyle çoğu birey eğitim olanaklarından yararlanmaktadır. Fakat eski dönemlerde çoğu birey imkân yetersizliğinden eğitilme konusunda aile büyüklerinin verdikleriyle yetinmek zorunda kalmıştır. İmkânların kısıtlı olduğu bu dönemlerde masal anlatılarının eğitim konusunda görev aldığını görmekteyiz. Akli kullanma, doğru sözden şaşmama, iyilik etme, helal yoldan maddi kazanç sağlama, çocuk yetiştirme, ahlaki davranışların sağladığı faydalar masallar yoluyla bireylerin dünyalarına yerleştirilmek istenmiştir. Masal dinleyicilerinin iyi birer vatandaş olmaları için mesajlar verilmiştir. “İşte insanoğlu kendi yaşam gerçeğini, çözüm önerilerini, beklentilerini masal olaylarına ve masal kahramanlarına

yükleyerek anlatmış ve yüzyıllar boyu, bu yolla gelecek kuşakları uyarmaya, eğitmeye, yaşamın zorluklarına karşı onları donanımlı kılmaya çalışmıştır.” (Yavuz, 2009: 19). Bireyler, kötü bir olayla karşılaşmadan masal dünyasının atmosferinde gezdirilerek hayat tecrübesi kazanmışlardır. Masallar toplumun eğitiminde bir eğitim-öğretim kurumu vazifesi üstlenmiştir.

“Yaşamak zorunda olduklarımızla, yaşamak istediklerimizin sistemli bir şekilde anlatıldığı masallarda; arzu edilen dünya, bastırılan duygular ve açıklamaya korktuğumuz düşünceler sembolik bir dil ile ifadesini bulmuştur.” (Şimşek, 2017; 42). Toplum bireyleri hatalarını, yapmak istediklerini, söylemek istediklerini her zaman dışa aktaramaz. Bazen şikâyetçi olduğu herhangi bir şeyi değiştirmek için kendisinde o gücü bulamaz bazen de dile getirmeye korktuğu için fikirlerini içine atmak zorunda kalır. Masal bu noktada devreye girer, bireylerin duygu ve düşüncelerini aktardığı, gelecek nesilleri ikaz ettiği bir sözcü görevi üstlenir. Masallarla birlikte o ülkenin psikolojik yapısı hakkında bilgi elde etmek mümkündür.

“Masallar geçmiş ve gelecek arasındaki önemli bir köprüdür. Masallar geçmişin; günlük yaşam işleyişi, aile yaşantısı, bayramları, düğünleri, büyükler ve küçükler arasındaki iletişim, eğitim şekilleri, yemek alışkanlıkları, çevre ile ilişkileri vb. davranış yapılarının sade bir dille anlatıldığı edebi bir üründür. Bu özellikleriyle değerler eğitiminde bir araç olarak kullanılabilir. Masaldaki bu davranış yapılarıyla ilgili örnek olay, rol yapma, tartışma vb. tekniklerle masalda verilmek istenen değer ortaya çıkarılabilir ve günümüzdeki davranış ve tutum şekliyle ilgili ilişkilendirmeler yapılabilir.” (Sever, Memiş ve Sever, 2015: 248). Masallarda, geçmişte yaşamış toplum insanının yaşayış şekli, ev içindeki ve dışındaki alışkanlıkları, insanların hayata bakış açısı konu edinir. Masalı dinleyen genç kuşaklar, önceki kuşakların millî ve evrensel değerlerini edinir. “Halk bilgisi ürünlerinin incelenmesinde, o ürünlerin yaratım ve aktarım süreçlerini belirleyen, etkileyen, yönlendiren geleneğin bilinmesi büyük bir öneme sahiptir.” (Gültekin, 2017: 359). Masallar sayesinde gelenek ve görenekler yeni nesle aktarılır. Aynı zamanda masalın anlatıldığı toplumun geleneklerini bilmek, masal anlatılarının daha iyi anlamlandırılmasını, tahlil edilmesini sağlar.

“Çocuğu kültürlenme ve eğitme süreci; aile, sokak gibi yakın ve doğal çevrede daha çok eğlendirme ve hoşça vakit geçirme amacıyla baslar, okul sıralarında sistemli ve planlı bir şekilde devam eder. Bu süreçte masalın, ulusal ve evrensel değerlerin aktarılması ve benimsetilmesinde, çocuğun hayal dünyasının geliştirilmesinde, soyut kavramları algılama yeteneğiyle dili kullanma (cümle kurma, betimleme, anlatım, vb.) becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir yeri vardır. Çocuğun, içinde yaşadığı toplumun ahlaki ile insani değerlerini eğlenerek ve hoşça vakit geçirerek öğrenmesinde özellikle masalların önemli bir görev üstlendiği söylenebilir.” (Karatay, 2007: 470). Öğrenmenin severek ve isteyerek yapılması bireyde kalıcılık sağlar. Çocuğun güzel vakit geçirmek için severek dinlediği masallar dolaylı olarak çocuğun eğitime katkı sağlar. “Masalların, çocuksu duyarlılığı en iyi yansıtan edebî tür olduğu söylenebilir. Masal, çocuk ruhunu besleyip hayal dünyasını zenginleştirirken çocuğu hayata, dolayısıyla geleceğe hazırlar. Masallar taşıdıkları sembolik unsurlardan ayıklandığında ortaya gerçek hayat çıkar. Çocuk hayal ürünü olan masallarda, kendini geleceğe hazırlayan tecrübelerin bir kısmını kazanır.” (Karatay, 2007: 471). İnsanların her şeyi yaşayarak tecrübe etmesine ömrü yetmez. Kısa zamanda çok şey öğrenmenin, tecrübe etmenin yolu başkalarının hayatlarından ve tecrübelerinden ders çıkarmaktan geçer. Masallar yoluyla, dinleyiciler kendilerini tehlikeye atmadan, yaşayıp risk almadan tecrübe kazanır.

“Gelişme psikolojisi, çocuğun fiziki gelişmesi, olgunlaşmasının çeşitli safhaları ve sosyalleşme ile kız ya da erkek gibi cinsiyet farkına göre ilgilerinin gelişmesi göz önünde

bulundurulduğunda, okuma yazma bilmeyen çocuğun dört yaşına kadar hızla gelişerek doruğa eren hayal gücü faaliyetlerini resimlere bakarak, kendine göre yorumlar yaparak, hikâye ve masal uydurarak tatmin olduğunu kaydettiğinden, genellikle masal, macera, keşif-icat, polisiye türündeki hikâyelere daha çok ilgi duyduklarından eğitimcilere önemli görev düştüğünü kaydetmektedir. Çocuklar, macera türündeki konulan doğru kabul ettiklerinden, onun çok sevdiği hikâye ve masallara doğru, ahlaki değerler katılarak öğrenme güdüsünü tatmin edip onu rahatlatmak gerekmektedir.” (Kantarcıoğlu, 1991: 27-28). Çocuklar, hayal-gerçeklik algısı gelişmemiş olduğundan söylenenleri ve duyduklarını gerçek olarak kabul ederler. Her şeyi gerçek kabul edip hafızalarına yerleştiren çocuklar için iyiyi, doğruyu masal anlatılarıyla harmanlayıp vermek çocukların gelişimine ve eğitimine katkı sağlar. “Yeni Psikoloji, Yeni Eğitim ve Çocuk Gelişimi hakkındaki yeni bilgiler, büyüme çağına olan çocuğun olgunluğuna erişinceye kadar kendini tanımasına, verilecek örneklerle çalışan, iyi yürekli, adil, yardımsever, millî ahlak ve terbiyeye, aile yapısına uygun idealler ve kıymet hükümlerine, sosyal ve kültürel çevrenin bir bütünü olarak yetişmesini istemektedir.” (Kantarcıoğlu, 1991: 28). Okuma ve yazma bilmeyen çocuklar için millî ve ahlaki değerleri vermenin en rahat, en eğlenceli yolu masallardır. Çocuklar, masallar vasıtasıyla doğru-yanlış davranışlar, iyi-kötü alışkanlıklar hakkında bilgi sahibi olur. Çocuklar, okuma-yazma becerisine sahip olmadan millî ve manevi değerleri öğrenir. Çocukların zihninde iyi ve doğru gibi soyut kavramlar şekillenir. Masalın iyi sonla bitmesi ve her daim iyileri kazanması durumu, çocuğun zihnine iyiliğin her daim mutluluk getireceği düşüncesini yerleştirir. Yardım etmenin faziletlerini öğrenen çocuk, dinlediklerini muhakeme eder, bir hükme varır ve vicdan sahibi bir birey olur. Kötülük yapmaktan çekinir ve kötülük yapanlara rıza göstermez.

“Çocuk, zıtlıkları masalarda tanır. İyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, güzel ile çirkinin, güçlü ile zayıfın bir arada bulunduğu ve bu zıtlıkların kıyasıya yarıştığı masallar, çocuğa sahici bir dünya fotoğrafı çizer. Dikkatli incelendiği zaman masalların insan hayatını aksettirdiği görülür. İnsanlar gerçek olayları yasarken bir taraftan da düşler görür, hayaller kurarlar. İnsanların gerçek hayatlarıyla düşleri masalarda birleşmiştir. Olağan olaylarla olağanüstü olaylar masalarda gerçek gibi anlatılırlar. Geçmişte ulaşılması güç gibi görünen, insanlara “masal gibi” gelen hayallerin birçoğu bugün gerçekleşmiştir. Bu yönüyle masalların çocuğu gelecekteki teknolojik gelişmelere de hazırladığı söylenebilir.” (Karatay, 2007: 471-472). Her icadın başında hayal etme vardır. Geleceğin mucitleri bugünün hayalperest küçükleridir. Bugün sahip olunan teknolojinin temelinde hayaller vardır. Kurulan basit bir hayal, insanlığa büyük bir fayda sağlayacak icadın kıvılcımı olabilir. Hayal gücü ve azim birleştiğinde başarı gelir. Masallar yoluyla hayal dünyası zenginleşen çocuklar, büyük buluşların mimarı olabilir. Masalda kahramanın başarıya ulaşmasında etken olan sihirli uçan halıya hayal dünyalarında binen çocuklar, benzerinin gerçek dünyada olmasını hayal eder. Bu hayaller zamanla düşünceye dönüşür, düşünceler de eyleme dönüşür. Masal anlatılarında azmi de öğrenen çocuklar, başarısızlıklarından ders alarak yılmadan hayallerini gerçekleştirmeye çalışır. Uçma hayali; uzay araçları, uçan makine, drone, insanın uçmasını sağlayan ayakkabı, quadcopter, uçan kayak gibi araçların icadına vesile olur.

“Dünya masalları konulan ve yapılan yönünden benzerlikten öte aynılık gösterirler: ancak, masallar yalnız şekil ve konudan ibaret değildir. Tem ve şekil, onu dile getiren anlatıcıların gönlünde ve zihninde canlılık kazanır. Dil, masal kahramanları çevre, inanç, adet ve gelenekler masalarda milliliği meydana getirir. Masalcı denilen sanatçı, masalı ilk anlatan veya nesilden nesle aktaran kişi olarak masalın kişilerini şematik bir düşünce duygu kalbi olmaktan çıkarır, belli bir zamanın ve yerin insanları olmamakla beraber kültür birliğine sahip bir ülkede, uzun çağların

tecrübelerinin toplamı olan belirli bir dünya görüşünü temsil eden insan tiplerini canlandırır, dinleyicilerle tanıştırır. (Günay, 1992: 325). Masallarda her ne kadar millî ögelere yer verilmez dense de gerek masal gerek anlatıcı, toplumun neşe anlayışını, üzüntüsünü, kültürün özünü masal atmosferi içinde dil işçiliği ile gizleyerek okuyucuya aktarır.

Bazı düşünür ve yazarlar, çocuklara masal okunmaması konusunda görüş bildirir. Masalların çocuklara zarar vereceğini düşünenler, masal anlatılarının çocukları yaşamın gerçeklerinden uzaklaştıracağını, masal dünyasına alışan çocukların gerçek hayata adapte zorluğu çekeceği kanısındadır. Boileau, J.J. Rousseau gibi düşünürler, masalın önemi konusunda olumsuz görüş bildiren düşünürlerdir. “Onların iddiasına göre masallar, çocukları hayatın gerçeklerinden uzaklaştırır, yanlış inançlara sürükler, doğru ve mantıklı düşünme alışkanlığının gelişmesini engeller. Masala karşı bu tutum bir süre etkisini şiddetlendirmiş, yazarlar da çocuklar için daha çok bilim ve fen konularını işleyen, ahlâkî davranışlar üzerine eğilen eserler meydana getirmişlerdi.” (Kantarcıoğlu, 1991: 21). Masal hakkında olumsuz görüşte bulunan düşünürler olsa da olumlu görüş bildiren düşünür, yazar ve eğitimcilerin sayısı çok daha fazladır. “Anatole France (1844-1924) ‘insanı hayvandan ayıran tebessümden ziyade hayaldir. İnsanın hayvana üstünlüğünü de sağlayan hayaldir.’ sözleriyle çocuklara yalnız öğretici nitelikte kitaplar verilmesini isteyenler karşısında yer almıştır.” (Kantarcıoğlu, 1991: 22). Masalların çocuklar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu öne süren olsa da masalların hem anlamsal hem dilsel yönüyle çocuklar açısından önemi büyüktür. Çocuğun hayal dünyasına seslenen masalların, kültür öğelerini taşıması ve bu öğeleri çocuklara benimsetmesi oldukça önemlidir. Çocuklar masallar sayesinde eğlenmekle birlikte bulunduğu toplumun değer yargılarını ve duyarlılığını da kazanır. Gelenek ve göreneklerin devamlılığı, bir sonraki nesle aktarılmasıyla mümkündür. Toplumun en zengin kültür hazinelerini içerisinde barındıran masallar ile toplumsal kurallar geleceğe aktarılır. Masallar ile anlama, anlatma ve dil becerileri kazanan çocuklarda hayvan, insan, arkadaş, doğa sevgisi de oluşur.

“Masallar, eğitici kıymeti olan, daha açık bir ifade ile çocukların duygu, düşünce ve hayallerini sözlü veya yazılı olarak işleyen ve onların güzellik duygularını geliştiren bunu yaparken de millî bir kimlik edinmelerinin yanında millî ve evrensel değerleri farkında olmadan benimsemelerini sağlayan “Anonim Halk Edebiyatı” ürünleridir. Cehalet bilgi ile giderilir; estetikten zevk almak ise eğitimle gerçekleştirilir. Masalların, çocukları hem bilişsel hem de duyuşsal (estetik) açıdan geliştirdiği göz önüne alındığında; onların eğitsel değeri de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.” (Karatay, 2007: 474). Çocukların hem hayal dünyasına hitap ederek insani duyguların gelişimini sağlayan hem bilişsel yönlerine hitap ederek kültür unsurlarını, toplumsal normları öğreten masallar, her açıdan önemli anlatılardır.

1.1.4. Motif Kavramı Hakkında Bilgi

Motif kavramının kökü Latince “motivium” sözcüğünden gelir ve bir eylemin veya davranışın nedeni, itki” sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük Latince motivus ”harekete geçiren” sözcüğünden türetilmiştir. Latince sözcük Latince mouere, mot- ”hareket etmek, hareket ettirmek” fiilinden türetilmiştir. Fransızca motif:“1. İtki, harekete geçiren şey, 2. Bir resmin veya her türlü sanat eserinin konusu, 3. Desen” sözcüğünden alıntıdır. Türkçe Sözlükte kendi başlarına konuya özellik kazandıran öğelerin her biri, öge olarak tanımlanır.

Masal binasının katları olarak nitelendirilebilecek motifler, masallara çarpıcılık ve etkileycilik katar. Motif sayesinde masal, sözlü gelenek içerisinde hafızalarda yer edinir. Şiirin akılda kalıcılığını kafiye ve redif gibi ahenk unsurları sağlarken masal anlatılarının kalıcılığını ve

sonraki kuşağa aktarımını motifler sağlamaktadır. “Geçmişten günümüze bir gelenek içerisinde varlığını sürdüren anlatılar, insanlık bilincinin ortak mirası olarak kabul edilir ve insanoğlunun iç dünyasından izler taşır. Bu izler anlatılarda birer motif olarak kendilerini belli eder. Motifler, yapıları gereği bir anlatının çatısını oluşturur. Onlar sayesinde anlatılar bir organizma gibi varlıklarını devam ettirir, yeni anlatıların yaratılmasında birinci dereceden etkin rol oynar. İnsanoğlunun yeryüzüne egemen olma sürecine paralel olarak anlatılar gitgide birbirine benzememeye başlamıştır. Her ne kadar bu anlatıların temaları farklı ve kahramanları çeşitli olsa bile motifler, anlatıcının anlatıyı oluşturmada birer yapı taşı görevi üstlendiğinden her zaman aynı kalmayı başarır.” (Karagöz, 2019: 75). Anlatının okuyucu tarafından iyi bir şekilde tahlil edilmesinde motifler büyük bir görev üstlenir.

Masal dilinin özelliklerini kavramak masalın anlaşılması yönünde önem arz etmektedir. Masalı bilimsel metin misali ele almak, motifleri ve sembolleri anlamlandırmadan ele almak masal anlatılarının çözümünü zorlaştıracak hatta anlatıları çözüm dışı kılacaktır. “Semboller, olayları ve bilgileri beynimizin verilerine indirgeyip bizim, kendimizi aşan ve gözle görüp, elle tutamadığımız şeyleri kavramamızı sağlayan araçlardır.” (Fromm, 1997: 5). Masal anlatılarındaki olaylar kimi zaman gerçekdışıdır. Masal dünyasında yaşananlar mantık kuralları ile bağdaşmaz. Zaman, mekân, kahramanlar ve olaylar bilinçdışının ürünleri gibi görünse de bu unsurların temelinde kişisel deneyim ve duygular yer almaktadır. “Sembol diliyle, içimizdeki duyguları, sanki somut birer algı imiş gibi açıklayabilir ve birçok şeyi temsili olarak anlatabilme imkânına kavuşuruz.” (Fromm, 1997: 31). Anlatılar soyut düşüncelerin, hayallerin somutlaştırılarak anlatılmasıdır. Bu somutlaştırmanın anlaşılması için anlatılardaki motiflerin, sembollerin doğru analiz edilmesi gerekmektedir.

“Bir motif, bir masaldaki gelenek içinde devam etme gücüne sahip en küçük unsurdur. Bu güce sahip olmak için alışılmadık ve çarpıcı bir şeye sahip olması gerekir. Motiflerin çoğu üç sınıfa ayrılır. Birincisi, bir masal tanrılarındaki veya olağandışı hayvanlardaki veya cadılar, devler veya periler gibi harika yaratılardaki oyuncular ve hatta en sevilen en küçük çocuk veya zalim üvey anne gibi gelenekselleştirilmiş insan karakterleridir. İkincisi, eylemin arka planında belirli öğeler gelir- sihirli nesneler, olağandışı gelenekler, garip inançlar ve benzerleri. Üçüncü sırada, tekil olaylar vardır ve bunlar motiflerin büyük çoğunluğunu oluşturur. Bağımsız bir varoluşa sahip olabilen ve bu nedenle gerçek masal türleri olarak hizmet edebilen bu son sınıftır. Açık farkla en fazla sayıda geleneksel tip bu tek motiflerden oluşmaktadır.” (Thompson, 1946: 415-416). Motifler, masal anlatılarının küçük unsurları olsa da anlatının inşası bu küçük unsurların varlığına bağlıdır.

“O halde motif bir tema, karakter ya da sözel bir modeldir fakat aynı zamanda ister hayvan ister makine, döngü, müzik ya da başka bir şey olsun belli bir kavram ya da nesne sınıfına doğrudan ya da mecazi göndermeler yapan bir bağlantılar öbeği veya ailesi olabilir. Genellikle semboliktir yani motifin doğrudan aşikâr olan düz anlamın ötesinde bir anlam taşıdığı düşünülebilir; sözel düzeyde çalışmanın yapısı, olayları, karakterleri, duygusal etkileri, ahlaki ya da bilişsel içeriğine ait karakteristik bir şeyi temsil eder. Hem bir betimleme nesnesi hem de daha sıklıkla anlatıcının hayal gücü ve betimleyici söz dağarcığının bir parçası olarak sunulur. Sonuç olarak, motif gücünü bu sıklığın ve beklenmedik oluşun uygun bir düzenlenişi, önemli bağlamlarda ortaya çıkış, tekil durumların ortak bir amaca ya da amaçlara yönelik olarak birlikte çalışma derecesi ve sembolik olduğunda da hizmet ettiği sembolik amaç ya da amaçlara uygunluğu ile elde eder.”(Freedman: 64). Buna göre iki unsur motifin şekillendirilmesi için zorunludur. Birincisi

motifin yinelenme sıklığıdır. İkincisi, bir motifin hususi kullanımlarının veya belli ortamlarda ortaya çıkışının kaçınılmazlığı ve ihtimal dışılığıdır.

1.1.5. Tip ve Karakter Kavramları Hakkında Bilgi

Olaya bağlı anlatıların temel unsurlarından biri de kahramanlardır. Masallarda olayları yaşayan veya yaşanan olaylardan etkilenenlere masal kahramanları denir. İnsanlar, masal kahramanlarında kendini bulmaktadır. Masal kahramanlarında reel dünya insanı, arketipsel görüntüsünü bulmaktadır. Gerçek dünyada kişiliğini yansıtamayan, duygularını bastıran, düşüncelerini dizginleyen insan, insan psikolojisinin arketipsel ifadesi olan masal anlatılarında kendini görmekte, iç dünyasını tedavi etmektedir. Reel dünya insanının masallarda nasıl temsil edildiği önemlidir. Anlatıyı oluşturan halk muhayyilesi bulunduğu ortama göre nasıl düşünceler taşıyorsa masal kahramanlarını da ona göre oluşturur ve şekillendirir.

Masal kahramanları tip ve karakter olmak üzere iki boyutta ele alınır. “Karakter, sözlükte, bir kimsenin, bir topluluğun psikolojik veya manevî ayırıcı özelliklerinin tümü olarak tarif edilirken bir sanat eserinde “tutku ve düşünceleri açısından ele alınan kişi” olarak değerlendirilir.” (Evis, 2012: 236). Olay etrafında şekillenen anlatılarda olayın merkezinde bulunan, ait olduğu toplumsal sınıfın veya zümrenin ortak özelliklerini üzerinde taşıyan kişiye de “tip” denir. Tip ile karakterin en önemli farkı temsil etme kabiliyetlerinde görülür. Tip, toplumsal yönüyle karşımıza çıkar. Topluma ait her türlü olay ve durum, tip üzerinden aktarılır. Bir nevi kalıplaşmış kişidir. Hemen hemen her masalda aynı özelliklere sahip olduklarından tipler üzerinde ayrıntıya gidilmez. Karakterler ise daha bireysel olduklarından acıları, sevinçleri, çelişkileri ayrıntılı olarak anlatılarda ortaya konur. Masal anlatılarındaki tipler temsil ettiği insan özelliklerini çok iyi yansıtır. Anlatıcının gözlem gücü ne kadar güçlüyse oluşturduğu tipin toplumsal katmanı ifade etmedeki başarısı da o kadar güçlü olur.

Tip ile karakterin en önemli ayrımıyansıtmakuvvetinde görülür; çünkü tipin ortaya çıkış boyutu toplumsaldır ve ait olduğu sosyal durum, olay veya olgu onun üzerinden işlenir. Karakterde bireysellik ele alınır; bireylerin acıları, çelişkileri, niyetleri, mutlulukları, çıkmazları sadece kendisine aittir ve kendisiyle sınırlandırılmıştır. Karakter, belirli bir kalıba girmez. Karşılaştığı olaylar karşısında sabit davranışlar sergilemez. Tip, karşılaştığı hadise ve durumlarda belirli davranışlar sergiler. “Hayatın çeşitli tabakaları basit hatlara ve tezatlara indirilmiştir. Gerçekte karışık olarak ortaya çıkan insan karakterleri masalda ayırt edilmiş ve zıt tipler halinde dağıtılmıştır: «Kahramanlar» ve «Korkaklar» Masal tasvir ve tarif etmez, aksine sadece beyan eder, işte bu yüzden tiplerin (figürlerin) keskin hatları, görünüşleri ve katıyetleri etkili olur.” (Ewig, 2005: 4). Masal anlatılarında kahraman isimleri değişse de temsil ettikleri tip özellikleri değişmez. Kahramanlar, akıllı, deli, aptal, kurnaz vb. tip unsurlarını üzerlerinde barındırırlar.

2. MASALLARDA AKIL/AKILLILIK MOTİFİ

2.1. Akıl/Akıllılık Hakkında Genel Bilgi

İnsanı insan yapan en önemli özellik olan akıl, Arapça kökenli bir sözcüktür. Gerçeği anlamak, gerçeği bilmek, hafıza, idrak etmek, iyiyi kötünden ayırt etme gücü gibi anlamlara gelmektedir. Akıl kelimesinin Osmanlıca-Türkçe sözlükteki karşılığı: “Sürmek. Ölmek. İp ile bağlamak. (Akıl) Menetmek. Sığınacak yer. Kırmızı mihfe örtüsü. Diyet. İnsanın; hayrı, şerri ve ilimleri anlayan, sebeplerden neticeleri çıkaran ve eserden eser sahibine intikal eden hassası. Düşünme ve anlama kabiliyeti. Zihin, zekâ, tefekkür, fehim, irade, anlayış. İdrâk kuvveti, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötünden, faydalıyı zararlıdan ayırmaya yarayan kuvvet. Akıl, anlama melekesi.”

(<https://www.luggat.com>) şeklindedir.

Aklın varlığı ile insan iyi şeyleri yapmaya yönelir, kötü şeylerden kaçınır. Akıl, insanın varlığı, olayları anlamasını ve anlamlandırmasını sağlayan bir güçtür. İnsan kendisine verilen bu üst düzey donanım özellik ile düşünür, yorumlar, ayırt eder. Akıl, mantıklı olanı, vicdana uygun olanı tavsiye eder. Ahlaki sorumluluğun da ana kaynağı akıldır.

Akıl, sadece doğuştan verilen ve sürekli verildiği şekliyle kalan bir özellik değildir. Sürekli aktif haldedir. Edinilen bilgiler, tecrübeler, düşünme egzersizleri akıllı geliştirir. Edinilen bilgiler ve tecrübelerin yanlış değerlendirilip yanlış işlendiği durumda akıl da yanlış yönlendirilecektir. Tanımlarının dışında bir kimliğe bürünecektir. Akıl, iyi olana yönelirse insan da iyi yönde gelişme gösterir. Akıl, kötüye yönelirse insan da kötü meziyetler elde eder. “Akıl sadece bir meleke değil, mantıktaki anlamıyla, özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü şıkkın imkânsızlığı; nedensellik ve amaçlılık gibi akıl ilkelerinin bütün fonksiyonlarını belirleyen bir terimdir. Bilmede, fikir üretmede, eleştiri getirmede, ayırmda bulunmada, fikirleri, işleri ve işleyişleri olumlu veya olumsuz diye değerlendirmeye tabi tutmada, kişinin kendisine ve dış dünyaya anlam vermesinde akıl etken rol oynar; Akıl doğruyu yanlıştan, iyiyi kötünden, güzeli çirkinden ayırma gücüdür. Yine akıl, ahlaki, siyasi ve estetik değerleri belirlemede önemli fonksiyona haizdir.” (Emiroğlu, 1998: 71). Akılını kullanan kimse her türlü sıkıntıyı bertaraf ederek amacına ulaşır. Doğru düşünme ve iyiye yönelmenin temel unsuru akıllı kullanmaktır. Akıl kelimesi, çeşitli hadiselerde ortaya koyulan pratik zekâ olarak düşünülürse, akıllılık da karşılaşılan her türlü hadiselerde bir çözüm yolu bulma olarak tanımlanabilir. Tabii bulunan bu çözümün anlamlı, iyi, hayırlı olması esastır.

İnsanları hayvanlardan ayıran en temel özellik akıldır. İnsanlar akıl sayesinde tecrübe kazanır ve bu tecrübe sayesinde hayatlarına maddi manevi katkıda bulunurlar. İnsanlar bir harekette bulunacakları zaman önce akılları sayesinde yapacakları hamlelerin kendilerine getirisini ve kendilerinden götüreceğini hesaplarlar. Akıllı insan kendisine zarar verecek işlerde bulunmaz. Akılını kullanarak kendisine yarar sağlayacak işlerle uğraşır. Akıl herkeste aynı ölçüde yer almaz. Bazı insanlar akıllarını kullanarak doğruyu, iyiyi bulurlar. Bazı insanlar için yardımcı bir araca ihtiyaç vardır. Yönlendirmeye doğruyu, iyiyi bulurlar.

Akıl ve bilgi birbirini tamamlayan kavramlardır. Akıllı olup da bilgi üretmeyen, bilgisi olmayan kişiye akıllı olmanın faydası olmayacağı gibi bilgili olup da akıl çerçevesinde bunu kullanmayana bilginin faydası olmayacaktır. Akıllı insan her olayı, durumu muhasebe eder, yeni bilgileri alır ve kendine fayda verecek şekilde kullanır.

2.1.1. Akıllılık ve Kurnazlık İlişkisi

Akıl ve kurnazlık farklı kavramlardır. Doğruyu yanlıştan ayırt etme gücü olan akıl düşünme, tasarlama, ifade etme, izah etme gibi fonksiyonlara sahiptir. Kurnazlık ise doğru olmayanı çeşitli hilelerle doğru gibi gösterme fonksiyonunu sahiptir. Türkçe sözlükte kurnaz kelimesi şöyle tarif edilir: Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak tefek oyunlarla amacına erişmesini beceren, açık göz, hin (TDK Sözlük). Akıl, bilinmeyenleri var olan bilgilere göre idrak edip kavrama gücüne sahiptir. Varlığın hakikatini çözümleme işini akıl yapar. Akıl, olması gerekeni söylerken kurnazlık menfaat doğrultusunda olanı farklı yansıtabilir. Hem aklın hem kurnazlığın temelinde zekâ vardır. Zekânın çalışma prensibine bağlı olarak akıllılık ya da kurnazlık ortaya çıkar. Akıllılıktan ziyade kurnazlık toplumlarda daha yaygındır. “Fârâbî akılla ilgili risalesinde halka göre aklın anlamlarını araştırırken, halkın kimi zaman iyiyle kötüyü ayırmaksızın menfaatinin elde etme yollarını iyi bilen kişilere akıllı dediğini, kimi zaman ise dinin ahlâkî gerekliliklerini takip etmedikleri için böylelerini akıllı değil de kurnaz gibi kelimelerle nitelendirdiklerini belirtir.” (Köksal, 2011: 8). Akılla kurnazlık toplum içinde birbiriyle denk görülse de farklı anlamlara sahiplerdir. Aklın gelişmesi eğitimle mümkündür. İnsanlar elde ettikleri birikimlerle yeni karşılaştıkları verileri analiz ederek yeni bilgiler üretir. Akıl yoluyla sürekli bilgi üretimi vardır. Kurnazlık yoluyla anı kurtarma söz konusudur. Sürekli bir işe yararlılık mümkün değildir. Akıllı yanıltmadığı sürece kurnazlık etkisiz kalır. Kurnazca yapılan bir iş pek akıllıca olmayabilir.

Akıllı olmakla kurnaz olmak arasında sadece dürüstlük bakımından değil yetenek bakımından da büyük farklar vardır. “Akıl bilgi ve deneyimlerin işlenmesiyle elde edilen zihinsel üründür. İnsanlar, yaşamlarını etkileyen kararları bilgiyle değil akılla verirler. Bilgili oldukları halde akıl sahibi olmayan ve bu nedenle de ciddi sorunlar yaşayan çok sayıda insan vardır. Akıllı insanlar, elde ettikleri bilgi ve deneyimleri işleme, yorumlama ve kullanma yeteneğine sahiptir. Akla sahip insanlardan yararlanma becerisine sahip olanlar da akıllı insanlardır.” (<https://ismetbarutcugil.com.tr>). Kurnazlıkla kısa vadeli kazançlar elde edilirken akla dayalı eylemlerle uzun vadeli ve sorunsuz kazançlar elde edilebilir. Kurnaz insanların en büyük özelliği kendilerini akıllı olarak görmeleridir. Bu tür insanların bilgi ve tecrübeleri yoktur, dahası bunlara sahip olsalar dahi bunları kullanabilecek akılları yoktur. Başkalarından daha akıllı olduklarına inanan insanlar, herkesi akıllı olduklarına inandırabileceklerini düşünürler. Toplumda akıllı kullanma seviyesi düştükçe kurnazlaşma başlar. İnsanlar çeşitli hilelerle kazanç sağlamaya yönelir. Başkasını aldatarak kazanç sağlamak aslında kişinin kendisini kandırmasından başka bir şey değildir. François de La Rochefoucauld, şu sözleriyle her şeyi çok güzel özetlemektedir: “Aldatılmanın en iyi yolu, kendini herkesten kurnaz sanmaktır.” Kişi, kurnaz olma yolunda kendi kendini av haline getirir.

2.1.2. Akıl/Bilgelik ile İlgili Ayetler ve İslam’da Aklın Önemi

Kur'an-ı Kerim'e göre akıl, insanın eylemlerine anlam kazandırır ve onu diğer varlıklardan ayırarak insan yapar. Akıl sahibi olmak sorumlu olmayı/tutulmayı da beraberinde getirir. İnsanın aklını kullanarak gerçekleştirdiği eylemlerin sonuçları insanı sorumlu hale getirir. Kur'an-ı Kerim'de aklın vurgulandığı ayetlerden bazıları şunlardır:

Al-i İmran Suresi, 118. ayet: Ey iman edenler, sizden olmayanları sırdaş edinmeyin. Onlar size kötülük ve zarar vermeye çalışıyor, size zorlu bir sıkıntı verecek şeyden hoşlanırlar. Buğz (ve

düşmanlıkları) ağızlarından dışa vurmuştur, sinelerinin gizli tuttukları ise, daha büyüktür. Size ayetlerimizi açıkladık; belki akıl erdirirsiniz.

Araf Suresi, 66. ayet: Kavminin önde gelenlerinden inkâr edenler dediler ki: “Gerçekte biz seni 'aklî bir yetersizlik' içinde görüyoruz ve doğrusu biz senin yalancılardan olduğunu sanıyoruz.”

Bakara Suresi, 13. ayet: Ve (yine) kendilerine: “İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin” denildiğinde: “Düşük akıllıların iman ettiği gibi mi iman edelim?” derler. Bilin ki, gerçekten asıl düşük-akıllılar kendileridir; ama bilmezler.

Bakara Suresi, 269. ayet: Kime dilerse hikmeti ona verir; şüphesiz kendisine hikmet verilene büyük bir hayır da verilmiştir. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez.

Bakara Suresi, 75. ayet: Siz (Müslümanlar,) onların size inanacaklarını umuyor musunuz? Oysa onlardan bir bölümü, Allah'ın sözünü işitiyor, (iyice algılayıp) akıl erdirdikten sonra, bile bile değiştiriyorlardı.

En'am Suresi, 151. ayet: De ki: “Gelin size Rabbinizin neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anne-babaya iyilik edin, yoksulluk-endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. -Sizin de, onların da rızıklarını Biz vermekteyiz. Çirkin-kötülüklerin açığına ve gizli olanına yaklaşmayın. Hakka dayalı olma dışında, Allah'ın (öldürülmesini) haram kıldığı kimseyi öldürmeyin. İşte bunlarla size tavsiye (emr) etti; umulur ki akıl erdirirsiniz.”

Enfal Suresi, 22. ayet: Gerçek şu ki, Allah Katında, yerde debelenenlerin en kötüsü, (bir türlü) akıl erdirmeyen olan sağırlar ve dilsizlerdir.

Furkan Suresi, 44. ayet: Yoksa sen, onların çoğunu (söz) işitir ya da aklını kullanır mı sayıyorsun? Onlar, ancak hayvanlar gibidirler; hayır, onlar yol bakımından daha şaşkın (ve aşağı) dırlar.

İbrahim Suresi, 52. ayet: İşte bu (Kur'an) uyarılıp korkutulsunlar, gerçekten O'nun yalnızca bir tek İlâh olduğunu bilsinler ve temiz akıl sahipleri iyice öğüt alıp düşünsünler diye bir bildirip-duyurma (bir belağ)dır.

Maide Suresi, 103. ayet: Allah Bahriye'den, Saibe'den, Vasiyle'den ve Ham'dan hiçbirini (meşru) kılmamıştır. Ancak inkâr edenler, Allah'a karşı yalan düzüp-uyduruyorlar. Onların çoğu akıl erdirmezler.

Maide Suresi, 58. ayet: Onlar, siz birbirinizi namaza çağırdığınızda onu alay ve oyun (konusu) edinirler. Bu, gerçekten onların akıl erdirmeyen bir topluluk olmalarındandır.

Nahl Suresi, 12. ayet: Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin emrinize verdi; yıldızlar da O'nun emriyle emre hazır kılınmıştır. Şüphesiz bunda, aklını kullanabilen bir topluluk için ayetler vardır.

Ra'd Suresi, 19. ayet: Peki, sana Rabbinden indirilenin gerçekten hak olduğunu bilen kişi, o görmeyen (a'ma) gibi midir? Ancak temiz akıl sahipleri öğüt alıp-düşünebilirler.

Ra'd Suresi, 4. ayet: Yeryüzünde birbirine yakın komşu kıtalar vardır; üzüm bağları, ekinler, çatalı ve çatalsız hurmalıklar da vardır ki, bunlar aynı su ile sulanır; ama ürünlerinde (ki verimde ve lezzette) bazısını bazısına üstün kılıyoruz. Şüphesiz, bunlarda aklını kullanan bir topluluk için gerçekten ayetler vardır.

Yunus Suresi, 100. ayet: Allah'ın izni olmaksızın, hiç kimse için iman etme (imkânı) yoktur. O, akıl erdiremeyenlerin üzerine iğrenç bir pislik kılar.

Yusuf Suresi, 111. ayet: Andolsun, onların kıssalarında temiz akıl sahipleri için ibretler vardır. (Bu Kur'an) düzüp uydurulacak bir söz değildir, ancak kendinden öncekilerin doğrulayıcısı, herşeyin 'çeşitli biçimlerde açıklaması' ve iman edecek bir topluluk için bir hidayet ve rahmettir.

Yusuf Suresi, 2. ayet: Gerçekten Biz, akıl erdirirsiniz diye, onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.

Zümer Suresi, 9. ayet: Yoksa o, gece saatinde kalkıp da secde ederek ve kıyama durarak gönülden itaat (ibadet) eden, ahiretten sakınan ve Rabbinin rahmetini umud eden (gibi) midir? De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Şüphesiz, temiz akıl sahipleri öğüt alıp-düşünürler.”

Yukarıda bahsi geçen ayetlerden anlaşılacağı üzere Allah (c.c) ayetleri, akıl sahipleri okuyup kendilerine kılavuz edinsin diye göndermiştir. Ayetlerde insan aklının büyük bir lütuf, doğruyu yanlıştan iyiyi kötünden ayıran, insanı hayvanlardan farklı olarak derinliğine düşünmeye sevk eden büyük bir özellik olduğuna dikkat çekilmiştir. Allah (c.c), aklını kullanmayan insanların hayvandan farklı olmayacağını hatta daha aşağı olacaklarını ifade etmiştir. İslam’a göre akıl, Allah’ı ve Allah’ın yarattıklarını anlamada insana verilmiş en önemli özellik, en kıymetli yetidir. Allah’a ulaşmanın temel yolu insanın aklını kullanmasıdır. Ancak temiz akıl sahipleri ayetlerde verilen öğütleri alıp düşünebilirler. Akıl erdiremeyen insanların Allah’a ve İslam’a karşı yalanlar düzdüğü, böylelikle aklın doğruyu ifade etmede temel koşt olduğı vurgulanmıştır. Aklın vurgulandığı ayetlere göre akıl, Allah’ın varlığına insanı ulaştırabilir. Ayetlerde ‘temiz akıl’ kavramının tekrar edilmesi, aklın hemen hemen her insana verildiğı ve özü itibariyle saf, temiz olduğı ancak kullanım noktasında insandan insana göre değıştiğı vurgulanmıştır. Aklı amacı dışında ve kötü niyetle kullananlar, sağır ve dilsiz olarak nitelendirilmiştir.

“Aklın değeri ve şerefli olduğunu göstermek için uzun söze ihtiyaç yoktur. Çünkü bu açık bir gerçektir. Doğru bir şekilde kullanılan akıl, dünya ve âhiret mutluluğunun vesilesidir. Akıl ilmin de kaynağıdır. Hayvanlar bile, akla saygı duyar ve üstünlüğünü kabul ederler. Bu sebeple, insanlardan daha güçlü olmalarına rağmen, onlara boyun eğe ve hizmet ederler.” (Gazzali, 1982: 205). İcatların, buluşların kaynağı akıldır. İnsan bu yeti sayesinde gelişir, geliştirir. Ürettikleri sayesinde diğere varlıkları kontrol altına alır. Aklın ne derece mühim olduğunu peygamber efendimiz kendisine sorulan sorulara cevaben şu şekilde vurgulamıştır:

“Allah Rasûlü”ne:

-İnsanların dünyadaki üstünlükleri ne ileldir? diye soruldu.

Kendisi:

-Akıl ileldir, buyurdu.

-Âhiretteki üstünlükleri ne ileldir? diye soruldu.

Kendisi:

-Bu da akıl ileldir, dedi.

-İnsanlar âhirette amellerine göre üstünlük kazanmazlar mı? diye soruldu.

Kendisi:

-Bunu amellerine göre kazanırlar; fakat amel etmeleri de akılları ileldir, diye açıkladı.” (Hâkim, Tirmizî). İnsanları iman ve ibadete sevk eden, bunların gereklilik ve yararlarına inandıran akıldır. (Gazzali, 1982: 207). Peygamber efendimize göre de her şeyin temelinde akıl vardır. İslam dininde akli olmayan insan yaptıklarından sorumlu tutulmadığı gibi, akli yerinde olan insanlar yaptıklarından ötürü hesaba çekilecektir. Doğrunun-yanlışın, iyinin-kötünün, hakkın-batılın ayırt edilmesinde ana güç akıldır. Aklın bu öneminden dolayı Peygamberimiz (sav), “Allah akıldan daha değeri bir şey yaratmamıştır.” şeklinde buyurmuşlardır. Akıl olmazsa insanın bitkiden farkı olmazdı. Düşünme yetisi olmaz, kendisine kodlanan şekilde hayatını idame ettirirdi. Ama akıl sayesinde insanoğlu düşünüyor, yorumluyor, bilgi üretiyor ve kabuğunun dışına çıkıyor.

“Kur’an’ın akla yüklediği önemli bir takım işlevsel görevleri vardır. Evreni ve evrende gerçekleşen olayları gözlemleyerek onlar arkasındaki hikmeti ve mantıksal ilişkiyi keşfetmeye yönelik aklî çabalar bunlardan birisidir. Kur’an bunu, ibret almak (itibâr) olarak değerlendirmekte ve akıl sahiplerini bunu yapmaya özellikle çağırmaktadır.” (Esen, 2011: 89). Kur’an, insanları gördükleri karşısında akıl yürütmeye teşvik etmektedir. Bu nedenle sürekli ‘düşünüp anlayasınız diye’ ifadesini kullanmaktadır. Düşünme eyleminden kasıt akli devreye sokmaktır. Olaylar karşısında düşünen insan akli ile doğru yolu bulacaktır. İman etmek için öncelikle aklın gördüklerini, göremediklerini bilgi süzgecinden geçirip kabul etmesi gerekmektedir. İslam dini mantık temelleri üzerine kurulu bir dindir. Her şeyin bir varoluş sebebi vardır. Bu sebepleri de çözmek aklın işidir. Allah’ın varlığına ancak akıl yürütmeyle ulaşılır. “Aklın, akl-ı selimin ürünü olan derin ve incelikli bir akıl yürütme bizi sağlam bir imana ulaştırdığı gibi; neyin doğru ve iyi, neyin de yanlış ve çirkin olduğu bilgisine bizleri ulaştıran da esasen akıldır. Dolayısıyla Allah bilgisine, imanına ancak selim bir akılla ulaşılabilir. Allah sevgisi de nihayetinde akletme sonucu insan kalbinde hayat bulan bir gerçekliktir. Çünkü akli olmayanlar, ya da onu gereği gibi kullanmayanlar –ki esasen Kuran’ın sözünü ettiği akıl budur- sevgiden de yoksun kalırlar. Allah sadece akıl sayesinde bilinebilir; çünkü akli olmayanın esasen dini de yoktur.” (Esen, 2011: 94). İnsanın inanması için sahip olması gereken en temel vasıf akıldır. Akıl olmadan, kâinatın işleyişini yorumlamak, Kuran’ın ayetleri yorumlamak mümkün değildir. Aklî dayanaklarla ilişkilendirme yapmak Allah’a ulaşmanın gereğidir. Bu da akıl ile mümkündür.

Akıl, Allah’ın göndermiş olduğu kitaplarda yoğun bir şekilde konu edinmesinin yanında peygamberler tarafından da önemi vurgulanmıştır. Hz. Muhammed (S.A.V.) bir konuşmasında: “Üstünlüğüme, ululuğuma, büyüklüğüme, kudretime, kuvvetime, yüceliğime, mana bakımından varlığımın üstünlüğüne, kudretimin ve bilgimin arşımı kavrayıp kaplamasına, halkın üstündeki gücüm- kuvvetime andolsun ki ben senden yüce olan bir varlık yaratmadım; senden daha sevgili bir varlık halketmedim. Seninle tanınırım; seninle bana kulluk edilir, seninle bana itaat olunur; seninle bir şey verilir bana, senin yüzünden darılırım, azâb ederim birine. Seva da sanadır, mücâzat da...” (Kabaklı, 1973: 170). İslam’da imanın varlığı, aklın düzeyi ile bağdaştırılmıştır. Kulun, yaradanın varlığını anlaması, yaradanın yarattıklarının hikmetini anlaması için akıl sahibi olması gerekmektedir. Akıl yokluğu, itaate dolayısıyla inanmaya engeldir. Bu nedenle Allah, insanı diğer varlıklardan farklı kılmış ve ona akıl bahsetmiştir.

2.1.3. Akıl/Bilgelik ile İlgili Vecizeler ve Aklın Önemi

Bilim, sanat, felsefenin amacını, işleyişini ve sınırını belirleyen temel faktör akıl olduğu için toplumların önde gelen bilim, sanat, edebiyat dehalaları, din adamları akıl üzerine güzel tespitlerde bulunmuştur.

“Yüce Yaratan, Melekleri yarattı, onlara akıl verdi; hayvanları yarattı onlara şehveti verdi, insanlara ise hem akli hem şehveti verdi. Akli şehvetten üstün olan, meleklerden de üstündür, şehveti aklından üstün olan, hayvanlardan daha aşağıdır.” (Hadis-i şerif).

Hz. Muhammed (s.a.v.) hadisinde aklın önemini ve aklın insana kattığı değeri vurgulamıştır. İnsanların aklını kullanma şekline göre derecelendiğini, yerine göre aklını kullananların melek mertebesinde olacağını ifade etmiştir.

Mevlânâ: “İnsan akılla pir olur, saç sakalı ağarmakla değil.” (Mevlânâ, 1998: 185).

Eserlerinde her ne kadar aşkı ile ön plana çıksa da Mevlâna, bilgi, beceri ve tecrübenin dış görünüş ya da yaş geçkinliği ile olmayacağını, aklı kullanmakla olacağını dile getirmiş ve aklın önemini anlatmaya çalışmıştır.

Thomas Cariyle: *“İnsan, talihsizlikten ve mutsuzluktan değil akılsızlıktan korkmalıdır.”*(<https://yenidunyadergisi.com>).

İnsanlar hayatlarında talihsizlik yaşayabilir, yaşadıklarından ötürü mutsuzluk yaşayabilir. Talihsizlikler ve mutsuzluklar geçici olabilir. Ama akılsız insanın yaptıkları her zaman kendisiyle beraberdir. Kişi eylemlerinde akılsızlığının bedelini öder. Thomas Cariyle’de insanların akılsızca yapılan eylemlerden korkmaları gerektiğini ifade ediyor.

Bernard Shaw: *“Akıllı insan aklını kullanır, daha akıllı insan başkalarının da aklını kullanır.”*(<https://www.yazargazetesi.com.tr>).

Akıl, herkeste eşit derecede bulunan bir vasıftır. Aklın geliştirilmesi kişiye göre değişir. Daha fazla bilgi ile akıl gelişim seviyesi artsa da her akıldan daha üstün bir akıl illaki olacaktır. Akıllı insanlar kendi bilgi, beceri ve tecrübelerinin yanında başka insanların ürettiği bilgiden, elde ettiği tecrübeden faydalanandır.

Confucius: *“İnsanın akıllıca hareket edebilmesi için üç yolu vardır; birincisi, yapacağı şey üzerine düşündürmektir ki bu en asil yoldur. İkincisi, önceden yapılmış iyi bir şeyi tenkit etmekle olur, bu en kolay yoldur. Üçüncüsüne gelince bu en acı yoldur, deneyerek ve uğraşarak bulduğun yoldur.”*(<https://sozsanati.com>).

Aklın temelinde düşünme etkinliği vardır. “Vücutta hangi organ çok çalışırsa, tıpkı demirin işlemesi gibi, ışıldar, parlar, pırıldar. Tam tersine, kullanılmadığında eskir, pörsür, paslanır. Vücutta her organ gibi beyin de çalışır ve mamulünü ortaya koyar. Beynin fonksiyonları zekâ veya akıl, aklın ürünü ise düşüncedir.” (<http://hastanetip.gantep.edu.tr>). Düşünerek bilgiler sentez edilir, doğru ve yanlış ayrımı yapılır. Aklını kullanan bir işin sonunu düşünür, eylemlerinin kendisine kazandıracaklarını ve kaybettireceklerini hesaplar. Böylece zararsız bir şekilde amacına ulaşır. Bir işi yaparak, deneyerek nihayete ulaştırmaya çalışmak, olası zararlara da maruz kalmak demektir. Yapılacak en akıllıca iş, her şeyi önceden hesaplayıp yapmaktır.

Vauvenarques: *“Doğru işlemeyen akıl keskinmiş neye yarar, saatin iyiliği koşmasında değil, doğru gitmesindedir.”*(Kibar, 2008: 189).

İnsan, eşref-i mahlûkat olarak çeşitli yetilerle donatılmıştır. Bu özellikler arasında düşünmeyi tetikleyen anlama ve bütün yetilerin birlikte çalışmasını sağlayan, onların tamliğini oluşturan ve çıkarımlar yapan akıldır. İnsan aklını kullanmada özgürdür. Aklın kullanım özgürlüğünü yanlış yönde sarf eden insan, özünden uzaklaşır. Akıl, doğru işlendiğinde işe yarayan bir mekanizmadır.

Şeyh Sadi: *“Akıl, himmet, tedbir ve fikir sahibi olmayan birisinin kapıcısı; “evde kimse yoktur! diye ne güzel söylemiş.”*(<https://sozsanati.com>).

Aklı kullanmanın öznesi düşünmedir. İnsan aklını, fikrini kullandığı sürece varlığını devam ettirebilir. Aklını kullanmayan varlığı da şüphelidir.

Şeyh Sadi: *“Akıllılar istedikleri şeyi, akılsızlar başkalarının istediklerini öğrenir.”*(<https://sozsanati.com>).

İnsanlar kendi düşüncelerine göre bilgi üretir ve bu bilgiye göre yaşamını devam ettirir. Başkalarının aklıyla yaşayanlar istedikleri hayatı yaşayamazlar. Bu tür insanlar kendi değerlerini, doğrularını, yanlışlarını oluşturamazlar. Başkalarının düşündükleriyle hareket ederler. Önüne koyulan hazır fikirlerle bir kukla misali yaşarlar.

Zeyyad (r.a.): “Hatadan sonra çare arayan akıllı sayılmaz; akıllı, çareyi hataya düşmeden önce arar ve kendisini hatadan korur.” (<https://www.secdem.net>)

Akıl sayesinde iyi ile kötü, güzel ile çirkin ayırt edilir. Aklın zamanında kullanılması ile doğru, mantıklı eylemler gerçekleştirilir. İnsan aklı ile çevresini, olan biteni anlamlandırır. Akıl sayesinde her şey doğru değerlendirilip doğru sonuçlar alınır. Yeter ki akıl zamanında kullanılsın. Âlim felaket gelince görür, cahil gidince görür.

Firdevsi: “Kulak, göz ve dil, sana aklı övmek için verilmiştir. Bütün iyilik ve kötülükler, bu üçünden doğar.” (<https://www.incesoz.com>).

Kulak, göz, dil gibi organlar insan için bilgi kaynağıdır. İnsan bilgi sahibi oldukça aklın ne derece mühim bir unsur olduğunu öğrenir. İnsan görmediği şey hakkında, duymadıkları hakkında hüküm vermemelidir. Yani bilgilerimiz habere ve gözleme dayanır. Bilgi kaynaklarının doğru kullanılması önemlidir. İnsan, gördüğünü ve duyduğunu akıl süzgecinden geçirirse doğruya, iyiye ulaşır.

“Akıl, Allah’ın nurundan bir parçadır.” (Gazali)

Din, doğru bilgiye dayanmak zorundadır. Allah’a ulaşmanın yolu sadece okumak değil, okunanlar üzerinde düşünmekle mümkündür. Akıl ve düşünme olmazsa hikmet olmaz. Allah, insanların doğru yolu bulmaları için insanları akıl sahibi olarak yaratmıştır. Allah’ın kuluna doğruyu yanlıştan ayırmak için bahsettiği şey akıldır.

Eflatun: “Akıllı konuşur, çünkü onun söylemek istedikleri vardır. Aptal konuşur, çünkü kendisinin bir şeyler söylemek zorunda olduğunu sanır.” (Erişim tarihi: 10.03.2023).

Akıl uçsuz bucaksız bir deniz gibidir. Kullanmasını bilen insan için aklın bir sonu yoktur. Her insan aklını kullanabildiği sürece dünyada kendisine bir yer edinmekte ve kendisinden söz ettirmeyi başarmaktadır. Akıllı insan sahip olduğu bilgi güneşiyle diğer insanları aydınlatmak ister. Akıllı insan, sözlerini altın terazide tartarak sunar. Düşünme, takdir etme ve hüküm verme gücüdür. Düşünmenin ürünü olan düşüncelerle, düşünme arasında fark vardır. Düşünmenin bilgiye ihtiyacı vardır. Bu bilgi ihtiyacı giderilmeden düşüncenin dışı vurumu gerçekleşmemelidir. İnsan, önce düşüncelerinin mutlak doğruluğunu sağlayıp sonra dile dökmelidir. Aptal insan, hemen her konuda bir şeyler söylemek zorunda olduğuna inanmanın amansız illetinden kurtaramaz kendisini. Akılsız insan, bilginin sonsuzluğa giden bir yol olduğunu bilmeyecek kadar akıl fukarasıdır. Her konuda bilgisi olduğunu düşünür. İnsanların, kendi düşüncelerine ihtiyacı olduğunu sanır. Her konuda sonsuz bilgisi olduğunu düşüneni, ne kadar güzel anlatıyor Âşık Veysel:

...

Cahil ile sohbet etmek zor olur
Kulağı sağırdır gözü kör olur.
Her sözünde kavga niza var olur
Cahiller dikenli çalı sayılır.

Yetişmeyecek yere elin uzatma
Ben bilirim diye halkı aldatma
Manasız mantıksız kem lâf sarf etme
Boş sözler kavganın dili sayılır. (Özkan, 2014: 575).

...

Âşık Veysel, akli uygun olmayan söylemlerin fayda değil zarar getireceğini edebi bir şekilde dile getirmiştir. Boş sözün ne söyleyenine ne de söylenene faydası olmaz. Sözün fayda vermesi için

aklın süzgecinden geçmesi gerekir. Akıllıca söylenen söz, akıllıca hareketlerle desteklenirse üst düzeyde fayda sağlar.

2.1.4. Türk Halk Anlatılarında Aklın Önemi

Halk edebiyatı anlatılarında genellikle olaylar bir veya birkaç kahraman etrafında cereyan eder. Toplum kendi fertlerinde görmek istediği özellikleri yarattığı kahramanlara yükler. Anlatılardaki kahramanlar genellikle üstün özelliklere sahiptir. Bu üstünlüğün başında kahramanın aklını iyi kullanması vardır. Türk halk anlatılarında kahramanların Türk halkını temsil etmesi, akıllarıyla hareket edip örnek teşkil etmelerini mecburi kılar. Halk anlatıları türleri sınıflaması ile ilgili Çobanoğlu: "...Halk Edebiyatının anonim türleri arasında anlatma eylemine dayalı olarak oluşturulan sözlü edebiyat türlerinden mitler, epik destanlar, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri ve fıkralar en yaygın olarak bilinen ve yaşayanlarıdır." der. (Çobanoğlu, 2018: 103). İnsan için önemli bir mesele olan akıl, halk anlatılarında da önemini koruyacaktır.

Türk halk anlatıları denildiğinde akla ilk gelen tür destanlardır. "Destan, sözlü gelenek ortamında halk diliyle yaratılan, kahramanların olağanüstü maceralarını anlatan ve ezgi eşliğinde söylenen tahkiyeye dayalı uzun şiirlerin genel adıdır." (Oğuz, 2004: 5). Destanlarda milletlerin karakterlerini görmek mümkündür. Destanlar, millî şuurun oluşmasına, millî bilince sahip, yüksek karakterli nesillerin yetişmesine katkı sağlar. "Bir destanın kaynağını ilişkili olduğu ulusun kendi tarihi oluşturur. Ulusların idealleri bir kahramanda simgeleştirilerek halk kitleleri etkilenmeye çalışılır." (Arak, 2006: 53). Kahramanın kendini kanıtlaması ve liderlik koltuğuna oturması için yapması gereken şey, toplumu tehdit eden düşmanları bertaraf etmesidir. Düşman kimi zaman sayıca fazla kimi zaman da fizikî olarak kahramandan güçlü olabilir. Böyle durumlarda kahramanın en büyük silahı akli veya çevresindekilerin kendisine vereceği akıldır. Bu sayede kahraman düşmanlarını yenerek toplumu çeşitli saldırılardan koruma, refaha erdirmeye, ideallerine ulaştırma görevini yerine getirir. "Kahramanlık mitosunun diğer bir yönü akıllı olmaktır. Sadece güçlü olmak kahraman olmak için yeterli değildir. Kahraman, klasik insanın tecrübesiyle modern insanın akli melekesi arasında bir ahenk kurduğu an gerçek kişiliğine kavuşacaktır. Zaten destan kahramanının macerası da bu bütünlüğün sağlanmasıyla birlikte son bulur" (Özcan, 2003: 80). Bir kahraman için her zaman güç tek başına yeterli değildir. Kahraman sahip olduğu gücü, akli kontrolünde kullandığı müddetçe muvaffak olur.

Oğuz Kağan Destanı'nın kahramanı olan Oğuz, halka musallat olan bir gergedan karşısında akıyla gücünü birlikte kullanarak başarılı olacaktır. "*Kargı, yay, ok, kılıç ve kalkanla ava gitti. Bir geyik ele geçirdi, onu söğüt dalı ile bir ağaca başladı ve gitti. Sonra sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki: gergedan geyiği almış. Sonra Oğuz Kağan bir ayı tuttu; onu altın kuşağı ile ağaca bağladı, gitti. Yine sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki: gergedan ayıyı da almış. Bu sefer o ağacın dibinde (kendisi) durdu. Gergedan geldi ve başı ile Oğuz'un kalkanına vurdu. Oğuz kargı ile gergedanın başına vurdu ve onu öldürdü. Kılıcı ile başını kesti, aldı gitti.*" (Bang ve Rahmeti, 1936: 11-13). Kahraman, gergedanla doğrudan savaşa girmek yerine aklını kullanmış ve gergedanın neler yaptığını görmek için önce geyiği sonra ayıyı yem olarak kullanmıştır. Savunmasız yakalanmamak için kendi belirlediği alanda gergedanla karşılaşma akıllılığını göstermiştir. Oğuz, kahramanlık göstererek kağanlık makamını elde etmek için fiziksel gücünü ve aklını birlikte kullanmıştır. Yine Oğuz Kağan'ın yanında kendisine akıl veren aksakallı, kır saçlı ve tecrübeli Uluğ Türük vardır. "Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un yanında akıllı bilgili kişiler bulundurulması, yine danışmanlığını yapan Uluğ Türük'ün akıllı, bilge, doğru, yaşlı biri

olması yönetimde bu yeterliliklere sahip kişilerin olması düşüncesinin bir yansıması olduğu söylenebilir.” (Kurtlu ve Koçak, 2016: 894). Bu bilge şahsiyet sayesinde kahraman karşılaştığı güçlükleri yenmekte ve kendilerine yeni yollar çizmektedir. Uluğ Türük, bir rüya görür. “Günlerden bir gün uykuda bir altın yay gördü ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay gün doğusundan tâ gün batısına dek uzanmıştı. Bu üç gümüş ok şimale gidiyordu. Uykudan sonra düşte gördüğünü Oğuz Kağana bildirdi ve dedi ki: 'Ey Kağanım! Sana hayat hayırlı olsun! Ey Kağanım sana ömür hayırlı olsun! Gök Tanrı düşümde verdiğini getirsin. Dilediği yeri uruğuna verdiren.' dedi. Oğuz Kağan, Uluğ Türkün sözünü yahşı gördü. Öğüdünü diledi. Öğüdüne göre kıldı.” (Banarlı, 2004: 20). Oğuz Kağan, akıl hocası olan Uluğ Türük’ün sözünü dinleyerek çocuklarıyla bir av düzenler. Kağan üç oğlunu doğuya gönderir. Bu çocukları altın yay bulur. Batıya giden çocukları da üç gümüş ok bulur. Kurultayı toplayan Oğuz Kağan, Bozok ve Üçok diye ikiye ayrılan çocuklarına yurdu böler. Oğuz Kağan, Uluğ Türük’ün aklına hürmet etmeyip av düzenlemeseydi, ülkesinin sınırları bu kadar genişleyemeyecekti. “Oğuz Kağan Destanı bize bir hükümdarın sahip olması gereken özellikler açısından bilgi vermektedir. Oğuz Kağan Destanı’nın kahramanı Oğuz Kağan bozkır hayatına uygun bir alp tipi sergilemektedir. Hem bilgilidir hem güçlüdür hem savaşçıdır hem de siyaset bilgisiyle devletini en iyi şekilde idare ederek hem halkını mutlu eder hem de ülkesinin sınırlarını genişletir.” (Kurtlu ve Koçak, 2016: 898). Ülkeye liderlik eden kahramanın en büyük vasfı aklını kullanması ve gerektiği yerde verilen akla riayet etmesidir. Her söylemin ve her eylemin aklın ışığında gerçekleşmesi kahramanın başarıya ulaşmasındaki en büyük etkidir.

Göç ve Ergenekon Destanları’nda akıllı kişiler sayesinde yurdun kurtuluşa erdiği görülmektedir. Göç destanında, Bügü Kağan’ın zafere ulaşmasındaki en büyük etken rüyasına giren üç karga ve peri kızıdır. “Kağan’a geleceği gösteren kargalar, bilinçaltındaki gizemli bilgileri gün ışığına çıkarırlar. Millî değerlerin sembolü olan kutsal taşın halka can verdiğini, ona sahip çıkılmazsa bütünlüğün yerini parçalanmışlığın alacağını bildirerek, savaşın ve kötülüğün haberciliğini yaparlar. Destan metinlerinde geçen aksakallı ihtiyar, vezir ve peri kızı da kahramana yol gösteren eyleme geçmesini, değişmesi gerektiğini hatırlatan” (Şenocak, 2013: 2530) akıl danışmanıdır. Gerek kendi aklını gerek başkasının aklını kullanarak eylemlerine yön veren Bügü Kağan, ülkesinin sınırları genişletir ve ülkesine refah getirir. Bügü Kağan’dan sonra yerine geçen oğlu, Çinli bir prensesle evlenir. Çinliler, Türkleri yıkmak için Kutlu Dağ denilen kaya parçasını, prensese karşılık olarak kendilerine verilmesini ister. Yeni Kağan, bu istediğin ne sonuçlar doğuracağını düşünmeden bu kutsal kayayı Çinlilere verir. Çin prensesi uğruna düşünmeden verilen olan bu kutsal kaya, Türk yurdunun felâketine sebep olur. Halk refah yüzü görmez. Irmaklar kurur. Göllerin suyu buhar olur. Topraklar bereketsiz olur, ürün yeşermez olur. Türkler, yurtlarında göç etmek zorunda kalır. “Evden/ata yurttan göçün en önemli sebebi, öz değerlere sahip çıkamamak, iç/dış çağrılarla veya rüyalarla insan bilincine çıkarılmaya çalışılan sembollerini fark edememektir. Kutsal taşın parçalanmasıyla, evren anaya ihanet eden bir halkın ibret verici öyküsünü anlatan Göç Destanı’nda kutsal dağ/taş, kendisi olmanın, geleneğin, tarih ve kültürün yaşatılmasını sembolize eder. Çinlilerin entrikalarla öz yurdundan kendi yurtlarına götürme iznini aldığı kutsal taşın parçalara ayrılarak yok edilmesi, toplumun bilinç yıkımına uğratılmasıdır. Böylece Çinlilerin medeni yaşam görüntüsü altında özendirmeye çalıştığı yaşam tarzı toplumu, ontolojik anlamda göç ile çökertir.” (Şenocak, 2013: 2530). Aklını kullanarak toprakları genişleten babasının aksine aklını kullanamayan Kağan, ülkesini felakete sürükler. Aklını kullanmanın ve aklını kullanmamanın sonucu aynı destanda gösterilmiştir. Her iki kağanın yaptıkları birbirini

tamamlayan, üstelik birbiri için var olan hallerdir. Birinin akılsızlığı diğerinin aklını göstermek içindir. Destanda karşıtların mücadelesi verilmiştir. Akıl ile akılsızlığın savaşı verilmiştir. Evrendeki her şeyin birbirinin karşıtına dönüşme sürecinde olması gibi aklın, akılsızlığa dönüşüm süreci destanda gözler önüne serilmiştir.

Dağ eriten Türklerin öyküsü olan Ergenekon Destanı'nda yok olmak üzerine olan topluluğun, yeniden diriliş için demirden dağları eriterek yeniden özgürlüğe kavuşması anlatılır. Düşmanın zulmünden kaçan Türkler, adına Ergenekon dedikleri dağların arasını kendilerine mekân edinirler. 400 yıl sonra Ergenekon'a sığamaz olurlar. Bulundukları yerden çıkmayı ve kendilerine güzel yurt bulmak istediklerinde “bir demirci dedi (ki): «Burada bir demir madeni var. Yalın kata benziyor. Şunun demirini eritse bir yol olurdu.» Varıp o yeri gördüler. Bu sözü de beğendiler. Dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizdiler. Dağın üstünü, arka yanını, beri yanını (böylece) doldurduktan sonra yetmiş deriden körük yapıp yetmiş yerde kurdular. (Ateşleyip) Körüklediler. Tanrı'nın gücü ile ateş kızdıktan sonra demir dağ eriyip akıverdi. Yüklü deve çıkacak kadar yol oldu.” (Banarlı, 2004: 26). Destanda, bir milleti özgürlüğe kavuşturan, yeniden cihana hâkimiyet kurmasını sağlayan unsur, demircinin aklısıdır. “Demirci sayesinde, varoluşun ve dünyevi aydınlanmanın farklı mekânlarına doğru yapılan bir yolculuğun hazırlıkları, kökenden kopuşun kaygısını artık sona erdirmiştir.” (Şenocak, 2013: 2533). İnsana doğru yolu gösteren akıl melekesidir. Aklın gerektiği yerde kullanılması insanı, doğruya ve faydalı olana ulaştırır. İnsan nesnenin hakikatini akılla idrak eder. Tecrübeleri sonucu bilgi birikimine sahip olan demirci, akıllı temsil etmektedir. Akıllı rehber edinen, kurtuluşa erer mesajı destanda net bir şekilde verilmiştir.

Türk halk anlatılarının en önemli yapı taşlarından biri de M. Fuat Köprülü'nün: “Bütün Türk Edebiyatını terazinin bir kefesine, Dede Korkut'u öbür kefesine koysanız, Dede Korkut ağır basar.” dediği Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Dede Korkut Hikâyeleri, Türk edebiyatının en önemli hazinelerinden biridir. Kitap, on iki hikâye ve bir mukaddimeden oluşmaktadır. Hikâyelerdeki kahramanların çok iyi ata binme, ok atma, kılıç kuşanma gibi yeteneklerinin yanında bilgi düzeyleri de ileri seviyededir. Kahramanlar iç ve dış düşmanlarıyla olan mücadelelerinde akıllarının egemenliğinde yeteneklerini sergilemektedir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi'nde çocuk kahraman aklını ve gücünü kullanarak kendini topluma kanıtlar. “*O üç oğlan kaçtı. Dirse Han'ın oğlancığ kaçımadı. Ok meydanın ortasında baktı durdu. Boğa da oğlana sürdü geldi. Diledi ki oğlanı helak kılsın. Oğlan yumruğu ile boğanın alnına kıyasıya tutup vurdu. Boğa geri geri gitti. Boğa oğlana sürdü tekrar geldi. Oğlan yine boğanın alnına yumruğu ile sert vurdu. Oğlan bu sefer boğanın alnına yumruğunu dayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Boğa ile oğlan bir hamle çekiştiler. Boğanın iki kürek kemiğinin üstü köpürdü. Ne oğlan yener ne boğa yener. Oğlanın aklına bir fikir geldi, “Bir dama direk vururlar, o dama destek olur, ben bunun alnına niye destek olup duruyorum” dedi. Oğlan boğanın alnından yumruğunu çekti, yolundan savuştu. Boğa ayaküstüne duramadı, düştü tepesinin üstüne yıkıldı. Oğlan bıçağına el attı, boğanın başını kesti.*” (Ergin, 2003: 14). Hikâyede çocuklar bir boğanın geldiğini görünce kaçar ama çocuk kahraman hem cesaretli hem de güçlüdür. Bir yumruğuyla boğayı durdurursa da gücünü kullanarak boğayla baş edemeyeceğini anlar. Boğanın önünden aniden çekilerek boğanın yere düşmesini sağlar. “Fizik gücünün boğayı yenmeye yetmediği bir durumda aklın ve mantığın işletildiği ve çözüme gidildiği de burada vurgulanması gereken bir diğer durumdur. Hatta nihai çözüme aklın devreye sokulması suretiyle ulaşıldığını söylemek mümkündür.” (Gültekin, 2015: 53). Kahraman aklını kullanarak boğayı alt eder. Bu anlatıda problem çözme becerisinde aklın rolü ön plana çıkarılmıştır.

Dede Korkut hikâyelerindeki kahramanlardan Uruz, Bamsı Beyrek, Yigenek, Emren, Segrek, Basat'ın ortaya koyduğu kahramanlıkların, başarıların temelinde sahip oldukları gücün ve becerinin akılları yönetiminde kullanılması yatar. Hikâyelerdeki olayların anlatıcısı ve aynı zamanda hikâyelerin bilge kişisi Dede Korkut'tur. Dede Korkut, kahramanlara ve topluma yol gösteren bir rehberdir. "Toplumun sözcüsü olan ve sözüne hürmet edilen Dede Korkut, Tepegöz ile pazarlık eder ve Beyrek'e kız ister. Ağ sakkal yüce ulu kişinin sözüne değer verilir. Kutadgu Bilig, Divanü Lugati't- Türk gibi kaynaklarda da ağ sakallı yüce kişilerin Türk toplumundaki önemi dikkate değerdir. Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar ilim erbabına verilen değer değişmemiş köklü bir gelenektir. Dede Korkut, Oğuzların birlik içinde yaşamasını sağlayan ölümsüzleşmiş bir şahsiyettir." (Alsaç, 2018: 21). Aksakallı bu ihtiyar sorunları aklıyla çözmesi, sıkıntıda olana yol göstermesi bakımından bilgeliğin simgesidir. Kaba kuvvetten ziyade akli kullanmayı tercih eden bir kişiliktir. "Dede Korkut, velâyet sahibi olarak Deli Karçar'ı öldürebilecek güce sahiptir. Ancak o bu gücünü daima, uzlaşma, düzeltme ve anlaşma için kullanmaktadır." (Günay, 1998: 6). Dede Korkut'un gücünü kullanarak sorunlar üstesinden gelmesi ona düşman kazandıracaktır. O, sorunlar konusunda aklını kullanarak yapıcı olmayı tercih etmiş ve aldığı akılcı kararlar, tarafların memnuniyetlerini doğurmuştur.

Sözlü gelenek içerisinde doğarak zamanla yazılı kültür içerisinde de kendine yer bulan fıkra anlatıları, güldürürken düşündürmesi, kısa fakat yoğun mesajlar içermesi nedeniyle aklın öneminin en yoğun işlendiği bir türdür. "Sözlü gelenek içerisinde yaşamaya devam eden, mizah anlayışımızı geleneksel formlar içerisinde yaşatan Türk kültür hayatının yoğun anlatımlı türleridir." (Şenocak, 2017: 25). Bu yoğun anlatımda halkın yaşam biçimi, zevkleri, dünya görüşü düşündürerek ele alınmaktadır. "Bazen ifade edilmesi zor olan durumlar dahi bir fıkrayla en güzel şekilde anlatılır. Bu yönüyle fıkralar yeri geldiğinde taşı gedğine oturtma sanatıdır. Fıkralarda tez ve antitez vardır." (Şimşek, 2018: 23). Fıkralar, tecrübelerin, yaşanmışlıkların ürünüdür. İfade edilmesi zor olan durumların dahi kısa ve basitçe anlatılmasının temelinde akıl melekelerinin yoğun kullanılması yatar. Fıkralarda akıl temeli üzerine, mizah ve eleştirel düşünce inşa edilmiştir.

Türk fıkra anlatısı deyince "Kahramanları halk tarafından benimsenmiş, hikâyeleri sözlü gelenekte ortaya çıkmış, sonradan yazıya geçirilse de halk içinde sözlü anlatımla yayılmaları devam eden üç ünlü fıkra yazarı: Nasrettin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa akla gelir. Bunlar, yaşamış olduklarından şüphe edilmeyen fıkralarda anlatılanların gerçek yaşamlarıyla ilişkileri kesin olarak bilinemeyecek kadar menkıbenin sınırına yerleştirilmiş kişilerdir." (Boratav, 1969; 93). Bu fıkra kahramanlarından ünlü Dünya'ya yayılan Nasreddin Hoca, Türk milletinin ortak aklının ürünüdür. Nasreddin Hoca, aklıyla meselelere ele alır ve çözüme kavuşturur. Nasreddin Hoca fıkralarının birinde: *Hoca akşam olunca mola verip bir hana girer, bu sırada hana bir başka yolcu daha girer ve ikisi birden hancıdan yiyecek bir şeyler isterler. Fakat hancı yiyecek olarak sadece bir balık olduğunu söyler ve bunu paylaşmalarını önerir. Bunun üzerine hoca: "Ben balığın sadece başını yiyeceğim" der. Hancı bunun nedenini sorar, hocada: "Balık başı zekâyı arttırır, balık başı yiyen insan akıllı olur" der. Bunun üzerine diğer yolcu hemen atılır ve hocaya: "Balık başını niye sen yiyeceksin, ben yemek istiyorum" der. Hoca da itiraz etmez ve balığın koca gövdesini hoca yer ve bir güzel karnını doyurur, diğer yolcu ise sadece balığın başını yer ve sonra hocaya seslenir: "Sen koca gövdeyi yedin karnını doyurdun ben sadece kafayı yedim aç kaldım" der. Hoca da bunun üzerine şöyle der: "Bak nasıl akıllandın."* (Dokumacı, 2013: 25). Bu fıkrada hoca, anlık bir olayda aklını kullanarak aç kalmaktan kurtulmuş ve bu olayla karşısındaki nezdinde insanlara ders vermiştir. Bir balık başı yemekle akıllı olunamayacağını, bilginin ve tecrübenin akıllı olmak için

gerekli olduğunu anlatmıştır. Aklını kullanamayanların eline geçen fırsatlardan yararlanamayacağını göstermiştir. Her ne kadar Nasreddin Hoca'nın sözlerinde espri olsa da bu sözlerinin temelinde aklın hâkimiyeti söz konusudur. Her türlü sorun Nasreddin Hoca'nın kıvrak aklıyla giderilir. Nasreddin Hoca, kışkırtıcı, rencide edici, ciddi bir üslup yerine, kıvrak zekâ, hazırcevap, akılcı, nükteli bir tarzla gerekli dersi verir.

Başka bir Nasrettin Hoca fıkrasında, *Nasreddin Hoca ya yapılan sataşmalar tükenip bitmez. Akşehirililer bir gün Hoca ya takılır ve sorarlar: "Hocam senin evliyalar katında ulu bir kişi olduğun söylenir aslı var mıdır?"* Hocanın böyle bir iddiası elbette yoktur ama bir kere soruldu ya cevaplar: *"Herhalde öyle olmalı."* *"Böyle kişiler zaman zaman mucizeler göstererek bu özelliklerini herkese kanıtlar. Hoca madem kabullendin göster bir mucize de görelim!"* Hoca: *"Pekâlâ, şimdi size bir mucize göstereyim"* der. Karşıdaki dağa seslenir; *"Ey ulu dağ çabuk yanıma gel!"* der. *Tabii ne gelen dağ var ne giden. Hoca yürümeye başlar dağa doğru. Akşehirililer: "Ne oldu Hoca dağı getiremedin, kendin oraya gittin!"* diye gülünce Hoca: *"Bizde kibir yoktur, dağ yürümezse abdal yürür,"* der. (Dokumacı, 2013: 72). Nasrettin Hoca verdiği cevapla her şeyin akıl dairesinde mümkünlük kazanabileceğini nükteli bir şekilde ifade eder. Nasrettin Hoca'nın kısa ama öz cevabı, isteklerin akla mantığa uygun olması gerektiği mesajını taşır.

Ulusal fıkra tiplerinden İncili Çavuş, iyi bir eğitim gören, akıllı, zeki, şakacı, siyaset adamı bir şahsiyettir. İncili Çavuş fıkralarının birinde: *Kendi aleyhinde bulunan ve akli ermediğinden devleti zarara uğratan Kızlar Ağası'na karşı harekete geçer. İncili, padişaha "Kırk zencinin aklı, bir incir çekirdeğini doldurmaz!" meselesini anlatsa da Kızlar Ağası Cafer Ağa'yı padişahın gözünden düşürmeyi başaramaz. Padişah, Cafer Ağa'nın akıllı ve işini bilen biri olduğunu söyler. İncili Çavuş, Cafer Ağa'nın akıl ve anlayıştan uzak olduğunu ispatlamak için kabak sazı aldırır. Önemli bir meselenin görüşülmesi için meclis toplanır. Cafer Ağa'nın bilip bilmediği konularda görüş bildirdiği sırada İncili Çavuş, yan odadan kabak sazını çalmaya başlar. Sazın sesini işiten Cafer Ağa, ortaya atlayıp oynamaya başlar. Cafer Ağa bu durumyla padişahın gözünden düşer. İncili Çavuş'un kabak sazı devleti Ağa'nın kötülüklerinden kurtarmıştır. İncili Çavuş fıkrasında sorunların çözümünde farklı bakış açılarının önemini dile getirir. "İncili Çavuş fıkralarında katı bir alay ve ince bir mizah söz konusudur. İncili Çavuş'un akıllı, olaylara bakış açısı, olumsuz durumdan zekâsıyla ve nüktedanlığıyla kurtulması fıkralarının en belirgin özelliğidir."* (Akçar, 2010; 62). İncili Çavuş'un, diğer devlet adamlarının Cafer Ağa'nın gücünden korktuğu için padişaha söylemeye çekindikleri olumsuz bir durumu sadece bir kabak sazı ile ortadan kaldırması, aklın doğru şekilde kullanılmasıyla her türlü sorunların üstesinden kolayca gelinebileceğini göstermesi yönüyle önemlidir.

İncili Çavuş'un Kardeşi adlı fıkrada: *İncili Çavuş, memleketinden yanına gelen biraz saf ve bön olan bu delikanlıya okuyup yazma öğretmeye başlar. Bir gün hastalanan ahbabını ziyarete gidecekken İncili Çavuş'u acil olarak saraydan çağırırlar. O da hasta ziyaretine kardeşini yollamaya karar verir. Oğlanı karşısına diker, maksadını açıklar ve şunları söyler: Güler yüzle hastanın odasına girersin. Hâl hatır sorar, "Neyiniz var?" dersin. O, rahatsızlığını anlatır tabii. Buna da: Merak etmeyin, yakıda iyi olursumuz, cevabını verir ve "Hekiminiz kim?" dersin. Doktorun ismini öğrenince, onu da methedersin. Arkadan aldığı ilaçları sorar, aman efendim, bunlar bire birdir dersin. Kısacası münasip sözlerle hastanın gönlünü hoş eder, adamcağızı sıkmadan geri dönersin. İncili Çavuş'un kardeşi, ağabeyinin laflarını tekrarlaya tekrarlaya hastanın karşısına çıkar. Aksiliğe bakın ki o sırada adamcağızın ağırları fazlalaşmış bulunur, gözü bir şeyi görmez. Fakat İncili'nin kardeşi, damdan düşer gibi sorar:*

- Nasılsın iyi misin?

Hasta, kıvrana kıvrana cevap verir:

-Görmüyor musun? Ölüm hâlindeyim!

- Merak etme! Kim bakıyor sana?

Hasta, merak etme” sözüne içerler.

-Azrail! Karşılığını verir.

İncili'nin kardeşi ezberlediği cevabı tekrar eder:

-Oh oh! O gayet ustadır!

Hastanın gözleri fal taşı gibi açılır. İncili'nin kardeşi devam eder:

-Hangi ilaçları verdi?

Hasta sinirlenir:

-Zehir!

Aman efendim. Ne diyorsunuz, birebirdir! Hiç durmayı için! Son cümle, hastayı çileden çıkarır! İncili'nin kardeşine sinirle haykırır:

Yıkıl karşımdan!(Akçar, 2010; 266).

İncili Çavuş fıkralarında eğlendirirken düşündürme durumu söz konusudur. Fıkralarında herkesin çıkarabileceği dersler vardır. İncili Çavuş 'un Kardeşi adlı fıkrada aklını kullanmayan fıkra kahramanının düştüğü durum anlatılır. Kişi belirli bir akıl düzeyine sahip değilse başkasından alacağı akıl her durumda işe yaramayacak ve kişiyi yarı yolda bırakacaktır. İncili, “Ağaca dayanma kurur, insana dayanma ölür.” atasözünü desteklercesine başkasının aklına güvenilmemesi, insanın kendi aklını kullanması gerektiğini net bir şekilde ortaya koyar.

Fıkra deyince akla gelen bir diğer ulusal fıkra tipi Bekri Mustafa'dır. İyi bir hafız olan Bekri Mustafa aynı zamanda sarhoşlar şahı lakabına mazhar olmuştur. IV. Murad döneminde yaşadığı düşünülen Bekri Mustafa, akli, zekâsı, hazırcıevaplığı, dönemin sosyal olaylarına nükteli yaklaşımı, kurallara başkaldırışı fıkralara yansımış ve bu fıkraları halk arasında yayılmış bir şahsiyettir. Bir fıkrasında: *Bir sorundan dolayı Bekri Mustafa'yı mahkemeye tanık olarak götürürler. Kadı Bekri'ye sorar: – Tanıklık edeceğin adam için iyidir, hiç içki içmez, akşam ezanından sonra doğruca evine gider diyorlar! Doğru mu? – Evet, efendim, doğrudur! – Peki, bu adamı tanıyor musun? – Tabi efendim, her akşam balıkpazarı'nda Agop'un meyhanesinde birlikte demleniriz (Tokmakçioğlu, 1983: 19).* Bekri Mustafa, fıkrasında nükteli bir yaklaşımla toplumsal eleştiride bulunur. Başından geçen olaylarla insanları güldürür ve düşündürür. Bekri Mustafa fıkralarında genellikle sarhoş olsa da akli sayesinde aptal ve komik duruma düşmez.

Mustafa Bekri fıkralarının temelinde akıllı insan profili vardır. Bir fıkrasında: *Bekri, bir gün adadan dönmektedir. Hava birdenbire bozar, fırtına çıkar. Fırtına yeri göğü birbirine katmaya başlar. Vapur salıncak gibi sallanır. Dalgalar geminin üzerinden atlamaya başlar. Bekri bu hengâme içinde şişesini başına diken bir Bektaşî'ye: – Yahu bu fırtınadan hâlimiz ne olacak? Bektaşî'nin “Allah büyüktür!” demesi üzerine Bekri: – Anladık birader Allah büyük; ama tekne küçük!... diye cevap verir (Derin 1965: 18).* Fıkroda toplumsal bir sorun nükteli bir şekilde dile getirilir. Bekri Mustafa Allah'ın verdiği akli kullanıp tedbir almayan insanlara karşı eleştirel bir duruş sergiler. Akıllı bir kişilik olan Bekri, fıkralarında akılsız insanın davranışlarını nükteli bir şekilde eleştirir.

Atasözleri, insanların yaşantılarından, hayat tecrübelerinden hareketle ortaya koydukları; yeni neslin hayatını kolaylaştırıcı kural niteliğindeki kalıplaşmış ifade türüdür. Hayat tecrübelerinin kısa ve öz şekilde dışa yansımaları olan bu sanatlı anlatım türünde ele alınan temalardan biri de

akıldır. “Kültürel mirasımız olan atasözleri, aklın önemine dair önemli mesaj içerikleriyle doludur. İdeal insan, akıl ve gönül ilişkili tutum davranışlarıyla ve kurduğu ruh beden dengesiyle toplum içinde yücelerek diğer bireylere ideal örnek oluşturur.” (Şenocak, 2022: 598). Toplum, bireylerinin belli vasıflar taşımasını ister. Bu vasıfların başında akıl gelir. Akıllı olmayan insanın diğer vasıflara sahip olması da zorlaşır. “Atasözlerinin en ikna edici özelliği, onların toplumsal aklın en derli toplu veya özlü bir biçimde ve yanılmaz olduğu düşünülen kollektif akıllı veya şuuru temsil ettiklerine olan inanıştır.” (Çobanoğlu, 2020: 11). Halkın ortak aklının ürünü olan atasözlerinde akıl ile ilgili nasihatler, kurallar olması kaçınılmazdır. *Acıklı başta akıl olmaz. Akıl adama sermayedir. Akıl akıldan üstündür. Akıl olmayınca ne yapsın sakal? Akıl para ile satılmaz. Akıl yaşta değil, baştadır. Akılları pazara çıkarmışlar, herkes yine kendi aklını almış. Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır. Akıllı oğlan neyler ata malını, akılsız oğlan neyler ata malını. Akıllı, sözünü akılsıza söyler. Arı söğüdü, akıllı öğüdü sever. Baht (akıl) olmayınca başta ne kuruda biter ne yaşta. Koyma akıl, akıl olmaz. Sokma akıl sekiz adım gider. Tayfanın akıllısı, geminin dümeninden uzak durur.* Akıl temalı atasözlerinde aklın önemi, akıllı insanın davranışları, başkasını akıllı ile iş yapmanın mantıksızlığı ele alınır.

Sözlü olarak halk arasında yaşayan, nazım ve nesir olarak karışık bir biçimde olan çoğu zaman gerçekliğe yakın aşk ve kahramanlık gibi olaylara dayalı hikâyelere halk hikâyesi denir. Hikâyenin olay kısmı mensur, duygu ve heyecanı ifade eden bölümler ise manzum olarak söylenir. Kahramanların başından pek çok olay geçer. Kahramanlar bu olaylarla ya kendi aklını kullanarak ya da pir, Hızır gibi yardımcı kişilerin yol göstermesiyle baş edebilirler. Ünlü bir halk hikâyesi olan Kerem ile Aslı anlatısında padişah oğlu olan Kerem, bilgi ve zekâsıyla donanımlı olan bir kahramandır.

Tahir ile Zühre hikâyesinde kahraman akıl sahibi biridir. “Tahir akıllı, yakışıklı ve güçlü bir yiğittir. İyi bir eğitim almıştır. Zühre’ye kavuşabilmek için zindanlarda kalmayı göze alır. Hatta kadın kılığına bile girer. Tahir aynı zamanda bir ozandır. Usta-çırak ilişkisiyle saz çalmayı öğrenir.” (Türkmen, 1998; 209). Hikâyede Tahir, Zühre’nin babası tarafından farklı ülkeye sürgün gönderilse de bir şekilde Zühre’nin olduğu diyara gelmesini bilir. Tahir, âşık kılığına girerek düğün evine varır. Burada herkesle mâni atışmaları yapar kimse baş edemez onunla. Kahraman bilgi ve aklını kullanma konusunda diğer insanlardan üstündür.

Leyla ile Mecnun hikâyesinde Leyla aşktan ne yaptığını bilmeyen biri olmaktan ziyade akılla ön planda olan bir kahramandır. “Leyla’yı hem mecnun hem de diğer amcasının oğlu olan Görmiş de sever. Leyla hem Mecnun’a hem de Görmiş’e mektup gönderir. Mektupta: “Eğer azalarından; parmağından, ayağından kesersen ya da kolunu kesersen seni alırım. Eğer seviyorsan kolunu ya ada ayağını kes yoksa almam. Beni kim severse önce sözümü sever.” yazmaktadır. Görmiş, kendisinden istenilenleri kabul eder. Mecnun ise nefsi için Allah’ın verdiği bir organı kesemeyeceğini söyler. Leyla, bunun bir sınama olduğunu ve Mecnun’u seçtiğini söyler. Görmiş’e sakat kaldığında kendisine bakma durumu olmayacağını söyler.” (Demir, 2015; 51). Leyla, kendisi için uygun eşi seçmek için akıllıca bir sınamada bulunur. Akıllı olan Leyla, kendisine eş olarak sadece gönlü ile hareket eden değil aklını da kullanan da birini ister. Leyla’nın ailesi Mecnun’un delirmesini bahane ederek bir zaman sonra kızlarını İbn-i Selâm isimli zengin birine biriyle evlendirir. Leyla, bir perinin kendisini sevdiğini, başkasının kendisine dokunması halinde bu perinin ikisini de zarar vereceğini söyler. Leyla, sevmediği bu kişiyi aklını kullanarak kendisinden uzak tutmayı başarır.

Aşk konulu halk hikâyelerinden biri olan Âşık Garip hikâyesi, birbirlerine âşık Şahsenem ile Âşık Garip isimli kahramanların hikâyesidir. Kadir Gecesi Allah'a dua eden Âşık Garip, rüyasında pir elinden şarap içince hem âşıklık yeteneği kazanır hem de rüyasında gördüğü Şahsenem'e âşık olur. Rüyasında âşık olduğu kızı bulmak için diyar diyar gezen kahraman Tiflis'te bir kahvehanede âşıklarla atışır. Kahvehanede bulunan Şahsenem'in babası, sazını sözünü beğendiği âşığın konağına davet eder. Konağa giden Garip, orada sevdiği kızı görür. Âşık Garip ile Şahsenem arasındaki aşk büyüyünce Âşık Garip'in annesi gidip paşa babasından kızı ister. Kızın babası başlık parası olarak üç yüz kese akçe, kırk odalı konak ister. İsteklerinin temini için de yedi yıl mühlet verir. Âşık Garip, para kazanmak için Halep'e gider. Kısa sürede şöhrete kavuşur. Şahsenem'le evlenmek isteyen Şah Veled, Halep'te gördüğü Âşık Garip'e Şahsenem'in öldüğünü söyler. Şah Veled, Âşık Garip'in koyun kanına buladığı kanlı gömleğini Şahsenem'e gösterip Âşık Garip'in öldüğünü söyler. Şahsenem, başkasının sözüyle hareket etmeyecek kadar akıllıdır. Garip'ten haber alabilmek için bir bezirgândan yardım ister. Bezirgân, Garip'e olup biteni haber verir. Biriktirdiği parayla eve dönen Garip, Şahsenem'le evlenmek üzere olan Şah Veled'e evlilikten vazgeçmesi halinde kız kardeşini kendisiyle evlendireceğini söyler. Şah, bu teklifi kabul eder. Hikâyede kahramanların akıllarını kullanması kavuşmalarında en büyük etkidir. Şahsenem aklını kullanarak yedi yıl boyunca kendisiyle evlenmek isteyeniyi uzak tutar, sevdiği kişi hakkındaki olumsuz haberlere inanmayıp doğru bilgiye kendi imkânlarıyla ulaşır. Âşık Garip de akılcı teklifle rakibini, sevdiği kızıdan uzaklaştırır.

Halk edebiyatı anlatılarında kahramanlar, genellikle tip olarak değerlendirilir. “Tip, yazarın hayat hakkında söylemek istediği şeyleri taşıyacak bir araçtır.” (Tekin, 2012; 118). Anlatılarda olaylar kahraman etrafında cereyan eder. Bu kahramanlar seçilmiş kişilerdir. Toplum kendisinde olmasını istediği değerleri anlatı kahramanları üzerinden aktarır. Toplumun istemediği özellikler, kahramanın karşısında yer alan kişiler yoluyla verilmeye çalışılır. Anlatılar genellikle iyi-kötü çatışması üzerine kurulmuştur. Bu çatışmalarda kahramanlar kötülüğün ortadan kalkması için mücadele etmektedir. Bu mücadelelerde kahramanların en büyük silahı akıllarıdır. Kahramanlar akıllı sayesinde doğaüstü güçlerle, devlerle, sayıca üstün düşmanla mücadele edebilmekte böylece toplumun kendisine yüklediği görevi yerine getirmektedir.

2.1.5. Akıl/Akıllık ve Mizah İlişkisi

Mizah; eğlenme, güldürme ve bir kimsenin davranışına incitmeden takılma amacını güden ince alay, gülmece, humor (TDK sözlük) anlamına gelmektedir. Mizahın temelinde eleştiri vardır. Gelenekler, görenekler, yönetimler, toplumsal olaylar mizahın temel konuları arasındadır. Mizahi anlatımla insanlar gülerken sorgulamayı, eleştirmeyi aynı anda yapar. Sözlü gelenekten günümüze gelen anlatılar üst aklın ve mizah anlayışının ürünüdür. “Mizahta abartma, ironi gibi ince zekâ ürünü yöntemlerin yanı sıra aşağılamalar da vardır. Mizah, düşüncelerin nükte, şaka ve takılmalarla süslenip anlatıldığı bir söz ve yazı çeşididir. Toplumsal ya da bireysel kusurları, adaletsizlikleri vb. doğrudan veya dolaylı yoldan eleştiren sanat biçimine mizah adı verilir. Mizahta ironi alaya almaktır, küçümseme vardır, zarafetten uzaklaşılabilir. Gülünçleştirme ve ironi bireye ve topluma yöneltilebilir dolaylı eleştiri biçimidir.” (Tuğlacı, 1972; 17). Türk halkının mizah anlayışı fıkra, masal, mâni, halk hikâyesi gibi türlere yansımıştır. Anlatılarda kişi ve toplumda görülen kişisel bozukluklar, ahlak dışı davranışlar mizah konusu yapılır. Mizah anlatıya canlılık katar. Anlatılardaki mizahın ölçüsü aklın kontrolündedir. Akıl ve mizah aynı denklemin unsurlarıdır. Kendini akıllı sanan insanlar toplum tarafından mizah konusu edilir. Aklını kullanamayanlar da

mizah konusu olur. Mizah oluşturabilmek de akıl gerektirir. Mizah yoluyla olayların akılda kalıcılığı sağlanır. Mizahı çözümleyebilmek için içerdiği açık ve örtük iletileri anlamak lazım. Anlatılardaki veya söylemlerdeki mizah unsurları sosyal, siyasal, kültürel içerikli olabilir. Bunları anlayabilmek bilişsel bir süreç gerektirir. Bireyin mizah üretmesi için iyi bir gözlem yapması, gerektiğinde edindiği bilgiyi yaratıcı bir şekilde aktarması, kelimeleri ve davranışları yaratıcı bir şekilde değiştirmesi gerekmektedir. Aynı şekilde oynanmış ve komik olarak algılanması için değiştirilip sunulmuş mizahî unsurları anlayabilmek verileri bilişsel olarak anlamlandırmak gerekmektedir.

Olayları, durumları mizahi bir şekilde dile getirmek bilişsel zekânın en önemli göstergelerindendir. Yaşadıklarını, gördüklerini, duyduklarını ironik ve mizahi anlatımla sunmak aklın gücüyle doğru orantılıdır. Sadece çevresinde olan biteni değil kendi yanlış davranış ve tutumlarının da farkına varıp ders çıkarmak ve yaratıcılığıyla mizah ortaya çıkarmak aklın işidir. Her akıllı insanın mizah oluşturmada çok başarılı olduğu söylenemese de mizah anlayışı yüksek insanların, zekâ seviyeleri yüksek, akıllı insanlar olduğunu söylemek mümkündür. Mizah oluşturmak, espri yapmak bir zekâ göstergesi olduğu gibi aynı zamanda zekâyı besleyen bir olaydır. Mizahi anlatımlar zihinsel odaklanma yeteneğini artırır. Çift yönlü birbirini destekleyen bir mekanizma söz konusudur.

2.1.6. Masalların Bilişsel İşlevinde Aklın Önemi

Günümüz televizyon, sinema, tiyatro vb. eğlendiren ve bazen de eğlendirirken eğiten unsurların olmadığı dönemlerde halkın bu gibi ihtiyaçlarını gidermek için başvurduğu anlatı türlerinden birisi de masallardır. “Masallar sadece, ninelerin, dedelerin torunlarını uyutmak, onları avutmak için söyledikleri birer metin parçaları değildir. Bunlar ilk bakışta, küçük çocukları uyutmak, onlara güzel vakit geçirtmek için anlatılıyormuş gibi görünse de asıl gaye bu değildir. Biz, bir masal metninde, anlatılmış olduğu bölgenin kültürünü, dinini, dilini, yaşayış şeklini, örf ve adetlerini, inanışlarını vs. bulabiliriz. Bunun yanında çocukları eğitmesi, onlara kötü hareketlerden uzaklaştırması, iyiliğe, doğruluğa, çalışkanlığa özendirmesi de konunun başka önemini göstermektedir.” (Şimşek,1991: 20). Toplum bireylerinin bilişsel yönünü geliştirmede bu derece öneme sahip masalların taşıdığı mesajlar da gelişigüzel mesajlar olmayacaktır. Özellikle toplumda sıkıntı yaratan kötülük, menfaatçilik, akılsızlık, cahilliğin kişiye zararları, kaybettirdikleri vb. konular masal kahramanlarının yaşadığı olaylar üzerinden somutlaştırılarak verilir. “Çocukları eğlendirirken eğiten, onların sosyal gelişiminde önemli faydalar sağlayan bu ürünler, okuma-yazması olmayan halkın da romanı ve hikâyesi olmuştur. Masallar, “adalet, doğruluk-dürüstlük, iyilik-güzellik, sabırlı olma vb.” değer yargılarını ön plâna çıkartır. Bu yönüyle insanları psikolojik ve sosyal bakımlardan etkileyerek onlara örf ve âdetlerin öğretilip ahlâkî değer yargılarının benimsetirilmesinde, sorumluluklarını hatırlatmada, kişilikli birer vatandaş olmada bunların yanında günlük hayatın sıkıntılarından bir an da olsa uzaklaştırmada büyük rol üstlenmiştir.” (Çıblak, 2008: 40). Toplumda okuma yazma bilmeyen yetişkinlere ve henüz okuma yazma çağına gelmemiş olan çocuklara değer yargılarının öğretilmesinde masal türünün önemi tartışılmazdır. İster çocuk ister yetişkin olsun masal dinleyicisi/okuyucusu metinde verilmek istenen değeri bazen doğrudan bazen de subliminal bir şekilde özümser.

Toplum bireylerinin günlük hayatta doğrudan söylemeye çekindikleri korku ve arzu gibi hissiyatları vardır. Bu hissiyatlar bireyler tarafından somutlaştırılarak masal kahramanlarına mal edilir ve bu şekilde dile getirilir. İnsanoğlu zihninden geçen kavramları dolaylı olarak aktarır.

Aktarım sırasındaki kanalların başında anlatılar –masal anlatıları- vardır. Masal anlatıları birçok iletiyi bünyesinde barındırır. Muhsine Helimoğlu Yavuz’a göre masallar eğitimsel işlevlerini, dinleyiciye-okuyucuya vermek istedikleri iletiler aracılığıyla gerçekleştirirler. Yavuz, masaldaki iletileri 5 gruba ayırır. Bu gruplamaya göre iletiler: etik iletiler (yalan, dürüstlük, namus), psikolojik iletiler (sabır, umut, kıskançlık, korku, özeleştir, iyilik-kötülük, zekâ, sağduyu, dostluk vb.), sosyolojik iletiler (aile, hukuk, adalet, yönetim, yönetici), ekonomik iletiler (paranın gücü, ekonomik dayanışma) ve öteki iletiler şeklindedir (Yavuz, 2009: 49-50). Masallar toplumun yaşam gerçeğine hitap eder. Masalın insan ve toplumun ahlakı, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik yapısı üzerinde etkisi vardır. Masal bu yönüyle adeta toplum hayatını düzenleyici kurum vasfındadır.

Masallar gerçek hayatın gölgesidir. Reel hayatta yaşanan, tecrübe edilen hayat masallara yansır. “Görüldüğü gibi en çok verilmek istenen bu ortak iletiler, aynı zamanda bu masalları yaratan toplumların yaşanmış deneyimlerini ve bunlardan doğan endişelerini, korkularını, beklentilerini, umutlarını, olumlu olumsuz değer yargılarını da yansıtmaktadır. Öyleyse bu masallar birer araçtır. Onlar aracılığıyla sözü edilen, enine boyuna incelenen, yargılanan ve betimlenen hayatın ta kendisidir ve masallar hayatın yalan söylemeyen aynalarıdır.” (Yavuz, 2009: 71). Reel hayatta tecrübe, zamanla ve bazı şeyler yaşandıkça edinilirken bir masal anlatısı sayesinde tecrübe yaşanmadan ve kısa bir süre zarfında edinilir. Toplum bireylerinin kötü olayları yaşamadan tecrübe edinmesi masalın farklı bir işlevidir.

Masallarda akıllı olup bu akıllı iyi yönde kullanan kahramanlar, çözülmesi güç görünen sorunların üstesinden gelerek okuyucusuna/dinleyicisine aklın önemi hakkında eğitsel ders verir. Akıl, insana kıyas yapma gücü verir. İnsan bu kıyaslama özelliğiyle “analiz ve sentez yapma yeteneğine sahiptir. Akıl, anlamları bakımından farklı olmaları ve ayrılmaları gereken şeyleri birbirinden ayırma, birleşmeleri gereken şeyleri de birleştirme yetisine sahiptir.” (Çağlayan, 2011: 240). Olaylar karşısında insanlar eldeki bilgilerden hareketle çıkarımda bulunur ve bu çıkarımlara göre hayatına yön verir. Yapılan bu çıkarımların yarar veya zarar sağlaması aklın kullanımına bağlıdır. Akıl yürüten ve derin düşünen insan, kaderini iyi yönde çizer. Aksi durumda akıl yürütme konusunda pasif kalan insanın olaylar karşısında karar verme mekanizması olmayacağından kendi kaderini belirleme lüksü olmayacaktır. Masal anlatılarında aklını kullanan, olaylar karşısında üst düzey değerlendirme gücüne sahip kahramanlar kendi hayatlarını istedikleri gibi şekillendirir. Kahraman; padişah olmak istiyorsa, padişahın kızıyla veya sevdiği kızla evlenmek istiyorsa, zengin olmak, topluma zarar veren her türlü canlıyı yenmek istiyorsa bunu aklı sayesinde başarır. Aklını kullanmayan kahramanların genelde bir amacı yoktur. Üstelik hayatları da tehlike altındadır. Akıllarını kullanamadıkları için kötü niyetli kahramanlar tarafından aldatılırlar hatta öldürülürler. Hayal dünyasının ürünü gibi görünse de masallar ele aldığı konular, vermek istedikleri mesajlarla gerçek hayatın birer aynası gibidir. Akıl kavramının her yönüyle masal anlatılarında işlenmesi gerçek dünya insanına ışık tutma maksadıyladır.

Bir şeyin önemi, sağladığı yarar da gizlidir. Akıl da iyi yönde kullanıldığında değerlidir. “Mâturîdî’nin düşünce sisteminde akıl, insanın yaratılış amacını ve bu amacın gerçekleşmesi için gerekli şeylerin kavranılmasını sağlayan vazgeçilemez bir araçtır. Akıl gerek evrenin yaratılış hikmetini kavrar ve herkeş iyi ve kötüyü belirlerken insanı daima asıl amacına doğru yönlendirmektedir.” (Arslan, 2017: 556-563). Masal anlatıları sözlü gelenekte oluşma ve bu bağlamda yayılma özelliğine sahiptir. Masal anlatılarına yüklenen görevlerden birisi de iyi ile kötünün ayrımının masal okuyucusuna/dinleyicisine aktarımıdır. İnsanoğlu temelde iki kavram etrafında değerler belirlemiştir. Bunlar en genel ifadeyle iyilik ve kötülüktür. İyi kavramı Türk Dil

Kurumu sözlüğünde istenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, kazançlı, uğurlu, yeterli, sağlıklı, bol anlamına gelir. Kötü ise zararlı, tehlikeli, korku ve endişe veren, hoş gitmeyen, kaba, kırıcı, olumsuz, istenilmeyen, beğenilmeyen anlamlarını taşır (TDK Sözlük). Masal anlatıları da temelde bu iki kavram etrafında şekillenir: iyi kahraman, kötü kahraman. Masalın sonunda kötüler cezalandırılır, iyiler mükâfatlandırılır ve mutlu sona kavuşur. Kahramanları iyi ya da kötü olma yönünde birbirinden ayıran en önemli etken akıldır. İyi kahraman, aklını her yönüyle mükemmel kullanandır. Kötü kahramanlar da bazı masallarda diğer kahramanlara göre daha akıllı olsa da aklını yanlış işlerde kullanır. Masal da bu eksen etrafında cereyan eder.

Kültürel değerler bir sonraki nesle aktarılırken ayıklanarak, temizlenerek aktarılır. Bu ayıklamanın da süzgeci önceki neslin tecrübeleridir. “İnsanlar, kendi yaşam gerçeğini, karşılaştığı sorunlarla ilgili çözüm önerilerini, beklentilerini, hayallerini masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek göstermek istemiş, bu yolla yüzyıllarca gelecek kuşakları uyarmaya, eğitmeye, yaşamın zorlukları karşısında tecrübeli kılmaya çalışmıştır. Bunun nedeni, masal kahramanlarının sorunlarıyla yaşamın gerçekleri arasında bir paralellik kurulabilmesi ve masallar yoluyla bunların ait oldukları toplumun yaşam gerçeğinin tespit edilebilmesiyle ilgilidir.”(Çıblak, 2008: 41). Gerçek hayatta yaşadığı sıkıntıları, gelecek kuşağın yaşamamasını isteyen toplum bireyleri, gerçekte yaşanan olayları hayali kahramanlara yükleyerek gelecek nesillere aktarmak istemiştir. Geçmişin, geleceğe iletmek istediği en büyük mesajlardan biri de aklın kullanımıyla ilgilidir. Akıl, doğru şekilde kullanıldığı takdirde mutluluk; yanlış şekilde kullanıldığında sahibine ve çevresindeki bireylere mutsuzluk getirir.

2.1.7. Masallarda Aklın İşlevleri

Akıl, normal bir insanda doğuştan var olan ve olayları daha iyi kavramayı sağlayan güçtür. Bu anlama ve kavrayış gücü aklın farklı işlevlerini de ortaya çıkarır. “Akıl sadece bir meleke değil, mantıktaki anlamıyla, özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü şıkkın imkânsızlığı, nedensellik ve amaçlılık gibi akıl ilkelerinin bütün işlevlerini belirleyen bir terimdir. Bilmede, fikir üretmede, eleştiri getirmede, ayırırda bulunmada, fikirleri, işleri ve işleyişleri olumlu ve olumsuz diye değerlendirmeye tabi tutmada kişinin kendisine ve dış dünyaya anlam vermesinde akıl etken rol oynar. Akıl doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırma gücüdür. Yine akıl, ahlakî, siyasî ve estetik değerleri belirlemede önemli işleve haizdir.” (Emiroğlu, 1998: 71). Aklın sahip olduğu işlevsellikler onun hayat sahnesindeki yerini sürekli hale getirmiştir. Bilimden sanata, mimariden mühendisliğe kadar her alanda akıl, gündemini korumuştur.

Akıl kavramı birçok bilim adamının araştırmasına konu olduğu gibi halk edebiyatının önemli türlerinden biri olan, genellikle halkın kendi yarattığı, sözlü gelenekte kuşaktan kuşağa aktarılan masallara da konu olmuştur. Bazı masallarda da olayların gidişatı kahramanların akıllı olmasına bağlıdır. Masallarda akıllı ile deli/aptal diye tabir edilen kahramanları iç içe buluruz ve kimi zaman bu iki kavram yer değiştirebilir. Masalın başında deli/aptal şeklinde vasıflandırılan kahraman, masalın sonunda dönüşüm yaşayarak masalın en akıllı kahramanı sıfatına kavuşabilir. *Şah Abbas ile Üç Bacı* (Araslı, 2012: 86) masalının başında Şah Abbas ile veziri Allahverdi kıyafet değiştirerek akşam vakti kenar mahallelerde dolaşmaya çıkar. Halkı dinleyerek halkın sorunlarına çare bulmaları akıllı insan davranışı olarak görülür. Şah ile vezirin dinledikleri bir evde oturan çobanın en küçük kızının, şah hakkında söylediklerinin aptal insan davranışı olduğu kanısına varılır. Fakat masalın sonunda çobanın küçük kızının yaptıklarıyla aslında akıllı bir insan olduğu şah ile vezirin de yaptıklarıyla ve düştükleri durum itibarıyla aptal insan oldukları anlaşılır.

Masalın birçok işlevi vardır. “İnsanoğlu, kendi yaşam gerçeğini, çözüm önerilerini, beklentilerini masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek anlatmış ve asırlardır bu yolla gelecek kuşakları ikaz etmeye, eğitmeye, yaşamın zorluklarına karşı onları donanımlı kılmaya çalışmıştır. Çünkü masal kahramanlarının karşılaştıkları sorunların hemen hepsiyle, yaşamın gerçekleri arasında koşutluk kurulabilir ve o masallardan ait oldukları toplumun yaşam gerçeğine ulaşılabilir.” (Arıcı, 2009: 36). Özellikle yerel masal anlatılarında eski kuşağın yeni kuşağı ikaz etme amacıyla masala işlevler yüklediği görülür. Eski kuşak karşılaştığı güçlükleri ve güçlükleri aşma yöntemlerini masal anlatılarına yansıtarak yeni neslin tecrübenmesini sağlar. “Masallar incelendiğinde, masal olaylarının hep toplumsal bir gerçekten kaynaklandığını görürüz. Masalların bu gizli gerçeğinin izi sürüldüğünde de bu iz sürme bizi pek çok toplumsal olayın, yaşanmış gerçekliğin gelişmesine ve bu gelişmenin de insanların beklentisine uygun, psikolojik dünyasını rahatlatarak bir şekilde sonuçlanmasına götürür.” (Yavuz, 2009: 17). Gerçekle bu denli bağı olan masal türünün sahip olduğu işlev oldukça büyük önem arz etmektedir. Masallar bu işlevleri doğrultusunda bazı değerleri, adetleri, etik kuralları dinleyicisine/okuyucuna iletir. Bu iletiler bireye yol gösterici niteliktedir. Bireye ışık tutan bu iletilerin başında akıl ve aklın işlevi gelmektedir.

Masal anlatılarında akıllı olmak bir bütünlük gerektirir. Akıllı kahraman hem iyi dinleyen/gözlemleyen hem iyi yorumlayan hem de düşündüğünü en iyi şekilde eyleme dökendir. Bu süreçleri birleştiren kahramanın giriştiği işlerde başarılı olması kaçınılmazdır. “Akıl; anlama, düşünme, kavrama, yargılama, yorumlama, gerçekleştirme süreçlerinin birleşip bütünleşmesi sonucu oluşan insana özgü ruhsal bir güçtür. Kendisinde bulunan akıl gücünün bilincinde olan, onu kullanmasını bilen insan, akıllı insandır. Akıl, insana özgü olan, insana ve insanlığa biçim ve renk veren, bireysel ve toplumsal bütün değişmelerin, gelişmelerin maddi ve manevi zenginliklerin tek ve temel dayanağıdır. Akıllı olma aklı kullanma deyimi, ruhbilim açısından, bilinçli ya da bilinçsiz olarak davranışı doğuran, sürekliliğini sağlayan ve ona yön veren ruhsal gücün oluşturduğu süreçlerin bütünüdür.” (Köknal, 2007: 235). Masal anlatılarında aklın bilincinde olan kahramanlar, zorlukların üstesinden gelebilmektedir. Her akıllı olan değil aklını kullanabilen önüne çıkan engeli aşabilmektedir.

Kimi masalda konunun gidişatına yön veren, olay örgüsünde çatışmaya ve birleşmeye sebebiyet veren, okuyucunun/dinleyicinin yargılama, yorumlama gücünü zenginleştiren unsur ‘akıl’dır. “Halk anlatıları, gençlerin aklına adetleri ve ahlaki ölçüleri yerleştirmek ve bir yetişkin olarak kurallara uyduğunda onu övgüyle ödüllendirmek, doğru yoldan saptığında onu eleştiri ve alayla cezalandırmak, kurumlara ve geleneklere hücum olduğunda veya bunlar sorgulandığında akılcı bahaneler bulmakta, her şeyi olduğu gibi kabul etmek ve günlük hayatın güçlüklerinden kaçışı sağlamakta kullanılır.” (Yavuz, 2009: 20). Anlatılarda özellikle de masal anlatılarında akıl sahip olduğu işleviyle dinleyicisini/okuyucusunu etkiler, yönlendirir. Gerek anlatılarda gerek gerçek yaşamda önemli bir unsur olan akıl kavramı masallarda farklı işlevlerde kullanılmıştır. Aklın işlevlerinin belirlenmesinde bölgelerimiz bazında inceleme yapılmış, Elazığ, Erzurum, Gümüşhane ve Bayburt, Niğde, Afyonkarahisar, Muğla ve Kilis masalları incelenerek akıl kavramının anlatılarda nasıl ele alındığı, hangi somutlaştırmalarla zihinde kalıcılığı sağlandığı tespit edilmiş ve aklın masallardaki işlevleri örneklerle değerlendirilmiştir.

Çalışmada akıllılık motifinin evrensel değerini gösterebilmek adına; “Motif Index of Folk – Literature” adlı eser taranarak akıllılık motifleri tespit edilmiştir. Tespit edilen motifler Türkçeye çevrilmiştir. “Motif Index of Folk –Literature” adlı eserde yer alan “Akıllılık Motifleri” şöyledir:

J. BİLGE VE APTAL

- J0 - J199. Bilgelik (bilgi) edinme ve sahip olma
- J10- J30. Deneyiminden elde edilen bilgelik (bilgi). Çıkarımdan elde edilen bilgelik (bilgi)
- J50. J80 Gözleminden elde edilen bilgelik (bilgi)
- J100. Meseliyle öğretilen hikmet (bilgi). Hikmet (bilgi) zorunlu olarak öğretildi
- J120. Çocuklardan öğrenilen bilgelik
- J130. Hayvanlardan elde edilen hikmet (bilgi)
- J140. Eğitim yoluyla bilgelik (bilgi)
- J150. Bilgelik (bilgi) edinmenin diğer yolları
- J180. Hikmet sahibi olmak

J200 – J1099. AKILLI VE AKILSIZ DAVRANIŞ

- J200 – J499. Seçimler
- J200. Seçimler
- J230 – J299 kötülükleri arasında seçim . Gerçek ve görünen değerler
- J230. Seçim: gerçek ve görünen değerler
- J240. Kullanışlı ve dekoratif
- J260 Değer ve görünüm
- J280 Nitelik niceliğe tercih edilir
- J310. Seçilen mevcut değerler.
- J330 – J399'a tercih edilir. Kazançlar ve kayıplar
- J340. Seçenekler: az kazanç, büyük kayıp
- J350. Seçenekler: küçük rahatsızlık, büyük kazanç
- J370. Seçenekler: Önemli ve önemsiz işler
- J390. Seçenekler: nazik yabancılar, kaba akrabalar
- J400 – J459. İş ortaklarının seçimi
- J400. Ortakların seçimi
- J410. Eşitler ve eşit olmayanlar birliği
- J420. Güçlü ve zayıf J440 ilişkisi. Genç ve yaşlı J450 birliği. İyinin ve kötünün ilişkisi
- J460. Gereksiz seçimler
- J480. Diğer seçenekler
- J500 – J599. Sağduyu ve sağduyu
- J510. Tutkuda ihtiyat
- J530. J550 taleplerinde ihtiyatlılık. Coşku – ılıman ve ölçüsüz
- J570. Düşünme bilgeliği
- J580. İhtiyat bilgeliği
- J600 – J799. Öngörü
- J610 – J679. Başkalarıyla çelişen öngörü
- J620. Başkalarının planlarının önlenmesinde öngörü
- J640. Başkalarının gücünden kaçınma
- J670. Diğerlerine karşı savunmalarda ileri görüşlülük
- J680. İttifaklarda öngörü

J700 – J749. Ömür boyu J700 tedarikinde öngörü. Ömür boyu hükümde öngörü (genel)
J710. J730. Gıda tedarikinde ileri görüşlülük. J740 giysi tedarikinde ileri görüşlülük
J750 – J799 Öngörü - çeşitli
J800 – J849. Uyarlanabilirlik
J810. Harika J830 ile ilgili politika. Aşırı güçlü kuvvet
J850 – J899. Talihsizlikte teselli
J860. Önemsiz bir J870 ile teselli. Kişi sahip olamayacağı şeyi istemiyormuş gibi davranarak teselli
J880. Başkalarını düşünerek teselli
J890. Talihsizlikte teselli - çeşitli
J900 – J999. Alçakgönüllülük
J910. Büyük J950'nin alçakgönüllülüğü. Alçakgönüllülerin varsayımı
J1000 – J1099. Bilgeliğin diğer yönleri
J1010. Endüstri değeri
J1020. Birlikte güç
J1030. Bağımsız
J1040. Kararlı davranış
J1050. Bilgeliğin çeşitli yönleri

J1100-1699. AKILLILIK

J1100 – J1249. Zeki kişiler ve eylemler
J1110. Zeki kişiler
J1130 – J1199. Hukuk mahkemesinde zekâ
J1130. Mahkemede zekâ – general
J1140. -J1150. Gerçeğin tespitinde zekâ
J1160. Delil vermeyle bağlantılı zekâ- Zeki yalvaran
J1170. Akıllı yargı kararları
J1180. Yasal cezadan kaçınmanın akıllıca yolu
J1190. Mahkemede zekâ – çeşitli
J1210 – J1229. Zeki adam bir başkasını gözden geçirir
J1230 –J1249. Akıllı bölme
J1250 – J1499. Zeki sözlü karşılıklar (repartee)
J1250. Zeki sözlü karşılıklar – genel
J1260. J1270. Kilise veya din adamlarına dayalı hazırcevap
J1280. Çocukların ebeveynliği ile ilgili rapor
J1290 ile görüşün. Soru veya teklifin absürtlüğünün azaltılması
J1300. İşgüzarlık veya aptalca sorular
J1310'u azarladı. Şarap J1320 ile ilgili rapor
Sarhoşluk J1330. Dilencilerle ilgili rapor
J1340. Aç kişilerden gelen imbikler
J1350. Kaba
J1370'e karşılık verir. Dürüstlikle ilgili alaycı cevaplar
J1380. Borçlarla ilgili imbikler
J1390. Hırsızlıklarla ilgili imbikler

J1400.	Yanlış reform
J1500 – J1649.	Akıllı pratik imbikler
J1500.	Akıllı pratik imbik
J1510.	Dolandırıcı
J1530'u kandırdı. Bir saçmalık başka bir J1540'ı azarlıyor. Karı koca	
J1550 arasındaki imbikler. Pratik imbikler: borç alanlar ve borç verenler	
J1560.	Pratik imbikler: ev sahipleri ve misafirler
J1580.	Sadaka J1600 ile bağlantılı pratik imbikler. Pratik imbikler – çeşitli
J1650 – J1699.	Çeşitli akıllı eylemler

Elde edilen akıllılık motiflerinden sonra aklın işlevleri alt başlıklar halinde ele alınmıştır:

2.1.7.1. İnsanlığa Hizmet Etme İşlevi

İnsan, var oluşuyla insanlığın bir parçasıdır. Toplum da insanlığın bir parçası olan bireyin topluma faydası olan, iyi nitelikler taşıyan, sahip olduğu vasıfları kötü amaçlar için kullanmayan, iyilik kavramıyla yetişmiş bir kıvamda olmasını ister. İnsan, akli sayesinde kötü insan olmaktan kaçınır, topluma faydası olan birey haline gelir. İnsanın iyi olması için üyesi olduğu toplumun bilinçli olması gerekir. Bilinçli toplum aklını kullanan insanlar yetiştirir. “İnsan varlığının sahip olduğu en yüksek şeyin akıl ve onunla ilgili olan şeyler olduğunu belirten Aristoteles, teori yaşamının sürekli bir etkinlik hali olduğunu da vurgulamaktadır. Aristoteles, eudaimoninin, kendi dışında herhangi başka bir iyiye gereksinim duymadan en yüksek iyi olduğunu belirttikten sonra, akla dayalı mutluluğun başka iyilere gereksinim duymadığını da ifade ederek eudaimoniayı akılla ilişkilendirmektedir.” (Esenyel, 2012: 217). İnsan için en büyük iyilik kaynağı sahip olduğu akıldır. Akıl üzerine inşa edilen dünya görüşü insanı ve toplumu yüceltir. Aklın insanlık üzerindeki etkisi masal anlatılarına da yansımıştır. Masal anlatıları, iyi bir insan olma, insanlık için faydalı olma düşüncesini bireye işlemektedir.

Masallarda her eylemin bir amacı vardır ve bu amaçlarla hedeflenen insanlığa yararlı olmaktır. Hedefe giden kahraman için akıl en büyük silahtır. İnsanı diğer canlılardan ayıran ve önemli işleve sahip olan akıl insanlığın mutluluğu için gereklidir. “Her varlığın doğası gereği yöneldiği kendine özgü, mükemmel bir hal vardır. Bu anlamda doğa, belirlenmiş bir şey değil, bir tamamlanma süreci, olanak halinde olan şeyi (doğayı) gerçekleştirme süreci, bu süreç sonunda o şeyin kendine özgü işlevini yerine getirmesi ve amacına kavuşması sürecidir.” (Özcan, 2006: 99). Masal kahramanları akli sayesinde sadece kendi için değil diğer tüm masal kişileri için de mutluluk kaynağıdır.

“Aristoteles, insanın işlevini, telosunu, en yüksek iyiyi, eudaimoniayı ve teorik bilgeliği birbiriyle özdeşleştirmektedir. Böylelikle insanın sahip olabileceği en mükemmel ya da ideal yaşamın neliğini de belirleyen Aristoteles, insanı insan yapan şeyin, düşünebilmesi olduğu kabulünü de açıklığa kavuşturur. Önemli olan düşünme yetisinin neye veya nereye yöneltileceğidir. Bu yeti, sadece gündelik hayatın kaygılarına ya da problemlerini çözmeye veya pratik erdemlerin nasıl gerçekleştirileceğine yöneltildiğinde asıl işlevini yerine getirmekten uzak kalmaktadır. Düşünebilme potansiyeli ile insan, onu tanrısallığa yaklaştıran bir etkinlikte bulunarak kendini aşma olanağına sahiptir. O halde insanın ona özgü olan işlevi sadece akla sahip olmasında değil, aklını doğru yöne yöneltebilmesindedir. İnsanı insan yapan yanı, diğer canlılarla paylaştıkları değil; kendi varlığını da aşarak, kendi varlığına, evrene ve hayata ilişkin hakikatlere ulaşabilme

gücündedir.” (Esenyel, 2012: 219). Masal anlatılarında akıllı erdemli işlerde kullanan, insanlık adına iyi bir şey yapma adına kullanan kahramanlara da rastlanılır; sahip oldukları akıllı kötü işler için menfaat sağlamak için kullanan kahramanlara da rastlanılır. Masalların mutlu sonla bitme özelliği aklını doğru işlerde kullanan kahramanı yüceltmekte ve ödüllendirmekte, aklını yanlış işlerde kullananı aşağı seviyelere indirgemekte ve cezalandırmaktadır.

İnsanlığın olabilmesi için öncül şart, insanın olmasıdır. İnsanı diğer varlıklardan ve kendi cinslerinden ayıran temel faktör düşünceden ortaya çıkan sonuçtur. Düşünceler insanlara özgüdür, kullanım yerine ve şekline göre farklılık kazanır. Aklını kullanıp düşünen insan kazanır ve kazandırır. Gerçek hayatta insanlar ve insanlık için büyük bir öneme sahip olan akıl olgusu, hayali bir ürün olan masallarda da olayların gidişatında ve verilmek istenen mesajın üzerinde büyük önem taşımaktadır. Sahip olduğu akıl ile zor durumdaki kahramanlara yardım eli uzatan başkahraman, kötü masal kahramanlarına insanlık dersi vermekte ve masal okuyucusuna “insanlık ölmedi” mesajını ulaştırmaktadır.

Keloğlan isimli masalda, vezir, yaşlanan padişahın yerine geçebilmek için büyücü tutar ve şehzadeyi güvercine çevirtir. Padişah rüyasında oğlunun güvercine dönüştüğünü ve tekrar eski haline dönmesi için yedi başlı devin kanının sürülmesi gerektiğini öğrenir. Padişah oğlunu kurtarmak için bütün ülkede tellal çağırır ve akıllı birinin bulunmasını ister. Keloğlan, bu göreve talipli olur. Keloğlan, padişahın üç şişe, bir mum, bir kılıç ve bir mendil ister. İstedikleri verilen Keloğlan yola koyulur. Keloğlan, kılıç ile karşılaştığı devin kafasını uçurur, mendili de devin kanına beler. Yedi kapılı bir yere varan Keloğlan, her kapıda karşısına çıkan düşmanları alt eder. Üçüncü kapıda üç kör dev yenerek ayvayı alır. Dördüncü kapıda şehzadeyi kurtarır. Beşinci kapıda şehzadenin sevgilisini görür ve aynayı ona verir. Yedinci kapıda şehzade ile sevgilisinin, Keloğlan ile şehzadenin kız kardeşinin kırk gece düğünleri yapılır. (Bakırcı, 2006: 306-307).

Keloğlan isimli masalda kahraman, mecbur olmadığı halde zor durumda birini kurtarmak için kendi hayatını tehlikeye atar ve aklını kullanarak zor durumda olanları içinde bulundukları durumdan kurtarır. Kahraman masalın başında kendisine fayda sağlayacak nesneleri tespit edecek ve onları nerede, nasıl kullanacağını bilecek kadar akıllıdır. Kahraman yardım amaçlı çıktığı bu yolun sonunda şehzadenin kardeşiyle evlenir ve mükâfatını almış olur. “Keloğlan’ın, Köse’nin dışında dev, peri, padişah, vezir, kadı, Yahudi, cimri gibi başka düşmanları da vardır. Çoğu zaman bunlarla amansız mücadelelere girer; bazen aklını, zekâsını kullanarak bazen de hileye başvurarak kendi silah ve çareleriyle zafere ulaşır. Kendisine kötülük yapanlara asla acımaz ve onları cezasız bırakmaz. Düşmanlarının karşısında, onlara fırsat vermeyecek kadar akıllıdır.” (Şimşek, 2017: 43). Keloğlan, zafere ulaşmak için aklını kullanır. Masaldaki baş düşmanı olan kötü devlere fırsat vermez ve onları öldürür. Anlatıda kahramanın en büyük silahı akıldır ve kahraman bu silahını en iyi şekilde kullanır.

Kahramana bazen sadece kendi aklını kullanmak yetmeyebilir. “Düşmanlara karşılık Keloğlan’ın yardımcıları da vardır. Ancak yardımcıları düşmanları kadar fazla değildir. Daha çok zekâsını, aklını ve fırsatları ustaca kullanarak, bazen de şansının yaver gitmesiyle problemleri çözmeyi başaran Keloğlan’a, yeri geldikçe aslan, balık, kuş, özellikle de Zümrüdüanka kuşu gibi hayvanlarla cinler, periler ve bunların hediye ettiği sihirli objeler yardımcı olur.” (Şimşek, 2017: 43). Keloğlan aklını kullanmada çok iyi olsa da ikinci kapıda karşılaştığı sihirli ortam onu çaresiz hale getirir. Yapacak bir hamlesi kalmayan ve dua eden Keloğlana aksakallı pir akıl verir ve bu sayede Keloğlan, üçüncü kapının yerini bulur ve bulunduğu zor durumdan kurtulur. “Hızır, Tanrının yeryüzünde dolaşan güçlü ve yardımsever elçisidir. Bunalan masal kahramanlarının

yardıma yetişir, onları sıkıntıdan kurtarır, gitmek istedikleri yere bir anda ulaştırır. Hızır aniden ortaya çıkar, işi bittikten sonra da gözden kaybolur.” (Günay, 1983: 88). Karşılık beklemeden kendini tehlikeye atan kahramanın zor durumda kaldığında yardıma aksakallı pir diye tabir edilen Hızır yetişmiş ve kahramana üçüncü kapının yerini söyleyerek ortadan kaybolmuştur. Aksakallı pirin, Keloğlandan veya başkasından menfaat beklemesi söz konusu değildir. Bu masalda verilmek istenen ana tema insanların sahip oldukları akli karşılık beklemeden de kullanması gerekliliğidir. O halde insanın ona özgü olan işlevi sadece akla sahip olması değil, aklını doğru yöne yöneltebilmesidir. İnsanı sadece elindekilerini diğer canlılarla bölüşmesi insan yapmaz; insanın kendi dünyasını aşması, kâinata ve yaşama dair gerçeklere ulaşabilme kudretine sahip olması insan yapar.

Nuşirevan Tahtı isimli masalda, zamanın birinde Nuşirevan isminde çok zalim bir padişah vardır. Padişahın zalimliklerinden bıkan halk vezirden yardım isteyince vezir aklını kullanarak padişaha bir oyun oynar. Padişahın altın konusunda zaafını bildiğinden sarayda bir ağacın altına altın dolu küp gömer. Padişahla vezir saray bahçesinde gezerken vezir kuşdili bildiğini ve şu an kuşların ağacın dibinde altın küpü olduğunu söylediklerini padişaha söyler. Ağacın dibinde gerçekten de altın dolu küpü bulan padişah, vezirin gerçekten kuşdili bildiğini düşünür ve başka bir zaman otururlarken yakınlarına konan kuşların ne söylediklerini vezire sorar. Vezir, kuşların padişahın çok zalim olduğu hakkında konuştuklarını söyler. Padişah da o günden sonra iyi bir insan olur (Doğramacıoğlu, 2002: 267-269). Bazı insanlar, zekâ seviyeleri ne kadar yüksek olsa da aniden gelişen olaylarda kullanamazlar yani pratik düşünemezler. Vezir, halkın gündeme getirdiği sıkıntılı durum karşısında pratik zekâsını kullanarak anlık olarak ve hızlı bir şekilde bir çözüm bulur ve aklındaki planı eyleme döker. Vezir, padişahın sonra devletin en yetkili bürokratıdır. Vezirin, padişahın zalimliğini ortadan kaldırmak için halktan hiçbir beklentisi, halkın da vezir gibi rütbeli birine bir şeyler sunacak gücü yoktur. Vezir her şeyi ülkesinin insanına iyilik olsun diye yapar. Zalim bir padişah karşısında vezirin en büyük silahı da aklısıdır. Vezir kısa sürede aklını kullanarak padişahın zulmüne son verir ve halkın rahat bir şekilde yaşamasını sağlar.

Masallarda bazı kahramanlar akıllarıyla ön plana çıkarlar. Sahip oldukları akıl ile olayları çok çabuk çözümleme, kendilerine ve başkalarına yarar sağlayacak şekilde sonlandırabilme özelliğine sahiptirler. Keloğlan ve vezir gibi akıllı olan kahramanlar, akli iyi kullanma noktasında da yeteneklidirler. Zor durumda olanların fark edemedikleri ayrıntıyı onlar analiz eder ve çözümler. Sahip oldukları akli, başkasına yardım etme gibi güzel bir davranışla taçlandırılır.

2.1.7.2. Bilgelik İşlevi

Düşünce eylemi ve tecrübe insana bilgelik kazandırır. Bilgelik de insanın iyi kararlar almasını mümkün kılar. Bilgece alınmış karar kişiye yarar sağlar. “Veri, insan ya da makine tarafından yazılmış semboller ve enformasyonu tamamlayan parçaları ifade etmektedir. Verilerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan anlamlı semboller ise enformasyon olarak tanımlanmaktadır. Enformasyon genellikle, bireyler veya kurumlar tarafından bir sorunun çözümü, herhangi bir çalışmanın başlatılması ya da bitirilmesi gibi faaliyetler sonucunda ortaya çıkarılan verilerin bütününe ifade etmektedir. Bilgi ise herhangi bir konuda insanların kendi alanlarında edindikleri enformasyonu yorumlayarak elde ettiği kararlar ve yeteneklerdir.” (Odabaş, 2005: 2). Bilge kişi eldeki verilerden hareketle bir yorumlama yapar bu verileri hangi aşamada kullanacağını belirler ve kararlar alır. Verileri anlamlandırmak her insanın yapacağı bir iş değildir. Bu noktada akıl devreye girer. “Bütün bu kavramların da üstünde olan akıl, veriden enformasyona, enformasyondan bilgiye

ve bilgiden de yeteneğe dönüşen sürecin en uç noktasını oluşturmaktadır. Çeşitli bilgilerin bir araya getirilmesi ve yorumlanması ile farklı bir bilgi oluşturulması, bilgi kavramının en üst noktası olan akıl evresinde gerçekleştirilmektedir. Ancak enformasyon, bilgi ve akıl birbirinden tamamen izole olabilecek kavramlar değildir.” (Odabaş, 2005: 2). Eldeki verilerin akıl yoluyla bilgiye dönüşebilmesi işi kimi insanda hiç olmazken kimi insanda az kimi insanda da çok fazla gerçekleşmektedir. Anlatılarda da aklını kullanmakta zorluk çeken kahramanlar, zorluklar karşısında dış sese ihtiyaç duyar. Masallarda kahraman imkânsız görünen engelleri bilge bir yardımcı kahramandan aldığı akıl sayesinde aşar.

Bilgelik, hayat karşısında uzmanlıktır, yaşanmışlıktır. Bilge bir insan, üst düzey anlama ve yorumlama kabiliyetine sahiptir. Bilge insan, sahip olduğu bilgiyi yerine göre işlemesini, yarar sağlamasını bilendir. Bunu yaparken de aklını en iyi şekilde kullanır. Masallarda da kahramanlara yol gösterici durumda üst akıl diye tabir edilen ve aklını en iyi şekilde kullanıp sorun çözen insanlara rastlanılır. Aklıyla ön plana çıkan bu kahramanlar masallarda düğüm bölümündeki olayların çözüme kavuşmasında etkin rol oynar.

Üç Nasihat isimli masalda, fakir bir çiftçi, öküzlerinden biri ölünce para kazanmak için köylerden birinde yaşlı bir ağaya hizmetkâr durur. Üçüncü yılın sonunda ağa, çiftçiye verecek yeterince parası olmadığını, kabul etmesi durumunda paradan daha değerli üç nasihat vermeyi teklif eder ve çiftçi bu teklifi kabul eder. Ağa, “Dibi görünmeyen suya girme. Üzerine elzem olmayan şeyleri sorma. Aileni bir günden fazla anası evine yollama.” diyerek çiftçiye akıl verir. Ağası ile helalleşen çiftçi köyüne giderken bir çayın önüne gelir. Ağasının sözleri aklına gelir ve suya girmez. O sırada bir atlı adam yanından geçerek çaya girer. Çok hızlı akan çay adamı götürür ve at üzerinde bir heybeyle kenara çıkar. Heybe altın doludur. Çiftçi atı da alır, yoluna devam eder. Bir evin önünde bir köpekle bir kadının bağlı olduğunu görür. Ağasının verdiği nasihat aklına gelir ve sebebini sormaz. Ev sahibi, şu mezarlar bu olayın sebebini soranlarla dolu, sen sormadığın için seni affettim, der. Köyüne varan çiftçi evlenir ve çocukları olur. Karısı, babasının evine gitmek ister. Çiftçinin aklına ağasının üçüncü nasihatı gelir ve karısına bir günlük izin verir. Karısının babası, kızından bir gün daha kalmasını ister. Bir gün sonra karısının eve dönmediği gören adam, kılık değiştirerek karısının köyüne gider. Kaynanasına altın vererek misafir etmesini ve yalnız yatmayı sevmediği için de birinin kendisiyle yatmasını ister. Kaynanası kızına, kızım evin içinde olanı kimse duymaz, misafirle sen yat, der. Çiftçi bu olanlardan sonra karısına oyun oynayarak bir ders verir. Aldığı dersle akli başına gelen karısını affeder (Özçelik, 2004: 446-448).

Üç Nasihat isimli masalda, kahramanlardan biri olan ağa, hayatı boyunca karşılaşmış olduğu problemlerin nedenlerini tespit ederek akıl süzgecinden geçirir ve elde ettiği tecrübelerini bir araya getirerek nasihatler şeklinde dışa vurur. Sahip olduğu tecrübeyi zamanla bilgi birikimine dönüştürür. Sadece deneyim veya yaşamış olmak da tecrübeli olmak ve bilgili olmak anlamına gelmez. Tecrübe, bir olay karşısında, yaşamış olduklarının ne yarar sağladığıdır. Elde edilen tecrübe sayesinde aynı hatalara düşmemek ve başkalarını da bu hatalara düşmekten korumak başarıya giden yolda önemli bir husustur. Ağanın edindiği tecrübeyi bilgiye çevirerek çiftçiye para yerine nasihat vermesi ağanın kendisine fayda sağlar. Bu bilgiyi gerektiği yerde kullanan çiftçinin zengin olmasıyla çiftçiye de fayda sağlar. Masallarda aklın bilgelik yolunda kullanılması kahramanın iyi kararlar almasını sağlar. Kahramanların sahip oldukları bilgelik vasfı veya bilge insanlardan aldıkları akıl, negatif olan durumlarda bile pozitif çıkarımlarda bulunmalarını sağlar.

Akıllı Çoban ile Padişah, Yedi Kızlar, Yiğit Çoban (Özçelik, 2004: 354, 394, 465); *Hömük* (Doğramacıoğlu, 2002: 411); *Geyik Sütü* (Bakırcı, 2006: 287); *Sırma Saç* (Seyidoğlu, 1975: 304)

isimli masalarda kahramanların, bilge kahramanların verdikleri akıl sayesinde sorunları çözüme kavuşturduğu görülmektedir. *Akıllı Çoban ile Padişah* masalında çoban, padişahın karısını kaçıran ve doğaüstü güçleri olan Arap'ın peşine düşer. Aklını kullanarak sihirli şapka, kırbaç ve halıya sahip olur. Şapkayı giyip halıya biner ve kırbaçı şaklatarak Arap'ın evine gider. Arap'ı bıçaklasa da öldüremez. Padişahın karısı Arap'ı konuşturarak nasıl öleceği bilgisine ulaşır ve bu bilgiyi çobana söyler. Arap yedi canlıdır ve en büyük canı Kafdağı'ndaki ejderhanın karnı içindeki ak güvercinle kara güvercindir. Ancak o iki güvercin ölünce Arap'ın da ölmesi mümkün olacaktır. Çoban, sultandan aldığı bilgiyle ejderhayı bulur ve öldürür. Böylece Arap da ölmüş olur.

Yedi Kızlar adlı masalda yedi oğlu olan bir adam yedi kızı olan bir adama hakaretler eder. Eve gelen baba durumu kızlarına anlatır. En küçük kız, babasının kendisiyle diğer adamın en büyük oğlunun bir işe gönderilmesini ve kim daha çok para kazanacak diye yarıştırlmasını ister. Kız erkek kılığıyla başka memlekete gider. O memleketin veziri, bu kızı sürüsüne çoban yapar ve oğlunu da arkadaşlık etsin diye yanına verir. Oğlan zamanla çobandan şüphelenir. Annesine, çobanın kız olduğunu ve bunu ispatlaması için ne yapması gerektiğini söyler. Annesi oğluna akıl verir. Arkadaşını sarrafa götür. Eğer kız ise altına, erkek ise aynaya, çakıya bakar, der. Oyundan haberi olan çoban, aynaya, çakıya bakar. Vezirin oğlu durumu annesine anlatınca annesi başka akıl verir. Çobanla sidik yarıştırsan ne olduğunu anlarsın, der. Durumdan haberdar olan çoban kasaptan aldığı bağırsakla durumu kurtarır. Vezirin oğlu durumu annesine anlatınca annesi başka akıl verir. Arkadaşını hamama götür, der. Kız çoban, hamama giderken kırk düğmeli yelek giyer. Vezirin oğluna, benim işin uzun sen hamama gir ben geliyorum, der. Vezirin oğlu hamama girince kız kaçar. Kız, vezirin karısına oğlunun kendisini nasıl bulacağı hakkında akıl verir ve memleketine gider. Vezirin oğlu, kızı bulur ve evlenir.

Yiğit Çoban adlı masalda, akıllı mı akıllı bir çoban sürüyü otlatırken iki güvercin gölgesinde oturduğu ağacın dalına konar. Güvercinlerden biri diğerine, padişahın oğlu gerdeğe girdiği gece batıdan bir yılan gelip sokacak doğudan bir ejderha gelip onu yiyecek. Kuzeyden bir kurt gelip parçalayacak, güneyden bir dev gelip ezecek. Haydi, tez olup akşam olmadan saraya ulaşalım, şehzadeyi kurtarmaya çalışalım. Bu sırrı duyan, bir kimseye açarsa çatır çatır taş olur, der. Çoban, bunları duyunca saraya gider ve bahçede nöbet tutar. Gece yarısından sonra batıdan bir yılanın geldiğini görür. Kılıcını indirdiği gibi yılanın başını koparıp cebine koyar. Biraz sonra doğudan bir ejderhanın geldiğini görerek hemen üzerine saldırır. Kılıç darbeleri ile ejderhayı öldürerek kulağını kesip cebine koyar. Az sonra kurt gelir. Onu da öldürüp bir dişini cebine koyar. Sabaha karşı gelen devi de öldürüp gözlerini cebine koyar. Çıkan gürültü nedeniyle şehzade rahatsız olur ve çobanın idam edilmesine karar verilir. Çoban idam edilecekken cebindeki delilleri gösterip her şeyi anlatır ve taş olur. Padişah, çobanın taştan heykelini sarayın bahçesine diktirir ve onu canlandıracak olana mükâfatlar vaat eder. Bir gün nereden geldiği bilinmeyen bir dilenci, padişaha, çobanın nasıl canlanacağını çaresini anlatır. Dilencinin söyledikleri yapılmaya çoban kurtulur. Kahraman, kimi zorlukları kendi aklı, kimi zorlukları da diğer kahramanların aklı ile aşmasını bilir. Masalın sonunda vezir olur ve sevdiği kızla evlenir.

Sırma Saç masalında padişah akıllı bir kadınla evlenir. Padişah, karısını başka memlekete gönderir ve oğlu olduğu takdirde gelip kendini görmesini ister. Büyüyen oğlu, padişahı bulmak için giderken yolda Keloğlan onu kandırır. Oğlan da karıncaların ve balıkların padişahını kurtarır ve onun verdiği nasihatlerle padişaha ulaşır ve masal mutlu sonla biter. Masallardaki bilge kahramanlar, çok iyi derecede bilen ve bildiğini kendisi ve başkaları için faydalı olacak şekilde kullanabilen kahramanlardır. Bilge kahramanlar, kötü olayları kendini geliştirme fırsatına çevirir.

Hiçbir şeyi önemsiz diye atlamaz. Verilen nasihatler bazen basit gibi görünse de zamanla bu nasihatlerin akıl dolu olduğu ve hayat kurtardığı görülür.

Akıllı insan, kendisini bilgiyle ve erdemle donatmalı, bilge olmalıdır. Ancak o zaman iyi olanı, faydalı olanı kendisi ve çevresi için kullanabilir. Masal anlatılarında bilge nitelikli kahramanlar kılavuz olma özelliğine sahiptir. Kahramanlar işin içinden çıkmadıkları zamanlarda bilgisi ve tecrübesine güvendikleri kişilere akıl danışır. Masalarda aksakallı ihtiyarlar, hayvanlar, masalın ana kahramanın çevresindeki anne, baba, dede gibi büyükler bilgece sözleriyle kahramanın zorluklarla dolu parkurunda yol gösterici tabela özelliği gösterirler.

2.1.7.3. Engel Aşma İşlevi

Engelleri aşmanın başlangıç noktası zihindir. Engelin büyüklüğü ve zorluğu aşılmasının mümkün olmayacağını düşündürse de aklını kullanan bu engelleri aşar. Korkak, kabiliyetsiz ve akılsız insanlar engelleri aşamayacağını düşünür ve mücadelenin en başında pes eder. “Akıl, insana sunulmuş en değerli hazine, manevi bir kuvvettir. Düşünme, bilme, öğrenme, davranış belirleme, denetleme, yargılama ve ayırt etme gücüdür. İyi ile kötü, güzel ile çirkin akıl ile ayırt edilir. Akıl bize, doğru ve mantıklı, vicdana uygun hareketler sergilememizi öngörür. Yalanla gerçeği, doğruyla yanlış ayırabilme ve görüş yürütme yeteneğidir.” (<http://www.yilmazulusoy.com>). Aklını kullanan kişi, birçok engeli rahatlıkla aşabilir. Akıl sayesinde sınırlar zorlanır, barikatlar, kaleler aşılabılır. Filozof Marcus Aurelius, “Aklın gücüne hiçbir engel karşı koyamaz.” der. Ortada bir engel varsa bunu aşmanın en iyi yolu kişinin sahip olduğu akıl kullanmasıdır. Albert Einstein, “İnsan, aklın sınırlarını zorlamadıkça hiçbir şeye erişemez,” der. İnsanda sadece aklın olması da yeterli değildir. Mesele, gerektiğinde akıl kullanabilmektir. Müşkül durumlarda kişiye en iyi kılavuz akıldır.

İki Padişah ve Sınama isimli masalda, bir padişahın kızına âşık bir genç gizlice saraya girer ve padişahın kızı onu saklar. Başka bir ülkenin padişahı, kızın babasına oklava gönderir eğer bu oklavanın neresi kalın neresi ince bilemezse ona savaş açacağım der. Saray içinde padişahın telaşlı olduğunu gören genç, kıza nedenini sorar. Kız, olan biteni anlatınca bu sorunu halletmek kolay der oğlan. Atın suyun içine oklavayı, kalın yeri aşağıya çöker, ince yeri yukarıda kalır der. Kalın ve ince yerleri işaretleyin gönderin der. Kız bunu babasına anlatınca, babası aklınla bin yaşa kızım der. Oklavayı işaretleyip gönderirler. Diğer padişah nasıl bildiler bunu deyip bir tane anne deve iki de yavru deve gönderir. Bunun yavrusu hangisi, anası hangisi? Bilirlerse savaş yok, bilemezlerse savaş açacağız, der. Kız, oğlana durumu anlatır. Oğlan; bu da kolay, elinize sopa alın iki yavruyu da dövün, yavru anasının altına girer, der. Yavruları dövünce biri annesinin altına girer, onu işaretleyip gönderirler. Diğer padişah, bu soruları bilen kimse bizim davetlimizdir. O kişi buraya gelecek ve padişahımız olacak deyince kızın babası başlar ağlamaya. Tek kızını göndermek istemez. Kız, oğlana duruma anlatınca oğlan, babana her şeyi anlat beni göndersin der. Oğlan, padişahı dört at alarak diğer sarayın yolunu tutar. Yolda yeri dinleyen, dağ deviren ve buz kıran ismindeki arkadaşlarını da yanına alır. Yeri dinleyen, gidecekleri yerde kendilerini kızgın hamama atacaklarını yeri dinleyerek öğrenir. Vardıklarında hamama buz kıran girer ve ortalığı buz tutturur, dağ deviren de ortalığı sallayarak hepsini öldürür. Oğlan, görevi tamamlayarak geri döner ve sevdiği kızla evlenir. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar (Önal, 2011: 409). Kahraman, tedbiri elden bırakmayacak kadar akıllıdır. Kahramanın bu yolculukta en güvendiği silahı aklıdır. Çatışmadan önce kahraman ileri görüşlülüğü sayesinde kendisine yardımcı olabilecek arkadaşları seçer. Bu seçim, rastgele yapılmamıştır. Kahramanın akıllıca seçimidir. Kahramanın kendisi

fiziksel güç kullanmadığı halde akıllı seçimleriyle engelleri zorlanmadan aşabilmiştir. Kahraman için engel aşmak oldukça basittir. Aynı basitlik masalın diğer kahramanları için söz konusu değildir. Akıl fonksiyonu, bu masalda çatışmadaki engellerin aşılmasında hayati derecede önemli bir unsurdur.

Tilkinin Şahitliği isimli masalda, bir ağa, yayla mevsimi gelince koyununu, kuzusunu toplayıp yola koyulur. Fakat ihtiyar bir eşiği, ihtiyar bir koyunu ve uyuz bir köpeği sürüye yetiştirmez. Bu üç hayvan gelip geçen hayvanlardan otun bol olduğu çok güzel bir yayla olduğunu öğrenince kalkıp gider. Eşikle koyun bol bol otlayıp zayıf hallerinden kurtulurlar, köpek de oradaki ölü hayvanların etlerini yiyerek çok kuvvetlenir. Bir gün köpek arkadaşlarından ayrılıp karnını doyurmaya gittiğinde eşiğin eşekliği tutar, şarkı söyleyeceğim diyerek başlar anırmağa. Eşiğin sesine gelen kurt, bu yaylalar benimdir, bana babamdan kaldı, bana ait yerde nasıl otlarsınız, sizi yiyeceğim der. Koyunun aklına bir fikir gelir. Mademki bizi yiyeceksin, bu yaylaların senin olduğuna dair bir şahit getir, ondan sonra da bizi ye, der. Köpek akşam gelince olanları köpeğe anlatırlar. Köpek, aklını kullanır ve kurda bir tuzak kurar. Ertesi gün kurt yanına şahit olarak bir tilkiyi alıp gelir ve köpeğin içinde bulunduğu çukura düşer. Köpek, kurdu oracıkta boğuverir. Tilki de kaçır (Sakaoğlu, 2002: 271).

Kahramanlarının hayvanlar olduğu *Tilkinin Şahitliği* isimli masalda köpek, koyun ve eşek kendilerine karınlarını doyuracak güzel bir mekân bulurlar. Her şey yolunda giderken karşısına kurt engeli çıkar. Engelin ortaya çıkmasında en büyük etken eşiğin akılsızlığıdır. Sakin bir şekilde otlamayıp anırır ve sesiyle kurdu kendilerine çeker. Kurt engeli karşısında koyun aklını kullanarak geçici de olsa yenmekten kurtulur. Akıl sahibi birinin en önemli özelliği olaylar karşısında hızlı bir şekilde çözümleme yapmasıdır. Kurt sorununu karşısında koyun hızlı düşünerek geçici bir çözüm ortaya koyar. Köpeğin de aklını kullanıp tuzak kurmasıyla kendilerine zarar verecek bir engel ortadan kaldırılır ve yaylada otlamalarına engel teşkil edecek bir unsur kalmaz. Kurt, her ne kadar akıllık edip yaylaların kendisine babasından kaldığını söyleyerek koyun ile eşiği yemek için ortaya bir bahane atsa da koyunun ve köpeğin aklına yenik düşer. François de La Rochefaucauld'un dediği gibi: “Bir kimseden akıllı olabiliriz; ama herkesten akıllı olamayız.” Masalda mağlup olan sembolik olarak kurt görünse de aslında mağlup olan kurdun aklısıdır.

Akıllı Kız ve Eşkîya Koca, *Tilki ile Horoz* (Önal, 2011: 420, 470); *Ölü Yiyen Derviş*, *Sihirli Değnek*, *Keloğlan* (Seyidoğlu, 1975: 183, 314, 413); *Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu*, *Kurnaz Kürt*, *Âlim Köse* (Sakaoğlu, 2002: 496, 507, 516) isimli masalarda kahramanlar sahip olduğu akılla önüne çıkan engelleri aşar. Bazen de kahramanlar önüne çıkan engelleri aşmada yetersiz kalır ve başka birinden, hayvandan veya olağanüstü bir varlıktan yardım almak suretiyle engelleri aşar. *Âlim Köse* isimli masalda bir padişah çok zeki olan âlimini başka padişaha gönderir ve bu âlimin sorularına cevap verecek birini bulamazsa iki şehrini elinden alacağını söyler. Padişahın kızı memleketleri gezer ve bulduğu bir köseyi, padişah babasına bildirir. Âlimin karşısına köse çıkarılır ve köse, âlimin sorularına cevap verir. Masaldaki engelin en büyük özelliği akıllı bir insan olmasıdır. Bu engel de akıllı bir insanla aşılmıştır. *Akıllı Kız ve Eşkîya Koca* masalında eşkıya ile evlendirilen kız evden kaçır. Peşinden gelen kocasını da babasının evine yaklaştırmaz ve jandarmaya tutuklatır. Masalda kahramana problem yaratan kişinin özelliği güçlü kuvvetli olmasıdır. Masalarda zorluklarla mücadele etmesi gereken kahramanın aklıyla ürettiği çözümler ön plana çıkarılmaktadır. Bu çözümler kahramanın gayretleri ve aklı kullanma oranında gelişen ve üretilen çözümlerdir. Kahramanlar akılları sayesinde doğru ve yanlış ayırt eder, sorunları kendi

istedikleri gibi bir çözüme kavuşturur. Masalarda akıl, engeller karşısında bir nevi görünmez kahraman vasfındadır.

Masalarda kahramanların ne derece akıllı olduğu, aştıkları güçlüklerden de anlaşılır. “İster teorik ister pratik kullanılışı göz önünde tutulsun, saf aklın her zaman bir dialektiği vardır; çünkü akıl, verilmiş koşullu bir şeyin koşullarının mutlak olarak tümünü arar, bu da ancak kendi başına şeylerde bulunabilir.” (Kant, 2014: 117). Masalların olmazsa olmazlarından biri de kahramanların engellerle karşılaşmasıdır. Kahramanlar bu engelleri kimi zaman insan kimi zaman hayvan kimi zaman da olağanüstü bir varlığın akıl vermesiyle aşar. Bazı masalarda kahraman, padişahın veya otoriter bir unsurun kendine yönelttiği üst düzey soru veya görevleri, aklını kullanmak yoluyla müspet bir şekilde sonuçlandırır. Bazı masalarda kahraman, eşinin veya bir hayvanın akıl desteğiyle zorlukların üstesinden gelir. Bazı masalarda da Hızır motifini görmekteyiz. Hızır, müşkül durumdaki kahramana akıl vererek onun engelleri aşmasına katkıda bulunur. Engel ne olursa olsun, çözüm bellidir. O da aklın kullanılmasıdır.

2.1.7.4. Bağ Kurma (Bilgi üretme) İşlevi

Akıl, önermeler arasında bağ kurma yetisidir. “Akıl kelimesi etimolojik (köken) olarak, bağlamak, engelleme, yasaklama, tutmak, korumak gibi anlamlara gelmektedir. Zıddı ahmaklık ve aptallık olup, fikirleri birbirine bağlayarak akıl yürütme rolünü oynadığı (bağlamak), yeni bilgiler elde edebildiği (tutmak), insanı tehlikelere karşı koruyabildiği (engelleme) için bu ad verilmiştir.” (Emiroğlu, 1998: 69). Akıllı olmayan insan elde ettiğini bağlayamaz, tutamaz ve kullanamaz. “Burada bağlamaktan maksat birbirine uygun iki nesne veya iki kavram arasında bağlantı kurmaktır. Mesela kalem ve yazmak kelimeleri arasında uygun bir bağıntı (ilişki) vardır: bu suretle kalem yazıyor önermesi akla uygundur. Terim olarak duyu organları aracılığı ile kendisine ulaşan bilgileri değerlendirebilme, bilinenlerden yola çıkarak bilinmeyenlerin anlama, kavramlar arasında ilişki kurarak sonuçlar ortaya koyabilme, kıyas yapabilme, doğru ve yanlış, iyiyi ve kötüyü ayırt edebilme yeteneğidir, Aklın en önemli fonksiyonlarından biri dış dünyadan malzeme alarak bilgi üretmektir.” (Emiroğlu, 1998: 71). Akıl, fabrika mantığına, disiplinine göre işlem yapar. Girdiler, analiz edilerek ilgisi olan galerilere gönderilir ve oradaki eski verilerle sentezlenir. Farklı türler, birbiriyle bağı olmayan türler aynı galeride muhafaza edilmez.

Mantıksal Bağ Kurma, nesneler arasında, nesnelerle özneler arasında, nesnelerle olaylar, öznelerle olaylar ve olaylar arasında anlamlı bağlar kurabilmeyi amaçlar. Bu bağları kurabilmek, akıl yürütme becerilerinin temelini oluşturur. Masalarda kahraman içinde bulunduğu çetrefilli durumdan kurtulabilmek için kendisinde yer alan bilgileri kullanarak yeni bilgiler üretir ve karşısına çıkan ister bilinen ister bilinmeyen olsun her türlü problemin üstesinden gelir.

Kaz Çobanı isimli masalda, hacca giden biri karısını ve kızını köyün müezzinine emanet eder. Anne ile kızı erzak götüren müezzin kapıda erzak torbalarını almak için sadece elini uzatan kızın elini güzel bulunca kızın kedisini de görmek ister. Aklına bir fikir gelen müezzin köyün hamamını bir günlüğüne kiralar ve bir cadı kadın sayesinde kızın hamama gelmesini sağlar (Özçelik, 2004: 427). Bu masalda müezzin amacına ulaşmak için ön hazırlık yapar. Eldeki verileri değerlendirerek kızın hamama gelebileceği ve kızla orada teke tek kalabileceği çıkarımına ulaşır. Yine kızın gelmesini garantilemek için cadı kadını devreye sokar.

Müneccimbaşı isimli masalda, Eski bir ayakkabıcının karısı hamama gider. Su leğeninden kendi leğenine su koymak isteyince müneccimbaşının gelini orada oturacak diye su doldurmasına izin vermezler. Hamamda nereye oturmak istese müneccimbaşının avradı, müneccimbaşının

teyzesi, müneccimbaşının akrabası oraya oturacak deyip oturtmazlar. Ayakkabıcı, akşam eve gidince karısı kapıyı açmaz, kocasının müneccimbaşı olmasını ister. Ayakkabıcı müneccimbaşının ne olduğunu bile bilmeyen biridir. Başka bir memlekete gidip müneccimbaşı olduğunu söyler. Yüzüğü kaybolan padişah da bunu çağırır, bir odaya kitler ve yüzüğü bulamazsan başını keserim der. Yüzüğü çalan 40 haramilerden on kişi, padişahın yüzüğünü bulmak için müneccimbaşı tuttuğunu duyunca bu adam nasıl çalışıyor diye gece saray bahçesine gelip dinler. Müneccimbaşı odasındaki tabakları sayar, bir, iki, üç... on, der. Haramiler de kendilerini saydıklarını zannedip korkar ve müneccimbaşının yanına gelip yüzüğü verirler. Müneccimbaşı, haramilere bu yüzüğü bir çulluğa yedirin, onun tüyünü yolun ve topal ederek bahçeye salın der. Padişahla bahçeye çıkan müneccimbaşı, padişahın yüzüğünüz bir hayvanda ama onu bulacağım, der. Önünden koyunları, keçileri, develeri, tavukları ve en son çullukları geçirir. Şu sakat olan çulluğu bana getirin der. Hayvanı kesince yüzük ortaya çıkar. Padişah çok sevinir ve ayakkabıcıyı kendi müneccimbaşı yapar. Müneccimbaşı olan kahraman, farklı olaylarda foyası meydana çıkmasını diye saraydan ayrılır ve evine geri döner. Karısına, padişahın kendisine hediye olarak verdiği katırlardaki yükleri gösterir (Doğramacıoğlu, 2011: 324).

Müneccimbaşı isimli masalda, kendi halinde bir ayakkabıcı karısının kendisine git müneccimbaşı demesiyle ne olduğunu bile bilmediği bir meslek olan müneccimbaşı olmak için başka memlekete gider. Karısı da müneccimbaşının ne iş yaptığını bilmeden hamamda yaşadıklarından hayal ettikleri arasında bir ilişki kurar. Müneccimbaşının yakınları toplum içinde saygınlık görüyorsa ben de müneccimbaşı karısı olsam ben de saygı duyulan biri olurum çıkarımında bulunur. Kahramanın çıktığı yeni iş edinme yolunda önceden bir ön hazırlığı, bir planı yoktur. Hatta müneccimbaşının bile ne olduğunu bilmemektedir. Kahraman bilmediği bir işe kalkışır ve hayatı ne olduğunu bilmediği bu işi yapmasına bağlıdır. Öncesinde şansı yaver gitse de sonrasında aklını kullanarak işin üstesinden gelir. Yüzük şans eseri kendi ayağına gelir fakat kahraman elindeki veriyi akıl süzgecinden geçirerek farklı bir şekilde padişaha sunar. Sıradan bir ayakkabıcı olan kahramana karısının akıl vermesi ve kahramanın eline geçen fırsatları akıllıca kullanmasıyla toplumdaki statüsü değişir. Saray üyelerinden biri haline gelir. Kahraman, elindeki imkânlardan hareketle akıl yürütür ve kendine fayda sağlayacak sonuçlar ortaya çıkarır. Kahraman hedefine ulaştığı halde kendi yeteneğinin bu işin devamında yeterli olmayacağını farkındadır. Kahraman aklını kullanır, içinde bulunduğu durumla sonrasında yaşanabilecekler arasında bir bağ kurar ve saraydan ayrılır. Masalda aklın olaylar, veriler arasındaki bağ kurmada önemi açıkça görülmektedir.

Tuz Kadar Sevgi isimli masalda, eğlenceye düşkün yaşlı padişah bir gün üç oğlunu yanına çağırarak beni ne kadar seviyorsunuz diye sorar. Büyük oğlu, babacığım seni altın kadar, elmas kadar seviyorum, der. Bu sözler padişahın çok hoşuna gider ve oğluna bir kese altın verir. Ortanca oğluna beni ne kadar seviyorsun, diye sorar. Oğlu, babacığım sizi ekmek kadar, su kadar, bal kadar seviyorum, der. Bir kese de ortanca oğluna verir. En küçük oğluna beni ne kadar seviyorsun diye sorar. Oğlu, babacığım ben de sizi tuz kadar seviyorum, der. Padişah bu sözlerle çok kızar ve cellâtları oğlunu öldürtmesi için çağırır. Çocuğu öldürmek için dağa götüren Arap cellât, şehzadeyi çok sevdiğinden öldürmeye kıyamaz ve gömleğini bir tavşan kanına batırarak oradan uzaklaşır. Şehzade o gün padişah seçimi olan bir memlekete gider. Padişahı seçmesi için uçurulan talih kuşu gidip şehzadenin başına konar ve şehzade o memlekete padişah olur. Yeni padişah, bir gün babasını yemeğe davet eder. Ülkenin en meşhur yemeklerini hazırlatır fakat hiçbirine tuz koydurtmaz. İki gün boyunca tuzsuz yemek gelince padişah, yemekleri hep tuzsuz mu yaparsınız, ülkenizde tuz mu

yok, der. Genç padişah, ülkemizde tuz çoktur fakat sizin tuz sevmediğinizi öğrendik, der. Padişah da nasıl olur, tuzsuz yemek mi yenir, tuz ağız tadıdır der. Genç padişah, siz küçük oğlunuzu “Sizi tuz kadar seviyorum.” dediği için cellâda teslim etmediniz mi, der. Padişah hatasını anlar, mahcup bir şekilde genç padişaha bakınca gencin oğlu olduğunu fark eder, ağlayarak boynuna sarılır ve mutlu mesut yaşarlar (Özçelik, 2004: 440).

Üç beyazdan biri olan tuz, fazla kullanıldığında zarar, ayarında kullanıldığında faydalı bir maddedir. İnsan vücudunun fonksiyonlarını düzgün bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için de belli seviyelerde sodyuma ihtiyacı vardır “Tuzun varlığı vücutta o kadar önemlidir ki azlığında hiponatremi denilen kanda sodyum azlığından kaynaklı hayati tehlike oluşur. Gereğinden az sofraya tuzu tüketimi kusma, zihin bulanıklığı ve ağrılara neden olabileceği gibi sodyum yetersizliği aynı belirtiler ile birlikte solunum yetersizliğine de neden olabilir. Tuz vücudumuzda suyun tutulması, kas ve sinirlerin çalışması için gereklidir. Tuz diyeti/azlığı aynı zamanda insanlarda hücre dejenerasyonunu ve yaşlanmasını hızlandırmakta ve biyokimyasal açlığa neden olmaktadır. Tuz azlığı böbrek zayıflığı, karaciğer stresi ve adrenal tükenmesine yol açabilmektedir. Ayrıca kalp kasları kapakçıklarının yorulması sorunu meydana gelebilmektedir.” (<https://www.binbirgida.com>). Tuz, insan için hayati bir öneme sahiptir. İnsanı belirli bir yaşam seviyesine ulaştıran tuz, yemekleri de lezzetli kıvamına ulaştıran bir malzemedir. *Tuz Kadar Sevgi* isimli masalda, şehzade tuzun yemek ile bağlantısını kurarak tuzun yemek için ne denli önemli olduğunu idrak eder ve babasının sorusu üzerine, onu tuz kadar sevdiğini söyler. Fakat baba aynı bağlantıyı kuramaz. Aynı soruyu büyük oğlu ve ortanca oğluna sorduğunda altın kadar, bal kadar cevaplarını alan baba, tuz ile altın, bal arasında bir kıyaslama yapar. Altın, önemli bir maden, bal da çok tatlı ve hoş giden bir yiyecektir. Tuz ise yalnız başına ne altın kadar maddi değere sahip ne de bal gibi damak zevkini hoş eden bir unsurdur. Tuzun yemeği kıvama getiren unsur olduğu bağlantısını kuramayan baba, oğlunu öldürmeleri için cellâtlara teslim eder. Cellâdın yardımıyla ölmekten kurtulan ve padişah olan genç şehzade, babasına tuzun ne derece önemli olduğunu anlatabilmek için elindeki imkânlarla bir ortam hazırlar ve babasına yıllar önce kuramadığı bağlantıyı kurdurur. Masalda da şehzade bağlantıyı kendi aklı sayesinde kurarken padişah olan babası, oğlunun aklı sayesinde bağlantıyı kurar. Masallarda kimi kahramanlar olaylar arasında bağlantı kurabilirken kimi kahramanlar da kendilerine açıklanan şeyleri anlayarak bağlantıyı kurar ve olayları çözümler. İnsanın biyolojik devamlılığı için tuz ne kadar önemli ise masalın çözüme kavuşmasında da aklın işlevi o denli önemlidir.

Padişahla Cölhe (Doğramacıoğlu, 2002: 137), *Deli Zala*(Bakırcı, 2006: 334) isimli masallarda kahramanlar akıl yürütmüş, eldeki verilerle kendilerine yarayacak işler arasında bağ kurmuş ve elde ettikleri yeni bilgilerle kendilerine iyi bir son oluşturmuşlardır. *Deli Zala* masalında kahraman deli diye nitelendirilse de aklını kullanarak hiç tanımadığı ve ölen bir kadının uzak memleketlerden gelen kardeşi gibi davranır. Kahraman, çevresinde gördüğü akrabalık ilişkileriyle içinde bulunduğu durum arasında bağ kurar. Evsiz olan Deli Zala, yaptığı planla ölen kadının evine yerleşir ve ölen kadının kocasıyla evlenir. Kahraman deli diye nitelendirilse de her olayda aklını kullanır. Akıl kullanma işini diğer kahramanlar yapmaz ve Deli Zala’nın yönlendirmelerine boyun eğer.

Masallarda basit olarak görülen ilişkiler zincirinin temelinde derin bağlantılar olduğu görülür. Bağ kurma ve mantıklı düşünme, gelişigüzel yapılmaz. İyi bir sonuç için akıl ilke ve yöntemlerine riayet etmek gerekir. Mantıklı düşünme, akıl yürütmelerle kendini gösterir.

Gerekçelendirilmemiş hiçbir mantıksal çıkarım ikna edici olamayacağından kahramanlar masal sonunda *Tuz Kadar Sevgi* masalında olduğu gibi savını destekleyecek olaylara başvurur.

Bilgi üretme, yeni bilgiyi işleme kahramanın meziyetlerindendir. “Akıl, varlığın gerçekliğini kavrayan, maddi olmayan ancak maddeye etki eden basit bir cevherdir. Maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç demektir.” (Çağlayan, 2011: 235). Masallarda kahramanlar bazen çatışma başlamadan eldeki veriler arasında bağ kurup karşılaşacakları sorunların üstesinden gelebilmek için ön hazırlık yapar. Çatışma öncesi yaşanacak sorunlarla kendisine fayda sağlayabilecek unsurlar arasında ilişki kuran kahramanlar yanlarına rakipleriyle, düşmanlarıyla mücadele esnasında yarar sağlayacak arkadaş, at, kılıç, ayna, mendil, sopa vb. nesneler alır. Bazen de ön hazırlık yapmayan kahraman, olayların gidişatına göre aklını kullanarak çıkarımda bulunur ve aklını kullanarak yeni çözümler üretir.

2.1.7.5. Kazanç Sağlama İşlevi

İnsanların herhangi bir şeyden faydalanarak maddî veya manevî çıkar elde etmesi menfaat kavramını doğurur. “Menfaat kelimesi Arapça n-f-a kökünden türemiş bir isimdir. Fiil olarak, ‘faydalı olmak, yaramak, kâr etmek’ gibi manalara gelir. Menfaat sözlüklerde zararın zıddı olarak geçmektedir.” (Araz, 2016: 82). Sözlüklerde faydalı olmak anlamıyla ifade edilse de menfaat, insanın daha çok kendine yarar sağlamasının bir ifadesidir.

İnsanlara günlük hayatta bir şeyi değerli kılan onun kendisine sağladığı faydadır. İnsanoğlu genellikle her işte kendi menfaatini gözetir ve elde edeceği kazanca bakar. Kimi zaman karşındakine dost gibi görünür ama arka planda kendi çıkarı vardır. İşine yarayacaksa en küçük bir ayrıntıyı hemen görür ve kaçırmaz. İnsanoğlunun bu bencilliği anlatılara da yansımıştır. Bazı masallarda kahramanlar aklını kendi menfaati için kullanır bazı masallarda da kahramanlar çıkar uğruna kandırılırlar. Menfaat elde etme de başaktör akıldır. Aklı olan kahraman her işten bir çıkar elde ederken aklını kullanmayan elindekinden de olur.

Menfaatlerini düşünen insanların düşünceleri farklı, dile döktükleri farklıdır. “Delinin ruhunda ne varsa yüzünde yazılıdır, ağzı bunu gizlemeden söyler; oysa, aynı Euripides'e göre, bilgenin iki dili vardır, biri gerçeği söylemek, öteki gerekirse gizlemek için. Bilge, beyazı siyaha, siyahı beyaza çevirmek hünerine sahiptir; ağzı hem soğuğu hem sıcaklığı üfler, sözleri de genellikle düşüncelerinden pek uzaktır.” (Erasmus, 1989: 62). Aklı başında insanlar yaptıkları eylemlerde sadece kendilerini düşünmediğinden toplum içinde güvenilir insanlardır ve bu insanların sözlerine de güvenilir. Her işte kendi yararını gözetilenler ise güvenilmeyen kişilerdir ve bu insanların sözlerine de güvenilmez. La Rochefaucauld, “Menfaat her dili konuşur, her kılığa girer hatta menfaatlere karşı kayıtsız biri gibi görünmesini de bilir.” der. Toplum, menfaat konusunda kayıtsız kalmaz. Menfaat peşinde olmanın zararlarını masal anlatılarında da ele alır. Anlatılarda kahramanın, menfaatini yaşamındaki en önemli şey haline getirdiği, menfaat yoluyla sağladığı mutluluğu, gerçek mutluluk sandığı görülür. Anlatı kahramanları her zaman seçkin insanlardan olmaz. Bazı anlatılarda kahramanlar sahip olduğu aklı, zekâyı kendilerine fayda sağlayacak veya kendilerini eğlendirecek işlerde kullanmayı tercih eder.

Keloğlan ile Cambazlar isimli masalda, Keloğlan eşeğini pazara satmak için götürür. Yolda giderken bulduğu bir altını eşeğe yutturur. Eşeğini yüksek bir fiyata satmak ister. Neden fiyatı yüksek diye soranlara da her gün bir altın veriyor, der. Biraz sonra eşek pisleyince ve içinden altın çıkınca o yörede herkesi dolandıran Üç Cambaz Kardeşler, Keloğlan'a yüz altın vererek eşeği satın

alırlar.Üç Cambaz Kardeşler, aldatıldığını öğrenince düşer Keloğlan'ın peşine. Keloğlan başına geleceklerini bildiğinden hazırlık yapar. Birbirine benzeyen iki tavşan alır. Birini yanına alır diğerini de evde bırakır. Karısına da akşam yemek hazırlar der. Üç Cambaz Kardeşler kendisini yakalayınca tavşanın kulağına eğilip, haydi oğlum, git ablana söyle akşam misafirlerim var, der. Akşam eve gelince tavşanı evin ortasında gezinirken gören Üç Cambaz Kardeşler çok şaşırırlar. Tavşanı yüz altına satın almaya karar verirler. Üç Cambaz Kardeşler yine aldatıldıklarını anlayınca Keloğlan'ın boğazına sarılırlar. Keloğlan, suçu annesine atar ve yalandan annesini döver. Annesi ölmüş gibi yatınca sizin yüzünüzden annem öldü, sizi konağa bildireceğim der. Sonra cebinden çıkardığı düdüğü öttürür ve annesi de kalkar. Bu işe şaşırان Üç Cambaz Kardeşler, düdüğü adam diriltiyor diye düdüğü satın alırlar. Üç Cambaz Kardeşler, eve gidince karılarını diriltmek için öldürürler. Karılarından da olan Üç Cambaz Kardeşler, Keloğlan'ın kapısına dayanırlar. Keloğlan, öldürülecekken son hamlesini yapar. Ağalar, çok ıslanmışsınız, elbiselerinizi kurutun. Ocağın yanındaki küplerde de altınlar var, der. Elbisesiz kalan Üç Cambaz Kardeşler bütün paralarına kavuşacaklarına çok sevinerek küpleri açarlar. Küplerden çıkan arılar adamların canlarına yapışınca arkalarına bakmadan kaçarlar. Bu olaydan sonra Keloğlan'la baş edemeyeceklerini anlayarak, her şeyden vazgeçerler. Helal yoldan kazanmaya karar verirler (Özçelik, 2004: 451).

Keloğlan ile Cambazlar isimli masal anlatısında Üç Cambaz Kardeşler akıllarıyla herkesi dolandıran, sahip oldukları akıllı kötü niyetle kullanan kişilerdir. Üç Cambaz Kardeşler akıllı olduklarını ve aldıkları eşeğin kendilerine daha çok kazandıracaklarını düşünürler. Âşık Seyrani'nin de dediği gibi;

Hiç, çoban koyunu güder mi dağda.

Olmasa gözleri süt, yoğurt, yağda.

Dış görünüşü itibarıyla kandırılacak saf bir insan izlenimi veren Keloğlan, okuyucunun/dinleyicisinin ön yargısını kırar. “Fizikî görünüşü ve zekâsı arasındaki farkla da toplumda imkânsıza ulaşmak isteyen insanın ideali olan Keloğlan, masallardaki gücün (padişahın) karşısında halkı temsil etmiş, Türk insanının zekâsını, aklını, başarısını, azmini, şansını ve saflığını en güzel şekilde kendi üzerinde toplamış kişidir. Halkın özlem ve arzusuna bağlı olarak güce, otoriteye karşı -mizah unsurundan da yararlanarak- aklını (bazen şans da yardım eder) kullanarak zafere ulaşır.” (Şimşek, 2017: 53). Keloğlan, Üç Cambaz Kardeşler karşısında fiziki olarak güçsüz kalsa da aklını ve zekâsını kullanarak her defasında toplum için sorun teşkil eden bu kardeşleri kandırmayı başarıp sahip olduklarını (tavşan, eşek, düdüğü vb.) değerinin çok çok üstünde bu kardeşlere satıp menfaat elde etmeyi başarır. “Keloğlan adıyla ön plana çıkarılan muzip, hilebaz ve kurnaz insan tipi; mitik güçlerle savaşımında kahramanın kullandığı soylu kipler yerine, modern insanın kullandığı zekânın ve esprinin dilini kullanarak bir önceki dünya algısının ve insan tipolojisinin geçersizliğini vurgulamıştır.” (Özcan, 2013: 252). Keloğlan'ın akıllı karşısında sahip oldukları gücün yetersiz kaldığını gören kardeşler çareyi kaçmakta bulur. Halkı temsil eden Keloğlan aklını kullanarak kas kuvvetine karşı menfaat elde etmeyi başarır.

Bir başka masal olan *Şansını Açtıran Adam* (Sakaoglu, 2002: 340) anlatısında aklını menfaat kazanmak için kullanan bir kahraman vardır. Masal kişinin “Akıl satıyorum, akıl satıyorum.” diye bağırarak bir altın karşılığında akıl sattığı görülür. Satılan aklın kendisine fayda sağlayacağını düşünen bir köylü üç defa bu adamdan akıl satın alır. Alınan her aklın, her yerde iş görür mantığının yanlış olduğu bu masalda görülür. Masalın sonunda bir kurtla karşılaşan köylünün bir akılsızlık göstererek kurda şansının açılması için bir salak adam yemeliymişsin, demesi üzerine kurt, senden salak adamı nereden bulacağım deyip adamı parçalar. Bu masalda, bazı insanların

aklıyla menfaat sağladığını bazılarının da akla sahip olmadan menfaat edinme yolunda heba oldukları görülür.

Reyhancı Kız (Bakırcı, 2006: 256) masalında, padişah oğlunun bir kızı elde etmek için akıl oyunlarına başvurması anlatılır. Bu masalda çatışma yaşayan kahramanların karşılıklı akıl oyunlarına başvurduğu kızın padişahın oğluna annesinin yardımıyla oyun oynadığı, her iki masal kahramanının da menfaatleri doğrultusunda akıllarını kullandıkları görülür.

Akıl sayesinde maddi fayda sağlayan, güce sahip olan, ihtişamlı binalar inşa eden, doğayı egemenliği altına alan ve bu maddiyatın yanında akılla manevi güzelliklere kavuşan insanoğlu, aklının bu gücünü masallara da yansıtır. Masallarda aklını kullanan kahramanlar kendileri için yarar sağlar ve mutlu sona ulaşırlar.

2.1.7.6. Yanlış Eğilim İşlevi

Aklın vazifesi üzerinde çok şeyler söylenegelmiştir. Genel çıkarım, aklın anlama aleti olduğudur. Hâl böyle olunca akli iyi ya da kötü kullanan olacaktır. Üst düzey bir akla sahip olmak insanı erdemli, iyi biri yapmaz. Var olan akıl kadar bu aklın kullanım yeri ve amacı da önemlidir. La Rochefoucauld, “Akıl daima gönlün oyuncaktır.” der. “Akli kullanmak, elimizdeki veriyi işlemek ve yorumlamaktır. Tıpkı yemek yapmak için pazardan aldığımız malzemeleri doğru kullanmak gibi. Yemeği; doğru malzemelerle, doğru miktarla, doğru karışımla, doğru zamanlama ile pişirmek gibi. Akli kullanmak için gözlem, duyum ve his gereklidir.” (<https://www.hakveadalet.com.tr>). Kişi, sahip olduğu malzemelerden kendi beğeni ve tercihleri sonucu bilinçaltında oluşan eğilimlerine uyarak veya seçenekler arasında en mantıklı olandan hareketle, yine kendi eğilimleri sonucu aklını kullanarak bir ürün olarak ortaya koyar. Aklını kullanan kişi, sadece kendi istekleri doğrultusunda bir seçimi değil, toplum için de yararlı ve iyi olanı seçmekle ahlaki de davranmış olur. Masal anlatılarında kişiler her zaman aklını doğru, yararlı olana kullanmazlar. İkinci bir seçenek olan yanlış ve zararlı olan işlere de kullandıkları görülür.

Oduncu isimli masal anlatısında, hırsızlık yapan iki arkadaş, günde iki yük kesip satan, akşam olunca da keyfine bakan oduncuyu kıskanırlar. Ona bir oyun oynayarak eşeğini çalarlar. Eşeğini bulamayan oduncu, rahmetli olan bir adamın iyiliksever eşinin yanına giderek cennetten geldiğini, eşinin dünyada iken birisine kırk altın borcu olduğunu ve alacaklılarının sıkıştırıp durduğunu, bu borcun ödenmesi için geldiğini söyler. Oduncuya inanan kadın altınları oduncuya verir. Altınları alan oduncu evden uzaklaşır. Kadın, avdan gelen ikinci kocasına durumu anlatır. Adam hemen kadının aldatıldığını anlar ve oduncunun peşine düşer. Oduncu bir yamaçta eğlenirken dörtnala gelen birini görünce şüphelenir ve yakınlardaki çobanı kandırıp ağaca çıkarır. Oduncu, çobanın elbiselerini giyerek gelen adama, aradığı adamın ağaçta olduğunu söyler. Oduncu, adama çizmelerini çıkarırsa ağaca daha iyi tırmanacağını söyler. Adam çizmelerini çıkarıp ağaca çıkınca oduncu gelen adamın çizmesini giyip atını alarak oradan uzaklaşır (Özçelik, 2004: 470).

Oduncu isimli masal anlatısında başkahraman olan oduncu ekmek teknesini kaybeder. Oduncu da bu sorunu başkalarını kandırarak telafi etmeye çalışır. Oduncu aklını doğru işlerde kullanabilirdi. Ama o, seçenekler arasında yanlış olanı tercih edip aklını başkasını mağdur etmek için kullanır. Aklını yanlış bir yönde kullanan oduncu, yararlı ve iyi olanı seçmemekle ahlaki değerlere de uygun davranmamış olur.

Keloğlan ile Köylüler, *Keloğlan ile Tilki* (Özçelik, 2004: 290, 453) masallarında da kahramanların sahip oldukları akli kötü işlerde kullandıkları görülür. *Keloğlan ile Köylüler*

masasında Keloğlan, akıllı bir kişidir fakat sahip olduğu akıllı köylüyü kandırmak için kullanır. Keloğlan, kendisine yardım etmek isteyen bir kadının evine girer ve evden çıkmak istemez. Evden çıkması için kadın kendisine altın ve incilerini verir. Akşam olunca yoldan geçmekte olan kervana musallat olur ve insanları kandırarak katırlarına el koyar. Halk, yaptıklarından ötürü Keloğlan'dan mustarıptır. Keloğlan aklını, başkalarının hoşuna gitmeyecek işlerde kullanmayı tercih eder. *Keloğlan ile Tilki* adlı masalda da Keloğlan, yakaladığı tilkinin aklından faydalanarak padişahı kandırır ve padişahın kızını alır. Keloğlan üst düzey bir akla sahip olmasa da bir tilkinin aklıyla hak etmediği şeylere ulaşır. Akıl sahibi olan insan, düşünen ve bilen bir özelliğe sahiptir. Bazı akıl sahibi insanlar ise gerçekleri, güzellikleri görme, anlayıp kavrama özelliğinde olmalarına rağmen bu yeteneklerini kültürel ve evrensel değerlere uygun olmayan işlerde kullanmayı adet edinir. Toplumsal değerlere uygun hareket etmeyen insanları eleştirmek, akıllı yanlış işlerde kullanmanın yanlışlığını yeni nesle aktarmak için önceki nesiller masal anlatılarını bir araç olarak kullanır.

Goethe, “Akıl, yalnız doğrulukta bulunur.” dese de bu söz her zaman geçerli değildir. İnsanın doğasında kötüye meyiletme de vardır. Birçok zeki, üst düzey akla sahip olan insanın bu gücünü toplumun hoşuna gitmeyeceği işlerde kullandığı âşıkârdır. Bu durum masal anlatılarına da yansımıştır.

2.1.7.7. Fiziki Gücü Etkisiz Kılma İşlevi

Tarihe baktığımızda beden gücüyle adını tarihe altın harflerle yazdırmayı başaran çok az sayıda insan olduğu görülür. En büyük silahı akıllı olan insanların tarihte iz bıraktıkları, milyonlarca insanı akılları sayesinde etkisi altına aldıkları görülür. Akıl gücüyle beden gücü kıyaslandığında akıl gücünün başrol oynadığı, düşünmenin asıl zahmetli iş olduğu aşıkârdır. Akıl kullanılarak birçok sorun aşılabılır, beden gücüyle yapılamayacak işlerin üstesinden gelinebilir. “Akıl vücudun efendisidir.” der Alfred de Vigny. Cüsse ne kadar iri olsa da cüsseyi yöneten akıldır. Hiçbir çağda, hiçbir toplulukta beden gücüyle otorite kurabilenler muvaffak olamamışlardır. Sağlıklı bir otorite ancak zihin gücüyle kurulabilmektedir.

Aklın gücüne hiçbir engel karşı çıkamaz. Eflatun, “Yeryüzünün iki gücü vardır: Akıl ve kılıç, çoğu zaman akıl kılıcı yenmiştir.” der. Masal anlatılarında da zaman zaman akıl ile beden gücünün karşı karşıya geldiği görülür. Çatışmalarda bazen cüsse olarak bir fark vardır bazen de sayı olarak fark vardır. Kahraman yeri gelir güçlü biriyle yeri gelir bir devle yeri de gelir sayıca fazla olan rakiple çatışmak zorunda kalır. Kazanan genellikle akıldır. Masal kişisi aklını kullanarak zayıflığını tolere eder. Gücüne ve sayısına güvenenler aklın gücü karşısında yenilgiye mahkûm kalır.

Onüç isimli masalda, fakir bir adamın on üç tane oğlu vardır. Bunlar büyüyünce gurbete gitmeye karar verirler. Yolda azıkları biten oğlanlar deve ait buğday tarlasından geçerken buğdayları da biçerler. Bunları gören dev, on üç kardeşin yanına gelir. Dev, kardeşlere okuma yazmaları olup olmadığını sorar. On üçüncü oğlan bu soruda bir tuzak olduğunu anlar ve okuma yazma bilmiyoruz, der. Dev de bir kâğıt yazar ve bunu benim hanıma götür, der. Kâğıtta, “Hanım, on üç tane av geldi, on üç tane fırın yak, bu gece bunları kızartıp yiyelim.” yazılıdır. On üçüncü oğlan bu kâğıdı yırtar ve yenisini yazar: “Hanım, on üç oda döşe, on üç tane kız bul, yemekleri hazır eyle, camışları kes, çok yemek yap. On üç tane adamımız geliyor.” Dev, akşam eve gelip olanları görünce anlar kâğıdın değiştirildiğini. Gece kızların başında taç olduğundan dev elini başlarına sürerek erkekleri ayırt edecek ve onları yiyecektir. On üçüncü oğlan gece boyunca kızlardaki tacı erkeklere takar. Sabah olduğunda bakarlar ki kesilenler hep kız. Erkekler de devin

evinden kaçıp uzaklaşır. Devden kaçan kardeşler bir padişahın yanında çalışmaya başlar. Padişah on üçüncü oğlana fazla yevmiye verince diğerleri kıskanır ve bir oyun oynayarak padişahın on üçüncü oğlanı devin yanına göndermelerini sağlarlar. On üç her verilen görevi başarıyla yapar ve aklını kullanarak deve yakalanmaz. Sonunda da devi aklıyla savunmasız hale getirip öldürür (Sakaoğlu, 2002: 368).

Onüç isimli masal anlatısında bir ailenin on üç tane oğlunun gurbete yolculuğu ve içlerinden en küçük oğlanın bu macerada kardeşlerini deve yemek olmaktan kurtarması anlatılır. Masalda cüsse olarak en büyük olan dev ile en küçük kardeş olan on üçüncü oğlanın çatışması ele alınır. Dev cüssesine güvense de en küçük oğlanın aklına yenik düşer. İnsan bedenine hükmeden akıldır. Fiziksel anlamda güçlü görünse de kahramanları başarılı kılan öncelikle akıllarıdır. Kişi akıldan yoksunsa bedeni de o derece yoksunluk çeker. Devler, iri cüsselerine rağmen akıl ile mağlup edilir.

Keloğlan ile Dev, Devleri Korkutan Bilal Ağa, Korkak Deli (Sakaoğlu, 2002: 371, 373, 375); *Kırk Haramiler* (Önal 2011: 320); *Akıllı Sıçan ve Haramiler, Boyacı ile Keloğlan*, (Doğramacıoğlu, 2011: 73, 207) isimli masallarda aklını kullanan kahramanın bedenlen iri ve güçlü, sayıca fazla olan düşmanlarını alt ettiği görülür. *Keloğlan ile Dev* isimli masalda Keloğlan, fiziksel olarak düşmanı olan deve göre güçsüz olarak nitelendirilse de akli sayesinde devi öldürür. *Akıllı Sıçan ve Haramiler* isimli masal akıl gücüne karşın kaba kuvvet çatışmasının en üst örneklerindendir. Masalda, bir kadının çocuğu olmaz. Kadın, Allah'ım bana bir çocuk ver, çocuk vermiyorsan bir sıçan ver, diye dua eder. Kadın, bir sürü sıçan doğurur. Bu sıçanlar kendisini rahatsız ederler. Kadın sıçanları yıkama bahanesiyle öldürür. Yalnız bir sıçan saklanır, Kadın pişman olunca bu sıçan ortaya çıkar. Anası ona tarlada çalışan babasına yemek götürmesini söyler. Sıçan, babasının yanına gider. Ona, eve gitmesini hayvanlara kendisinin bakabileceğini söyler. Babası eve gidince Kırk Haramiler bir yeri soyar gelip bir ağacın altına otururlar. Sıçan da o ağacın üstüne daha önce küçük taşlar dizer. Kırk Haramiler altınları tasla paylaşırken sıçan bir bağırır ve ağacı sallır. Ağaçtaki taşlar Kırk Haramilerin başına düşer. Hepsi korkup kaçar. Altınları orda bırakırlar. Sıçan iner, altınları eşeğe yükler eve gelir, altınları ve altın taşı eve bırakır. Kırk Haramiler, mahalle mahalle bu altınları aramağa başlar. Her kapıdan su isterler, taşı bulmak ve böylece de alanlara ulaşmak için. Bu sıçanın evine gelirler. Bir tas su isterler. Kadın onlara altın tasta suyu verince Kırk Harami, kapıya işaret koyar. Sıçan durumu öğrenince demirciye kurk tane şiş yaptırır. Mangal kömürü de alır, Akşam kendi bahçesinde büyük bir ateş yakar. Kırk Haramiler eve girerken hepsini birer kızgın şişle işaretler. Başkanlarına da çatallı bir şişle işaret koyar. Kırk Haramiler bunu Kadıya şikâyet ederler. Kadı sıçanı çağırır, mahkeme kurulur. Sıçan Kadıya, bunlar vaktiyle babamın köleleriydi hepsinde kölelik işareti var, der. Kadı işaretleri görünce sıçana inanır ve Kırk Haramileri kovar. Sıçan da evine gelir (Doğramacıoğlu, 2011: 73). Bu masalda sayıca çok çok fazla olan düşmana karşın – kırk haramilere karşın- oldukça küçük cüsseli olan sıçanın mücadelesi konu edinmiştir. Çatışmanın galibi sayıca fazla olan haramiler değil sıçan olmuştur. Aklın beden karşısında zaferini ele alan masallardan çıkarılan ders, harekât ve sonuç gücün denetimi altında olduğu aklın işidir. Akılla var olmuş bir güç, kaba kuvvetle veya çoğunlukla var olmuş bir gücü alt eder.

Devleri Korkutan Bilal Ağa adlı masalda, tilkiden çok korkan Bilal Ağa'nın iki karısı vardır. Kadınlar, aralarında anlaşarak Bilal Ağa'yı evden atmayı kararlaştırırlar. Ekmek yaparken ekmeğin birini tekne yerine kapıdan dışarıya atarlar ve kocalarından ekmeği getirmelerini isterler. Dışarı çıkan kocalarının üstüne kapıyı örterler. Bilal Ağa, kapıyı açmayacaklarını anlayınca karılarından bir yumurta, çuvaldız, ekmek ve bir avuç un ister. Kadınlar, kocalarının istediklerini pencereden

atar. Dağın başına giden Bilal Ağa, bir taşın dibinde uzun müddet oturur. Aşağıda bir dev görünce başlıyor sövüp saymaya. Dev, ne bağıırıyorsun, seni yiyeyim mi diyor. Bilal Ağa, erkeksen şu taşın suyunu çıkar, der. Dev taşı paramparça eder. Bilal Ağa da elindeki yumurtayı sıkarak deve döner. Sen taşın suyunu çıkarmadın, ben çıkardım. Seni yiyeyim mi, der. Bilal Ağa, deve başka bir yarışma teklif eder. Hadi şu taşın ununu çıkar bakalım, der. Dev, taşı paramparça eder ama ununu çıkaramaz. Bilal Ağa, elindeki unu gösterir. Ben taşın ununu çıkardım, seni yiyeyim mi, der. Korkan dev, biz yedi kardeşlik, biri öldü. Sen, bizim yedinci kardeşimiz ol, deyip Bilal Ağa'yı eve götürür. Odun lazım olunca, hep beraber ormana giderler. Devler ağaçları kırıp devirir. Bilal Ağa, devlere akıl verir. Evden urgan getirin, tüm ormanı sarıp birden koparıp gidelim deyince devler korkup kaçar (Doğramacıoğlu, 2011: 73). Normal şartlar altında bir dev ile bir insanın kavgasında galip dev olacaktır. Masalda kahraman, yedi deve akıyla hükmetmeyi başarır ve maçın galibi olur.

Keloğlan ile Dev adlı masalda, eski zamanlarda adam eti yiyen bir devle bir Keloğlan kardeşlik olur. Bu Keloğlan komşularının kızlarını bir araya toplayıp işe götürmek ister. Bu Keloğlan süpürgeye götürüyorum diye onları akşama kadar, ora senin bura benim dolaştırır. Akşam olup da hava kararınca Keloğlan, kızlara devin evinde geceleme teklif eder. Keloğlan bu kızları devin meşesine götürür. O gece orada yatarlar. Hınzır dev ise bunları yemeye karar verir. Onların uyuyup uyumadığını anlamak için de yattıkları odaya girer. Kıçı yanık kardeşlik, iyi misin, uyuyor musun, rahat ediyor musun, diye seslenir. Keloğlan horozların, kazların sesinden yatamıyoruz, deyince dev, hemen gidip horozlarla kazları hep keser. Bir müddet sonra dev tekrar odaya gelir. Kıçı yanık kardeşlik, iyi misin, uyuyor musun, rahat ediyor musun, diye seslenir. Keloğlan, camışların, malların gürültüsünden uyuyamıyorum, deyince dev gidip camışları, malları hep keser. Dev gidince Keloğlan da kızları uyandırır. Keloğlan kızları alıp kaçar. Kızları getirip evlerine bırakır, geri döner. Devin evinin arustağına çıkar. Dev bakar ki Keloğlan arustakta geziyor. Kıçı yanık kardeşlik, oraya nasıl çıktın, der. Keloğlan da sacayağını kızdırdım, boynuma taktım, saçı kızdırdım; kıcıma bastım, der. Dev de aynı şeyleri yapmaya kalkarsa da yanar, yapamaz. Sonunda Keloğlan'ı yakalar. Karısına Keloğlan teslim edip pişirmesini ister. Dev de meşeliğe gider. Keloğlan, bir fırsatını bulup devin karısını fırına düşürür. Kadını pişirdikten sonra memelerini kesip tereğe koyar. Dev, akşam eve gelip terekteki memeleri görünce Keloğlan'ın yaptığını anlar. Hoca kılığına giren Keloğlan, meşeliğe gider. Meşeliğinde hocayı gören dev, ne işi olduğunu sorar. Hoca kılığındaki Keloğlan, biri öldü, ona tahtadan tabut yapıyorum, der. Keloğlan, deve ölen kişinin kendisiyle aynı boyda olduğunu ve ölçü alması için devden tabuta girmesini ister. Dev, tabuta girince Keloğlan tahtaları çiviler ve devi uçurumdan yuvarlar (Sakaoğlu, 2002: 371).

Fiziksel olarak başkasından cüsseli olmak, bazıları için üstünlük kaynağıdır. Bu üstünlük neticesinde iri olmayı, kendilerinden cüssece daha küçük olanlara karşı silah olarak kullanırlar. Aklını kullanamayanların fiziki güçleri kötülük için fiili imkân yaratabilmektedir. Masallarda, gerek fiziksel olarak cüsseli olan devler, gerek sayıca fazla olan kötü niyetli insanlara karşı kullanılan akıl, çözümün, kurtuluşun, mutlu sona ermenin anahtarıdır. İnsan, fiziki imkânlara bakınca işi, güç yapar zanneder ama asıl iş akılla biter. Akılsız kullanılan güç, bir duvarı yıkabilir ama yapamaz. Masal anlatılarında fiziki gücün yıkıcı etkisine karşı kahraman yapıcı gücüne başvurur.

2.1.8. Masal Tip ve Karakterlerinde Aklın İşlenişi

Masal anlatılarının kahramanları, evrensel boyutta insanın bir nevi yansımasıdır. Masal anlatılarında gereksiz ayrıntılar yoktur. Anlatıların özünü oluşturan olaylar üzerinden genel olan, olması gereken anlatılmaya çalışılır. Anlatılardaki tip ve karakterlerde, dönem insanının özellikleri dolaylı olarak yansıtılır. Dönemin yaşam koşulları, ekonomik durumu, siyasi ortamı nasılsa tip ve karakterler de ona göre resmedilir. “Ozan, tıpkı bir ressam ya da tasvir üreten başka bir sanatçı gibi bir taklitçi olduğuna göre, zorunlu olarak hep şu üç şeyden birini taklit eder: Geçmişte ya da şimdi olanları taklit eder, anlatılanları ve kanıları taklit eder ya da olması gerekenleri taklit eder.” (Gürgün, 2021: 356). Anlatılarda her şey ayna gibi yansıtılmaz. Anlatının atmosferine özgü kurallar bağlamında anlatılır. Topluma, insanlığa ait her şey anlatının dünyasında yeniden betimlenir.

Masal tip ve karakterlerinde işlenen akıl, bireysel bir akıl olmaktan ziyade evrensel bir akıldır. Akıl en iyi, en olgun şekliyle kullanmak da masal kahramanının vazifesidir. Akıl her zaman kahramanda mevcuttur. Önemli olan bu aklın gerektiğinde kahraman tarafından kullanılmasıdır. Kahramanlar aklını kullanarak gerekli düşünme evresinden sonra sorunlar karşısında çözüm yolları bulacaktır. Yeri geldiğinde aklını kullanarak sorunları çözecek bir icat bulacak, yeri geldiğinde akılcı çıkarımlarla zorlukların üstesinden gelecektir. Onlarca, yüzlerce insanın başaramayacağını masal kahramanları akılcı yöntemlerle başaracaktır. Bu durum masalı okuyan/dinleyen çocuklarda aklını kullanarak zorlukları aşma ve zafer elde etme düşüncesi oluşturacaktır.

Toplum, istediği dünya düzenini idealize ettiği tip ve karakterler üzerinden ifade eder. Yaşanan dönemlere göre anlatılara belirli tipler egemen olmuştur. Masal anlatılarında dönemine göre Keloğlan, Nasreddin Hoca, padişah, vezir, zengin, fakir, tilki, kurt, ayı vb. kahramanların ön planda olduğu görülmektedir. Anlatılardaki başkahramanların genel özelliklerine bakıldığında akıllarını iyi kullandıkları ya da başkasından aldıkları akıl değerlendirdikleri görülür. Akıl, anlatılardaki tip ve karakterlerin en büyük silahıdır.

2.1.9. İnsanlarda Akıl

Masal anlatılarının en önemli kahramanları insanlardır. Bu kahramanlar gerçek dünyadaki insanın idealize edilmiş birer yansımasıdır. “İnsanın hayal dünyasını, zihninin öteki yüzünü ortaya çıkaran masallarda imkânsız aşklar mutlu sonla biterken fakir delikanlılar padişahlık tahtına oturur, hiç kimsenin yenemediği devler bir kel oğlanın oyuncağı olurken dağların zirvesinden getirilen çiçekler amansız dertlere deva olur, zalimler cezasını bulur, mazlumlar sevinir. Gerçek hayatta olmasını istediğimiz her şey masallarda gerçekleşir ve masal yüzü kaplayan kocaman bir gülümsemeyle son bulur. İnsan ruhuna ilaç olan masallar dinleyenler için bir terapi gibidir. Kolektif bilinçdışının ürünleri olan masallar, mitler, halk hikâyeleri, ait olduğu topluluğun bireye sunduğu, bin yıllar boyunca yaşana gelmiş, sınanmış zihin modellerini sergilerler.” (Saydam, 1997: 7). Toplum bireylerinin imkân ve gücü kısıtlıdır. Otoriteye karşı her zaman karşı çıkması mümkün değildir. Bireyler hâkim güçlere karşı isyanını ve tepkisini, ortaya koyduğu anlatılar üzerinden gösterir. Toplumun anlatılarda seçtiği insan profili, dönemin ve ortamın egemen gücüne karşı mücadele eder ve sonunda zafere ulaşır. Her türlü mücadelede kahramanın yegâne aracı akıldır. Hiç umulmadık bir anda kahramanın aklını kullanmasıyla olayların seyri değişir. İyiler kazanır, kötüler kaybeder. Otoritenin karşısında güçsüz olan insanlar anlatılarda yarattıkları aklını kullanan insanlar sayesinde güçlenir. “Hayatın çeşitli tabakaları basit hatlara ve tezatlara indirilmiştir.

Gerçekte karışık olarak ortaya çıkan insan karakterleri masalda ayırt edilmiş ve zıt tipler halinde dağıtılmıştır: «Kahramanlar» ve «Korkaklar» Masal tasvir ve tarif etmez, aksine sadece beyan eder, işte bu yüzden tiplerin (figürlerin) keskin hatları, görünüşleri ve katiyetleri etkili olur.” (Evig, 2005: 380). Toplumun tahayyül ettiği insan özelliklerini masaldaki kahramanlar üstlenir. Toplumu temsil eden üst akıl konumundaki kahramanlar, bazı masallarda erkek bazı masallarda kadın formundadır.

2.1.9.1. Erkek Tiplerinde Akıllılık

Masallar sıradan bir dille yazılmış olsalar da derin anlamlı mesajlar içerirler. Masallar topluma ait kuralları çocuklara tanıtır ve çocukların duygu ve düşüncelerini bu yönde şekillendirir. Sözlü anlatı geleneğinin bir ürünü olan masallar, çocuklara toplumsal cinsiyet rollerini de öğretir. Kadın ve erkek olmaya atfedilen roller masal dünyasında işlenir. Bu bağlamda masallar sadece fantastik bir anlatı türü değil aynı zamanda bir rol aktarıcısıdır. “Kadın ve erkek olmak anatomik ve fizyolojik özellikler dışında, toplumsal bir anlam da taşımaktadır ve kadın ve erkeğe dair tanımlama ve algılamalar, büyük oranda bu toplumsal anlamla ilişkilidir.” (Dökmen, 2014: 11). Toplum içinde erkekler duygusuz, güçlü, hareketli gibi sıfatlarla nitelendirilseler de aklın, mantığın ve bilgeliğin de sembolü olmuştur.

Kas güçlerinin yüksek olması, biyolojik olarak daha iri olmaları nedeniyle erkekler daha hareketli olmakta ve erkeklerin iş alanları daha çeşitli olmaktadır. Masal anlatılarında da durum böyledir. Erkek kahramanlar, ev içi işlerden ziyade ev dışındaki işlerle meşgul olurlar. Askerlik, para kazanma, ülkeyi yönetme, diyar diyar gezme, kadınlara ve çocuklara bakmakla yükümlü olma, olağanüstü varlıklarla savaşma vb. işler erkek kahramanlara verilmiştir. Erkek kahramanlar bazen cesur ve güçlü bazen de akıllı olmalarıyla olayların seyrini değiştirmektedir. Akıl faktörü, kahramanın kendisini topluma kabul ettirmesini ve kendisine yeni kapılar açılmasını sağlar. Akıl sayesinde kahraman çözüm üretir, rakibi karşısında güçlü konuma gelir. Kendisinin ve halkının iyi duruma gelmesine katkıda bulunur. Aklın devrede olmadığı durumlarda kahraman sıkıntıya girer. Özellikle doğaüstü sorunlarla ve kalıbının üstündeki güçlü ve sayıca fazla düşmanla mücadele halinde olan erkek kahraman için akıl bulunmaz bir nimettir. “Ruhun, canlılara hareket sağlaması ve yönetici olmasının sebebi ruhta bulunan akılsal yandır. Bu özelliği ile ruh Tanrı’ya benzer.” (Platon, 1997: 80). Akıl sayesinde sıradan bir insan konumunda olan erkek kahraman, aklını kullanarak ülkenin yöneticisi konumuna gelir. Akıl mefhumunun masal anlatılarındaki erkek tip ve karakterlerine yansımaya masal anlatıları üzerinden bakılacak olursa:

2.1.9.1.1. Keloğlan

Masal anlatıları, dünyayı anlamanın ve anlamlandırmanın yollarından biridir. “Masal anlatılarındaki şifreli ya da şifresiz anlamlar okumalara açıktır. Kolektif bilincin ürünü olan masal anlatılarındaki anlamlar üzerine psikanalitik değerlendirmeler yapılabilir (Sarı ve Ercan, 2008: 19). Anlatılarda, masalların efsanevi kahramanı Keloğlan üzerinden aklın aktif kullanımı ile ilgili mesajlar verilir. Aile yapısı, babasız oluşu, sosyal statüsü, fiziksel özelliği ile zayıf insan imajı çizilen Keloğlan, aklını kullanarak karşılaştığı problemleri çözer ve herkesin erişmek istediği, tatmin edici ödüllerin, statünün, zenginliğin sahibi olur.

Keloğlan masalında, bir padişahın üç oğlu vardır. Memleketin birinde çok güzel bir kızın yaşadığını öğrenirler. En büyük oğlan, babasından izin alarak kızı aramaya gider. Oğlan, kızı bulamadan geri gelir. Ortanca oğlan, babasından para alarak kızı aramaya gider. O da ağabeyi gibi kızı bulamadan geri döner. En küçük oğlan, kızı bulmak için babasından izin ister. Babası, oğluna:

“Bir Keloğlan var. O Keloğlan’ı bulmadan getme ha, getme.” der. Keloğlan’ı da yanına alan küçük oğlan, kızın yaşadığı apartmanın önüne gelirler. Keloğlan, oğlandan bir davar ister. Oğlan, davarı getirir. Keloğlan davarı boynuzundan kesmeye başlar. Bunu gören kız, kendi boğazını göstererek davarın boynuzdan değil boğazdan kesilmesi gerektiğini söyler. Böylece oğlan, kızın boynunu görmüş olur. Keloğlan, davarı boynuzundan yüzmeye başlayınca kız bacağını göstererek davarın bacadan yüzülmesi gerektiğini söyler. Böylece oğlan, kızın bacağını görmüş olur. Davarın etini kavurmaya başlarlar. Keloğlan, kızın yanlarına gelmesi için oğlana kendi eliyle et yedirir. Oğlan da keloğlana yedirir. Kız da et yemesini öğretmek için hizmetçisiyle birlikte oğlanların yanına iner. Kız, padişahın oğluna et yedirir; hizmetçisi de Keloğlan’a yedirir. Keloğlan, kızıdan yatacak yer ister. Kız, iki oğlanı misafir eder. Keloğlan, kız yanlarına gelsin diye ayağını duvara uzatır; padişahın oğlu diğer duvara ayağını uzatır. Kız, nasıl uyunacağını öğretmek için padişahın oğlunun kucağına yatar. Oğlan, kızı memleketine götürür (Şimşek, 2001: 201-203). Padişah, oğlunun gurbete giderken Keloğlan’ı yanında götürmesini ister. Bu durum Keloğlan’ın akıllı olduğunu, kendisini halka ve padişaha ispatlamış olduğunu gösterir. “Genellikle, gurbete giden kahramanın olağanüstü yardımcıları vardır ki, bunların başında “ak saçlı ihtiyar” yer alır. İşte burada Keloğlan, “ak saçlı ihtiyar”ın yerini almış bir bilgedir.” (Şimşek, 2017: 48). Bilge Keloğlan, otoritenin ve güzelliğin yanında akli temsil eden bir tiptir. Keloğlan’ın bilgeliği sayesinde otorite güzelliğe kavuşur.

Keloğlan masalında, köyün birinde Keloğlan ve ihtiyar annesi yaşar. Geçim sıkıntısı çekince Keloğlan, padişahın bulunduğu şehre iş bulmaya gitmek ister. Annesi, kendisine iki kıl verir. Baş derde girdiğinde bu kılları birbirine sürmesi halinde istediğinin gerçekleşeceğini söyler. Keloğlan, padişahın yaşadığı şehre geldiğinde birinin bağırdığını duyar: “Padişahın kızı ağır hastadır. Hekimler iyileşmesi için kırmızı yapraklı, yeşil çiçek gerektiğini bildirmişlerdir. Bu çiçek ise Kaf Dağı’nda bulunmaktadır. Bu çiçeği getiren ödüllendirilecektir.” Keloğlan, “Ben getiririm.” diye öne çıkar. Padişahın görevi alan Keloğlan, kılları birbirine sürterek Kaf Dağı’na gider ve istenilen çiçeği getirir (Yardımcı, 2012: 59-60). İnsanlar, şekil itibarıyla Keloğlan’a gülseler de O, elindeki sihirli objeyi faydalı işte kullanmak gibi bir akıllılık eder. Akıllı insan neyi, nerede kullanacağı bilen, çözüm üreten insandır.

Boyacı ile Keloğlan masalında, anası Keloğlan’ı hangi dükkâna çırak koysa baş edemezler. Anası, Keloğlanı boyacının yanına çırak olarak verir. Boyacı, Keloğlan’a on kuruş ve bir yumak da ip verir. Bu ipi boyatıp on kuruşu da geri getirmesini ister. Keloğlan boyacının yanına gidip yumağı boyatır. Para vermek istemeyen Keloğlan, “Eyi boyanmamış. Adam bir daha boyor. -Gene olmamış.” der. Boyacı, Keloğlana: “Ben senin maksadını bilorum. Bu 10 parayı geri iston. Ben 10 parayı geri vermem, şunu ben akşama keder boyarım.” der. Bu durum bir ay sürünce boyacı hastalanıp yatağa düşer. Keloğlan, doktor kılığında boyacının evine gider ve on kuruş karşılığında iyileştireceğini söyler. Boyacı kabul etmeyince Keloğlan, boyacıyı bayıltır. Boyacının ailesine boyacının öldüğünü söyler. Boyacıyı, ölümlerin konulduğu bir yere koyarlar. Boyacı uyandığında, Keloğlan, “Bak sen heste oldun öldün, 40 senelik ölümlere karıştın. Şu 10 paramı ver.” der (Doğramacıoğlu, 2011: 207-210). Keloğlan azimli bir kahramandır. İstemediği halde kendisine verilen görevleri yapmak için elinden geleni yapar. “Keloğlan masallarının çoğunda tembel ve işsiz Keloğlan’ın evinden ayrılıp başından zorluklar geçtikten ve bunları aklıyla yendikten sonra anasının yanına geri dönüş serüvenini bir yandan da halk hikâyelerinde kahramanın sevgilisine ulaşmak için göğüs gerdiği zorlukları ve bunları alt edip sevgilisine erişmesi serüvenini andıran bir çizgidir.” (Alsaç, 2017: 8). Keloğlan, aklını kullanarak verilen görevi nihayete erdirmeye uğraşır.

Keloğlan ve Atı masalında, Keloğlan harmanı dövmek için padişahın atlarını ödünç alır. Sonra da bu atları satar. Padişah, atlarını istemeğe geldiğinde Keloğlan, kız kılığına girer. Padişah, kızı beğenir ve bir süre sonra kızı babası sandığı Keloğlan'dan ister. Keloğlan, padişaha, “*Ben gizi sene veririn, emme gelinliğini kendi keyer, işte elbisesini kendi keyer, evin içinde kendi durur. Yalnız, sen götürdüğünde görürsün. Başka zaman göremessin. Yalnız demiş benim sağdıçlarım samud olucak.*” der. Düğün günü atı çeken dilsizlere erkek olduğunu söyler. Bu durumu anlatmaya çalışan dilsizlere kimse inanmaz ve kavga çıkar. Kavgayı fırsat bilen Keloğlan, atı da alıp kaçar (Önal, 2011: 438). Keloğlan, aldığı emanete hıyanet edince padişah tarafından aranan biri olur. Kendisini kız kılığında kamufle etmesi Keloğlan'ı yeni bir sorunla karşı karşıya getirir. İfşa olmamak için yardım edecek kişilerin dilsiz olmasını isteyen Keloğlan, kurtuluşu için dilsiz hizmetlileri maşa olarak kullanır. Keloğlan, zora düştüğü her durumda kurtuluş için çözüm bulur.

Keloğlanla Padişahın Kızı masalında, Keloğlan annesini padişahın kızını istemesi için gönderir. Padişah, “*Benim alcam oğlan demiş benim kızımı hiç ellememek.*” der. Keloğlan, bir eşek bulur. Eşegin kulağını kesip üstüne biner. Sarayın yakınına gidip “*Deh sen gulaksız ben dölsüz, sen gulaksız ben dölsüz, sen gulaksız ben dölsüz pençerenin dibinde dolaşmış.*” Keloğlan'ı dinleyen padişah, kızını Keloğlan'a verir (Önal, 2011: 439). Akıl, olayları idrak etmeye yarayan bir kabiliyettir. Statü gereği padişahın kızını alması zor olan Keloğlan, aklını kullanarak padişahın kızını alır.

Akıllı Keloğlan masalında, tarlada çift süren Keloğlan, yaklaşan üç adamın kendisine zarar vereceğin anlar ve akıllı davranarak hasta ineğini gelenlere satar. Eve gelen Keloğlan, ineği satın alan adamların tekrar geleceğini bilir. Hanımına akşam yapması gereken yemekleri söyler. Ahırda olan iki tavşandan birini beraber tarlaya götürür. Üç adam Keloğlan'ı öldürmek için tarlaya gelirler. Keloğlan, önce yemek yemeği teklif eder. Cebinden çıkardığı kâğıda, yemek isimleri yazarak kâğıdı tavşanın boynuna bağlar. Akşam eve gittiklerinde kâğıda yazılan yemekleri gören adamlar, iki altın karşılığında tavşanı satın alırlar. Adamların yine geleceğini bilen Keloğlan'ın aklına yeni bir oyun oynamak gelir. Oynayacağı oyunu, karısına anlatır. Adamlar, Keloğlan'ın evine gelince Keloğlan, karısını öldürür gibi yapar. Adamların telaşlandığını gören Keloğlan, kaval çalmaya başlayınca karısı ölü numarası yaptığı yerden ayağa kalkar. Keloğlan, altın karşılığında kavalı adamlara satar (Kaya, Yılmaz, 2021: 45-49). Keloğlan'ın kendisini koruma içgüdü, aklını kullanmayı gerekli kılar. “Bu dünyanın haksızlıklarına karşı alttan ve derinlerden gelen sinsi ve kinle karışmış bir saldırı ya da bir direnme gereksinmesi, Keloğlan masallarının bütün örneklerinde ortak olarak bulabildiğimiz, önde gelen temel öğedir” (Alangu, 1990: 171). Keloğlan, kendi çıkarlarına yapılan saldırı karşısında aldatılmak yerine aldatmayı seçer. Sayıca fazla olmasına rağmen mücadele ettiği adamlar Keloğlan'ın aklıyla boy ölçüşemezler.

Keloğlan ile Yılan Padişahı masalında, bir yılan yavrusu ateşe düşer. Çobanlık yapan Keloğlan, yılanı kurtarır. Kurtardığı yılanın babası, Keloğlan'ın ağzına tükürür. Böylece Keloğlan, hayvanların dilinden anlamaya başlar. Bu sırrını, başkasına söylemesi halinde ölecektir. Kargaların konuşmasından bir küp altının yerini öğrenen Keloğlan, bulduğu altınlarla kendisine davar alır. Karısı bir gün Keloğlan'a: “*Bakıyorum da hayvanların dilinden, derdinden anlıyorsun sanki! Ne olup bittiğini bana anlatacaksın.*” der. Keloğlan, söylemek istemese de karısının baskısıyla çaresiz kalır. Kendi tabutunu yapmak için karısından mühlet ister. Horozun köpeğe anlattıklarını dinler. Horoz, kırk tane tavuğu öterek dağıttığını anlatır. Horozun anlattıklarından hisse çıkaran Keloğlan, karısına sağdan soldan anlatmaya başlar. Anlatılanların saçmalığı nedeniyle karısının kafası karışır. Keloğlan, sırrını açıklamadığı için ölmekten kurtulur (Kaya, Yılmaz, 2021: 243-245). Akıllı insan,

başkalarının tecrübelerinden ders çıkarmasını bilendir. Keloğlan, horozun aklını küçümsemek yerine bu akıldan hisse çıkarmayı tercih edecek kadar akıllıdır.

Keloğlan'ın Köseye Masalı masalında, ölmekte olan yaşlı bir adam oğluna köselerle alışveriş etmemesini vasiyet eder. Babası ölünce, işler Keloğlan'a kalır. Keloğlan, buğdayı öğütmek için değirmene götürür. Evine en yakın değirmenin sahibi köse olduğundan buğdayını başka değirmene götürür. Bu değirmenin sahibi de köse çıkar. Köse, acıktığı için Keloğlan'dan biraz un ister. “*Köse, evvela unun suyunu fazla kaçırmış; un koymuş, katı olmuş; su koymuş, sulu olmuş.*” Köse, bu şekilde Keloğlan'ın ununu yoğurur. Köse, Keloğlan'a masal anlatmayı ve masalı güzel olanın tüm ekmeklerin de sahibi olmasını teklif eder. Keloğlan, teklifi kabul eder. Önce köse, masal anlatır. Sonra Keloğlan, masal anlatır. Aklını kullanan Keloğlan, ekmekleri alarak evine gider (Tezel, 2018: 488-491). Keloğlan, baba vasiyetine uymama akılsızlığını gösterse de aklıyla kösenin elinden zayıfsız kurtulmayı başarır.

Keloğlan Ölüyü Diriltiyor masalında, cebinde parası biten Keloğlan, eşeğini satmak için pazara gider. Cambazlar, Keloğlan'ın eşeğini ucuza alabilmek için uğraşır. Pazarlıkta anlaşılamayan cambazlar, fiyatı düşürmek için eşeğin kuyruğunu keser. Keloğlan, eşeğinin kuyruğunu kesenin cambazlar olduğunu bilir. “*Eşeğin kuyruğunun altına gümüş para yapıştırır. Tekrar pazara giden Keloğlan, “Eşek satarım! Arpa yer, gümüş lira yapar.”* diye bağırır. Cambazlar, kuyruğun altındaki gümüşü görünce eşeği yüksek fiyata Keloğlan'dan satın alırlar (Tezel, 2018: 492-493). Keloğlan, kuyruğu kesilen eşeği değerli göstermesini bilir. Keloğlan, aklını kullanarak kendisine yapılan kötülüğü, kötülük yapanların aleyhine kullanır.

Dev ile Keloğlan masalında, bir ailenin kırk çocuğu vardır. Bu çocuklar çalışmak için yola düşerler. Yolda gördükleri tarlayı biçerler. Tarlanın sahibi olan dev, oğlanları evine misafir etmek ister. Oğlanlar kabul etmez. Gece olunca dev, oğlanları yemek için tarlaya gelir fakat bulamaz. Sabah, tarlaya gelen dev, oğlanlara gece nerede yattıklarını sorar. Onlar da tarlanın köşesindeki çukurda kaldıklarını söyler. En küçük kardeş olan Keloğlan, “Dev, bizi gene yemeye gelecektir.” diye uyarır. Akşam olunca çocukların hepsi ağacın üstüne çıkıp saklanırlar. Dev, gece gelince çocukları yine bulamaz. Sabah, taraya gelen dev, çocuklara emeklerinin karşılığı olarak para verir. Sadece Keloğlan'a eksik para verir. Amacı Keloğlan'ı para verme bahanesiyle eve götürüp yemektir. Keloğlan para istemediğini söyler ve devin evine gitmez (Tezel, 2018: 504-505). Keloğlan, kardeşlerin en küçüğü olmasına rağmen “Akıl yaşta değil baştadır.” sözünü doğrular yönde kararlar alır. Dev, para verme bahanesiyle Keloğlanı tuzağa çekmek istese de başarılı olamaz.

Keloğlan Yedi Kat Yerin Altında masalında, padişahın üç oğlu vardır. En küçükleri Keloğlan'dır. Üç oğlan, sarayın bahçesindeki elmayı yiyen devı yakalamaya karar verir. İlk nöbeti büyük oğlan tutar. Oğlan, uykuya dalınca dev elmaların bir kısmını yer ve gider. İkinci gün ortanca kardeş de ağabeyi gibi uykuya dalar. Sıra Keloğlan'a gelir. Keloğlan, uyumamak için parmağını keser. Devın geldiğini gören Keloğlan uyuyor gibi görünür. Dev yaklaşıncı, onu yaralar. Yaralanan dev, kaçar (Tezel, 2018: 509). Aklın ve kıvrak zekânın sembolü olan Keloğlan, padişah için hayati derecede önem taşıyan bir elma için devin peşine düşer. “Kutsal sayılan ve meyvesi yendiğinde, kişiye “ölümsüzlük” kazandıran ağaçlardan biri de elmadır. Elma, gerek bu yönüyle gerekse gençlik kazandırma yönleriyle Türk folklorunda özellikle de masalarda geniş bir yere sahiptir.” (Şimşek, 2008: 200). Yiyen kişiye gençlik, ölümsüzlük sağlayan elmayı korumak, başarısız olan iki ağabeyinden sonra Keloğlan'a düşer. Keloğlan, ağabeylerinin hatalarından ders almasını bilir. Akıllı hamleleriyle, devı savuşturur.

Hamamcı Keloğlan masalında, fakir bir Keloğlan vardır. Keloğlan, tavuğunu satmak için pazara gider. Tavuğu alan hamamcı, parasını vermeden gider. Keloğlan, hamamcıyı evine kadar takip eder. Hamamcı, karısına: “*Tavuğu pişirip akşama güzel bir yemek yap. Birini gönderip yemeği aldıracağım.*” der. Oğlan, konuşulanları dinledikten sonra bir köşede saklanır. Akşam olunca Keloğlan, hamamcının karısına, kendisini kocasının gönderdiğini söyler. Kadın da yaptığı yemekleri, tatlıyı Keloğlan’a verir. Keloğlan, yemekleri yer. Hamamcıya oyun oynamayı düşünen Keloğlan, süslenerek bir kız kıyafeti giyer ve hamama gider. Hamamcıya, konuşmak için kendisini evine götürmesini teklif eder. Hamamcı, kız sandığı oğlanı evine götürür. Keloğlan, hamamcıya daha gizli bir yerde konuşmaları gerektiğini söyleyince hamamcı önde Keloğlan arkada mahzene inerler. Merdivenleri yarılayınca Keloğlan, hamamcıya tekme vurur ve yere yuvarlanan hamamcıyı mahzene kitler. Hamamcının evindeki değerli eşyaları alıp kendi evine götürür (Tezel, 2018: 522-523). Keloğlan, akıl oyunları ile kendisine maddi zarar vermeye çalışan hamamcıya dersini verir.

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında, bir Keloğlan vardır. Padişahın kızı elindeki elmayı beğendiği oğlana atacaktır. Keloğlan, süslenip püslenir. Kız, elmayı Keloğlan’a atar. Padişah, diğer kızlarını valilere, paşalara verir. Bir gün padişah hastalanır. Hastalığının dermanı geyik sütüdür. Keloğlan, geyik sütü bulmaya gideceğini söyler. Bacanakları Keloğlan için: “*Kimsenin yapamadığı şeyi, bu mu yapacak?*” derler. Keloğlan, geyiklerin su içtiği yere rakı döker. Su içen geyik yere düşer. Keloğlan’da elindeki şişeyi geyik sütü ile doldurur. Sütü içen padişah iyileşir, malını mülkünü Keloğlan’a verir (Şimşek, 2001: 245-246). Keloğlan gerek fiziki özelliği gerek sosyal statü durumuyla hayata diğer akranları ile eşit başlamaz. Bu durum Keloğlanda olumsuz bir dünya görüşü oluşturmaz. Aksine, “elindekilerle yetinmeyip dünya nimetlerinden daha çok pay almak isteyen Keloğlan, gerektiğinde toplum normlarını çiğnemek pahasına da olsa hedeflerine ulaşmak için çabalar. Keloğlan, hayatın adaletsizliğine tüm gücüyle direnerek yoktan var olmayı başarır.” (Harmancı, 2010: 13). Keloğlan’ı diğer insanlarla eşit düzeye hatta diğer insanlardan üst seviyeye erıştiren sahip olduğu aklıdır.

Dev ile Keloğlan masalında, adamın birinin üç çocuğu vardır. Adam çocuklarına, işi yarım kalanlara yardım etmelerini vasiyet eder. Üç kardeş biçilmemiş bir tarlayı biçerler. Tarlanın sahibi olan dev gelerek okuma yazma bilmeyen Keloğlan’a bir mektup verir ve onu karısına götürmesini ister. Keloğlan, yolda mektubu bir adama okutur. Dev, mektupta Keloğlan’ın kesilerek pişirilmesini istemiştir. Bunu öğrenen Keloğlan, mektubu devin karısına göstermeden devin karısını keser ve pişirir. Keloğlan, devin kızını kandırarak su kuyusuna atar. Devin de sandığa girmesi için bir yol bulur. Devi öldürür (Demir, 2017: 133). Keloğlan, iri cüsseli düşmanından kurtulmak ve onu yok etmek için aklını kullanır.

Üç Kaz Yiyen Keloğlan masalında, Keloğlan annesi ile beraber yaşar. Keloğlan sahip oldukları üç kazdan birini satıp öteberi almak için padişahın sarayının önüne gider. Padişah, kızının üç beninin yerini bilene kızını vereceğini haber salar. Padişahın karısı, Keloğlan’dan kazı satın almak ister. Keloğlan, kaz karşılığında sultandan kızının bir beninin yerini söylemesini ister. Sultan, Keloğlan’ı önemsemeyip kızının bir beninin yerini söyler. Keloğlan, ertesi gün ikinci kazı satmak için sarayın önüne gider. Padişahın karısı, kızının benlerinden birinin daha yerini söyleyerek kazı alır. Keloğlan, aynı şekilde padişahın kızının üçüncü beninin yerini de öğrenir. Keloğlan, padişahın kızıyla evlenir (Demir, 2017: 395-397). Keloğlan, aklını kullanıp basit bir yöntemle padişahın damadı olmayı başarır.

Masal anlatılarında hem fiziksel hem de bilişsel olarak hor görülen Keloğlan, aklını kullanarak dinleyiciyi şaşırtır. Keloğlan “akıl ve iletişim dilini kullanarak kendisinden daha güçlü

kahramanları yenmektedir.” (Özcan,2013: 255). Keloğlan’ın tüm varlığı aklıdır. “Keloğlan’ın bu varlığına güvenerek sorunlara çözüm üretir. Keloğlan masallarında, olağanüstü ve fantastik unsurlar asgariye indirilmiş, kurulu düzene, otoriteye boyun eğme yerine beceri, hile ve cesaretle birlikte aklın ve mantığın rehberliğinde bir başkaldırı, bir direniş söz konusu olmuştur.” (Şimşek, 2017: 46). Akıl ile özgüven arasındaki ilişkiyi Keloğlan’da görmek mümkündür. Sahip olduğu akla güvenen kahraman, her türlü olay karşısında korkusuzdur. Dinleyici aklın gücünü Keloğlan’ın maceralarında görür.

2.1.9.1.2. Padişah

Ülkeyi yöneten padişahların devlet yönetiminin inceliklerini bilmesi, halkını huzurlu bir ortamda yaşatması için akıllı ve kurnaz olmaları gerekir. Akıllı ve ileri görüşlü padişahların hüküm sürdüğü bir ülkede toplum içinde kaos ve düzensizlik de olmaz. Padişahın yükümlü olduğu görevleri layıkıyla yerine getirmesi ve iktidarını devam ettirebilmesi, akli kılavuz edinmesine bağlıdır. Aksi halde toplum içinde sorunlar baş gösterir. Toplumda huzursuzluk başlar ve padişahın varlığı, pamuk ipliğine bağlı olur.

Padişahın İmtihanı masalında, padişah eğlence olsun diye vezirine “*Benden akıllısı var mı?*” diye sorar. Kendisine istediği cevabı veremeyen vezirine, “*Benden daha akıllısını biliyorsan, muhakkak nerede olduğunu da bilirsin. O zaman git getir. Beraber bir yarışmaya girelim.*” diye ferman buyurmuş. “*Eğer imtihanda beni geçemezse senin boynunu vururum; eğer kaybedersem seni affederim.*” deyip ona kırk gün mühlet verir. Vezir, canını kurtarmak için bulunduğu yeri terk eder. Gittiği köyde akıllı bir delikanlıya rastlar. Delikanlıyı padişahın huzuruna çıkarır. Padişah, vezirden bir tas su ister. “*Padişah tası masanın üzerine koymuş ve kalbinden: ‘Ben deniz gibiyim. Sen benimle uğraşabilir misin?’ diye geçirmiş. Bu arada çocuğun gözüne hiddetle bakmış. Çocuk çubuğunu getirip tasın üstüne koymuş. Padişah elini çenesine atmış. Çocuk da karşılık olarak elini başına koymuş. Bunun üzerine Padişah da çocuğu çağırmış ve iki gözünden öpmüş: ‘Yavrum, Allah seni kem gözlerden, uğursuzdan esirgesin!’ diyerek cebine bir kese altın bırakmış. ‘Artık gidebilirsin; memleketine gidince babana selâm söyle.’ diyerek onu uğurlamış.*” Olan bitene anlam veremeyen vezir, hayretini dile getirince padişah, “*Akıllı adam konuşmadan da lafı anlar. Ben senden su istedim; suyu masaya koydun. İçimden, ‘Ben deniz gibiyim çocuk, sen benimle uğraşamazsın’ diye geçirdim. Çocuk tasın üzerine çubuğu koyunca bu hareketiyle, ben senin üzerinden köprü bağlar geçerim.’ demek istedi. Elimi çeneme attım, ‘Ne çabuk anladın’ dedi. Çocuk da elini başına koydu. Yani, ‘Çenede akıl yoktur; ne varsa kafadadır.’ demek istedi. Baktım ki gücüm yetmeyecek, daha fazla ısrarcı olmadım.*” diye açıklamada bulunmuş.” (Yardımcı, 2012: 209-211). Padişah oldukça akıllı biridir. Basit hareketlerle derin anlamlar ortaya çıkaracak, kendisine yapılan hareketlere de anlam verebilecek akla sahiptir. Karşısına getirilen delikanlının kendisine göre daha akıllı olduğunu anlayıp rezil olmamak için imtihanı sonlandırmıştır. Paul Engle: “Akıllılık, ne zaman akıllı olunamayacağını bilmek demektir.” sözüyle kişinin, aklının sınırlarını bilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Padişah da aklının sınırlarını bilecek kadar akıllıdır.

Fes Padişahı adlı masalda, evin oğlu anasından kendisi için hiç kederi olmayan birine gömlek diktirmesini ister. Annesi, padişahın hanımının derdi yoktur diye onun yanına gider. Padişahın hanımı, padişahın kıskançlık yüzünden kendisine şiddet uyguladığını söyler. Kadın, padişahın hanımına kocası kendisine şiddet uygulamaya kalktığında, “*İlahi efendim Fes Padişahının hışmına uğrayasın, hem birkaç günüm geçdi, bana dokunmayasın.*” demesini söyler.

Padişah, hanımını kırbaçlayacağı sırada hanımı, kadının söylediklerini tekrar eder. Padişah da atına binip gide gide Fes Padişahını bulur. Fes Padişahı, “*İlahi yavrum onun için insan hanımını döver mi? Galk gel ben sana bir hikâye anlatayım.*” der. Fes Padişahı, başından geçen bir olayı anlatır ve padişaha hanımına vermesi için padişaha yüzük hediye eder. Padişah memleketine varınca yüzüğü, hanımının parmaklarına takar. Hanımı, kendisini Fes Padişahının yanında bulur (Alptekin, 2002: 282-283). Aptal insan yaptıklarıyla ancak kendini kandırırken; akıllı insanlar başkalarını kandırma yeteneğine sahiptir. Fes padişahı, akıllıca bir hamleyle önce karşısındaki adamın önce güvenini kazanır. Sonra da adamı emelleri doğrultusunda bir maşa olarak kullanır. Aklını iyi kullanamayan insanlar, başkasının aklına hizmetkâr olur.

Altındım Pul Oldum masalında, padişah kızını evlendirmek ister. Padişahın, emsali olan padişahın oğulları sırayla sarayın önünden geçer. Kız, beğendiği olursa elindeki elmayı ona atacaktır. Kız, şehzadelerden birini beğenir. Elmayı atacakken şehzade yere düşürdüğü bir nar tanesini alır ve yer. Bunu gören kız, elmayı atmaktan vazgeçer. Şehzadeye, “*Sen çingeneymişsin.*” der. Kız, bir zaman sonra sarayın bahçıvanına âşık olur. Padişah, kızını bahçıvanla evlendirir. Oğlan, kızı annesiyle beraber yaşadığı memleketindeki küçük eve götürür. Bir süre sonra ülkenin padişahı tellal bağırtır. Padişah, sorulan soruya kim cevap verirse onu oğluna eş seçecektir. Üç tane kadın ellerinde tepsilerle “*bunlarda ne var*” diye gelene gidene sorarlar. Bahçıvanın eşine de sorarlar. Kız, evli olduğunu söylese de cevap vermeyi zorunlu tutarlar. Saraydaki eski günlerini hatırlayan kız: “*Altındım, pul oldum; puldum, kül oldum.*” deyince kadınlar kızı padişahın huzuruna çıkarırlar. Kız, evli olduğunu söyleyince kocası içeriye girer. Kıza: “*Evli olduğunu söyleyip sadakatini gösterdin.*” der (Kaya, Yılmaz, 2021: 63-67). Padişahlar seçkin insanlardır. Padişahların, “*Ülkeyi yönetirken akıldan başka ortakları yoktur.*” (Öçal, 1999: 137). Padişahın ülkeyi yönetirken en büyük destekçisi eşi olacaktır. Padişah, eş seçimini akıllıca bir yöntemle yapar. Kendisine eş olarak aklı başında birini seçer.

Azap Padişah masalında, bir memleketin padişahı ölür. O memlekette padişahı seçmesi için kuş uçurma yöntemi kullanılır. Kuş, kimin başına konarsa onu padişah yaparlar. Bir köyün ağası, yanına uşağını da alıp padişah seçimlerine doğru yola koyulur. Yolda ağa, uşağına: “*Sen padişah olursan ne yapacaksın?*” diye sorar. Uşak da: “*Eğer kuş gelir de benim kafama konarsa yeryüzünde ne kadar rezillik, kepezilik varsa insanlara hepsini uygulayacağım.*” der. İki kişi padişahın seçileceği memlekete ulaşırlar. Uçurulan kuş, uşağın başına konar. “*Azaptan padişah mı olur?*” deyip tekrar kuş uçururlar. Kuş yine azabın başına konar. Üçüncü kez kuş uçururlar. Kuş yine azabın başına konar. Azap padişah olunca halka her türlü eziyeti yapar. Eziyetten kurtulmak için ağayı çağırırlar. Ağa, padişahın huzuruna çıkar. Eziyet etmemesini söyler. Azap padişah da: “*Demek ki bu millete ben layığım, onun için padişah oldum.*” der. Azap padişah, eziyetlerini millet ıslah olana kadar devam ettirir (Kaya, Yılmaz, 2021: 84-86). Peygamber Efendimiz, “*Ey insanlar aklediniz ve birbirinize akli tavsiye ediniz; onunla bilisiniz, akıllı kimse genel görünüm olarak kötü olsa bile Allah'a itaat etmiş olmaktadır.*” hadis-i şerifiyle aklın her koşulda kullanılması gerektiğini vurgular. Azap padişahı, akıldışı bir yöntemle kendilerine padişah seçimi yapan halka dersini verir. Azap padişahı, aklın ışığında seçim yapılması gerektiğini halka öğretir.

Hamdi ile Karısı masalında, padişahın çok sevdiği Hamdi adında bir adam vardır. Bu adam padişahın huzuruna çıkarak karısının öldüğünü söyler. Padişah, cariyelerinden biriyle Hamdi'yi evlendirir. Padişahın verdiği paraları fuzuli harcamalarla bitiren Hamdi, saraya gider. Hanımının öldüğünü ve cenazeyi kaldıracak parası olmadığını söyler. Padişah, adama yüz altın verir. Hamdi'nin hanımı da hanım sultanın huzuruna çıkar. Kocasının öldüğünü ve cenazeyi kaldıracak

parası olmadığını söyler. Hanım sultan, kadına iki yüz altın verir. Hamdi, karısına: *“Akşam olunca padişah, karısına senin öldüğünü söyleyecek. Hanım sultan da benim öldüğümü ona söyleyecek. Sonra da hangisinin doğru olduğunu öğrenmek için buraya adamlarını gönderecekler. Adamlar gelince en iyisi biz battaniyenin altına girelim. İkimiz de ölü taklidi yapalım.”* der. Padişah, adamlarıyla birlikte Hamdi’nin evine gelir. İkisnin de ölü taklidi yaptığını anlar. Padişah, yanındaki adama ölenin hangisi olduğunu söyleyene bin altın vereceğini söyleyince Hamdi birden fırlar. *“Bin altını bana verin. Doğrusunu ben söylerim.”* der (Kaya, Yılmaz, 2021: 173-175). Devlet mekanizmasının en üst kurumu olan padişahlık makamında bulunan kişide aranan özelliklerin başında aklıselim olma gelir. Padişah, kendisini dolandırma isteyen Hamdi’nin foyasını meydana çıkarır.

Altın Araba masalında, bir padişah vardır. Padişah, vezirini çağırıp ona bir lira verir. Bu parayla koç almasını ister. *“Bu koçun etinden et, derisinden kürk isterim. Verdiğim lirayı geri, koçu da diri isterim.”* der. Eğer vezir padişahın istediklerini yerine getiremezse başı kesilecektir (Tezel, 2018: 315). Padişahın vezire verdiği görev, aklın kullanılması gereken, ince bir iştir. Padişahın, devlet yönetiminde kendisinden sonra gelen birinin düşünen, iyi kararlar alan biri olmasını istemesi akıllıca bir istektir.

Gül ile Sinan masalında, yaşlı bir padişah vardır. Bu padişah öldükten sonra çocukları arasında taht kavgası olmaması için üç oğlundan birini padişah olarak belirlemek ister. Vezirine, *“Çağır şunnarı da şunnarın aklını bir darta bakım.”* der. Çocuklarını huzuruna alan padişah, içlerinden en akıllı olanı yerine padişah olarak tayin edeceğini söyler. Padişah, çocuklarına onar bin lira para ve birer at vererek başka memleketlere yollar. Bir sene içinde kim daha çok gelir getirirse yerine padişah olarak onu seçecektir (Şimşek, 2001: 171). Bir padişahın yapacağı en akıllıca işlerden biri, yerine vasi kıldığı kişiyi iyi seçmesidir. Devletin istikbali ve tebaasının iyiliği için böyle bir seçime gitmek zaruridir. Padişah da bu seçimi akılcı bir sınavla belirler.

Tılsımlı Su masalında, hayvanların dilinden anlayan bir padişah vardır. Padişah, hayvanlar ile birlikte sürekli seyahat eder. Irmağın kenarından geçerken hayvanlar su içer. Su içen hayvanların huyları değişmeye başlar. Kabadayılaşan hayvanlar, padişaha biat etmeme kararı alırlar. Padişah: *“Durumu anlayan padişah, beni oraya kadar götürün de ondan sonra sizinle vedalaşalım.”* der. Padişahın dediği yer çok uzakta olduğu için hayvanlar epey terler. Terleme ile içtikleri suyu dışarı atan hayvanları huyları tekrar eski hallerine döner. Padişah, suyun tılsımlı olduğunu bildiği için böyle bir yöntemle başvurur (Demir, 2017: 376). Sorunu analiz edip buna göre bir çözüm yöntemi bulmak, aklını kullanan insanın vasıflarındandır. *“Masallar, iç dünyamızın sembollerle dışa vurumudur. Masal dünyasında cereyan eden her olayın, yer alan her tipin sembolik bir çözümlemesi vardır.”* (Şimşek, 2014: 493). Masal kahramanı padişah, devlet yöneticilerinin masal anlatılarındaki sembolik karşılığıdır. Kolektif şuur, bir yöneticinin sahip olması gereken aklın mahiyetini masal yoluyla dışa vurur.

Anlatılarda toplumun düşünceleri sembollerle vücut bulur. *“Her anlatı, oluştuğu dönemin zihniyet özelliklerinin ipuçlarını barındırır. Hakîm zihniyet en üst tabakada kendini hissettirir.”* (Alsaç, 2020: 36). Toplum tahayyülündeki yönetici tipini padişah formuyla masal anlatılarında konu edinir. Toplumun idealize ettiği padişah tipinde bulunmasını istediği en büyük erdem, akıldır. Akıllı padişah mutlu, refah halk demektir. Toplumun oluşturduğu padişah figürlerinde istenen ortak özellik akıllılıktır.

2.1.9.1.3. Köse

Anadolu masallarında olumsuz özellikleriyle bilinen tiplerden biri “köse tipi” dir. Anadolu masallarında karşılaşılan “köse tipi baş belası, şirret, kötülük etmekten zevk duyan insandır. Sürekli olumsuz özellikler sergiler. Hile yapan, kötülük yapmayı seven bir karakter çizer. Buna rağmen Türk masalları köseyi bile korkunç olmaktan çıkarıp, güldürücü bir unsur olarak kullanır.” (Yardımcı, 2012: 27). Masalların sembolik tipi olan köse, insanların hainliğinin, kötülüğünün anlatılara yansımalarıdır. Masal anlatılarında köse, her zaman kötü karakterde olmaz. Bazen de köse, kötü insanlarla mücadele etmek zorunda kalır. Gerek kötü gerek iyi rolde olan kösenin en büyük sermayesi akıldır.

Üç Köse masalında, çiftçilik yapan iki köse birleşerek üçüncü köseyi kandırmak isterler. Kandırılmak üzere olduğunu anlayan köse çarşıdan birbirine benzeyen iki tavşan alır. Karısına, arkadaşlarını yemeğe getireceğini ve yemek olarak çorba, içli köfte, helva yapmasını söyler. Tavşanların birini eve bırakır, diğerini tarlaya götürür. Diğer iki köse yanına geldiğinde “beraberinde götürdüğü tavşanın ipini çözüp: “Haydi eve git! Hanıma, misafir getireceğimi söyle; çorba, içli köfte, pilav ve helva yapsın.” demiş ve tavşanı salmış. Tavşan koşarak uzaklaşmış.”. İki köse akşam arkadaşının evinin avlusunda tavşanı görünce şaşırırlar. Sofrada da Köse’nin tarlada tavşana söylediği yemekleri görünce tavşanı almak için yalvarırlar. Köse de elli altına tavşanı satar (Yardımcı, 2012: 265-267). Masalda kötü niyetli iki arkadaş, aldatmak istedikleri arkadaşlarının akli karşısında aldanırlar. Ava çıkan arkadaşlar, akıllı avın kurbanı olurlar.

Köyde Köse masalında, odun, yiyecek ve içeceğin kıt olduğu bir köyde köylüler anlaşma yaparak kış bitene kadar her gün birinin evinde kalma kararı alırlar. İlk gün Köse’nin evinde kalırlar. Köse, tüm hayvanları keser, misafirlerine yedirir. Diğer günler köylüler Köse’yi çağırılmazlar. Köse de hayvan derilerini şehirde satmak için yola çıkar. Yolda bir kuş yakalayan Köse, bir konağa misafir olur. Köse, evde otururken kuşu sıkır. Ev sahibi, “Bu ne istiyor”, diye sorar. Köse, kuşun acıktığını söyler. Bu arada Köse bir daha kuşu sıkır ve kuş yine bağırır. Adam: “Yine ne istiyor?” diye tekrar sorunca, Köse de: “Dolapta tatlı var diyor.” diye cevap vermiş. Adam bu duruma hayret etmiş ve kuşu kendisine satmasını istemiş. Köse de bir teneke altın karşılığında kuşu adama satmış. Köse köye döndüğünde, önüne gelene altınları gösterip hayvan derilerinin bir teneke altın ettiğini söylemiş.” Bir teneke altınla köye dönen Köse, köylülere hayvan derilerinin bir teneke altın ettiğini söyleyince köylüler hayvanlarını keser. Derilerin para etmediğini öğrenen köylüler üzülür ve Köse’yi öldürmeye karar verirler. Köse, kendi kıyafetini çobana giydirdince köylüler de Köse sandıkları çobanı suya atıp öldürürler. Köse de ölen çobanın hayvanlarını alıp köye getirir. “Köylülere: “Nehirde binlerce koyun vardı ancak bir kısmını getirebildim.” deyince, köylülerin hepsi koyun bulma umuduyla suya atlayıp boğulmuşlar. Böylece bütün köy Köse’ye kalmış; zengin olup, muradına ermiş.” (Yardımcı, 2012: 273-274). Masalda kötü niyetli olan köylülerdir. Yaptığı iyilikler suiistimal edilen Köse, aklını kullanarak köylüleri cezalandırır. İyi tipin kazanması temel yasa olan masalarda kötüler, iyi kahramanların akli karşısında kaybetmeye mahkûmdur.

Cüce ile Köse masalında, Köse ile Cüce arkadaş olurlar. İkisi değirmene gider. Beraber ekmek yapmaya başlarlar. Köse, “Gel ikimiz birer mesel söyleşelim hangimizin meseli basdırırsa bu ekmek onun.” der. Önce Cüce, hikâye anlatır. Sonra Köse hikâyesini anlatmaya başlar. Hikâyesinin sonunda domuzun karnında bir ferman bulduğunu ve bu fermanla, “Cüce ot yer, Köse de ekmek yer yazılı, ordan ekmeği aldım doğru eve geldim.” yazdığını söyler ve ekmekleri alır (Alptekin, 2002: 458-459). Köse tipi masalarda kötü bir üne sahiptir. Kötülüğü açığa çıkarırken

akıl oyunlarına başvurur. “Masallarda kurnaz, hilebaz, kötü kalpli, acımasız, inatçı, gözü doymaz, kendi menfaatlerini her şeyin üzerinde tutan, başkalarına kötülük yapmaktan zevk alan sadist bir kişidir Köse. Kısaca söylemek gerekirse o, bütün olumsuzlukları üzerinde taşır.” (Şimşek, 2017: 43). Masalda Köse, oynadığı akıl oyunu ile Cüce’nin elindeki ekmekleri alır.

Köy Batıran Köse masasında, fakir bir köse vardır. Köylüler, kösenin danasıyla ziyafet çeker. Köse, dananın ve sıpanın derisini satmak için şehre gider. Geceyi şehirdeki asker arkadaşında geçirmeye karar verir. Arkadaşının evine varınca kapıyı çalar. Kapıyı açan olmayınca delikten bakar. Arkadaşının karısının yanında başka bir adamın olduğunu görür. Kapıya hızlı vurunca, içerideki adam küpün içine saklanır. Kapıya açan kadına kendini tanıtır. Kadın, köseye: “*Eşeğini ahıra koy da gel.*” der. Köse, adam kaçmasın diye eşiği, kadının ahıra götürmesini ister. Akşam olunca kösenin arkadaşı eve gelir. Yemeği hazırlayan kadın, kocasına yan odaya geçmesini söyler. Köse, kadının küp içindeki adamı kaçırma peşinde olduğunu anladığından, “*Burası ocaklık hem geniş hem sıcak. Yemeği burada yiyeceğim.*” der. Yemekten sonra ahırdaki eşek anırmaya başlar. Köse, eşiğin susadığını söyler. Köse, suyu ılıtıp da vermek ister. Suyu ocakta kaynatırlar. Köse, su kaynayınca da soğutmak için kaynar suyu küpe döktürür. Küpün içindeki adam ölür. Arkadaşı, kendisini ölü adamdan kurtarması için köseden yardım ister. Köse, adamı eşiğe bindirip yola çıkar. Eşiği, değirmencinin tarlasına salar. Değirmenci gidip eşiğin üstündeki adam sopayla vurunca adam yere düşer. Adamı, kendisinin öldürdüğünü düşünen değirmenci, köseye kimseye söylememesi için bir ölçek altın verir. Köye dönen köse, şehirde derilere bir ölçek altın verildiğini söyler. Tüm köylü, ellerindeki malları kesip telef eder. Deriler para etmeyince köseyi öldürmeye çalışırlar. Köse diye çobanı göle atarlar. Çobanın davranlarıyla köye döner Köse, köylülere gölün içinde davar olduğunu söyler. Gölde giren köylüler ölür. Köy, köseye kalır (Kaya, Yılmaz, 2021: 17-20). Masalda köseyi kurnazlığa sevk eden köylülerdir. Elindeki malları köylü tarafından yenilen, fakir ama akıllı kösenin gazabı büyük olur.

Üç Köse Kardeş masasında, birbirine tıpatıp benzeyen, hırsızlıkla geçinen üç köse kardeş vardır. Kardeşlerden biri köyün birine iç güvey gider. Köydeki kardeş ne çalarsa üçe bölecekleri konusunda anlaşırırlar. Köydeki köse, pastırma çalıp odanın birine koyar ve bunu kardeşlerine söylemez. İş çıkaran köse, başka köye gider. O gün de kardeşleri onu ziyarete gelir. Hanımı, misafirleri buyur eder. Yemeklerini verir, çaylarını hazırlar. Şeker, pastırmanın olduğu odadadır. Kadın, şeker almak için odaya girdiğinde diğer köseler, pastırmaları görürler. Bunlar yer, içer, giderler. Kadın, kocası geldiğinde olan biteni anlatır. Köydeki köse, kardeşlerinin pastırmayı görüp görmediklerini anlamak için kardeşlerinin oturduğu yerden pastırmaların olduğu odaya bakar. Pastırmaların görünmüş olduğu anlar. Karısıyla beraber pastırmaları ahırdaki taşın altına koyarlar. Diğer iki köse, gece olunca gelirler. Tüm odalara bakarlar ama pastırmaları göremezler. Kardeşlerden biri, ev sahibinin yatağına uzanır. Kardeşinin koluna vurur. Kardeşi de koluna vuranın karısı olduğu sanır. Köse: “*Dur karı! Al ineğin altındaki taştaki pastırmayı köseler ne bilecek.*” deyince diğer iki köse pastırmayı alıp kaçır. Karısının yatağa girmesiyle aldatıldığını anlayan köse, kardeşinin peşine düşer. Kardeşinin önüne düşen köse, “*Kardeş yoruldu. Ver de biraz ben götüreyim.*” der. Pastırmayı taşıyan kardeş, köydeki köse kardeşini, diğer kardeşi sanıp pastırmayı verir. Aldatıldığını anlayan köse kardeşler, diğer kardeşlerinden önce köye gidip karısı kılığına girerler. Köse, pastırmayı getirip karısı diye diğer köse kardeşine verir. Sürekli birbirlerine oyun oynayıp pastırmayı almaya çalışan kardeşler bir araya gelir. İki köse kardeş, köydeki köse kardeşlerine: “*Ne sen bizden çal ne de biz senden. Gel şunu üçe bölelim de bu dertten kurtulalım.*” deyip anlaşırırlar (Kaya, Yılmaz, 2021: 429-433). Köse kardeşler, kıvrak zekâlı, hilebaz

ama mücadelecı karakter özelliği gösterir. Üç köse kardeşin de birbirinden akıllı olması, yenışememelerine neden olur. Üç kardeş, “Akıl yolu birdir.” deyip anlaşıır. Bu işten hepsi kârlı çıkar.

Köse masalında, padişah her şeyi bildiğini söyleyen vaiz hocasını kovar. Padişah, vezirlerinden sarıklı bir hoca, saçı beyaz ama sakalı siyah olan biri ve saçı da sakalı da olmayan köse bulmalarını ister. Vezirler, padişahın istediği özelliklere sahip üç kişi bulurlar. Köse, hocanın padişaha: “İlim bir deryadır, ben bildiğimin âlimiyim, bilmediğimin *talibiyim*.” demesini öğütler. Hoca, kösenin söylediklerini yapar ve padişah onu vaiz hocası yapar. Köse, saçı beyaz ama sakalı siyah olan adama da akıl verir. Kösenin dediklerini yapan adam, vezir olur. Padişah, akıllı köseyi baş veziri yapar (Demir, 2017: 257-258). Köse, sahip olduğu akılla hem kendisine hem de çevresindeki insanlara fayda sağlar.

Köse Musa masalında, Köse Musa adında bir adam ineğini satmaya karar verir. Şehre yaklaşıncı ineğini bir yere bağlar ve piyasayı öğrenmek için pazara gider. Döndüğünde ineği yerinde bulamaz. İneği bağladığı yerdeki taşı parçalayan adam, taşın içindeki altınları heybesine doldurup köye döner. Köylülere, ineği bir heybe altına sattığını söyler. İneklerini pazara götüren köylüler, satamadan geri gelirler. Köse Musa’ya kızan köylüler, pisliklerini Köse’nin avlusuna atarlar. Köse Musa, bir miktar pisliği heybesine koyup şehre iner. Ertesi gün köye gelen Köse, pisliği bir heybe altına sattığını söyler. Köylüler, ne kadar pislik varsa çuvallara doldurup satmaya giderler. Köse, pisliklerden kurtulur (Demir, 2017: 719-720). Köse, sayıca fazla olan köylülere karşın aklını kullanır. Köse her türlü problemi aklını kullanarak aşmasını bilir.

Anlatılarda insana ait özellikler belirlenmiş ortak tipler üzerinden somutlaştırılıp sahnelenirilir. “Kahramanın biyografik öyküsünde değişmeyen olaylar ve işlevsel kişilik özellikleri arketipik bir figürdür. Anlatılarda kahramanlar arasında biyografik aynılaşıma/benzeşme üzerinde durulur.” (Alsaç, 2020: 57). Masal anlatılarında kötü aynı zamanda akıllı, kurnaz olma gibi özellikler köse tipiyle hayat bulur. Köse kendisine zarar vermek isteyen insanlarla baş edebilmek ve insanlardan menfaat elde etmek için aklını kullanır. Akıl, köse tipi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz özelliktir.

2.1.9.1.4. En Küçük Kardeş

Masal anlatılarında en küçük kardeş akıllı, kurnazlığı temsil eder. “Masallarda küçük oğul/kardeş, sınama aşamalarını başarıyla tamamlar, mükâfat kazanır. Küçük kardeş, düşmanı akıl gücüyle pes ettirir ve başarılı olur.” (Alsaç, 2020). Gerek üç kardeşli gerek daha çok kardeşliğin olduğu masallarda en küçük kardeş, ağabeylerinin tecrübelerinden, hatalarından ders alır. En küçük kardeşin hedefine ulaşmasını sağlayan anahtar, aklıdır.

Padişahı masalında, Horasan padişahının üç oğlu vardır. Padişah çocuklarına, “*Dere ağzında yatmayacaksınız, zaptiyelerle arkadaşlık yapmayacaksınız, bir de Köşelerle alışveriş yapmayacaksınız. Bu üç vasiyetimi tutarsanız hiçbir zaman için daralmazsınız. Tutmazsanız muhakkak sıkıntısını çekersiniz.*” vasiyetinde bulunur. Büyük oğlu babasının Köse ile alışveriş yapmama vasiyetine uymaz ve Köse tarafından büyük oğlının kafası uçurulur. Ortanca oğulda Köse ile alışveriş yapar ve kardeşi gibi kafası uçurulur. Küçük kardeş, ağabeylerinin intikamını almak ister. Köse, yanında çalışmak isteyen en küçük oğlanı sınava tabi tutar. Beraber tarla sürmeye giderler. Köse, küçük oğlandan tazı nereye yatarsa orayı sürmesini ister. “*Tazı gidiyor, tarlaya yatar mı? Tabi tazı getmiş daşın başına yatmış. Keloğlan daşın başını mı sürecektir? Bir vuruyor tazının gafasına, tazı ölüyor. Tarlaya atıyor ölüsünü.*” Küçük oğlan tarlayı rahatça sürer.

Köse, oğlanın aklıyla baş edemeyeceğini anlayınca gere yarısı karısıyla kaçar. Küçük oğlan, Köse'nin seyahat için hazırlamış olduğu sandığın içine girer. Yolda devle karşılaşır. Küçük oğlan sandıktan çıkarak hem dev hem Köse'yi öldürür. Köse'nin servetine konar (Alptekin, 2002: 251-255). Babaları Köse ile yapacakları alışverişin akıllıca olmayacağını vasiyet etse de akılsızca davranan iki oğlan, kendi sonlarını getirirler. En küçük oğlan ise kardeşleriyle aynı sonu paylaşmamak için aklını kullanır. Kurnazlığı ile bilinen Köse'den intikamını alır.

Yedi Kardeş Yedi Dev masalında, padişahın yedi oğlu, aynı anadan ve babadan olan yedi kızla evlenmek için dev memleketine gitmeye karar verirler. Padişah oğullarından çadırda, değirmende ve çayırdan yatmamalarını ister. Padişahın çocukları akşam olunca değirmende yatmak ister. Küçük oğlan babalarının nasihatini hatırlatır. Diğer oğlanlar kardeşlerini dinlemez ve değirmende yatar. Oğlanlar yatarken bir dev gelir. Babasının nasihatini dinleyip uyumayan en küçük oğlan dev öldürür. Yola devam eden oğlanlar bir çadır görürler ve içinde uyurlar. Gece dev gelince uyumayan en küçük oğlan bu dev de öldürür. Küçük oğlan, diğer kardeşlerine, *“Arkadaşlar babamızın vasiyetini dutmadık, başımıza ne hâller geldi, bakın heybenin içindeki kelleye. Aslanım ben sizinle gardaşlıktan ayrılacağım.”* deyince kardeşleri, *“Aman bizim büyüğümüz de sensin, akıllımız da sensin, büyük gardeşimiz de.”* der. Yola devam eden en küçük kardeş ölmeyen, cansız devle mücadeleye girer. Aklını kullanan en küçük oğlan, cansız devin ruhunun olduğu yeri öğrenir ve dev öldürür (Alptekin, 2002: 354-360). Masalda padişah, oğullarına kendi tecrübesinin ve aklının ürünü olan nasihatlerde bulunur. Padişahın nasihatlerine sadece en küçük oğlu itimat eder. John Lubbock, *“Akıllı insanlar başkalarının tecrübelerinden yararlanır, inatçı insanlar her şeyi kendileri denemek ister.”* der. Aklını kullanan küçük oğlan hem kardeşlerini ölmekten kurtarır hem de düşmanları yok eder.

Padişahın Kırk Oğlu masalında, padişahın kırk oğlu bir anadan bir babadan kırk tane kız ile evlenmek için, *“Yola çıkmışlar, en güccüğünün adı gırklar güccüğü Erişgin Ahmet”*miş. *En akıllısı da oymuş. Gırk at düzüyorlar, çıkıyorlar yola. Bir zaman getdikden sonra bir başına varıyorlar. Orda galıyorlar.”* En küçük kardeş, *“Galmayalım ağabey, galkın gedelim bu gıyının saybisi gırk tene dev şöyle böyle yapar gedelim.”*dese de diğerleri kalırlar. Dev gelip kardeşlerin ağzına uyku boncuğu koyar. Küçük kardeş, uyanık olduğundan boncuğu çıkarır ve mağaradaki arkadaşlarına haber vermeye giden dev takip eder. Mağarada 39 dev öldürür. Kırkinci dev topaldır. Kendisini öldürmemesi karşılığında kırk kızın yerini gösterir. Küçük oğlan, gidip diğer kardeşlerini de alır. Yolda gelirken kardeşleri çeşme başında yatmak ister. Küçük kardeş itiraz etse de dinlemezler. Çeşmenin sahibi cüce gelir. Küçük kızla küçük oğlanı kendisine vermeleri karşısında diğer oğlanları ve kızları serbest bırakır. Cüce, küçük kardeşe kralın kızını getirmesi için kırk gün mühlet verir. Tüm şartları yerine getiren küçük kardeş, kralın kızını alır. Fala bakan kız, Cüce'nin canının yerini söyleyince oğlan gidip canı bulur ve parçalar. Canı parçalanan Cüce ölünce kırk gün kırk gece düğün yaparlar (Alptekin, 2002: 401-408). Masal kahramanları istediğini elde etmek için yolculuğa çıkmak zorundadır. *“Kahramanın başından geçen olaylar onun kendi benini bulma yolundaki serüvenleridir ve zayıflıklarını giderip ruhsal gelişimini sağlayarak onu erginleştirir.”* (Şimşek, 2014; 494). Kahramanların yolculuğa çıkmasıyla küçük kardeşin akıllı, yeteneği ortaya çıkar. Kırk kardeş içinde tehlikeli yerlerde yatmamaları gerektiğini akıl eden en küçük kardeş. Masalda en küçük kardeş başarıyı, akıllı, zekâyı temsil eder. Diğerlerinin akıbeti en küçük kardeşin aklını kullanmasına bağlıdır.

Keloğlan masalında, bir evde anne-baba ve üç erkek çocuk yaşar. Bezirgânbaşı, çocukların annelerini kaçırr. Oğlanlar büyüyünce annelerini bulmaya karar verirler. Babaları, her oğluna bir at

verir. Üç kardeş, çatal yolla karşılaşır. Üç kardeş, ayrı yoldan devam eder. En küçük kardeş, bir eve denk gelir. Kapıyı açan kadın, oğlanın karnını doyurur. Bu ev yedi başlı devin evidir. Oğlan evden çıkacağı sırada dev gelir. *“Oğlan, evde bulduğu kılıcı eline almış, kapının arkasına geçmiştir. Dev kafasını kapıdan uzatır uzatmaz kesip düşürmüştür.”* Sonrasında kadınla konuşan oğlan, kadının kendi annesi olduğunu anlar. Kardeşlerini de bulup annelerinin yanına getirir. Anneleri, kuyunun içinde üç tane kız olduğunu söyler. Büyük kardeş ile ortanca kardeşin kuyuya inme girişimi başarısız olur. En küçük kardeş, kuyuya iner. Üç kızı kuyudan çıkarırlar. Sıra küçük kardeşe geldiğinde kardeşleri onu kuyuda bırakır. Küçük oğlan, kuyuda köyün suyunu kesen devi öldürür. Oğlanın kuyudan çıkması için tek yol tavus kuşunun sırtında yolculuk yapmasıdır. Oğlanı yeryüzüne çıkaracak tavus kuşunun da et ve suya ihtiyacı vardır. Oğlan da köyün ağasından altın yerine kırk tuluk et ile kırk tuluk su ister. Oğlan, yardım ettiği tavus kuşunun sırtına biner. Tavus kuşunu, seyahat sırasında et ve su ile besler. Oğlan, yeryüzüne ulaşır. Babası, oğlanı kuyudan çıkardığı kızların en küçüğü ile evlendirir (Kaya, Yılmaz, 2021: 234-242). Oğlan, düştüğü kuyuda ziynet eşyalarının işe yaramayacağını farkındadır. *“Akıl, pek çok bağlayıcı etkenlerin altında kendine özgü diyebileceğimiz bir görüşü olmayan, yüklenen paradigmalara, verilen malzemelerin içinde siparişe uygun üretimlerde bulunan edilgin bir yeteneğimizdir.”* (Aydın, 2018: 146). Küçük oğlan kendisine verilen seçimde, tercihini kendisini kurtaracak maddelerden yana kullanır.

Kurnaz Adam masalında, adamın biri ölünce üç oğluna beşer koyun miras kalır. En küçük oğlan, koyunlarını bir mağarada beslemeye başlar. Uyandığında bir kurdun, koyunlarını yediğini görür. Kurdu öldürecekken kurt dile gelir. Kurt, küçük oğlana koyun sürüsü sahibi yapma teklifinde bulunur. Kurt, başka çobanı oyalar. Oğlan da sürüyü alıp gelir. Kardeşleri bu duruma şaşırır. Küçük oğlan, kardeşlerini koyunlarıyla birlikte mağaraya yönlendirir. Koyunların orada her gün yavruladığını söyler. Bir hafta sonra mağaraya giden kardeşleri koyunların sadece kemiklerini bulur. Küçük kardeşlerini öldürmek için yakalarlar. En küçük kardeş: *“Beni öldürmeyin de evimi yakın.”* deyince evini yakarlar. Küçük kardeş, evin küllerini çuvala doldurur ve suya atar. Etrafına da biraz altın serpiştirir. Köylüleri padişahın hazinesi suya düştü, padişah sizi öldürür diye korkutur. Köylüler, padişahın korkusundan aralarında bir çuval altın toplayıp oğlana verirler. Ağabeyleri, kardeşlerinin sahip olduğu altınları görünce şaşırırlar. Küçük kardeş: *“Evinizi yakın, küllerini de çuvalara doldurun. Külleri köye götürürseniz size altın veren çok olur.”* der. Evsiz kalan ağabeyleri, küçük kardeşlerini öldürmek için gelirler. Küçük kardeş, akıl oyunları ile iki ağabeyini de öldürür (Kaya, Yılmaz, 2021: 281-284). *“Masallar, arka planda vermek istediği iletilerle donatılmış, olay örgüsünün içinde yer alan kötülük ve acımasızlık masal kahramanının mutlu olması için önkoşul gibidir.”* (Akyıldız Ercan, 2020: 178). En küçük kardeşin yaptıkları etik olmasa da küçük kardeş, menfaati doğrultusunda aklını kullanır ve ağabeylerini saf dışı bırakır. Küçük kardeşin sahip olduğu aklın karşısında ağabeylerinin ve köylünün akılsızlığı gözler önüne serilir.

Tinnos masalında, Kel Hasan adındaki birinin üç oğlu vardır. Üç oğlan, tarlalarda çalışmak için yola çıkarlar. Yolda gördükleri bir tarlayı ekip biçerler. Bu tarla deve aittir. Dev, tarlasındaki üç oğlanın yanına gelir ve bunlara bağırır. Büyük kardeş ile ortanca kardeş, bir şey demezler. En küçükleri olan Tinnos: *“Dev padişahım! Biz senin ismini, büyüklüğünü duyduk. Tarlanı ekip, biçip sana yardım etmeye geldik.”* der. Dev, sakinleşince Tinnos’u evden yemek getirmesi için gönderir. Karısına vermesi için de not yazıp oğlana verir. Tinnos, yoldayken kâğıtta yazılanları okur. Kâğıtta, *“Gönderdiğim oğlanı kes, kızart.”* yazılıdır. Tinnos, yazılanları değiştirir. Kâğıda, *“Bir kaz, bir de kuzu kesip pişir. Gelen oğlana ver.”* yazar. Bu durum karşısında ses etmeyen dev, üç kardeşi

yiyecek için evine davet eder. Dev, karanlıkta kendi kızlarıyla oğlanları ayırt etmek için kızlarına fes taktırır. Gece uyurken Tinnos, devin kızlarındaki fesleri çıkarıp kendisine ve ağabeylerine takar. Dev, yanlışlıkla kendi kızlarını öldürür. Tinnos ile ağabeyleri kaçar (Kaya, Yılmaz, 2021: 404-406). Küçük kardeş, aniden gelen deve, akıllıca bir söylemde bulunur. “Akıllı bir insan ise eğitim almadığı, tecrübeli olmadığı, hatta ilk kez karşılaştığı bir konuda dahi, yıllarca o konuda eğitim almış bir kimseden daha keskin ve daha isabetli sonuçlar elde edebilir.” (Sarı, 2016: 33). Küçük kardeş, devin tüm hamlelerine akıllıca karşılık verir. Kendisini ve ağabeylerini içinde bulunduğu zor durumdan kurtarır.

Töremez masalında, işi avcılık olan bir adamın üç oğlu ile bir kızı vardır. Adam, oğullarına nasihat verir. Yaraladıkları avın peşinden karşıdaki dağa gitmemelerini tembihler. Büyük oğlan, avda bir ceylan vurur. Yaralı olan ceylan karşı dağa kaçar. Oğlan, babasının nasihatini unutup ceylanın peşinden gider. Bir daha büyük oğlandan haber alınmaz. Ortanca oğlan avda bir hayvanı yaralar. Yaralı hayvan, karşı dağa gidince oğlan da peşinden gider. Bir daha ortanca oğlandan haber alınmaz. En küçük oğlan, ağabeylerini merak ettiği için ava gider. Yaraladığı hayvan karşı dağa gidince oğlan da peşinden gider. Dağda, yakaladığını kuyuya atan bir Arap yaşar. En küçük oğlanı da kuyuya atacakken: “*Oğlan akıllı olduğu için Arap’a demiş ki: Sen yolu biliyorsun ya, önden git, ben arkandan gelirim.*” der. Kuyuya vardıklarında arkada bulunan küçük oğlan, Arap’ı kuyuya atar (Kaya, Yılmaz, 2021: 417-418). Küçük oğlanın sahip olduğu “*akıl, bir yarar zarar ilişkisinde, amaçlar ve araçlar arasındaki bağlantıları bulabilme yetisine*” sahiptir (Ketenci, 2014: 71). Küçük oğlan kaybolan ağabeyleriyle kuyu arasındaki bağlantıyı çözer. Akıllıca bir hamleyle tuzağı kendi lehine kullanır.

Onüç masalında, bir adamın on üç tane oğlan çocuğu vardır. Bu çocuklar para kazanmak için başka memlekete gitmeye karar verirler. Kardeşler, yolda giderken gördükleri buğday tarlasını biçerler. Tarlanın sahibi olan dev gelir. Tarlasını neden biçtiklerini sorar. En küçük kardeş, yemek verilmesi karşılığında biçtiklerini söyler. Dev, en küçük kardeşin eline bir kâğıt verip eve yollar. Yolda kâğıdı okuyan on üçüncü kardeş, devin kendilerini yemek için karısından fırınları yakmasını istediğini öğrenir. En küçük oğlan, yeni kâğıt yazar. Kâğıtta, on üç tane misafir için yemek yapılması, kız bulunması istenmektedir. Devin karısı da kendisinden istenileni yapar. Akşam olunca eve gelen dev, kâğıdın değiştirildiğini anlar. Gece uyurken dev, kendi kızlarının başına taç taktırır. Böylece karanlıkta, hangisinin kendi kızı hangisinin oğlan olduğunu anlayacak ve oğlanları da kesecektir. En küçük kardeş, yatak yatak gezip kızların başlarındaki taçları alıp oğlan kardeşlerinin başına takar. Dev yanlışlıkla kendi kızlarının başlarını keser. Oğlanlar da kaçar (Sakaoğlu, 2002: 368-369). En küçük kardeş, her daim tedbirlidir. Aklını kullanarak devin oyunlarını başa çıkar.

Kırk Oğlan masalında, padişahın kırk tane yakışıklı oğlu vardır. Padişah, herkesin kendisine damat yapmayı düşündüğü oğullarını evlendirmeye karar verir. Padişah, evlilik konusunu çocuklarıyla konuşur. Otuz dokuz çocuğu, evlenmeyi kabul eder ama en küçük oğlu evlenmeyi reddeder. Babası, en küçük oğluna evlenmek istememe sebebini sorar. Oğlan, “*Başka yerlerden kız alırsak gelinler geçinemezler, doğrusu bizim kırk kız kardeş bulup onlarla evlenmemiz.*” der (Tezel, 2018: 282-283). En küçük oğlan devletin bekası ve kardeşler arasındaki ilişkiye hâlel gelmemesi için akıllıca bir teklifte bulunur.

Sihirli Tavşan masalında, padişah sarayının bahçesinde senede bir tane elma veren bir ağaç vardır. Bu elma çok özel, güzel bir elmadır. 3 sene boyunca bu elma çalınır. Padişahın en büyük oğlu elma çalınmasını diye nöbet tutar. Gece uyku bastırınca uyur. Sabah uyandığında elmanın

çalındığını görür. Ertesi yıl padişahın ortanca oğlu nöbet tutar. O da uykuya mağlup düşünce elma çalınır. Sonraki yıl en küçük oğlan nöbet tutar. Uyumamak için elini keser ve tuz basar. Gece olunca büyük bir kuş gelip elmayı kapar. Oğlan, kuşa ok atar. Kuşun kanadından bir tüy düşer. Padişah, bu göz alıcı tüyden kendisine bir kalem yaptırır. Büyük oğlan altın tüylü kuşu bulmak için yola çıkar. Çeşmeden su içerken yanına bir tavşan gelir. Oğlana akıl verir. *“Bu yolun ortasında karşılıklı iki han vardır. Hanlardan birinde yatmak için çok para verilir... Ötekinde ise az para alırlar. Birinci handa her türlü içki, eğlence, oyun vardır. İkinci handa hiçbir şey yoktur. İkinci hana girersen altın kuşun bulunduğu yeri öğrenebilirsin!”* der. Büyük şehzade, hanların olduğu yere varır. Tavşanın verdiği akla uymaz. İçkiye ve eğlenceye dalarak kuşu unuttur. Ağabeyi gelmeyince ortanca şehzade yola çıkar. Tavşan ona da yol gösterir. O da ağabeyi gibi eğlenceye dalar. İki kardeş aylar geçmesine rağmen gelmeyince en küçük şehzade yola düşer. Hanların önüne gelen küçük şehzade tavşanın söylediği hana girer. Odasında gördüğü sihirli tavşan, şehzadeyi altın kuşun yaşadığı yere götürür (Tezel, 2018: 340-345). *“Kuşu yükselten kanat, insanı yükselten akıldır.”* atasözünde insanların akıl sayesinde ilerleme kaydedeceği vurgulanır. Masalda en küçük kardeş, yeri geldiğinde kendi aklını yeri geldiğinde başkasından aldığı aklı kullanarak amacına ulaşır.

Akıllı Evlat masalında, zengin bir adamın üç oğlu vardır. Adam, her oğluna bir kese atın verir. Çocuklarının başka memlekete gidip üç yıl sonra eve dönmelerini ister. Çocukların bu süre zarfında yaptıklarına bakarak malını mülkünü işini en çok beğendiğine bırakacaktır. Kardeşlerin her biri ayrı yöne gider. Üç sene sonra üç kardeş de döner. En büyük oğlan ormanda bulup yetiştirdiği kırk yiğit ile gelir. Bu yiğitlerin mallarını koruyacağını söyler. Ortanca oğlan, yüz tane deve almıştır. Bu develeri satarak zengin olmayı düşünür. En küçük kardeş de anneleri ve babaları olmayan kırk çocuk getirmiştir. Bu çocukların iyi yetiştirileceğini memlekete hayırlı bireyler kazandırılacağını söyler. Adam, en çok küçük oğlunun yaptığı işi beğenir. Kendisinden sonra yerine küçük oğlanın geçmesini ister (Tezel, 2018: 374-378). Akıllı insan, sonunu gören insandır. Büyük oğlan ile ortanca oğlan, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket eder. En küçük oğlan devletin geleceğini ve toplumun menfaatlerini göz önünde bulundurur.

İhtiyar Kuş masalında, üç oğlu olan bir adam vardır. Bu adam hastalanıp yatağa düştüğünde çocuklarına, köselerle konuşmamalarını vasiyet eder. Babaları ölünce oğlanlar ava çıkar. Geceyi ormanda geçiren kardeşlerden büyük ve ortanca kardeşler uyur. En küçük kardeş, etrafı gezer. İleride büyük bir kazanın kaynadığını görür. O sırada devler gelir. Devler, koca kazanı yere indirmesi karşılığında oğlanı kazana atmayacaklarını söyler. Kırk dev, uyumaya başlar. Devler horladıkça her yer titrer. Kazan da ocaktan düşer. Devler uyandığında kazanın yerinin değişmiş olduğunu görür. Devler, oğlandan kapısı olmayan bir sarayın kapısını bulmasını isterler. Oğlan, sarayın duvarlarına basacak yer yaparak sarayın çatısına çıkar ve oradan saraya girer. Odanın birinde asılı olan kılıcı alır. Devlere bacadan içeri girmelerini ister. Devler sıra sıra bacadan aşağı inerler. Oğlan, inen her devin başını keser. Kırk dev orada ölür (Tezel, 2018: 234-236). Devler aptal olmaları nedeniyle bir insan tarafından rahatlıkla kandırılır. Akıllı oğlan, fiziki gücü yüksek kırk devı aklıyla alt eder.

Zümrüdüanka Kuşu masalında, padişahın üç oğlu vardır. Sarayın bahçesinde yılda bir elma veren ağacın elmasını bir dev gelip yer. Padişahın büyük oğlu, elmayı deve yedirmemek için gece nöbet tutar. Uyuyakalınca dev elmayı alıp gider. Ertesi yıl ortanca oğlan da nöbet esnasında uyur. Bir sonraki yıl padişahın en küçük oğlu nöbet tutmak ister. *“Oğlan, cöbüne fındık, fisdık gibi çeyrezleri dolduruyor. Eline de bir inne alıyor, devı beklemıye gediıyor. Orada fındığı, fısdığı yiyor,*

devi bekliyor. Gece yarısı oluyor, fakat bu arada, inneyi de dizinin üsdüne koyuyor, uyuklayıp da gafası eğilince inne batıyor, bu uyanıyor.” Oğlan, elmayı yemeye gelen devi vurur (Şimşek, 2001: 52). En küçük oğlan, ağabeylerinin hatalarına düşmemek için akıllıca tedbirler alır.

Aynı Kızı Seven Üç Kardeş masasında, iki erkek kardeşten birinin üç oğlu diğerinin de bir kızı vardır. Üç oğlan da kızı ister. Amcaları her birine biner altın verir. Hangisi kazancını kızına getirirse kızını ona vereceğini söyler. Kardeşlerin üçü de ayrı yollardan gider. En büyük kardeş, uçan halıya bin lira verir. Ortanca kardeş, nerede ölen varsa onu gösteren bir aynaya bin lira verir. En küçük kardeş de ağzına konulduğunda ölüyü diriltten elmaya bin lira verir. Üç kardeşin yolu eve dönerken kesişir. Üç kardeş aldıkları ürünlerin marifetlerini söylerler. Ayna baktıklarında amcalarının kızlarının ölüm döşeğinde olduğunu görürler. Halıya binip hemen eve varırlar. Elmayı kızın ağzına koyunca kız iyileşir. Ayna sahibi kardeş, aynası sayesinde kızın ölüm döşeğinde olduğunu gördüklerini bu yüzden kızın kendisine verilmesini ister. Halının sahibi olan, halısı sayesinde hemen yetiştiklerini o yüzden kızın kendisine verilmesini ister. En küçük kardeş de *“Haydi gedin de almamı bulun bakım.”* deyince amcası da tüm varlığını kızı için harcadığından kızını en küçük kardeşe verir (Şimşek, 2001: 256-258). Akıllı insan nerede, nasıl konuşacağını iyi bilir. Kızın kurtulması üç kardeşin ortak dayanışmasıyla olur. Fakat kızı en küçük kardeş alır. En küçük kardeş amcasının kendilerinden istediği şekilde fayda sağladığının farkındadır. Bu farkındalığı amcasının da görmesini sağlar ve kızı alır.

Masal anlatılarında ailenin en tücrübeli çocuğu, en küçük olanıdır. “Tecrübe/içerik realiteden/hayattan edebî metinlere aktarılan duygu ve düşünce edinimlerinin yansımasıdır. Masalda insanın/kahramanın korkularıyla yüzleşmesi sorunun köküne inmedir. Korku ve sorunların kaynağına inerek zafer kazanma insanı/kahramanı hazlar dünyasına götürür. Yüzleşme, kurtuluşu öğrenme ve mutluluğa ulaşmayla bir haz edimidir.” (Alsaç, 2020: 63). En küçük kardeş akıllıdır. Büyük kardeşlerinin yüzleşmeye çekindiği korkularla yüzleşir. Ortaya çıkan problemlerin kaynağına inerek problemleri kalıcı olarak ortadan kaldırır. O, büyük kardeşlerinin hatalarını, büyüklerinin bilgi ve tecrübelerini, var olan problemleri analiz eder. Yaptığı analizler neticesinde akılcı çözümler üretir.

2.1.9.1.5. Çoban

Masalın kültürel karakterlerinden biri de çobanlardır. Fakir bir hayat süren çoban, statü gereği kendisinden çok fazla bir şey beklenmeyen kahraman izlenimi verse de bilgisi ve donanımıyla olayların çözümünde aktif rol alır. “Masalarda çoban, anlatının temel yapıtaşlarından biri olan zıtlık kurgusu içinde oldukça işlevsel kullanıma sahiptir. Zengin-fakir, iyi-kötü, akıllı-hilekâr kutuplaşmasında çoban, kurgudaki işlevi gereği akıllı, iyi, fakir rollerinde gösterilmiştir.” (Yılmaz, 2011: 530). Çoban aklını kullanarak zengin, kötü insanlarla baş eder; idealize edilen akıllı ve bilgili yönüyle de kendisinden yardım isteyenlere yol gösterir.

Çocuğun Rüyası masasında, çocuğun biri rüyasında ay, yıldız, güneşin koynunda olduğunu görür. Annesine rüya gördüğünü söyler ama annesi “hayrola” demeyince rüyasını anlatmaz. Annesi de oklavayla çocuğu döver. Evden ayrılan çocuk dağ başında gördüğü rüyayı çobana anlatınca çoban koyun sürüsü karşılığında rüyayı satın alır. Şehre inen çoban, yağmurdan korunmak için padişahın balkonunun dibine saklanır. O gece vezirin oğluyla kaçmayı planlayan padişahın kızı yanlışlıkla çobanı atın tergisine bindirir. Hamama giden ve tıraş olan çoban, Mehmet Bey olur. Kızla birlikte gittikleri memleketin padişahının evinin karşısında yaşarlar. Kızı beğenen padişah, oğlanın elinden kızı almak ister. Padişah, çobana görev verir ve yapmaması halinde cellata

vereceğini söyler. Çoban bu görevleri yapmaya gittiğinde dev kızı ile tanışır. Çoban, görevleri yerine getirince padişah onu yemeğe çağırır. Yemeğine zehir konulan çoban, tabağını vezirlerin tabağıyla değişir. Vezirler ölür. Padişah, oğlana huri kızı getirme görevi verir. Oğlan, akıllı işlerle huri kızını da getirir. Padişah, *“binanın içinde huri gızının cemalini görünce bununla baş edemeyeceğini anlar. Biz bunu gayrı padişah yapalım”*der (Alptekin, 2002: 256-261). Aklını kullanan çoban, statü atlayarak padişah olur. Çobanın padişah olma yolunda en büyük yardımcısı akıldır. Gerek kendi aklı gerek kızlar tarafından verilen akılla çoban, mutluluğa kavuşur.

Ettiğini Bulur masalında, fakir bir çoban rüyasında altın küpünün yerini görür. Çoban, zengin bir adamın sürüsünü güderken altını çıkarmak ister. Zengin adam durumu fark edince altını bölüşürler. Zengin adam, çobanın altınları ihbar etmesinden korkar ve çobanı öldürmek ister. Çoban, adama *“Eyi öyleyse öldüreceğesen hu altınnarı da vereyim. Avrat doğurduğunda çocuğa da ne goysun bilir misin? Ettiğini Bulur goysun.”* der. Adam çobanı öldürür ve isteğini de ailesine iletir. Gezmeye çıkan padişah, çobanın çocuğunun ismini duyunca bu ismin konulmasının sebebini sorar. Çocuğun annesi, *“İşde benim gocam vardı, filan adamnan gettiydi. Orada bi seel durmuşlar, bana bi seel para yollamış. Sonra o adama çocuğun adını Ettiğini Bulmuş goysun.”* demiş. Padişah olan biteni anlayınca zengin adamın malını mülkünü alıp çobanın ailesine verir (Alptekin, 2002: 314-315). Akıllı insan başına geleceği bilir. Çoban, kendi hayatını kurtaramazsa da zengin adamın kendisine yaptıklarından ötürü ifşa olması için hamlede bulunur. Çoban, çocuğuna farklı bir isim koydurur. Akıllı bir padişah tarafından olay çözümlenir.

Keloğlan masalında, fakir bir çoban vardır. Hanımı, evde yiyecek bir şey kalmadığını söyleyince çoban elindeki tek koçu satmayı düşünür. Koçu boyayıp arkasından gelmesi için eğiten çoban, çarşıya gider. Çörekçi, koçun fiyatını sorar. Çoban, *“Karnım doyana kadar çörek yedirirsen veririm.”* der. Çoban, yedikçe yer. Çörekçide çörek kalmaz. Çoban da koçunu alıp gider. Börekçi, koçun fiyatını sorar. Çoban, *“Doyana kadar çörek yedirirsen veririm.”* der. Çoban, börekçinin tüm böreklerini yer. Çoban aynı şekilde çaycının da çaylarını içer. Çocuğun biri annesinden koçu kendisine almasını ister. Çoban, kendisini eve götürmesi karşılığında koçu vereceğini söyler. Çoban, kadının evine gider. Akşam olunca çörekçi, börekçi ve çaycı da eve gelir. Kadının bunlarla ilişkisi vardır. Kadının kocası eve gelince, hepsi bir yere saklanır. Çoban, sıkıldığını söyleyip çıkmak ister. Adamlar ortaya çıkmaması için çobana para verir. Paraları alan çoban ortaya çıkar ve kadının kocasından da diğer adamların yerini söylemesi karşılığında para alır. Çoban elde ettiği paralarla evine hem eşya hem yiyecek alır (Demir, 2017: 225-226). Çoban, aklı sayesinde elindeki imkânları en iyi şekilde kullanıp gereğinden fazla menfaat sağlar.

Yılanlı Kız masalında, bir adamla kızı köyün birinde yaşar. Adam, meyve bahçelerine sahip olması için kızını bekçi yapar. Bahçede uyuyakalan kızın ağzından bir yılan girip karnına yerleşir. Adam, kızı hamile sanıp uzak bir yere bırakarak kaçır. Kız, bekler ama babası gelmez. Kızı gören çoban, kızı ve kızın heybesini alıp köye götürür. Heybenin içi altın doludur. Çoban, bu altınlarla güzel bir ev yaptırır ve kızla evlenir (Demir, 2017: 436). Evinden uzak bir yere bırakılan kızın yardımına çoban yetişir. “Masallarda genellikle dağ başına bırakılmış zavallı, masum kıza iyi niyetli bir çoban rastlar ve onu kurtarır. Bu masaldaki çoban, bilge bir insandır. Fatma’nın sorununa çözüm yolu bulmakta zorlanmaz. Yardım ettiği kıza, kötü gözle bakmaz ve ona kendi kızı gibi davranır.” (Çoban, 2015: 89). Saflığın ve dürüstlüğün sembolü olan çoban ihtiyaç sahibine yardım etmekten çekinmez. Akıllı çoban, ele geçen fırsatları değerlendirmesini bilir. Çoban akıllıca seçimi sayesinde hem kendine eş bulur hem de maddi kazanç elde eder.

Bey Kızı Beyaz ile Çoban Çil Ali masalında, kalede yaşayan zengin bir bey vardır. Bu bey, borularla dağlardan kaleye yağ ve bal akıtır. Çobanlar, bu boruları kontrol etmek için kaleye gelir. Beyin kızı Beyaz, bu çobanlardan yakışıklı olan Çil Ali'ye âşıktır. Çil Ali, boruları kontrol için geldiğinde beyin kızını görür ve âşık olur. Çil Ali kızın da kendisinde gönlü olduğunu anlayınca kıza: “*Ya sen gel ya da beni bekle.*” der. Bey, kızını vermek istemez. Çoban Ali, kaleye akan yağ ve balı keser. Yaşlı çoban, beyden kızını çoban Ali'ye ister. Kızını vermesi karşılığında borulardan yağ ile bal akacağını söyler. Bey, kızını Çil Ali'ye verir (Demir, 2017: 522-523). En büyük zenginlik akıldır. Aklını kullanan her türlü sorunu çözer. Çoban, aklını kullanarak amacına ulaşır.

Garip Çoban masalında, fakir ve akıllı bir çoban vardır. Ülkenin prensesi kervanıyla giderken hayvanlarını otlatan çobana âşık olur. Prense, cariyesiyle çobana bir mektup gönderir. Çoban, padişahın huzuruna çıkıp kızını ister. Padişah, kızını isteyenler arasında yapılacak yarışa çobanı da çağırır. Padişah, yarışa katılanlardan yedi dağın arkasında bulunan ölümsüzlük suyunu getirmeleri ister. Kızı isteyenler yola düşer. Çeşitli zehirli böceklerin olduğu bir dağa gelirler. Böcekler, atların ayaklarını ısırır ve atları etkisiz hale getirir. Çoban aklını kullanır ve yanındaki deriyi parçalara bölerek atın bacaklarına sarar. Bu sayede dağı aşar. Çoban, diğer dağlardaki engelleri de aklını kullanarak aşar. Ölümsüzlük suyunu bulup padişaha getiren çoban padişahın kızını alır (Demir, 2017: 620-622). En büyük engel kişinin aklında oluşturduğu engeldir. İnancı olan kişi, her türlü engeli aklı sayesinde aşar. Rakipleri zorlu yollarda elenirken çoban aklı sayesinde her türlü engeli bertaraf eder.

Haso'nun Akli masalında, Haso isminde bir çoban vardır. Haso, köpeği ile birlikte davalarını gütmeye gider. Haso, her gün bir koyunun eksildiğini fark eder. Gece olduğunda Haso, uyumuş numarası yapar. Gelip kendisini koklayarak uyuduğunu sanan köpeğin, koyunlardan birini alıp kurtlara götürdüğünü tespit eder. Haso, sabah olduğunda köpeği ve köpeğin iki yavrusunu alarak ormana gider. Köpeği bir ağaca bağlayıp yavrularının gözü önünde dövmeye başlar. Oradan geçen padişah, olup biteni merak eder. Haso da: “*Yavrular, analarından ibret alsınlar, onun yaptığını yapmasınlar diye buraya koydum.*” der. Padişah, Haso'nun söylediklerinden çok etkilenir ve her gün ölen on askerine çare bulması için Haso'yu görevlendirir. Haso, askerlerin yabancı uyruklu vezirler tarafından öldürüldüğünü tespit eder. Sorunu halleden çoban, padişahın kızıyla evlenir (Demir, 2017: 636-637). Çoban, padişahın yanında önemsiz bir konumda olsa da “Ummadık taş baş yarar.” hesabı, aklıyla padişahın çözemediği sorunlara çare bulur.

Çoban, masal anlatılarının yaygın tiplerinden biridir. Çoban anlatı içerisinde aklın, sağduyunun, sakinliğin sembolüdür. Çoban, masal anlatılarında hayvancılıkla geçimini sağlayan fakir bir tip olarak sahneye çıkar. Çatışma içine düşen çoban toplumdaki statüsü yüksek olan padişah, vezir, ağa gibi tiplerle karşı karşıya gelir. “Çoban, masal türünün, dinleyicisini psikolojik olarak rahatlatmak amacıyla vermek istediği hayata pozitif bakış, yardımseverlik, imkânsızlıklar karşısında yılmama ve hayattan umutlu olma mesajlarını taşımada oldukça başarılı olmuş ve masallarda sıklıkla kullanılan bir tip haline gelmiştir.” (Yılmaz, 2011: 531). Çoban yeri geldiğinde mücadele eden, yeri geldiğinde akıl veren dekoratif niteliğinde bir tip gibi görünse de anlatı içerisindeki görevi önemlidir. Akıl ile rakipleri karşısında galip gelen çoban umudun kaybedilmemesi, hayatta her an her şeyin değişebileceği mesajını verir.

2.1.9.1.6. Aksaçlı İhtiyar/Derviş

İslamiyet'in egemen olduğu Anadolu'da derlenen masalarda derviş tipi görülmektedir. Dervişler, yardım etme konusunda statü ayırt etmeksizin her tabakadan insanın sorunlarına el atarlar. “Dervişler iyi huyları ve Tanrıya olan büyük bağlılıkları ve inançları sebebiyle Tanrı tarafından onlara bağışlanan kerametleriyle daima masal kahramanlarının yardımcısıdır. Masal kahramanının sıkıldığı an, aniden ortaya çıkarlar, onun problemlerini hallettikten sonra ortadan kaybolurlar. Yaptıkları iyiliğe karşılık olarak bir teşekkür bile beklemezler.” (Günay, 1983: 86). Genellikle yalnız takılan dervişler/aksakallı ihtiyarlar, kahramanın başarıya ulaşmasında her türlü bilgiye vakıftır.

Üç Kardeş masasında, geçimini ormandan kestiği odunlarla sağlayan oduncu, ağacın tepesinde gördüğü cismi alır. Pırıl pırıl parlayan bu cisim altın bir yumurtadır. Kuyumcuya bu yumurtayı yüksek fiyata satar. Oduncu, altın yumurtlayan kuşu yakalayıp eve getirir. Zenginlik ve bolluk içinde yaşarken bir gün ölür. Kuyumcu, kuşu ele geçirmek için oduncunun karısıyla evlenir. Oduncunun çocuklarını öldürmek ister. Üç çocuk hemen evi terk eder. Karşılıklarına üç yol çıkınca her biri bir yoldan gider. Küçük oğlanın yanına gelen ihtiyar adam, “*Oğlum biraz daha yol aldıktan sonra karşına bir mağara çıkacak. Bu mağaraya gir. Bu mağaradan yalnızca en çok hoşuna giden bir tek şey al. Unutup iki eşya alırsan kapı kapanır, dışarı çıkamazsın.*” diye akıl verir. Mağarayı bulan oğlan, gördüğü lamba ile bir külçe altını alınca mağaranın kapısı açılmaz. İhtiyar adamın söyledikleri aklına gelince altını bırakır ve kapı açılır (Yardımcı, 2012: 105-109). Kahraman, zor durumda kaldığında içinde bulunduğu çıkmazdan ihtiyar adamın kendisine verdiği akıl ile kurtulur.

Kırmızı Balık masasında, padişahın gözleri kör olur. Padişahın gözlerine ülkenin bütün hekimleri uğraşırlar ama bir çare bulamazlar. “Bir gün ihtiyar bir hekim çıkagelmiş. Padişahın gözlerine bakınca, “*Bunun bir tek çaresi var, o da denizlerde bir iki tane bulunan kırmızı balık eti getirilip gözlerine sarılmasıdır. O balık tutulur, eti gözlerine sarılırsa ancak o zaman gözleri açılır.*” demiş (Yardımcı, 2012: 111). Masalda padişahın derdine derman olacak akıllı, ihtiyar bir hekim verir. “Akıl yaşta değil baştadır; ama akıllı başa yaş getirir.” sözü akıl ile yaş arasındaki bağı göstermesi yönüyle önemlidir.

Avcı masasında, ihtiyar bir kadının oğlu eşiğin altında altın kaplamalı bir tüfek görür. Tüfeği alan oğlan ormana ava gider. Ağacın altında dinlenirken büyük bir kuş ağaca konar. Oğlan bu kuşu vurur ve iki tüyünü annesine götürürken yolda karşılaştığı vezir oğlanın elinden tüyleri alarak padişaha verir. Kuşun tüylerinden eşsiz güzellikte bir halı dokununca padişah, fildişinden yeni bir saray yapılmasını emreder. Fildişi bulma görevini de oğlana verir. Bulamadığı takdirde başı vurulacaktır. Kara kara düşünen oğlan ağacın altında uyurken bir rüya görür. İhtiyar adam oğlana, “*Bu isi halletmek için saraya gittiğinde padişahın kırk deve yükü pamuk, kırk deve yükü şarap ve kırk deve yükü cephaneye ile çok sayıda asker iste.*” der. Oğlan, ihtiyarın verdiği akılla fillerin dişlerini söker ve padişaha getirir. Eşsiz bir saraya kavuşan padişah, oğlandan yeni saraya sultanlık yapacak çok güzel bir kız bulmasını ister. Oğlanın rüyasında tekrar gördüğü ihtiyar, “*Bu aynayı Çin padişahı uzun zamandır arıyor. Bu ayna için bütün servetini vermeye razı... Bunu Çin padişahına götür; kızı al.*” der. Oğlan, ihtiyarın verdiği akılla Çin padişahının kızını alıp ülkesindeki padişaha getirir. Padişah da kendi yerine oğlanı padişah yapar ve getirdiği kızı da oğlana sultan yapar (Yardımcı, 2012: 167-169). İhtiyarlık, insanın hasat zamanıdır. Tecrübenin, aklın istiflendiği dönem yaşlılık dönemidir. Masalda da ihtiyar, sahip olduğu akılla oğlana yol gösterir ve kahramanın verilen görevleri yapmasını sağlar.

Kal'a-yı Gövhernikin masalında, bir bezirgânın başka memlekete eşya satmaya gittiğinde bin altın karşılığında bir yere çıkmasını isterler. Teklifi kabul eden bezirgânı, kesilen bir devenin içine koyarlar. Kuşlar bu deveyi yemek için yüksek yere çıkarır. Aşağı inemeyen bezirgân, kuşlara yem olmaksızın kendini aşağıya bırakır. Bir süre gittikten sonra bir bahçeye varır. Büyük bir havuza sayısız kuşun girdiğini görür. Havuza giren kuşlar güzel kızlara dönüşür. Bezirgân, birine âşık olur. Kızlar, adamı görünce kuş olup uçar. Yanına oranın sahibi bir ihtiyar gelir. Bezirgâna, âşık olduğu kızı nasıl yakalayacağı hakkında akıl verir: *“Otur oğlum, senede bunlar bir kelle gelirler, her sene gelirler. O zaman kızın hanısını beyendinse, köyneklerini soyar kollar, onun köyneyini arkana gey. Bir daha çıkartma.”* der. İhtiyarın verdiği akıllı, uygulayan bezirgân âşık olduğu kızı yakalar ve eve götürür (Doğramacıoğlu, 2011: 172-178). Bilinmeyen bir yerde kahramanın akıl hocası, ihtiyar bir adamdır. İhtiyar adam, labirente koyulan tabela misali kahramana yol bilgisi verir.

Kuşlar Padişahının Kızı masalında, üç tane oğlu olan padişahın gözü kör olur. Padişahın atının ayak basmadığı yerden toprak getirilirse padişah iyileşecektir. Büyük oğlan, üç aylık yol gidip bir avuç toprak alır gelir. Bu toprak padişahın atının gittiği yerden olduğu için işe yaramaz. Ortanca oğlan, altı aylık yol gidip toprak getirir. Bu toprak da padişahın gözünü açmaz. En küçük oğlan toprak bulmaya giderken önüne bir derviş çıkar. Derviş, oğlana: *“Oğlum, babiyen derdine deva bulmak için, filan galada babiyen bir atı var, küfeylan bir atı var. Ona binesin ki, onuyinen derde deva bulasın. O galanın anakdarı da babiyen sakalında bağlı. Bunu da alsa alsa anan alır.”* der. Oğlan, dervişin verdiği akılla, kendisine yardım edecek ata ulaşır (Şimşek, 2001: 60-61). Masalda kahramanın zekâsının sorunları çözüme kavuşturmada yetmediği yerde yardımcı unsurlar devreye girer. Küçük oğlanın yardımına derviş yetişir.

Padişahın Oğulları masalında, padişah hasta olup ölüm döşeğine düşünce iki oğlu taht kavgasına girer. Padişah, oğullarından hastalığına deva bulmalarını ister. İki kardeş uzun bir yol gittikten sonra bir kuyunun yanında mola verirler. Büyük oğlan, kardeşini kuyuya atar ve saraya döner. Herkese de kardeşinin kurtlar tarafından yenildiğini söyler. Kuyuya düşen küçük kardeşin karşısına ak sakallı bir ihtiyar çıkar. İhtiyar, oğlana sakalından kopardığı üç teli verir. Oğlana: *“Başın sıkışınca bunları birbirine sürter. Biri ak, biri kara iki at gelir. Eğer ak ata binersen, yeryüzüne çıkarsın. Eğer kara ata binersen, yerin yedi kat dibine inersin.”* der. Telleri birbirine sürten oğlan, karşısına çıkan atlardan ak ata bineceğine yanlışlıkla kara ata biner ve yedi kat altına gider. Orada gördüğü bir evin kapısını çalar. Kapıyı yaşlı bir nine açar. Nine yeryüzüne çıkmanın yolunu söyler. Yeryüzüne ulaşan oğlan ak sakallı ihtiyarı tekrar görür. Oğlan, ihtiyardan aldığı akılla babasının hastalığına derman olacak çiçeği elde eder. Padişah iyileşince tahtı küçük oğluna devreder (Demir, 2017: 301-303). Aksakallı ihtiyar, kahramana hangi ata bineceği hakkında akıl verir. Aksakallı ihtiyar, amacına ulaşmasında ve önüne çıkan engelleri aşmasında kahramana yardım eder.

Padişah ile Keloğlan masalında, Keloğlan çalışmak için şehre gider. Sarayın önüne giden Keloğlan, iş ister. Keloğlan'ı bahçıvan olarak işe alırlar. Padişahın evlenme yaşına gelen üç kızı vardır. Kızlar, ellerindeki topu kime atarsa onunla evlenecektir. En küçük kız, topu Keloğlan'a atar. Padişah, Keloğlan'ı hor görse de kızını Keloğlan ile evlendirir. Bir zaman sonra padişah hastalanır. Hekimler, padişahın dermanının aslan sütü olduğunu söylerler. Keloğlan, aslan sütü bulmak için yola çıkar. Pınarın başında mola veren Keloğlan, bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyar, Keloğlan'a aslan sütünü nasıl temin edeceğini anlatır. Keloğlan, ihtiyardan aldığı akılla aslan sütünü bulur. Keloğlan sayesinde iyileşen padişah, ülkenin yönetimini Keloğlan'a devreder (Demir, 2017: 304-305). Fiziki görünüşü ve ekonomik durumu nedeniyle padişah tarafından hor görülen Keloğlan, ihtiyar bir

adamın yol göstermesiyle padişahın hayatını kurtarır. Keloğlan, alt tabaka insanı ve fiziki özellik bakımından farklı olmakla koşulların sonucu arasında her zaman doğru orantı olmayacağını mesajını verir.

Korkusuz Oğlan masalında, yaşlı adamın biri hastalanır. Adamın üç oğlu vardır. En küçük oğlu, babasının hastalığının sebebinin öğrenir. Adamın sağlığını kötü bir büyücü çalmıştır. Oğlan, bu büyücüyü bulmak için yola çıkar. Yolda, bir ağacın altında ermiş, yaşlı bir adam görür. Ermiş adamın elinde bir yumak vardır. Bu yumağın yolları yakına sarma özelliği vardır. Ermiş adam sayesinde oğlan, büyücüyü bulur ve öldürür (Demir, 2017: 714). Kişinin aradığını bulabilmesinin ön koşulu, nasıl ve nerede arayacağını bilmesidir. Kahraman, ermiş kişi sayesinde amacına erişir. Dervişler, kahramana bazen akıl yerine sihirli obje verirler.

Reel hayatta insanlar farklı sıkıntılarla karşılaşır. Bu sıkıntılar bazen bireyin bilgi ve becerisini aşar durumdadır. Böyle durumlarda bireylere bilgi ve tecrübesi yüksek olan kişiler yardım eder. Gerçek hayattaki bu durum masal dünyasına akseder. Masal anlatılarında aksakallı kişiler, dervişler kutsal sayılır. İhtiyarlar/dervişler kahramana zorlu yolculuğunda akıl veren, yol gösteren kişilerdir. Umutların tükendiği yerde ortaya çıkan bu kutsal kahramanlar verdikleri akılla kahramanın en büyük destekçisi olur. Çocuğu olmayana çare bulan, yolunu kaybedene yolu tarif eden, bilmediği görmediği düşmanla çatışmaya giden kahramana galibiyet reçetesi veren bu kutsal kişiler masal anlatılarının esrarengiz tipleridir.

2.1.9.1.7. Hızır

Masallarda kahramanın yardımına koşan yardımcı kuvvetlerden biri de Hızır'dır. Türk halk inançlarına göre "Hızır, ölmelik sırrına ermiş bir kişidir. Hızır, Tanrı tarafından gizemli güçlerle donatılmış ve yardımsever elçidir. Darda olanların yardımına Hızır'ın yetiştiğine inanılır." (Günay, 1995: 3). Hızır, masal anlatılarında kötü karakterli insanları cezalandırır, iyi niyetli insanları da ödüllendirir. Hızır, bazen doğrudan kahramanın önünde belirir ve ona yardım eder. Bazen de yardım edeceği kahramanı sınav olarak seçer. Kahramandan basit bir görevi yerine getirmesini veya su, yemek, sadaka gibi basit şeyler vermesini ister. Kahraman, kendisinden istenileni vermesi durumunda Hızır'ın yardımına hak kazanır.

İyilikle Kötülük masalında, Eyinnik ile Kötünnük adında iki arkadaş vardır. Padişah gözleri görmeyen kızı için tellal çıkarır. Kızına göz getirene padişahın kızını vereceğini öğrenen iki arkadaş köy köy gezip göz aramaya karar verirler. *Kötünnük demiş ki, "İkimizin de ekmeğini çıkarırsak, ikisini birden guruturuz. En eyisi birimizin azziğını yeyelim, diğerimizin azziğini sonra yeriz."* Eyinnik'in ekmeğini yer, bitirirler. Tekrar acıttıklarında Kötünnük, Eyinnik'e bir gözü karşılığında ekmeğe vereceğini söyler. Eyinnik, takati iyice kesilince teklifi kabul eder. Bir zaman sonra yine acıttıklarında Kötünnük, Eyinnik'in diğer gözünü de alıp ekmeğe vermeden geri döner. Eyinnik, kurt seslerinden korkup ağaca tırmanır. Bu bölgeden de bir gece Hızırlar, bir gece şeytanlar geçer. O gün Hızırların geleceği gündür. Eyinnik, yaşadıklarını Hızırlara anlatır. Hızırlar, Eyinnik'ten dal koparıp gözüne sürmelerini ister. Eyinnik'in gözleri açılır. Hızırlar oğlana şu vaatte bulunurlar: *"Burdan gedeceksin filan yerdeki ovada fakir bir çiftçi var. Bu fakir çiftçi üç gününük yerden gelip, buraya gedip geliyor. Bu çiftçiye akşama kadar yardım edeceksin, ondan keyri bu çiftçinin köyüne vardığında buraya yedi yıldır yağmur yağmadığını göreceksin. Camiye gideceksin, sabah namazından sonra köylüyü toplayıp dua edeceksin, daha sonra yağmur yağacak. Köyün içme suyu üç gününük yoldan gelir, onu da her zaman vermezler. Bazı köylüler susuzluktan helak olup gidiyorlar. Köyün ortasında bir taş var, köylüyü toplatıp bu daşı galdırtacaksın, altından su*

çıkacak, köylü bu suya nazır olacak. O vaadini söyledikten sonra, sana bir vaat teklif ederlerse köyün güney tarafında üç tane daş var, bu daşların arasında yedi tane gazan var. İçerisi altın dolu, burayı işleyeceksin.” Hızır’ın söylediğini yapan Eyinnik, saray yaptıırıp padişahın kızıyla evlenir (Alptekin, 2002: 289-291). Hızır kültü, halk inanışlarında geniş yer tutmaktadır. Kimsenin bilmediğini bildiğine inanılan Hızır, sahip olduğu güçle insanlara akıl verir, onlara yol gösterir. Kahraman, içinde bulunduğu zor durumdan Hızır’ın verdiği akıl ve yol göstericiliği sayesinde kurtulur.

Dünya Güzeli masalında, ülkenin padişahı, Köse tarafından başka memlekete padişahlık yapmaya gönderilir. Padişahın anne karnındaki çocuğu doğup büyür. Babasının yerini öğrenir. Babasının yanına gitmek için yola çıkar. Yolda Köse, çocuğa musallat olur. Çocuğu kuyuya kapatır. Kölesi olması şartıyla çocuğu kuyudan çıkartır. Beraber padişahın huzuruna çıkarlar. Köse, kendisini padişahın oğlu, oğlanı da hizmetçisi olarak tanıtır. Kuşların dilinden anlayan oğlan, kuşların Gülperi’nin kızı hakkında söylediklerini dinler. Köse, oğlandan bu kızı getirmesini ister. Köse’nin niyeti oğlanı öldürmektir. Yola çıkan oğlan, bir derenin dibine indiğinde yanına aksakallı gelir. Aksakallı oğlana, *“Fılan dağa varması oldukça güç, fakat o dağın depesine çıkacaksın ordan öte yanna gedeceksin, sonra bir dağın tekrar depesine çıkacaksın, dağın depesinde bir su var, o suyun başcağızına varacaksın, böyle bir küme yapıp oturdun mu, üç güvercin gelir soyunurlar. Son başda soyunanın çamaşırını al, onlar seni çarpacak olursa heç gorkma, çarpamazlar. Onlar insanoğlu sırtımızı ver derler. Sen dersin ki, gızınız dilini dilime değiriverirse veririm der, o zaman onlar uçarlar.”* Aksakallının dediklerini yapan çocuk Dünya Güzeli’ni bulur (Alptekin, 2002: 423-428). Kahraman her dara düştüğünde Hızır yanında belirir ve kendisine akıl verir. “Hz. Hızır(as.) Allah’ın hikmet sahibi, salih bir kuludur. İnsanların zor ve dar zamanlarında, insanlara yardım eli uzatmak için Allahu Teâla tarafından gönderilir. Hz. Hızır bazen insanlara yardım etmek için bazen de ilim ve irfan öğretmek için insanların yanına gelir. Kimi zamanlar insanların tanıdığı biri olarak karşlarına çıksa da kimi zaman aksakallı biri olarak çıkar.” (<https://gunceloku.com.tr>). Aksaklı ihtiyar şeklinde beliren Hızır, akıl verip oğlanın amacına ulaşmasını sağlar.

Adam Evladı masalında, babaları ölen üç çocuk başka memlekete gitmek ister. Büyük kardeş, gittiği yerde âlim olmak istediğini; ortanca kardeş, konak yaptırmak istediğini; en küçük kardeş de temiz süt emmiş adam evladı alacağını söyler. Yolda giderken bir ihtiyarla karşılaşrlar. Kardeşleri dinleyen ihtiyar, kardeşlere bir yeri kazdırır. Kazılan yerde üç küp altın çıkar. Altınları bölüşen kardeşler, isteklerini gerçekleştirmek için dağılır. Aradan zaman geçince ihtiyar, âlim olanın evine gider. Oğlana: *“Bir işim düştü. Bana iki satır bir şey yaz.”* der. Oğlan, başka gün gelmesini söyleyince ihtiyar, oğlanın sırtını sıvazlar. Oğlan, ihtiyarla ilk karşılaştığı yerde kendini bulur. İhtiyar, ortanca oğlanın yanına gider. Kendisini konağında misafir etmesini ister. Oğlan, konağa koymayınca ihtiyar, ortanca oğlanın da sırtını sıvazlar. Ortanca oğlan kendisini ihtiyarla ilk karşılaştığı yerde bulur. İhtiyar, bu defa en küçük oğlanın evine gider. Kapıyı açan oğlanın karısından yiyecek bir şeyler ister. Oğlanın karısı: *“Yok dede, bu vakitte adam gitmez. Gel, içeri buyur, misafirimiz ol.”* der. Oğlan eve gelince ihtiyarın hâl hatırını sorar. Bir zaman sonra ihtiyar hastalanır. İhtiyar: *“benim ilacım yoktur. Altı aylık bir çocuğu keserler de onun kanını sürersem iyileşirim.”* deyince karı-koca, çocuğu verip ihtiyarı kurtarma kararı alırlar. Bebeği, ihtiyarın odasına koyup giderler. Sabah olunca bebeğin besikte oynadığını görürler. Bebeğin yanında da küp dolusu altın görürler. *“Oğlanlara rast gelen de Hızır’mış. Diğer kardeşleri cezalarını çekerken en küçük, ailesiyle mutlu, mesut yaşarmış.”* (Kaya, Yılmaz, 2021: 17-20). Hızır’ın akıl vermesiyle, kardeşler zengin olur. Kahramanları genellikle yardım etmeden önce sınavan Hızır, bu sefer yardım

ettiği kahramanları sınar. Onların yapılan yardıma nasıl karşılık vereceğini sınavan Hızır, büyük kardeş ile ortanca kardeşi cezalandırır. Ahde vefa gösteren küçük kardeşi ise mükâfatlandırır.

Hızır'ı Bulan Keloğlan masalında, bir ülkenin padişahı Hızır'ı bulanı ihya edeceğine dair tellal çıkarır. Fakir olan Keloğlan, bu işe gönüllü olur. Keloğlan, padişahın kırk gün boyunca kendisine bakmasını ister. Padişah, kırk gün Keloğlan'ı yedirip içirir. Kırkıncı gün, Keloğlan'ı padişahın huzuruna çıkarırlar. Keloğlan, her şeyi anlatınca vezirler ona verilecek cezayı düşünürler. İlk üç vezir Keloğlan'ın öldürülmesi, dördüncü vezir ise affedilmesi taraftarı olur. Kenarda sessizce bekleyen bir delikanlı konuşmak için müsaade ister. Delikanlı, üç vezirin aslen vezir çocuğu olmadığını ve onların saraydan kovulması gerektiğini, dördüncü vezirin de başvezir yapılması gerektiğini söyler. Ardından ben "*Hızır'ım.*" deyip kaybolur. Padişah, araştırınca gerçekleri öğrenir. Üç veziri de kovar. Dördüncü veziri, başveziri yapar (Sakaoğlu, 2002: 328-329). İslami anlayışta Hızır olarak anılan bilge şahıs, umulmadık bir zamanda ortaya çıkıp zorda kalanlara yardım eder. Masalda da Hızır, ortamda bulunanlara akıl verir ve olayların çözülmesini sağlar.

Altın Bülbul masalında, üç oğlu olan bir padişah vardır. Bu padişah, çok büyük ve göz alıcı bir cami yaptırır. Camiye gelenlerden biri, caminin eksikliği olduğu ve Kafdağı'nda yaşayan Altın Bülbul'ün caminin kubbesine getirilmesini aklını verir. Bu akli veren nur yüzlü adam Hızır'dır. Padişahın küçük oğlu Altın Bülbul'ü bulmak için yola koyulur. Yolda yaşlı bir adamla karşılaşır. Bu adamın Hızır olduğunu anlar. Hızır, Kafdağı yolunun engebeli dağlar, dikenli çalılar ve delillerle çevrili olduğu bilgisini verir. Oğlanın sırtını üç defa sıvazlayıp oğlanı Kafdağı'na gönderir (Tezel, 2018: 156-159). İnsanlığın, Dünya'da zor durumda kaldığında kurtarıcısı olan Hızır hem padişaha hem padişahın oğluna verdiği akıl ile olayların çözümünde büyük rol oynar.

Limon Kız masalında, iyi niyetli bir padişah senede bir gün sarayın yanındaki çeşmenin bir musluğundan yağ, diğer musluğundan bal akıtır. Yaşlı bir kadın elindeki testiye yağ doldurur. Padişahın oğlu, kadının elindeki testiye attığı ok ile kırar. Yaşlı kadın, oğlana: "*Limon Kız'a âşık olasin.*" diye ilenir. Şehzade, hiç görmediği bu kıza âşık olur ve hep onu düşünür. Şehzade, bu kıızı bulmak için yola koyulur. Dağ başında bir ihtiyara denk gelir. İhtiyara selâm verir ve ihtiyarın elini öper. Bu duruma memnun olan ihtiyar, delikanlının aradığı kıızı bulması için akıl verir. Gideceği dağı gösterir. Önüne çıkacak engelleri ve bu engellerden nasıl kurtulacağına dair akıl verir. Şehzade, ihtiyarın elini öpmek için eğildiğinde ihtiyar aniden kaybolur. Şehzadeye akıl veren ihtiyar, Hızır'dır (Tezel, 2018: 362-364). Kılık değiştirip insanların yardımına koşan Hızır, amacına ulaşması için şehzadeye akıl verir.

Masal anlatılarının kutsal tiplerinden biri de Hızır'dır. Kahramanların ihtiyaç duydukları yerde karşısına çıkan Hızır, olağanüstü güçlere sahiptir. Geleceği görme, farklı formlara bürünme, aniden ortaya çıkıp aniden ortadan kaybolma Hızır'ın olağanüstü güçlerinden bazılarıdır. Hızır, masal kahramanlarına bazen doğrudan bazen de kahramanlara akıl verme şeklinde yardım eder. Kahraman, aniden karşısına çıkıp kendisine akıl veren kutsal kişi sayesinde amacına ulaşır. Gerçek hayatta güç durumundaki insanlara yardım ettiği düşünülen Hızır, masalda anlatılarında da aynı görevi üstlenir.

2.1.9.2. Erkek Kahramanlarda Aklın Kullanımı

2.1.9.2.1. Yardımsever İnsan

Akıl, kullanılma gayesine göre farklı sonuçlar doğurur. “İnsanın aklının çalışma serbestliği iyi niyete dayanır. İyi niyet ile soyutlaşmak suretiyle yanlış ve zararlı dış etkilerin tesirinden kurtulabilir.” (Atay, 1998: 188). Her zaman kişiyle beraber olan akıl, toplumun ve menfaat elde etme isteğinin tesiriyle farklı amaçlar doğrultusunda kullanılabilir. Bu kullanım kötü sonuçlar doğurur. Anlatılarda, aklın iyi niyet doğrultusunda kullanımının ortaya çıkardığı iyi sonuçlar, verilmiş istenilen mesaj bağlamında okuyucuya aktarılır.

Zümrüdüanka Kuşu masalında, padişahın üç oğlu vardır. Sarayın bahçesindeki elma ağacı her sene sadece bir elma verir. Bu elmayı da dev gelir yer. Padişah, elmayı yiyemediği için üzülür. Büyük oğlan elma ağacının altına yatıp dev öldürmek için bekler. Uyuyan oğlan, zırlayarak gelen devin sesiyle uyanır ve kaçar. Ortanca oğlan da aynı şekilde kaçar. En küçük oğlan, “Anne bana bir çökelek kesesi hazırla, sulu mulu, ayrıca da iyi bir ekmek hazırla, gannımı eyce doyurayım, okumu, galkanımı elime alayım, bu elmayı bekleyeyim, şu deve yedirmeyeyim olur mu?” deyip silahlarıyla ağacın altına yatar. Uykusu gelince elma dalına astığı çökeleğin suyu damlar ve uyanık kalır. Dev geldiğinde onu yaralar. Kaçan devin peşinden kuyuya iner. Devi öldürür. Kuyunun yedi kat dibine iner. Orada köylüye musallat olan, her gün genç bir kızı yiyen dev öldürür ve köylüyü kurtarır (Alptekin, 2002: 292-297). Akıllı insan, iyilik yapmanın faziletlerini bilir. İyilik yapmak için kişi, mekân ayırt etmez. Padişahın oğlu, sahip olduğu akıl ile babasına da tanımadığı insanlara da iyilik yapar.

Balık Bilmezse Halık Bilir masalında, tüccarın biri kırk katır yükünü sattıktan sonra memleketine gelir. Karısı, eteğine pisleyen köpeğin sidiğini sildiği havluyu, kocasına verince tüccar kör olur. Tüccar, dua eder ve çocuğu olursa her gün cebine bir altın koyacağını söyler. Adamın çocuğu olur. Adını Ahmet koyar. Bir gün kapı çalınır. Bir genç, adamdan kalacak yeri olmadığını kendisini de eve almalarını ister. Adam, çocuğuna arkadaş olsun diye genci eve alır. İki genç, tüccarlık yapmak için başka memlekete gider. Gece olduğunda Ahmet uyur ama köpeğin havlamasından şüphelenen diğer genç uyumaz. Köpeği takip eder. Köpeğin yılanla konuşmasını dinler. Yılan köpeğe, “-Nedon sen? dor köpeye amma insanların deyil heyvan diliyle. O da: -Ne yapdin, nerdesin, keyipsin, dor yılan. -Ben ağamın havlısına işedim. Ondan da benim ağam yüzünü gözünü sildi. Gözü kör oldu. Dedi.-Birisi beni bilmeli de benim boğazımı kesmeli, gözüne sürerse onun gözleri eyi olur.” Eve döndüklerinde genç, köpeği öldürür ve kanını adamın gözüne sürer. Adamın gözleri açılır (Doğramacıoğlu, 2011: 311-318). Yapılan iş, iyi niyetle de olsa aklın egemenliğinde olmalıdır. “Bireyin akıllı kabul edilebilmesi için, aklının gösterdiği doğruları uygulaması, men ettikleri hususlardan ise uzak durması gerekir.” (Köle, 2013: 84). Genç, aklını kendisine yapılan iyiliğe, iyilikle karşılık vermek için kullanır.

İyilik Yapan Balık ve Balıkçı Çocuğu masalında, yoksul bir adam geçimini balıkçılıkla sağlar. Bu yoksul adam, tuttuğu balığı oğluna verir. Oğlan, akşam yemeği olan balığı eve götürürken balığın canlı olduğunu fark eder. Balığı, suya salar. Oğlan, ikinci ve üçüncü gün aynı şeyi yapar. Babasından dayak yiyip evden kaçar. Yolda çıplak bir adam görür. İki kişi arkadaş olurlar. Padişahın konuşmayan kızını konuşturup mükâfatı almaya karar verirler. İki arkadaş, padişahın huzuruna çıkar. Adam, cevap beklediği bir hikâye anlatır. Kız dayanamaz, cevap verir. Padişah hem kızını hem de altınları iki arkadaşına verir. Yolda altınları bölüşürler. Adam, kızını da kılıçla ikiye bölmeyi teklif eder. Bunu duyan kız, korkudan bağırınca kendisine yapılan sihir ağzından çıkar ve

suya düşer. Adam, çocuğun suya attığı balığın kendisi olduğunu söyler. Oğlanla kız evlenir (Sakaoğlu, 2002: 281-283). Adam, gördüğü iyilik karşısında çocuğa yardım eder. Adamın bu yardım esnasında kullandığı silah, aklıdır.

Sarıtırış masalında, padişahın bir gözü kör olur. Denizlerde yaşayan pullu bir balık, padişahın gözüne devadır. Padişahın oğlu, aylarca denizlerde bu balığı arar. Bulduğu zaman da güzelliğinden ötürü balığa kıyamaz ve denize geri bırakır. Padişah, oğlunu memlekette kovar. Yolda giderken padişahın oğlunun önüne bir delikanlı çıkar. Delikanlının ismi Sarıtaş'tır. İkisi arkadaş olurlar. Gittikleri memleketin padişahının kızı konuşamaz. Padişah kızını konuşturana verecektir. Konuşturamayanı da öldürcektir. Padişahın oğlu, arkadaşına padişahın kızını konuşturmak istediğini söyler. Sarıtaş da: *"Gel ben sana bir masal annadım. Söyledebilersen bunînen söyledin."* der. Delikanlı, padişahın kızının huzuruna çıkıp masalı anlatır. Kız da konuşur. Sarıtaş, kızın içine kaçan ve kızın konuşmasına engel olan yılan yavrularını da kızın içinden çıkarır. Sarıtaş, delikanlının denize geri bıraktığı balığın kendisi olduğunu söyler (Şimşek, 2001: 42-48). Padişahın oğlu, yaptığı iyiliğin karşılığında aldığı akılla mükâfata kavuşur.

Rüya masalında, bir delikanlı başka memlekete çalışmaya gider. İşlediği bir suçtan zindana atılır. Kaldığı zindanla mutfak bitişiktir. Duvardaki bir delikten kendisine yemek verilir. Yemeği yapan da padişahın kızıdır. Delikanlı, delikten yemek alırken padişahın kızıyla göz göze gelir. İki genç birbirine âşık olur. Kız, delikanlıyı daha iyi beslemeye başlar. Başka bir memleketin kralı, padişaha her yanının kalınlığı aynı olan bir değnek gönderir. Bu değneğin başının ve dibinin neresi olduğunu bulmasını ister. Aksi halde savaş açacaktır. Bu duruma padişah üzüldüğü için kız da üzülür. Kız, durumu zindandaki delikanlıya anlatır. Delikanlı da *"değnek suya atılırsa dibi alta çöker."* der. Bu şekilde değneğin baş ve dip kısımlarını bulurlar. Kral; boyu, kilosu, rengi aynı olan iki at gönderir. Hangisinin iyi cins olduğunu bulmalarını ister. Delikanlı, *"çukur kazıp içini suyla doldurun. İyi at buradan atlar."* der. Hangi atın iyi olduğunu da bu şekilde bulurlar. Kral, padişahı bulmacaları çözen kişiyi ister. Delikanlıyı zindandan çıkarıp gönderirler. Kral, delikanlının çok akıllı olduğunu anlar. Kızını da delikanlıya verir. Böylece savaş çıkmaz (Şimşek, 2001: 194-198). Delikanlı, kendisine iyilik yapan kıza iyilikle karşılık verir. Aklını kullanarak çözdüğü bulmacalar sayesinde kızı ve padişahı büyük bir sıkıntıdan kurtarır.

Puhuluca masalında, bir adamın bir oğlu bir de kızı vardır. Baba ve oğul başka memlekete gider. Baba, Puhulaca ismindeki kızını Hoca Efendi'ye hizmet etmesi için bırakır. Birkaç ay sonra kızın babasına, kızın dost hayatı yaşıyor, diye haber gelir. Baba, oğlunu kızı öldürmesi için memlekete gönderir. Oğlan, kız kardeşini öldüreceği esnada üstlerinde bir kuş dönmeye başlar. Kuş, oğlana: *"Onun suçu yok, beni kes."* deyince oğlan kardeşine zarar vermez. İftiralara dayanamayan oğlan, kardeşine kurt postu giydirir ve ormana bırakır. Padişahın oğlu, kızı ormanda görür ve onunla evlenir (Demir, 2017: 320-321). Bir işe başlamadan önce yapılması gereken en akıllıca şey, yapılacak işin doğru temeller üzerine inşa edilip edilmediğini saptamaktır. Oğlanın iyi niyeti, aklını da iyi yönde kullanmasını sağlar.

Bireyin eylemlerini itibarlı kılan şey akıldır. "Fiillerin tam bir hakikat değeri ifade etmesi için kimi zaman akıl da tek başına yeterli gelmeyebilir. Eğer herhangi bir fiil gerek oluşum gerekse icra aşamasında, ihlâs, samimiyet veya iyi niyetten yoksun ise bu fiilin gerçekten dinî veya ahlâkî bir fiil olduğundan emin olamayız. Bu bakımdan akıl da iyi niyetle desteklenmelidir." (Çetintaş, 2014: 67). Akıl iyi davranışlara yönelirse anlam kazanır. Masal anlatılarında kahramanlar, sahip oldukları akılları başkalarına iyilik yapmak için kullanarak iyi niyet ve aklın ortak paydada olmaları gerektiği inancını yeni nesle aşılar.

2.1.9.2.2. Akıllı karar veren

İnsan, düşünen bir varlıktır. İnsan; aklını kullanması, irade sahibi olması, şuurlu hareket etmesi yönüyle diğer canlılardan ayrılır. Davranışlarının temelinde akıl olan insan, bir amaç doğrultusunda hareket eder. “İnsana iyi, doğru, güzel, adaletli vs. olan eylemleri, seçip yapmasında, akli, akli dolayısıyla elde ettiği bilgi ve fazileti, iradesi rehberlik edecektir.” (Akgün, 1997: 2). Aklını istediği şekilde kullanan insan, kendisi ve çevresi için sorun oluşturan her türlü olayı, lehine olacak şekilde çözüme kavuşturur.

Bezirgân masalında, aldığı malları köy köy gezip satan bezirgânın bir süre sonra gözleri kör olur. Malları elinde kalınca oğluna kendisine bir yardımcı bularak malları satmasını söyler. Arkadaşının yanına gidip güvenilir biri olarak kimi tavsiye ederse “*Onu al, önce bir lokantaya götür; yemek ısmarla. Yemekler geldiği zaman elini yıkamak bahanesiyle dışarı çık. Geldiğinde adam yemeğe başlamışsa, 'Ben seni sonra ararım.'*” deyip gönder. Oğlanın bulduğu ilk iki adam oğlandan önce yemeğe başlayınca oğlan ikisini de gönderir. Hasan ismindeki üçüncü adam, yemeğe önce oğlanın başlamasını bekleyince işe alınır. Hasan, bezirgânın oğlunu, karşılaştığı tüm tehlikelerden korur (Yardımcı, 2012: 91-93). Akıllı insanlar aynı zamanda iyi bir gözlemcidir. Gözlemleyerek analiz ve sonuç çıkarma kabiliyetlerine sahiptirler. Bir işe başlamadan neler olacağını muhasebesini yapabilirler. Masalda da bezirgân, kendilerine yardım edecek elemanları seçme konusunda iş bilen bir özelliğe sahiptir. Akıllıca bir yöntemle işine yarayacak kişiyi seçmeyi oğluna öğretir.

Zeki ile Türkmen masalında, ülkenin padişahı Zeki ismindeki oğlunu severken, “*Acaba benim gibi böyle güzel ve yakışıklı bir çocuk daha var mıdır?*” diye mırıldanır. Çocuğun yanındaki lalası, “*vardır*” deyince padişah sinirlenir. Padişah, lalaya bir ay mühleti olduğunu, güzel ve yakışıklı bir çocuk getirmezse kendisini idam edeceğini söyler. Yolu bir köye düşen lala, fakir bir adamın güzel mi güzel çocuğunu bir kese altın karşılığında satın alır. “*Huzura çıkan lala padişaha, 'Senin çocuğun gibi bir çocuk buldum.'*” demiş. Padişah, “*Getir.*” deyince, “*Hayır, sen oğlunu da çağır; ikisine aynı elbiseyi giydireyim, karşına getireyim. Sen öz oğlunu tanırsan kanım sana helal olsun.*” diye söylemiş. Padişah bu teklifi kabul edince, ikisine de aynı elbiseyi diktirmiş ve padişahın huzuruna getirmiş. Padişah kendi oğlunu tanıyamayınca, “*İkisi de benim oğlum.*” deyivermiş.” (Yardımcı, 2012: 139). Masalda lala, oldukça akıllı, iş bilen biridir. Bulduğu çocuğu doğrudan padişahın karşısına çıkarsaydı padişah çocukların ayrımını yapardı. Lala, tesadüfen çocuğu bulsa da onu padişahın huzuruna çıkarma noktasında iyi bir yöntem seçer. Lala, her iki çocuğa da aynı elbiseyi giydirecek şartları eşitler ve padişahın iki çocuk arasında ayırım yapma yetisini engeller.

Ahmet Ağazade Mehmet Ağazade masalında, İzmir’de Ahmet Ağazade Mehmet Ağazade adında bir ihtiyar, genç eşinin bir oğlan doğuracağını ve oğlanın hem akıllı hem tahsilli hem de zengin olacağını söyler. Bir gün bu adamın oğlan çocuğu olur. Adını Mehmet koyar. Mehmet, tüm okulları bitip memlekete döner. Mehmet, bakkalda karpuzdan büyük üç tane nar görür. Bu narları alır ve yaptırdığı anahtarlı sepetin içine koyar. Akrabalarının aldığı takım elbiseyi, kravatı, şapkayı giyip gümrüğe gider. Oradaki bir gemi kaptanından sepeti, Acem Şahı’na götürmesini ister. Hediye alan Acem Şahı, karşılık olarak özel bir halı hediye gönderir. Mehmet, kaptandan bu halıyı Mısır Şahı’na göndermesini ister. Mısır Şahı’ı halıyı gönderenin çok zengin olduğunu düşünüp münasip olsun diye bir gemi dolusu inci, mercan, zümrüt gönderir. Mehmet, kaptandan kıymetli eşya dolu gemiyi İstanbul Padişahına götürmesini ister. Hediye alan İstanbul Padişahı, karşılık olarak kızını gönderir. Padişahın kızı, babasından mimarlar, mühendisler ister. Çok güzel

bir apartman yaptırır (Alptekin, 2002: 298-302). Akıllı insan, işini halletme konusunda üstün yeteneklere sahiptir. Akıllı insan, diğer insanlara göre daha az çalışıp daha çok iş yapabilirler. Mehmet oturduğu yerden sadece üç narla zengin olup padişahın kızını elde eder.

Balık Bilmezse Hâlık Bilir masalında, bir baba oğluna nasihat eder, “*Oğlum arkadaşını seçerken önce oturacaksın, ekmeği taksim et diyeceksin, eğer ekmeğin fazlasını alırsa, onunla arkadaş olma. Yahut bir tavuk kızartacaksın, gurbete çalışa gedeceksin. Gederkene arkadaşınla, arkadaş benim üzerime bir servet hasıl oldu. Hende ekmeği tavuğu yakala bakayım da burda bir ekmek yeyelim diyeceksin.*” Oğlan başka memlekete çalışmaya gitmek için yola çıkar. Yolda arkadaşından yemeği pay etmesini ister. “*Bakmışmış etin tavuğun yağlı yerini, ekmeğin yumuşak yerini arkadaş gendi önüne goymuş, oğlan anlamış ki bununla arkadaşlık olmayacak.*” Beraber yola çıktığı ikinci arkadaş da eşit bölmez. Köye yabancı biri gelir ve yola beraber çıkmayı teklif eder. Oğlan, bu yabancıya da aynı yöntemi uygular. Yabancıнын tavuğun etli tarafını, ekmeğin yumuşak tarafını almayıp kendi tabağına koyduğunu görünce aradığı kriterlere uygun yol arkadaşını bulmuş olur. Çocuk, edindiği akıllı arkadaş sayesinde padişahın kızını alır (Alptekin, 2002: 364-366). Akıllı insan işini bilir ve canını, malını emanet edecek kişiyi iyi seçer. Akıllı insan bilgiye, tecrübeye, anlamaya açıktır. Masalda oğlan işini bilen biridir. Önce beraber yolculuk edeceği kişinin kalitesini ölçer. İşine yaramayacak insanları eler. Kendisine akıllı yol arkadaş seçer.

Dev ile Pısırik masalında, köyün birinde karısı ile yaşayan pısırik bir adam vardır. Bu adam kuşlardan bile korkar. Adam, çörek yerken karga gelir. Adam, elini kaldırıncı karga kaçır. Adam da kuşlardan boşuna korktuğunu anlar. Tüfeğini alıp ava gider. Dağda dev ile karşılaşır. Dev, gücünü göstermek için taşı sıkır. Taş, kum gibi dağılır. Adam da cebinden gizlice çıkardığı yumurtayı sıkır. Dev: “*Ooo! Sen ne güçlü adam çıktın! Ben bu gücümle, kudretimle bir taşın suyunu çıkaramadım. Sen benden güçlüsün. Artık sen benim ağamsın.*” deyip adamın emrine girer. (Kaya, Yılmaz, 2021: 135-137). Peter Ferdinand Drucker’in: “Dünya artık emek-yoğun, malzeme yoğun, enerji-yoğun değildir; bilgi yoğun olmaktadır.” sözü, akıl sahibi olmanın fiziki güçten daha etkili olduğunu anlatması yönüyle önemlidir. Pısırik, kendisine güç gösterisi yapan dev, aklıyla hâkimiyeti altına alır.

Karpuz Kulaklı masalında, bir dev ile bir demirci vardır. Dev, demirciyi kandırıp yemek ister. Dev, demirciyi beraber incir bahçesine gitmeye davet eder. “*Demirci de çok kurnazmış.*” Demirci, bahçeye dev yokken gider. Sepetini incir doldurup gelir. Dev, tekrar gelip beraber bostana gitmeyi teklif eder. Demirci, müşterilerini bahane ederek gitmez. Dev yokken bostana gider, karpuz yiyip gelir. Dev, bu sefer oduna gitmeyi teklif eder. Demirci, oduna ihtiyacı olmadığı bahanesiyle gitmez. Dev gidince demirci de oduna gider. Odunları bir yere istifler. Bu sırada dev gelir ve demirciyi yakalar. Demirci: “*Abdest alayım, iki rekât namaz kılayım. Beni o zaman ye.*” der. Dev, kaçmasın diye demircinin beline ip bağlar. Demirci biraz uzaklaşınca ipi kesip eve kaçır (Kaya, Yılmaz, 2021: 230-233). Akıllı olmak, satranç oynamaya benzer. Hamleleri önceden düşünüp ona göre oyunu oynamak galibiyeti getirir. Demirci, dev karşısında akıllıca hamleler yaparak hayatta kalır.

Padişahın Konuşamayan Kızı masalında, bir adamın en küçük oğlu, padişahın konuşamayan güzel kızını konuşturmak için gönüllü olur. Delikanlı, merak uyandırıcı bir hikâyeye anlatır. Anlatılan hikâyeye ile ilgili herkes fikrini ortaya koyar. Kız da dayanamayıp hikâyede anlatılan olay karmaşasına çözüm sunar. Böylece kız konuşmuş olur. Padişah da kızını delikanlıya verir

(Sakaoğlu, 2002: 499-500). Aklını kullanan insan, eylemde bulunmadan kelâmıyla iş bitiren insandır.

Sihirli Yüzük masalında, bir kadının bir oğlu vardır. Bu oğlanın bir yüzüğü vardır. Bu yüzüğü, “*kimin parmağına takarsa, onun düşüncelerini öğrenebiliyormuş.*” Evlenme çağı geldiğinde annesi padişahın arabacısının sırma saçlı, inci dişli kızını ister. Oğlan, nişanlandığı kızın parmağına yüzüğü takar. Kız, yüzüğü takınca uyuyakalır. Oğlan kulağını kızın kalbinin üzerine koyarak kızı dinler. Dinlediği kızın hasta olduğunu öğrenir. Kızla aralarındaki nişan bozulur. Oğlanın annesi, padişahın kuşçubaşısının gülünce yanaklarında güller açan kızını ister. Oğlanın parmağına taktığı yüzükle kız uyuyakalır. Kızın kalbini dinleyen oğlan, kızın eşek sütüyle beslendiğini ve çok inatçı olduğunu öğrenir. Aralarındaki nişan bozulur. Oğlanın annesi, sokakta sırtında odun taşıyan bir kız görür. Oğlan, kızla nişanlanır. Oğlan, kızın parmağına yüzüğü takar. Kızın kalbini dinler. “*Ben bir fakir kadının kızı olduğum halde, böyle iyi yürekli bir kadına evlat, yiğit bir delikanlıya da eş yaptığı için Tanrı’ya şükürler olsun.*” deyince oğlan, kızla evlenir. Mutlu olurlar (Tezel, 2018: 241-245). Oğlan, evleneceği kızın güzel ve iyi bir aile kızı olmasıyla yetinmez. Aklını kullanarak kızların karakterlerini, görünmeyen yönleri hakkında bilgi sahibi olur. Bu sayede mutlu ve sağlıklı bir ailenin temeline zemin hazırlar.

Zanni Oğulları masalında, yaşlı bir adam ölünce üç oğluna eşeği miras kalır. Oğlanlar, sıra ile oduna gider. Bir gün ahıra girdiklerinde eşeğin çalınmış olduğunu görürler. En büyük kardeş, “*Eşeği çalan kösedir.*” der. Ortanca kardeş, “*Köse ise, yolu kısadır.*” der. En küçük kardeş ise, “*Yolu kısa ise, adı Musa’dır.*” der. Yola düşen kardeşler bir müddet sonra eşekle giden bir adama denk gelirler. Adamın adının Musa olduğunu öğrenince eşeklerine kavuşurlar (Tezel, 2018: 278-279). Kardeşlerin doğuştan gelen bir akıl yürütme becerileri vardır. Kardeşler becerileri sayesinde sorunun kaynağını bulurlar.

Akıllı insanın birçok özelliği vardır. Bu özelliklerden biri de akıllı insanın işini bilmesidir. Akıllı insanın işini bilme özelliği, İslami dönem ilk eseri olan Kutadgu Bilig’de dahi nasihat olarak ele alınmıştır. “*biliglig ukuşlug bilir bilsa iş; biliglig ukuşlug kılur kılsa iş*” (İşi bilse bilse, bilgili ve akıllı olan bilir; işi yapsa yapsa, bilgili ve akıllı insan yapar).” (Arslan, 1986: 29). Akıl ve irade sahibi olan kişi, eylemlerinin sonuçlarını önceden öngörür. İşin planlanması, yapılması aklın aktif şekilde kullanımıyla mümkündür. Anlatılarda akıl sahibi kahramanların, eylemde bulunmadan önce ön hazırlık yaptığı ve işlerinde muvaffak olduğu görülür. Aklın, iş yapma, iş bitirme eylemleri üzerindeki etkisi kahramanların başarıları üzerinden okuyucuya aktarılır.

2.1.9.2.3. Şansı Kullanan

Şanslı insanların karşısına fırsat çıkma ihtimali ve bu fırsatları kendilerine fayda sağlayacak şekilde kullanma ihtimalleri, şanslı olmayan insanlara göre daha yüksektir. Kişi, yakaladığı şansı akılcıca kullanırsa olaylar karşısında daha iyi hamleler yapar. Aklını kullanan insan, her şeyi daha iyi analiz eder ve şans faktörünü daha çok aktif hale getirir. Böylece eline geçen fırsatları kendisine ve çevresine fayda sağlayacak şekilde kullanır.

Zülfü Siyah masalında, padişahın üç oğlu vardır. Padişah ölüm döşeğine düşünce çocuklarına bir yol ayırmasına geldiklerinde sağdaki yola girmemelerini vasiyet eder. Babaları ölünce sırayla padişah olan büyük oğlan ve ortanca oğlan, seyahat esnasında önlerine çıkan yol ayırımında sağ tarafı tercih ederler. Önlerine çıkan bahçede konaklarlar. Arap ve askerleri tarafından öldürülürler. Padişah olan küçük kardeş de ağabeyleriyle aynı yola girer. Arap ve kabilesi, padişahın askerlerini öldürür fakat padişah kuytuda yattığı için onu göremezler. Padişah, gide gide Kuşlar Padişahının

sarayına varır. “*Kuşlar Padişahı*: “Bütün kuşları çağırayım. Belki bilirler nerede olduğunu bu Arap'ın.” demiş ve kuşları çağırmış. Sadece bir Anka Kuşu, bu Arap'ın yerini bilmiş. Kuşlar Padişahı, onu kuşun üstüne bindirmiş; kuş hemen götürüp eliyle koymuş gibi Arap'ın kapısının önüne bırakmış padişahı. “Bu Arap'ın ahırda siyah bir atı var, evine gizlice gir ve ahırda ata görünmeden gizlen. Akşam olunca da yalnızca ellerini ata göster. At ellerini görünce ürker ve tepinmeye başlar. Bu sefer Arap, onu sakinleştirmek için ahıra iner; şeker, fıstık verir. Tekrar ellerini göster. At yine huysuzlanınca bu sefer gelir onu timar eder. Tekrar ellerini göster, bu kez yine susmazsa ona güzel bir kötek atar. Artık ata görünsen bile bir daha ahıra gelmez.” der. Padişah, kendisine verilen akılla Arap'ı öldürür ve mutlu sona ulaşır (Yardımcı, 2012: 293-294). Masalda padişahın kuytu köşede yatması ve düşmanlar tarafından görülmemesi bir şanstır. Kahraman bu şanslı durum sonrasında Kuşlar Padişahından yardım alarak akıllıca bir iş yapar. Padişahın, bu akıllı davranışlarında şans faktörü de etkilidir. Kahraman şans ve akıl unsurlarını kullanarak hedefine ulaşır.

Baş Müneccim masalında, fakir bir adam on çocuğunu besleyebilmek için kendisine hoca süsü verir. Köylünün eşeğini saklar sonra da köylünün yanına gider. Kitaba bakarak eşeğin yerini söyler. Kervancının develerini alıp başka yere bağlar. Yıldız nameye bakar gibi yapıp develerin yerini kervancıya söyler. Kervancı yetenekli sandığı hocayı padişaha götürür. Adam, padişahın kayıp yüzüğünü şans eseri bulur. Bulduğu yüzüğü topal kazın karnına koyar. Padişaha gidip yüzüğün yerini söyler. Sahte hoca, şans eseri padişahın hazinesini de bulur. Hocadan Cuma namazı kıldırmasını isterler. Namaz kıldırılmayı bilmeyen hoca, cemaate dışarı çıkmasını söyler. “*Artık Hoca pencereden atlayıp kaçmayı niyetine almış, padişahın kaçmasıyna hoca gendisini pencereden dışarı atar. Hoca on onbeş adım gelmeden cami olduğu gibi göçüyor. Şimdi hocaya geliyorlar: -Yahu hocam, ne oldu? Yahu arkadaşlar caminin yıkılacağını ben kitapta gördüm, Allah'a dua ediyordum, Yarabbi şu caminin içerisindeki cemaat çıksın da öyle yık bu camiyi diye dua ediyordum.*” Padişah, hocayı kendi yerine padişah yapar (Alptekin, 2002: 367-371). Sahte hoca, şansı sayesinde birçok sorunu çözer. Akıllı sayesinde de şansı sayesinde çözüme kavuşturduğu olayları kendi becerisiymiş gibi gösterir.

Ağlayan Nar ile Gülen Ayva masalında, padişahın kız çocukları vardır. Padişah, karısından erkek çocuk doğurmasını ister. Kadın yine kız çocuğu doğurur. Ebeler, padişaha oğlu olduğunu söyler. Sünnet yaşı geldiğinde annesi kızına, kaçıp kendisini kurtarmasını söyler. Kız, siyah bir ata binerek başka memlekete kaçır. Bu memleketteki saraya dev saldırır. Siyah at, dara düştüğünde kendisini yardıma çağırabilmesi için kıza tüy verip gider. Devin geçtiği yere pusu kuran kız, devi öldürür. Oğlan kılığında saraya giden kız, padişahın ödül olarak kızını vermesini ister. Padişahın kızı, oğlan kılığındaki kızdan yerine getirilmesi mümkün olmayan işler ister. Kızın mücadele ettiği devler beddua edince kız, oğlan olur. Atın yardımıyla oğlan, padişahın kızının istediklerini yerine getirir (Alptekin, 2002: 449-452). Kahraman aklını kullanmasını bilen biridir. Kahramanın, bazı engelleri aşma esnasında şans faktörü de devreye girer. Oğlan, yakaladığı şansları akılla taçlandırır.

Halıcı masalında, halıcılık yapan bir adam, yeterince para kazanamadığı için şeyhlik yapmaya karar verir. İbadet yeri yaptırıp eline tespih alır, başına sarık takar. Bir gün üstünde altın ve gümüş çuvalı olan sahipsiz bir deve görür. Deveyi bir dereye altınları bir dereye, gümüşleri de başka bir dereye saklar. Bir süre sonra devenin sahibi, adamın yanına gelerek, devesini bulması için adama yalvarır. Şeyh, devenin ve kıymetli malların yerini söyler. Sahibi de devesine kavuşunca şeyhe, bir mendil dolusu altınla bir mendil dolusu gümüş verir. Bu olay altınları çalınan padişahın kulağına gider. Şeyh, şansının da yardımıyla altınları bulur. Padişahın kaybolan yılanını

da şans eseri bulur. Padişah, sarayının karşısına şeyh için saray yaptırır. Şeyh kendi sarayında pencere kenarında otururken halıcılık yaptığı günlerde halı dokurken yaptığı hareketler aklına gelir. Otururken o hareketleri yapar. Padişah, şeyhin yaptığı hareketlerin nedenini anlamak için şeyhin sarayına gelir. Bu sırada padişahın sarayı yıkılır. Şeyh, bunun üzerine padişaha: *“Padişahım, sarayın yıkılacaktı. Heyecandan dilim tutuldu. Sana bunu, el kol hareketleriyle anlatmaya çalıştım.”* der. Padişah da hayatını kurtardığı için şeyhi padişah yapar (Kaya, Yılmaz, 2021: 165-169). Halıcı, şans eseri karşısına çıkan fırsatları, akıllıca kullanır. Fakir bir adamdan padişahlık mertebesine yükselmeyi başarır.

İyilik ile Kötülük masalında, İyilik ile Kötülük birlikte seyahate çıkar. Acıktıkları zaman Kötülük, önce İyilik’in ağızğını yemeği teklif eder. İyilik’in ağızğını yiyip suyunu içerler. Bir zaman sonra İyilik, Kötülük’ten su ister. Kötülük, bir gözünü oyması karşılığında su vereceğini söyler. İyilik, bir gözünü oyup Kötülük’e verir. Yolculuğa devam ederler. İyilik yine susayınca Kötülük, diğer gözünü de oymasını ister. Tek başına kalan ve iki gözünden olan iyilik bir ağacın altına oturur. Akşam olunca ağacın etrafında cinler ortaya çıkar. Bu cinler aralarında, *“Yahu, bu körlerin de heç akılları yok. Şu”cinni maya”nın yaprağını ıslayıverseler de gözlerine çalsalar, hemen gözleri açılır. Şu daşın altını da galdırsalar, bütün dünyaya yetecek su çıkar.”* derler. Konuşmaları duyan İyilik, ağacın yaprağını koparıp ıslattıktan sonra gözlerine sürer ve gözleri açılır. Ağacın yapraklarından toplayan İyilik, körler ülkesine giderek ülkenin padişahının kızının da gözlerini iyileştirir. Ülkeye su getiren iyilik, tüm körlerin gözünü açar. Kötülük’ü idam ettirir (Şimşek, 2001: 49-51). İyilik, şans eseri edindiği bilgiyi akıllıca kullanarak kendisi ve insanlık için faydalı amaç için kullanır.

Bilgili Adam masalında, köyün birinde fakir bir adam vardır. Fakirlikten bıkan karısı, adamın hocalık yaparak para kazanmasını ister. Başka memlekete taşınırlar. Hocalık yapan adam zamanla ünlenince yüzüğü kaybolan padişahın karısı, adamdan yüzüğünü bulmasını ister. Adam, rastgele kitabı karıştırmaya başlar. Bir yandan da güzel olan cariyeye gözü takılır. Yüzüğü alan cariyeye olduğundan hocanın yüzüğü kendisinin aldığını anladığını sanır. Hocaya yüzüğü aldığını itiraf eder. Hoca da: *“Zaten ben senin aldığını biliyordum da utandırmayayım diye kimseye demiyordum.”* der. Hoca, cariyeden yüzüğü total kaza yutturmasını ister. Hoca, padişaha yüzüğü total kazın yuttuğunu söyler. Kazı kesilip yüzük kazın kursağından çıkınca hoca iyice ünlenir (Şimşek, 2001: 267-268). Hoca, şans eseri edindiği bilgileri akıllı sayesinde sermayeye çevirmesini bilir.

Bireyin başarılarını şansa yormak açıklanabilir bir durum değildir. “Bir oyundaki atışta iki veya biraz daha fazla zarın altı gelmesinin şansa atfedilmesinden şüphe duyan insan aklı, tüm evren için gerçekleşen bir durumun şansa atfedilmesini makul bulmaz.” (Özgökman, 2014: 106). Yapılan bir işin sonucu ile nedenselliği arasında ilişki vardır. İş sonuca erdiren nedenlerin tamamen şans olması mümkün değildir. Şans gelip geçicidir. Şansı, sonuca götüren bir yapı olarak inşa etmek aklın işidir. Anlatılarda kahramanın önüne şans eseri çıkan durumlar, kahramanın aklı ile yararlı hale gelir. Kahraman şans eseri elde ettiği fırsatları, sihirli objeleri aklını kullanarak faydalı hale dönüştürür. Bazen de kahramanın aklı sayesinde başladığı eylemlerde şans faktörü devreye girerek destek kuvvet görevi görür. Şans ve akıl birleştiğinde kahramanın amacına ulaşma ihtimalini artırır.

2.1.9.2.4. Bilgi Edinen/ Danışan

İnsanın bilgisi olmadığı konular hakkında bilen birine danışması, onu olası pişmanlıklardan korur. Mevlânâ, Mesnevi’de “İnsana kol kanat akıldır. Adamın akli olmazsa kendisine başka bir akli kılavuz etmesi gerektir. Ya üstün ol ya üstünlüğü ara. Ya görüş sahibi ol yahut bir görüş sahibi ara. Akıl anahtarı olmaksızın bu kapıyı açmaya kalkışmak beyhudedir, doğru değildir, açılmaz.” der. (Mevlânâ, 1981: 83). Masal anlatılarındaki kahraman, aklını kullanmayı iyi bilen biri olsa da bazı durumlarda çaresiz kalır. Bu çaresizlik kahramanı başka birinden yardım almaya, akıl danışmaya sevk eder.

Gülbanı masalında, padişahın üç oğlu ile üç kızı vardır. Anneleri, en küçük oğlanı çok sevdiğinden ona bir yüzük verir. Başı dara düştüğünde yüzüğü yalamasını söyler. Oğlan *Gülbanı* ile mücadeleye girer. Başı dara düşen çocuk, yüzüğü yalar ve *Gülbanı*’nin hamamdan çıkarılması için yüzüğe ne yapması gerektiğini danışır. Yüzük, “-*Bak oğlum, buraktan giren. dor.-Kapıya giren, içeri kapıya girdiğinden bir karanlık, bir karanlık, gözlerin görmez, elinden belleştir içeriye gir. Oralığa giren bakan kine orta hevişa- bütün kızlar oynor, gelinler, artı ne dansözler, çalgılar, olmaz türlü Kulağına gelir her biri bir türlü güzel. O sene yapışır, kimsenin yüzüne bakma. O sene yapışır, heç birinin elini tutma ha, der.*” Oğlanın parmağındaki yüzük, oğlana yol gösterir. Oğlan, yüzükten aldığı akılla *Gülbanı*’yi hamamdan çıkarır (Doğramacıoğlu, 2011: 109-118). Hadis-şerifte: “Akıllıya danışıp onu dinleyen, doğruyu bulur, dinlemeyen pişman olur.” buyrulur. Akıllıya danışmak, akıllı insan işidir. Akıllı insan, bilmediği işlerde, işi bilene danışır ve yol yordam öğrenir.

Akıldane masalında, yaşlı bir adam köprü altında büyük bir karpuz görür. Köye giderken yolda bir genç görür. Gördüğü karpuzu bu gence anlatır. Yaşlı adam eve gidince genç, karpuzu koparıp saklar. Yaşlı adamın genç karısında gözü olan delikanlı, köprünün altında karpuz olup olmadığına dair yaşlı adamla bahse girer. Bahsi kazanan, diğerinin evinden istediği bir şeye el koyacaktır. Köprünün altına gittiklerinde karpuz olmadıklarını görürler. Yaşlı adam, karısının önerisi ile delikanlıdan kırk gün müsaade ister. Karısı, sıkıntıya düşen yaşlı adama: “*Kalk, hazırlan, İstanbul’a git. Orada babamın Akıldane’si var. Ona her şeyi anlat, ondan akıl al da gel.*” der. Yaşlı adam, İstanbul’a gidip *Akıldane*’yi bulur. *Akıldane*’nin verdiği akıl sayesinde yaşlı adam, delikanlıya bir oyun oynar. Delikanlıya karısını kaptırmaktan kurtulur (Kaya, Yılmaz, 2021: 40-44). Akla ve akıllı birine danışıp doğruyu bulmak, akıllı insan olmanın düsturlarındandır.

Kırk Avşar masalında, kırk avşar iş bulmaya karar verir. Kırk arkadaş, ayrı ayrı işlerde çalışmayı istemez. Birlikte çalışacakları iş ararlar. Kırk kişinin birden çalışacağı iş bulamazlar. “*Ne edeceklerini şaşırp, oturup dertleşirken akıllarına, birine varıp da akıl danışmak gelmiş.*” Parasız kalan arkadaşlar ilim irfan sahibi olan bilge bir kişinin yanına gidip dertlerini anlatırlar. Bilge kişi, ayrı ayrı çalışmalarının daha akıllıca olacağını söyler. Danıştıkları kişiden memlekette ölen kişi için mendil açılıp para toplandığını öğrenen arkadaşlar, ölü numarası yaparak para toplamaya başlar (Şimşek, 2001: 283). İşin ehline danışıp akıl almak, sorunlara çözüm bulmayı sağlar.

Gelin Ayşe masalında, fakir bir adam evlenir. Evlendikten birkaç gün sonra para kazanmak için başka memlekete gider. Aradan üç yıl geçtikten sonra adama, karın kötü yola düşmüş, diye mektup yazarlar. Köye dönen adamın önüne tellal çıkar. Tellal, “*Bir lira verene cevabım var.*” deyince adam çıkarıp tellala bir lira verir. Tellal, “*Gözünle görmediğini söyleme.*” der. Yoluna devam eden adam başka bir tellalla karşılaşır. Tellal, bir lira veren adama: “*Elinle koymadığını yeme.*” der. Adam, başka sokağa girdiğinde başka tellala bir lira verir. Tellal, “*Üstüne düşmeyen cevabı söyleme.*” der. Adam, bir konağa misafir olur. Bir gelinin pencereden baktığını görür.

Tellalın söylediği aklına gelir ve konuşmaz. Yüzünü yıkamak için leğen getirdiklerinde leğenin içinde bir adam kafası görünür. Yemeğe oturan adam bir tazının da sofraya oturduğunu görünür. Verdiği bir lira aklına gelir ve nedenlerini sormaz. Ev sahibi, soru soranı öldüren biridir. Adam soru sormadığı için ev sahibi ona bir at verip gönderir (Demir, 2017: 169-170). İnsanlar, aldığı akıl sayesinde olan bitene farklı bir pencereden bakar. Adam, edindiği bilgi neticesinde anlamlandıramadığı olaylara müdahil olmaz. Bu sayede adamın hayatı kurtulur.

İdare, Mudara, Dubara masalında, geçim sıkıntısı çeken bir adam vardır. Bu adam padişahın huzuruna çıkar ve derdini anlatır. Padişah da yazdığı bir fermanla birlikte adamı, şehrin valisine gönderir. Fermanda, “İdare, Mudara, Dubara” yazmaktadır. Vali, yazılanlara bir mana verecek birine danışır. Adam, idarenin çok çalışıp az yeme olduğunu; müdaranın büyüğüne saygılı, küçüğüne sevgili olması gerektiğini; dubaranın da geçinmek için fırıldak çevirmesi gerektiğini söyler. Fakir adam, aldığı bu akıl sayesinde zengin olur (Demir, 2017: 200). Kişinin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için hayata daha geniş bir açıdan bakması ve daha farklı eylemlerde bulunması gerekebilir. Kişinin bunu gerçekleştirebilmesinin mümkün olmadığı durumlarda destek akla ihtiyacı vardır. Fakir adam, bu desteği danışarak elde eder.

Kişinin salt bilgiye sahip olması akıllı olduğu anlamına gelmez. Aklın kontrolünde bilgi ve tecrübe harmanlanıp kullanılırsa sahibine fayda sağlar. Kişinin her şeyi bilmesi, her şeyi tecrübe etmesi mümkün değildir. Aklın faziletini bilen kişi, kendisini aşan durumlarda bilgili ve tecrübeli kişilere akıl danışır. Masal kahramanları ihtiyaç halinde sorunları başkasına akıl danışarak halleder. Akıl danışmayı reddeden ve aldığı akıl kullanmayan kahramanların işlerinde başarısız olduğu görülür. Toplum, gelecek nesle aklın kıymetli, akıl danışmanın önemli olduğunu aşılamaaya çalışır. Gerekğinde akıl almak ve ihtiyaç duyulduğunda akıl vermek akıllı insan işidir.

2.1.9.2.5. Zor Durumda Kalan

İnsanlar akli yeterince kullanmazlar. Hâlbuki akıl, kullandıkça artar. İnsan, birçok meselenin çözümünde esas teşkil eden akli sürekli kullanmalıdır. Ama bazı insanlar aklını sadece zor duruma düştüklerinde kullanır. Aklın zor durumda kalındığında kullanılması masal anlatılarına da yansır.

Bildik masalında, bildik adındaki biri köyün kızlarıyla odun toplamaya gider. Kızlar odun toplarken Bildik yatar. Bunların yanlarına insan yiyen yaşlı bir kadın gelir. Karanlık olunca kadın, Bildik ve kızları misafir eder. Kadın, herkese yatak serer. Gece olunca uyuyup uyumadıklarını anlamak için seslenir. Bildik: “*Herkes uyuyor, Bildik uyanık.*” der. Kadın, Bildik’e neden uyumadığını sorar. Bildik, kadından kalburla dereden su getirmesini ister. Kadın, bir türlü dereden kalbura su dolduramaz. Bildik, bu sırada kızları uyandırıp evlerine gönderir. Bildik, kadının mağarasındaki eşyaları alır ve uçurumun kenarına gider. Kadın, Bildik’e saldırınca Bildik kenara çekilir. Kadın, düşer ve ölür (Kaya, Yılmaz, 2021: 104-107). Tembellik, akli öldürür. Bazı insanlar günlük hayatında pasif hale getirdikleri akıllarını, zora düştüklerinde aktif hale getirip kullanırlar.

Cin ile Adam masalında, çok şirret bir kadın vardır. Komşuları, kocasına bu kadından kurtulması halinde başka kadınla evlendirecekleri sözünü verirler. Adam, kuyunun üstüne minder koyar. Buraya oturan kadın kuyuya düşer. Komşuları verdikleri sözü tutmaz. Adam, karısını çıkarmak için kuyuya ip salar. İpi çektiğinde kuyudan bir cin çıkar. Cin bile kadından illallah etmiştir. Adam, durumu cine anlatır. Cin, padişahın kızının delirmiş olduğunu ve onu iyileştirecek suyun yerini adama söyler. Bu suyun bir kez kullanılması gerektiğini de söyler. Adam, suyu alıp padişahın kızının yüzüne döker. Kız iyileşince padişah, adam ile kızını evlendirir. Aylar sonra, başka bir padişahın kızı delirir. Padişah, adamın kızını da iyileştirmesini yoksa onu

cellâtlaravereceğini söyler. Adam, suyu getirip kızı iyileştirince cin, adamın yanına gelir ve adamı öldüreceğini söyler. Çok korkan adamın, “*Aklına bir şey gelir.*” Cine: “*Eğer bana dokunursan karımı gidip kuyudan çıkarırım.*” der. Cin, adama zarar vermez (Kaya, Yılmaz, 2021: 118-120). Akıl nimetine sahip olan insan, kendisini kuşatan sıkıntılardan kurtulmasını bilir.

Ecel Acayip masalında, ülkenin padişahı kendisine “Ecel Acaip’i” gösterene kızını vereceğini söyler. Ülkede yaşayan yoksul bir adamın oğlu, padişahın kızına talip olur. Babasıyla birlikte yola koyulurlar. Çeşmenin başına geldiklerinde çeşmenin borusundan bir adam peyda olur. İyi bir kazanç karşılığında oğlanı, babasından ister. Babası da kabul eder. Bu adam bir sihirbazdır. Sihirbazın kızı, oğlanı beğenir. Babasının kendisine sihir öğreteceğini ve “*öğrendim*” dediği zaman da oğlanı öldüreceğini söyler. Oğlan, sihirbazdan her şeyi öğrenir. Fakat sihirbaz sorduğunda “*öğrenmedim*” der. Çocuğun bir aptal olduğunu düşünen sihirbaz, oğlanı kovar. Oğlan, babasıyla birlikte öğrendiklerini uygulamaya başlar ve para kazanır. Şehrin birinde sihirbaz, oğlanı fark eder. Oğlan, tilki olunca sihirbaz da tazı olur ve onu kovalar. Oğlan, gül olur ve padişahın avucuna düşer. Sihirbaz, gelip padişahın gülü ister. Padişah, çiçeği uzattığı vakit oğlan mısır olup yere düşer. Sihirbaz da horoz olup mısırları yemeğe başlayınca oğlan, tilki olur ve horozun kafasını kopartır (Sakaoğlu, 2002: 381-385). İnsanlar, rutin zamanlarda hayatlarını idame ettirirken akıllarını aktif kullanıp kalıpların dışına çıkmayı düşünmeyebilirler. Sıkıntı ya da tehlikeyle karşılaşınca, akıl hızlı bir şekilde devreye girer ve kişiyi sıkıntıdan çekip kurtaran lokomotif görevi görür. Oğlan, karşılaştığı her kılık değiştirme sorununa akılcı hamlelerle karşılık vererek içinde bulunduğu zor durumdan kurtulur.

Nalbant ile Padişah masalında, cuma namazını kılmayanın asıldığı bir memleket vardır. Padişah, asılacak olanın son üç isteğini yerine getirir. Caminin yanında nalbant dükkânı vardır. Nalbant, elindeki işe dalınca namaza gidemez. Zaptiyeler, nalbandı padişahın huzuruna çıkarır. Padişah, adama isteklerini sorar. Adamın ilk isteği at olur. Kendisine at verilen nalbant, bir gün gezip gelir. Nalbant, ikinci isteği olan padişahın kızıyla evlenir. Ertesi gün elinde çekiçle padişahın huzuruna çıkan nalbanda üçüncü isteği sorulur. Nalbant, padişaha: “*Bu çekiçle bir senin başına, bir imamın başına vurmak istiyorum.*” deyince işin kötüye gittiğini gören padişah, imama: “*Nalbandı senin arkanda Cuma namazını kılarken gördüm sanki.*” der. İmam da “*Ben secdeye giderken cübbeme takılan bu adamdır.*” der. Böylece nalbant, ölüm cezasından kurtulur (Demir, 2017: 281-282). Zor durumda olan insan, aklını kullanırsa sıkıntıları galebe çalar.

Sabır masalında, karısından başka kimsesi olmayan bir adam vardır. Bu adam başka memlekete çalışmaya gider. Bu adam yedi yıl boyunca çalışmasına rağmen para kazanamaz. Patronu, adamı para kazanması için arkadaşı olan bir ağanın yanına gönderir. Adam gittiği yerde üç kırmızı lira kazanır. Ağa, yola çıkmak üzere olan adama akıl verir. Ağa, Adama: “*Sakin yoldan sapma. Gittiğin yerde laf üzerine gelirse konuş. Sabır edersen selameti bulursun.*” diye akıl verir. Yola çıkan adam, bir kervancıya rastlar. Kervancı adamın farklı yoldan gitmesini ister. Adam, aldığı akla binaen yolunu değiştirmez. Kervancının gittiği yolda haramiler vardır ve kervanı soyarlar. Adam, bir eve misafir olur. Ev sahibi, içeride bir kadını dövüp bağlar. Adam, merak edip ağzını açmaz. Ev sahibi, kendisine soru soranların kellerini gösterir. Sonunda evine varan adam, içeride bir kadınla bir erkeğin olduğunu görür. Tüfeğiyle içeridekileri vurmaya düşünen adamın aklına ağanın verdiği akıl gelir. Sabredip bekleyen adam, içerideki erkeğin kendi oğlu olduğunu anlar (Demir, 2017: 323-325). Bazen aklın kullanılması için kişinin zor duruma düşmesi gerekir. Bu zorlukta, “Akıl; seçici, çözücü, idrak edici ve kuşatıcı olduğu zaman kendinden bekleneni vermeyi sağlayabilecektir.” (Özköse, 2017: 16). Kişinin refaha ermesi için aklın, akla uygun olanı

tercih etmesi gerekir. Bu tercihler bazen mecburi durumlarda yapılır. Kişinin hızlı bir şekilde aklını kullanıp karar alması gerekir. Akıl bazen böyle durumlarda aktif olur.

Kahraman masal atmosferinde yol alırken aniden sorunlarla karşı karşıya gelir. Zor durumda kalan kahramanın bir seçim yapması, sorunun kaynağını ve çözümünü bulması için hızlı bir şekilde karar vermesi gerekir. Sorunlarla baş başa kalan kahramanın doğru karar vermesi aklını kullanma becerisine bağlıdır. Gerektiğinde aklını kullanamayan kahramanlar başarısız olur. Sahip olduğu bilgiyi ve deneyimi aklını hızlı bir şekilde kullanarak ortaya çıkaran kahraman içinde bulunduğu zor durumdan kurtulur ve başarıya erişir. Zor durumda kalmak bir sorun değil, o an akli kullanamamak bir sorundur felsefesi anlatıda işlenir.

2.1.9.2.6. Kazanç Sağlayan

Akıl, insanın dış dünyada gördüklerine, anlamlandırdıklarına göre aldığı içsel bakıştır. Bu nedenle kişi, hal ve hareketlerini bir maksat dairesinde gerçekleştirir. Farabi akli; nazari ve ameli olmak üzere ikiye ayırır. “Amelî akli; insanın davranış biçimini, tercihlerini ve bunların toplam ifadesi olan yaşayış normlarını belli esaslara göre etme ve uygulama yeteneğidir.” (Macit, 2013: 19). Aklin kullanılma niyeti, kişiden kişiye göre değişir. Kimi insan aklını menfaati doğrultusunda kullanır.

Üç Ölü masalında, bir adamla bir karısı vardır. Kadının başka adamlarla ilişkisi vardır. Kadın, bir gün kocasına üç adamla ilişki olduğunu itiraf eder. Adam da karısından adamları farklı saatlerde eve çağırmasını ister. Kadının kocası eve gelen adamları öldürür. Adam, sabah namazı vaktinde sırtında bir yorgan ile çalışmaya giden yolcu görür. Yolcuya evdeki ölüyü para karşılığında nehre atmasını teklif eder. Teklifi kabul eden yolcu, ölüyü ırmağa atıp parasını almaya gelir. Adam, yolcuya ikinci ölüyü göstererek: “*Gardaş, sen gelmeden ölü geldi. Onu at paranı hak et.*” der. Yolcu, geri geldiğini düşündüğü ikinci ölüyü götürüp ırmağa atar. Bu esnada adam, üçüncü ölüyü ıslatır. Yolcu, parasını almaya gelir. Adam, üçüncü ölüyü göstererek nehre attığı ölüünün geri geldiğini söyler. Yolcu, üçüncü kez ölüyü götürüp nehre atar (Şimşek, 2001: 247-248). Evinde bulunan ölülerden, en kısa ve en uygun maliyetli bir şekilde kurtulmak isteyen adam aklınımenfaati doğrultusunda kullanır.

İki Arkadaş masalında, yoksulluktan bezen iki arkadaş başka memlekete çalışmaya gider. İş bulamayan arkadaşların parası kalmaz. Arkadaşın biri, diğerine, “Sen şurada yalan yere öl. Ben de başında durum, sehebinden.” deyi para topluyum. O parayı helbet Allah kerim, Heyir demiş. Neyse getirmiş camının içine arkadaşını ölü kimi sermiş yere. Üstüne de örtü örtmüş beyaz bir örtüden. Demiş: -Allah yoluna, ölümüz yerde kaldı. Kaldıracak paramız yok. Heyir sehepleri gelmiş üç-beş kuruş atmış getmiş. Ölen olmuş, ikindin olmuş. Gene bunlar dilenollar.” İki arkadaş bu yolla çok para elde ederler (Doğramacıoğlu, 2011: 395). Bireyler, menfaatleri doğrultusunda başkalarını kullanabilir. İki arkadaş, menfaatleri için insanların duygularını sömürerek para kazanma konusunda akıl birliği ederler.

Uyanık Adam masalında, parası olmayan adam para kazanmak için yola çıkar. Yolda total bir davulcu görür. Beraber yolculuk yaparlar. Adam, total davulcuya yardım etme bahanesiyle davulu taşır. Hızlı hızı yürüyen adam, total davulcuyu geride bırakıp kaçar. Yolda gördüğü değirmene girer. Değirmenin sahibi, adamı eve davet eder. Adam, davul çalma provası yapmak için değirmende yatar. Geceleri bu değirmene un yemek için ayı gelir. Adam, ayı kendisini yemesin diye sabaha kadar davul çalar. Ayı da oynamaya başlar. Sabah pazara giden insanlar, değirmendeki sesi duyunca değirmenin kapısını açtığında ayı kaçar gider. Uyanık adam kapıyı açanlara, “*Sizi ben*

padişaha sölece. Topunuzu idam ettircem demiş. Niden? Padişah veriydi bene ayıyı demiş. Ayıyı öğredive dedi de güzece öğrenip gidedi demiş. Eeeeeee! Ayıyı geçirdiniz demiş.”Padişahın kendilerini idam ettireceğinden korkan insanlar, tüm paralarını uyanık adama verirler (Önal, 2011: 449-450). Uyanık adam, kendisi için müşkül olan durumdan akli sayesinde menfaat elde etmeyi bilir.

Şanslı Hoca masalında, tembel bir adam vardır. Karısı bu tembel kocadan bıkar. Kocasına oturduğu yerden muska yazmasını söyler. Adam, hoca elbisesi giyip başına fes takar. Baş ağrıyanlar bu sahte hocanın yanına gelmeye başlar. Adam, “*Nasıl olsa insanın başı maşı arısa iki üş gün arıyıp geçiyoru de mi?*” diye düşünüp kâğıda anlaşılmayan şeyler yazar. Kâğıdı, üç köşeli muska haline getirir. Baş ağrıyanlara verir ve birkaç güne ağrılarının geçeceğini söyler. Başının ağrısı geçenler, diğer insanları da bu hocanın işi bildiğine inandırırılar (Önal, 2011: 452). Tembel adam, aklını kullanarak oturduğu yerden para kazanmaya başlar.

Miras masalında, Mehmet isminde bir oğlan, hocanın kızına âşık olur. Annesinden kızı kendisine istemesini ister. Hoca kızını vermez. Aradan bir zaman geçince kızı tekrar isterler. Hoca kızını vermez. Oğlan, hasta olmuş numarası yapar. Oğlan, annesine “*Ben nasıl olsa ölücen. Hasta oldum ben. Hindi hocayı çağır ge de bi yon okuyuvesin beni demiş.*” Hoca gelip oğlanın başucuna oturur ve dua okumaya başlar. Oğlan, “*Ana! Ana! demiş olan ölüverisem demiş benim satımı hocaya verceksin demiş.*” Hoca da “*Söle azı ballı Memedim söle demiş.*” Hoca biraz daha dua okuyunca oğlan, “*Ana! Ölüversem gırmamı da veripdurun. Ana! Ana! Ölüverisem iradiyomu da verin demiş hocaya.*” Hoca, okumayı sıklaştıır bir yandan da “*Söle azı ballı Memedim sole*” der. Oğlan en sonunda annesine, “*Ölmeyiverisem hocanın gızına vallaha da alcem billaha da alcem.*” deyince hoca da “*Ört örtün üsdünü dediğini goduğunu bilmedi bu demiş hoca. Hocanın işine gelmemiş gari.*” der (Önal, 2011: 498-450). Masalda hem oğlan hem hoca aklını menfaatleri doğrultusunda kullanır.

Aşiret Beyi masalında, aşiret beyi karısı ve iki çocuğu ile mutlu bir şekilde yaşamaktadır. Karşlarına gelip çadır kuran bir adam, beyin karısına göz koyar. Kadının dört dörtlük olduğunu, çayı ve kahvesinin güzel olduğunu söyleyip kadını almayı kafaya koyar. “*Artı adam kağor. Kadının kocası işine gettiğinden bu adam hemen hezırlanor. Kadını arkasına alor. “Kocan seni istor.” dey. Kadını ata indiror gidollar.*” (Doğramacıoğlu, 2011: 123). Adam, mantıksal çıkarımda bulunarak kadının kendisiyle ata bineceği ortamı hazırlar.

Kaldı ile Geldi masalında, Geldi isminde bir kadın ile bu kadının Kaldı isminde bir oğlu vardır. Annesi oğlunu dağa odun toplaması için gönderir. Karnı acıkan oğlan, eşiği dağda bağlayıp eve döner. Yemek yedikten sonra dağdaki eşiği almaya giden oğlan, eşiğin kurtlar tarafından yendiğini görür. Annesi dövmesin diye iki karga tutarak dayısının evine gider. Tembel oğlan, dayısının yanında kargayı bağdırır. Oğlan, karganın: “*Dolapta pilav var.*” dediğini söyler. Oğlan, yengesi için gelen kırk adamın mahzende saklandığı bilmektedir. Oğlan, kargayı bir daha bağdırır. Oğlan, karganın: “*Dayın ambara kırk kazan su döksün.*” dediğini söyler. Su kaynatıp mahzene dökünce adamların hepsi ölür. Yengesi, dayısına adamları söylemesin diye oğlana altınlarını verir. Kaldı, otuz dokuz adamın ölüsünü götürüp yok eder. Kırkinci ölünün de başına külah koyup samanlığın önüne diker. Dayısına, adamın biri samanlarını götürüyor, der. Dayısı da kızıp ateş edince Kaldı, dayısını şikâyet etmekle tehdit eder. Dayısı ihbar etmesin diye Kaldı’ya eşiğini verir (Tezel, 2018: 310-313). Tembel oğlan, aklını kullanarak menfaat elde eder, altın ve eşek sahibi olur.

Akıl her zaman doğru işlerde kullanılmaz. “Akılla üretilen fiiller de kendisinden katıyetle emin olabileceğimiz doğru fiiller olmayabilir. Aksine iyi niyetten yoksun bu tür fiiller, Kant’ın ifade ettiği gibi, diğer insanlar için belirli bir tehdit oluşturabilir.” (Çetintaş, 2014: 68). Akıl sahibi olan insanlar kimi zaman akıllarını menfaat elde etme amacıyla kullanır. Anlatılarda kimi kahramanların isteyerek kimi kahramanların da mecburiyetten menfaatleri doğrultusunda akıllarını kullandıkları görülür. Sorumluluk ve ahlak yasasına göre hareket etmesi gereken aklın iyi niyet dairesinde kullanılmadığı zaman başkasına zarar verme ihtimali olduğu da anlatıda gösterilir.

2.1.9.3. Kadın Tiplerinde Akıllılık

Toplumsal yaşamda kadın ve erkek için farklı roller belirlenmiş ve doğal bir iş bölümü yapılmıştır. İlkel toplumlarda fiziksel gücü nedeniyle erkek avcılık görevini ifa ederken kadın da soyun sürdürülebilmesi için yaşam alanında kalmış, çocuk bakımı, yemek hazırlama, bitki toplayıcılığı gibi görevleri gerçekleştirmiştir. Tarımcılığın gelişmesiyle, kas gücüne sahip olan erkeğe ev dışında daha çok görev düşmeye başlamıştır. Toplumsal statü daha belirginleşmiştir. Kadınlar erkeklere göre daha güçsüz daha değersiz olarak görülmüştür. Doğurganlık özelliğiyle insan neslinin sürdürülmesi özelliğine sahip olsa da kadınlar, hor görülmüş, ezilmiştir. Erkekler hem aile içinde hem de toplum içinde karar verici rolde olmuşlardır. Cinsiyete göre iş bölümünün şekillendiği toplumlarda her iki cins için belirlenen kültürel kalıplar çeşitli yollarla bireylere aktarılmıştır.

Bireylere, toplumsal rolleri anlatmada kullanılan ilk ve etki gücü yüksek anlatı türü, masallardır. Toplumsal cinsiyet kodlarını vermesi açısından masalların önemi büyüktür. Bireyin içinde bulunduğu topluma göre kültürün kendisine verdiği görev ve sorumluluklar, bireylerin ne yapıp ne yapmayacakları masallarda subliminal mesaj olarak verilmektedir. Masallarda aileyi geçindirmesi, koruması rolü erkek kahramanlara verilmiştir. Kadınlar daha çok evine, eşine, çocuklarına bakma rolü verilmiştir. Toplumdaki örf ve adetlerin getirdiği sınırlamalara maruz kalan ve edilgen konumda olan kadınların hareket alanı sınırlıdır. Fakat bazı masallarda anlatının seyri kadın kahramanların elindedir. Özellikle padişah masallarında, padişahın kızları iktidar sahibidir ve kızların istedikleri kişiyle evlenme, evleneceği kişileri sınava tabii tutma yetkileri vardır. Pasif olan erkeklerin harekete geçmesinde, erkeklerin akıllarının problem çözmede yetersiz olduğu kimi zamanlarda kadınların ön plana çıkarak yol gösterdiği, akıl verdiği görülmektedir. Çok sayıda görevi başarıyla yerine getiren kadınların akıllı kullanmadaki yetenekleri masallarda ele alınmıştır. Kadınların olaylara karşı farklı bakış açısıyla bakması masallardaki çatışmanın giderilmesi ve olayların iyi yönde sonuçlanmasını sağlamıştır. Kadınların önsezisi erkeklere göre daha iyi olduğundan bazı durumlarda çok hızlı karar verip istedikleri sonuca ulaşabilme yetenekleri masallara konu olmuştur.

2.1.9.3.1. En Küçük Kardeş

Masal anlatılarında genellikle kardeş sayısı üçtür. Kardeş sayısı üç olan masallarda kız kardeşlerden en küçük olanın akıllı, kurnazlığı, iyilikseverliği, mütevazılığı gibi özellikleri ön plana çıkar. Bu sebeple, “küçük kızın, kendisinden büyük iki kız kardeşinin önüne geçmesi ve masal boyunca bütün trajedinin onun çevresinde yaşanması”, olması gereken bir durumdur. (Türkan, 2020: 62). En küçük kardeş bilginin, tecrübenin sembolü olarak dinleyiciye sunulur.

Çerçi masalında, köy köy gezip satış yapan Çerçi bir eve misafir olur. Evin büyük kızını, evlenmek için ister. Bir elinin yağda, bir elinin balda olacağını söyleyince büyük kızı Çerçi’ye

verirler. Evinde iki tane aslan besleyen Çerçi, kızı aslanların altını süpürmesini ve insan cesetlerinden et kesip aslanlara yedirmesini söyler. Büyük kız, aslanların altını zor da olsa süpürür ama insan cesetlerini görünce donup kalır. Akşam eve gelince aslanları aç gören Çerçi, büyük kızı öldürüp diğer cesetlerin yanına atar. Ertesi gün köye giden Çerçi, kayınbabasına, büyük kızının ortanca kardeşini yanına göndermesini istediği yalanını söyler. Ortanca kardeşi alıp evine götürür. Çerçi, ortanca kardeşi de aynı şekilde öldürür. Tekrar köye giden Çerçi, en küçük kardeşi de alıp evine götürür. Küçük kardeş, kardeşlerinin ve diğer insanların cesetlerini görünce, *“Kardeşlerim bu ölüleri görünce korkmuş olacak. Demek ki Çerçi'nin isteğini yapmayınca öldüler. En iyisi ben şuradan cesedin birini alıp aslanlara götürüyüm. Allah büyüktür. Kim bilir, belki de benim elime bir fırsat düşer, o zaman bacılarımın intikamını alırım.”* diye düşünmüş. Sonra bir cesedi çeke çeke aslanların önüne getirerek karınlarını doyurmuş. Çerçi'nin gözüne giren kız, altın ve gümüşlerin olduğu odanın anahtarını alır. Kız, Çerçi'nin evde olmadığı bir zamanda taşıyabileceği ganimetleri alıp kaçar (Yardımcı, 2012: 61-64). Akıllı insan hatalardan ders almasını bilir. En küçük kardeş, diğer kardeşlerinin hatalarını olumsuz bir şekilde öğrenir. “Negatif öğrenme, olumsuz bilgilerin edinilmesi olarak kabul edilir. Hatalı bilgi sınırları, gözden geçirmeye yardımcı olur. Geçmişteki hataların saklanması ve bellekteki başarısızlığı öngören ipuçları, bireylerin tekrar etmesini engelleyebilir.” (Heinze, 2007: 9). Büyük ve ortanca kardeşin yaptığı hata, en küçük kardeşe ne yapması ve ne yapmaması konusunda ipucu verir. Aklını kullanan en küçük kardeş refaha kavuşur.

Filcan Ağa ile Kırk Kız masalında, anaları ölen üç kız kardeş vardır. Bunlara halbur, elek ve soku miras kalır. Büyük kıza sokuyu, ortanca kıza halburu, küçüğe de eleği verirler. Küçük kız, eleklerle komşuların ununu eler ve karşılığında un, bulgur, simit alır. Bu durumu kıskanan diğer kardeşler, *“Bunun eline halburu vererek, kağor ona halburu veror, eleyi elinden alollar. Bu sefer kız halburu alor eline dolanor. Kim buğda elorsa o veror bir halbur, öbürü veror bir halbur buğda. Bu sefer gene kıskanmışlar. -Bunun eline sokuyu vererek, demişler. Sokuyu almış, -Kele anam acik getirin döyme döyüm. Birine döyme döymüş. Ötekine işte neblim. Öteki bacıları: -Bu iş tutor, dünyayı yimek etti, bize berşi yok, dollar.”* En küçük kardeş üç aletle iş yapmasını bilir (Doğramacıoğlu, 2011: 293-298). Akıllı insan, işinin ehli olmayı bilir. Her iş, akla muhtaçtır. En küçük kardeş akıllıdır ve tüm aletleri kendisine ekmek kazandıracak şekilde kullanmayı becerir.

İğci Baba masalında, iğ satan bir ihtiyar üç kızı olan bir eve gider. İğlerin kötüsü kaldığı için kızlar iğ almaz. İhtiyar, birinin kendisiyle beraber gelip evinden iğ almasını ister. Evin en büyük kızıyla ihtiyar uzun bir yolculuktan sonra ihtiyarın evine varırlar. İhtiyar, kızıdan pırzola pişirmesini ister. Dolabı açan kız, insan leşlerini görür. Tiksinen kız et yemez. İhtiyar, kendi parmağını kesip kıza yedirmek ister. Kız, parmağı yer gibi yapıp bahçeye atar. İhtiyar, *“Parmağım neredesin?”* diye sorunca parmak bahçede olduğunu söyler. İhtiyar da kızı keser. Kızların evine gelip ortanca kızı da zengin kocaya verme vaadiyle götürür. Onu da aynı şekilde keser. En küçük kızı eve götürür. İhtiyar, ona parmağını kesip verir. Küçük kız, parmağı kediye verir. İhtiyar, parmağa seslenince sıcak midede olduğu cevabını alır. İhtiyar, kıza güvendiği için kırk tane anahtar teslim eder. Kırkinci odayı açan kız, tavanda asılı oğlanı görür. Onu kurtarmak için, *“Gız, ehdiyarın sakalından bir tane gül çekiyor. Ehdiyar kırk gün kırk gece orada uyuyor. Şimdi o uyumakta iken gız oğlanı oradan gurtarıyor. Bütün o binada olan ziynetleri gızın evine taşıyorlar.”* Kız ile oğlan onları takip eden ihtiyarın üzerine benzin döküp yakar (Alptekin, 2002: 220-223). Tolstoy'un, *“Başkalarının hatalarından ders alın. İnsan bütün hataları kendisi yapacak kadar uzun yaşamıyor.”* sözünde insanların başkalarının hatalarını da kendine ders edinmesi gerektiği vurgulanır. En küçük kız, akıllı davranır ve ablalarının düştüğü hataya düşmez.

Avcı Mağarası masalında, bir padişahın birbirinden güzel üç kızı vardır. Padişah gördüğü rüya sonrası en büyük kızını avcı mağarasına gönderir. Büyük kız, gün ağarana kadar mağarada kalır, sonra saraya döner. Padişah yine rüya görünce ortanca kızını avcı mağarasına gönderir. Ortanca kız da gün ağarana kadar bekler ve saraya döner. Padişah yine rüya görünce en küçük kızını avcı mağarasına gönderir. “*En küçük kız ablalarından daha akıllıymış.*” Küçük kız, avcı mağarasının sırrını çözmek için sonuna kadar beklemeye karar verir. Mağaraya bir adam gelir. Bu adam kızla hiç konuşmaz. Kıza kırk tane anahtar verir. Kırkıncı odayı açmamasını tembihler. Kızının evlendiğini düşünen padişah, mağaraya gelip damadını görmek ister. Kız da adamı bulmak için odaları gezer. Kırkıncı odayı açan kız, adamla bir kadını birbirlerine sarılmış halde bulur. Kadının, kızını görünce ortadan kaybolur. Adama yapılan tılsım da bozulur (Kaya, Yılmaz, 2021: 78-80). Masalda, “Küçük kız, ilk ve ortanca kızdan akıllı ile ayrılır.” (Türkan, 2020: 63). Küçük kardeş, verilen görevi aklını kullanarak layıkıyla yapar.

Üç Kız Kardeş masalında, üç kızı olan adamın önüne dev çıkar. Adamdan büyük kızını ister. Evde mercimek piştiği zaman gelip kızı alacağını söyler. Adam evde yokken karısı, mercimek pişirir. Dev gelip büyük kızını mağarasına götürür. Kız, devin kendisine verdiği kesik kulağı yemez. Dev de kızını saçından tavana asar. Kızın ortanca kardeşinin yanına giden dev, ablasının hasta olduğunu söyleyerek ortanca kızını da mağaraya götürür. Ortanca kız devin verdiği kesik kulağı yemeyince dev onu da tavana asar. Dev, en küçük kızını da mağarasına götürür. Kız, devin verdiği kulağı kediye yedirir. Dev, başka yere giderken kızın gözden kayboluncaya kadar kendisine bakmasını ister. Dev gitmeye başlayınca kız üstündeki kırmızı elbiseyi çıkarıp kayanın üstüne serer. Dev, kızın kendisine baktığını sanır. Bu sırada kız, “*İçeri girer girmez ne kadar hayvan varsa alayını serbest bırakmış. Altıncı kapıyı açmış, ablalarını tavandan indirmiş, kendi de oradan kaçmış.*” (Kaya, Yılmaz, 2021: 421-426). Akılselam olan “Küçük kız, masalın eğitimsel işlevine de bağlı kalınarak akıllı, sabrı ve gücü sayesinde başta büyük kız kardeşleri olmak üzere herkese ve her şeye rağmen zafere ve hak ettiği mutluluğa ulaşır.” (Türkan, 2020: 67). Akıllı olan küçük kız, kendisinden beklenen mücadele ruhunu sergiler.

Güneşle Ayın Haracı masalında, padişah üç kızından büyük ve ortanca olanı evlendirir. En küçük kızını sürekli isteyen bir delikanlı vardır. Bir türlü kızını o delikanlıya vermez. Padişah seyahat esnasında yanına gelen ve en küçük kızıyla evlenmek isteyen delikanlıya bir kâğıt verir. Bu kâğıdı cellatbaşına götürmesini ister. Sarayın bahçesine girince delikanlı bir ağacın altında uyuyup kalır. En küçük kız, delikanlıyı görünce yanına gider. Koynundaki mektubu görür. Mektupta, mektubu getiren delikanlının öldürülmesi istenmektedir. Kız, mektubu yırtar ve yeni mektup yazar. Mektuba, “*Bu delikanlı yanınıza gelirse kızımı ona verin.*” yazar. Cellatbaşı, kızını o delikanlıya verir (Sakaoğlu, 2002: 334). “Masallarda kolektif hafıza küçük kızını, halk deyişleriyle “tekne kazıntısını” büyük ve ortanca kızdan daha güzel, zeki, bilgili, cesur, sadık vb. pozitif pek çok özellikler işaretler.” (Türkan, 2020: 63). En küçük kız, aklını kullanarak hem sevdiği delikanlıyı ölümden kurtarır hem de onunla evlenir.

Güneş Kızı masalında, üç oğlu olan zengin bir adam vardır. Ağabeyleri evlenen en küçük oğlan, atını sulamak için çeşmeye gider. Çeşmede konuşan üç kız kardeşin konuşmalarına şahit olur. En büyük kız, uşakları olan zengin biriyle; ortanca kız aşçıları olan zengin biriyle evlenmek istediğini söyler. En küçük kız da evleneceği kişi de zenginlik aramayacağını, bir kız çocuğu ile bir erkek çocuğu annesi olmanın kendisini mutlu edeceğini söyler. Bunları duyan delikanlı, en küçük kızını ister. Aylar sonra delikanlı, karısına çeşme başında söylediklerini hatırlatır. Neden, sözünde durup bir erkek ve bir kız çocuğu doğurmadığını sorar. Kız, “*Vakitsiz gül açıldığını nerede gördün*

ki demiş, ben de zamanı gelmeden çocuk anası olayım?” der. Bir zaman sonra kadın, bir erkek ve bir çocuk doğurur (Tezel, 2018: 293-294). En küçük kardeş, ablalarının aksine zenginliğin mutluluk getirmeyeceğinin farkındadır. Akıllı başında olan kız, her şeyin bir zamanı olduğunu da bilir.

Akıl, aktif kullanılırsa, kuşkulanırsa, sorgularsa işe yarar. Kimilerinde akıl baskılanmış durumdadır. Sahibi, aklını kullanmayı reddettiğinde olup bitenler bir anlam kazanmaz. En basit olaylar karşısında dahi kişi kör olur. Çok kardeşli masallarda, en küçük kardeş dışındaki kardeşlerin aklının baskılanmış olduğu görülür. Akıllı kullanmak en küçük kardeşe düşer. O, her şeyi farklı bir gözle görür. Olup bitenlerin nedenini, ortaya çıkan sorunların çözümünü bilir. En küçük kardeşin diğer kardeşlerinden farkı, akıllıdır. En küçük kardeş problemlerini sahip olduğu ya da gözlemleriyle edindiği bilgi ve tecrübeyi akılla yoğurarak ortadan kaldırır. Akıl, masal anlatılarında en küçük kardeşe bahşedilmiş bir lütuftur.

2.1.9.3.2. İhtiyar/Gizemli Kişi

Anlatılarda bir anda ortaya çıkıp kahramana yardım eden, akıl veren gizemli kişiler vardır. Gizemli yardımcı bazen bir ses bazen ihtiyar bir kadın olabilir. Bu gizemli yardımcı “Bilgi, akıl ve ahlakın bir bireyde toplanmasının doğal sonucu olarak adalet, alçak gönüllük, doğruluk, hoş görü, yiğitlik, fazilet, kararlılık, paylaşımcılık gibi hasletleri doğurur.” (Çelepi, 2016: 114). Gizemli yardımcı, sahip olduğu bilgi doğrultusunda kahramana akıl verir.

Kocakarının Yardımıyla Perilerden Kurtulan Kız masalında, ormanda odun toplayan bir kız, pınardan su içerken gizemli bir ses duyar. Bu ses: “*Ey güzel kız, ey güzel kız! Sen benim olur musun?*” der. Ses kesilince suyun üstünde beliren yüzüğü kız parmağına takar. Eve gidince durumu babasına anlatır. Baba ile kız tekrar ormandaki pınarın yanına gittiklerinde pınarın olmadığını görürler. Uzun bir aradan sonra baba kız ormana gittiklerinde pınarı görürler. Pınardan bir ses gelir: “*Ey güzel kız, ey güzel kız! Sen benim olur musun?*” Baba korkusundan “*Olsun, peki tamam!*” der. Ertesi gün periler bir arabayla gelip kızı periler ülkesine götürürler. Bir zaman sonra kız pencereden bakarken ihtiyar bir kadın kızdan para ister. Kız, kadına para verir. *Bu iyilik üzerine kadın: “Kızım, seni buralarda yeni görüyorum. Nereden geldin? Seni burada yerler ha! Yol yakinken kaç kendini kurtar.” demiş. Şaşırın kız: “Nasıl... Neden kaçavım?” diye sormuş. Kadı: “Şu karşiki göle çapar (koşar) gidersin; kocan da arkandan gelir. Bir taş atarsın, gitmez; üçüncüsünde kaçır gider.” diye cevap vermiş.* Kadının dediğini yapan kız, evine gider (Yardımcı, 2012: 187-188). Kahraman, bilmediği bir ülkede istemediği bir hayat yaşamaya zorlanır. Kahramanı bu sıkıntıdan umulmadık bir anda gizemli bir şekilde ortaya çıkan yaşlı bir kadının verdiği akıl kurtarır.

Yılan Bey masalında, çocuğu olmayan padişahın karısı bahçede dolaşırken ağaçların arasında yavrularıyla sarmaş dolaş olmuş bir yılan görür. *O an “Ey Rabbim, benim de bir çocuğum olaydı da tek yılan olaydı.”* diye niyaz eder. Hamile sultana yardım eden ebeler hep ölür. Bu ülkede fakir bir kız, analığı ile yaşar. Analık, kız ölsün diye kızı sultana ebe olarak askerlere verir. Kız, giderken askerlerden annesinin mezarına uğramayı ister. Kızı mezarlığa götürürler. “*O garip hâl içinde bir hayal görür. Hayalinde gerçek anası kendisine görünür ve ona “Kızım o aslında bir yılan değildir. Korkma. Padişaha varırsın, “Bana kocaman bir kazan süt getirin.” dersin. Kazana padişahın karısını oturtursun, o vakit yılan sağılmış sütün kokusunu alınca kadının karnından çıkacaktır.”* demiş. Kendisine verilen akla göre hareket eden kız sultanın doğum yapmasını sağlar. Ağırılığınca altını alır (Yardımcı, 2012: 117-119). Masalda kahramana ölen annesi tarafından gizemli bir

şekilde akıl verilir. Akıllı insan olmanın gerekliliğinden biri de başkasından akıl almaktır. Masalda verilen akıl, somut, yaşayan, kanlı canlı birinden değil de gizemli bir kişiden kahramana akıl verilir. Masalda kız kardeş, gizemli bir karakterdir. Ağabeyine verdiği sihirli keçiyle problemleri ortadan kaldırır.

Geçinin Oyunu masalında, bir kadın kocasının kız kardeşi hakkında kötü şeyler söyler. Kötü yola düştüğünü ve kocasından da gidip namusunu temizlemesini ister. Adam birkaç tane zehirli yılan toplayıp torbaya koyar ve kız kardeşinin yanına gider. Kız kardeşinin evinde seccadenin serili olduğunu ve kardeşinin elinden tespihin düşmediğini görür. Kız kardeş sofrayı kurar. Kız kardeş, dışarıda bağlı olan keçiye seslenir, *“Boğazlan da biş de gel, demiş. Geçti boğazlanmış, genni gennine güzel içi dolmuş, kavrılmış, bişmiş gelmiş. Sininin öyüne pıtır pıtır gelmiş kardaşının öyüne. Oturmuşlar, yimişler, içmişler.”* Kız, keçiye ağabeyine hediye eder. Ağabeyi, keçiye alıp evine döner. Adam, keçiye *“Boğazlan da biş de gel.”* der. Keçi pişip gelir. Ağabeyin karısı, hayat kadınıdır. Kocasını evde olmadığı zaman kadın, yirmi tane dostunu ziyafete çağırır. Keçiden pişmesini ister. Keçi pişip gelince etine kim elini attıysa yapışır kalır. Kocasını gelince, keçi adama, *“-Gördün mü, gördün mü? demiş. -Bunların hepsi avradıydın dostu. Seni ne zanim bacından edicidi. Demiş.”* Bu olay üzerinde adam, karısını boşar. Kız kardeşiyle yaşarlar (Doğramacıoğlu, 2011: 101-105). Kız kardeşin başvurduğu akıl oyunu gizemli bir olaydır. Kız, bu gizemli yemekle yengesinin foyasını meydana çıkarır.

Pişmanlık masalında, fakir bir kadınla bir oğlu vardır. Oğlan, ellerindeki üç beş kuruşu alarak evden gider. Saticının birinden sandık alarak suya bırakır. Gencin biri suyun içinde yosun tutan sandığı alarak evine getirir. Gencin annesi, sandığın içindeki kızı yakalar. Kız, kadına: *“Köyün büyükleri kimlerdir? Git, onlara söyle, bize deniz kenarında bir ev yapınlar.”* deyince kadın şaşırır. İşçiler gelip ev yapmaya başlar. Kız, onlara en iyi yemekleri yapıp ücretlerini fazla fazla verir. Köyün paşası kızı göz koyduğu için iftira atar. Kocasını da kızı battaniyeyle götürüp denize atar. Bir gemici kızı gemisine alır. Gemici, kızı kötülük yapmayı aklına koyar. Kız, gemiciden kırk cariyeye ister. Gemici, köyün birine cariyeye bulmak için yavaşır. Kız, cariyeler gemiye binince geminin ipini koparıp kaçar (Kaya, Yılmaz, 2021: 330-333). Tarifi müşkül olan akıl, bazen tarifi müşkül kişilerde ortaya çıkar. Sandıktan çıkan gizemli kız, akhylaçevresindeki insanlara yardım eder.

İnsanın ihtiyaç halinde yaşantısından, kitaplardan, çevresinden edinemediği bir üst akla ihtiyacı vardır. Masal anlatılarında bu görevi ihtiyar kişi, aniden ortaya çıkan gizemli kişi üstlenir. Bu kişi, toplumdaki bir büyük, nereden geldiği bilinmeyen bir ihtiyar, yolda karşılaşılan gizemli bir kişi olabilir. Kahraman bu kişiye -bazen bu bir ses olabilir- danışarak veya bu kişinin nasihatlerine riayet ederek sorunlarına çözüm üretir. Masallar, insanların hayatta bir akıl hocasına ihtiyaç duyacağı, toplumun sırlarının genç kuşaklara deneyimli insanlar tarafından aktarılacağı bilgisini verir.

2.1.9.3.3. Anne

Masallarda kadınların aktif oldukları görülür. Aklını kullanan kadınların hem kendilerine hem eşlerine, çocuklarına yardım ettiği, yol gösterdiği görülür. Akıllı başında olan bir anne çocuğunun mutlu, güçlü, kendisine yeten birey olarak hayatını idame ettirmesini ister. Çocuğunun mutlu bir evlilik yapmasını, kazancı iyi olan bir meslek edinmesini ister. Masal anlatılarında anne rolündeki kadınların eşleri ve çocukları için akılcı bilgiler verdiği, akılcı tavırlar sergilediği görülür.

Keloğlan masalında, Keloğlan ve ihtiyar annesi köyün birinde yaşar. Para kazanmak için Keloğlan, padişahın yaşadığı memlekete iş bulmaya gitmek ister. Annesi, Keloğlan'a iki kıl verir. Başlı derde girdiğinde bu kılları birbirine sürmesi halinde istediğinin gerçekleşeceğini söyler. Keloğlan, padişahın yaşadığı şehre geldiğinde birinin bağırdığını duyar: *"Padişahın kızı ağır hastadır. Hekimler iyileşmesi için kırmızı yapraklı, yeşil çiçek gerektiğini bildirmişlerdir. Bu çiçek ise Kaf Dağı'nda bulunmaktadır. Bu çiçeği getiren ödüllendirilecektir."* Keloğlan, *"Ben getiririm."* diye öne çıkar. Padişah'tan görevi alan Keloğlan, kılları birbirine sürterek Kaf Dağı'na gider ve istenilen çiçeği getirir (Yardımcı, 2012: 59-60). Annesi, oğlunun başını derde sokacağını bilecek tecrübe ve akla sahiptir. Anne, yanında olamasa da verdiği sihirli objeler sayesinde çocuğunun başarıya ulaşmasını sağlar. Başkahramanı Keloğlan olan masalda dahi olayların olumlu yönde seyretmesini sağlayan kadın kahramandır.

Gülbanı masalında, padişahın üç oğlu ile üç kızı vardır. Anneleri, en küçük oğlanı çok sevdiğinden ona bir yüzük verir. Başlı dara düştüğünde yüzüğü yalamasını söyler. Oğlan Gülbanı ile mücadeleye girer. Başlı dara düşen çocuk, yüzüğü yalar ve Gülbanı'nın hamamdan çıkarılması için yüzüğe ne yapması gerektiğini danışır. Yüzük, *"-Bak oğlum, buraktan giren. dor.-Kapıya giren, içeri kapıya girdiğinden bir karanlık, bir karanlık, gözlerin görmez, elinden belleştir içeriye gir. Oralığa giren bakan kine orta heviş- bütün kızlar oynor, gelinler, artı ne dansözler, çalgılar, olmaz türlü Kulağına gelir her biri bir türlü güzel. O sene yapışır, kimsenin yüzüne bakma. O sene yapışır, heç birinin elini tutma ha, der."* Oğlanın parmağındaki yüzük, oğlana yol gösterir. Oğlan, yüzükten aldığı akılla Gülbanı'yı hamamdan çıkarır (Doğramacıoğlu, 2011: 109-118). Toplum, bireyin topluma faydalı hale gelmesi için bireyselleşme sürecine tabii tutar. Bireyin bu süreçte gelişim göstermesi için aklını kullanması, gücünün yetmediği durumlarda başkasından aldığı akıl, bilgiyi kullanması gerekir. Masalda en küçük çocuk, bireyselleşme sürecini henüz tamamlamamıştır. Annesi bu süreçte karşılaşılabilecek sorunları aşması için kendisine destek sağlayacak bir obje verir. Çocuk bu objeden aldığı akılla girdiği mücadeleyi kazanır.

Helvacı Güzeli masalında, adamın biri kızını köyün imamına emanet ettikten sonra karısını ve erkek çocuğunu da alarak hacca gider. İmam, türlü türlü oyunlarla kızı kandırmaya çalışır. Oyunlara kanmayan kız başka bir memlekete kaçarak bu memleketin padişahıyla evlenir. Kızın padişah'tan üç çocuğu olur. Bir zaman sonra vezir kıza musallat olur. Vezir, kıza kendisine yakınlık göstermediği takdirde çocuklarını öldüreceğini söyler. Kadın uygunsuz teklifi kabul etmeyince vezir üç çocuğu da öldürür. Bir yolunu bulan kadın başka memlekete kaçarak helvacı olur. Kızın helvaları meşhur olunca padişah helvacıyı görmek ister. Her şeyi anlayan padişah veziri öldürür. (Şimşek, 2001: 231-233). Masalda iffet sahibi bir annenin yaşadıkları anlatılır. Kadın, vezire vereceği tavizin bir sonu olmayacağını bilir. Kadın, çocukları ile iffeti arasında bir seçime zorlanır. Kadının yaptığı tercih akıllıcadır.

Reyhancı Kız masalında, padişah oğlunun bir kızı elde etmek için akıl oyunlarına başvurması anlatılır. Masalda padişah oğlunun akıl oyunları ile karşı karşıya kalan kız, annesinden akıl alır. Kız, aldığı akılla padişah oğluna karşı hamlede bulunur (Bakırcı, 2006: 256). Masal başında kızın rakibinin aklı karşısında çaresiz kaldığı fakat annesinden aldığı akılla bu durumdan kurtulduğu görülür. Masalda başkahramanın arkasında ona akıl veren, onu yönlendiren bir anne olduğu görülür.

Masallarda kadınların hem aile hayatı içerisinde hem toplumsal hayatta aktif olarak yer aldıkları görülür. "Anne arketipi mitik anlatıda yaratıcı, yönlendirici, düzenleyici; masalda destekleyici, koruyucu, fedakâr, kurtarıcı, besleyici, engelleyici, yok edici özellikler gösterir."

(Dursun ve Torun, 2020: 552). Masallarda sırtını annelerinin akıl ve zekâlarına yaslayan kahramanların başarı sağladığı görülür.

2.1.9.4. Kadın Karakterlerinde Akıl Kullanımı

2.1.9.4.1. Kötü Niyetli /Arabozucu

İnsan aklını kullandığı zaman güzelliklerden örnek alır. Aklını kullanan insan kötülüklerden de ders alır. Her insan akli iyi yönde kullanmayı tercih etmeyebilir. Bazı “adalet ve diğer erdemler her yerde ve herkesçe tercih edilirler ama güç, zenginlik ve yetenek ne her yerde ne de herkesçe.” (Moralia, 2016: 37). İyiliği, güzelliği başkasına kötülük yapmakta arayan insanlar, sahip oldukları akli herkesçe tercih edilmeyen işlerde kullanırlar.

Altın Oğlan ile Gül Kız masalında, ülkede yaşayan üç kız kardeş vardır. Kardeşler kendi aralarında sohbet ederken büyük kardeş, “Ben bas vezirin oğlu ile evleneceğim.” demiş. Ortanca kız, “Ben ikinci vezirin oğlu ile evleneceğim.” demiş. Küçük kız da “Ben padişahın oğlu ile evleneceğim.” demiş. Nihayet bir gün bunların dedikleri gerçekleşmiş. Üçü de istedikleri ile evlenmişler. Aradan bir zaman geçtikten sonra üç kız kardeş de hamile kalmışlar. Bunlar yine bir arada konuşurlarken büyük kız ile ortancası, “Bizim erkek çocuğumuz olacak.” diye böbürleniyorlarmış. Küçük kız ise, “Benim bir oğlum, bir de kızım olacak. Oğlumu yıkarken üzerine dökülen sular altın olarak yere düşecek, kızımı yıkarken etrafa güller saçılacak.” demiş. Ablaları onun sözleri ile alay etmişler ve bunun asla gerçekleşmeyeceğini söylemişler.” Zamanı geldiğinde büyük ve ortanca kardeşlerin kız çocukları olur. En küçük kardeşin doğumu geldiğinde kıskanan ablaları, “Sen çık bacadan doğum yap. Biz aşağıdan turalım.”Derler. Altın saçan erkek çocuk ve güller saçan kız çocuğu gören ablalar, çocukları saklayıp yerlerine de iki köpek yavrusu getirirler. Çocukları daha sonra sepete koyup nehre bırakırlar (Yardımcı, 2012: 133-134). İnsan akli, her zaman doğru olanı yapmayabilir. “Düşünce, barışa yönelik, iyilik ve güzellik temelinde olmalıdır, sağlıksız, azap veren, zülüm yaratan, bireylerin haklarını bozan ve kötülük ve savaş, kavga oluşturan boyutta olmamalıdır.” (Aslanoğlu, 2022: 192). Masalda büyük ve ortanca kardeş akıllarını, en küçük kardeşlerine kötülük yapmak için kullanır.

Cıvıl Cıvıl Sultanım masalında, bir evin çok güzel bir kızı vardır. Babası, kızını kimseler görmesin diye evini ıssız bir dağın başında kurar. Çeşmenin başına konan bir kuş, kıza âşık olur. Allah tarafından dile gelen kuş, “Cıvıl cıvıl Sultanım” deyince kız da kuşa, ne istediğini sorar. Kuş, “Kırk gün kırk gece ölü başı bekleyip kırk birinci gün murada eresin.” diye temennide bulunur. Olayı gören annesi durumu babasına söyleyince başka memlekete gitmek için yola koyulurlar. Kız, ışık yanan bir kulübeye girince kapı kapanır. Başka çaresi olmayan kız, kulübedeki ölünün başınca otuz dokuz gün bekler. Aynı gün geçen bir kervancıya nereye gittiğini sorar. Kervancı kendisini içeri almasını ister. Otuz dokuz gün uyumayan ve çok yorulan kız, içeri aldığı kervancıyı ölünün başına oturtup kendisi uyur. “Meğer kervancı, erkek kılığına girip kervancılıkla geçinen bir kadınmış. Sultan uykusuzluktan, yorgunluktan deliksiz bir uykuya dalınca kervancı hemen kızın elbiselerini çıkarıp kendisi giymiş. Çantasından çıkardığı kadın elbiselerini de Sultan’a giydirmiş. Kırk gün dolunca kuş birden çok yakışıklı bir delikanlı oluvermiş. Sultan uyurken kervancı kız oturduğu için, delikanlı kırk gündür bekleyen kıza uyumayan kız sanıp, uyuyan kızın kim olduğunu sormuş. Kervancı kız da “Bu uyuyan bir kervancı kızıdır.” deyip, deyip, delikanlıyı

kandırmış.”(Yardımcı, 2012: 146-147). Masal kahramanı, aklını başkalarına kötülük yapmak için kullanmaktan çekinmeyen bir kadın tarafından zor durumda bırakılır.

Kara Çingene masalında, güzel kızıyla yaşayan bir baba Kara Çingene ile evlenir. Kızın güzelliğini kıskanan çingene, kocasından kızı ormanda öldürmesini ister. Kızını ormana götürüren baba, kızın uyumasından yararlanarak oradan ayrılır. Öldürdüğü tavşanın kanına kızın elbisesini bulayarak Kara Çingene’ye götürür. Uyandığında terk edildiğini anlayan kız kıyıya iner. Suyun kenarında atını suvaran delikanlı kıza âşık olur ve evlenirler. Kız, su kıyısına elbise yıkamaya gider. Kıyıya gelen çingeneler arasındaki Kara Çingene, kızı görür görmez tanır. “*Yanına gelip boynuna sarılmış. Ona dost görünerek konuşmaya başlamış. Kiminle evlendiğini, çocukları olup olmadığını, nerede oturduğunu öğrenmiş. Israrla güzel kızın saçlarını taramak istemiş. Kız da buna izin vermiş. Kara Çingene hem kızın saçını tarayıp hem de gizli gizli cebindeki iğneleri çıkarıp kızın başına tek tek batırmış. Güzel kız aniden bir kuş olup uçup gitmiş. Kara Çingene hemen üvey kızın elbiselerini giyip yıkadıklarını da alarak evin yolunu tutmuş. Güzel kızın kocası karşısında Kara Çingene’yi görünce çok şaşırılmış. Ona kim olduğunu sormuş. Kara Çingene ise, “Beni tanımadın mı, ben senin karınım. Çamaşırları yıkarken güneşte çok kaldım. Böyle simsiyah oldum.” diyerek adamı ikna etmeye çalışmış.*”(Yardımcı, 2012: 149-150). Masalda Kara Çingene, niyeti kötü olan akıllı bir kadındır. Kız hakkında gerekli bilgiyi alabilmek için akıllıca bir yaklaşımda bulunur. İsteddiği bilgiye kavuşan Kara Çingene, kızı etkisiz hale getirir.

Çingene Kız masalında, prenses ile paşanın oğlu evlenir. Evlenen çift, kendi evine gitmek için yola çıkar. Bir pınarın başında arabalarının tekerleği patlar. Paşaoğlu, sağlam teker getirmeye giderken karısına, pınarın başından ayrılmamasını tembihler. Canı sıkılan prenses pınarın yanındaki ağaca çıkar. Bu sırada bir Çingene Kız gelir. Çingene Kız, prensese, “*uzaktan saçlarının çok güzel gözüktüğünü, fakat çok dağınık olduğunu, inerse saçına toka takıp toplayabileceğini, o zaman daha da güzel gözükeceğini söylemiş. Çingene Kız’ın güzel sözlerine kanan prenses, ağaçtan inip saçlarını tarayıp; toka taksın diye Çingene Kız’ın önüne oturmuş. Saçını tararken Çingene Kız, prensesin başına yedi tane iğne batırmış. O sırada oturduğu taşın dibinde çok güzel bir gül oluvermiş. Çingene Kız, elbiselerini değiştirerek prensesin yerine geçmiş. Paşanın oğlu geldiğinde, prensesin çeşme başında oturduğunu görmüş. Çingene Kız çok kara imiş. Kocasını neden bu kadar karardığını sorunca, “Bu güneşin altında bekleye bekleye karardım.” diye cevap vermiş.*”(Yardımcı, 2012: 153). Masalda kötü düşünceli bir karakter olan Çingene Kız, prensesi ortadan kaldırıp yerine geçebilmek için çok kısa zamanda etkili, güzel, akıllıca sözlerle başvurur. Bu akıllıca sözler sayesinde Çingene Kız, amacına ulaşır.

Havva Hanım masalında, çıkrık eğiren Havva Hanım gezmeye çıkar. Yolda ölen bir Yahudi çocuğunu alıp kundağa sarar. Kuyumcuya gidip, “*Beyefendi ben padişahın süt annesiyim, iyice gerdanlıklardan, burmalardan ağırından bir mendile çıkılayıvereceksiniz, ben götüreceğim beğenecekler, daa sonra padişah parasını ödeyecek. -Pekeyi. -Çocuk burda galsın ben gedeyim onlar beğensinler.*” der. Kuyumcudan aldığı değerli eşyaları eve bırakıp gelir. Kadın, “*Ayy... çocuğu öldürmüşsün, çocuğu boğmuşsun, vay padişahın bir tek oğlan evladiydi.*” diye çırpınıyor, bağıırıyor kadın. Bu sefer kuyumcu diyor ki: “*Aman hanımefendi götürdüğün ziynetler senin olsun, beni öldürdü deme.*” Kuyumcu, Havva Hanım’dan ziynetlerin parasını almaz. Havva Hanım, aynı oyunu manifaturacıya oynar. En güzel yünlüleri, kumaşları para vermeden alır (Alptekin, 2002: 230-232). Havva Hanım, aklını etik olmayan işlerde kullanır. Bir çocuğun cesedini, kötü amellerinde kullanır.

Aslan Mehmet masalında, padişah, karısının Arap köle ile olan ilişkisini öğrenince karısını öldürmek ister. Oğlu, annesinin öldürülmesini istemez. Padişah'tan annesini gezdirmek için müsaade ister. Anne ile oğlu, kırk devin yaşadığı mağaraya gider. Çocuk, otuz dokuz dev öldürür. Saklanan dev ile oğlanın annesi, çocuğu nasıl öldürecekleri hakkında konuşur. Hasta numarası yapan kadın, oğluna, *“Oğlum filan yerde bir bahçe var, Babam oradan elma getirtirdi. Yerdik o elmaları yediğimiz zaman da şifa verirdi, eyi olurduk.”* diyor. Kadın, çocuğu aslanların olduğu bahçeye gönderir. Kadın, aslanı öldürüp elmaları getiren çocuğu yedi başlı devin olduğu yere gönderir. Oğlan, oradan da sağ gelince kadın oğlunun ağzını arar. Oğlanın, atın kuyruğundaki kıllarla bağlandığında bu kılları koparamayacağını öğrenir. Oğlanı, atın kılları ile bağlayarak kuyuya atar (Alptekin, 2002: 233-237). Kötü niyetli kadın, aklını oğlunu öldürmek için kullanır.

Fetli Ayşe masalında, yalancının dolancının biri olan, fakir Fetli Ayşe, komşusunun tavuklarını gütmeye başlar. Birkaç gün tavukları güden Fetli Ayşe, komşusuna, *“Ah goşucum demiş senin demiş horaz ne deye ötüpduru demiş. Benim hanım yoldan çıkık benim hanım yoldan çıkık. Şunu sevdi bunu sevdi (diye horoz ötüyor).”* der. Komşusu, kocam duymasın diye korkusundan tavuklarını, horozlarını Fetli Ayşe'ye verir. Gözü doymayan Fetli Ayşe, bir oyun daha düşünür. Mal müdürünün karısı ölür. Fetli Ayşe'de cenaze evine gidip *“ah kardeşim, vah kardeşim”* diye saatlerce ağlar. Fetli Ayşe, mal müdürüne, *“Ben ölürsen benim yerime va dedi.”* der. Mal müdürü ile evlenen Fetli Ayşe, kocası evde yokken kaynanasının boğazına yapışır, onu duvardan duvara çarpar. Onu konuşamayacak hale getirir. Döşek serip kaynanasını yatırır. Kocasına, annesinin felç olduğunu söyler. Kadın, oğluna durumu anlatmaya çalışır ama sesi çok çıkmadığı için söyledikleri anlaşılmaz. Fetli Ayşe, kocasına, *“Sen anlayamıyon mu demiş adam ben anladım. Ni anadin sen demiş. Bu ev de gelinimin olsun bu ev de demiş. Boynumdaki altınla da gelinimin (Güldü) olsun oğlum deyipduru demiş.”* der. Kaynana ölünce Fetli Ayşe, tüm malını mülkü alır (Önal, 2011: 493). Niyeti kötü olan Fetli Ayşe, aklını menfaati doğrultusunda kullanır ve mal mülk sahibi olur.

(Kel)Oğlan ve Sihirli Yüzük masalında, fakir bir yaşlı kadın, torununu pazara gönderir. Oğlan, yolda çocukların yılan, kedi ve köpek yavrusuna eziyet ettiğini görür. Oğlan, çocuklara para vererek hayvanları kurtarır. Uzun bir zaman sonra oğlan gidip padişahın kızını ister. Padişah, kızı için şart koşar. Sarayının karşısına başka saray yapılma şartını duyan oğlan, kara kara düşünür. Oğlanın derdini öğrenen yılan, oğlanı babasına götürür. Babası oğlana her dileği gerçekleştiren bir yüzük verir. Padişah ne isterse oğlan yüzük sayesinde yaptırır. *“Cingan garısı gelmiş, haller düzgün, sizin geçiminiz nerden, aman gızım filan deken, cingan garılarını bilirsin, daşı yumuşadıyla, yok ben de bilmiyon filan deken, cingan garıları gurnaz ya, soletmiş buna. Bizim demiş, bi gırık yüzük vadır, unu uş defa gulhüvalla okuduk mu ni istersek olur demiş. Una bi şeyler vemiş, almış cingan garısı almış.”* (Önal, 2011: 390-391). Akıllı insanlar, başarılı olmak için neler yapmaları gerektiğini bilir. Çingene karısı, iyi niyetli biri gibi yaklaşıp oğlanın annesinden zenginliğin sırrı olan yüzüğü ve yüzüğün kullanım şeklini öğrenir. Yüzüğü alıp kaçarak gerçekte kötü niyetli olduğunu gösterir.

Gadana masalında, kızıyla yaşayan baba bir kadınla evlenir. Kadın, *“Bir gün demiş ki kocasına, bak demiş, beni seviyo musun? E seviyorum. Eğer benimle birlikte olucaksan, bu kızını kovucaksın demiş.”* Baba, kızını evden kovar. Evden ayrılan kıza, bir delikanlı rastlar. Delikanlı kızı alıp evine götürür. Kız ile delikanlı evlenir. Kız, erkek çocuk doğurur. Üvey anne, kızın evlendiğini, çocuk sahibi olduğunu öğrenir. *“Şimdi demiş, babası bunu duyarsa, torunu olduğunu duyarsa, kızı gider getirir. Onun için ben bu kıza bir oyun yapayım demiş. Gece yarısından sora,*

herkes yata yatmış, uyumuş. Gelmiş, çocu kundakla beraber sarmış, almış çocu. Annesinin azına da kan sürmüş. Loğusa kadının azına da kan sürmüş, kaçmış. Çocu almış gitmiş.” Üvey annenin yaptıkları yüzünden herkes kızın, kendi çocuğunu yediğinden şüphelenir. Kız, tekrar hamile kalır ve bir kız çocuğu doğurur. Üvey anne, erkek çocuğa yaptığını kız çocuğuna da yapar. İnsanlar, kızın kendi çocuğunu ve insanları yiyen gadana olduğunu söyler. Kızı, evden kovarlar (Önal, 2011: 43-435). Akıllı olan üvey anne kendisine problem çıkaracak her türlü ihtimale karşı tedbir alır.

Ana Oğul masalında, birbirlerine çok düşkün olan bir anne ve bir oğlu vardır. Oğul, annesine olan sevgisinden evlenmez. Arkadaşları, oğlanı evlenmeye razı eder. Evleneceği kadın, kaynanasına iyi bakacağına dair söz verir. Adam da kadına inanır ve evlenir. Adam, iş için başka şehre gider. Kadın çok kurnazdır. Kaynanasından kurtulmak için plan yapar. Odaya salıncak kurar. Kaynanasını salıncağa bindirir. Salıncağı hızlı sallayınca kaynanasının kafasını sağa sola çarpar. Bir zaman sonra kaynana söz söyleyemez hale gelir. Kadın gidip muhtar ve köylüleri çağırır. Kaynanasının öleceğini ve vasiyet vermek istediğini söyler. Köylüler eve toplanır. Kaynana sadece “*Hep! Hep!*” der. Gelin de kaynanasının söylediklerini: “*Altınlarım, malım, mülküm hep sana kalsın.*” diye tercüme eder. Kaynana ölür. Gelenler, yaşlı kadının eceliyle öldüklerini sanır. Kadın, kocası geldiğinde annesine iyi baktığını, malını mülkünü de kendisine miras bıraktığını söyler. Köylüler de gelini doğrular (Kaya, Yılmaz, 2021: 75-77). İnsanları kandırmak, etki altına almak, menfaat sağlamak niyetinde olan kişiler aklın gücünün farkındadır. Gelin, aklını kötü niyeti doğrultusunda kullanmaktan çekinmez.

“Her türlü fiil için akıl, olmazsa olmaz bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır.” (Çetintaş, 2014: 66). Akıl, iyi niyetle desteklenmediği zaman doğru olmayan fiiller ortaya çıkar. Masal anlatılarında bazı kahramanların akıllarını kötü emelleri doğrultusunda kullandığı görülür. Aklın kötü niyet amaçlı kullanılması topluma zarar getirir. Anlatılarda aklın olumlu kullanımının yanında olumsuz kullanımı da verilerek dinleyicinin doğru olanı daha iyi anlaması sağlanır.

2.1.9.4.2. Yardım Sever

Biyolojik ve psikolojik özellikleriyle karmaşık bir varlık olan insan, sürekli değişip gelişen, sadece kendisiyle değil çevresiyle de ilgilenen bir yapıya sahiptir. Kişi tarafından iyi, saf niyetle kullanılan akıl, insanlığa duyarlı akıldır. Akıl, zekâsı, bilgisiyle yardımsever olan kişi, kendisinin ve başka insanların sorumluluğunun bilincindedir.

Kubat masalında, adı Kubat olan bir padişah vardır. Fakir olan oduncu, padişahın ismini kullanarak “Kubat’ın odunu Kubat’ın odunu” diye odunlarını satmaya çalışır. Bunu duyan padişah oduncuyu çağırır. Bir daha ismini kullanmaması için oduncuya biraz altın ile sarayda pek iş yapmayan iki kadını verir. Oduncunun evdeki karısına iki kadın daha eklenir. Yeni kadınlardan biri böyle oturmakla iş olmayacağını söyler. Postlardan eşeğin üstüne koyacak palan yaparlar. Yeni kadın, oduncuya iki eşek daha aldırır. “*Yeri ortalık yaz günü ne keder şey varsa odun, eline geçen odunları bir de getmiş dağdan bir büyük mağara var. Bu mağaraya, yığ, bir yükünü satarsan iki yükünü oraya yığ.*” Odunlar yanınca dağdaki gizli hazineler ortaya çıkar. Bu altınlarla saray yaparlar. Duruma şaşırان padişah bu zenginliğin nasıl olduğunu sorar, “*O kadın gelip dor kine: padişahım, yapan da avrat, yıkan da avrat, dor. Eskisi de avrattı. Aha ben geldim bele ettim, dor.*” (Doğramacıoğlu, 2011: 167, 196). Aile hayatında kadının yeri ve önemi büyüktür. Kadının, bir erkek için önemi “*Kadın kocasını isterse vezir, isterse rezil eder.*” (Aksoy, 1993: 154) atasözünde dile getirilir. Akıllı kadın, kocasını iyi şekilde yönlendirir ve kocasının toplum içinde saygınlığını da mal varlığını da artırır. Tersî özelliğe sahip bir kadın, kocasının saygınlığını düşürür ve onu aciz

duruma düşürür. Oduncunun yeni karısı ise aklını kullanarak kocasına yardım eder ve oduncuya saygın bir statü kazandırır.

Bir Kerinin Yardımı masalında, yalnız başına oturan bir kerî, kapısının önünden geçen kervana takılır ve beraber Şam'a gider. Burada büyük bir kapı görür. Kapıdan girince canı sıkkın bir gelin görür. Gelin, çocuğu olmadığı için kocasından dayak yediğini anlatır. Keli, *"De ki genne, amaan, bene kıy da karnımdakine kıyma de bunu tam döyeceyi zaman."* diye akıl verir. Dokuz ay geçince kerî, *"Gidor çarşıdan bir ciyer alor getiror. Birez bir kabin içine salah anadan kan koyor şişenin içine getiror. -Gelinin ağrısı tuttu, geliniş ağrısı tuttu. -Gelin doğum yapıcı, gelin doğum yapıcı, kimse girmesin. Neyse eh, -Doğdu, doğdu, doğdu... Ciyeri bir çapıda bağlor, şorağa koyor dor ki: -Babası yüzünü görmesin hemamdan çıkana keder, yüzünü görmücü."* Hamama giderken yolda bir köpeğin ağzında yeni doğmuş bebek görürler. Cıgeri köpeğe atıp bebeği alırlar. Ay parçası oğlan çocuğu gören adam artık gelini dövmez (Doğramacıoğlu, 2011: 156-163). Akıllı insan, başkasına yardım etme erdemine sahiptir. Kerî de aklını bir geline yardım etmek için kullanır.

Aslan Ali masalında, padişah rüyasında doğacak çocuğunun kendisine felaket getireceğini öğrenir. Çocuğu öldürmeleri için cellâtlara verir. Cellâtlar çocuğu öldürmeye kıyamadıkları için aslan yatağına bırakırlar. Çocuk, aslan yavrularıyla birlikte büyür, delikanlı olur. Delikanlı, denizde yıkanan kıza âşık olur. Kız, kuş olup uçar. Gâvur Dağı'nda yaşadığını söyler. Delikanlı, Gâvur Dağı'na gider. Bu dağda yedi başlı dev yaşar. Delikanlının bu devin canını bulup öldürmesi gerekir. Devin esir aldığı kızlar deve, *"Sen gidiyorsun dağlarda eğleniyorsun, dev baba, dev abi, sen bu canını bize bırak da biz senin canınla eğlenelim, gün geçirelim."* deyince dev, canının falan yerdeki ayının karnındaki kafesin içinde yaşayan üç kuş olduğunu söyler. Kızların sayesinde devin canının yerini öğrenen Delikanlı, ayıyı bulup savaşa başlar. Ne delikanlı, ayıyı; ne de ayı, delikanlıyı alt eder. Delikanlı, *"Şimdi benim ağamın gızı burada olacaktı, bu an elinden bir gadah şarap verecek, ben de seni çakınca yerin dibine geçirirdim."* deyince ağacın dibinde saklanmış olan kız, delikanlıya şarabı yetiştirir. Delikanlı ayıyı öldürüp karnındaki kuşların kafasını koparıncı yedi başlı dev ölür (Alptekin, 2002: 316-321). Akıllı insanlar, her türlü ortama uyum sağlayabilir. Kızlar, devden canının yerini öğrenebilmek için devin hoşuna gidecek bir iletişim kurarlar. *"Kadın, bilgedir, yol gösterendir, akıl verendir, zor gününde erkeğine destek olandır."* (Şimşek, 2022: 125). Kahramanın, güçlü bir düşmanla mücadelesinde saklanmış olan kız, durum analizi yaparak kahramana ihtiyacı olan gücü sağlar.

Sihirli Kılıç masalında, ölmekte olan bir baba üç oğluna vasiyetini bildirir. Adam, duman bulutu yüzünden ölmektedir. Vasiyet olarak çocuklarının bu duman bulutunu öldürmelerini ister. Adam ölünce büyük oğlan mezarda nöbet tutar. Bulut, mezara doğru gelince büyük oğlan korkup kaçar. Ertesi gün ortanca oğlan, mezarda nöbet tutar. Duman bulutunu görünce ortanca oğlan da kaçar. En küçük oğlan, nöbeti esnasında gelen bulutu kovalar. Onu bir kuyuya kapatır. Diğer kardeşlerine haber verir. Önce büyük kardeş, beline ip bağlayıp kuyuya inmek ister. Yanmaya başlayınca kuyudan çıkar. Ortanca kardeş de aynı şekilde kuyuya giremez. En küçük kardeş kuyuya iner. Kuyuda bir kızla karşılaşır. Oğlan, olan biteni anlayınca kız, düşmanının bir ejderha olduğunu söyler ve oğlana bir kılıç verir. Kız, oğlana: *"Ejderha, sadece bu kılıçla ölür. Ejderhaya saldırdığın zaman ona bir seferden fazla vurma."* diye akıl verir. Oğlan, ejderhayı tek kılıç hamlesiyle öldürür (Kaya, Yılmaz, 2021: 347-349).

Padişahın Rüyası masalında, padişah rüyasında çobanın oğlu ile kendi kızının evlendiğini görür. Bu evliliği engellemek için çobanın oğlunu satın alıp ölmesi için dağ başına bırakır. Çocuğu,

biri bulup büyütür. Padişah, rüyasında delikanlının ölmediğini öğrenir. Gidip, delikanlıyı yaşadığı yerde bulur. Delikanlının eline bir kâğıt tutuşturur ve vezire vermesini ister. Kâğıtta, delikanlının öldürülmesi emri vardır. Sarayın bahçesine giren delikanlı uykuya dalar. Padişahın kızı, yakışıklı delikanlıyı görünce yanına gelir. Delikanlının cebindeki kâğıdı okur. Kâğıtta yazılanları değiştirir. Kâğıda, “Bu delikanlı oraya gelince kızımı ona nikâh edin.” yazar. Çobanın oğlu ile padişahın kızı evlenir (Sakaoğlu, 2002: 336). İnsanın kendi aklının yetmediği yerde başkasının aklına ihtiyacı vardır. Padişahın kızı, aklını kullanarak delikanlıyı büyük bir sıkıntıdan kurtarır.

Cinpulat masalında, padişahın kırk tane oğlu evlenmek için başka memlekete yol alır. Oğlanlar, sahipsiz sandıkları bir saraya yerleşir. Akşam olunca otuz dokuzu uyur ama en küçükleri uyumaz. Gece olunca bir dev gelir. En küçük kardeş, dev öldürür. Yollarına devam eden kardeşler başka sarayda da aynı olayı yaşarlar. Sabah olunca yola çıkarlar. Gökten bir adamın inip yanlarına geldiğini görürler. Bu adam, devleri öldüren kardeşi esir alıp diğerlerini salar. *Cinpulat*, delikanlıya bir adada yaşayan kızı alıp kendisine getirme görevini verir. Delikanlı, kızı bulur. Kız, kendisini *Cinpulat*’a vermemesini ister. Delikanlı, *Cinpulat*’ın canının yerini bulmak için kızı teslim eder. Kız, *Cinpulat*’a canının yerini sorar. *Cinpulat*, her defasında kızı sınar. Kız, aklını kullanıp *Cinpulat*’ın tuzaklarına düşmez. Sonunda canlarının yerini öğrenir. Delikanlı gidip canları yok eder ve *Cinpulat* ölür (Sakaoğlu, 2002: 418-421). Delikanlı, tek başına karşılaştığı sorunun üstesinden gelebilecek güce sahip değildir. Kız, aklını kullanır ve elde ettiği önemli bilgilerle kahramana destek sağlar.

2.1.9.4.3.Sıkıntı Gideren

Akıllı insan sorun odaklı değil çözüm odaklıdır. Akıllı insan yapabileceklerinin farkındadır. Çözüm üreterek içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmayı bilir. Masal anlatılarında kahraman, mücadeleye girdiği düşmanın zayıflıklarını, onun aleyhine olacak şekilde kullanır.

Padişahın Oğlu masalında, hasır dokuyarak geçimini sağlayan bir anne ile çok güzel bir kızı yaşar. Bu kıza değişik haller olur. Akşamları “*Gel benim canım uyum; gel sarılıp yatahım.*” deyip yatağa girer. Bu ülkede padişahın Uyku ismindeki şehzadesi kaybolur. Ülkenin veziri kızın evinin önünden geçerken, kızın dediklerini duyar. Padişaha, şehzadenin bu evde olduğunu söyler. Padişah oğlunu görmek için eve gidince kız, şehzadenin kimseyi görmek istemediğini söyleyip gelenleri gönderir. Padişah, kızın evine kıymetli hediyeler ve erzaklar gönderir. Annesi bu durumdan korkmaya başlayınca kız: “*Anneciğim üzülme, Allah’ın dediği olur. Hasır dokumaktan canınız çıkıyordu. Baksana hayatta hiç yemediğimiz yiyecekler geliyor; hiç giymediğimiz giyecekleri giyiyoruz. Hasır dokumak bir dert, satmak bin dertti. Şükret ne olur! Açlıktan ölmektense, böyle ölmek daha iyidir.*” deyip annesini teskin etmiş. Halk, kız hamile diye söylenti yayınca padişahın karısı, kızı hamama davet eder. Kız anasına: “*Ben hamama gideceğim. Sen de süpürgeyi kundak gibi sarıp hamama getir. Sana, 'nerde kaldın' diye bağırınca, sinirlenip hamamdan hemen geri dön. Böylece çocuğun yüzünü kimseye göstermeden onları gerçekten çocuğum olduğuna inandırırız.*” demiş. Annesi, kızının dediğini yapar ve çocuğun yüzünü kimse göremez. Eve gidince padişahın oğlunun köşede oturduğunu görürler. Şehzade ile kız evlenir (Yardımcı, 2012, 197-199). Birey hayatını sağlıklı bir şekilde idame etmek için aklını kullanmalıdır. “Gerçekler, hayal, rüya ve büyü ile oluşmaz ve olmaz, Farkındalık akıl kullanmadadır. İnsanlar tamamen kontrolün kendilerinde olmadığı, tercihleri yapmada bağımsız olduklarını bilinçlendirmeli, Gerçekler ile istenilenler ile benliği ayırt edebilmelidir. Akıllı olan bu gerçekleri algılar.” (Akşit, 2016: 72).

Kahraman yaptıklarının ne sonuçlar doğuracağını farkındadır. Aklını kullanarak sıkıntıları geçici de olsa giderir.

Oduncu ile Padişah masalında, babayiğit bir oduncu baltayı oduna vurunca odunun içinden güzel bir kız çıkar. Kız ile oduncu evlenir. Padişah ile veziri, oduncunun evinin önünden geçerken padişah kıza âşık olur. Padişah, oduncudan zemheri vakti 40 tabur askerin koklayacağı, solmayan gül ister. Oduncu bu sıkıntıyı karısına anlatır. Karısı, “*Of herif! Dor. Döyyüs bene eşşığ oldu. Dor.- Beni senin elinen alırlar. -Heç korkma. Dor. Çıkarttığım ağaca get, paltayı vur, bacım gelir. Bahçadan sene bir deste gül Kopartsin versin.*” der. Karısının dediklerini yapan oduncu, padişahı kurtulur (Doğramacıoğlu, 2011: 129-133). Oduncunun karısı, sıkıntının temelinde olan nedeni bilir. Kocasına verdiği akılla sıkıntıları giderir.

Kadı Efendi masalında, Kadı Efendi bir kadına musallat olur. Kadın, durumu kocasına anlatır ve kadıya bir oyun oynamaya karar verirler. Kadın, hamama gider. Kadı Efendi’nin çirkin, kara hanımının yanına yaklaşır. Kadının hanımı, kadına “*Sen niye bele güzelsin? Ben niye bele kara kuruyum? demiş. -Herifim bene yaradı. -Kele anam, bene de yarar mı?*” der. Kadın, akşam evine gelmesini ister. Kadı Efendi’ye de akşam evine gelmesini haber salar. Akşam kadı gelir. Kapı çalınca kadıyı saklar. Gelen kadının karısıdır. Ardından kocası da gelir. Kadın, “*Şu Kadı Efendi’nin karısını boş bırakma.*” deyince hem kadı hem karısı kaçır (Doğramacıoğlu, 2011: 431-434). Kadın, aklını kullanarak kendisine musallat olan bir sıkıntıdan kurtulur.

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında, hamalın eşi hamamda doğum yaparken dört peri kızı gelir. Periler, doğan bebeğe bastığı yerde çayır çimen bitme, gülünce yanaklarında gül bitme, ağlayınca gözünden inciler dökülme özelliği verir. Dördüncü peri, kızın koluna bir bilezik takar. Bu bileziği başkası taktığı zaman kız, bayılacaktır. Kız büyüyünce namını padişahın oğlu duyar. Şehzade, kızı almaları için vezirin karısını ve kızını bir tabur askerle gönderir. Vezirin karısı gelirken kızın gözlerini oyup bir ormana bırakır. Kızın elbiselerini kendi kızına giydirir. Kör kızı, ormanda oduncu bulur. Oduncu yardım etmeyeceğini, çekip gideceğini söyleyince kız, “*Amca ben seni dünya malına gark edeceğim, şu benim gözlerimden akan inci mercanlarımı topla beni merkebinin birine bindir, beni götür. Ben sana altından köşk yaptırırım.*” der. Oduncu, kızı evine götürür. Vezirin kızı gülünce güller bitmediği için güle ihtiyacı vardır. Kör kız, yanındaki oğlana, “*Bir gül bir göz de padişahın sarayının önünde dolan, bu gülü gözlerle değiş gözlerimi al gel.*” diyor. Oğlan, gözleri getirince kız, padişahın oğluna her şeyi anlatır (Alptekin, 2002: 332-336). Mevlâna, “Hakikatte bütün isler akıldan hâsıl olur; organlar aklın emrinde çalışan âletlerdir.” (Ergün, 2016: 137) sözüyle, insanın bütün hareketlerinin akla bağlı olduğunu vurgular. Aklın kontrolü olmazsa diğer organlar görevini yerine getiremez. Kızın gözleri görmese de aklın ışığı, kendisine yol gösterir. Gözleri oyulan kız, sahip olduğu akılla hayatta kalmayı başarır ve eski formuna geri döner.

Keçeli masalında, padişahın karısı hastalanır. Karısı padişaha, öldüğümde altın nalınları kimin ayağına olursa onunla evlenmesini vasiyet eder. Padişah, karısı ölünce nalınları kime giydirdiyse olmaz. Padişahın kızı nalınları giyer ve nalınlar ona olur. Padişah, vasiyet gereği kızıyla evleneceğini söyleyince kız, “*Bana kırk gün kırk gece izin ver, hazine odasında ben kırk gün kırk gece oturacağım. Ondan keyri al beni.*” der. Kız, hazine odasının penceresinden yolda geçen bir adama bir altın karşılığında keçeden elbise diktirir. Keçeyi giyen kız, dağa kaçıp saklanır. Başka memleket padişahının oğlu, keçeli kızı bulup saraya götürür. Keçenin içinde kız olduğunu anlamazlar. Kız, padişahın oğlunun, “*Ben kimi beğenirsem, damdan bi delik deler ordan yüzzüğümü atarım, ordan kim alırsa onu alırım ben.*” dediğini duyar. Padişahın oğlu, yüzzüğünü

atınca keçeli yüzüğü alır ve saklar. Padişahın oğlu, yüzüğü alanı aramaya çıkar. Keçelinin kendisine gönderdiği hediye açıp yüzüğü görünce aradığı kızın, keçeli olduğunu anlar (Alptekin, 2002: 409-411). Kız içinde bulunduğu sıkıntıdan yaptığı hamleler sayesinde kurtulur. “Akıl bakımından hayat bir satranç oyununa benzer. Orada nasıl her hamlenin değeri daha sonraki oyunlar açısından ortaya çıkıyorsa, insanın yaşadığı hayatta da her hareketin değeri daha sonraki hareketler açısındanadır. Oyun içinde oyunda her kademe diğerlerinin basamağıdır. (Ergün, 2016: 142). Kız, önce babasıyla evlenme sorunundan kurtulur sonra da padişahın oğluyla evlenmek için hamlesini yapar.

Pamuk Kız masalında, kadının birinin çocuğu olmaz. Kocas, başka kadınla evlenmek ister. Kadın da “*Gannına yüklüyüm diye pamuk goyarmış, günde bi seel pamuk, günde bi seel pamuk, dokuz aya yetmiş, benim çocuk oldu gayri demiş.*” Kadın, odaya kimseyi sokmaz. Kadının karşısına üç huri kızı çıkar. Huriler pamuk çuvalına dua eder. Pamuk çuvalı canlanır, güzel bir kız olur. Evlenen Pamuk kız, hurilerin isteğı doğrultusunda yedi yıl kocasıyla konuşmaz. Kocas, karısı konuşmadığı için başka kızlarla evlenmek ister. Pamuk kız, kocasıyla evlenmek isteyen bütün kızları, öldürür (Alptekin, 2002: 416-418). Aklını kullanan kadın, kocasını ve başka insanları kolayca kandırır. Çocuksuzluk sıkıntısına kendince çare bulur.

Keloğlan Hindistan Yolunda masalında, padişahın bir oğluyla bir kızı vardır. Padişah, kızını evlendirmek ister. Kız da sarayın karşısında oturan Keloğlan ile evlenmek istediğini söyleyince padişah kızını saraydan kovar. Eşyalarını alan kız, Keloğlan’ın evine gider. Keloğlan’ın da tek yaptığı akşama kadar evde oturmaktır. Kız, bir süre bekler ve Keloğlan’dan çalışmaya dair bir hareket göremeyince Keloğlan’a: “*Tembel tembel oturmaya usanmıyor musun?*” der. Karısının sözleri karşısında utanan Keloğlan, gidip tarlada çalışır ve üç beş kuruş kazanır. Karısı, “Daha çok çalış, daha çok kazan.” deyince Keloğlan ertesi gün on kuruş kazanır. Karısı, “Yine olmadı!” deyince Keloğlan, çok çalışıp yirmi kuruş kazanır. Keloğlan, daha çok kazanmak için Hindistan’a gitmeye karar verir (Tezel, 2018: 479-481). Keloğlan’ın tembelliğinin ilacı karısının zekâsıdır. Karısı, Keloğlan’ı çalışması yönünde motive eder.

İnsan ilişkilerinde birine yardım etmek insani bir durumdur. Yardım isteyen biri için “yardım isteyeninin problemini anlamak birincil amaçtır. Yardım ilişkisinde ikinci amaç ise yardım talebinde bulunan kişinin kendi problemini tam olarak anlamasını sağlamaktır. Budurumda yardım edecek kişi, yardım isteyeningerçek sorununu anlamasına yardımcı olmalıdır.” (Serpen, Hasgöl, 2015: 39). Herkes kendi problemini halletmeye muktedir olmayabilir. Problemlerin halledilmesi için başkasının nasihati, akıl vermesi veya yardım etmesi gerekebilir. Masallarda güçlüklerle karşılaşan kahramanlaryardımcı akla ihtiyaç duyar. Yardımcı kahramanların akıl yürütmesi sayesinde olaylar çözüme kavuşur. Problemlerin çözümünde “Akıl akıldan üstündür.” anlayışının benimsenmesi gerektiğı anlatılarda ortaya konur.

2.1.9.4.4. Kıvrak Zekâya Sahip Olan

Kıvrak zekâya sahip kişi, karşılaştığı yeni sorunlara, aklın gücünü kullanarak hızlı çözüm bulur. Rutin bir bakış açısıyla olaylara bakan kişi, olaylar karşısında pek çözüm üretemez. Masal anlatılarında kıvrak zekâya sahip kahramanlar, hızlı ve doğru düşünerek sorunlarla baş eder. “Bazı masallarda kadın, fizikî güç ve güzelliğın yanı sıra karakteristik yapı, bilgi, beceri, sabır, şefkat ve ahlâk gibi konularda da örnek davranışlar sergileyerek, toplumun ideal bir kadından neler beklediğini gösterir.” (Şimşek, 2022: 1512). Toplumun ideal bir kadında ilk aradığı özellik kadının

akıl sahibi olmasıdır. Anlatılardaki kıvrak zekâyâ sahip kahramanlar, diğer kahramanların düşünemediği çözüm yollarını kullanır.

Çapanoğlu Senem masalında, Çapanoğlu adında yiğitliğiyle nam salmış kahraman bir kişi vardır. Düşman istilasına uğrayan bir memleket Çapanoğlu'dan yardım ister. Oğluyla birlikte savaşa gidecek olan Çapanoğlu “*Benim bir kardaşlığım hoca var.*” diyerek kızı Senem’i arkadaşı olan hocaya emanet eder. Birkaç gün hocanın yanına giden Senem, hocanın kötü niyetini anlayınca bir daha hocanın yanına gitmez. Kızın evinin kapısına gelen hoca: “*Ya kapıyı açarsın benimle olursun ya da sen bilirsin.*” diyerek kızı tehdit eder. Kız ne kadar uğraşsa da hoca kapıdan ayrılmaz. Kız da bir kurnazlık düşünür. Hocaya: “*Ben koskaca bir Çapanoğlu’nun kızıyım. Sana nasıl kol açarım. Gidersin traş olursun. Damatlık giyer, gelirsin.*” Hoca gidip her şeyini satar. Kırk eşek yükü odun, sabun alıp gelir. Senem, iki kıza su kaynattırır. Kırk batman sabunu hocanın kafasında eritirler. Etkisiz hale gelen hocayı tutup atarlar. (Köksel, 1995: 349-350). Masalda kadın, kendisinden güçlü yaratılan erkeğin kurbanı olacak durumdayken aklını kullanır ve içinde bulunduğu zor durumdan kurtulur. “Kadın, toplum normlarının sınırını zorlayan egolarına bir sünger çeker aklını kullanarak; yani bilincine sarılarak egolarına yenilip de namus yitimine uğramaktan kurtulur.” (Çiftçi, 2021: 70). Aklını kullanamayan birçok kadın erkeğin, toplumun boyundurluğuna girer. Aklını kullanan kadınlar, kıvrak zekâsıyla kendisini kısıtlayan her türlü durumdan sıyrılmasını bilir.

Reseminci Kız masalında, bir bahçıvanın güzel bir kızı vardır. Yoldan geçen padişahın oğlu kızdan etkilenir. Bir kese altını cariyeye kıza gönderir. Cariye yolda kesenin içinden iki avuç altını alır. Sonra kızın evine gider. Cariye, kızı söyletmeye tutmuş, “*Annen nereye gitti?*” diye sormuş kıza. Kız: “*Cani candan ayırmaya gitti.*” diye cevap vermiş. “*Baban nereye gitti?*” diye sormuş; “*Ev güzeline gitti.*” demiş. Bundan sonra kız: “*Ben de evin enine gidip uzununa geleyim.*” demiş. Cariye: “*Üstündeki bişen yemek neyi?*” diye sormuş. Kız: “*İki aşağı bir yukarı.*” demiş. Cariye: “*Eh, hadi Allahısmarladık!*” demiş. Ayrırlarken: “*Çok selam söyle, saldığı koyunun kuyruğu yok.*” demiş. Saraya dönen cariye, kızın söylediklerini tekrarlar. “*Haa!*” demiş padişahın oğlu, “*Anası ebeliğe gitmiş. Babası süpürge bağlar imiş.*” demiş. Cariye sonra: “*Sen ne iş görürsün?*” diye sordum. “*Haa!*” demiş, “*Kız da o gün halı dokurmuş.*” “*Üstündeki bişen ne? diye sordum.*” “*İki aşağı bir yukarı.*” diye cevap verdi.” demiş. “*Haa! Fasulye ile nohut kaynarmış üstünde*” demiş delikanlı. Bunun üzerine cariye: “*Sana selam söyledi, saldığın koyunun da kuyruğu yoğumuş.*” demiş. “*Haa! Sen de yolda giderken altını almışsın.*” demiş. Şehzade, cariyeyi hapse attırır (Yardımcı, 2012: 289-292). Kıvrak zekâlı insanların en belirgin özelliği yeri geldiğinde lafı gedigine koyma işini ustalıkla yapmalarıdır. Kız, anlatmak istediğini kıvrak zekâsıyla dolaylı bir biçimde akıllıca anlatır.

Değişilen Eşler masalında, padişahın şımarık bir oğlu vardır. Oğlana, bir yerde güzel bir kızın olduğunu ama kızın çok akıllı olduğunu, kimsenin bu kızı alamadığını söylerler. Oğlan, kızın memleketine gider ve üç tane çadır kurdurur. Çadırın birinin üstüne beyaz inci asar. Kız, hizmetçisiyle çarşıda gezerken bu inciye görür. Hizmetçisini gönderip satın almak ister. Oğlan, “*Bir gece ablan yanıma gelsin, bu genne feda olsun.*” der. Kız da “*Ben bunun altından kaçarım, dor. kağor başka güzel bir hizmetçi varmış, onu süsler, dor kine: -Get, genden içki iste. Sen iç genni içsin, sen iç genni içsin, genni eyitene sarhoş et, sakın ola elini eline deydirme, o inciye de alıp gelicin, dor.*” Kız fazla içmez ama oğlan fazla içtiğinden uyuklar. Kız da inciye alıp kaçar. Oğlan, kırmızı çadır kurdurur, üzerine pahalı bir set koyar. Ertesi gün siyah çadır kurar, üstüne altın kemer asar. Her seferinde kız, oğlanı sarhoş edip kıymetli eşyaları alır. Oğlanın babası da oğlunu

yanlışlıkla hizmetçi kızla, yanlarında çalışan Arap'ı da kızla nikâhlar. Arap, kıza yaklaştığında kız, *"Aha sene iki kelep inci, bir kelep siyeh inci, bir kelep de yassı inci. Bir ondan saplıycın, bir ondan saplıycın sebe he keder, ondan sonra yanıma gelicin."* der. Arap sabaha kadar incileri siyah ve beyaz şeklinde sıralayamaz. Ertesi gün kız, hamamda padişahın oğlu ile nikâhlanan hizmetçi kıza, *"Ben senin herifiyin yanına gidim, sen de benim herifin yanına get, denişek böyle."* teklifinde bulunur. Padişahın oğlunun, bu güzel kızdan çocuğu olur (Doğramacıoğlu, 2011: 341-345). Kız, hem sahip olduğu kıvrak zekâsıyla padişahın oğlunun oyunlarına kanmaz hem de istemediği bir evlilikten kurtulur.

Çirkini Güzel Yapma masalında, padişah vezirini sığırtmacının kızını istemesi için gönderir. Vezir, sığırtmacının evine vardığında kapıyı bir kız açar. Vezir kıza sorar, kız da cevaplar: *"Annen nere getdi? -Biri iki yapmaya getdi. Ablan nere getdi? -Çirkini güzel yapmaya getdi. Güccük ablan nere getdi? -Topağı yassı yapmaya getdi. Ocakda bişirdiğin ne? -Ağzı aşşağı, ağzı yokarı."* Vezir, kızın söylediklerine bir anlam veremez. Durumu padişaha anlatır. Padişah, *"Haa sende gafa deyi bir şey yokmuş, benim yanımda sen bedava duruyorsun, bak sana annadayım, biri iki yapmaya geden, ebeliğe getmiş, çirkini güzel yapmaya geden, gelin düzmeye getmiş; topağı yassı yapmaya geden, ekmek atmaya getmiş. Bişirdiğini sormuşsun, ağzı aşşağı ağzı yokarı deyor, onun da cevabı bakla deyor, baklanın çiçeği yokarı açılır, dökdüğünde cülükler aşşağı eğilir."* diyor (Alptekin, 2002: 303-305). Kız, vezire oldukça gizemli görünür. Kızın, gizemli görünmesin sebebi ise sahip olduğu akıldır. Kız, vezirin göremediği örüntüleri fark eder. Alakasız görünen cevaplar ile gerçekler arasındaki benzerlikleri görür. Vezir, bu örüntüleri göremediği için cevapları çözümleyemez.

Sekke Saba masalında, Kadı Efendi bir adamı dükkânını açarken *"Yarabbi, münaфіk şerrinden, kuru bühtandan, kadın şerrinden emin eyle."* dediği için hapse attırır. Adam hapisten çıkınca adamın karısı Kadı Efendi'ye oyun oynamaya karar verir. Kadı Efendi'nin huzuruna çıkan kadın, *"Allah aşkına Kadı Efendi, şu kollarım çolak mı? dor. Kollarını açor bembeyaz. Kadı'nın gözleri şaşı olur. -Aman Kadı Efendi, hele yüzüme bak, yüzümde çaparlık var mı?"* deyince kadının güzelliği karşısında Kadı Efendi'nin aklı başından gider. Kadın, Sekke Saba'nın kızı olduğunu söyleyince Kadı Efendi, Sekke Saba'yı çağırıp kızını ister. Kadın, gerçekte Sekke Sabanın kızı değildir. Sekke Saba'nın kızının ayakları topal, elleri çolak, gözleri kördür. Kızı götürüp Kadı Efendi'nin evinde yorganın altına koyarlar. Gece tuvaleti gelen kız, Kadı Efendi'nin kavuğuna pisler. Sabah kavuğu takan Kadı Efendi, kadın şerrinin nasıl olduğunu anlar (Doğramacıoğlu, 2011: 423-427). Kadın, kıvrak zekâsıyla, Kadı Efendi'ye ders verir.

Akıllı Kız ve Eşkıya Koca masalında, *"Bi kız vamiş. Babasından akıllıcaymış. Babası da biraz parayı sevemiş."* Bir gün adamın biri kızı ister ve istedikleri kadar para vereceklerini söyler. Adam, kızı alıp yola çıkar. Bu adam hırsızların başıdır. Yolda kızı bir yere bırakıp arkadaşlarıyla hırsızlığa giderler. Kız, kaçarak babasının yanına gelir. Geri geldiğinde kızı göremeyen adam, kızı aldığı eve gelir. Kızın babasına, *"Bak demiş verisen verisin vemessen ocaklıktan çıka alırsın gızı demiş. Bu gızın da aklına gelmiş. Tam başlamış gari gızgın yağı eveli ocaklarda tavalarda yağ gızdırılır lokma falan yapallardı- lokma yapacam baba ben demiş, gomuş ocağa şeyi gayna bakam gayna bakam yağ. Bakıyo bakıyo gelen giden yok. Bi iniyo ocaklıktan had kalım üsdü başı ya. Bacakları böle yanık eli yanık hadi gaçıyo."* (Önal, 2011: 420). Akıllı kız kıvrak zekâsıyla adamın yapacaklarını önceden sezip buna göre tedbir alır.

Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı masalında, dul bir kadının oğlu başka memlekete çalışmaya gider. Karısını da annesine emanet eder. Kaynanası ölünce kadın bir başına kalır. Hoca, bu kadına

göz koyar. Sürekli baskı altın olan kadın, hocaya, “*Eh ondan sona evlenirim emme benim bi şartım va demiş. İlk önce ben seni bi güzel sabunlan van demiş. Undan sona evlenelim demiş. Benim adiyatım böledir.*” der. Kadın, hocayı iyice köpürtür. Sonra hocayı iyice dövüp kaçar. Hocadan kaçan kadın marangoza gider. Marangozdan bir sandık yapıp kendisini bu sandığın içine koymasını ve denize atmasını ister. Sandık denizde giderken üç kişi bunu görür. Sandığı denizden çıkaranlar, içindeki güzel kadını görünce ben gördüm, ben çıkardım, ben alacağım kavgasına başlar. Kadın, bu adamlara, “*Hangi birinize varan demiş. Şimdi demiş daa öte yerde dağ görünüp duru demiş. Koşun demiş hanginiz önde gelirse ben ona varacan demiş.*” Hepsi, dağa doğru koşunca kadın da kaçar (Önal, 2011: 421). Kadın, yaşadığı her sıkıntıdan kıvrak zekâsını kullanarak kurtulur.

Fakir Kadının Namusu masalında, gemileri olan zengin bir adam, tek tarlası olan ve türkü söyleyen bir adama, “*Param çok ama huzurum yok bi tek tala yaz geliyo biçip durusun gış geliyo sürüp durusun ni senin bu gadar rahatın demiş.*” Fakir adam, yiyeceği çıktığı ve evde huzur olduğu için mutlu olduğunu söyler. Zengin adam, fakir adamla iddiaya girer. Zengin adam, fakir adamın karısını kandırabilirse tarlanın da sahibi olacaktır. Eğer karısını kandırmazsa gemisini fakir adama verecektir. Zengin adam, akşamüstü gidip kadının kapısını çalar. Kadın önce adamı içeri almaz. Adam, kocasının gönderdiğini söyleyince alır. Gece olunca yatak serilir. Zengin adam, kadına uygunsuz bir teklifte bulununca kadın, “*Ben demiş bi büyük abdes yapan bi küçük abdes yapacam onnadan bi yudum içesen demiş bu iş olur.*” der. Adam, gemiyi kaybetmemek için kabul eder. Kadın çişini ve kakasını getirir. Adam bunların tadına bakmak için eğilince kadın adamı döver ve dışarı fırlatır. Zengin adam, fakir adama, “*Senin hanım gada namuslu, akıllı, terbiyeli garı hiç gömedim demiş.*” (Önal, 2011: 424). Kadın, kendisine yapılan uygunsuz teklif karşısında hızlı bir karar alır. Bu karar neticesinde sorundan kurtulur.

Ayı ile Fatma masalında, Fatma köyün diğer kızlarıyla birlikte süpürge çekmeye gider. Diğer kızlardan ayrılan Fatma kaybolur. Bir ayı, Fatma’yı alıp mağarasına götürür. Fatma uzun bir zaman bu mağarada kalır. Ayıya, dışarı çıkıp hava almak istediğini söyler. Ayı, yalvarmalara dayanamayıp Fatma’nın beline bir ip bağlar Fatma’yı dışarıya salar. “*Kadın suyun başına gelince belindeki ipi çözmüş, ağaca bağlamış. Oradan köyüne kaçmış.*” (Kaya, Yılmaz, 2021: 81-83). Aklın doğasında, sorunlara çözüm bulmak vardır. Kız, içinde bulunduğu sorunu aşmak için aklını kullanır.

Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım? masalında, padişahın bir kızı vardır. Bu kız, vezir nezaretinde gezmeye çıkar. Vezir, kıza sulanmaya başlar. Vezirden kurtulamayacağını anlayan kız, dışarı çıkmak için vezirden izin ister. Dışarı çıkınca da kaçar. Kızı, ormanda bir çoban bulur. Çobanla evlenen kızın üç çocuğu olur. Çocuklarına, “*Ne idim*”, “*Ne oldum*”, “*Ne olacağım*” adlarını koyar. Uzun bir zaman sonra padişahla vezir seyahate çıkar. Padişah ile veziri çobanın memleketine giderler. Çoban, bunları evine davet eder. Çoban, çocuklarına seslenince padişah çocukların isimlerine şaşırır. Çocukların annelerine, neden bu isimleri koyduklarını sorunca konuştuğunun kendi kızı olduğunu anlar. Veziri cellâtlara verir (Sakaoğlu, 2002: 356-357). Padişahın kızı, çocuklarına verdiği isimlerle yaşadıklarını üstü kapalı bir şekilde anlatma hünerini gösterir.

Peri Padişahının Oğlu masalında, padişahın kızını istemeye gelirler. Padişah kızını alıp götürürler saraya. Burada kıza, çok güzel cariyeler hizmet eder. Gündüz olunca kız bahçeye indirip gezdirirler. Akşam olunca da kıza şurup içirirler ve kız uyur. Kız, her zaman yalnızdır. Bir gün kız, ailesinin yanına gelir. Kızın iki tane bacısı vardır. Kız, bacılarına olup bitenleri anlatır. Bacıları da “*Sen o şurubu içme, bir yere döküver.*” diye akıl verir. Kız, tekrar saraya döndüğünde kendisine verilen şurubu içmiş gibi yapar ve bir yere döker. Kız, uyumuş gibi yapar. Gece olunca kızın

odasına güneş kadar güzel bir delikanlı girer. Bu delikanlı, peri padişahının oğludur (Şimşek, 2001: 103). Kız, yaşadıklarının etkisiyle olan biteni idrak edemez. Bacılarının verdiği akıl sayesinde olayları çözümler.

Bireylerin karşısına umulmadık anda fırsatlar çıkabilir. Bu fırsatların hızlı bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Bu tür durumlarda kıvrak zekâ devreye girer. Kıvrak zekâ, derin ve hızlı düşünmenin ürünüdür. Bir konuyu, durumu hızlı bir şekilde kavrayıp aynı hızla doğru yargıya varmak bir akıl yürütme işidir. Masal anlatılarda akıllı kahramanların önüne çıkan fırsatları yıldırım hızıyla kavradıkları ve kendi lehlerine kullandıkları görülür. Önüne çıkan olayları idrak eden kahramanlar zaman kaybetmeden kıvrak zekâları sayesinde başarıya ulaşır.

2.1.9.4.5. Kazanç Sağlayan

Akıl, her zaman etik ahlak gözetilerek kullanılmaz. “Akıllı istenilen şekilde kullanan toplumlar, aklın onlarda yaratmış olduğu değişim ve gelişim sayesinde diğer toplumlar üzerinde tahakküm kurarlar.” (Küçükali, 2013: 91). Masal anlatılarında bazı kahramanlar aklını sırf diğer kişiler üzerinde tahakküm kurmak ve menfaat elde etmek için kullanır.

Hacı Lokum Bacı masalında, insanları dolandıran Hacı Lokum Bacı adında bir kadın vardır. Kadın, sokakta odun satan adamın tüm odunlarını alıp evine koydurur. Adam, eşeğini de kadına emanet edip şehre gider. Parasını ve eşeğini almaya geldiğinde kadını bulamaz. Aradan bir zaman geçtikten sonra adam, kadını yakalar. Kadını, mahkemeye götürmek isterken yolda kadın: “*sen önden yürüyeceksin, ben arkadan. Bu işin, kanunu budur.*” der. Mahkeme salonuna varan adam, arkasına baktığında kadının kaçmış olduğunu görür. Hacı Lokum Bacı, Mehmet Ağa’nın evine konuk olur. Evin hanımını zehirleyip öldürdükten sonra Mehmet Ağa ile evlenir. Kocasının annesini öldürme planları yapar. Hacı Lokum Bacı, kaynanasına: “*Anne! Anne! Kurban olayım. Dilini çıkar da bir defa öpeyim.*” deyince kaynanası dilini çıkarır. Gelin de cebinden çıkardığı bıçakla kaynanasının dilini keser. Kadının malını, mülkünü kendisine bıraktığını söyler (Kaya, Yılmaz, 2021: 157-163). Akıl, her zaman doğru, faydalı işlerde kullanılmaz. Masal kahramanı aklını, menfaat sağlamak için kullanır.

Meyyit Başı masalında, yaşlı bir kadının çok güzel bir kızı vardır. Bu kız cam kenarında nakış işlerken bir kuş gelir. Bu kuş kıza: “*Benim güzel sultanım! Kırk gün meyyit başı bekledikten sonra muradına ereceksin.*” deyip ortadan kaybolur. Ertesi gün aynı kuş gelip aynı şeyleri söyler ve gider. Kız, yaşadıklarını annesine anlatır. Annesi, saklanarak kuşun gelmesini bekler. Kuş yine gelip aynı şeyleri söyleyince anne-kız evden ayrılırlar. Bir sarayın önüne gelen anne-kız uykuya dalınca kuş ikisini ayrı ayrı odalara götürür. Kız uyandığında odasında bir cenaze görür. Cenazenin başında otuz dokuz gün bekler. Denizden cariyelerle dolu bir geminin geçtiğini görür. Bu gemiden güzel bir cariyeye satın alır. Kırkıncı gün cariyeyi, cenazenin başında bırakarak saraya gezmeye çıkar. Çok geçmeden ölü, olduğu yerden doğrulur. Cariyeye: “*Kırk gece başımın ucunda sen mi bekledin?*” diye sorar. Cariye de “*Ben bekledim.*” der. Ölü gibi yatan delikanlı bir padişahın oğludur. Başka kimse olup olmadığını sorar. Cariye de: “*Var, var! Bir hizmetçim var, o da az önce dışarı gitti.*” der. Padişahın oğlu ile cariyeye evlenir (Kaya, Yılmaz, 2021: 301-304). Cariye, aklını menfaati doğrultusunda kullanır. Cariyelikten şehzade hanımlığına geçiş yapar.

Altmış Akıllı Yetmiş Fikirli masalında, kadının birinin güzel bir kızı vardır. Bu kız evlenme çağına geldiği halde taliplisi çıkmaz. Kadın, pencere önünde otururken sokaktan şık elbiseli bir delikanlının geçtiğini görür. Kızına bağırarak, “*Kızım, kızım! Altmış akıllı, yetmiş fikirli, saçları ipek, güzel kızım! Bana bir su getir de içeyim!*” der. Atın üstündeki delikanlı, kadının sözleri duyunca

atından iner ve kapıyı çalar. Kadına, kızıyla evlenmek istediğini söyler. Kadın, kızını bu üstü başı düzgün delikanlı ile evlendirir (Tezel, 2018: 230-231). Bazen şans, insanın kapısını çalar bazen de insan, şansın kapısını çalar. Kadın, kızının mürüvveti için şans yaratır.

İki Yılanla Evlenen Kız masalında, karısı ölen zengin bir adam kızını hocaya gönderir. Kızın babasında gönlü olan hoca, kıza eğitim verir. Bir yandan da kızı, babasının evlenmesi yönünde telkin eder. Kız, babasına evlenip kendisine cici anne getirmesi yönünde baskı yapar. Babası, kendisini kimsenin almayacağını söyler. Kız da hocasının çok iyi biri olduğunu ve onu almasını ister. Adam, kızının hocasıyla evlenir. Hoca, bir müddet sonra kızdan kurtulmanın yollarını aramaya başlar. Padişahın karısı her seferinde yılan doğurur. Yılanlar doğuma yardım eden ebeleri ısırp öldürür. Üvey anne, kızı ölsün diye ebe olarak saraya gönderir. Ölen annesi dile gelip kıza akıl verir. Kız, sorunsuz bir şekilde padişahın karısına doğum yaptırır. Altı yılan üstü insan bir oğlan doğar. Padişah da kızı altınlarla eve gönderir. Üvey anne, kıza iyi davranarak altınları alır. Büyüyen oğlan, kendisini okutan insanları ısırp öldürmeye başlar. Üvey anne, kızının oğlanı okutabileceğini söyler. Kız dayakla oğlanı okutur. Büyüyen oğlana ısırdığı için evlenecek kız bulamazlar. Üvey anne, kızını oğlana verir. (Şimşek, 2001: 106-107). Kadın, menfaati doğrultusunda çevresindeki insanları yönlendirmesini bilir. Hem üvey kızını her seferinde evden uzaklaştırır hem de altın, mücevher sahibi olur.

İnsanlar sahip oldukları akli her zaman doğru eylemler için kullanmayabilir. “Kendimizi başkasının yerine koymaya ve kendilerine karşı hareket ettiğimiz bir durumda başkalarının bizim karşımızda olmasının bize ne hissettireceğini fark etmeye yönelik ham bir kapasitemiz vardır.” (Küçükali, 2013: 95). İnsan eylemlerini yanlış olduğunu bile bile sırf menfaat elde etmek uğruna eylemlerine devam eder. Masal anlatılarında bazı kahramanların sahip oldukları akli kazanç sağlamak için kullandıkları görülür. Etik olmayan akıl yürütmenin diğer bireylere vereceği zarar masal anlatılarında gözler önüne serilir.

2.1.10. Hayvan karakterlerinde aklın işlenişi

Masallarda eğlendirme fonksiyonunun arka planında öğreticilik yatar. Çocuklar, masal anlatıları aracılığıyla önemli değerleri de öğrenir. Her şartta doğruyu söyleme, dürüst olma, akli kullanma, her söze itibar etmeme, emanete ihanet etmeme, zor durumda olana yardım etme, kibirli olmama masalda işlenen değerlerden bazılarıdır. Bu değerler, masal atmosferinde dikkat çekici halde dinleyicisine aktarılır. Değerlerin aktarımında dikkati çekmek ve kalıcılığı sağlamak için hayvan kahramanlara yer verilir. “Çocuklar niçin hayvan masallarına ilgi duyar, sorusuna cevap vermek herhâlde çok zor olmasa gerek. Çünkü hayvan masallarının kahramanları genellikle hayvanlardır. Çocuklar, doğuşlarından itibaren hayvanlara özel bir ilgi duyarlar. Daha sonra hayvanlar, onların hafızalarında yer eder ve her zaman hayvanları severler. Bu sebeptendir ki, çocuklar hayvan masallarını diğer masallardan daha çok sever ve ilgi duyarlar. Hayvan masalı dinleyen çocuk, bir taraftan hayvanlar hakkında bilgi öğrenir, diğer taraftan da sonuçta verilmek istenen iletiyi algılar.” (Bakırcı, 2010: 49). Küçük yaş grubundaki çocukların ilgi odağındaki hayvan kahramanlar, masal dünyasında kendisine yer bulmuştur.

Hayvan masalları ders verme amacı güttüğü için diğer masallara göre kısadır. Yine bu masalların gerçekte ilgisi yok denecek kadar azdır. Hayvan masallarını okuyan çocuklar sembolik olarak anlatılan olaylardan ders alır. Hayvan masallarının olumlu işlevlerinin yanında olumsuz işlevleri de vardır. Özellikle şiddet içeren hayvan masallarında, yırtıcı hayvanların diğer hayvanları hunharca yemesi, güçlü olan hayvanların güçsüz olan hayvanlara eziyetler etmesi küçük çocuklar

üzerinde olumsuz etki bırakabilir. Genel olarak hayvan masallarına bakıldığında ders verme ve çocuklara değer eğitimi kazandırma hususunda hayvan masallarının önemi büyüktür. “Çocukların çok sevdiği masallarla eğitim son derece tesirli bir yoldur. Muayyen bir yaşa gelmeden çocuğa istenilen şekli verebilmek çok kolaydır. Çocuğu karşınıza alıp şunu yap bunu yapma diye emir vermeye kalkarsak çocuk ya isyan eder veya bir kulağından girip öbür kulağından çıkar.” (Seyidoğlu, 1977: 48). Küçük yaş grubundaki çocuğa bir şeyler öğretmenin en güzel yolu, rol model göstermektir. Çocuklar, dinledikleri/okudukları masallardaki hayvan kahramanları kendilerine örnek alıp gerçek hayatta benzer davranışlar sergileyecektir.

Hayvanlar, en eski dönemlerden itibaren Türk kültüründe kendisine yer bulmuştur. İslamiyet öncesi Şamanizm inancında hayvan kùltleri önemli yer tutmakta öyle ki Şaman giysileri çeşitli hayvan tipinde yapılmaktaydı. Şaman, hangi hayvan tipindeki elbiseyi giyerse o hayvanın özelliklerine sahip olurdu. “Bu da Şamanın giydiği elbisenin, temsil ettiği hayvanın şekline büründüğü ve gücünden yararlandığı anlamını taşır.” (Türkan, 2008: 138). Şamanın görevini yerine getirebilmesi için yardımcı unsurlara ihtiyacı vardır. Hayvanlar da bu unsurlardan biri olmuştur. Türk göçebe hayatında hayvanların önemi büyüktür. İnsanlar, hayvanların etinden, sütünden, yumurtasından, derisinden, gücünden faydalanmıştır. Kuran-ı Kerim’de hayvanların, insanlar gibi bir sınıf olduğuna değinilmiştir. “Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp rablerinin huzuruna getirileceklerdir.” (Enam suresi, 38.Ayet). Ayette hayvanların da insanlar gibi ümmet, düzenli topluluk oldukları dile getirilmiştir. Yaradılışı insanlıktan önceye dayanması hayvanlara ayrı bir kutsallık katmıştır. Hayvanlar maddi, manevi faydalarının yanında sembolik olarak da anlatılarda yer bulmuş ve insanların duygularını, mesajlarını anlatmada somut birer unsur olarak kullanılmışlardır. Toplumun içinde bulunduğu sosyal, siyasi, ekonomik yapının edebi anlatılara sirayet etmesi kaçınılmazdır. Masal anlatılarında kahraman sıfatındaki hayvanlar irdelendiğinde, o ürünün oluştuğu bağlam hakkında bilgi edinilir. Toplumu oluşturan bireyler, insan üzerinden anlatamadıkları duygu ve düşüncelerini hayvanlar üzerinden sembolik olarak aktarır. “Semboller gerek içerdikleri anlam zenginliği gerekse insanlık tarihinin algılamalarından aktarıla gelen unsurlara sahip olmaları yönüyle insan hayatında kelimelerden daha işlevsel ve etkileyici bir rol üstlenebilmiştir. Bu sembollerden öne çıkanlardan birisi de hayvanlarla ilgili olanlardır.” (Çatalbaş, 2011: 49).

“Kendisinden üstün güçlere sahip olan hayvanlar, dünyayı tanımaya çalışan ilkel insanın zihninde farklı inançların doğmasına sebep olmuştur. Kendisinde olmayan güçlere sahip olan hayvan, kas gücü, görüş keskinliği, güçlü koku alma duyusu ve yön bulma yeteneği ile ilkel insanın zihninde mükemmelleştirilmiştir. Hayvan, ilkel Türk insanının zihninde insan olmayan, endişe veren bazen de yüceltilendir. Aynı zamanda çok yakın, çok alışıldık olan ve bu sebeple de güven duyulan bir canlı türüdür.” (Roux 2005: 70). Anadolu insanı başta içli dışlı olduğu hayvanlar olmak üzere birçok hayvanı sembolik masal anlatılarına yansıtmıştır. Türk masallarında en çok bahsi geçen hayvanların, tilki, karga, ayı, eşek, aslan, kurt olduğu görülmektedir. Bu hayvanların yanı sıra masallara koyun, kurbağa, serçe, öküz, köpek, deve, tavuk, horoz, fare, çakal, yılan, keçi, kedi gibi hayvanlar da kahraman olmaktadır. Halk anlatılarına konu olan hayvanların, o toplumun yaşam ortamı ve dini inanışlarıyla ilgisi büyüktür. Konar-göçer bir yaşam süren Anadolu insanının yaşadığı coğrafya göz önüne alındığında içli dışlı olduğu hayvanlar da tilki, ayı, eşek, kurt, öküz, koyun, tavuk, keçi olacaktır. İnsanlar hayvanlar üzerinden mesajlarını aktarırlar.

Hayvan masallarının ders verme amacı taşıması, olayların hayvan kahramanlar arasında bazen de insanlarla hayvanlar arasında geçmesi, diğer masallara göre kısa olması, gerçeklikten uzak olması, kalıplaşmış ifadelerin pek olmaması gibi özellikleri vardır. Hayvan masallarıyla çocuklar evrensel değerleri öğrenir. “Hayvan masalları, insanoğluna gerçeği gösteren, erdemli olmayı öğreten metinlerdi.” (Ataç, 2001: 9). Çocuklar, masallarıyla kurnaz, iyi, kötü, samimi, sahtekâr, cesur, korkak, dürüst, sorumlu gibi soyut kavramları hayvanlar üzerinden zihninde somutlaştırıp öğrenir.

Masal anlatılarında en çok karşılaşılan hayvanlardan biri tilkidir. Tilki, genellikle kurnazlığı ve çok seri bir şekilde aklını kullanmasıyla öne çıkar. Tilki, yırtıcıdır, çekinmeden saldırır, öldürür ve bunları kurnaz bir şekilde yapar. Tilki, avını ele geçirebilmek için her türlü hileye başvurur, yeri geldiğinde avdan vazgeçmiş görünür, dost tavırlarıyla avını tuzağa düşürür. Tilkiye kurnazlık sıfatı, avlarını ele geçirme sürecinde aklını kullanması nedeniyle verilmiştir. Bu kurnaz hayvan, her türlü iklim koşullarına kolayca ayak uydurabilir. Hayvanlar âleminde sosyal ilişkileri zayıf olup yaşamlarını yalnız sürdürür. Eğer bir hayvan ile sosyal yakınlaşma içerisindeyse tek amacı menfaattir.

Kurnaz Tilki masalında, kaplanın biri bir tilkiyi yakalar. Tilki kuyruğunu gösterip burnunu yukarı kaldırarak: “Beni yiyemezsin. Ben işte bu büyük ormanın patronu olmak için geldim.” Kaplan şöyle bir düşünür ama onun sözüne inanmaz. O zaman tilki:

“Arkadaş, eğer inanmıyorsan benimle birlikte ormana gel. Orada yaşayan hayvanların benden nasıl korktuklarını kendi gözünle görürsün.” der. “Haydi, öyleyse görelim.” diyerek kaplan, tilkiyi takip eder. Tilki onun önüne düşüp dikkatlice yürür. Kaplanı görenlerin korkudan ödü patlayıp sağa sola kaçışarak birdenbire ortadan yok olurlar. Kuşlar yuvalarından uçarak kaçışırlar. Tilki kaplana:

“Arkadaş herkesin benden korktuğunu şimdi kendi gözünle gördün.” der. O zaman kaplan:

“Sen gerçekten çok güçlüymüşsün. Bütün hayvanlar sana hürmet edip, senden korkuyorlar. Seninle çekişip kötü olmayayım.” diyerek tilkiyi bırakır. Böylece kurnaz tilki kurnazlığıyla ölümden kurtulur. (Bakırcı, 2010: 459).

Kurnaz Tilki masalında, rakibi kaplanın karşısında kas gücü olarak güçsüz bir tilkinin aklını kullanarak canını kurtarması ele alınmıştır. Tilki sembolü arkasında çocuklara verilmek istenen gizli anlamlar vardır. İnsanlar, tecrübelerini, düşüncelerini açıkça söyleyemedikleri zamanlar, çeşitli sembollerle üstü kapalı bir şekilde anlatırlar. “Masal, çocuk ruhunu besleyip hayal dünyasını zenginleştirirken çocuğu hayata, dolayısıyla geleceğe hazırlar.” (Karatay, 2007: 471). Başta çocuklar olmak üzere masal dinleyicileri/okuyucuları, masallardaki kötü durumların içinden aklını kullanarak sorunsuz bir şekilde çıkmayı başaran tilkiyi görünce benzer bir durum yaşadığında ümitsizliğe kapılmayıp aklını kullanma konusunda bilinçlenir. Masal dinleyicilerinde problem çözme becerileri gelişir. Masal kahramanı olan tilkinin akıllı olmasının yegâne sebebi, diğer yırtıcılara göre güçsüz olmasıdır. Tilki; aslan, kaplan, ayı, kurt, köpek gibi hayvanlarla boy ölçüşemez. Aslan, kaplan gibi vahşi hayvanların yakaladıkları büyük avları yakalayamaz. Cüsse olarak iri ve yırtıcı olan hayvanlara karşı tilkinin en büyük silahı aklıdır. Aklını kullanarak gücünün yettiği hayvanları gafil avlar. Aklını kullanarak, kendisinden güçlü hayvanların elde ettiği avlardan faydalanır. Köşeye sıkıştığı durumlarda içinde bulunduğu zor durumdan aklını kullanarak kurtulur.

Kurnaz Tilki masalında tilki, kendisinden çok çok güçlü olan kaplan tarafından yakalanır. Tilkinin kaplana karşı fiziki olarak savunma yapması mümkün değildir. Tilki, aklını kullanarak kendisinin tehlikeli, korkulan bir hayvan olduğuna kaplanı inandırır. Masaldaki tilkinin kendine ait

bir karakter yapısı vardır. Masallarda kahraman olarak hayvanların kullanılması aslında hayvanların insanları sembolize ettiğinin göstergesidir. Masalda, her ne kadar karşımızdakine göre fiziki açıdan güçsüz de olsak aklımızı kullanarak bu güçsüzlüğü yok edebiliriz mesajı verilir. Masal dinleyicisi veya okuyucusu masaldan edindiği mesajla aklın gücünü gerçek hayatta kullanabileceği kanısına varır.

Âlim ile Tilki masalında, âlim bir adam vardır. Bu adam bir gün bir diyardan başka bir diyara gider. Atına biner, kılıcını kuşanır ve düşer yola. İlerlerken çok uzaktan bir ses duyar:

- İmdat, imdat, diye.

Bu adam ses nereden geliyor, diye etrafına bakar. Çok uzaktan bir yerden dumanlar yükseldiğini görür. O tarafa gider ve bir yılanın alevler içinde yanmak üzere olduğunu görür. Atını alevlerin içine sürer. Yılanın yandığını gören adam:

- Seni kurtaracağım belime dolan, der.

Yılan beline dolanır ve adam ateşin içinden yılanı kurtarır. Biraz uzaklaşınca adam:

- Tamam, kurtuldun. Yangından uzaklaştık, artık belimden çözül, der. Yılan:

- Olmaz ben seni yiyeceğim, der. Adam:

- Ben sana iyilik yaptım. İyiliğe karşı kötülük olur mu, der. Yılan:

- Kurtarmasaydın, der.

Adam: - O hâlde beni yiyeceksen bir şartım var, der. Yılan:

- Tamam. Ne şartın varsa kabul ediyorum, der. Adam:

- Üç kişiye bunu soracağız. Eğer ye derlerse yersin, yeme derlerse sen yoluna ben yoluma devam ederiz, der.

Yılan:

- Tamam, der.

Yürüyüp, giderler. İlk olarak ata rastlarlar, olayı anlatırlar. At da kendi başından geçen bir olayı anlatmaya başlar:

Ben zamanında yarış atıydım. Sahibime birincilikler kazandırdım, ondan sonra yaşlandım beni çifte koştı, iyice yaşlanınca da beni böyle ortalığa attı. Sen de insanoğlusun, seni yesin, der.

Biraz yürüdükten sonra öküzle karşılaşır ve olayı öküze de anlatırlar. Öküz:

- Ben zamanında insanoğluna çok çalıştım, yaşlandım. Kesip yemediler, eti işe yaramaz diye beni böyle dışarı attılar, sürünüyorum, der. Yılan sorar:

- Evet, kararın ne, der.

Öküz:

- İnsanoğlu olduğu için ye, der. Adam:

- Bir kişiye daha soracağız o da ye derse yersin, der. Biraz yürüyüp bir tilki ile karşılaşılır.

Olayı tilkiye anlatırlar. Tilki:

- Bizim atalarımız iki kişiyi yan yana yargılar. Yan yana geçin, der. O sırada adama göz kırpar. Adam vurduğu gibi yılanı ikiye bölüp yılanı öldürür. Yılan öldükten sonra bu âlim adam:

- Tilki, sen bundan sonra insanoğlu arasında artık zekânla anılacaksın, kurnazlığıyla bilineceksin, demiş. (Demir, 2017: 472).

Âlim ile Tilki masalında, tilkinin aklını kullanarak bir âlimi kurtarması ele alınmıştır. Âlim kelimesi Arapça kökenli olup, Arapçada çok bilen, en çok bilen, ilim sahibi, bilen, bilgin anlamlarına da gelmektedir. Özellikle İslam toplumlarında âlimler, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere peygamberin hadislerini ve sünnetini bilen, tefsir, hadis, kelam gibi dini ilimlerin yanında fizik, matematik, astronomi, kimya gibi fen ilimlerine de vakıf olan, halkın ileri gelen

şahsiyetlerindendir. Toplumun diğer fertlerine göre âlimlerin bakış açıları daha geniştir. Olaylar karşısında bilgileri ve ihtisasları doğrultusunda karar alırlar. İnsanlar için içinden çıkamadıkları konularda âlimlere danışır. Âlimler müşkül işlerin çözümlenmesinde büyük rol oynarlar. Âlim ile Tilki masalında ise müşkül durumda olan âlimdir. Yanmakta olan yılan karşısında harekete geçip yılanı ateşin ortasından alıp çıkarır. Yılanın kendisini yeme durumu ortaya çıkınca at, öküz ve tilkiye danışır. At ve öküz, âlim lehine cevap vermez. Hayati tehlikesi olan âlim, tilkinin akli sayesinde yılanı öldürür ve kurtulur. İnsanlar arasında aklını en iyi kullananlardan biri olan âlimin, bir tilkiden akıl alması masal anlatısının vermek istediği mesajla ilgilidir. “Masalı yaratan, yayan ve geliştiren çevreler hayvanları insani değerlerle yorumlar.” (Yardımcı, 2012: 30). Hayvanlar üzerinden insanlara mesaj iletilir. Masalda seçilen hayvanlar, insanların yüce varlığının bir özelliğini anlatır. Masalda yılan, nankör insanı temsil etmektedir. Yapılan bir iyiliğin muhatabı tarafından iyilikle karşılık görmesi gerekir. Toplumda huzur ve güvenin sağlanması insanlarda vefa duygusunun varlığına bağlıdır. Masalda yılanın nankörlük etmesi ile insanların bilgili ve yardımsever olmalarının her zaman fayda getirmeyeceği, insanlara yaklaşımda akılcı tutumun ön planda olması gerektiği mesajı verilir. İnsanlar, menfaati bitenin nankörlüğe başlayacağı mesajını alırlar. Masalda bilgiye sahip olmanın tek başına fayda getirmeyeceği, bu bilginin aklın denetiminde kullanılması gerektiği mesajı da verilir. Âlim, bilgi sahibi olmasına rağmen yılanın elinden kurtulamaz. Âlimin imdadına, aklını üst seviyede kullanan tilki yetişir. Tilki sahip olduğu akli kurnazlığa döker ve basit bir çözümle âlimi yilandan kurtarır. Masalda tilki akli temsil etmektedir. Bilginin akılla taçlandırılması gerektiğinin en güzel örneğini okuyucuya/dinleyiciye sunar. Masaldaki hayvan kahramanın akli, ‘Akıl akıldan üstündür.’ sözünün en güzel örneğini yansıtır. Birinin aklına gelmeyen bir durumun başkasının aklına gelebileceği mesajını verilir. Masalda insanların, hayvanlardan akıl alması hiç umulmadık insanın umulmadık çözümler getirebileceğini göstermesi yönünden önemlidir.

Masalların hayvan kahramanları arasında ‘güç’ denilince akla gelen aslandır. Aslan, gücünün yanında aklını da kullanan bir hayvandır. Akli ve gücü sayesinde orman hayvanlarına krallık yapar. “Hayvan masallarının gerçeklikle ilgisi yoktur. Ancak insanlar arasındaki günlük yaşam ilişkisi hayvanlar arasında da görülür.” (Bakırcı, 2010: 30). Akıllı olan insan liderlik eder. Hayvanlar âleminde de aslan bu vazifenin biçilmiş kaftanıdır. Aslan, kimi zaman kendi işini kendi görür kimi zaman da diğer hayvanlar arasında görev dağılımı yapar. Aslan, aklını kullandığı müddetçe sözünü dinletir. Aslan, yaptığı işlerde aklını kullanmazsa elindekileri kaybeder. Bir Afrika atasözü: ‘Aslan ormanın kralı olabilir ama filin önünde durmaması gerektiğini bilir.’ der. Aksi durumda aslan aklını kullanmazsa sonu hüsrana olur.

İhtiyar Aslan, Arslan Padişah, Aslanın Ölümü, Aslan Yavrusunu Büyüten Kedi, Kedi ve Fareler, (Bakırcı, 2010: 457, 470, 502, 616, 619) adlı masallarda, ormanın kralı olan aslan karşındakinin aklına yenik düşer. Aslanla yolları çakışan kahramanların, böylesine güçlü, yırtıcı bir kahramanlar baş edebilmelerinin tek yolu akıldır. Akıl sayesinde imkânsız denilen her şey olabilir bir hale getirilir. Fare, kedi, tilki, köpek, eşek, koyun gibi hayvanlar aslana göre güçsüz de olsalar akılları sayesinde aslanı alt ederler. Aklını kullanamayanlar ise aslanın avı ya da kölesi olurlar. *Aslan ile Tilki* (Demir, 2017: 489), *Aslan ile Turna, Aslan ile Tilki, Aslan ile Köpek* (Bakırcı, 2010: 506, 572, 723) adlı masallarda ise aslan, akli ile ön plandadır.

İhtiyar Aslan, Tilki ile Yılanın Arkadaşlığı, Tilki ve Sincaplar, Turna ve Çakal, Akıllı Porsuk, Mızıkacılar, Kedi ve Fareler, Tavuk Tilki ve Fare, Tozlu Bey ile Tilki (Bakırcı, 2010: 457, 478, 488, 490, 495, 595, 619, 633, 647) adlı masallarda, aklını kullanan hayvanların av olmaktan

kurtuldukları veya kendilerine av buldukları görülür. *Turna ve Çakal* adlı masalda, ala karganın kendisine oldukça iri ve kuvvetli olan çakalın tuzağına düşmediği, aklını kullanarak çakalı tuzağa düşürdüğü ve öldürdüğü anlatılır. Genelde masalarda çakal, kanatlı hayvanları kurnazlığıyla bir şekilde tuzağa düşürürken bu masalda karganın akıllı, çakalın sonu olmuştur. Ummadık taş baş yarar, atasözünün bu masalda hayat bulduğu görülür. *Kedi ve Fareler* adlı masalda, fareler kendilerine musallat olan kedi nedeniyle meclisi toplarlar. Toplanan ihtiyar fareler, çözüm önerisinde bulunan genç fareyi dinlemezler. Kedinin zulmü artıp ihtiyarlar fareler de çözüm bulamayınca genç farenin bulunduğu çözüm dinlenir. Genç farenin önerisi ile kediye zil takarlar. Böylelikle kedinin gizli bir şekilde kendilerine yaklaşıp zarar vermelerini engellerler. Bu durum akıl yaşı ile biyolojik yaşın bir olmadığını gösterir. Masalda biyolojik olarak yaşlı olmanın tek başına akıl göstergesi olmadığı, bilginin ve tecrübenin de önemli olduğu mesajı verilir. *Tozlu Bey ile Tilki* adlı masalda, değirmencinin yakaladığı tilki kendisini azat etmesi karşılığında değirmenciye zenginlik vaat eder. Tilki, sahip olduğu akılla devin sarayını ele geçirir ve değirmenciye padişahın kızıyla evlendirir. Bu masalda bir hayvanın, insana akıl verdiği görülür. Masal dinleyicisine, fayda veren her türlü aklın önemli olduğu anlatılmaktadır. İnsan, doğanın yasalarından hareketle hayatını şekillendirir. Fakat doğru ve yanlışın ölçütü insanın kendisindedir. Masaldaki tilki, aklını kullanmada ustadır. Hayatını kurtarmak için değirmenciye maddi kazanç sunar. Bu maddiyatı da etik olmayan yollarla elde eder. Belki de masalda insanların hayvani duygularına, isteklerine atıfta bulunulmuştur. İnsanlıktan çıkıp hayvani arzular peşinden koşmanın akıllıca olduğu görünse de arka planda ahlaki olmadığı vurgulanmıştır.

Askere Giden Kız masasında, ihtiyar bir adamı zamanında askere gitmediği için ihbar ederler. Adamın kızı babasının yerine askere gitmek ister. Kız, zamanında ormanda bulunduğu atı görmek için ahıra girdiğinde atın bir hendek kazdığını görür. At, kendisini de götürmesini ister. Kız ve atı yola çıkar. Yolda giderken at, gelen kabilelerin hangisinin dost hangisinin düşman olduğunu anlamamanın yolunu kıza söyler. Padişahın yaptığı yarışmada kızın nasıl birinci olacağını söyler. Padişah oğlan bildiği bu kıızı, cinlilerin al öküzün pınarından su alması görevini verir. Atın verdiği akıl sayesinde kız, bu görevi de yerine getirir (Sakaoğlu, 2002: 297). Kız, askerlik yapacak bir vasfa sahip değildir. Karşılaştığı güçlükleri aşacak güce sahip değildir. Kızın zayıflığını, bir hayvanın akıllı ve yol göstericiliği kapatır.

Masallara birçok vahşi ve evcil cinsinden hayvan (tilki, kurt, ayı, aslan, çakal, kaplan, domuz, fil, tavşan, geyik, maymun, at, eşek, inek, öküz, keçi, koyun, kuzu, tavuk, ördek, köpek, kedi...) kahramanlık yapmaktadır. “Bu masalarda hayvanlar sembolize edilerek insanlara ders verme amaç edildiği için, her hayvanın sembolik bir anlamı vardır. Tilki, kurnazlığı; kurt, gücü, kuvveti, cesareti, hürriyeti; aslan, gücü, kuvveti; ayı, ahmaklığı; kaplumbağa, azmi, vb. sembolize eder.” (Bakırcı, 2010: 5-6). Masallardaki hayvanlar alegorik özelliktedir. Amaç, insanlara ders vermektir. “Geçmiş zamanın adalet kavramı insanlık tarihinin sosyal hukuk tarihini oluşturur. İnsanlık bu süreçte kendi hayalleri üzerinden aklını kullanarak kendini yönetme aşamasına gelmesi on binlerce yıl almıştır. Masal anlatıcısının bilinci, geçmiş zaman üzerine kurulmuştur. Geçmişte hayalen yaşanmış olan olağan veya olağanüstü dünyanın içinde bile bir düzen vardır.” (Önal, 2017: 285). Masal dünyasının hayvan kahramanları, akıllı kullanmanın önemini eylemleriyle gösterir. Anlatılar, dinleyicisini nesiller boyu akıllı kullanmaya yönlendirir. Bu yönlendirmede sembolize edilen hayvanların önemi büyüktür.

2.1.10.1. İnsana Akıl Veren

Masallar aracılığıyla okuyucu, kendisine sunulan yenedünya atmosferinde yeni şeyler öğrenir. Öğreticilik temelli olan hayvan masallarında insan özellikleri bahsedilen hayvanlara, okuyucuya doğruyu gösterme, okuyucuyu bilinçlendirme gibi gaye yüklenir. Kahramanı hayvan olan masallar, özellikle çocukların ilgisini daha çok çektiği için bireyler iç dünyalarında geçeneri, hayvan kahramanlar yaratarak dışa aktarır. Bazı anlatılarda hayvanların aklı kullanma yönüyle insandan üstün olduğu görülür. Kahramanların problemleri çözmek için hayvan aklına ihtiyaçları olur.

Denizatı masasında, üç kardeşten en küçüğü olan Mehmet ava çıkar. Sahilde kanatlı at görür. At, kıyıya yaklaşınca üzerine atlar. At, Mehmet'i suyun içine sürükler. Mehmet atın boynunu bırakmaz. Mehmet'e acıyan at, boğulmasın diye kıyıya çıkar. Denizatı kendisini karaya çıkarana ömür boyu hizmet edecektir. Denizatını eve götüren Mehmet'i kardeşleri kıskanır. Padişah'a misafir olmaya giderler. Yolda ağacın tepesinde parlayan bir cisim görürler. Mehmet'in atı uçtuğu için o cismi Mehmet alır. Parlayan şey, kuş tüyüdür. Mehmet sarayın karşısındaki eve, kardeşler ise saraya misafir olur. Padişah, karşı evden parlayan cismi görür. Mehmet istemeye istemeye tüyü padişaha verir. Padişah, tüyün sahibi olan kuşu ister. Mehmet, kellesi kesileceği için sıkıntılı şekilde atın yanına gelir. Durumu ata anlatır. At, *"Padişah'a git. Yüz tane kurbanı falanca çeşmenin başında kestirsin. Bir de ağılındaki en büyük koçu kestirsin, kuşlar da bu hayvanların leşlerine toplanır. Bu kanadın sahibi olan kuşların padişahı da koçun kuyruğuna konar. Onu yakalarsın. Ama çok çabuk yakalaman lâzım yoksa kuşlar seni hemen parçalar. Kuşu yakalar yakalamaz sırtına binersin, ben de seni kurtarırım."* demiş. Mehmet, attan aldığı akıl ile parlak tüyün sahibi olan kuşu yakalar ve saraya getirir (Yardımcı, 2012: 67-69). Hayvanlarda akıl konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Kimi araştırmacılar hayvanların otonom davranışlar sergilediğini kimi araştırmacılar da hayvanlarda akıl olduğu sonucuna varmıştır. "Vahiyden yani Kur'an'dan hareketle hayvanların aklının olup olmadığı mevzuu yeterince incelenmemiştir. Bunun için birkaç sebep zikretmek mümkündür: Önceliğin insan aklına verilmiş olması, hayvanların aklı ile uğraşmanın insanlık için bir fayda getirmeyeceği anlayışı bunlar arasında sayılabilir." (Gündüz, 2018: 123-124). Akıl yönüyle ikinci plana atılan hayvanların masalda kahramana akıl vermesi, insanın karşısındakinin aklını hafife almaması noktasında telkinde bulunmaktadır.

Papağan ile Kız masasında, evde canı sıkılan bir kız babasından kendisine papağan almasını ister. Baba pazardan papağan alır. *Papağan adama, "Ne olur, beni yavrularımdan ayırma, yoksa başınıza felaket getiririm."* der. Kız kafesi havalandırmak için açınca papağan, kızı alıp ıssız bir tepeye bırakır. Göl kenarında yüzünü yıkayan kızı gören padişahın oğlu, kıza âşık olur. Bu kızla evlenir ve nur topu gibi bir çocuk doğurur. Papağan gece gelip çocuğu götürür. Uykudaki kızın ağzına kan sürerek bir eline kâşık bir eline çatal tutuşturur. Padişah gelininden şüphe eder ama oğlu babasının sözüne önem vermez. Bir zaman sonra kız ikinci çocuğu doğurur. Papağan tekrar aynı oyunu oynar ve çocuğu götürür. Padişah gelini zindana attırır. Padişah bir gün halkına yemek yedirirken papağan, kadın kılığında ziyafete katılır. Üzerine kan dökülmüş ve bıçak saplanmış pilav sahanını padişahın önüne koyar. "Önündeki kanlı pilavı görünce çok sinirlenen padişah, "Siz delirdiniz mi? Pilavın üzerine kan serpilip de bıçakla yenilir mi?" diye köpürünce kadın, "Hiçbir kadın çocuğunu yer mi ki, sen kanlı pilavı bıçakla yiyesin?" demiş." Kadın, papağan kılığına bürünüp her şeyi anlatınca padişah, gelinini zindandan çıkarır (Yardımcı, 2012: 101-103). Papağan, ülkenin padişahına, bir olay karşısında aklını kullanması ve aklın sınırları çerçevesinde sonuca varması gerektiğini kıssa bağlamında gösterir.

Kırk Anahtar masalında, geçimini avcılıkla sağlayan adam ölünce en büyük oğlan ava çıkar. Bir kuşu takip eden oğlan yaşlı bir adamın evine gelir. Adam, çocuğa babasının arkadaşı olduğunu ve sedire oturmasını söyler. Sedire oturan çocuk, sedirin altındaki katran kazanına düşer ve ölür. Ortanca oğul, avlanmaya çıkar. İhtiyar adam babaya ve büyük oğlana yaptıklarını buna da yapar. Bu sefer ava gitme sırası en küçük oğlana gelir. Yanındaki köpek dile gelir ve oğlana, “Ben de seninle geleceğim. Ben ne yaparsam sen de onu yapacaksın.” der. “Önlerine çıkan adam oğlana, “Senin baban ve iki ağabeyin buradan geçti; onlar benim iyi dostlarımdı.” deyip oğlanı içeriye buyur etmiş. Sonra sedire oturmasını söylemiş. Fakat köpek sedire çıkmayıp kapının önüne oturmuş. Çocuk da kapının önüne oturmuş.” Adam çocuğu öldürmek için başka yol dener. “Adam “Acıkmışsınızdır; size yemek getireyim.” demiş. Mutfağa gitmiş ve yemeğin içine biraz zehir atmış. Sonra yemeği çocuğun önüne koymuş. Köpek yemeği koklamış ve yememiş. Bunu gören çocuk da yememiş.” İkinci kez çocuğu öldüremeyen adam kılıcını çekerek çocuğu öldürmeye kalkar. Daha atik olan çocuk, adamı öldürür (Yardımcı, 2012: 151-152). Köpek sadık, güvenilir hayvandır. Masalda, tanıdık bir hayvanın aklının, yabancı bir insanın aklına uymaktan daha ehemmiyetli olacağı vurgulanır. İnsanın bildiğini, bilmediği ile değişmemesi gerektiği; herkese güvenilmemesi gerektiği iletisi, masal kurgusu içinde okuyucuya/dinleyiciye verilir.

Bülbül Sesi masalında, ülkenin padişahı ölür. Padişahın üç oğlu babalarının nasıl biri olduğunu amcalarına sorar. Amcaları, babalarının bülbül sesine âşık olduğu için bülbülü bulma umuduyla sürekli seyahate çıktığını söyler. Çocukları da babalarının aradığı bülbülü bulmak için seyahate çıkar. Büyük oğlan doğuya giden yola, ortanca oğlan batıya giden yola, en küçük oğlan da tehlikelerle dolu, çıkmaz yol denilen yola doğru gitmeye karar verir. Yolda giderken en küçük oğlanın atı ona, “Yollarının üzerinde üç engel olduğunu ve buralarda ölüm pahasına mücadele etmek zorunda kalacağını” söylemiş. Eğer bu mücadelelerden mağlup çıkarsa öleceğini; galip çıkarsa da rakibini öldürmeden önce biraz düşünmesi gerektiğini söylemiş.” Oğlan, yolda karşılaştığı düşmanlarla savaşır. Onların sırtını yere getirip öldüreceği zaman atın söyledikleri aklına gelir ve öldürmez. Üç düşmanın da kız olduklarını görür. Üç kızı öldürmeden bırakır. Atın ve üç kızın verdiği akılla bülbülü de bulan oğlan, saraya geri döner (Yardımcı, 2012: 157-161). En küçük kardeş, amaca giden çetrefilli yoldaki engelleri atının kendisine verdiği akılla aşar. “Bozkır Türkü, Çobanlık hayatında hemen bütün varlığını borçlu olduğu, hususî ad ve unvanlar verdiği, törenle gömdüğü ata, gerektiğinde konuşan, zekâ sahibi, gökten inmiş, bir nevi kutsal hayvan gözü ile bakmıştır.” (Kafesoğlu, 1997: 221). Anadolu insanının kutsal saydığı bir hayvanı, masallarda akıl alınan bir canlı olarak göstermesi gayet doğaldır.

Avcı Ahmet masalında, Avcı Ahmet’in nasihatine uymayan oğlu, yasak bölgeye avlamaya gider. Beyaz bir yılanın diğer yılanı yuttuğunu görür. Ayrılmaları için taş atar ve iki yılanı da yaralar. Yılan cinni padişahının kızıdır. Yaralandığını babasına söyler. Babası da oğluna, gidip Avcı Ahmet’in oğlunu öldürmesini ister. Oğlan insan kılığında köy odasına gider. Avcı Ahmet’in oğlunu, başkasına olan biteni anlatırken duyar. Kız kardeşinin başkasıyla ilişkisi olduğunu öğrenir. Cinni padişahının oğlu, Avcı Ahmet’in oğluna, “Ora eletince babam senin ifadeni alınca sana der ki: Dile benden ne diler sen dediğinde sağlığını dilerim diyeceksin. Benim sağlığımın faydası yok, dile benden ne diler sen der. O zaman diyeceksin ki padişahım başka bir şey dilemem, tükürürürsen, ağzıma bi tükürür der. Gene tekrar eder, başka bir şey dile der. Başka bir şey dilemem, tükürürsen ağzıma bi tükürür bi der. Senin ağzına tükürür dediğinde dünyadaki mahlukların hepsinin dilinden anlarsın der. Fakat sırrını kimseye demeyeceksin, dediğin takdirde ölürsün.” der. Nasihate uyan Avcı Ahmet’in oğlu, hayvanların dilini anlamaya başlar. Karısı, Avcı

Ahmet'in oğluna sırrını söylemesi için baskı kurar. Avcı Ahmet'in oğlu, sırrı bilinirse öleceğini söylediği halde karısı baskıya devam eder. Avcı Ahmet'in oğlu da koyunları otarıp gelince anlatacağını söyler. Koyunun biri sudan karşı yakaya atlar. Koça da geçmesi için baskı yapar. Koç, geçemeyeceğini ve boğulacağını bildiği için koyuna, "*Ben olacağıma başka biri olsun, ben Avcı Ahmet'in oğlu gibi akılsız değilim.*" der. Avcı Ahmet'in oğlu, koçun söylediklerinden kendine pay çıkarır. Eve gidince kendisine baskı yapan karısını öldürür (Alptekin, 2002: 224-229). Hiçbir şey sebepsiz değildir. İnsanlara verilen akıl da bir sebebi vardır. "Akıllı ve düşünen kişiler, sebeplerin dış görünüşlerine ve ilk halkalarına takılıp kalmazlar." (Ergün, 2016: 148). Avcı Ahmet'in oğlu, hayvanlardan aldığı akıl sayesinde karısının niyetini anlar ve kendisini ölüme sürüklemek isteyen karısından kurtulur.

Askere Giden Kız masalında, yaşlı bir adamın üç kızı vardır. Ortanca kızı, babasını askerlik yapmadığı için ihbar eder. Küçük kızı babasının yerine askere gitmeye karar verir. Ahıra girdiğinde tayın, ahıra hendek kazdığını görür. Tay, kızın kendisini de beraberinde götürmesini ister. Erkek kılığında askere giden kız, iki kafilé asker görür. Hangisinin düşman olduğunu anlayamaz. Tay, kıza akıl verir. Kız da tarafı olduğu kafiléyle birlikte savaşır. Savaştan sonra padişah, kazılan hendeği atı ile geçene kızını verecektir. Atın yardımıyla hendeği geçerler. Padişah, kızını erkek sandığı kıza verir. Kız, taydan aldığı akılla Leyli kırsığı yakalar, cinlilerin çeşmesinden su getirir. Kız, Allah tarafından oğlan yapılır (Sakaoğlu, 2002: 297-302). Makineleşmenin olmadığı dönemlerde insanların en büyük yardımcısı olan at, halk anlatılarında kahramanın en büyük yardımcısıdır. Masalda kız sorunların üstesinden gelebilmek için atın yol göstericiliğine ihtiyaç duyar. Atın akıl vermesi neticesinde amacına ulaşır.

Kör Dev masalında, padişahın gözleri kör olur. Gözlerinin iyileşmesi için kırk devin yaşadığı yerin ortasındaki ağacın yaprağının kurutulup padişahın gözüne sürülmesi gerekmektedir. Bu padişahın bir eşinden bir oğlu, diğer eşinden iki oğlu vardır. Oğlanlardan biri yanına altın, yiyecek, içecek alıp yollara düşer. Bu oğlan dolaşp geri gelir. Ağacı bulamadığını söyler. Ortanca oğlan da yanına altın alır, tavuk kızartması alır, çeşitli yiyecekler alır. Bu oğlan da yer, içer ve altınları harcar gelir. Padişahın diğer eşinden olan tek oğlu, yanına altın, yiyecek alıp yollara düşer. Uzun müddet yolculuk yaptıktan sonra karşısına bir köpek çıkar. Oğlan, heybesindeki kızarmış tavuklardan birini köpeğe verir, diğerini de kendisi yer. Oğlan, azığını toplayıp gidecekken köpek dile gelir. Köpek, "*Şu yol, gider selamete gelir; şu yol da geder gelmez yol.*" der. Köpek, oğlana önüne çıkacak engeller ve bu engelleri nasıl aşacağı hakkında bilgi verir. Oğlan, aldığı bilgilerle babasını iyileştirecek ağacın yaprağını elde eder (Şimşek, 2001: 68-69). İnsanın en iyi dostu olarak nitelendirilen köpek, masal anlatılarında da bir dost olarak kahramanların yardımına koşar, onlara akıl verir.

Bazı masallarda insan kahramanların yanında hayvan kahramanların da olduğu görülür. "İnsanın ahlâkî, sosyal ve insanî yönü, ahlâkî öğütler, tasavvufî kavramlar, çeşitli hayvan karakteri kullanılarak metaforik bir üslupla ifade edilmektedir. Böylelikle soyut kavramlar, ifade edilmesi güç tasavvufî ve felsefî meseleler bu metotla daha anlaşılabilir bir zemine kavuşturulmuştur." (Nur, 2017: 33). Hayvan kahramanların insanlara genel olarak iyi niyet amacıyla ya da mecburiyetten akıl verdikleri görülür. Kedi, köpek, at gibi hayvanların iyi niyetlerinden, vefalı olmalarından dolayı akıl verdikleri; tilki, çakal gibi hayvanların hayatlarının bağışlanması nedeniyle mecburiyetten akıl verdikleri görülür. İnsanların menfaatperest ve iyi niyet yönleri hayvanlar aracılığı ile metaforik bir üslupla verilir.

2.1.10.2. Çözüm Bulan

Aklını kullanan kişiler, diğer insanlara göre daha çok çözüm odaklıdır. Masalın itibari dünyasındaki hayvan kahramanlar için de durum aynıdır. Aklını kullanan hayvan, yemek bulma, yaşamını idame etme, içine düştüğü problemleri aşma konusunda başarılıdır.

Kedi, Köpek ve Yılanın Mükâfatı masalında, Keloğlan çocukların eziyet ettiği bir kedi, köpek ve yılanı kurtarır. Yılan, Keloğlan'dan kendisini ailesine götürmesini ister. Yılan, kendisini ailesine götüren Keloğlan'a, *"O zaman babamgile barmağınızdaki yüzzüğü isderim de yüzzük sihirlidir, istediğin vakit getirir."* der. Yılanın babası, Keloğlan'a yüzzüğü verir. Keloğlan, annesine padişahın kızını ister. Padişah, saray ister, altın ister. Yüzzük, Keloğlan'dan istenileni yapar. Padişah, kızını vermeden önce Keloğlan'ı takip ettirir. Keloğlan'ın yüzzüğü çalınır. Keloğlan, diyar diyar gezip yüzzüğü arar. Bir adada kendi sarayına benzer bir yapı görür. Keloğlan'ın kurtardığı ve beslediği kedi ile köpek plan yapar. Yüzerek adaya varırlar. Kedi bir fare yakalar. Yüzzüğü getirmeleri karşılığında fareleri yemeyeceğini söyler. Farelere, *"Siz guyrüğünüzü bibere batıracaksınız, varıp herifin hanımı yatırkana, yüzüne gözüne süreceksiniz. O gözünü ovalarken elinden haberi olmaz, yüzzüğü elinden alıp geleceksiniz."* diye yol gösterir. Kedi ile köpek yüzzüğü Keloğlan'a getirirler (Alptekin, 2002: 361-363). Hayvanlar, kahramanın yaşadığı sorunları halletmek için çözüm yolu bulurlar.

Ayı ile Tilki masalında, ayı ile tilki arkadaş olurlar. Tilki, ayının sırtına atlar ve sigara içmeye başlar. Sigaranın ateşi ayının kürküne düşer. Ayı yanmaya başlar. Tilki, yanan ayıya göle atlamasını söyler. Ayı, göle girince tilki de kaçır. Tilki, ayının kendisini yakalaması ihtimalini düşünerek değirmene gider ve kendisini una beler. Yola koyulan tilkinin karşısına çıkar. Ayı, tilkiden hesap sormak isteyince tilki: *"Arkadaş ben değilim o. Bak ben değirmenden geliyorum, üstüm başım un."* diyerek ayıdan kurtulur (Bakırcı, 2010: 468). Tilki, yarattığı bir sıkıntı sonrası zarar görmemek adına çözüm arayışına girer ve kendisini olası tehlikeden korur.

Tilki ve Sincaplar masalında, tilkinin biri çok acıktır. Karnını doyurmak için sincapların yaşadığı yere gider. Sincaplar da başka yere taşınmak için hazırlık yapmaktadır. Tilki, sincaplarla beraber gider. Sincapların taşındıkları yeni ağaca işaret koyar. Tilki gidince sincaplar, çevredeki tüm ağaçlara aynı işaretten koyarlar (Bakırcı, 2010: 488). Düşmana karşı yapılacak en iyi hamle, düşmana kendi silahıyla karşılık vermektir. Sincaplar çözümü, tilkinin kendi silahında yani akli kullanmakta bulur.

Tavşan ve Kurt masalında, tavşanın biri ormanda gezerken sırtına büyük bir taş düşen ve ölmek üzere olan bir kurda rastlar. Tavşan, güçlkle taşı kurdun sırtından alır. Kurtulan kurt, hemen tavşanın üstüne atlar. Tavşan, kurdun yaptığığın adil olmadığını ve bu durum için bilge ördeğe danışmayı teklif eder. Bilge ördek, kurt ile tavşan arasında yaşananları dinler. Ördek, olayın canlandırılmasını ister. Kurt yere uzanır ve taşı kurdun sırtına koyarlar. Kurt, tavşanın kendisini ilk bulduğu haliyle kalır (Uysal, 1993: 74). Kişi, zaman zaman problem yaşayabilir. Aklını kullananlar, kendisini problem sarmalına teslim etmez. Akılcı bir yaklaşımla problemi analiz eder ve problemin çözümünü sağlar.

Akıllı Kurbağa masalında, kurbağaların yaşadığı bir göl vardır. Gölde yaşayan kurbağaların bazıları yaşadıkları yerin pis koktuğunu öne sürerek temiz ve berrak suya sahip bir göle taşınmayı isterler. Başka göle göçmek isteyen kurbağalarla göçmek istemeyen kurbağalar arasında tartışma çıkar. Bir sonuca varamayan kurbağalar, yaşlı kurbağaya akıl danışmaya giderler. Yaşlı kurbağa: *"Temiz göle vardıktan sonra onu da iki günde kokutursunuz. Bu gölden göçmek yerine pisliği temizlersek bu gölün temiz gölden farkı kalmaz."* der. Yaşlı kurbağanın verdiği akıl üzerine

kurbağalar birleşerek gölü temizlerler (Ercilasun-Turan, 1989: 10-13). Var olan bir problemin farklı çözüm yolları olabilir. “Problem çözme, belirli bir durumla başa çıkabilme için etkili seçenekleri oluşturmayı, birini seçmeyi ve uygulamayı içeren bilişsel ve davranışsal bir süreçtir.” (Güçlü, 2003). Problem karşısında seçilen çözüm yolunun kalıcı ve etkili olması önemlidir. Yaşlı kurbağa, geçici çözüm yerine kalıcı çözüm önerisiyle problemi çözer.

Hayvan kahramanları vasıtası ile çocukların masal anlatılarına olan ilgileri, merakları artmaktadır. Gerçek dünyadaki insanların yerine hayvan karakterleri kullanılarak insanların hataları, iyi yönleri gösterilmeye çalışılır. Hayvan karakterler aracılığıyla çocukların yardımsever, vicdanlı, hakkaniyetli bireyler olmaları amaçlanır.

2.1.10.3. Kazanç Sağlayan

Kişinin eylemlerine kişisel çıkarları yön verir. “Düzgün bir akıl yürütmeye ait en göze çarpan engel, insanın benmerkezciliği ve sosyal merkezciliğidir.” (Küçükali, 2013: 94). Eylemler, her zaman etik çerçeve içinde olmayabilir. Bazı kişiler, başkasını umursamadan sadece kendi çıkarlarını düşünerek eylem gerçekleştirir. Kazanç temelli akıl yürütmeler masal anlatılarında da kendini gösterir. Masalın hayvan kahramanları, kendi menfaatleri doğrultusunda aklını kullanır.

Zilli Tilki masalında, zilli tilki, zilini bir ağaca asar. Bir sene sonra zilini almaya geldiğinde ağacın uzamış olduğunu görür. Çobana ağacı kesmesini söyler. Çoban kesmeyince kurda gider ve çobanın koyunlarını yemesini ister. Kurt yardım etmeyince çoban köpeğinden kurdu dövmesini ister. Oturan karı kocanın yanına gider. Kocadan karısını dövmesini ister. Koca, tilkinin isteğini yapmayınca tilki, “*Döverdin, dövmezdin derken o değildin bi yerden dolanmış, ordan bir ateş almış, gocanın sakalını dutuşdurmuş. Dutoşdurunca bunu goca garidan bilerek gakmış sobayı almış, sakalımı yaktın diye gariya girişmiş. Gariya girişince, gari da dutar evin önünde köpeğe girişir, dilkiyi govmadın, dövmedin.*” diye zaar. Köpek de dutar gorda girişir. Gurt dutar, goyunnara girişir, yeyip bitirir. Çoban nerden olduğunu bilemez. Baltasını alır, çama girişir, çamı yıkar. Çam yıkılırkına tilki gorkar, çamın patrdısından geçer.” Tilki hile ile bütün hayvanları toplar. Hayvanların çıkardıkları sestten korkan köylüler, köyü boşaltır. Köy hayvanlara kalır (Alptekin, 2002: 475-476). Var olan aklın kullanılma biçimi kimisi için tek yönlü olup sadece kazanç elde etmek için kullanılır. Tilki, sahip olduğu aklı hep kendi menfaati doğrultusunda kullanır.

Karga ile Tilki masalında, karganın biri gagasında bir parça etle ağacın dalına konar. Oradan geçen tilki, kargadan eti almayı düşünür. Akıllı tilki, başlar kargayı övmeye. Karga, tilkinin övgüleri karşısında kendinden geçer. “*Tilki benim ötüşümü duyarsa daha da över. Dur, ben ona bir öteyim.*” diye düşünür. Karga, “*Gak*” dediği an ağzındaki et parçası düşer. Tilki, eti alıp yer (Ercilasun, Turan, 1989: 106-107). Tilki menfaati doğrultusunda karganın kibrini fırsata çevirir. Tilki, problemi akıl süzgecinden geçirerek kendince en iyi çözüm yolunu faaliyete geçirir.

Tilki, Kaplumbağa ve Kene masalında, kaplumbağa, tilki ve bit arkadaş olurlar. Üç arkadaş, yolda bir avuç mısır görürler. Bu mısırları ekip çoğaltmaya karar verirler. Kaplumbağa tırnaklarıyla toprağı eşer, bit de mısırları getirip eker. Kaplumbağa ile bit çok çalıştıkları halde tilki yan gelip yatar. Mısırı biçince ellerine bir tabak mısır geçer. Tilki, bir tabak mısırın herkese yetmeyeceğini söyler. Yarışma yapmaya karar verirler. Harmana ilk varan tüm darıyı alacaktır. Bit, tilkinin ayağına yapışır. Tilki koşarak harmana varır ve oturur. Bit, kendisinin önceden geldiğini iddia eder. İkisi tartışırken her tarafı yara bere içinde olan kaplumbağa yanlarına gelir. İki av köpeği olan iki avcının tilkiyi aradıklarını ve kendisini dövdüklerini söyler. Bunu duyan tilki, mısırı bırakıp sıvışır.

Mısır, iki arkadaşla kalır (Bakırcı, 2010: 441). Yapılan hareketler, söylenen sözler içinde bulunan ortama göre farklı algılanır. “Karmaşık durumlarda, iyi görünen bireyler, sıklıkla herhangi bir somut durumda herhangi bir etik prensibin uygulanmasını doğru bulmaz. Aynı hareket kimilerinde etik övgü, kimilerinden kınıma alır.” (Küçükali, 2013: 96). Kaplumbağanın hareketi, etik kurallar çerçevesinin dışında olsa da tilkinin menfaatperestliğine karşı yapılan bir savunmadır.

Kedi ve Tavşan masalında, arkadaş olan bir kedi ile bir tavşan vardır. İki arkadaş, ormanda gezerken peynir parçası bulurlar. Buldukları peyniri, iki eşit parçaya bölmek için çok uğraşırlar ama beceremezler. Büyük parçayı almak isteyen arkadaşlar arasında çıkan tartışmayı duyan tilki, hemen gelir. İki arkadaş, peynirin eşit bölünmesi için tilkiden yardım isterler. Tilki, parçaları eşitlemek için büyük peynir parçasından yer. Büyük ısırdığı için bu defa diğer parça büyük hale gelir. Bir o parçadan bir bu parçadan derken peynir biter (Uysal, 1993: 71). Hilekâr bir karaktere sahip olan tilki, aklı sayesinde karşısındakine sezdirmeden menfaat sağlama özelliğine sahiptir. Aklını kullanmayan kedi ile tavşan, tilkinin ağına düşerler.

Fare ile Kedi masalında, hacca gideceğini söyleyen kedi, vedalaşmak için fareleri evine davet eder. Fareler, ziyafet veren kedinin evine giderler. İyi bir şekilde fareleri karşılayan kedi, tüm fareleri kaçamayacakları bir odaya doldurur. Kapıyı örten kedi, fareleri yakalar (Bakırcı, 2010: 618). Kişi, tercihlerine göre yaşamını şekillendirir. Kedinin amacı menfaat sağlamak olduğundan aklını bu yönde kullanır.

Kurt ile Tilki masalında, kurt ile tilki arkadaş olurlar. İki arkadaş köyün birine gider. Köylülere iş aramaya geldiklerini söylerler. Köylüler, tavuk ve koyunlar için güdecek adama ihtiyaçları olduklarını söylerler. Tilki, bu tür işler yapmadıklarını söyler. Bunun üzerine köylüler konuyu kapatıp başka konulardan konuşmaya başlarlar. Tilki bakar ki konu tekrar tavuk ve koyunlara gelmiyor, kendisi tavuk, koyun konusunu açar. Kendisinin çok iyi tavuk baktığını, arkadaşının da çok iyi koyun güttüğünü söyler. Köylüler de hayvanlarını kurt ile tilkiye emanet ederler (Alptekin, 1991: 96). Akıllı tilki, sohbeti kendi çıkarları doğrultusunda sürdürmeyi bilir.

Kurt ile Tilki masalında, ihtiyar bir kurt aç kalınca tilkinin yanına gider. Tilkiden yakaladığı avdan kendisine de pay vermesini ister. Tilki de beraber avlanmayı teklif eder. Tilki, kurdu çift süren bir çiftçinin olduğu yere götürür. Akşam olunca çiftçinin sabanını saklarlar. Sabah olunca sabanının olmadığını gören çiftçi, öküzleri serbest bırakarak sabanı aramaya başlar. Çiftçi uzaklaşınca tilki ile kurt, öküzün birini alıp kaçırlar (Alptekin, 1991: 54). Tilki ile kurt, hedeflerine ulaşmak için bir yöntem belirleyip çözüm oluştururlar.

Hayvan karakterler aracılığı ile çocuklara eğitim vermeye çalışılır. “Çocuklara yönelik kurgusal nitelikli metinler, en başta edebiyata dair metinler olmakla birlikte karakter eğitimi düşüncesine de katkı sağlar. Bu metinler, çocuğu doğrudan eğitmek amacıyla vücuda getirilmese de onda olumlu etki ve izlenimler bırakmayı amaçlar.” (Yılmaz, 2016: 313). Aklını menfaat elde etmek için kullanan hayvanlara masal dünyasında sıkça rastlanılır. Başkalarının zayıf noktalarından yararlanmak isteyen, kurulu düzeni kendi çıkarları doğrultusunda kullanan hayvanlar çocuklara gösterilerek bencillik ve menfaat üzerine değer eğitimi verilir.

2.1.10.4. Sıkıntı Gideren

Akıl, kullanıldığı zaman önemlidir. Akıl, kişiyi içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtarıyorsa değerlidir. Kişiye, ihtiyaç halinde yardımı dokunmayan bilgi, zekâ, düşünce gereksiz ağırlıktan başka bir şey değildir. Hayvanların, insan özelliği taşıdığı masal ülkesinde akıl en önemli sermayedir. Sürekli bir sıkıntıyla karşılaşan hayvan kahramanın tek çıkar yolu, kullanacağı akıldır.

Kurt ile Eşek masalında, kuraklık olunca kurdun biri açlıktan perişan olur. Derenin diğer yakasındaki adaya gitmek ister. Sandala bindiği sırada kurdun yanına tilki gelir. Birbirlerine zarar vermeyeceklerine söz verirler. Bu sırada yanlarına bir eşek gelir. Eşek de adaya gitmek ister. Üçü sandala biner ve adaya varırlar. Adada sadece ot vardır. Eşek ot yiye yiye şişmanlar. Kurt ile tilki ise yiyecek bir şey bulamazlar. Tilki, kurda eşeği yemeği teklif eder. Eşeği yemek için bahane ararlar. Herkes, kendi özelliğini söyleyecek diye şart koşarlar. Sırası gelen eşek: *“Ben de faydalı bir hayvanım. Benim de ayağımın altında bir yazı var. İnanmazsanız kurt gelsin, baksın.”* der. Kurt, yazıyı görmek için eşeğe sokulunca eşek şiddetli bir tekme atar. Canı ağrıyan kurt öyle bağırır ki tilki korkudan yüzerek dereyi geçer. Kurt ölür, eşek de adanın sahibi olur (Kaya, Yılmaz, 2021: 285-288). Eşek, az konuşan ama düşünen insanın sembolüdür. Eşeğe yüklenen bu erdem, “akıl yürütmeler değil, akıl yürütmeye giden melekeler olmasıdır. Yani akıllı başındalıktan bağımsız asıl anlamda iyi olmak ve karakter erdeminden bağımsız akıllı başında olmak olanaksızdır.” (Aristoteles, 2007: 129). Masalda eşek, iyi karaktere sahiptir. Kurt ile tilkinin hainliğine karşı, içine düştüğü sıkıntılı durumdan aklını kullanarak çıkar.

Kurnaz Tilki masalında, tilki nehirdeki balıkları nasıl yakalayacağı hakkında düşünürken kütüğün üzerinde durup balık avlayan iki martı görür. Tilki de martılarla beraber balık avlamak için kütüğün üstüne çıkar. Dengesini kaybeden tilki suya düşer. Kütüğü kendisine sal yapan tilki, kendisini denizin ortasında bulur. Tilki, yanına gelen köpek balığına: *“Denizde yırtıcı hayvan var mıymış, öğreneyim, diye çıktım. Bu gerçekmiş sende başka hayvan hala göremedim.”* der. Köpek balığı da denizde yırtıcı hayvanın çok olduğunu inandırmak için köpek balıklarını, ayı balıklarını, balinaları toplar. Hepsisi sıra sıra dizilir. Tilki de onların üzerinden atlayarak kıyıya ulaşır (Bakırcı, 2010: 451-452). Aklını kullanan, içinde bulunduğu her türlü sıkıntıdan sıyrılmasını bilir.

Kurnaz Tilki masalında, tilkinin biri kaplanın eline düşer. Tilki, ormanın lideri olacağını ve kaplanın kendisini yiyemeyeceğini söyler. Kaplan, tilkiye inanmaz. Tilki de kaplana beraber ormana gitmeyi teklif eder. Ormanda yürüten kaplanı gören tüm hayvanlar kaçar. Tilki de: *“Arkadaş herkesin benden korktuğunu şimdi kendi gözünle gördün.”* der. Kaplan, tilkiyi serbest bırakır (Bakırcı, 2010: 459). Zor durumda kalan kişi, dezavantaj unsurları avantaja çevirerek içinde bulunduğu problemleri giderebilir.

Akıllı Porsuk masalında, karnı çok acıkan kurt ormanda bir porsuk yakalar. İstifini bozmayan porsuk, kurda: *“Hey ahmak, sen bizi nasıl yiyeceğini dahi bilmiyorsun. Yiğitsen baban gibi ye.”* deyince kurt, babasının nasıl yediğini sorar. Porsuk da babasının yakaladığı porsukları, yolun sağına ve soluna üç defa fırlattıktan sonra yediğini söyler. Kurt da porsuğu yolun diğer tarafına fırlatır. Yerinden kalkan porsuk kaçıp kurtulur (Bakırcı, 2010: 495). Kişide acil durumlarda ortaya çıkan stres, kontrol altında olursa kişinin dikkatini toplamasına olanak sağlar. Porsuğun ölüm korkusuyla yaşadığı sıkıntı, aklını daha hızlı ve verimli kullanmasını sağlar.

Aslan ile Sıçan masalında, sıçanın biri uyuyan aslanın sırtına çıkıp zıplar. Aslan, sıçanı yakalar ve öldürmek ister. Sıçan, aslana: *“Bir gün size faydam dokunur, beni koyuverin.”* der. Aslan da sıçanı salar (Bakırcı, 2010: 502). Ölümün eşiğine gelen sıçan, söylediği akıllıca sözle aslanın elinden kurtulur.

Aslanın Derisi masalında, aslan diğer hayvanları etrafına toplar. Hayvanlara derisinin nasıl koktuğunu sorar. Dürüstçe cevap vermelerini ister. Yaşlı bir köpek, aslanın derisinin berbat koktuğunu söyler. Aslan sinirlenir ve köpeği parçalar. Söz alan eşek, aslanın derisinin saray bahçesi gibi koktuğunu söyler. Aslan, eşeğin yalanına sinirlenir ve eşeği parçalar. Aslan, sorusunu tilkiye sorar. Tilki: *“Biraz soğuk almışım.”* deyip işin içinden sıyrılır (Uysal, 1993: 72). İnsanlar,

yaşadıkları zaman diliminde her şeyi deneyip tecrübe edemez. Akıllı olan, başkalarının deneyimlerinden kendisine pay biçer. Tilki, köpek ve eşiğin başına gelenlerden akıl yürüterek içinde bulunduğu sorundan kurtulur.

Tilki ile Turna masalında, turna arkadaşı olan tilkinin inine girer. O esnada bir avcı gelip ini kazmaya başlar. Ölümün yaklaştığını hisseden turnanın aklına bir fikir gelir. İnin önünde ölü taklidi yapar. Avcı kolunu inin içine uzattığında eline turna gelir. Adam, ölü sandığı turnayı fırlatır. Turna çılgılık atarak uçunca adamın dikkati turnaya yönelir. Bu esnada tilki inden çıkıp kaçar (Bakırcı, 2010: 654). Ölüm eşiğinde olanın aklını kullanmaktan başka çaresi yoktur. İki arkadaş sıkıştıkları yerden aklını kullanarak kurtulur.

Yanlışlardan kaçınmak, sıkıntıları bertaraf etmek aklın görevidir. Aklın çizgisinde alınan kararlar, sıkıntıların giderilmesinde büyük rol oynar. Anlatılarda aklını kullanan hayvan kahramanların sıkıntılarını çok rahat giderdiği görülür. Verilmek istenen iletinin etkinliğini artırmak için hayvan karakterlere anlatı bünyesinde rol verilir. Kendilerini ve çevresindekilere sahip oldukları akılla sıkıntıdan kurtaran hayvanlar, gerçek dünyada olması istenilen akıllı bireyin karakterize edilmiş halidir.

2.1.11.Dev Tipinde Akıl

Masal dünyasının ilgi çekici ve fantastik yaratıkları olan devler, genellikle kahramanın karşısındaki düşmanlardan biridir. Devlerin kötü, olumsuz ününün belirginleşmesi için bazı masallarda iyi niyetli, akıllı, yardımsever huya sahip devler de masallarda kahraman olarak yerini alır. “Masal kahramanının iyi bir akıbetle ulaşmasına katkıda bulunan yardımcı dev, aynı zamanda kahramanın iyi bir insan oluşunun anlatıdaki ispatı gibidir.” (Bahadur, 2019: 122). Padişah, üvey anne, yenmesi güç yaratıklar, kötü niyetli insanlar tarafından zor göreve gönderilen iyi niyetli kahramanların yardımına dev, dev anası gibi yardımcı kahramanlar koşar.

Dev Dümbülkile masalında, padişahın nazlı bir kızı vardır. Bu kızın saçına bit düşer. Kız, biti öldürmek için tırnağının üstüne aldığı bit tırnak kadar olur. Tarağın üstüne aldığı bit tarak kadar olur. Bit, koyun kadar olunca padişah derisini yüzdürüp sarayın altına astırır. Kızını istemeye gelenlere bu etin ne eti olduğunu sorar. Kim bilirse kızını ona verecektir. Kız, sevdiği oğlana mektup yazar. Etin, bit eti olduğunu ve gelip kendisini almasını ister. Mektubu uzaktaki oğlana hizmetçisiyle gönderir. Yolda mektubu rüzgâr uçurup götürür. Mektup Dümbülkile’nin eline geçer. Gidip etin, bit eti olduğunu söyler ve kızı alır. Kız, Dümbülkile’nin ceset eti yediğini görür ve yemek yememeye başlar. Dümbülkile, kızın sıkıntısını anlamak için kızın annesi kılığına girer. Kıza sorar, “*Nasıl, adamdan memnun musun? -Heee, dor. -Ecep şele mi bele mi? -Yooook, aman Allah razı olsun, çoğ eyi. Dor.*” Kız derdini söylemeyince Dümbülkile, kızın babası kılığında gelir. Kızın derdini öğrenemeyince hizmetçisi kılığında gelir. Kız, derdini anlatır (Doğramacıoğlu, 2011: 145-151). Dev, amacına ulaşmak için akıl yürütür. “Akıl yürütme, bir konuda yeterli düzeyde kanıt ve bilgi sahibi olduktan sonra bütün etmenleri dikkate alarak düşünüp bir sonuca ulaşma sürecidir.” (Özdemir, 2017: 115). Dev, kızın derdini öğrenmek için akıllı bir yol izler. Sırayla kızın derdini anlatabileceği insanların kılığına girer ve sonunda amacına ulaşır.

Padişahın Üç Kızı masalında, ülkenin padişahı ölür. Yerine geçen padişah, akşam ışık yakılmaması emrini verir. Evleri kontrole giden padişah, ışık yanan bir evde konuşulanları dinler. Evde eski padişahın kızları yaşamaktadır. En büyük kız padişahın kendisiyle evlenmesi karşılığında, yırtılmayan bir halı yapacağını; ortanca kız bitmeyen yemek yapacağını, en küçük kardeş de padişaha saçları yıldız gibi parlayan bir kız ve bir erkek çocuğu doğuracağını söyler.

Padişah, üç kızı da alır ve vaatlerini yerine getirmelerini ister. En büyük ve ortanca kız, vaatlerini yerine getiremez. En küçük kız bir kız ve bir oğlan çocuk doğurur. Ablaları, kardeşlerini kıskandığı için yeğenlerini kaçırp dağa bırakır, yerlerine de kedi köpek yavrusu koyarlar. Dağdaki bebekleri, dev besler ve büyütür. Erkek çocuk, padişahla ava gider. Av malzemesi olmadığı için avda pasif kalır. Teyzeleri çocuğa, “*Sen padişahla ava gidip geliyorsun amma, sen hiçbir işden anlamıyorsun. Sana bir tüfek yahut filan yerde bir uçar at var. Sen bu atı getir. Bununla beraber sen de ava get.*”der. Uçar at, çocuğu büyüten deve aittir. Çocuk, devden atı ister. Dev, oğlana “*Oğlum buraya seni düşmanlık için göndermişler. Sen bu ata binemen. Hakikat suar amma sen bunu baş edemen.*”der. Ama çocuk inatla atı isteyince dev, oğlana “*Eee... Pekâlâ, garşıda bir çeşme var, at çeşmeden sulanır. Şimdi bu çeşmeyi zapatacaksın. Teknesine biraz rakı dökeceksin. At, öylen gelecek bu çeşmede sulanmak isteyecek. Tabi su olmadığından hayvan bi kokacak, bu kokuyu görüncek hayvan gerisin geri kaçacak. Terkar gelecek, mecbur galacak bu rakıyı içecek. Bu rakıyı içtiği zaman sarhoş olacak. Çeşmenin yanında hayvanın gemi var. Gemi hemen alırsın ve hayvana dakarsın. Yıkıldığı zaman atın üzerine hemen atlar çıkarsın. Üzerine bindiğin zaman havaya yükselmek ister, seni güneşte yakmak isteyecek. O zaman hemen gannının altına ineceksin. Altına geldiğin zaman da yere çarpmak isteyecek at seni. O zaman hemen üzerine çıkarsın.*”der. Devi dinleyen çocuk, atı yakalar (Alptekin, 2002: 241-247). Tecrübesiz olan oğlan, devin verdiği akılla, yakalaması çok zor olan sihirli bir atı himayesi altına alır.

Gülmez Padişahı masalında, Gülmez Padişahı lakaplı padişahın çocukları, babalarına takılan bu lakabın nedenini öğrenmek ister. Padişah, “*Ay oğlum vardı, amma neden gülmem bir bili min? Bir bakdığımda gün görünürdü, bir bakdığımda can görünürdü, bizim böyle bir aynamız vardı. Bir gır atlan beraber cin padişahları çaldı. Şimdi devlerin eline geçmiş, işde bu düzenden ben gülmem.*”der. Üç oğlu da ayrı yollardan aynayı bulmaya gider. En küçük oğlan devin evine gider. Aynayı bulma konusunda akıl ister. Dev, oğlana, “*Aaa... biz bunun için Deniz Güzeli’ne müracaat ederiz, varırsın bir gaya var, gayanın üsdüne çıkarsın, yatıverirsin, uzanıverirsin, o seni görür, bunun üzerine denizden bir güzel çıkar, denizin beri tarafından bahçesinden, çıkdıktan keyri üç dört goyunu yayılır orda, yayılırka gayanın dibinden tüben dedin miydi o seni görür ve goyunnar arkasına düşüverir gider. Bir annesi var onun der. İnsanoğlu, in min, cin min necisin der hem inim hem cinim dersin der. Seslenmemelik yapma der.*” Oğlan, devin verdiği tembihlere uyarak Deniz Güzeli’ni alır. Deniz Güzeli’nin yardımıyla aynayı alır (Alptekin, 2002: 266-277). Akıl kullanılması bir süreçtir. “Akıl bu süreçte elindeki verilerin doğru işlenmesi ve değerlendirilmesi için bilgi birikimine, tecrübeye ve sağlam temeli olan değer yargılarına gereksinim duyar.” (Özdemir, 2017: 120). Oğlan, amaca ulaşma konusunda tecrübeli olan devden akıl alır.

Hıyardan Şemşem Güzeli masalında, yaşlı bir kadına padişaha beddua eder ve “*Hıyardan Şemşem Güzeli’nin aşkına düş, onu bulamayınca oturma.*” der. Padişah, ata binip yola çıkar. Karşısına bir dev çıkar. Padişah, deve Hıyardan Şemşem Güzeli’nin yerini sorar. Dev de padişahı, ablası olan devin yanına götürür. Dev, oğlana, “*Şimdi burdan giden giden, bir kemer gapi, o kemer gapıyı indin mi, hayvanı bağlan giden. Hıyarlar havuzun içinde oynuyor, ordan birini alın geden.*” demiş. Devin aklına riayet eden padişah, Hıyardan Şemşem Güzeli’ni bulur (Alptekin, 2002: 453-457). “Hayatta her zaman güzel ve iyi şeyler olmaz. Bu gerçeklik karşısında bireyler sabırlı ve sebatlı olmalı, aklını kullanarak, dikkatini toplayarak karşılaştığı problemlerden kurtulmanın çarelerini aramalıdır.” (Türkmen, Sağlam, 2021: 238). Padişah, maruz kaldığı bedduayı devin akli sayesinde bertaraf eder.

Oduncu ile Abugüneş masalında, fakir bir oduncu vardır. Oduncu, her gün bir yük odun karşılığında padişahın bir altın alır. Oduncu, odun kırarken içi altın dolu bir odun bulur. Olan biteni gidip padişaha anlatır. Padişah da altınları getirmesi için veziri görevlendirir. Altınları çuvallara doldurduktan sonra vezir, oduncuyu öldürür. Altınları da kendi evine götürür. Padişaha da oduncunun yalan beyanda bulunduğunu söyler. Oduncunun oğlu, büyüyünce babası gibi odunculuk yapar. Vezir, oğlanın babasının intikamını almaya geldiğini düşünür. Vezir, padişaha sarayın eskidiğini ve fil kemiğinden bir saray yapmak gerektiğini söyler. Bu görevi oduncunun oğlunun yerine getirmesini ister. Oğlan, uzun bir yoldan sonra bir mağara görür. Bu mağarada dev karısı vardır. Oğlan, dev karısını emmeye başlar. Dev, süt evladı olduğu için oğlana zarar vermez. Oğlan, padişahın verdiği görevden bahseder. Oğlan, dev anasının verdiği akılla, fil kemiklerinden bir saray yapar (Demir, 2017: 287-289). Devler, masallarda her zaman kötü ve saf karakterli olmaz. Bazı masalların, “Mitik kahramanları olan devler, her zaman mücadele edilen olağanüstü bir güç değildir. Devlerin kimi zaman da kahramanın mücadelesinin olumlu bir akıbete ulaşması sürecine yardımcı olan Hızır rolünü üstlendikleri görülür.” (Bahadır, 2019: 125). *Oduncu ile Abugüneş* masalının kahramanı karşılaştığı güçlükleri devin verdiği akıl sayesinde aşar.

Devlerin masal dünyasında olumsuz intibaları vardır. Masal kahramanının baş düşmanlarından biri olma ününe sahiptir. İri ve korkutucu cüsselerine rağmen devler, aynı zamanda aptal olma özellikleriyle insanlarla girdiği mücadeleleri kaybeder. Devin güçlü, iri biçimine karşı insanoğlunun akli galip gelir. Bazı anlatılarda ise durumun tam tersi olduğu ve devlerin aklını kullandığı görülür. “Halk anlatılarında devler üstün bilişsel yeteneğe sahip varlıklar olarak belirir. Bu doğrultuda hile ve tuzaklarıyla büyük bir etkiye sahip yaratıklarındır.” (Özdemir, 2019: 290). Devler, özellikle aç olduklarında kurdukları tuzaklarla avlarını yakalarlar. Devler kimi zaman iyi niyetinden kahramana akıl verir. Kimi zaman da kendi menfaati doğrultusunda istediği bir nesneyi kahramanın getirmesi için kahramana akıl verir. Akıl veren devler, anlatılarda uzun ömürlüdür. Aklını kullanamayan devlerin cüsseleri iri olmasına rağmen kendisinden küçük insan veya hayvanların akılları karşısında sahip oldukları malları ya da canlarını kaybederler. Devlere karşı insanların galibiyeti aklın güçten daha önemli olduğu anlamı taşır. Devler duygularının tesirindedir. Duyguları, akıllarını sabote eder. Düşman olarak gördükleri insanların devlerle olan mücadelelerinde duyguları aklın kontrolündedir. İnsanlar duygularını istedikleri şekilde kullanır. Dev masallarında doğaya karşı en savunmasız özelliğe sahip olan insanın akli ile her türlü doğa olaylarına, iklim şartlarına, yırtıcı hayvanlara karşı kendini koruduğu yargısı çıkarılır.

3. MASALLARDA DELİ/DELİLİK MOTİFİ

3.1. Delilik Hakkında Genel Bilgi

Türkçede deli kelimesinin kökenine bakıldığında: “Deli kelimesinin en eski yazılı tespiti IX.- ve X. yüzyıllara aittir. Nitekim Eski ve Orta Türkçede “tilfe/ tilve”, “teli”, “telve”, “tilü” ahmak, budala, deli anlamlarındadır. Mâni ve Budist konulu Uygur metinlerinde deli “telve” şeklinde geçer. Aynı kelime Karahanlı dönemi metinlerinden Kutadgu Bilig’de “tilve” ve Kaşgarlı Mahmud’un sözlüğünde “teli”, “telve” ve bugünkü haline yakın “telü” şeklinde geçmektedir. Bu kelime Kıpçak ve Çağatay Türkçesi metinlerinde “tilbe” ve “tilber(e)” varyantında kalmıştır. Kıpçak Türkçesi metinlerinde ise “teli”, “delü”, “telü” ve “tilü” şekillerinde değişiklik gösterir. Eski Anadolu Türkçesinin erken dönem metinlerinde (Süheyl ü Nevbahar) ve XV. yüzyılda yazıya aktarılan Dede Korkut Kitabı metninde ise “deli/delü”, “delülük” gibi geçmektedir. Bugün deli sözcüğü Türk lehçelerinin hemen hemen hepsinde aynı anlamda kullanılmakta, ancak fonetik değişikliklerle söylenmektedir.” (Bayat, 2018: 30).

Foucault deliliği, bir insanı sorunlu olarak başkaları gibi düşünmek veya davranmaktan alıkoyan beyin organlarının hastalığı olarak tanımlar (Foucault, 2006: 277). Aynı havayı soluyan, aynı kültürün üyesi olan insanlar benzer düşünce yapısına sahiptir ve olaylar karşısından benzer yorumlarda bulunurlar. Aynı düşünce yapısına uygun davranmak normal karşılanır; aykırı düşünenler ise ötekileştirilir ve deli diye tabir edilir. “Delilik aklın karşısında çifte bir varoluş biçimine sahiptir; aynı anda hem öteki taraftadır hem de onun bakışları altında’dır. Öteki tarafta: delilik dolaysız farklılık, saf olumsuzluk, kendini reddedilemez bir âşikârlık içinde varlık-olmayan olarak ifşa edendir; delilik akla uygun’un yapıları içinde, hemen öyle olarak algılanan bir aklın tamamen yokluğudur. Aklın bakışları altında; delilik kendine özgü karakterleri, davranışları, dili, hareketleri, deli-olma- yanda bulunanlarından teker teker farklılaşan kendine özgü bir bireyselliktir.” (Foucault, 2006: 278). Akıllılık kavramının karşısına, delilik ve aptallık kavramları karşıt kavramlar olarak koyulur. Delilik, Foucault tarafından diğer insanlardan farklı olma, bireysel düşünme olarak tanımlansa da toplum bu kavramı olumsuz bir özellik olarak nitelendirir. Aklın önemini bilmek için akılsızlığı, deliliği, aptallığı bilmek gerek. Her ne kadar delilik/akılsızlık/aptallık ile akıllılık kavramları birbirinin zıttı anlamlara sahip olsalar da bir elmanın iki yarısı gibi yan yana gelince bütünlük oluşturmaktadır.

Türkçe sözlükte ‘deli’ kelimesi şöyle tarif edilir:

- Aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun.
- Coşkun, azgın.
- Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın.

Tariflere göre ister akli dengenin olmayışı ister normal dışı hareketlerde bulunmak ‘deli’ olarak tanımlanmaktadır. Bir davranışın delilik olarak sayılması için kültürel bağlamda karşılık bulmasıyla mümkün olur. Bir davranışın, söylemin ‘delilik’, bu eylemde bulunanın da ‘deli’ olarak sıfatlandırılması kültürle göre değişkenlik göstermektedir. “Şu kişi, bir delidir, demeyi olanaklı kılan tanıyıp bilme ne o an gerçekleşen ne de basit bir eylem olmayıp bu eylemi önceleyen, belli sayıdaki işlemlere ve özellikle, sosyal mekânın, değerlendirilme ve dışlama çizgilerine bağlı olarak, bölünmesine dayanır. Doktor, deliliğe sanki bu bir doğa olayıymış gibi teşhis koyduğunu sandığında, deliliğe ilişkin yargıda bulunmayı, işte bu eşiğin varlığı mümkün hale getirir. Her kültürün kendine özgü eşiği vardır ve bu eşik, o kültürün biçimine göre evrilir.” (Foucault, 2014:

98). Sahil kenarında giydiği mayo ile şezlong üzerinde uzanmış güneşlenen biri normal karşılanır ve kimse bu halinden ötürü kendisini kınamaz. Aynı kişi şehrin işlek caddesinde aynı şekilde güneşlenmeye kalksa toplum bu davranışı anormal olarak görür ve bu davranışta bulunan kişiyi deli olarak addeder. Türk kültüründe pazarcıların alışveriş esnasında standa çıkıp bağırması normal karşılanırken aynı davranışın Almanya’da, İngiltere’de yapılması delilik olarak nitelendirilir. Söz ve davranış, içinde bulunulan bağlamdan hareketle ele alınmalıdır. Delilik sadece akıl noksanlığı değil, aklın normal olana aykırı olması durumunu da içerir.

Louis A. Sass'ın tanımına göre delilik: “İnsan davranış ve deneyiminin düzenlenmesinde akılcı faktörlerin rolünün azaldığı ya da hatta kaybolduğu durumdur.” (Sass, 2013: 13). İnsanların söz ve eylemlerinin aklın kontrolünde olması gerekmektedir. Aklın egemenliğinden uzaklaşan söz ve davranışlar deliliğe davetiyedir.

Andrew Scull’a göre: “Delilik (büyük çaplı ve kalıcı akıl, zihin ve duygu bozuklukları) bütün bildiğimiz toplumlarda rastlanan, sosyal dokuya ve bizzat istikrarlı bir sosyal düzen anlayışına pratik ve sembolik düzeyde köklü güçlükler çıkaran bir olgudur. Deliliğin bir sosyal kurgu ya da yafta meselesinden ibaret olduğu savı bence romantik bir saçmalık ya da yararsız bir totolojidir. Melankoli ya da cinnet yüzünden duygularını denetleme yetisini yitirenler. Çoğumuzun algıladığı sağduyu gerçekliğini ve içinde yaşadığı zihinsel evreni paylaşmayanlar. Çevrelerindeki insanlarca hezeyan olarak nitelendirilecek sanrılar görenler ya da bunların var olduğunu ileri sürenler. Kendi kültürlerinin göreneklerine ve beklentilerine köklü biçimde aykırı davranışlar içine girenler. Toplumun onları vazgeçirmek için başvurduğu olağan düzeltici önlemlere aldırış etmeyenler. Taşkınlığın ve tutarsızlığın aşırı belirtilerini ya da bunaklığın garip biçimde açığa çıkmış zihinsel yaşamını sergileyenler. İrrasyonel olarak gördüklerimizin çekirdeğini oluşturan böyle kişiler, binlerce yıldan beri deli sayılan ya da benzer bir terimle nitelendirilen topluluktur.” (Scull, 2020: 14). Andrew Scull, kültürel yabancılaşmayı, toplum tarafından dışlananları, herhangi bir kalıbı girmek istemeyenleri, yoğun melankoliye girip denetimlerini kaybedenleri, akıl bozukluğu olanları deli tanımı içerisine almıştır. Delilik, bireyin diğer bireylerden farklı olmasıdır. Bu farklılık her zaman kötü algılanmamalıdır. Sanat, edebiyat, bilim dünyasındaki kimi insan zamanında deli diye etiketlense de yaptıklarıyla, ortaya koyduklarıyla insanlığa büyük katkılarda bulunmuş ve yol gösterici olmuşlardır. Delilik, tıbbi yönünün ötesine uzanan bir olgu olup herkesin anlayacağı bir terim değildir. “Aklın zıddı olan delilik, aynı zamanda aklın kavrayamadıklarına ulaşmanın yoludur.” (Bayat, 2018: 19). Akıl, her zaman menzile ulaşmada tek araç olamaz. Bazen akıllı devre dışı bırakmak gerekir. “Nitekim toplum, akıllı geçinmeyi yeğlediği içindir ki birçok gerçekleri delilerin dilinden duyar. Delilik gizli, gizemli bir güçtür, kendine çok zaman saygı uyandırmayı başarır. Delinin tanıdığı özgürlük anlayışı tamdır, bütündür, bazı yasakları tanımamaktır, tavırları da insanın bağımsızlığına vurgu yapmak yönündedir.” (Bayat, 2018: 20). Toplumun belirlediği kalıplara uymak kadar bu kalıpları aşmak da gerekir. Deliliğin ruha kattığı özgürlük, insanlığın seyrini değiştirir.

Deliliğin Tarihi isimli kitabında Michel Foucault’a göre, Orta Çağa kadar cüzzam için özel bir tedavi gerekmekteydi. Cüzzam zihinde meydana gelen ve yeni tanımlanmaya çalışılan bir olguydu. Toplumdan sapma gösteren bir yapı olan cüzzam için kapalı tutma eylemi başlamış ve bazı kurumlar devreye sokularak cüzzamlılar, o günün şartlarına göre buralarda barındırılmaya başlanmıştı. Cüzzam Orta Çağın sonunda Batı âleminde ortadan silinmişti. Yoksullar, serseriler, ıslaha muhtaçlar ve “akıldan zoru olanlar” cüzzamlının terk ettiği role soyunacaklardı. XVIII. yüzyıla kadar delilik kapatılmanın konusu olarak görülmüyorken bundan sonra bu mekânlarda

barındırılan deliler zincire bağı şekilde, moral tedavi altında tutuluyordu. Bu tedavilerin desteklenmesinin en önemli nedeni; bu hastalığın, daha doğrusu delilik durumunun tam olarak tanımlanamaması ve bu hastalığın bulaşıcı olduğuna dair duyulan inançtı. 19. Yüzyılın başlarındaki bir yere kapatma uygulaması, deliliğin bir yanıştan çok düzene ve normale karşı bir konumda algılanıyor olmasından kaynaklanıyordu. Sonraki yıllarda ise akıl hastalığı için geçerli tıbbi uygulamalar, psikiyatrik yaklaşımlar ortaya çıkmıştı.

Asırlar boyunca farklı isimlerle tanımlı yapılan delilik olgusu, farklı dönemlerde farklı anlaşılmış, kimi zaman normal bir şey olarak görülmüş kimi zaman da korkulacak bir hastalık olarak düşünülmüş ve tedavi yöntemleri denenmiştir. “Batı Hristiyan toplumu bunlara kâfir damgası vurmuş, ruhunu İblis’e kaptırmış tehlikeli insanlar gibi görmüş, zindana atmış, diri diri yakmış, dışlamış, garip bir hayvan türü gibi toplumun karşısında teşhis ettirmiş, onlara gülmüştür.” (Bayat, 2018: 20). İslam ülkelerinde deliler Allah’ın bir hediyesi olarak görülmüş, onlara şefkatle yaklaşmış, deliler korunmuş ve kollanmıştır. Hücrelere kapatmak yerine toplumda özgürce dolaşmalarına izin verilmiştir. Kimi zaman delilerin gaipten bilgi getiren insanlar olduğuna inanılmıştır. Her toplumda deliye bakış açısı farklı olmuştur.

3.1.1. Delilik, Saflık ve Aptallık İlişkisi

Bazı insanlar için saf, deli, aptal gibi sıfatlar kullanılır. Akli melekelerde bozukluk veya normal dışı davranışlarda bulunma eylemleri ‘delilik’ olarak nitelendirilir. Saf olma durumu “Kurnazlığa akli ermeyen, kolaylıkla aldatılabilen, bön...” (Türkçe Sözlük), olarak nitelendirilir. Aptallık ise “Zekâsı pek gelişmemiş, zekâ yoksunu, alık, ahmak, alık salık.” (Türkçe Sözlük), olarak tanımlanır.

Saflık, delilik ve aptallık kavramları birbiriyle karıştırılan, birbirleri yerine kullanılan kavramlar haline gelmiştir. Delilik, akli melekenin olmaması durumu; saflık, tecrübenin olmaması; aptallık ise akli yanlış kullanmaktır. “Aptallığın yüksek, gösterişçi biçimi, genelde dürüst aptallığın bariz biçimde tam karşısında yer alır. Bu tür aptallık, zekâ eksikliğinden ziyade zekâ başarısızlığıdır, çünkü haddini aşan işlere kalkışır; mantık zayıflığının bütün kötü özelliklerini taşıyabilir ve tüm bu özelliklere ek olarak, dengesiz, düzensiz ve tutarsızca işleyen, yani sağlıktan uzaklaşmış, hastalıklı her zihinde görülen bütün özellikleri barındırabilir.” (Musil, 2018: 73). Aptal sıfatı, kişiye zekâsını yanlış kullanmasından ötürü verilir. Aptallığı tetikleyen unsur duygulardır. Ani duygu değişimi akli devre dışı bırakarak aptallığı ortaya çıkarır. İnsanlar, bulunduğu konuma ve şartlara göre akıl dışı davranışlar yapma eğilimine girebilir. “Hatta şu daha dikkat çekicidir; kendi mantığı içinde kendini fevkalade zeki ve donanımlı gören sıradan birey değil sadece, aynı zamanda toplumda aktif rol oynayan kişi de gücü eline geçirir geçirmez kendisinin aşırı derecede zeki, yaratıcı, asil, merhametli, Tanrı tarafından seçilmiş ve tarihe mal olmuş olduğunu söyler ya da bunu başkalarına söyler.” (Musil, 2018: 44). Akıllı insan aynı zamanda aptal duruma düşebilir. Gurur, kibir, bencillik gibi duygu halleri, ruh hali değişimleri aptallığı doğurur. Delilikte bu tür değişim söz konusu değildir. Deliliğin her türlü halinde akıl kullanımı yoktur.

Saflık durumunun en büyük nedeni akıl yoksunluğu değil tecrübe eksikliğidir. İnsanın saf olma hali, söylemlerde, davranışlarda art niyet aramama halidir. Kendi düşünceleriyle karşısındaki kişinin düşüncelerinin aynı olduğunu düşünmesidir. Saf olmak, aptal olmak değildir. Saf olan insan, yalan dolan bilmediği için karşısındakinin gerçek dışı söylemlerine inanır. Yalan söyleme, hile yapma, kandırma gibi olguları bilmediği için de saf insanın içi dışı birdir. Saf insan, insanlara güvendiği için kandırılmaya ve kullanılmaya müsait olandır. Olaylar içine girdikçe, kandırıldıkça

tecrübelenir ve aynı hatayı yapmamaya başlar. Bir hatayı ilk kez yapmak saflık, ikinci kez yapmak aptallık, üçüncü kez yapmak deliliktir.

3.1.2. Delilerin Özellikleri

Toplum içinde aklın çalışma prensiplerine aykırı davranan kimseler deli olarak nitelendirilir. Akıl hastası veya akıl yoksunu olarak görülen deliler, diğer insanlara göre farklı özelliklere sahiptir. Bu kişiler kendi kurdukları düzene göre hayatlarına yön verirler. “Onun dış dünyayla ilişkisini belirleyen şey ne kalıtımı ne de çevre etkileridir. Kalıtım ona yalnızca birtakım yetenekler sağlar. Çevre yalnızca ona bazı izlenimler verir. Bu yeteneklerle izlenimler ve bireyin bunları alışı, algılayış biçimi, yani kendi tecrübelerini yorumlayış biçimi, hayata karşı tavrını yaratıcı biçimde kurarken kullanacağı yapı taşlarını oluşturur. Yani başka bir deyişle, bu yapı taşlarını kendine özgü biçimde kullanışı, ya da hayata karşı kendi tavrı, onun dış dünyayla ilişkisini saptayacaktır.” (Adler, 1983: 92). Delilerin dünyayı algılayışı kendi perspektiflerine göredir. Bu bakış açıları her toplumda farklı tepkilere neden olmuştur. Kimi toplumlar bu farklılığa saygı duymuş kimi toplumlarda bu farklılığı dışlamışlardır. “Türk toplumu deli dediklerine saygı duymuş, onları Tanrı'nın emaneti bilip korumuş, erdemli insanlar gibi dediklerini önemsemiştir. Batı Hıristiyan toplumu bunlara kâfir damgası vurmuş, ruhunu İblis'e kaptırmış tehlikeli insanlar gibi görmüş, zindana atmış, diri diri yakmış, dışlamış, garip bir hayvan türü gibi toplumun karşısında teşhis ettirmiş, onlara gülmüştür.” (Bayat, 2018: 20). Delilerin, diğer insanlara göre aykırı yapıları olabilir. Kimi acıyı fazla hissetmez kimi soğuktan etkilenmez, kış aylarında bile atletle gezer. Kimi günlerce yemek yemez. Bazılarında da “deli gücü” dediğimiz türden bir güç fazlalığı vardır. Bu aykırılıklar bazı toplumlarda olağan karşılanmışken bazı toplumlarda şeytan alameti olarak görülmüştür.

Delilerin sahip oldukları psikolojik yapı, biyolojik yapılarının da değişmesine neden olmuştur. “Mania halindeyken ölen birine yapılan otopsi sırasında beynin iliksi özünden bir kısmını almış; bundan “her yönde altı *ligne* boyunda bir küp” kesmiştir, bunun ağırlığı 3 j. g. İH'tür, oysa olağan bir beyinden alınan aynı kübün ağırlığı 3 j. g. V'tir: “Bu ağırlık eşitsizliği ilk bakışta pek bir sonuç içermiyormuş gibi gözükse de eğer bir delinin ve normal bir insanın beyinlerinin toplam kitleleri arasındaki farka bakılacak olursa, bu durum önemsiz olmaktan çıkmaktadır. Bu iç kuruluk ve bu ısı bir de üstelik manyakların en şiddetli soğuklara dayanabilmeleri tarafından kanıtlanmış değil midir? Bunlardan bazılarının kar üzerinde çırpılçplak yürüdüklerinin görüldüğü saptanmıştır, tımarhaneye kapatıldıklarında ısıtılmaya ihtiyaçlarının olmadığı, hatta onları soğuk aracılığıyla iyileştirmenin mümkün olduğu anlaşılmıştır.” (Foucault, 2006: 400). Delilerin sahip olduğu nörolojik yapı, ısıya karşı duyarlılığını değiştirmiştir. Deliler, sıcaklığa ve soğuğa karşı dayanıklılık kazanmışlardır. Bu özellik kimi zaman diğer insanlar tarafından doğaüstü güç olarak algılanmıştır.

Delilerin çoğu ortalıkta gezer ve kimi zaman çıplak gezer. Kimi zaman da giydikleri elbiseler, bedenlerini zar zor kapatır. Delileri yalın ayakla gezerken veya ayakkabısının teki olmadan gezdiklerini görmek mümkündür. Delilerin kimi sürekli gülerken kimileri de içe kapanık, çoğu zaman düşünceli yüz ifadesiyle oturmuş ve dış dünyayla bağını koparmış haldedir. “Maddeden yoksun ruh hem aldığı hem de aktardığı şeyler açısından maddi organlara öylesine bağımlıdır ki, sinir maddesinin farklı kesimleri yoluyla kan dolaşımında ortaya çıkan hafif bir bozukluk bütün duyumu, her türlü duyguyu, dış ve canlı dünyayla her türlü ilişkiyi aksatabilir.” (Conolly, 1964: 62). Deliliğin temelinde zihin organının işlevsel bozukluğu olduğundan maddi

unsurlar deliye fayda sağlamaz. İçinde bulundukları pasif, melankoli; taşkın, şiddete eğilimli halden ancak manevi devalarla çıkabilirler.

“Gerçi ruh isteklidir, fakat beden zayıftır ve öyle bir dünyada yaşıyoruz ki tesis ettiği vasatla bu zayıflığı takviye etmek yerine daha da zayıflatmakta ve ruhun kanatlarına kanatlandığı şeye doğru ağırlıklarını azaltmak yerine kurşundan ağırlıklar bağlamaktadır.” (Schopenhauer, 2019: 44). Beden, ruhun egemenliği altındadır. Ruha karşı yapılan mücadele, yeniliyle sonuçlanır. Haleti ruhiye bozulduktan sonra parçalı bir yapıya sahip olan insan bilinci de bozulmaktadır. Bu durumun bedene yansmasıyla kusurlu bir yapı meydana gelmekte ve delilerin fiziki yapısının da normal insanlara göre farklı olmasına neden olmaktadır. Kasları gergin, tehditkâr bakışlı, erkeklerin saçları genelde kazınmış, bayanların saçları da bakımsızlıktan darmadağın ve çerçöp bulaşmış durumda olan deliler, çevredeki diğer insanlar tarafından fark edilmektedirler. Toplumdaki delilere bakıldığında farklı davranışlara sahip oldukları görülür. Elinde düdüğü, sokak sokak gezen, gelen geçen insanlara ve arabalara düdüğü çalanına; topluluk içinde kendi kendine ve bağıra bağıra konuşanına; elinde bir direksiyon varmış gibi davranıp araba sürdüğünü düşünene; kendini trafik polisi zannedip gelen geçen arabaların önünü kesene; yoldan geçenlerden sigara isteyip vermeyene küfredene; kendini komutan çevredekileri de askeri olarak görüp gelen geçene emirler verene; kış vaktinde karın içinde yalın ayak ve ince, yırtık elbiselerle gezene; sokak sokak gezerken birden üstünü çıkarıp anadan doğma kalanlara; yanından geçenlerden para isteyenlere; özellikle çocuk ve bayan gördüğünde şiddet eğiliminde bulunanlara ve daha birçok değişken davranışlar gösteren delilere rast gelmek mümkündür.

3.1.3. Delilik Üzerine Vecizeler, Atasözleri

Delilik hep gizemini korumuştur. “Delilik gizemleriyle bizi hala şaşırtan, tedirgin eden bir konudur. Aklını kaçırma, geri kalanlarımızın içinde yer aldığını sandığı sağduyu dünyasına yabancılaşma duygusu, bazılarımızı pençesine alıp bir türlü bırakmayan yıkıcı duygusal çalkantı: Bunlar yüzyıllar boyunca sürmüş ve her kültürde var olmuş ortak insan tecrübemizin bir parçasıdır. Akıl hastalığı insanın hayal gücünden hiç çıkmaz.” (Scull, 2020: 13). Kişisel farklılıklar, akıl yoksunluğu, yabancılaşma topluma bazen fayda bazen de zarar veren unsurlardır. Delilik sosyal düzende çok daha belirginlik gösterir. Sosyal düzende yer edinen unsurlar edebiyat, sanat gibi kültürel çevrede de kendine yer bulur. Delilik ile akıllılık arasında yeri geldiğinde incelen çizgi, tartışmalara yol açar. Çizginin neresi delilik neresi akıllılık bazen karışır. İnsanları ürküten, şaşırtan delilik yeri geldiğinde büyüleyicidir. Bu karmaşa edebi eserlere konu olurken delilikle ilgili vecizelerin de söylenmesine vesile olur. Delilik üzerine söylenmiş vecizeler:

- Aşkta her zaman biraz delilik vardır. *Friedrich Nietzsche*
- Bana akıllı başında bir adam gösterin sizin için onu iyileştireyim. *Carl Jung*
- Bazen gezegenimiz acaba evrenin tımarhanesi mi diye düşünmeden edemiyorum. *Goethe*
- Bilgisizlere göre onların anlayamadıkları her şey deliliktir. *S. Esat Siyavuşgil*
- Bir deli bir akıllıya çok şey öğretir ama bir akıllı bir deliye hiçbir şey öğretemez. *A. N. Whitehead*
- Bu dünyaya hepimiz deli geliriz bazılarımız öyle kalır. *Chamfort*
- Deha ile delilik arasında incecik bir çizgi vardır. Ben bu çizgiyi sildim. *Oscar Levant*
- Deli dedikleri aklın esaretinden kurtulmuş olanıdır. *M. Rasim Mutlu*
- Deli renkli şeyleri sever (giymeyi). *Kafka Özdeyişi*

- Deli, aklını yitirmiş insan değildir. Deli, aklından başka her şeyini yitirmiş insandır. *K. Chesterton*
- Deliler dinledikleri zaman sağırdılar. *Herakleitos*
- Deliler yola gelmez. Atalarımızın dediği gibi bir deliyi yola getirmektense parça parça etmek daha kolaydır. *Epiktetos*
- Delilere çan takmaya kalksalar demirin kilosu yüz milyon olur. *Bulgar Özdeyişi*
- Delilerle baş ederken akli başındaymış gibi davranmak en iyisi. *Hermann Hesse*
- Delilik dediğiniz duyguların aşırı hassasiyetinden başka bir şey değildir. *Edgar Allan Poe*
- Delilik gençliğin dostu akıllılığın yaşlılığın süsüdür. *Alexis Kivi*
- Delilik hayatın hiçbir çağında peşimizi bırakmaz. Bir kimse akli başında görünüyorsa deliliği, yaşı ve servetiyle uygun olduğu içindir. *La Rochefoucauld*
- Delilik her zaman kişiliğin çökmesi olarak anlaşılmak zorunda değil. Bir büyük atılım olarak da düşünülebilir. Tutsaklık ve varoluşçu ölüm olduğu kadar, özgürleşme ve yeniden doğuşun da tohumlarını taşıyor olabilir. *D. Luing*
- Delilik insanı yaşatır derler; en azından akıl acı çekmez, uyur, ölü gibi yaşar. *Victor Hugo*
- Delilik şüphesiz aptallıktan daha iyidir delilik var olmuş bir zekânın yok oluşudur. Aptallık ise var olmamış bir zekânın var olmamaya devam edişidir. *Einstein*
- Delilik şüphesiz aptallıktan iyidir. Delilik var olmuş bir zekânın yok oluşudur; aptallık, var olmamış bir zekânın var olmamaya devam edişidir. Deliliğin hiç olmazsa mazisi şanlı. Aptallığın şerefli bir tarihi bile yok. *Peyami Sefa*
- Delilik tek tek insanlarda pek seyrek. Ama gruplarda, partilerde, halk arasında ve çağlarda kural olarak bulunur. *Nietzsche*
- Delimiz akıllımız hep böyleyiz güpegündüz rüyalarda gezeriz. *La Fontaine*
- Delinin suçu az değildir. *Kafkas Özdeyişi*
- Delirmek bazen gerçekliğe verilebilecek en uygun tepkidir. *Philip K. Dick*
- Deliye iş buyurursan işin arkasından koşarsın. *Kafkas Özdeyişi*
- Deliye kandıysan gerçekten delisin demektir. *Kafkas Özdeyişi*
- Deliye mantık dersi verilmez. *Ali Suad*
- Deliyle devletli bildiğini işler sıbyanlar dinlemez ferman demişler. *Mir'atı*
- Dünyanın bütün dağlarında, ormanlarında, bir tek yaprağı bile bir başkasının tıpkısı olarak yaratmamıştır Tanrı. Oysa siz farklı olmayı delilik sayıyorsunuz. *Paulo Coelho*
- Eğer deli delilikte direnseydi bilge olurdu. *William Blake*
- Gerçek bilgelik deliliktir. Kendini bilge kabul etmek ise gerçek deliliktir. *Erasmus*
- Hayat delilerle doludur. Bunlardan birine rastlamayı istemeyen yalnız kendi evine hapsedilmekle kalmamalı aynı zamanda bütün aynalarını da kırmalıdır. *Boileau*
- Hepimiz deli doğarız. Bazılarımız deli kalırız. *Samuel Beckett*
- İçinde bir tutam delilik olmayan hayat eksik bir hayattır. *Paulo Coelho*
- İnsanın doğasında akıllılıktan çok delilik vardır. *Francis Bacon*
- İnsanlar deli, zır deli ve zır zır deli olmak üzere üç gruptan ibarettir. *Raşit Tahsin*
- Kendi söylediğine gülen delidir. *Kafkas Özdeyişi*
- Kim bilmez ki delilik özgür bir kafanın yiğitçe çıkışları yüce ve görülmedik bir erdemin ortaya atıklarıyla çok yakın kapı komşusudur. *Montaigne*

- Kim bilmez ki delilik özgür bir zihin ve görülmedik bir erdemin ortaya attıklarıyla yakın kapı komşusudur. *Montaigne*
- Küçük bir deliydi. Büyüdü büyük bir deli oldu. *A. Nihat Asya*
- Sarımsak turşu için neyse, delilik de sanat için odur. *Augustus Saint Gaudens*
- Tek başına akıllı olmayı istemek büyük bir deliliktir. *La Rochefoucauld*
- Tüm insanlık içinde herhangi bir deliliği olmayan tek bir kişi bulunabileceğini sanmıyorum. Aradaki tek fark, derece farkıdır. Bir kabak görüp de onu karısı sanan adama deli denmesinin nedeni, böyle bir şeyin çok az insanın başına gelmesidir. *Erasmus*
- Üzerinde hiçbir aşk yarası taşımayan kişi ya delidir ya öldürür. *İbni Akdar*
- Yalnız bir deli suyun ne kadar derin olduğunu iki ayağıyla anlamaya kalkar. *Afrika Özdeyişi*

Delilik üzerine söylenmiş atasözleri:

- Akıllı düşmandan korkma, deli dosttan kork.
- Akıllı düşününceye kadar, deli karnını doyurmuş.
- Akıllı hesap edinceye kadar deli devranı sürer.
- Çamın közü, delinin sözü.
- Deli ağlamaz, akıllı gülmez.
- Deli akşamdan sonra azar.
- Deli bile akıllıya akıl öğretir.
- Deli devran sürer, akıllı vakit bekler.
- Deli gibi görünmeli, akıllı gibi yaşamalı.
- Deli kadının yaptığı, akıllı kadı bozamaz.
- Deli kendi kendine güler. Deli kısmı kendi söyler, kendi işitir.
- Deli kız evde kalmaz, delikli boncuk yerde kalmaz.
- Deli küser, nasibini keser. Deli odur ki bir düştüğü çukura bir daha düşer.
- Deli olmayınca veli olmaz.
- Deli sözü kaleme gelmez. Deliden korkmayan adam delidir.
- Deliden dost olmaz.
- Delinin akli yoksa eli ayağı vardır.
- Delinin başı ucunda yatmaktan, akıllının ayağı ucunda yatmak hayırlıdır.
- Delinin çalıştığı akıllı içindir.
- Delinin değirmenini Allah döndürür.
- Delinin diline perhizi yoktur.
- Delinin düşünmesine, tavuğun eşinmesine derman olmaz.
- Delinin efendisi olmaktansa akıllının uşağı olmak yeğdir.
- Delinin ipiyle kuyuya inilmez.
- Delinin parası akıllının cebinde biter.
- Delinin yüreği ağzında, akıllının dili yüreğindedir.
- Deliye borç etme ya düğünde ya bayramda ister.
- Deliyi dövmeden korkut.
- Deliyi ne döv ne de dövül.
- Deliyi zengin, aklına geleni eder.

- El deliye biz akıllıya hasret kaldık.
- Halının tozu tükenmez/biter, delinin sözü bitmez.
- Herkesin bir delilik damarı vardır.
- İte selam, deliye kelam olmaz.
- Ölüye ağlarlar, deliye gülerler.
- Velinin bilmediğini deli bilir. (Yurtbaşı, 2019: 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27).

Vecizelerde ve atasözlerinde genel olarak deliliğin özgürlük olduğu, her insanın bir delilik tarafı olduğu, gerçek bilgeliliğin delilikten beslendiği, delilerin akıllı insanlara çok şey öğreteceği, deliliğin sanat ve icatlar için gerekliliği; delillerle yola çıkılmayacağı, delilerle baş edilemeyeceği, deliliğe kanmamak gerektiği dile getirilmiştir.

3.1.4. Türk Halk Anlatılarında Delilik

Halkın yaşam şekli, muhayyilesi, arzusu yansımasını halk anlatılarında gösterir. Yaşamının bir parçası olan delilik de kendini halk anlatılarında gösterir. “Sözlü ve yazılı kültürümüz deli kavramına olumlu ya da olumsuz bir anlam yüklemekle çok sayıda edebî metin ortaya çıkarmıştır. Genel itibarıyla, sözlü ve yazılı edebiyatta deli, divane, mecnun, meczup gibi çok bilinen kelimeler olumlu anlam çerçevesinde değerlendirilmiştir.” (Bayat, 2018: 111). Halk, anlatılar yoluyla deli diye nitelendirdiği insanlar hakkında bilgi verir. Toplum, sağlıklı bir düşünce sisteminin nasıl olduğu, deliliğin topluma zararı, deli insanlarla mesafenin nasıl olması gerektiği bilgisini anlatılar yoluyla verir. “Hayatı alışılmış seyrinden saptıran bedensel patolojiler gibi, akıl rahatsızlıklarının da hem hastalığı çekenler hem de onların çevresindeki kişiler açısından son derece aksatıcı etkileri vardı. Deliliği tesadüfî bir şey olarak görmek sadece dehşetini artırır; bu bakımdan kavramsal olduğu kadar pratik olarak da önüne geçmek, mağdurlarına nasıl musallat olduğuna ve onları genellikle hataya düşmememizi sağlayan tecrübelerle dayalı derslere aldırmayacak şekilde nasıl tutsak ettiğine dair bir açıklama sunmak için çabalar gösterilmesi pek şaşırtıcı değildir.” (Scull, 2020: 27). Oluşturduğu kurgu yoluyla toplum, yaşadığı özel deneyimleri yayar. Toplum, deliliğe has farklılık ve gariplikleri anlatılarla hayatın bir parçası haline getirir. Aklını kullanmaktan yoksun olan insanların kendisine ve çevresine vereceği zararı yine onları teşhir etmeden ve incitmeden anlatmanın yolunu halk, anlatılar aracılığı ile sağlar. Anlatılardaki delilik tasvirleri, okuyucusuna ve dinleyicisine gerekli uyarıyı verir. Yaşananlarla, anlatılardaki hayat bizatihi aynı şey olmasa da aralarında belirli bir bağ vardır. Halk anlatılarında, halka ait savlar işlenir. Kurmaca karakterlerle, deliliğin toplum üzerindeki etkisi anlatılmaya çalışılır.

Milletlerin başından geçen olayları mitolojik unsurlarla harmanlayarak oluşturduğu eserlere destan denir. Tarihe ayna tutan destan türünün kahramanları elbette idealize edilmiş niteliktedir. Toplumsal bilincin ürünü olan destanlarda kahramanlar üstün özelliklere sahiptir. “Tanrı elçisi sayılan olağanüstü kahramanları, yeryüzüne ileten ve görevleri bitince yine Tanrı katına gönderen gökyüzü-yeryüzü arasındaki bu kutsal bağ ile aynı zamanda bilincin sürekliliğine akıl, gönül ve bilginin birlikteliğine sahip bulunduğu sürece yaşamsal gücün kişinin elinde bulunacağına ve ölümsüz kalacağına işaret edilir.” (Şenocak, 2013: 2528). Destan kahramanı aklın temsilcisi rolündedir. Yaptığı işleri aklın kontrolünde yapar. Oğuz Kağan Destanı’nda başkahraman aklını kullanarak canavarı yok eder. Kahramanın devlet yönetiminde de akli esas aldığı görülür. Yaradılış Destanı’nda Dünya’nın yaratılışı aklın sistemine göredir. Ergenekon Destanı’nda bir topluluğun yeniden var oluşunda en büyük etken akıldır. Aklını kullanan topluluk, adına Ergenekon dedikleri

yere sığınır, burada çoğalıp güçlenirler. Topluluğun sığmadığı Ergenekon'dan çıkışı da bir demircinin verdiği akılla olur. Göç Destanı'nda mutlu, zengin bir milletin aklını kullanamaması anlatılır. Kutsal saydığı taşı düşmana veren Uygurların, çektiği sıkıntıların temelinde delilik olarak kabul edilecek eylemleri vardır.

Toplum belirlemiş olduğu kurallarına ters düşen düşünce ve eylemleri kabul etmez. Toplumun belirlediği kurallara aykırı eylemler delilik olarak algılanır. Oğuzların gelenek ve göreneklerini, yaşam biçimlerini ele alan Dede Korkut hikâyelerinde topluma aykırı olma durumu akıl-deli zıtlığı temelinde metin örgüsü içinde verilir. Topluma aykırı davranan Deli Karçar, Deli Dumrul, Deli Tundar, Deli Budak, Deli Evren gibi kahramanların 'deli' sıfatı ile okuyucuya sunulması Dede Korkut hikâyelerinde aklın deliliğe karşı olduğunun tezahürüdür. Metinde Banu Çiçek'i istemeye gelenleri ağabeyi Deli Kaçar'ın öldürmesi aklın kabul etmeyeceği olağandışı bir durumdur. "Deli Karçar'ın halk içindeki bu akıl dışı komiklik doğuran tavırları onun başka bir kategori deli olduğunu gösterir. Toplumun sürekliliği için evlenmek, aile kurmak gerekli bir kural olmasına rağmen Deli Karçar, bu kurala uymamakla delilik göstermiş olur. (Bayat, 2018: 65). İlahî güç karşısında aciz kalan Deli Kaçar, elinin havada asılı kalması neticesinde akıllanır. Hikâyelerde toplumun kurallarına aykırı davranan ve 'deli' sıfatına mazhar olan bir diğer kahraman Deli Dumrul'dur. "Oğuzda Duhfa Koca oğlu Deli Dumrul derlerdi bir er var idi. Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçeninden otuz üç akçe alırdı, geçmeyeninden döve döve kırk akçe alırdı." (Ergin, 1969: 121). Kuru çay üzerine köprü yapan Deli Dumrul, Azrail'e de meydan okur. "Deli Dumrul'un kendini Azrail'e denk görmesi, hatta ondan daha güçlü olduğunu düşünmesi doğrudan doğruya, başlı başına deliliktir." (Bayat, 2018: 80). Her insanda bir miktar bulunan kendini üstün görme duygusu Deli Dumrul'da delilik boyutundadır.

Fuzuli Bayat'a göre, Deli Dumrul ve Deli Karçar'ın girmiş olduğu delilik kategorisi ile Deli Tundar, Deli Budak, Deli Evren gibi kahramanların delilik kategorileri farklıdır. "Oğuz toplumunda ikinci bir kategori deliler de vardır ki bunlar savaş günü en ön safta dövüşen yiğitlerdir. Oğuz beğlerinin başında Deli Tundar, İç Oğuz beğlerinin başında Deli Budak ön safta yer alır. Bir de ejderhalar ağzından adam alan Delü Evren vardır, Kazılık Koca oğlu Yigenek boyunda ejderhalar ağzından adam alan Deli Evren adlı birisi tarif edilir." (Bayat, 2018: 72). Deli Tundar, Deli Budak, Deli Evren'in deli sıfatına layık görülmesinin nedeni savaş zamanı en önde olmaları ve deli kahramanlığı göstermeleridir. Bu kahramanların sahip oldukları deli lakabı, savaşçı ruhlarını gösteren şeref nişanesidir.

Destanlarda akıllı kahramanlar sayesinde refaha eren veya aklını kullanmayan kahramanlar tarafından çöküşe geçen devletler anlatılır. Bazı destan kahramanları ise delilikleriyle güç kazanır ve üne kavuşur. Köroğlu Destanı'nın kahramanları delilikleriyle ölümsüz olurlar. "Köroğlu'nun, babasının ve koçaklarının bazen "deli" unvanıyla anılması, destan kahramanını tanımlayan bir değerdir." (Şenocak, 2009: 622). Köroğlu ve delileri/keleşleri, toplumdaki diğer insanlara göre farklı oldukları için deli olarak adlandırılmışlardır. "Köroğlu'nun hem kendisi hem de delileri tıbbi anlamda akli dengesi bozuk olmasalar da hareketleri, tavırları, atılganlıkları, her zaman haksızlığa direnmeleri tek kelimeyle deli dolu, delikanlı olmaları dolayısıyla da olsa delilikle bağlantılıdır." (Bayat, 2018: 85). Köroğlu ve keleşleri hem fiziki hem de düşünce yapıları bakımından normal insanlardan farklıdır. Deli diye tabir edilen "Köroğlu yüzyıllardır insanların hafızasında canlılığını ve tazeliğini korumayı başarmış ölmez söz yapıtıdır." (Asker, 2018: 135). Köroğlu ve delilerini diğer insanlar farklı kılan ve onların hafızalardan silinmemesini sağlayan delilikleridir. Boyun eğmeyen, korkmayan, düşünmeden hayatlarını ortaya koyan deli ruh yapıları destan

kahramanlarının isimlerine de aksetmiştir: “Deli Ahmet, Deli Abbas, Deli Hasan, Deli Hoylu, Deli Mahmut (Mahmudu Bezirgân), Deli Mehdi, Deli Mehter, Eceliyakın, Sersem Bekir vb.” (Kaya, 2016: 93). Delilik, Köroğlu Destanı’nda akıldan önce gelir. Destan kahramanları delilikleri sayesinde varlığını sürdürür. Dinleyici/okuyucu, Köroğlu Destanı’nda akıllılık ile delilik arasındaki bağı sorgulayarak bir analiz yapar.

Sözlü edebiyat geleneğinin ürünü olan türküler toplumun iç dünyasını, ruhunu yansıtır. “Türküler, iç dünyamızı kelimelerin büyüğü dünyası söz, ritim ve musiki ile dışa vuran edebi türlerdir.” (Şenocak, 2019: 46). Türkülerde toplumun ruhunu görmek mümkündür. Türkülere insan ruhunun deli tarafı hâkimdir. Delilik türkülerde ozanın sıfatıdır. Şair, “Hem, bir geleneğe uymak için kullanmıştır “deli” sıfatını, hem de bilinçle. Geleneğe göre, ozanın “deli” olması gereklidir. “Uslu”- lukla ozanlık yan yana düşmez.” (Gündoğdu, 2021: 115). Âşık, sevgilinin saç telini görüp onun için deli divane olur. Sevgiliden hiçbir karşılık görmeyen âşık, sevgili için delirmeye hatta ölmeye hazırdır. Çoğu âşıktaki aynı delilik söz konusudur. Şiirlerde ve türkülerde “-deli gönül- öbek yapısının son derece yaygın bir kullanıma sahip olduğu gözlemlenmektedir. Halk edebiyatında yaygın olarak yer alan bir motif olan “delilik” insani ve tanrısal sevginin aşkınlığının bir göstergesi olarak ele alınabilir.” (Gündoğdu, 2021: 115). Âşık ozan, normal bir insana göre farklıdır. O sürekli coşku halindedir. Onun duyguları aklını perdelemiştir. Âşıktaki “delilik akılla gidilecek sınırlı yolun yetersiz olduğunu göstermek içindir. Bu yetersizlikte aklın emrettiği vacibatlar arka plana geçirilir.” (Bayat, 2018: 134). Ozan, âşıklık için âşığın aklını rehber edinmemesi gerektiğini bilir. Akıl, âşığın sınırlarını aşmasına izin vermez. Çünkü “aşkın yolu azaplıdır, çilelidir; akıl, azabı ve çileyi değil, rahat bir yaşamı ister.” (Bayat, 2018: 136). Türkülerin ana konusu aşktır. Aşk varsa delilik kaçınılmazdır. Ozanlarda aşkın deli halini türkülerde söze döker.

Sözlü geleneğin genellikle gerçeğe yakın aşk ve kahramanlık gibi olaylarının anlatıldığı türüne halk hikâyesi denir. Halk hikâyelerinin kahramanları seçilmiş kişilerdir. Kahramanların davranışları alışagelmışin dışındadır. “Deli kaosla kozmos, ermişlikle hamlık, yalanla doğruluk, normalle anormal, akılla delilik arasındaki geçit tipidir. O nedenle de gizli olanlara, meçhul sırlara vakıftır.” (Bayat, 2018: 33). Halk hikâyesi kahramanları delilik boyutuna geçerek akıllarını aşk yolunda feda ederler. Hikâyenin kahramanları ilahi aşkın cezbisine kapılan aşk delileridir. Aşk derdine bulaşan kahramanlar, cünunluğa da bulaşmış olur. “Cünunluk ak ile karayı birbirinden ayırt edemeyen, asıl rengin bildiği renk olduğunu sanan, kontrol dışı birinin hal ve tavrıdır. Onun kurbanlığı cezbeyle kapılıp kendi iradesini kaybetmesidir.” (Bayat, 2018: 10). Delilerde akıl saklıdır. Ortaya çıkmayan akıl, sahibinin garip eylemlerde bulunmasına, cinnet geçirmesine sebebiyet verir. Akıllı başında olan insan yaşadıklarının muhasebesini yapar. Gittiği yol yanlışsa dönmesini bilir. Aşk derdine düşen hikâye kahramanları girdikleri mecnunluk yolundan ayrılmazlar. Onların amacına ulaşması akılla mümkün değildir. Delilik, onların en büyük zıhdıdır.

Kerem ile Aslı Hikâyesinde Kerem, aşk delisidir. Aslı’yı bulmak isteyen Kerem’in davranışları ve yaşadıkları akılla izah edilemez. Kerem, Aslı’yı bulmak için yola düşer. “Yolda gördüğü ceylana Aslı’nın yerini sorar. Âşık Kerem, Aslı’yı takibi sırasında yol üzerinde bir kuru kafa görür ve onunla konuşmaya başlar. Kerem Ayaş’a giderken yolda viran olmuş bir şehre rastlar. Buranın niçin viran olduğunu anlamak için virane ile konuşur. Kerem Aslı’nın annesinin diş çekici olduğunu öğrenince Aslı’yı görmek için 32 dişini birden çektirir. Aslı’nın peşinden giden Kerem, Zile’ye giderken sırtını bir kayaya dayayıp sevdiğini bulamamanın verdiği üzüntüyle meşe ile konuşmaya başlar.” (Bars, 2010: 18-20). Kerem’in yaşadıklarını sıradan bir insanın yaşaması mümkün değildir. Kerem’in Aslı’yı görmek için tüm dişlerini çektiği aklı başında insanın

yapacağı bir eylem değildir. “Ruhun tek işlevi, düşündürmektir; diğer süreçlerin tamamı bedene aittir.” (Düzgüner, 2013: 264). Ruhsal bozukluk yaşayan kahramanın akıl fonksiyonları kaybolur. Aklın kurallarına göre hareket etmeyen kahraman, aşkın ortaya çıkardığı delilikle hareket eder. Delilik, hikâye kahramanının pusulasıdır. Kahraman, amacına ancak deliliğiyle erişecektir.

Delilik; halk hikâyelerinde, masallarda, destanlarda, fıkralarda, türkülerde, tekerlemelerde, ilahilerde, koşmalarda, atasözlerinde okuyucusunun/dinleyicisinin karşısına çıkar. “Türk toplumunda akıl bozukluğundan yiğitliğe, cesarete kadar; pasiflikten coşkunuğa, aşırılığa kadar; zavallılıktan fedakârlığa, içine kapanıklıktan mecnunluğa; akıllı delilerden kutsal delilere kadar çeşitli anlamları içeren deli olgusunun başlangıcı hiç kuşkusuz şaman kökenlidir.” (Bayat, 2018: 24). Delilik, hastalık olarak nitelendirildiği gibi toplumsal yapı içinde farklılığı da temsil eder. Nörolojik hastalık dışında yiğitlikleriyle farklılıklar sergileyen, hal ve hareketleriyle ibadet eden, akla gelmeyecek deneyler yaparak icatlar gerçekleştiren insanlar, düştüğü aşk nedeniyle akli devre dışı kalan âşıklar deli diye addedilmiş ve halk anlatılarına konu olmuştur.

3.1.5. İtibarî Delilik

Gerçek hayattaki tıbbi delilik ile halk anlatılarındaki delilik farklılık gösterir. Gerçek hayattaki delilikten insanlığın hiçbir beklentisi yoktur. Tıbbi delilerin davranışlarında, yaşantısında muafiyet vardır. Yaptıkları davranışlardan mesul değildirler. İtibari dünyadaki delilik, seçilmiş deliliktir. Toplumun, kahraman olarak gördüğü, kurtuluş vesilesi olarak gördüğü delilik söz konusudur. Eski Türk toplumundaki şamanlık, kutsal bir deliliktir. Sancılı süreçlerden geçen şaman, delilik belirtileriyle birlikte ritüelini tamamlayıp, unvanını hak eder. Bu durum bir nevi arınmadır. Kötü ruhlardan arınan şaman artık toplumun yol göstericisidir. “Kültürel anlamda delilik mitolojik bağlam çerçevesinde ele alındığında, kaos-kozmos zıtlığını temsil eder. Bu zıtlığın bir tarafında ölüp dirilme aşamasında olan veya bu aşamayı kozmosun lehine halleden deliler, diğer tarafında arınma ritüelinden geçmeyen akıllılar vardır. Mitolojik çağdan sözlü kültür aşamasına, oradan da tasavvufi erkâna kadarki yolda deli bütün hallerde sırlı âlemin (mitolojide o kaostur; halk edebiyatında o hak aşığıdır, fıkra kahramanıdır; tasavvufta ise o ermişlik makamıdır) bireyidir. Onun alplığı, veliliği, akıllı deli olması çeşitli tabakalarda insan-ı kâmil tiplemesidir.” (Bayat, 2018: 33). Toplumsal yaşamda deli ile akıllıyı ayırt etmek kolaydır. İtibari dünyada bu ayrımı yapmak zordur. Kendi halkının iyiliği doğrultusunda otoritenin düzenine aykırı davranışlarda bulunan itibari dünyanın kahramanını akıllı ya da deli kategorisine koymak zordur. Kurgusal dünyadaki akıllıyla deliyi ayıran sınırlar belirgin değildir. Delilik, itibari dünyada bir cazibe unsurudur. Anlatıcının, kurgulayıcının hayal dünyasında delilik, barındırdığı muğlâklıkla çekicilik kazanır. İtibari dünyadaki delilik, doğaüstü güçlerin bir sonucu şeklinde anlatılara yansır.

Tıbbi delilikteki akıl ve sağduyudan yoksunluk, itibari dünyada kendini tam tersi olarak gösterir. Dede Korkut Hikâyelerinde deli sıfatına mazhar kahramanlar, halk hikâyelerinde Köroğlu ve arkadaşları, mesnevilerdeki Mecnun’un içinde bulunduğu delilik ruhu, tıbbi deliliğin çok ötesinde bir deliliktir. “Deli kaosla kozmos, ermişlikle hamlık, yalanla doğruluk, normalle anormal, akılla delilik arasındaki geçit tipidir. Geniş anlamda deli ister alp-yiğit ister veli ister akıllı deli olsun kozmosla kaosun sınırındadır. O nedenle de gizli olanlara, meçhul sırlara vakıftır.” (Bayat, 2018: 33). Anlatılardaki delilik olgusu, liderliğin, cesaretin, aşkın, mâsivâyâ erişmenin bir neticesidir.

3.1.5.1. Dahi Deliler

R. D. Laing: “Delilik, akıl sağlığı bozuk bir dünyaya ayak uydurabilmek için yapılmış akılcı bir hamledir.” der. Bazı insanlar kendini bilerek deliliğe vururken bazı insanlar da yaptıkları deliliklerle akıl dolu icatlar yaratırlar. Düşünceleri, söyledikleri, yaptıkları delilik olarak nitelendirilse de temelinde üst aklın söylemi vardır. Dünya literatüründe insanlık için yapılan büyük icatların temelinde delilik şekilli düşünceler yatar. “Nobel ödüllü matematikçi, şizofren ve paranoid delüzyonlu John Forbes Nash, uzaylıların kendisini dünyayı kurtarmak için görevlendirdiğine nasıl inandığı sorulduğunda, basit bir yanıt verir. “Çünkü doğaüstü varlıkların gelmesine dair olan düşüncelerim matematiksel fikirlerimle aynı şekilde doğuyor. Bu sebeple onları ciddiye alıyorum.” Nash, tarihte deli dahi olarak adlandırılabilen tek kişi değil.” (<https://dusunbil.com>). Dünya’ya adını altın harflerle yazdırmış birçok dahi, ilginç fikirleri ve çalışmalarının yanında ruhsal bozukluklarıyla da adından söz ettirmiştir. Kimisi fikirleriyle kimisi de anormal davranışlarıyla ve takıntılarıyla bilinir. “Araştırmaya göre beyinsel gelişim üzerinde etkisi olan Neuregulin 1 genin bir varyasyonu insanlarda dehayı ve yaratıcılığı artırırken aynı zamanda şizofreni, depresyon ve kişilik bozukluğu gibi ruhsal sorunlara da yol açtığı tespit edilmiş. Bir grup denekle yapılan çalışmada çıkan sonuç raporuna göre Neuregulin 1 geni türevlerinin varlığı yüksek olan bireylerin yaratıcılık seviyesi de diğer deneklere nazaran oldukça yüksek. Ancak bu genin benzeri türevlerinin varlığı bireylerde şizofreni, kronik depresyon ve bipolar düzensizlik gibi ruhsal bozukluklarının da doğmasını kolaylaştırıyor. Bu araştırma sonucuyla beraber deliler ve dâhiler gen kardeşi diyebiliriz.” (<https://www.kampustenevar.com>). Bilim ve sanat alanında birçok dahi, aynı zamanda nörolojik ve psikolojik hastalıklar barındırıyordu. Ünlü fizikçi Isaac Newton bipolar bozukluk, Albert Einstein otistik spektrum bozukluğu, Charles Darwin agorafobi ve anksiyete, Fransız Yazar Balzac kahve takıntılığı, ünlü piyanist David Helfgott şizofreni hastalığı sorunu yaşıyordu. Dâhiler, başkalarının önemsemediği ya da dikkat etmediği şeylere dikkatini verirler. Bu da onlara gizil güç kazandırır.

Yaptıkları Dünya’ya mal olmuş dâhilerin ruhsal yönleri yanında düşünceleri de yaşadıkları dönemlere göre delilik sayılmıştır. Üstün zekâları ile bilim dünyasında çığır açan, dünyanın geleceğine yön veren dâhi insanların çoğu, düşünmekten uzak, akıl yoksunu insanlar tarafından eziyetlere maruz kalmış hatta öldürülmüştür. Bilimsel devrime büyük katkıda bulunan “gözlemsel astronominin babası”, “modern fiziğin babası” ve “bilimin babası” gibi isimlerle anılan Galileo Galilei, engizisyon mahkemesi tarafından “aşırı bir düzeyde sapkınlık” nedeniyle suçlu bulunmuş ve ömür boyu ev hapsine mahkûm edilmiştir. Söylediklerinin delilik saçması olmadığının anlaşılması 359 yıl sürmüştür. Ünlü filozof Sokrates’in sözleri deli saçması olarak görülmüş, ünlü dâhi gençlerin ahlakını bozma suçlamaları ile baldıran zehri içirilerek ölüme mahkûm edilmiştir. Sayıların babası olarak bilinen, Antik çağın en önemli felsefe adamı ve matematikçilerinden Pisagor’un okulu, akıl yoksunu yobazlar tarafından ateşe verilmiş, Pisagor ve öğrencileri yanarak ölmüştür. Tüm zamanların en büyük matematikçisi Kurt Gödel, kaldığı otelde her zaman biri kendisi ötekisi hayaleti için iki ayrı oda tutan biridir. Dehalarıyla nam salan nice dâhiler ya düşüncelerini söylediklerinde deli damgası yemişler ya da evreni değiştirirken akıl ve ruh sağlıklarını bedel olarak ödemişlerdir. Günümüzde dâhiyane fikir olarak görülen buluşların temelinde diğer insanlar tarafından delilik olarak görülen yaratıcı düşünceler vardır. Dâhi deliler, bildiklerini söylemekten imtina etmeyen insanlardır.

Türk fıkra anlatı geleneğinin dâhi karakteri Nasrettin Hoca’dır. “Türk folklorunun önemli taşıyıcı güçlerinden birisi olan Nasreddin Hoca; zeki, bilgili, sevimli, pratik zekâ sahibi, saf ve

çıkarırsız bir bilge olup, ana-baba-çocuk ve yetişkin rolleriyle Türk halkının kültürünü, engin zekâsını, dünya görüşünü yansıtmaya, davranışlarını, çatışmalarını çözümlemeye çalışır. O, geçmişin yaşanmışlıklarla dolu tecrübelerini, akıp giden zamana sızdırarak sonsuza yürüyen bir kahramandır.” (Şenocak, 2016: 159). Nasreddin Hoca, kıvrak zekâsı ve hazırcevaplığı ile insanlara dersler veren bir dâhidir. Nasrettin Hoca, bazı fıkralarda deli saçması denilecek cevaplarla ve davranışlarla insanları şaşırtır. Hoca’nın delilik olarak sayılabilecek sözlerinin ve davranışlarının altında bilgelik niteliği taşıyan ve insanların ders çıkaracağı gerçekler vardır.

“Nasreddin Hoca bir gün bir işi için Konya’ya gitmiş. Yolda giderken bir adam Hoca’yı durdurmuş: - Pardon Amca, bugün ayın kaçı biliyor musun?, demiş. Hoca: - Ne bileyim yahu! Ben buraların yabancısıyım, demiş.”(<https://www.haber7.com>). Hoca’nın adama verdiği cevap deli saçması olarak algılanabilir. Sıradan bir akıl, dâhiyane verilmiş bu cevabın derinliğinde yatan anlamı çözemez. “Nasreddin Hoca fıkraları, düşlerimizdeki gibi saçma, gülünç ve komik semboller, söz oyunları ile yüklü olmasına karşılık, derin anlamlı ve düşündürücü mesaj içerikleriyle doludur.” (Şenocak, 2016: 160). Nasrettin Hoca’nın cevabında tecrübenin, üst düzey bilginin ve olaylara, olgulara dâhice bakmanın yansıması vardır. Sıradan bir insan için zaman kavramı sabit bir olgu olabilir. Fakat zaman kavramı, kişiden kişiye göre değişen bir kavramdır. “Her canlı için eşit olarak işleyen fiziksel zamanı yönetmek mümkün değildir. Çünkü fiziksel zaman her insan, toplum, devlet için aynı süreyi ifade etmekte ve herkes için çok demokratik şekilde eşit işlemektedir. Asıl yönetilmesi gereken zaman her canlı için farklı süreler ifade eden biyolojik ve psikolojik zamandır. Biyolojik ve psikolojik zamanı yönetmek ise kişilerin kendi eylemlerini zamana göre yönetmesinden geçmektedir.” (Gülbüz, 2012: 1). Zamanı sadece güneş sistemindeki gök cisimlerin hareketlerine göre algılamamak gerekir. Zamanın algılanmasına etki eden faktörler vardır. Psikolojik ve sosyolojik faktörler, bireyin zihninde farklı zaman algısı oluşturur. Böylelikle zaman algısı görece bir kavram haline gelir. Nasrettin Hoca, bu göreceliğin farkındadır. Verdiği cevap delice ve komik gelse de anlamı derindir. Dâhilik ile delilik arasındaki sıkı ilişki kendini Nasrettin Hoca’nın cevabında kendisini göstermiştir.

Dâhi deliler, kendini akıllı sanan insanların muhalifleridir. Nasrettin Hoca, halk anlatılarının en akıllı delilerindendir. Yaptığı eleştiriler, olaylar karşısında takındığı tavırlar delilik kisvesi altındaki dâhilikten kaynaklanır. “Nasreddin Hoca ipe un sermek, bindiği dalı kesmek, eşeğinin üzerindeki kesenin bir gözüne taş, öteki gözüne de kitap koymakla dengeyi korumak gibi bazı akıl sahiplerine garip gelen hareketleriyle delidir; ince eleyip sık dokumasıyla, “ye kürküm ye” demesiyle halk filozofu, “yorgan gitti, kavga bitti”, “eşeğini sağlam kazığa bağladın” hükmüyle esprici ruhlu, eşeğe ters binmesiyle dünyayı düzgün görebilmek için tersinden okuyan akıllı delidir.” (Bayat, 2018: 204). Nasrettin Hoca’nın deliliği bir nevi korunmadır. Akıl almaz zekâsıyla insanları eleştirmek kendisine düşman kazandıracaktır. Çeşit çeşit insanlar karşısında zekâyla hicvi birleştirip laf cambazlığı yapmak kötü sonuçlar doğuracaktır. Olumsuz sonuçlardan korunmak için aklını, deli örtüsüyle gizlemek dâhice bir iştir. Delilik zırhıyla toplumdaki bozuklukları, insanları eleştirip yaptıkları ve söyledikleri “delidir ne dese yeridir” şeklinde karşılık bulacaktır. İnsanlığın gelişimi, değişimi için dâhi deliler elzemdir.

3.1.5.2. İlmi Deliler/ Veliler

Veli kelimesi tasavvufi terim olarak: “Allah’ı seven, O’nu dost edinen ve Allah tarafından dost edinilen” anlamında kullanılır. (Ocak, 2012: 1). Türkçe sözlükte veli, ermiş anlamına gelmektedir. Veliler hakkında genel kanı olağanüstü güçlere sahip olduklarıdır. Velilerin; ölüleri diriltmek, diriye öldürmek, insanların düşüncelerden haberdar olmak, nesnelerin mahiyetini değiştirmek, su üzerinde hem yürümek hem de ıslanmamak, gayba dair olayları bilmek, uzak mesafelere imkânsız bir sürede ulaşmak, aynı anda çeşitli yerlerde görünmek, vahşi hayvanlarla konuşmak ve bu hayvanları emrine almak, hastaları iyileştirmek gibi birçok olağanüstü olaylar sergiledikleri dilden dile dolaşır. Delilerin normal insanlardan farklı olma durumu, velilerde de görülmektedir. Deliler, kendi kurdukları dünyalarında yalnız yaşamayı sevenlerdir. Veliler de kirli, bulanık ortamlarda bulunmazken temiz ortamlarda nadiren bulunurlar. Genel yaşam felsefelerine yalnızlık hâkimdir. Deliler, musibet ve külfeti hoş görürler. Nazlanmazlar ve şikâyetçi olmazlar, hallerinden memnundurlar. Aynı durum veliler için de söz konusudur. Her türlü musibetin Allah’tan geldiğini bilir ve üzülmezler.

Veliler akıldan ziyade gönülle hareket eden kimselerdir. Cezbe haline geçen veliler, kendileri kaybeder ve dünyaya dair idrakleri yok olur. Velilerdeki insanın kendi fiil ve davranışlarını görmediği zaman gerçek kul olma noktasına ulaşma, idrakten yoksun fenâyâ ulaşması hali bir nevi delilik alametidir. Fenâ’nın son mertebesine ulaşan kişinin söylemi, normal insan düşünce yapısına hatta şeriata aykırı olmaktadır. Bu tür söylemlere şathiye denilmektedir. Bir delinin sözleri nasıl ki akılla mantıkla bağdaştırılmazsa bir velinin de şathiye söylemleri akılla bağdaştırılmaz ve deli saçması olarak görülür. Deliliğin kâmilliğe ulaşmasının en büyük örneklerinden biri Hallac-ı Mansur’dur. 9. yüzyıldan günümüze kadar düşüncesi silinemeyen, Allah dostu Hallac-ı Mansur’un yaşam şekli normal insanlara göre çok farklıdır. “Ahmed bin el-Kevkeb el-Vâsîtî der ki; Hallac’la yedi yıl arkadaşlık ettim. Onda gördüğüm tek şey, tuz ve sirkeden başka hiçbir yiyecek tatmamasıydı. Üzerinde tek parça bir cübbeden başka hiçbir şey yoktu. Başında ise sadece bir takke vardı. Geceleri hiç uyumazdı. Ancak gündüzleyin çok az bir vakitte uyurdu. Ramazan’ın ilk günü niyet eder, bayram günü iftar ederdi. Her gece kıldığı iki rekât namazda Kur’an’ın tamamını okurdu. Ve her gün 200 rekât namaz kılardı. Bayram günü siyah giyinirdi. Hallaç der ki: Bu siyah elbise, davranışı kendisine yansıyan kimsenin bir alametidir.” (Hallac-ı Mansur, 2002: 68). Tuz ve sirkeyle karın doyurmak, uyumamak, orucu gün gün değil de aylık tutmak, 2 rekât namaz süresince Kuran’ı hatmetmek normal bir insan davranışı değildir. Sıradan bir insanın bakışıyla delice yaşam şekli olan Hallac-ı Mansur’un söylemleri de delice sayılmıştır. İnsanın Tanrılaşması (Enel Hak) fikrini orta koymuştur. “Eğer, yaratılmış olan ben, «ben» dersem O’na da «ben» dedirtmiş olur muyum? O zaman, Tevhid benden gelir, O’ndan değil. O, benim ve Tevhidimin dışındadır (münezzeh).” (Hallac-ı Mansur, 2002: 50). Hallac-ı Mansur bu söylemlerinin karşılığını hayatıyla ödemiştir. “Hallâc, 24 Zilkade 309 (26 Mart 922) tarihinde Bağdat’ın Bâbüttâk denilen semtinde önce kırbaçlandı; burnu, kolları ve ayakları kesildikten sonra idam edildi. Başı kesilerek Dicle üzerindeki köprüye dikildi; gövdesi yakılıp külleri nehrin sularına savruldu (Hatîb, VIII, 127). Kesik başı iki gün köprüde dikili bırakıldıktan sonra Horasan’a gönderilerek bölgede dolaştırıldı.” (<https://islamansiklopedisi.org.tr>). Toplum, delilik nedeniyle söylenenlere, yapılanlara kulak asmazken bir velinin deliliğini hoş görmemiştir. Delilik kimi zaman koruma sağlasa da kimi zaman koruma sağlamamaktadır.

Masallarda kahramanın beklenmedik anda kahramana yol gösteren, ilahi kahramanlar vardır. “Derviş, Hızır. Müslüman Türkiye’de tespit edilen masallar İslamiyet’in derin izlerini

taşılmaktadırlar. Bu izlerin açık delilleri olarak dini temele dayalı “Derviş” ve “Hızır” tiplerini görmekteyiz.”(Günay, 1983: 85). Bu ilahi kahramanlar, Hızır, derviş, aksakallı olarak anlatılarda yer bulur. Masalın düğüm bölümünde kahramana yardım eden efsanevi kahramanlar, hal ve hareketleri, kılık kıyafetleri, bulunduğu ortam nedeniyle deli tipi izlenimi verirler. Masalda birden ortaya çıkan bu kahramanların yol göstermesinin önemi masalın sonunda görülür.

Çobanın Rızkı adlı masalda, bir köyün, bir sığır çobanı vardır. İneğin biri, bir gün öğlenin sıcağında kaçıp gider. Çoban da arkasından gider. İnek bir mağaraya girer. Arkasından çoban girer. Çoban mağaranın içinde, bir aksakallı oturduğunu görür. Çoban, tavandan akan sulara bakar. Aksakallıya bu suların ne olduğunu sorar. Aksakallı, bu suların insanların rızkı olduğunu söyler. Aksakallı, çobana rızkını gösterir. Çoban, kendi rızkının ayda yılda bir düştüğünü görür. Sakallıya kendi rızkının artıp artmayacağını sorar. Aksakallı, rızkının artmayacağını söyleyince çoban da ne diye köyün sığırını güdeyim, deyip mağaradan ayrılır. Eve gidince karısını da alıp başka yere göçerler. Gittikleri yerde bir evin yanına eşyalarını koyarlar. Yanlarına gelen bir adam evin boş olduğunu ve evde kalabileceklerini söyler. Hamile olan kadının sancısı tutar ve oğlan bebek doğurur. Adam, temiz olsunlar diye odadaki pis tahtaları söküp tersten çıkmak ister. Tahtaları sökünce altınları görür. Zengin olan adam, mağaradaki aksakallının yanına gider. Sakallıya, hani rızkım artmayacaktı, bak zengin oldum, der. Aksakallı da o rızık senin değil, çocuğun rızkıdır, der (Şimşek, 2001: 122). Masalın başkahramanı olan çoban, mağarada aksakallı biriyle karşılaşır. “Destan, masal vb. türlerde yer alan “Aksakal” motifi de yine ak renginin taşıdığı anlamla alakalı olmalıdır. Çünkü aksakallı kişi kahramanın yardımcısı olan ve zor anlarında kahramana yardım eden bir kişidir. Tabii ki bunun yanında, aksakal tecrübenin ve bilginin de sembolüdür.” (Gökbulut ve Yeniasır, 2017: 131). Aksakallının su damlatan bir mağarada olması ve tavandan sızan suların insanların rızkını temsil ettiğini söylemesi pek akla uygun bir durum değildir. Deli saçması gibi görünen bu duruma masal kahramanı inanır ve sığırlık çobanlığı işini bırakarak başka bir memlekete göç eder. Çobanın doğruluğunu bilmediği bir duyumdan ötürü işini bırakması da delice davranıştır. Çobanın gittiği yerde talihi değişir ve çoban zengin olur. Kahramanın sosyal durumunun değişmesinin en büyük sebebi, aksakallının sözleridir. Aksakallının içinde bulunduğu mekân ve sözleri her ne kadar delice olarak algılsa da masal sonunda bu algı değişmektedir.

Masallarda veliliği temsil eden unsurlardan biri de Hızır motifidir. “Tasavvufta, Hızır bir veli sayılır. Sofilere göre her dönemin bir Hızır’ı vardır. Her Nakıb-ül-Evliya, Hızır’dır. Hava, deniz ve dünyanın bütün gölgeleri onun buyruğu altındadır. Denizde, Tanrının halifesi, karada vekilidir.” (Günay, 1983: 87). Masal anlatılarında Hızır, darda kalan kahramanların yardımına koşar. Tanrı, Hızır’ı insanlara yardım etmesi için yeryüzüne göndermiştir. Masal kahramanları dua ettiği zaman veya ne yapacağını bilemediği zaman, Hızır aniden ortaya çıkar. Kahramana yol gösterir ve aniden ortadan kaybolur.

Birçok veli, Allah katında yükselmeyi seçip halkın gözünde alçalmayı, deli olmayı tercih etmiştir. “Kim halkın nezdinde ne kadar deliyse, Halik’in yanında o miktar velidir. Kalenderiler daha da ileri giderek dış dünyadan tamamen koparak yarı çıplak gezer, sakal, bıyık ve kaşlarını usturayla tıraş ettirerek aşırı deli imajı sergilerdi.” (Bayat, 2018: 181). Şeklen deli görünümleriyle veliler, teni öldürüp ruhu yüceltmişler. Deli-veli ilişkisi bakış açısına göre değişkenlik gösterir. Kimi velinin yaşamına, giyimine bakıp deli demiş; kimi kelamına, kerametine bakıp veli demiş. Kutsiyeti olan deliler, Allah’a ulaşmış, nefislerini köreltmış Hak ehli insanlardır.

3.1.5.3. Cesaretli Deliler

Yiğitlik konulu halk hikâyelerinin başında Köroğlu Hikâyeleri gelmektedir. Hikâye kahramanlarının zaman zaman deli olarak anıldığı görülür. Bu delilik tıbbi delilikten ziyade, anlatı kahramanlarının yiğitlikleriyle, cesaretleriyle kazanmış oldukları bir unvandır. “Halk edebiyatında akıllı olmayana deli denildiği gibi, şarap içip, doğanın güzelliği karşısında hayrete düşen, maşuku görüp ilahî aşkın gücüyle delirenlere, kendinden geçmişliğe, saç baş açık, perişan görünümlülere, içine kapanıklılığa, çöllere düşüp cünunluk edenlere, eğilmeyen, sinmeyen, haksızlık karşısında direnen, tek başına bir orduya saldıran deli dolulara, delikanlılara da aynı biçimde deli denilir.” (Bayat, 2018: 84). Alp eren tipi olan Köroğlu ve delileri, delice yiğitlikleriyle ün kazanmışlardır. Mücadele sırasındaki hal ve hareketleri delilik olarak görünse de amaçları akıllıcadır. Delilik, asıl amaçlarını yerine getirirken büründükleri bir giysidir. Tutkuları ve hırsları nedeniyle göstermiş oldukları davranışlar delilik diye nitelendirilmiştir.

“Köroğlu’nun, babasının ve koçaklarının bazen “deli” unvanıyla anılması, destan kahramanını tanımlayan bir değerdir. Halk arasında “Atın Dorusu, yiğidin delisi makbuldür!” sözüyle de toplum onayı alan bu yiğitler/deliler, mangal yürekli, bükülmez bilekli, gözünü budaktan sakınmayarak bir anda çatışmaların ortasına dalan, zor tabiat şartlarına hükmedebilen, sürekli at sırtında koşarak soylu idealleri gerçekleştirme kararlılığındaki kahramanlardır.” (Şenocak, 2009: 622). Halk ozanı olan Köroğlu, Kıratın da yardımıyla halk kahramanı haline gelmiştir. Mazlumların koruyucusu, zalimlerin korkulu rüyasıdır. Köroğlu ve yiğitleri gözü karadır. Düşmanın sayısına bakmadan mücadele eder. Bu yiğitler cesaretlerinden dolayı deli olarak adlandırılmıştır. Gözü pek bu yiğitler, sonlarını düşünmeden kavgalara girmiş, otoriter düzene karşı gelmiş, sevdiklerini arkalarında bırakarak zenginden alıp fakire dağıtmışlardır. Her ne kadar deli olarak nitelendirilseler de toplumsal adaleti sağlamak için çalışmışlardır. Bu şekilde bir delilik bir nevi kahramanlık mertebesidir.

Köroğlu ve arkadaşlarının cesaretleriyle sahip olduğu delilik unvanının benzeri Osmanlı ordusunda da görülür. “Deliler, giydikleri kıyafetler, kullandıkları silahlar ve askerî manevraları itibarıyla görenler için “korkunç” denilebilecek görünümlü, cengâver askerlerdi. Deliler Ocağı günümüze göre değerlendirildiğinde, manevracı savaşçılar için popüler bir askerî ocağı denilebilir.” (Dağ, 2020: 1839). Deliler diye adlandırılan bu askeri sınıf mensupları ürkütücü, hayvan figürlü kıyafetler giyerek kendilerine cesur görünümü kazandırmışlardır. Deli askerler, sahip oldukları iman ve ahiret inancı ile ölüme meydan okumuşlardır. Osmanlı ordusuna zaferler kazandıran deliler, cesaretlerinin nişanı olarak deli sıfatını kullanmışlardır. “Türk kültüründe deli; korkusuz, gözü pek, atılgan anlamında olmakla birlikte tarihi bir terim olarak da delice cesaret ve atılganlıklarından ötürü bu askerî zümreyi temsil etmektedir.” (<https://islamansiklopedisi.org.tr>). Elli altmış kişilik gruplara ayrılan deliler, delibaş unvanlı kişilerin emrine verilirdi. Bunlar savaşta ordunun önünde gider, düşman saflarını yarar ve yakaladıkları esirlerden düşman ordu hakkında bilgi alarak savaşın gidişatını değiştirirlerdi. Tıbbi delilikleri olmayan bu askerler, cesaretlerinden dolayı deli unvanını almıştır.

Osmanlı deli ocağına girebilmek, farklı olmayı gerektirirdi. “Herkesin gelişigüzel kabul edilmediği bu ocağa dâhil olmak için bazı şartların yerine getirilmesi gerekti. Deliler Ocağına katılmak isteyen kişiden iki temel özelliği yerine getirmesi beklenmekteydi. Öncelikli olarak gösterişli bir fiziki yapıya sahip olması ve cesareti, bu cesaretini de savaşlarda göstermesi gerekmekteydi.” (Şahbaz, 2019: 26). Giydikleri kıyafetlerle de korkunç bir görünüm kazanan deli ocağı askerleri, düşmanı ilk görüşte korkutmuş, şaşırtmıştır.

Tıbbi delillerle cesaretli delilerin en benzer yönü, pişmanlık duygusunun olmayışıdır. Tıbbi deli, yaptığı eylemin bilincinde olmadığı için pişmanlık duymaz. Cesaretli deli ise cesaretinden aldığı gururla eylemlerini gerçekleştirir ve pişmanlık duymaz. Cesaretiyle hayatına yön veren insan için sadece kendi kararları önemlidir. Yaptıklarından ziyade sonuç önemlidir. Elde ettiği sonuç kendisini tatmin ediyorsa hedefine ulaşmış ve haz duymuş demektir. Bu durum tıbbi delilik haliyle aynıdır. Cesaretli deliler, gösterdikleri cesareten haz alır ve elde ettikleri başarıyla mutlu olurlar. Köroğlu ve delileri, Osmanlı delileri vs. nice cesaretli delilerde bu tür haz veren eylemler tekrar eder. Cesareti huy edinmiş insanlar, bir kez cesaretin hazzını tattılar mı her daim cesareti kuşanırlar. Tıbbi delilik ile cesaretli delilik arasındaki en büyük fark, cesaretli delilerin yaptıkları işler öncesi diğer insanların da faydalarını göz önünde bulundurarak sağlıklı düşünmeleridir. Başkaları için bir an bile düşünmeden tehlikeye atılırlar. Bu özellikteki insanların cesareti bilmeyenlerce delilik olarak görülür.

3.1.5.4. Delilik Velilik Arasında Mecnunlar/Abdallar

Mecnun kelimesi, düştüğü aşk sevdasından kendini kaybetmiş, deli anlamına gelmektedir. Mecnun olan insan, cünun olma halini- akıldan uzak olma halini- kendisinde barındıran kimsedir. Mecnunluk, aşk sarhoşluğudur. Aklın, egemenliğini gönle kaptırmasıdır. Bu durum aşk ehlinin deli diye nitelendirilmesine neden olmuştur. “Akıldan uzak olmak, kişinin dünya ile bağlarının zayıflamasında da önemli bir etkidir; çünkü insan, akli sayesinde yaşamında karşılaştığı güçlükler karşısında çözüm üreterek hayat içinde var olabilme mücadelesi vermekte ve toplumla sağlıklı bir iletişim kurabilmektedir. Bu nedenle de mecnûnun dünya hayatıyla bağları zayıftır.” (Akdemir, 2007: 27). Aşk derdine düşüp kavuşamamak, deliliği de beraberinde ortaya çıkarır. Aşk yolu, meşakkatli, sancılı bir yoldur. Aklın istemeyeceği bu yolu, gönül ister. Vecd halinde olan mecnunda akıl devre dışı kalır. Akıl ehli insanlar, mecnunluğu delilik sayar.

Mevlâna, “Aşkın gelişi aklın gidişidir.” der. Mecnuna aşk sarhoşluğu gelince Mecnun kendisini çöllerde bulur. Çöl yaşamak için elverişli bir saha değildir. Aşk ile akli devre dışı kalan Mecnun’a, çölün olumsuz yaşam şartları etki etmez. “En değerli nimetin akıl olduğu bilinciyle âşık maşukun didarını görmek için aklın kendisinden geçer. O nedenle âşık görünürde delidir, ancak aslında yaptıkları deliliğinden değil, Tanrı iradesiyle hareket etmesindendir. O halde o, akıllıdır; aklın kurallarına uymayacak, sınırlarına sığmayacak kadar delidir.” (Bayat, 2018: 144). Mecnun aklın hâkimiyetinden uzaklaşmış gibi görünse de aslında fenâ makamına ulaşmış biridir. Dışarıdan bakanlar için deli olarak görülen Mecnun iç dünyasında hakikate ulaşmak için mücadele vermektedir. Çöllerde insanlardan uzak yalnız bir yaşamı seçen, akli bir kenara bırakıp ilahi güzelliğin, aşkın peşinden giden Mecnun’un bu ruh hali aklın egemenliğinde olan ruh halinden daha fazla haz vermektedir.

Sufilere göre Allah’ı akıl yoluyla bulmak, tanımak mümkün değildir. Mecnun’un da aşkını akıl yolu ile değil de gönül yoluyla araması imanın ulaştığı en üst mertebedir. “Dünyevî hayatla bağları oldukça zayıf olan mecnûn, bu hayatın çok önemli bir unsuru olan ve insanları kendisine tutsak eden “zaman”ın esiri olmaktan da uzaktır. “Akıllı” olarak nitelenen insanlar, geçmişin pişmanlıkları ve gelecek endişesi içinde bugünlerini mahvederken, mecnûn ne geçmişi ne de geleceği düşünür.” (Akdemir, 2007: 29). Mecnun ilahi aşk delisidir. O’nun yaptıklarının temelinde Hakk’a ulaşmak vardır. Mecnun, ilahi aşk neticesinde maddeden uzaklaşmıştır. O, kendini Hak dışında her şeyden soyutlayan, akıldan bile soyutlayan ilahi aşk delisidir. Mecnunlukta delilik ne

kadar büyükse aşk da o derece büyüktür. Mecnunlar, deli olarak sayılısalar da onların deliliği, ilahi aşkı gönüllerinde saklamalarından kaynaklanır.

Kıyafetleri, yaşamları ve hayata bakış açılarıyla bir deliyi anımsatan bir zümre de abdallardır. “Abdal kelimesi Arapçada, ikisi de “karşılık, birinin yerine geçen”manalarına gelen bedel ve bedîl kelimelerinin çoğulu olmakla birlikte, zamanla Farsça ve Türkçede tekil manasında kullanılmış ve Farsçada“abdâlân”, Türkçede“abdallar” şeklinde çoğul yapılmış; ayrıca tasavvuf terminolojisinde abdalla birlikte, aynı mânada olmak üzere bûdelâ kelimesi de kullanılmıştır.” (<https://islamansiklopedisi.org.tr>). Abdallar gerek davranış gerek dış görünüşleri itibarıyla normal insanlardan farklı olduklarından zaman zaman deli olarak addedilmişlerdir. Abdallar, düzenli bir hayatı olmayan, gezgin insanlardır. Sürekli hareket halinde olmalarından saç ve sakalları birbirine karışmıştır. Sabit bir işi olmayan abdallar işsiz güçsüz, çocuksuz, malı mülkü olmayan kişilerdir.

“İslamî dönemin kutsal delisi olarak değerlendirebileceğimiz derviş zümrelerinden biri de tabii ki tasavvufi bir grup oluşturan abdallardır. Kelimenin etimolojisi Ak Hunlara (kelime Eftalit - eftal – aftal – abdal şeklinde bir değişme geçirmiştir) dayansa da tam olarak abdalların ne zaman, nerede ortaya çıktığı, tarikat olup olmadıkları, herhangi bir meşreb oluşturup oluşturmadıkları, bilinen Melami-meşreb gruplara ait olduğu tam bilinmese de XV. yüzyıldan sonra bu zümreyi fukaha sınıfının üyeleri olan ulema grubu deli, divane, ahmak, şaşkın, meczub, budala, serseri, dilenci, münzevi şeklinde adlandırarak uzun zaman boyunca hor görmüştür.” (Bayat, 2018: 166). Abdalların benimsedikleri gezginlik ve dilencilik gibi yaşam biçimleri, dünya nimetlerine önem vermeme gibi özellikler, zamanla metafizik hüviyet kazanmalarına neden olmuştur. Abdallara karşı Allah’tan ne dileseler geri çevrilmeyeceği inancı doğmuştur. Çeşitli belaları ortadan kaldırmaları, yağmur yağdırmaları, bereket getirmeleri, insanların çocuk sahibi olmaları için dua etmeleri istenmiştir. Bu nedenle abdallar, deliler gibi müstesna ve gücendirilmelerinden sakınılan insanlar olarak görülmüşlerdir.

Abdallar için Allah’a yakın olmak sürekli ibadetle olan şey değildir. Bu nedenle sürekli gezer halde olan abdallar, ibadetten ziyade kalp temizliğine, iyilik yapmaya önem vermişlerdir. Hakikati aramayı düstur edinen abdallar, söylemleri ile dikkatleri üstlerine çekmişlerdir. Yaşam felsefeleri, hareketleri ulema sınıfına sakıncalı gelse de deli olarak görüldüklerinden herhangi bir yaptırıma uğramamışlardır. Abdalların delilikleri, kâmil olmalarından gelir. Onlar tıbbi delilikten ziyade kutsal delidirler.

3.1.6. Tıbbi Delilik

“Delilik, bireyin kendisi, sosyal çevresi, içinde yaşadığı toplum ve kültür ile bağlarının zayıflaması ve giderek kopması anlamına gelen bir süreçtir.”(Marshall, 1999: 798). Tıbbi olarak delilik genel anlamda anormal zihinsel ve davranışsal örüntüler olarak tanımlanır. Normal olmayan her ruh hali bir delilik hali olarak isimlendirilmiştir. “Tartışmasız biçimde, “delilik” sadece akılsızlığı kabullenmek için kullanılan gündelik bir terim değildi; yarattığı hasarları doğalcı çerçevede açıklamaya ve dışlananları kimi zaman tedavi etmeye çalışan tıp erbabının da benimsediği bir terminolojiydi.” (Scull, 2020: 15). Delilik, 19. yüzyıldan itibaren Almanya’da psikiyatri terimi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Aklın görevini yapmaması, bilincin yabancılaşması deliliğin insanlara en temel etkileridir. Akıldan uzaklaşan kişi üretimden de uzaklaşır. Tıbbi deliler, çalışamayan aciz insanlardır. Akıl ve sağduyudan uzak bir şekilde toplum içinde gezmek en çok yaptıkları iştir. Akıl hastalarının düştüğü terk edilmişlik hissi, onları sosyalleşmeden uzaklaştırır. Müstehcen ve yakışıksız hareketlerin farkında değillerdir. Kendi kültürlerinin göreneklerine, kurallarına aykırı davranışlar sergileyenler, taşkınlık yapanlar, toplum için tehlike arz edenler tıbbi tedaviye tabii tutulurlar. Toplum için tehlike arz etmeyenler ise insanlar tarafında göz ardı edilmeden, sorumlu da tutulmadan halk içinde hayatını idame ettirirler.

Anormal davranışların düzeyini belirleyen bilimsel bir araç yoktur. Farklı toplumlarda farklı davranışlar delilik olarak görülebilir. Bir davranış veya söylem bazı toplumlarda delilik bazı toplumlarda bireysel özellik olarak görülebilir. Her toplumun tıbbi deliliğe yaklaşımı da farklıdır. Batı toplumunun delileri iblis olarak görüp yaktığı bir dönemde İslam toplumu Allah’ın masum kulları olarak görmüş, koruyup kollamıştır.

Aklın görevini yitirmesi nedeniyle deli, deliliğinin farkında değildir. Yasaklardan, kurallardan uzak özgür bir hayat sürmektedir. Delilik bazen aklın göremediğini görmek bazen de limitleri aşmaktır. Bazen ateşin yakmaması bazen de soğuğun dondurmamasıdır. Delilik bazı insanlara bahşedilmiş gizli güçtür.

3.1.7. Masalarda Delilik Kavramının İşlenişi

Deliliğin, akıl yetisinin varlığını yitirmesinin kişiye ve topluma verdiği zarar masal anlatılarına da sirayet etmiştir. Masalarda deli ile akıllı arasındaki sınır bazen çok ince olabilir. Fıkra anlatılanlarına konu olan deliler, tıbbi delilerdir. Fıkra kahramanları akıl hastaları, psikiyatrlar ve akıl hastanesi görevlileridir. Masal anlatılarındaki deliler ise tıbbi delilikten ziyade yapılması normal karşılanmayan şeyleri yaptıkları, toplum normlarına aykırı davrandıkları veya yaptıkları saçma sapan eylemler, tesadüfen başarı ortaya çıkardığı için bu sığata layık görülürler. Masal anlatılarında akıl yoksunluğu çeken kahramanlar bazen saflıklarıyla bazen de çevresine verdikleri zararlarla dikkat çekerler.

3.1.8. Erkek Tiplerinde Delilik

İnsan ilişkileri üzerine en güzel mesajları veren masalarda toplumsal olaylar masal kahramanları ekseninde verilir. Masal dünyasının hayali kahramanları, gerçek dünyanın minimize edilmiş yansımasıdır. İnsanın kendi farkındalığına varması, ruh ve beden potansiyelinin bilincinde olması için akli süreçler okuyucuya, dinleyiciye sunulur. Masalarda gerçek dünyanın yansıması görüldüğü gibi insan psikolojisinin de yansıması görülür. İnsanın psikolojik yönü, bu yönün insan

ve toplum hayatına etkisi olaylar üzerinden somutlaştırılarak sunulur. İnsandaki ruh ve beden sağlığının önemi gerek erkek gerek kadın kahramanlar üzerinden verilir.

Masallarda erkek kahramanlar üzerinden verilen delilik olgusu kadın kahramanlardaki deliliğe göre farklılık gösterir. Akıl konusunda zayıflık gösteren erkek karakterlerde hırs, çekişme, verilen tahribat, şiddet kadın karakterlere göre daha fazladır. Bu durum toplumun kadın ve erkeğe bakış açısı ve onlara yüklediği görevlerle ilgilidir. Türk toplumunda kadın genellikle ev işlerine bakarken erkek sosyal hayat içerisinde daha aktiftir. Hal böyle olunca masallarda erkek kahramanların deli yönlerinin daha sıklıkla işlendiği görülür.

3.1.8.1. Padişah

Padişah kelimesi, Osmanlı Devleti'nin yöneticilerinin sıfatlarından biridir. İktidar sahibi olan padişahlar, donanımlı kişiler olup birçok bilgiye vakıflardır. Ülkeyi yönetme, halkı idare etme, adaleti sağlama konularında yetkin kişilerdir. Masal anlatılarında en çok rastlanan tiplerden biri olan padişahlar, sembolik bir unsur olup genel anlamda otoriteyi, gücü, zenginliği temsil etmektedir. Günlük hayatta güçlü ve zengin olan insanların akıl dışı davranışları, masal anlatılarına da sirayet etmiştir. Anlatılarda, padişah konumundaki kahramanların yok dedirtecek vaziyetteki halleri, okuyucuya sunulmuştur.

Balık Kız masalında, balıkçılık yapan bir adam vardır. Her gün balık yedikleri için karısı balık yemekten nefret eder. Balıkçı ölünce, kadın oğluyla yaşar. Oğlan; katırcılık, rençperlik yapmaya çalışır ama işleri rast gitmez. Oğlan, babasının ne iş yaptığını annesinden bir türlü öğrenemeyince hileye başvurur. Annesinin memesini ısırır. Annesi de bırakması için babasının balıkçı olduğunu söyler. Babasından kalma balık tutma malzemeleriyle kocaman bir balık tutar. Balığı pişirmesi için annesine verir. Annesi balık yemekten nefret ettiği için çeşitli bahanelerle balığı pişirmez. Sabah, oğlan balık tutmaya gittiğinde annesi de dışarı çıkar. Eve gelen kadın, her yerin silinip süpürüldüğünü görür. Ertesi gün dışarı çıkar gibi yapıp saklanan kadın, balığın içinden çıkan güzel kızı yakalar. Kadın, yakaladığı kız ile oğlunu evlendirir. Pencereden dışarı bakarken kızı gören padişah, *“Lala, git felancı numaralı evde kim oturuyor, öğren. Eğer o kadının kocası varsa kellesini vurdurt, o karıyı bana getir.”* der (Sakaoğlu, 2002: 305-307). Padişah, toplumu gerek adli gerek idari yönden yöneten kişidir. Bir nevi devletin kendisi olan padişah, söylemleri ve davranışlarıyla topluma örnek olmalıdır. Masalda padişahın isteği, akıldan uzak, adeta bir deliliktir.

Padişahın Rüyası masalında, padişah rüyasında köyün çobanının oğluyla kendi kızının evlendiklerini görür. Gördüğü rüyadan sonra padişah çobanın evini bulur. Kundaktaki bebeği, kilosuna kadar lira verip alır. Çobanın yaşadığı yerden uzaklaşınca padişah, *“Bu çocuğu ölmesi için bir dağ başına bırakıyor.”* (Sakaoğlu, 2002: 336). Görülen rüyayı referans alıp gerçek yaşamı bu rüyaya göre şekillendirmek deliliktir. Padişah, masum bir bebeği dağ başına bırakacak kadar akıl yoksunudur.

Sultan Mahmut'a Armut Veren Köylü masalında, Deli Mahmut adında bir padişah İstanbul'da yaşar. Padişah, vezirini yanına alarak başka şehirde gezmeye çıkar. Armut toplayan köylü karı kocanın yanından geçerler. Kadın, derviş kılığındaki bu adamlara armut ikram eder. Padişah, köylüden İstanbul'a gelip armut satmasını ve misafiri olmasını ister. Adres olarak da birine, *“Deli Mahmut'un evi nerede?”* diye sormasını tembihler. Köylü, böyle bir adres tarifi olmayacağını söylese de derviş kılığındaki padişah, dediği şekilde yapmasını ister (Sakaoğlu, 2002: 508). İnsanlar, kendisi gibi olmayana, olağandışı davranışlarda bulunanı 'deli' olarak nitelendirir. Padişah da toplumsal davranış kalıplarına aykırı olduğundan 'deli' olarak addedilmiştir.

Seksen Göz masalında, iyiler memleketini yöneten bir padişah vardır. İnsanlara eziyet etmeyi seven padişah, evlendiği kadınlar hemen çocuk doğurmayınca kadınların gözlerini çıkarttırıp kavanoza koyar, kadınları da zindana attırır. “*Gözlerinin çıkarılmasından canı çok yanan kadın bağırıp çağırırken o, kahkahalar atıp dururmuş.*” (Tezel, 2018: 254). Padişah, içinde bulunduğu ruhsal bozukluk nedeniyle eşlerine işkence etmek gibi normal dışı davranışlar sergiler. “Erkeğin yapısında olan engelleri aşma isteği, davranışlarında saldırganlığa neden olur. Bu davranış bozukluğu bazen aşırı boyutlara ulaşabilir. Koşullar ne olursa olsun, bu saldırganlık dürtüsü kadına zarar verme hatta onu yok etme eylemlerine dönüşür.” (Güdücü, 2016: 36). Padişah, başkasına zarar vermekten zevk alma anlayışıyla deli kimliğine bürünür.

Kurbağa ile Padişahın Oğlu masalında, bir padişahın evlenme çağına gelen üç oğlu vardır. Padişah, çocuklarına: “*Oğlum, okunuzu atın kimin evine düşerse onun kızını size aliyim.*” der. Büyük çocuğun oku bir vezirin, ortanca çocuğun oku diğer vezirin evine düşer. En küçük çocuğun oku da göle düşer. Küçük oğlan, okunun peşinden gider. Gölün kenarına geldiğinde, gölden bir kurbağa çıkar. Oğlan onu alıp odasına getirir. Kurbağanın kabından dünyalar güzeli bir kız çıkar. Ağabeyleri vezirlerin kızlarıyla, küçük kardeş de bu güzel kızla evlenir. Padişah, gelinlerini görmek ister. Küçük çocuğunun eşini görünce ona âşık olur. Padişah, en küçük oğluna yapılması mümkün olmayan bir görev verir. Bu görevi yerine getirmediği takdirde oğlunu öldürtecektir (Şimşek, 2001: 77-78). Padişahın çocuklarını ok atma yöntemiyle evlendirmeye çalışması mantık dışı bir eylemdir. Padişah, çocuklarının ok düşen evdeki kızları beğenip beğenmeyeceğine bakmadan, kızların çocuklarına uygun olup olmayacağını düşünmeden, kızların çocuklarını isteyip istemeyeceğini bilmeden kendince akıl dışı bir yöntem bulur. Padişahın, bu mantıksız yöntemin üzerine bir de oğlunun eşine âşık olup oğlunu öldürme planları yapması deliliktir.

Kader masalında, bir padişah veziriyle birlikte ava çıkar. İhtiyar bir adamın elindeki kalemle deftere bir şeyler yazdığını görürler. İhtiyar adam, doğacak olan erkek çocukları doğacak olan kız çocuklarına yazdığını söyler. Padişah, hamile olan eşinin doğuracağı çocuğu kime yazdığını sorar. İhtiyar adam, padişahın doğacak olan kızını çobanın oğluna yazdığını söyler. Padişahın bir kızı, çobanın da bir oğlu olur. Padişah bir çuvalın yarısı kadar altın vererek çobandan oğlunu satın alır. “*Bunu gundaklıyorlar, götürüyorlar, dârmenin buğazlâsına atıyorlar.*” (Şimşek, 2001: 119). İnsanın yaşayacakları kaderinde yazılıdır. “Takdir edilen her şey zamanı geldiğinde Allah’ın iradesi doğrultusunda yaratılır, böylece var olan her şey kaderde belirlenmiş ilahi bir plana göre devamlılığını sürdürür.” (Mavil, 2016: 409). Padişah, ilahi yazgıyı beğenmeyip kaderini değiştirme deliliğinde bulunur. Kundaktaki bebeği ıssız bir yere atar.

Balık Anne ile Keloğlan masalında, tembel bir Keloğlan vardır. Keloğlan, ırmakta bir alabalık yakalar. Keloğlan alabalığı, kendisine sihirli bir sözcük öğrettiği için salar. Sihirli sözcükler ile her istediğini yapan Keloğlan, padişahın kızını ister. Kızın da Keloğlan’a gönüllü düşer. Bu duruma sinirlenen padişah, yaptırdığı sandığa kızını ve Keloğlan’ı koydurur. Ağzı kilitlenen sandık, nehre bırakılır (Demir, 2017: 85-86). Padişah, sevenleri birleştirmek yerine ölüme terk etmek gibi akıl dışı bir karar alır.

Padişahın Kızı ve Kara Köpek masalında, iki ülkenin padişahlarının çocukları birbirleriyle evlenir. Çocukları olmayınca Allah’a: “*Allah’ım! Bize bir çocuk ver, ondan sonra istersen kapıdaki kara köpeğe verelim.*” diye dua ederler. Bir süre sonra prenses hamile kalır ve bir kız çocuğu doğurur. Çocuk okula giderken önünü bir kara köpek çevirir. Köpek, kıza taş verir. Kız, akşam olduğunda elbisesini değiştirken cebinden taşlar dökülür. Annesi, kızına: “*Sen padişah kızıydın, cebinde taşın ne işi var?*” deyince kız, taşları kara köpeğin verdiğini anlatır. Bir süre sonra kız,

kara köpekle evlendirilir ve saraydan gönderilir (Demir, 2017: 299). Padişah, Allah'tan çocuk dilerken çocuğunu adak olarak bir köpeğe sunma deliliğinde bulunur.

Sultan Hanı'nda Üç Gece masalında, Şahin Şah isminde şahların şahı olan biri vardır. Bu şah; at kadar hızlı, aslan kadar kuvvetli, kartal gibi yırtıcıdır. Dönemin padişahları, şahları ondan çok korkar. Bu şah sinirlendiği zaman devletler yıkar, devletlerin günahsız insanlarını katleder. Durduk yere başka devletlere saldırır, insanlara zulüm eder (Demir, 2017: 336). Psikolojisi iyi olmayanların başvurduğu yöntemlerden biri de başkasına zulüm etmektir. Zalim padişahlar, şahlar herkesin kendisine mutlak itaat etmesini isterler. Zulmü, insanları kendi kurallarına uyma aracı olarak kullanırlar. Bu anlayış bağlamında anormal davranış sergileyen şah, deliliğin ete kemiğe bürünmüş halini sergiler.

Ülkede halkı temsil eden yönetici deli olursa bundan en çok etkilenecek olan halktır. Padişah bağlamında gücü elinde bulunduran makamların akıl dışı davranışlarının zararları masal anlatılarında ele alınmıştır.

3.1.8.2. Keloğlan

Millî masal kahramanımız Keloğlan, genellikle akıllı, kıvrak zekâlı, iyi niyetli, yardımsever tip olarak ün yapmıştır. Keloğlanın olumlu özelliklerinin yanında olumsuz özellikleriyle de ön plana çıktığı masal anlatıları vardır. “Kardeşlerinin olduğu masallarda, en küçükleri olan “Keloğlan”dan genellikle “deli oğlan” olarak bahsedilir.” (Şimşek, 2017: 42). Keloğlan, bazı anlatıların başında “deli” tipiyle sahneye çıkıp sonrasında “akıllı” tipiyle kapanışı yapar. Bazı masallarda Keloğlan'ın mükâfata ulaşması için “deli” olmaktan başka çaresi yoktur. Keloğlan, yaptığı delilikler nedeniyle tesadüfen hazine bulur, kötü insanların ve haramilerin arkasına bakmadan kaçmasını sağlar. Keloğlan'ın anlatılarda en belirgin delilikleri, hayvanların kendisini anladığını düşünmesi ve söylediklerini yapmayan hayvanları kesmesi, kendisinden istenileni yanlış anlaması, göz kulak ol denilen evin kapısını ve bacasını söküp yanında gezdirmesi, aile bireylerinden birini yemek yedirirken veya banyo yaptırırken öldürmesidir.

Akıllı ve Akılsız Kardeş masalında, Keloğlan ile Akıllı Oğlan vardır. Akıllı Oğlan çiftçilikle Keloğlan ise hayvancılıkla uğraşır. Ağaca çıkıp harnup silkeleyen Keloğlan davarlara, “*Davarlar handıptan bana da goyun, bana goymazsanız, sizi hep keserim.*” der. Ağaçtan inen Keloğlan, kendisine harnup kalmadığını görünce boynuzuna harnup saplanan keçi hariç bütün davarları keser. Elindeki keçiyi pazara satmaya giderken yolda bir sürüngen görür. Keloğlan, “*Beş yüz liraya davar alır mısın?*” diye sorduğunda sürüngen başını sallar. Keloğlan, keçiyi orada bırakıp eve gider. Ertesi gün geldiğinde sürüngen aynı yerdedir. Ama ne para ne keçi ortada yoktur. “*Keloğlan gızmış, şimdi goçmara daşı bir salıyor, goçmar duvarın deliğine giriyor. Duvarı söküyor, söküyor, içerde hayla bir altın buluyor. Bunu doldurup eve geliyor.*” Keloğlan, altın ölçmek için emmisinden tas ister. Emmisi, Keloğlan'ı karakola şikâyet eder. Akıllı oğlanı hapse atarlar. Akıllı oğlan, Keloğlan'a, “*Gardeşim, biz nasıl olsa içeriye düşüldük, sen geleceğinde gapımızı penzeremizi çeke gel.*” der. Keloğlan da kapıyı, pencereyi dibinden söker, sırtına alıp karakola gider (Alptekin, 2002: 345-346). Keloğlan'ın davranışları akıl dışıdır. Delilik, “İnsan davranış ve deneyiminin düzenlenmesinde akılcı faktörlerin rolünün azaldığı ya da hatta kaybolduğu durumdur.” (Sass, 2013:13). Keloğlan'ın olayları algılama ve yargılama biçimi normal davranış olarak değil delilik olarak nitelendirilir.

Keloğlanla Kötü Köse masalında, biri akıllı diğeri deli iki kardeş vardır. Deli Keloğlan, yemiş ağacını beklerken akıllı kardeşi de kösenin yanında çalışmaya gider. Akıllı oğlan, Köse

Ağanın gösterdiği yeri sürmezse yüzünün derisi soyulacaktır. Akşam olunca dediği yerin sürülmediğini gören Köse, akıllı oğlanın yüzünün derisini soydurur. Deli Keloğlan, gidip aynı ağayla pazarlık eder. Çifti süren deli oğlan, eşiğin yüzünün derisini soyar ve ağaya: *“Ağa çivti bitirdim, eşiğimizin de alnı şavkarsın deydi derisini soydum.”* der. Köse, Deli Oğlan’dan öküzleri bağlamasını ister. Deli Oğlan tüm öküzleri öldürür. Ağanın küçük bir çocuğu vardır. Her yemeğe oturduklarında çocuk “çiş” der. Köse, Deli Oğlan’a: *“Götür oğlum şunu bir pislet gel.”* der. Deli Oğlan çocuğu dışarı çıkarmış ve çocuğa demiş ki: *“Eğer bir çiş derseni seni geberdirim.”* Yemek yerken çocuk tekrar “çiş” der. Köse, Deli Oğlan’a: *“Oğlum, deli oğlum şunu bir çatlat gel.”* deyince Deli Oğlan, çocuğu götürüp taşa çarpar ve öldürür (Alptekin, 2002: 460-461). Keloğlan’ın ortaya koyduğu deliliğin temel sebebi Köse’dir. “Kimi zaman, asıl vurgu doğrudan aklın zayıflığına değil de ona karşı gelen kuvvetlerin gücüne yapılır.” (Sass, 2013: 16). Deli Keloğlan’ın deliliğini köpürten ana etmen Köse’dir. “Trajik yahut kozmik diye adlandırabileceğimiz deneyim; delilik sağı solu şaşırtan bir derinliği, yeraltısal bir şiddeti ve gizli, kırıp geçiren, ölçüsü olmayan tipten bir bilgiyi aydınlığa çıkarır ve kritik bir deneyim; bu da törel bir hiciv, bir taslama biçimine bürünmektedir. Yaşam kendini beğenmişliktir, akılsızlıktır ama eğer ‘çılgın bir delilik’ varsa – ki ondan hiçbir şey beklenemez– ‘uslu bir delilik’ de mevcuttur, o da akla aittir ve alaycılık içinde onun da bir methiyeye hakkı vardır.” (Foucault, 1995: 61). Köse’nin kardeşine yaptığından sonra Deli Keloğlan’da cinnet hali meydana gelir. Keloğlan, deliliğini yaptıklarıyla pekiştirir.

Keloğlan’ın İşleri masalında, Keloğlan, annesi ve kardeşiyle yaşar. Annesi Keloğlan’ı koyunları gütmeye gönderir. Keloğlan, tarladaki armut ağacına çıkar ve armutları silkeler. Ağaçtan indiğinde koyunların bütün armutları yediğini görür. Kendisine armut ayırmadıkları için bütün koyunları keser. Başka bir zaman Keloğlan’ın ağabeyi çift sürmeye gider. Keloğlan’ı da evde annesine bırakır. Keloğlan, yatalak annesine çorba pişirir. *“Keloğlan, getirmiş çorbayı yedirmeye annesine. Annesi böle oturuyomuş, ocaktan endirdiği gibi çorbayı, büyük gâşıklan alıyomuş atıyomuş annesinin ağzına, alıyomuş veriyomuş annesinin ağzına. Annesi yanmış, kavrulmuş, aaa yapıyomuş ağzını hâlâ. Hâlâ sıcak çorbayı ağzından döküyomuş annesinin, yandım deyemiyomuş, mmmm deyomuş, böyle hareketler yapıyomuş, ha annem çok sevdi çorbayı diyomuş ha bire veriyomuş kaynamış çorbayı. Yanmış bitmiş annesi.”* Ağabeyi eve geldiğinde annesinin öldüğünü görür (Önal, 2011: 496). Keloğlan’ın hareketleri raydan çıkmış durumdadır. Keloğlan, “İnsan zihni sınırlılığı içinde, büyük ışığın bir kıvılcımı olmaktan çok, karanlığın bir parçasıdır. Görünüşün kısmi ve geçici gerçeği onun sınırlı zekâsına açık değildir; deliliği yalnızca şeylerin tersini, onların gecesel yanını, gerçeklerinin dolaysız çelişisini keşfedebilmektedir.” (Foucault, 2006: 64). Keloğlan, karanlığın vücut bulmuş halidir. Kendisine verilen görevleri farklı anlamakta ve çevresine zarar vermektedir. Keloğlan ile etkileşimde olanın hayatı kararmaktadır.

Keloğlan masalında, koca nenenin iki oğlu vardır. Koca nene ölünce ağabeyi, Keloğlan’a yeni bir ahır yapmayı teklif eder. Keloğlan’a yeni yapılan ahır verilir. Ağabeyi: *“Aşam demiş mallara hiç ellemişez. Hekez nire girerse o mal onun olsun.”* der. Hayvanlar eski ahıra alışık olduğundan hepsi oraya girer. Sadece bir öküz, Keloğlan’ın ahırına girer. Keloğlan, öküzü satmaya karar verir. Keloğlan, öküzü taşlık bir yere götürür. Orada taşkeleri görür. Kelere: *“Et alıyon mu?”* deyince keler başını sallar. Keloğlan da müşteri bulduğuna sevinerek öküzü oracıkta kesip evine gider. Ertesi gün geldiğinde keleri taşın üstünde görür. Kelere: *“Hani parayı getirdin mi?”* diye sorunca keler deliğe kaçar. Keloğlan, kelerin deliğini açarken bir teneke altın bulur (Önal, 2011: 462). Keloğlan, bir hayvanın hareketlerinden anlam çıkarmaya çalışır. “Platon için, bir kişiyi

gölünç kılan şey, onun kendisini bilmemesidir. Gölünç kişi, kendisini gerçekte olduğundan daha varlıklı, daha hoş, daha erdemli ya da daha akıllı sanan kişidir.” (Morreal, 1997: 8). Keloğlan, öküzü müşteri bulduğunu düşünerek akıllıca bir iş yaptığını sanır. Keloğlan’ın her şeyi yanlış anlaması, akıl dışı davranışlar sergilemesine neden olur.

Mezarda Helva Pişiren Keloğlan masalında, yaşlı bir kadının tembel bir oğlu vardır. Annesi, oğlunu oduncunun yanında işe koyar. Odun keserken susayan oduncular, oğlanı çeşmeye yollarlar. Çeşmenin yanında oturan kırk haremiler, Keloğlan’ı altın verme karşılığında karşı mağaraya bir güğüm su getirmeye gönderirler. Mağarada ne olduğunu bilmeyen Keloğlan, koşarak mağaraya girer. Mağaranın ortasındaki havuzdan su doldurmak isteyen oğlana, kızın biri sille vurur. Oğlana, mağaraya izin almadan giremeyeceğini söylediği an, Keloğlan kıza bir sille vurur ve kıızı yere düşürür (Sakaoğlu, 2002: 492). “Hemen bütün masalarda ortak özellik; meziyetlerin güzelde, iyide ve güçlüde; kusurların ise çirkinde, kötüde ve zayıfta toplanmış olmasıdır. Masalarda olanaksız hiçbir şey yoktur. Düşünülen ve düşünülemeyen her şey olabilir. Masal dünyasında Bir küpün üzerine binip gözünüzü açıp kapayınca kadar bir yıllık yolu aşabilirsiniz. Yedi kat yerin altında karıncaların padişahıyla buluşur, bir ejderhanın sırtında on iki kat gökyüzüne bir anda yükselerek aslanlar padişahıyla konuşabilirsiniz.” (Yardımcı, 2012: 15). Deli Keloğlan için hiçbir şey imkânsız değildir. O, fiziksel kusurunun yanında kendisine bahşedilen akli kusurunu da önemsemez. Keloğlan’ın deliliği kendisinde istem dışı cesaret ortaya çıkarır. Keloğlan, sahip olduğu deli cesaretiyle sonuçlarını bilmediği bir işe kalkışır.

Keloğlan, Türk insanının iyi yönlerini temsil eden bir masal kahramanıdır. “Keloğlan” tipiyle, sembolik anlamda Türk halkının ulaşılmaz, imkânsız başarılarının büyük arzusu yaşatılmakta, onun şahsında böyle kişiler yüceltilmektedir. O, toplumdaki yanlışları, tuhaf ve eğlendirici şeyleri görebilme ve gösterebilme yeteneğine sahip bir kişidir. Kara mizahı en güzel şekliyle işlemiş, hayatın karanlık ve ümitsiz anlarında bile komik ve eğlendirici taraflarına cesaretle bakabilmiş, problemleri gülerek çözmüş “hümorist” yapıya sahip bir tiptir.” (Şimşek, 2017: 53). Kara mizah ekseninde Keloğlan’ın olaylara karışma nedeni sahip olduğu saflık ve deliliktir. Her şeyi düşündüğü kadar basit sanır. En sıkıntılı olaylara dahi saf duygularıyla yaklaşır. Olmayacak işlere karşın olmayacak yaklaşımlarda bulunması delilik addedilir. Keloğlan masallarında tezat bir işleyiş söz konusudur. Masal başında deli oğlan durumundaki keloğlan, masal sonunda yaptıklarıyla akıllı oğlan konumuna erişir. Bazen de yaptığı deliliklerle tesadüfen güzel sonuçlar ortaya çıkar ve keloğlan ödüllendirilir.

3.1.8.3. Köse

Hainliği, kötü kalpliliği, acımasızlığı ile masal atmosferinde yerini alan “köse” tipi olumsuz özellikleri üzerinde barındırır. Köse, masalarda karşılaşılması gereken, alışveriş yapılması konusunda yasak koyulan, buna rağmen karşılaşılması kaçınılmaz olan, aklını kullanış şekliyle deli ve sadist bir karakterdir. Köse, başkasının canına, malına zarar vermektan sakınmaz. Basit bir sebepten veya sebepsiz yere birinin canına kıyabilir. Köse, eylemlerini deliliğin sınırları içinde yapar.

Dört Köseler masalında, kösenin biri öküzü satması için oğlunu görevlendirir. Öküzü satmaya giden oğlanın yolunu, tarlada çalışan üç köse keser. Köselerden biri öküzün ayağının uzun olduğunu söyleyip öküzün ayağını keser. İkinci köse, öküzün ekmekliği uzun deyip ekmekliğini keser. Diğer de boynuzu uzun deyip öküzün boynunu keser. Çocuk, durumu gidip babasına anlatır. Babası, eşeğe biner ve yola düşer. Eşeğin altın pislediğini söyleyip köselere eşeği satar. Eşeğin

altın pislemediğini gören köseler, paralarını almaya gelirler. Adam, tavşanın söz dinlediğini söyleyip köselere tavşanı satar. Karısının boğazına kan süren adam, köseler kendisini öldürmek için evine geldiğinde karısını öldürmüş gibi yapar. Düdük çalınca karısı kalkar. Köseler, düdüğün ölüğü dirilttiğini sanıp düdüğü satın alır. “*Varıyorlar eve öykeleniyor biri avradı cart kesiyor. Düdüğü çalıyor çalıyor yok. Öteki diyor ki: “Senin avrat zaten tembel yav.” diyor. Avradını o da kesiyor. Düdüğü o da atmaz. Şimdi avradı üçü de kesiyor*”. (Alptekin, 2002: 324-327). Köselerin yaptıkları delilik göstergesidir. “Delilikte insan kendi iç dünyasıyla uyum içinde olduğu için mutludur. Dış dünyanın ona deli diye bakması umurunda bile değildir. İnsan mutlu olabilme ihtiyacı içinde her yolu dener. Kimi delirerek, kimi içki şişelerinde, kimi çok para kazanmaya çalışarak, kimi tıklararak, kimi türlü çeşitli uyarıcı ve uyuşturucularla.” (Gün, 2019: 118). Köseler, para uğruna eşlerini keser. Birinci köse eşini keser. Birinci kösenin kestiği eşi dirilmediği halde ikinci köse ve üçüncü köse eşini keser. Anlatıda köseler, delilerin en büyük özelliği olan hep aynı eylemlerde bulunup farklı sonuca erişmeye çalışma mantığına sahiptir.

Akıllı Köse masalında, memlekette dört tane köse vardır. Bu köselerden üçü şehirde, bir tanesi de köyde yaşar. Köydeki akıllı köse, öküzü satması için oğlunu şehre gönderir. Oğlan, yolda şehirde yaşayan köselerden biri ile karşılaşır. Köse, oğlana: “*Öküzün kusuru var. Bir boynuzu fazla, boynuzun birini kırmalısın.*” der. Oğlan, boynuzun birini kırarak öküzü kanlar içinde bırakır. Yola devam eden oğlan, diğer köseyle karşılaşır. Köse, oğlana: “*Öküzün para etmesi için diğer boynuzunu da kırmalısın.*” der. Oğlan, hayvanın diğer boynuzunu da kırar. Üçüncü köse de öküzün kuyruğunu kestirir. Öküzü bu halde görenler, öküzü almaya yanaşmaz. Oğlan, akşam olunca öküzle birlikte eve döner (Köse, 2017: 455-456). Hayvanlara eziyet ederek sadist eylemler ortaya koyan insanların akli dengesi yerinde değildir. “Hayvana eziyetin altında çoğu zaman bir psikopati, travma, travma sonrası stres bozukluğu, dissosiyasyon gibi faktörler yatsa da insanın doğadaki büyülenmeci tavrının da bunda payı vardır.” (Karakaya, Çakmakaya ve Yılmaz, 2020: 184). Köselerin deliliği, empati yapma yeteneklerini ortadan kaldırır, onları insanlara ve hayvanlara kötülük yapmaya iter.

Evden Kovulan Köse masalında, fakir ve tembel bir köse vardır. Köse ile karısı yiyecek bulurlarsa yer, bulamazlarsa aç aç otururlar. Fakirlikten bunalan karısı, kösedan iş bulup çalışmasını ister. Köse, hiç oralı olmaz. Eve gelen köse, karısından yemek ister. Evde yiyecek olmadığını söyleyen karısına, köse kızar. Karısı da sinirlenir. Eline değneği alarak köseyi güzelce döver ve evden kovar (Demir, 2017: 613). Türk toplumunda erkeğe ve kadına atfedilen özellikler farklıdır. “Bir erkek, erkeksi özelliklere ne kadar sahipse kadınlardan o kadar fazla ayrışır.” (Sakallı ve Türkoğlu Demirel, 2019: 55). Kahramanın, kendisine toplum tarafından biçilen görevleri yapmaması anormal davranışlar takınmasına neden olur.

Masal anlatılarında köselerin kötü üne sahip olmasının temel nedeni düşüncelerinin ve davranışlarının delilik bağlamında ele alınıyor olmasıdır. Köse için önemli olan yapılanların aklın kontrolünde olması değil kendisine fayda sağlamasıdır. Bu amaçla akıllı olan köseler çoğu işlerinde delilik dairesi içerisinde hareket eder.

3.1.9. Erkek Kahramanlarda Delilik Nedenleri

Çalışmada delilik ve aptallık motifinin evrensel değerini gösterebilmek adına; “Motif Index of Folk –Literature” adlı eser taranarak delilik ve aptallık motifleri tespit edilmiştir. Tespit edilen motifler Türkçeye çevrilmiştir. “Motif Index of Folk –Literature” adlı eserde yer alan “Aptallar ve Diğer Akılsız Kişiler Motifleri” (Thompson, 1955: şöyledir:

J1700 – J2749. APTALLAR (VE DİĞER AKILSIZ KİŞİLER)

- J1700 – J1729. Aptallar
- J1710 – J1729. Aptallarla ilişki
- J1730 – J1749. Saçma cehalet
- J1750 – J1849. Saçma yanlış anlamalar
- J1750 – J1809. Başka bir J1750 ile karıştırılan bir şey. Bir hayvan başka bir J1760 ile karıştırıldı. Başka bir şeyle karıştırılan hayvan veya kişi
- J1770. Yanlış kimliğe sahip nesneler
- J1780. Şeytan, hayalet vb. Olduğu düşünülen şeyler
- J1810. Fiziksel fenomenler
- J1820. Yanlış anlaşılma kaynaklanan uygunsuz eylem
- J1850 – J1899. Olgularının saçma sapan ihmali
- J1850. İnsan gibi davranılan hayvanlar veya nesneler. Hayvana (veya nesneye) hediye veya satış
- J1860 – J1870. Saçma bir şekilde cezalandıran hayvan veya nesne. Hayvanlara veya nesnelere yönelik saçma sempati
- J1880. İnsan gibi davranılan hayvanlar veya nesneler – çeşitli
- J1900. Hayvanın doğasına veya alışkanlıklarına saçma sapan aldırış etmeme veya cehalet
- J1910. Anatominin ölümcül ihmali
- J1920. Saçma, kayıp
- J1930. Doğa yasalarının saçma bir şekilde göz ardı edilmesi
- J1960. Gerçeklerin diğer saçma ihmali
- J2000 – J2050. Saçma dalgınlık
- J2010. Kendi kimliğiyle ilgili belirsizlik
- J2020. Kendi üyelerini bulamama vb.
- J2030 – J2040. Saçma dalgınlık - çeşitli
- J2050 – J2199. Saçma miyopluk
- J2050. Saçma miyopluk
- J2060. Saçma planlar: hava kaleleri
- J2070. Absürt dilekler
- J2080. Aptalca pazarlık
- J2100 – J2120. Nesnelere (veya hayvanlara) yönelik tehlikenin dikkate alınmaması
- J2130. Kişisel tehlikeye aptalca aldırış etmeme
- J2160. Diğer dar görüşlü eylemler
- J2200 – J2259. Saçma mantık eksikliği
- J2200. Saçma mantık eksikliği – genel

J2210.	Bazı yanlış varsayımlara dayanan mantıksal saçmalık
J2220.	Diğer mantıksal saçmalıklar
J2260 – J2299.	Saçma bilimsel teoriler
J2260.	Saçma bilimsel teoriler – genel
J2270.	Saçma astronomik teoriler
J2280.	Diğer saçma bilimsel teoriler
J2300 – J2349.	Saf aptallar
J2310.	Saflığın doğası
J2350 – J2369.	Konuşkan aptallar
J2370 – J2399.	Meraklı aptallar
J2400 – J2449.	Aptalca taklit
J2450.	Gerçek aptal
J2460.	Kelimenin tam anlamıyla itaat
J2470.	Gerçek aptal - çeşitli
J2500 – J2549.	Aptalca aşırılıklar
J2550 – J2599.	Müteşekkir aptallar
J2600 – J2649.	Korkak aptallar
J2650 – J2699.	Beceriksiz aptallar
J2700 – J2749.	Kolay problem zorlaştı
J2750 – J2799.	Bilgeliğin veya aptallığın diğer yönleri

Elde edilen “Aptallar ve Diğer Akılsız Kişiler Motiflerinden” sonra deliliğin ve aptallığın masal tip ve karakterlere yansımaları alt başlıklar halinde ele alınmıştır:

3.1.9.1. Kazanç İsteyen

Çıkarıcılık, kişinin eylemlerinin merkezine kendi şahsi isteklerini koymasıdır. Bazı insanlar, çıkar elde etmek için gerçekleri ters yüz edip aklını, bilgisini amacı dışında kullanır. Bazıları da çıkarı uğruna akla hayale gelmeyecek davranışlarda bulunur. Masal anlatılarında kahramanlar çıkar elde etmek uğruna akla hayale sığmayacak isteklerde bulunur. Kimi bir parça ekmek için arkadaşının gözünü ister, kimi üvey anneler kıskançlığından üvey çocuklarını öldürmeyi seçer, kimi işi yokuşa sürmek için olmayacak isteklerde bulunur.

Yahudi ile Müslüman masalında, biri Yahudi, diğeri Müslüman iki arkadaş yolculuğa çıkar. Acıkan arkadaşlar, yemek molası verirler. Müslüman olan, önce kendi ekmeğini yemeği teklif eder. Müslüman olanın ekmeğini bitirdikten sonra yola devam ederler. Uzun bir zamandan sonra yine acıkırlar. Yahudi, ekmeğini paylaşmak istemez. “Eğer ekmeğimi istiyorsan bana bir gözünü ver.” der. Müslüman olan çaresiz bir şekilde gözünün birini verir. Bir zaman sonra tekrar acıkırlar. Yahudi, ekmek karşılığında arkadaşının diğer gözünü de ister. Müslüman olan, diğer gözünü de Yahudi’ye verir (Kaya, Yılmaz, 2021: 441-442). Müslüman olan, temel ihtiyaç maddesi olan ekmeği arkadaşıyla paylaşır ama arkadaş ekmeğini paylaşmak için arkadaşının gözünü oymak gibi delice bir istekte bulunur. “Kapitalist ekonomilerde insanlar birer “çıkarıcı varlık” (homo economicus) olarak kabul edilirler; çalışma, para ve servet biriktirme konusunda ise bir sınır bulunmamaktadır.” (Seyidoğlu, 2019: 18). Yahudi arkadaşın bir parça ekmeğe karşılık olarak arkadaşının gözünü istemesi deliliktir. Zor durumda olan insanlara yardım etmek için bedelinin çok üstünde şeyler istemek akılla bağdaştırılamaz.

Yeşil Kuş masalında, padişah biricik, güzel kızını zengin birinin oğluna verir. Delikanlı, kızın sevgisini anlamak için bir deneme yapar. Altın tabağın içine beyaz üzüm, gümüş tabağın içine de kara üzüm koyar. Karısına, “*Ey padişah kızı, söyle bakalım, bu üzümlerin hangisi tabağına uygun düştü?*” diye sorar. Karısı, gümüş tabak içinde kara üzümün güzel göründüğünü söyler. Delikanlı, bu cevap karşısında deliye döner. Karısının, Arap uşağı sevdiğini düşünür. Eline aldığı bir sopa ile karısını döver, perişan eder (Tezel, 2018: 187). Karşısındaki insanın tüm söylediklerini ve yaptıklarını, kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayan kişi delilik mahallesinin sınırlarına girmiş demektir. Delikanlının düşüncesi de davranışları aklın duvarları dışındadır.

Helvacı Güzeli masalında, adamın biri karısını ve erkek çocuğunu da alarak hacca gider. Kız çocuğunu, köyün imamına emanet eder. İmam, kıza âşık olur. Bir kadın vasıtasıyla kıza kandırıp hamama getirtir. Kız bir yoluna bularak kaçır. Padişahın oğlu, rastladığı bu güzel kızla evlenir ve üç tane çocukları olur. Padişahın oğlu, kıza ailesini görmesi için köye gönderir. Yanlarında da vezir ile bir tabur asker gönderir. Seyahat esnasında akşam olunca vezir, kız ile birlikte olmak ister. Aksi takdirde kıza, çocuklarına zarar vermekle tehdit eder. Kız yine de kabul etmeyince “*Başvezir, çocuğun birini kesmiş*”. Bir müddet yol gidince vezir tekrar kızla birlikte olmak ister. Kız kabul etmeyince vezir, kızın diğer çocuğunu da keser. Ertesi akşam kız, birlikte olmayı kabul etmeyince vezir üçüncü çocuğu da keser (Şimşek, 2001: 231-233). İnsanlar çıkarları için çeşitli eylemlerde bulunabilir. Kimisi ilgi, sevgi, cinsi yakınlık için elde etmek için gözünü kırpmadan cana kıyar. Suçluluk; makamı, rütbesi ve dış görünüşü itibarıyla normal görünen “Bazı insanlarda çok sinsi ve objektif belirtileri olmayan suçlu bir şahsiyet halinde gayri şuurda temsil edilmektedir.” (Adasal, 2011: 3). Kişilerde ortaya çıkan akıllılıktan deliliğe dönük ani ruh hali değişimi, kişinin şuuruz eylemlerde bulunmasına neden olabilir. İmam ve vezirin karşısındaki kızdan menfaat elde etme arzusu, bu kişilerin deliliklerini ortaya çıkarır.

Menfaat, kişiyi normal olanın aksine hareket ettirip kişiye bu yönde iş yaptırabilir. Anlatılarda akli yerinde olduğu düşünülen kahramanların, işin içinde kazanç elde etme olduğunda ne derece deli olabilecekleri gözler önüne serilir.

3.1.9.2. Gerçek Deli

Toplum bireyleri, kendi kurallarına ters düşen eylem ve fikirleri anormal olarak kabul eder. Ters düşen her türlü davranışı “delilik” olarak adlandırır. Kişiler, kimi zaman doğuştan kimi zaman da günlük hayatta diğer insanlardan farklı düşünerek normal dışı davranışlar sergilediği için “deli” olarak görülürler. Doğuştan “delilik hastalığına yakalananlar, deli muamelesi görenlerle, cinnet geçiren” kişiler, masal anlatılarında bazen kahraman bazen de kahramanın mücadele ettiği kişi olarak okuyucunun/dinleyicinin karşısına çıkar

Ilı ile Dılı masalında, akıl yönünden tam olmayan karı ile kocanın, güzel ve akıllı bir kız çocuğu vardır. Padişahın oğlu bu kıza bir av gezisinde görür. Düğün yaparak kıza, padişahın oğluna götürürler. Bir süre sonra Ilı ile Dılı, kızlarını görmeye karar verirler. “*Bir heybenin iki gözüne un doldurmuşlar ve yola düşmüşler. Giderken de ocağı yakıp üstüne kazanla kavurma koymuşlar. Evde bir de karpuzları varmış. Kapıyı kilitlemişler, anahtarı bir ak taşla bir kara taşın arasına saklamışlar. Yolda giderken oradan geçen atlılara rast gelmişler. Onlara; -Hey atlılar, atlılar, tıkırtısı tatlılar; ak taşın altında kara taşın üstünde evimizin anahtarı var. Anahtarı alıp kapıyı açıp ocaktaki kavurmayla raftaki karpuzu yiyip de içine atlarınızı pisletmeyin, demişler.*” Uzun bir süre yolculuktan sonra güneşin taşlara vurup parladığını gören Dılı: “*Ilı, Ilı! Bak ne güzel ateş yanıyor. Unu kızımıza bomboş götürmeyelim, şurada kömbe yapıp öyle götürelim.*” der. Taşın üstüne

boşalttıkları una su serper ve karıştırılar. Hamuru heybeye koyup yola devam ederler. Kızlarının sarayına varılar. Kızlarına kömbe diye hamuru verirler. Saraydaki tavukları ve kazları kirli diye kaynar kazana atıp öldürürler. Kızları, anne ve babalarının heybesini altın, zıbınlık doldurup evlerine gönderir. Yolda yarılmış toprak görürler. *“Bu toprak bizden altın istiyor, onun için ağzını açmış.”* diyerek altınları toprağın yarıklarına koyarlar. Az ileride rüzgârdan sallanan ağaçları, üşümüş sanarak zıbınları ağacın dallarına asarlar. Heybeden düşen altınla çobanın sürüsü içinden en zayıf en sümüklü koyunu seçip keserler. Kavurma yapıp, muratlarına ererler (Yardımcı, 2012: 303-306). İdi ile Dılı, akıl yoksunu kişilerdir. Yaşadıkları hayat, onlara hiçbir şey öğretmemiştir. *“Müstefâd Akıl varlığını Münfaâl Akıl’a borçludur. Zira akıl gibi bir kuvveye sahip olamayanın bir şeyler öğrenmesi, tecrübî bilgiye sahip olması imkânsızdır.”* (Gündüz, 2018: 118). İdi ile Dılı, hayata kendi perspektiflerinden bakar. Karşılarına çıkan nesne ve olayları, kendi kişisel anlayışlarına göre yorumlarlar. Akli melekeleri yerinde olmadığı için delice eylemlerde bulunurlar.

Adık ile Bıdık masalında, Adık ile Bıdık isminde karı-koca vardır. *“Bu karı-koca biraz saf adamlarmış.”* Karı-koca evli olan kızlarını ziyarete gitmek isterler. Yolda giderken “Gakk” diyen bir karga görürler. Adık, Bıdık’a: *“Karganın ayağında papucu yok. Bize yalvarıyor. Papuçları ona verelim mi?”* der. Papuçları kargaya verip yola koyulurlar. Rüzgârda eğilip bükülen bir kavak ağacı görürler. Bıdık, Adık’a: *“Bu kavak herhalde üşüyor. Kıza adlığım basmayı buna sarsak da üşümese.”* der. Karı-koca, bir top kumaşı kavağa dolarlar. Karı-koca, yolda karşılaştıkları adama: *“Biz kapıyı kilitledik. Anahtarı da şuraya koyduk. Sakın ola hırsızlık yapma.”* der. Adam, doğrudan eve gelir, kazandaki koyunu yer. Karı-koca, kızlarının yanına gelince kızlarının tarlasına iki çuval tuz serperler. Bir süre sonra tarlaya bakarlar ki tarlada ne tuz var ne ot. Bu sırada Adık’ın yüzüne sinek konar. Bıdık: *“Tuzları çalanı yakaladım. Aha, seni de yiyecek.”* deyip sineği vuracağını derken Adık’ı alnının ortasından vurur (Kaya, Yılmaz, 2021: 21-25). Adık ile Bıdık, dış dünyaya kendi pencerelerinden bakmaktadır. Delilik, gerçek hayata değil, *“Daha çok insana, onun zayıflıklarına, düşlerine ve yanılsamalarına.”* bağlıdır (Foucault, 2006: 55). Masallar genellikle mutlu sonla biter. Adık ile Bıdık’ın, akıl yoksunu olması anlatının kötü sonla bitmesi gibi bir istisnaya sebebiyet verir.

Akıllı Oğlan ile Deli Oğlan masalında, biri deli, biri de akıllı iki kardeş vardır. Akıllı kardeş, deli kardeşinden ormandan odun getirmesini ister. Deli kardeş, evde kalıp babasına bakmayı ve onu yıkamay, ormandan odun getirmeye tercih eder. Akıllı kardeş, dağa odun toplamaya gider. *“Abisi gidince deli oğlan bir kazan kurmuş, altına da ateş yakmış. Su ısınırken, bu kendi kendine konuşmaya başlamış; “Ne lüzumu var bir babamı, bir çamaşırlarını yıkamanın? En iyisi ayrı ayrı olacağına ikisini birden kazana oturtayım. Hem kendini hem de çamaşırlarını yıkayayım,” demiş. Babasını kucaklayıp kazanın içine koymuş. Su kaynar olduğu için adam haşlanmış, hemen ölmüş.”* Yumurta pişirip babasının önüne koyan deli oğlan, babası yumurtayı yemeyince adamı döver (Kaya, Yılmaz, 2021: 53-54). Deli oğlan, sağlıklı bir akla sahip değildir. Bu durum çevresine yıkım getirir.

Del’oğlan masalında, yaşlı bir kadının biri deli diğeri akıllı olan iki oğlu vardır. Anneleri ineklerin yemi bitince ineklerin birini başka köydeki tanıdıklarına götürmesi için Del’oğlan’ı, diğeri ineği de başka köydeki dayısına götürmesi için akıllı oğlanı görevlendirir. *“Del’oğlan da ineği götürmüş bir dağın başına... Kayaların içine bırakmış, gelmiş.”* Anneleri, yaz gelince çocuklarını inekleri getirmeleri için gönderir. Del’oğlan, kayaların içine baktığında ineğin sadece kemiklerini görür. Kemiklerin yanındaki kertenkele yuvasını görür. *“Keçeci Baba! Keçeci Baba! Sana ineğimi getirdim. Ona bak dedim, niye bakmadın da kurtlara yedirdin.”* diye bağırır (Kaya, Yılmaz, 2021:

132). Del'oğlan, ruh dünyasında iniş çıkışlar, halüsinasyonlar, hezeyanlar barındırmaktadır. İçinde bulunduğu bu durum Del'oğlan'ın anormal davranışlar sergilemesini tetiklemektedir.

Halil ile Hasan masalında, iki kardeş vardır. Bu kardeşlerden, Hasan akıllı, Halil delidir. İki kardeş yaşlı bir kadının koyunlarına çobanlık yapmaya başlar. Hasan, çobanlık ücreti için kadının yanına gider. Giderken de Halil': "*Sen de dut ağacına çıkıp dut ye! Sakın dutları yere silkeleme! Koyunlar dutları yerlerse ölürlər.*" der. Hasan gidince Hali ağaca çıkar. "*Dutları silkelemeye başlamış. Halil dutları silkeledikçe koyunlar dut yemeye başlamış. Derken yerde biraz dut kalmış. Halil, koyunlar kalan dutları yemedi diye eline bir bıçak alıp bütün koyunları kesmiş.*" Kadın, iki kardeşe koyunların hesabını sorar. Kadın, iki kardeşi öldüreceği zaman, Hasan daha erken davranıp kadını öldürür. Kadını ağacın üstüne çıkarıp asarlar. Kadın, ağacın altından geçen adamın üstüne düşünce adam da ölür. Halil, Hasan'a: "*Gel, bunları kuyuya atalım. Bakalım senin taşıdığın adam mı iyi yüzüyor, yoksa bu kadın mı?*" der. İki cesedi kuyuya atarlar (Kaya, Yılmaz, 2021: 170-172). Akıl, doğru karara varma aracıdır. Verdiği kararlar kahramanın akılla hareket etmediğini gösterir.

Deli Oğlan masalında, biri deli diğeri akıllı olan iki kardeş vardır. Deli oğlan, annelerinin eğirdiği iplikleri göldeki kurbağalara atar. Akıllı oğlan, annelerini yıkamak için kazanda su kaynatır. Sabun almak için pazara giden akıllı oğlan geldiğinde annesini göremez. Deli oğlana annesinin nerede olduğunu sorar. Deli oğlan: "*Daha gazanın içinde ağbi. Anam yukandıydı, gazanın içinde uyuya galdı.*" der. Akıllı oğlan, kazanın içine baktığında annesinin öldüğünü görür (Şimşek, 2001: 272). Deli oğlan, anormal davranışlar sergiler. "Freud psikoz hastalarının psikolojik nedensellikten yoksun oldukları için kendilerini psikotik sürece iten dinamiklerin bilincinde olmadıklarını ileri sürmüştür." (Sarandöl, 2021: 643). Deli oğlanın eylemlerinin temelinde bir nedensellik yoktur. Bu bilinmezlik nedeniyle çevresine verdiği zararın farkında değildir.

Deli Oğlan masalında, biri deli, biri de akıllı iki kardeş vardır. Akıllı kardeş dağa giderken deli kardeşten kapıya, bacaya sahip çıkmasını ister. Akıllı oğlan dağa gider. "*Deli oğlan da kapıyla bacayı sökmüş. Kapıyı sırtına almış, bacayı da boynuna geçirmiş.*" Deli kardeş, bu şekilde dağdaki kardeşinin yanına gider. Kapıya, bacaya sahip çıktığını söyler (Demir, 2017: 131). Yaşadıkları evi, kapıdan ve bacadan ibaret sayan kardeşin eylemleri, delicedir.

Deli ve AkıllıKardeş masalında, bir deli kardeş ile akıllı kardeş vardır. Deli kardeş çok kuvvetli, akıllı kardeş de oldukça cılız biridir. İki kardeş köyün birinde çobanlık yapmaya başlarlar. Kardeşler hayvanları dağa götürürler. Deli kardeş, koyunlara: "*Ağaca çıkıp armutları düşüreğim. İnince kardeş payı yapacağım.*" der. Deli kardeş, armut ağacına çıkıp hayvanlara armut silkeler. Düşen armutları koyunlar yiyince deli kardeş sinirlenip tüm koyunları keser (Demir, 2017: 571). Deli kardeş, hayvanlara insan muamelesi yapar. Hayvanlardan insan gibi davranmalarını bekler.

İdi ile Bidi masalında, İdi ile Bidi adında karı koca vardır. Bunların akıllı kıttır. Karı koca, evli olan kızlarını ziyarete gitmek ister. Uzun bir yoldan sonra kızlarının evine varırlar. Kızları hayvanları sağmaya gidince karı koca, kızlarının odasına girer. Dolabı açan karı koca, kızlarının elbiselerini keserler. Kız, anne ve babasına çok kızar ve onları kaz damında yatırır. Karı koca, kazlar çok kirli diye kazları kaynar suyun içine atar. Tüm kazlar ölür. Kadın, geviş getiren keçilerin sakız çiğnediğini sanır. Kocasından sakız ister. Keçilerin ağzında sakız arayan adam, hepsinin dilini sakız sanıp koparır (Demir, 2017: 645). Masal kahramanı çevresini gerçeklere göre değil kendi dünyasına göre anlamlandırır. Böylece, olan biteni yanlış görüp değerlendirir. Kahramanların delilik penceresinden bakması, normal dışı davranışlar sergilemesinin temel nedenidir.

Delilik, aklın gizlenmiş olmasıdır. Delilik, kişinin eylemlerinin ve sözlerinin normal olmayan bir şekilde ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Masal anlatılarında akıl yoksunu olan kahramanlarının söz ve eylemlerinin mantık çerçevesi dışında olduğu görülür.

3.1.9.3. Saçma Yanlış Anlamalar

Akıl ile delilik arasında algılaması zor bir ilişki vardır. Günlük yaşamda normal bir birey davranışlarıyla hayatını idame ettiren insanların, bir anda pimi çekilmiş bomba misali delilik elbisesi giymesi mümkündür. “İnsanların delirmeden de deli olabileceğini ve gayet normal hayatlar yaşayabileceğini kavradığımız anda, deliliği sahiden infilak etmiş olanlara yardımcı olmak konusunda önemli sonuçlar doğacaktır.” (Leader, 2016: 20). Delilik ile normallik arasındaki ince çizgide sürdürülen hayatlara, masal anlatılarında sıkça rastlanır.

Allah'ı Arayan Adam masalında, fakir bir adam çobanlık yapar, amelelik yapar ama bir şey elde edemez. Bu adam, zengin olmak için başka çare bulamayınca “*Allah'ın yanına gadar gedeceğim, feleği bulacağım.*”der. Yolda karşılaştığı kurt kendisine, “*İyi arkadaş feleği bulabilirsen benim dişlerimin dibindeki gicişme acaba neymiş? Bunun bir çaresi var mı acaba? Bunu soragel olmaz mı?*”der. Gece gündüz yolculuk yapan adam, bir ihtiyara denk gelir. Bu ihtiyar, adama, “*Bu tarla benim dedemden galdı, çok güzel bakıyorum, ama çektiğim emeğin bedelini alamıyorum, bunun için sen feleği bulabilirsen benim derdimi de söyle olmaz mı?*”der. Feleğin bir adada olduğunu öğrenen adam, bir balığın yardımıyla birkaç günlük deniz yolculuğunun ardından adaya ulaşır. Adamı adaya taşıyan balık, adama, “*Arkadaş ben duttuğum avı yutamam.*”der. Adaya çıkan adam feleği bulur. Felek, adama “*Şimdi senin gismetin ayağına varacak, burlarda çalışıp çabalama, senin gismetini Cenab-ı Allah verecek, sen bundan sonra yokluk çekmeyeceksin.*”der. İstedikine kavuşan adam kurt, ihtiyar ve balığın sorunlarını da feleğe iletir. Felek, “*Eğer o gurt dünyanın en budala hayvanını bulup da yiyebilirse, onun dişlerindeki gicişme öyle geçecek. İhtiyarın da tarlasında yedi gulplu bir hazine güpü var, o tarlanın guvvetini çekiyor. Sen vardıkdan sonra o altını ordan çıkaracak, ölünceye gadar ailesiyle beraber yeyecekler. O balık büyük bir elmas yuttuydu, onun damağına dakıla galdı, o elması sen alıvereceksin, o da yuttuğu balığı yeyecek.*” diyor. Adam, balığın sırtında karaya ulaşır. Balığın ağzındaki elması çıkarır. “*Allah benim istediğimi evime verecek.*”deyip elması almaz ve denize atar. İhtiyarın tarlasından altınları çıkarırlar. İhtiyar, altınların yarısını adama vermek ister ama adam, “*Allah benim istediğimi evime verecek.*”deyip altınları almaz. En son kurda, “*Dünyanın en ahmak hayvanını sen yiyeceksin, dişlerinin gicişmesi geçecek.*” deyip başından geçenleri anlatır. Kurt, “*Ha arkadaş öyleyse ben senden ahmak bir hayvan bulamam.*”der ve adamı parçalayıp yer (Alptekin, 2002: 328-331). Adam, yaşadığı hayattan mutlu değildir. Farklı bir yaşam sürmek ister. “Kendi doğamız ve yaşam biçimimiz arasındaki açığı ne kadar büyükse, kendi doğamıza ne kadar uyumsuz yaşıyorsak mutsuzluğumuz, nevrozumuz o kadar fazla olur. Kendi doğasına uyumsuz yaşayabilme kapasitesi herkeste farklıdır. Bu kapasitenin üstüne çıkan koşullarda artık minimum uyum bile sağlanamadığı için kişi patolojik “vaka”ya dönüşür... ve “normal nevrotik” dünyaya yeniden adapte edilmeye çalışılır. Normal nevrotik dünyanın onu delirttiği hesaba katılmadan.” (Gün, 2019: 118). Yokluk çekmeyeceği olayını yanlış anlayan adam, önüne gelen fırsatları geri çevirir. Normal insan davranışlarına aykırı olanlar toplumdan soyutlanır. Akıl yoksunu adam da normal davranmadığı için öldürülür. Nitekim toplumdan soyutlanmış olur.

Halil Emmi'nin Altınları masalında, köylüler fakir olan Halil Emmi'ye padişahın tavsiyesini tavsiiye ederler. Uzun bir yolculuktan sonra saraya varan Halil Emmi'yi, padişahın

huzuruna çıkarırlar. Padişah, köylünün isteğini kabul eder. Ezan okununca padişah, namaz kılmak için kalkar. Halil Emmi, namazın ne olduğunu bilmez. *“Biraz sonra da padişahın mırıltısını duyunca: “Acaba padişah kiminle konuşuyor?” diye düşünüp merakından kapının önüne gelmiş. Bakmış ki kapı aralık, başını uzatıp içeriye göz gezdirmiş. Padişah, diz çöküp oturmuş, ellerini havaya kaldırmış dua ediyormuş. Ne diyor diye kulak verince: “Allah’ım verdiğin nimetler için sana şükran borçluyum. Daha çok ver ki ben de yoksullara vereyim, herkesin karnını doyurayım; aç, açık kimse kalmasin. Senin gücün her şeye yeter. Daha çok ver Allah’ım!” dediğini duymuş.”* Allah’ı insan sanan Halil Emmi’nin sinirleri bozulunca *“Padişahın yakasını tutmuş ve padişaha: “Bana bak padişah! Bu toprakların, bu ülkenin yöneticisi, sahibi sensin diye rızkımı senden istemeye geldim. Ama görüyorum ki sen de başkasından istiyorsun. Kimdir senden daha güçlü olan adam. Size rızık veren o Allah dediğiniz kişi kimdir?” diye bağırır*(Yardımcı, 2012: 269-270). Sinirlilik, deliliğin ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. *“Vücut içinde dolaşıp duran ve beyne mesajlar götürüp getiren “canlılık”, insan bünyesini diri tutan şeydi; bu dengenin bozulması her türlü hastalığın ve patolojinin gizli kaynağıydı.”* (Scull, 2020: 151). Kahramanın duydukları, kahramanın ruh dengesinin bozulmasına sebebiyet verir. Yanlış anlamadan doğan sinirlilik; Halil Emmi’nin, akli melekelerinin devre dışı kalmasına neden olur. Aklını kullanamayan kahramanın Allah’ı insan sanması, padişahın yakasına yapışmak gibi akıl dışı düşünce tavırlarda bulunmasına neden olur.

Bahtsız Kız masalında, köyün birinde zengin ve gaddar bir bey vardır. Bu beyin evlenme çağında üç kızı vardır. Bey, kızlarını istihareye yatırır. Kızları istiharede gördükleri kişiye verecektir. Büyük kız rüyasında, çimenlerde gezerken bir kıt atlının gelip kendisine elma verdiğini görür. Ortanca kız rüyasında, bir kır atlının kendisini bahçede gezdirdiğini görür. İki kızı, beyin oğullarıyla evlendirir. Küçük kız, her sabah rüya görmediğini söyler. İki hafta geçmesine rağmen kız rüya görmediğini söyleyince babası çok sinirlenir. Kız, annesine: *“Rüyamda böyle böyle bir pencerenin önünde otururken bir kır atlı geldi. Onu gördüm, fakat düğünümde babam elinde leğen ve ibrikle geldi, elime su döktü.”* der. Annesi bu rüyayı kocasına anlatır. Babası, iki hizmetçisini, kızını öldürmeleri için görevlendirir (Kaya, Yılmaz, 2021: 87-89). Sembolik unsurların birleşimi olan rüyalar, herkesçe farklı yorumlanabilir. *“Sembol dilinin en yaygın ve ortak dillerinden biri olan rüyaların oluşum süreci günlük yaşamın akışından etkilenirken, aynı zamanda rüyalar günlük yaşam algımızı da etkilemektedir.”* (Eren, 2010: 1076). Bey, bilinçaltının ürünü olan rüyayı gerçek yaşamla ilişkilendirir. Bey’in rüyalara göre gerçek hayata yön vermesi deliliktir. Bu delilik kızının rüyasını yanlış anlamasını ve kızının ölüm fermanını çıkarmasını tetikler.

Sır Saklamayan Padişah Kızı masalında, çocukları olmayan fakir bir çift vardır. Adam Allah’a: *“Ya Rabbi, bana bir oğul ver de yılan olsun.”* diye dua eder. Adamın tek bildiği iş odunculuktur. Dağdan kestiği odunları, çarşıda satarak geçimini sağlar. Bir gün dağdan kucak dolusu odun getirir. Odunları eve taşıırken bir yılan odunların arasından çıkıp ocağın yanına kıvrılır. Yılanı gören adamın aklına ettiği dua gelir. Yılanı Allah’ın kendisine çocuk diye gönderdiğini sanır. *“Yılana da helva pişirirler, üzerine çul çaput bir şeyler örterler.”* (Sakaoğlu, 2002: 318). *“Genelde her şey yanlış bir öncüle dayanan tek bir sabit fikre uydurulmuş olabilir.”* (Leader, 2016: 21). Karı ve koca tamamen “çocuk” meselesini takıntı haline getirirler. Adam ve karısının odunların arasından çıkan yılanı bir lütuf sanması ve yılanı insan gibi muamele etmelerinin kökeninde aklı yoksunluğu vardır. Bu yoksunluk nedeniyle yanlış anlamalar baş gösterir.

Feleği Arayan Adam masalında, giriştiği tüm işlerde başarısız olan fakir bir adam vardır. Bu adam, talihsizliğinin sebebinin öğrenmek için feleği bulmaya karar verir. Yolda karşılaştığı aslan,

başının ağrıma sebebini; çiftçi, tarlasından mahsul alamama sebebini; padişah, düşmana yenilme sebebini de felekten öğrenmesini isterler. Adam, feleği bulur. Felek, bundan sonra şansının açılacağını söyler. Felek, aslanın deli birini yemesi, çiftçinin tarlasındaki altınları çıkartması, padişahın da bayan olması nedeniyle yenildiğini ve yerine evleneceği kişiyi geçirmesi suretiyle sıkıntılarının gideceğini söyler. Fakir adam geri döner. Kadın padişaha durumu anlatır. Kadın, adama padişahlık teklif eder ama adam kabul etmez. Sonra çiftçiye sıkıntısının nedenini söyler. Çiftçi, tarlasında bulduğu hazinenin yarısını verir. Ama adam, “*Ben suyu harka koşmuşum, ne edeceğim paraları?*” deyip pay almaz. En son aslanın yanına giden adam, tüm olup bitenleri her ayrıntısıyla anlatır. Adam, aslana başının ağrısı için deli birinin başını yemesi gerektiğini söyleyince aslan: “*Ben senden deli adamı nerede bulacağım*” der ve adamı yer (Sakaoğlu, 2002: 337-339). Kendisine tanınan imtiyazı akıl eksikliği nedeniyle yanlış anlayan adam, ölüme giden yolun kapısını aralar.

Deliler ne yaptıklarını bilmedikleri gibi çevrelerinde olan bitenleri de bilmezler. Akli sorunları olan insanların ne zaman ne yapacakları belli olmaz. Normal davranan biri, yanlış anladığı bir durum nedeniyle akla gelmeyecek bir tepki verebilir. Masal anlatılarında yanlış anlama nedeniyle anormal kararlar veren kahramanlar görmek mümkündür.

3.1.9.4. Delice Aşırılıkları Olan

Akıllı insanı, deli insandan ayıran özelliklerin başında akıllı insanın ne yaptığını bilmesi gelir. “Deliliği tesadüfî bir şey olarak görmek sadece dehşetini artırır.” (Scull, 2020:27). Delinin terazisi bozuktur. Ne zaman hangi tarafın ağır basacağı belli olmayan delinin yaptıklarında bilinmezlik vardır. Delide kahkaha ile hüznün, doğru ile yanlış arasındaki çizgi belli değildir.

Pehlüloğlu masalında, Pehlüloğlu isminde bir adam yola çıkar ve üzümcü ile arkadaş olur. Yolda giderken Pehlüloğlu arkadaşına, “*Arkadaş bana üç salkım üzüm ver, sana bir akıl öğredeyim.*” der. Üzümlü alan, “*Arkadaş oldunun ismini sor, galkacağın yere oturma, üzerine gerek olmadıklara garişma!*” diyor. İki arkadaş padişaha misafir olur. Üzümcü padişahın koltuğuna oturunca padişah onu koltuktan kaldırır. Üzümcü gidip vezirlerin koltukları oturunca vezirlerde koltuktan kaldırtır. Masaya karpuz gelir ama bıçak konulmamıştır. Üzümcü, üstündeki bıçağı çıkarınca padişah tarafından idama mahkûm edilir. Üzümcü kendisine son sözü sorulduğunda padişaha, “*Babamı aşkıyalar orda öldürmüşler. Buçak babamın galbinde saplıymış. Bu buçağı ordan çektim, aldım geldim. Böyle insanın çoğ olduğu yerde ve her yerde bu buçağı gösderip, buçağa kim sahip çıkarsa babamın gatili odur. Mademki buçağa sahip çıktın, babamın gatili sensin.*” diyor.” Padişah da “*Bu aklını mı yitirmiş, ne olmuş, bırakın bunu getsin.*” diyor.” Üzümcü idamdan kurtulur (Alptekin, 2002: 467-468). Üzümcü, arkadaşından akıl aldığı halde aldığı nasihatlere uymaz. Deliliği ile olumlu sonuçlar elde edeceğini sanır. İdam edilmeye mahkûm edilir. Padişah, üzümcünün akli dengesinin olmadığını, ne yaptığını bilmediğini görünce üzümcüğü serbest bırakır.

Devden Kurtulup Padişah Oğluyla Evlenen Kız masalında, bir adamın üç kızı vardır. Şehre giden adam kızlarına ne istediklerini sorar. Büyük kızı zıbın, ortanca kızı ipek mendil ister. En küçük kızı da “*Kolları çapuk (alkış) çalan, etekleri 'gelgidek' olan entari*” ister. “*Bu da devlerde bulunur, eğer almazsan önüne boz duman çöke, dev çıka seni yiye.*” der. Adam iki kızının istediğini bulur. En küçük kızın dediğini bulamaz. Yolda gelirken devle karşılaşır. Adam, deve her şeyi anlatır. Dev, entariyi verme karşılığında adamdan, büyük kızını ister. Dev adama, “*Sen kızını dama çıkar, ben onu oradan alır kaçırım.*” der. Adam eve geldiğinde büyük kızını dama gönderir. Dev,

kızı alıp götürür. Dev, isteğini yapmayan kızı keser (Yardımcı, 2012: 175-176). Adam, “Delilik ile normallik arasındaki o ince çizgide geri dönüşü olmayan bir noktaya varır.” (Öngen, 2019: 10). Yaptığı işin farkında olmaya adam, yaptığı takasın neye mal olacağını düşünmeden bir entari için kızını deve vermeyi kabul eder.

Solmayan Gül masalında, zengin bir adam ölünce malı mülkü oğluna kalır. Tarlaları ekip biçen adam, evlenme çağına gelir. Kızın birini istemeye giderler. Kızın babası, oğlana: “*Eğer kızımın ağırlığınca altın vererseniz ancak o zaman kızımı veririm.*” der. Oğlan, kızın güzelliğine kapılıp malını mülkünü satar ve kızı alır. Evlenince oğlan çalışmaz olur. Sabah akşam kızı seyrederek. Bir zaman sonra çok fakir düşerler (Yardımcı, 2012: 217). Akıllı başında olan oğlan, zamanla anormal davranışlar göstermeye başlar. Kahramanın “Kendi doğasında bulunan bu birbiri içinde becayiş ederek karışan, birbirini tamamlayan ve birbiriyle kontrast yaratan anlamsal ikilikler; karakterin normalken-deliliğe, gerçekten-hayal âlemine geçtiği ikilikler ile izdüşümseldir.” (Öngen, 2019: 8-9). Akıllı devre dışı kalan oğlan, ne yaptığına farkında değildir. Akıl durgunluğu oğlanın davranışlarına da sirayet eder.

İki Kardeş masalında, dağ başında yaşayan, kimsesiz, biri erkek diğeri kız olan iki kardeş vardır. Erkek kardeş, ortadan kaybolur. Bir atla eve geri döner. Ata yem vermek için ahıra gider. “*Atın karnını canlı canlı kesmiş, bir ayağını yemiş, geri gelmiş. Gözleri fal taşı gibi açılmış, ağzı kanlanmış.*” Ablası, kardeşinin hasta olduğunu düşünür. Oğlan, tekrar ahıra gidip atın diğer ayaklarını da yer. Acıkan oğlan, ablasının etrafında dönmeye başlar. Korkan ablası, kardeşini ahıra gönderir. Oğlan, ahırda atın karnını da yer. Sıranın kendisine geldiğini anlayan ablası, evden kaçıp bir kavak ağacına tırmanır. Kardeşi, ablasının tırmandığı ağacı kesmeye başlar. Ablası, köpeğini çağırır. Ablasının köpeği, gelip kardeşi parçalar (Kaya, Yılmaz, 2021: 206-209). Erkek kardeş, karnını doyurmak amacıyla garip semptomlar sergilemeye başlar. “Hayatını öylesine güçleştiren semptomun aslında tam da sağ kalmasını sağlayan şey olduğu” görülür (Leader, 2011: 129). Açlık, masal kahramanın aklını kullanmasına engeldir.

Tembel Oğlan masalında, bir anne ile tembel oğlu vardır. On beş yaşına kadar anne çalışıp getirir, oğlan da yer. Kadın, uyuyan oğlunun yanına yemek sinisini koyar. Sinekler oğlanın üstüne üşüşmeye başlar. Rahatsız olan oğlan, sinekleri öldürmeye başlar. Öldürdüğü kırk sineği iğne ile ipe dizer. Annesi odaya girince oğlanın güneşi tutmaya çalıştığını görür. Annesi, güneşin tutulmayacağını söyler. Oğlan: “*Sen tutamazsın diyorsun, ama bak ben bir vuruşta kırk tane sineği öldürdüm.*” der (Kaya, Yılmaz, 2021: 389). Tembel oğlan, amaçsız işlerle uğraşır. “Hezeyan, önce gelen ve başkalarına kapalı bir anlam deneyiminden, içeriğinden ziyade kişinin bunu nasıl doğrulamaya çalıştığına bakarak sonradan farkına varılabilen bir inanç ânından doğar.” (Leader, 2011: 89). Oğlana göre yaptıkları arasında korelasyon ilişki söz konusudur. Sinek öldürme maharetiyle güneşi yakalayabileceğini düşünür. Oğlanın deliliği, düşünce boyutundan davranış boyutuna geçmiştir.

Yazılan Yazı Bozulmaz masalında, ölmek üzere olan padişah, oğluna vasiyette bulunur. Vasiyete göre oğlu her gün gidip kabristandaki deliğe üç ekmek bırakacaktır. Bir müddet sonra oğlan, ekmek götürmeyi bırakır. Ekmeği bırakmaması gerektiği ile ilgili rüya görünce tekrar ekmek götürmeye başlar. Ekmeği deliğe atacakken delik oğlanı içine alır. İçeride üç tane hoca vardır. Her birinin ayrı görevi vardır. Bekâr olan padişahın oğlu, görevi erkeklere kızları yazmak olan hocadan kendisine yazılan kızın kim olduğunu öğrenir. Bu kız, başka memlekette çobanlık yapan birinin üç günlük kızıdır. Oğlan, kendisine yazılan kaderi bozmaya karar verir. Hocanın dediği şehre gidip “*beşikte uyuyan kızı görünce belindeki saldırmasını çekip çocuğa üç defa saplar.*” (Sakaoğlu,

2002: 332). Bir bebeği kendisine sorun olarak görüp öldürmeye çalışan kişinin akli dengesi yoktur. Padişahın oğlunun ruhsal temelli eylemleriyle deliliğini de ispatlamış olması su götürmez bir gerçektir. Bu gerçek şehzadenin yaptıklarını anlamsızlaştırır.

Üç Dokumacı Kardeş masalında, bir memlekette halk, geçimini kilim dokumakla sağlar. Padişah ve vezir, halkın kilim dokumasını yasaklar. Padişah ve vezir, halkın yasağa uyup uymadığını görmek için şehirde gezerler. Evin birinde üç kardeş, perdeleri indirip içeride gizli gizli halı dokur. Padişah, bu üç kardeşin konuşmasını dinler. Kardeşlerden biri, padişahın kızıyla evlenme; ortanca kardeş, vezirin kızıyla evlenme hayalinden bahseder. En küçük kardeş de “*Bana verirse Allah versin.*” der. Padişah, üç kardeşi huzuruna çağırır. Dün gece konuştuklarını doğru bir şekilde anlatmaları karşısında serbest bırakacaklarını söyler. Üç kardeş de konuştuklarını aynen anlatır. Padişah, büyük kardeşle kendi kızını, ortanca kardeşle de vezirin kızını evlendirir. En küçük kardeşe de konuştuklarını “*huzurumuzda inkâr edeydin seni affedecektik.*” der. En küçük kardeşin asılmasına karar verir (Sakaoğlu, 2002: 347). Akli dengesi olmayan insanlarda kişilik bozukluğu görülür. Bu kişiler, tuhaf hareketler sergiler. Padişah hem doğru söyleyenleri bırakacağını söyler hem de doğru söyleyenin asılması kararını verir. Padişahın verdiği kararlarda akli tutarlılık yoktur. Söyledikleriyle yaptıkları arasında çelişki vardır.

Korkak Deli masalında, on yedi, on sekiz yaşlarında bir delikanlı vardır. Bu delikanlıya halk tarafından “deli” lakabı konulur. Oğlan korkusundan hiçbir yere çıkamaz. Bir gün ne olduysa gurbete gitme kararı alır. Annesi ve babası, oğlunun bu isteğine şaşırırlar. Delikanlı, uzun bir müddet gittikten sonra yatıp uyur. Sinekler başına üşüşür. Bir sille atan delikanlı, kırk sineği birden öldürür. “*Bir yazı yazıp oraya koyar: Ben bir sillede kırk kişi öldürürüm.*” Tekrar uyumaya devam eder (Sakaoğlu, 2002: 375). Delillerde, yaptığı işten cesaret alma eğilimi vardır. Oğlan, öldürdüğü sineklerin sayısını bir kâğıda yazmakla yaptığı eylemden rahatlama amacı güder. Yaptığı eylemin bilincinde olmayan oğlanın, kendisinde var olmayan cesareti, varmış gibi tasavvur etmesi normal davranış değildir.

Kabak Kız masalında, bir çoban vardır. Bu çobanın çocuğu olmaz. Bu çoban, “*Allah’ım sen bana bir evlat ver de varsın bir gabak olsun.*” diye dua eder. Bir zaman sonra çobanın karısı hamile kalır. Dokuz ay sonra çobanın karısı bir kabak doğurur (Şimşek, 2001: 73). Bir işin hayırlısı dilemek yerine olmayacak halini dilemek deliliktir. Çocuksuzluk özlemiyle delilik seviyesine eren çobanın hayırlı bir evlat dileyeceğine, kabaktan evlat dilemesi akıl almaz bir istektir.

Delilik, insan davranışlarında özgürlüğü de beraberinde getirir. Bilinçaltıyla hareket eden bazı masal kahramanlarının eylemleri, düşünceleri normal dışıdır.

3.1.9.5. Absürt Dilekleri Olan

Akıllı insan, sahip olduğu alanların sınırını bilir. Delilerde böyle bir sınır yoktur. İnsanların sınır konulamaz istekleri, deliliği körükler. İsteklerinde aşırıya kaçan kişilerin davranışları, toplumdaki düzenin bozulmasına, ilişkilerin aksamasına neden olur.

Gelin ve Kayını masalında, küçük kardeş askere giderken karısını, büyük kardeşine emanet eder. Küçük kardeş askere gittiğinde ağabeyi, kardeşinin eşine göz koyar. Kadına beraberlik teklif eder. Teklifi kabul etmediği takdirde, “*Ben sana bir garaz edeceğim, seni ben biriyle dutdum deyeceğim, seni bu evden çıkaracağım.*” der. Gelin, teklifi reddettiği için kayını, gelini başka bir erkekle tuttuğu yalanını yayar. “*O zamanlarda gahbelik edenleri, bir çakıla gömerler, duzlu ekmek yedirirlermiş, çırılçıplak ederler, hem deriye sararlar, duzlu ekmek yedirirlermiş. Ondan sonralarda bi günlerden bi gün o gadını o çakıla gömmüşler. Gelin çakılda aç susuz dururmuş.*”

(Alptekin, 2002: 341). Deliler, normalliğin ekseninde düşünmez ve hareket etmezler. Deliler hesapsız, kitapsız, düşüncesiz yaşarlar. İsteklerinin temelinde mantıksızlık vardır. Anormal düşüncelere sahip büyük kardeş, ne istediğinin farkında değildir. Düşünmeden, aklını yormadan bir istekte bulunur.

Karanlık Efendi masalında, biri zengin biri fakir olan iki kardeş vardır. Zengin olan kardeş, oğluna kız aramaya başlar. Kardeşinin çok güzel kızı olmasına rağmen, zengin kardeş tenezzül etmez. Oğluna evleneceği bir kız bulamayan adam çaresiz kalıp kardeşinin kızını ister. Nişan olduktan sonra arkadaşları fakir bir kız aldığı için zengin adamla alay eder. Bu alaylara dayanamayan adam, cariyesini göndererek nişanı bozduklarını söyler. Kız ağlayınca babası, kızını karşısına çıkan ilk adama vereceğine dair yemin eder. Sabah camiye giderken değişik kılığı olan bir adamla karşılaşır. Kızı, adama verir. Kızı alan adam, sabah erkenden gider, akşam karanlıkta gelir ve akşamları ışık yaktırmaz. Zengin olan kardeşin karısı, kızı düğüne davet eder. Kızın güzelliğini gören damat, yanındaki gelini kovar, “*Ben eski nişanlımı isterim.*” diye tutturur. Oğlan, “*Benim nişanlımı benden habersiz bir başka adama vermişler.*” diyerek kadıya başvurur. Kadı’nın önünde yalan söyleyen oğlanın söylediklerine sinirlenen kız, bağırmağa başlar. Kadı, kızı yatıştırmak için elini kaldırdığında kız, Kadı’nın kocası olduğunu anlar (Yardımcı, 2012: 221-223). Deliler, kurallara riayet etmezler. “Cennetten kovulmakla insanlığın mukadderatını değiştiren ilk insan, deli olarak adlandırılan ecdadımızdır.” (Bayat, 2018: 9). Hz. Âdem, cennette her şeye sahip olduğu halde kural dışı bir işe kalkışıp yasak meyveyi yemeğe tenezzül eder. Masalda zengin adamın oğlu, düğün gününde yanındaki kızı kovup başka birinin karısı üzerinde hak iddia eder. Ne yaptığını bilmeyen oğlan, delilik kisvesi içinde hareket eder.

Apalakla Topalak masalında, bir padişahın dillere destan güzellikte bir kızı vardır. Bu kızın güzelliğini duyan prensler, padişahlar, beyler kıza talip olur. Başka bir ülkenin prensi, kıza âşık olur. Kızı babasından ister. Padişah, “*Kaf Dağı’nın ardındaki elma ağacından bir elma getirirsen kızımı sana veririm.*” der (Demir, 2017: 62). Kimileri için bir şeyler istemek, ihtiyaçtan öte hevestir. Sırf elde etmek için isterler. İsteklerinin başkalarına zarar vereceklerini akıl edemezler. Padişah, her şeye sahip olmasına rağmen erişilmesi zor bir istekte bulunur.

Kusmukçu masalında, bir baba ve üç kızı vardır. Ne bulsa yiyen, Kusmukçu adında pis bir adam vardır. Kusmukçu, bu adamın büyük kızını ister. Adam kızını vermek istemeyince adamı kızını yemekle tehdit eder. Kızı, zorla alıp evine götürür. Yere kusup kızın bunu yemesini ister. Kız reddedince kız öldürür. Kusmukçu, aynı şekilde adamın ortanca kızını da eve götürüp kusmuğunu yemesini ister. Kız reddedince ortanca kız da öldürür (Demir, 2017: 262). Bazı kişiler, topluma uyum sağlamak yerine insanların kendisine uyum sağlamasını ister. “Kişilik bozukluğu olan kişilerin başkalarının değil kendilerinin kişilerarası ilişkilerde sorun oluşturan taraf olduğunu fark etmemektedir.” (Ertan ve Cankorur, 2017). Ruhsal bozukluğu olan Kusmukçu, kızlardan yapılması zor istekte bulunur. İsteği gerçekleşmeyince de kızları öldürür.

Kuyruk Acısı masalında, köyün zengin adamı ölünce mirası oğluna kalır. Oğlu, kısa sürede mirası çarçur eder. Parası biten oğlan, köylülere de borçlanınca başka köye yerleşir. Burada evlenir ve çocukları olur. Bir zaman sonra köylüler gelip borçlarını ister. Adam, bir kayanın yanına oturur. Taşın altından çıkan bir yılan, adama her gün bir altın vermeyi teklif eder. Her gün yilandan bir altın alan adam, yirmi yıl sonra çok zengin olur. Babasının nasıl zengin olduğunu merak eden oğlu, babasını takip eder. Bütün olanları gören oğlan, ertesi gün altın almak için yılanın yanına gider. Oğlan yılanı öldürüp delikteki tüm altınları almayı düşünür. Yılanı sopa atan oğlan, yılanın kuyruğunu koparır. Yılan da oğlanı sokup öldürür (Demir, 2017: 264-265). Azla yetinmeyip

fazlasını isteyen kişi, azı da kaybeder. Akıllı insanların isteklerinde bir sınır ve mantık vardır. Oğlan, delilik edip kendilerine maddi kaynak temin eden yılanı öldürmek ister. Oğlanın bu isteği kendi hayatına mal olur.

Baltacı masalında, bir padişah vardır. Padişahın yaşadığı sarayda bir baltacı vardır. Bu baltacının karısının güzelliği dillere destandır. Vezir, padişaha: “*Baltacının güzel karısını sana alalım.*” der. Padişah, baltacıdan bir çadır ister. Bu çadıra bir tabur askerin sığmasını ve çadırın bir yanının açık kalmasını ister. Padişah, kurduğu bu tuzakla baltacıyı öldürmeyi düşünür (Demir, 2017: 509). Karnı tok olanı doyurmak zor olur misali, ne istediğini bilmeyen deli ruhlu insanı memnun etmek de zordur. Bu tür insanların saçma istekleri topluma zarar verir.

Bir kişiye deli tanısı konması için bazı ölçütler vardır. Kişinin kendi hayatını veya başkalarının hayatını tehlikeye sokacak duruma gelmesi bu ölçütlerin başında yer alır. Masal anlatılarında bazı kahramanların istekleri kendisine ve topluma zarar verecek niteliktedir. Bu tür zararlı isteklerde bulunan kahramanlar deli olarak nitelendirilir.

3.1.9.5. Zevkine düşkün

Kişinin, tabiatı gereği istekleri olur. Ama her isteğin, her zevkin bir mantık dairesinde olması gerekir. “Senin sevdiğinle değil seni sevenle evlen.” sözü sadece sevmek ve istemekle bir şeylerin elde edilemeyeceğini anlatması yönüyle manidardır. Akli dengesi normal olmayan kişi zevki için her şeyi yapar. Yaptığı eylemin sonucuna bakmaz. Isınmak için ormanı yakan kişinin yangına karşı olan hissiyatı üzüntü değil, ısınmadan dolayı aldığı zevktir. Zevkine düşkün ama aklını kullanmaya düşkün olmayan kişiler, masal anlatılarında kötü karakterli rolü üstlenir.

Geyik Oğlan masalında, bir kız kardeş ile bir oğlan kardeş vardır. İki kardeş, babası ve üvey anneleri ile aynı evde yaşamaktadır. Baba, bir av vurarak karısına bu avı yemek yapmasını söyler. Kadın yemeğin tadına baka baka yemeği bitirir. Kadın, memesinin birini kesip pişirir. Akşam olup yemek yiyince kocası karısına, “*Hanım be yemek neden bu kadar dadlı?*” diye sorar. Kadın da “*Çocuklar eti dada dada bitirdi. Bende mememi kestim tencereye goydum işde bu et bundan tatlıdır.*” deyince gocası, “*Hanım bu adam eti bu kadar dadlı bu çocuğun birini keselim.*” der. Bunu duyan oğlan çocuk, kız kardeşini de alarak evden kaçar (Alptekin, 2002: 462). Baba, geçici zevki için çocuklarını feda etmeye hazırdır. “İnsanı maddî âleme bağlayan akla, eskiler *akl-ı maaş* demişler. Yani; *geçimlik akıl*. Buna göre, bütün amacı dünya nimetlerinden yararlanmak, dünyadaki zevk ve hazları elde etmek, dünyada güç, kudret makam-mevki, şöhret sahibi olmak gibi şeyler için kullanılan akıl biçimine “*akl-ı maaş*” denilir.” (<https://www.indyturk.com.tr>). Deliler zevklerine düşkündür. Baba, geçici zevk için çocuklarının hayatını sonlandırmayı düşünmekten çekinmez.

Köyün Çobanı masalında, köyün çobanı köyün ağasının hanımına âşık olur. Annesine gidip istemesini söyler. Annesi gidip ağanın hanımını, ağadan ister. Ağa, kadının kolunu bacağını kırar. İki ay sonra çoban, annesini ağanın hanımıyla konuşması için gönderir. Ağanın hanımı kadına, “*Tamam, olur! Ben bu akşam ahırın kapısını açık bırakacağım. Oğlun gelsin ki görüşüp anlaşalım.*” der. Akşam olunca çoban gidip ağanın ahırına saklanır. Hanımı, ağaya: “*Agam! Sen ahırını gezip bakmaz mısın, malım davarım görmez misin, hâlleri nice diye sormaz mısın?*” deyince ağa ahıra gider. Ağa, ahırda çobanla karşılaşır. Çoban, “*Agam! Bu akşam köylüler bize misafirlğe gelmişlerdi. Dediler ki senin ahırın Aga’nın ahırından büyük. Ben de 'Yok öyle şey olur mu? Benim ahırım Aga’nın ahırından büyük olamaz,' dedim. Sonunda ölçmeye karar verdik. Ben de geldim.*” diyerek ağayı inandırır. Birkaç gün sonra çoban, annesini tekrar ağanın hanımına gönderir. Ağa’nın

hanımı da: “Bu gece oğlun bizim misafir odasına gelsin ki görüşüp anlaşalım.” der. Gece olunca, Aga’nın hanımı Aga’ya: “Ağam! Sen bugünlerde hiç misafir odasına bakmıyorsun. Git bir gez bakalım!” demiş. Ağa çırayı alıp misafir odasına gitmiş, bir de ne görsün! Köyün çobanı misafir odasında oturuyor. Çoban hemen: “Ağam! Bizim evde köylülerle oturuyorduk. Dediler ki senin misafir odan Aga’nın misafir odasından büyük. Ben de “Yok, öyle şey olur mu? Ağamın odasının yanında benim oda kümes gibi kalır,” dedim. Fakat inanmadılar. Ben de sizin misafir odasını ölçmeye geldim.” deyip ağayı inandırır. Aradan birkaç gün geçince çoban, annesini tekrar ağanın hanımına gönderir. “Aga’nın hanımı içten içe kocasının durumu fark etmemesine kızmış ve çobanın anasına: “Ogluna söyle, gece gelsin, benim yatağıma girsin, görüşüp anlaşalım.” der. Ağanın hanımı yatağına giren çobanı, ağaya yakalattırır. Çoban yine ağayı yalanlarına inandırır (Yardımcı, 2012: 307-308). Delilik, insanlarda değişik zevkler, tutkular ve hırslar meydana çıkarır. “Delilik heyulasından korkmaları için en çok sebepleri olanlar, hayat yarışında en sert çekişmeye girenler ve artan rekabetin, alaverenin ve hırsın zararlı etkilerine en sıkça ve en doğrudan maruz kalanlardı.” (Scully, 2020: 211). Çoban, gönlünün zevki için olmadık işlere kalkışır. Her defasında kendisine tuzak kurulmasına rağmen içindeki delilik akıllanmaz.

Ala Balık masalında, bir kadın, kocası ve biri kız diğeri erkek olan iki üvey evladı ile birlikte yaşar. Kocası, pişirmesi için karısına et gönderir. Kadın, yemek pişmiş mi pişmemiş mi diye bakarken eti bitirir. “Onun yerine memesini kesip pişirmiş.” Akşam yemeğinde eti yiyen adam, etin çok tatlı, güzel olduğunu söyler. Kadın da memesini kesip pişirdiğini itiraf eder. Kocasına, çocukları kesip pişirmeyi tavsiye eder. Kocası da çocuklarını kesmeyi kabul eder (Tezel, 2018: 289). Sofraya konulacak binlerce yemek seçeneği varken insan eti yemeği düşünmek deli olmayı, yemek için çocuklarının kesilmesini kabul etmek ise zırdeliliği gerektirir.

Kıllı Mahmut masalında, vücudunun her tarafı kıllarla kaplı Mahmut isminde biri vardır. Kıllı Mahmut’un o civarda yaşayan bir kıza gönlü düşer. Annesinden, kızı kendisine almasını ister. Annesi ne yaptıysa oğlunu vazgeçiremez. Kadın, diğer oğlu olan Ahmet’i yanına alarak kızı istemeye gider. Kızı vermeyeceklerinden korkup kızı Ahmet’e ister. Düğün gecesi kız, Ahmet’i beklerken içeriye Kıllı Mahmut girer. Mahmut’u gören kız, bayılır. Mahmut da korkudan kaçır. Haberi duyan babası gelip kızını götürür. Buna kızan Kıllı Mahmut, kocaman bir kütük söküp kızın evine gider. Evdeki herkesin boğazını sıkıp sıkıp öldürür (Demir, 2017: 243). Kişi, kendisine ve çevresine zarar vermeyecek arzu ve isteklerde bulunmalıdır. Akı olmayan insanlar, sadece kendisini memnun edecek isteklere yönelirler.

Sürmeli Bey, Telli Senem, Akbilek ve Arif Bey masalında, bir adamın Arif Bey ve Sürmeli Bey isminde iki oğlu vardır. Annesi ile babası Arif Bey’i diğer köyde yaşayan Akbilek kıza evlendirir. Sürmeli Bey, Akbilek kıza içten içe âşık olur. Bunu sezen anne ve babası Sürmeli Bey’e Akbilek kızın kardeşi olan Telli Senem’i isterler. İki genç arasında nişan yapılır. Bir zaman sonra Sürmeli Bey, amcasının oğlu ile Telli Senem’e hediyeler gönderir. Amcasının oğlu, göz alıcı güzellikte olan Telli Senem’e âşık olur. Telli Senem’i elde etmeye karar verir. Sürmeli Bey’in Telli Senem’den vazgeçmesi için kıza iftira atar (Demir, 2017: 351). Kişi, mantığı ile duyguları arasında kalırsa bağlama göre hareket etmelidir. Yerine göre akıl yerine göre de kalbin peşinden gitmelidir. Akı olmayan insanların kendi isteklerine göre hareket etmesi, anormal davranışlar sergilemesine neden olur.

3.1.10. Kadın Kahramanlarda Delilik Nedenleri

Son derece taşkın, özdenetimden yoksun, ne yaptığını bilmeden hareket eden, aklın hâkimiyetinden uzak kadınların davranışları, masal dünyasında kendine yer bulmuştur. Aklını kullanmayan veya alışılmışın dışında kullanan insanları idare etmenin zorluğu masaldaki kadın kahramanlar üzerinden de topluma mesaj mahiyetinde aktarılmak istenmiştir.

Yeddi Kızla Anaları adlı masalda, bir kadının yedi tane kızı vardır. Bu kızları gelip isterler. Anneleri birini kasaba, birini tüccara, birisini kumaşçıya, birisini kuyumcuya, birisini kınacıya verir. Her birini bir adamla evlendirir. Bu kızlardan birisinden kocası şişbelek yemeği pişirmesini ister. Adam şişbelegi(mantıyı) ince yap, deyince kadın kendi tülbendini hamur yerine kullanarak yemeği pişirir. Misafir gelir, bunu yemez. Adam bu kızı dövüp vurup anasigile koyar. Diğer kız kınacıdaymış. Bir gün bakar ki evde çuval çuval kına var. Bunlarla duvarı boyayayım, der. Evi siva yapar. Adam gelir. Yaptığı şeyi öğrenince bu kızı dövüp anasigile gönderir. Diğer kızın kocası da koyun tüccarıdır. Bir gün komşusu bunu düğüne çağırır. O da koyunlardan birine altınlarını takıp koyunu tek başına düğüne git diye dışarıya koyar. Koyunu birisi çalar. Adam da bu kızı dövüp anasigile gönderir. Diğer kızın kocası da iplikçiymiş. Kocası ona: “Akşam eve misafir gelecek, biraz çokça irmik helvası pişir der. O da kalkıp ne kadar un şeker, irmik varsa hepsini kuyuya aktarır. Orda helva yapmaya çalışır. Adam bu kızı da diğerleri gibi anasigile gönderir. Diğer kızın kocası da sabuncudur. Adam ise gidince bütün sabunları evin bahçesine kalp kalıp döşer. Sonra da üzerine su atıp bunu yıkamak isteyince her taraf köpük olur. O adam da bu kızı dövüp annesigile gönderir. Yedi kız ve annenin geri kalan hayatları beraber geçirir. (Doğramacıoğlu, 2011: 243).

Yeddi Kızla Anaları adlı masaldaki kadın kahramanlar, tıbben deli olmasalar da yaptıkları eylemler akıldan mantıktan yoksundur. Johann Wolfgang Van Goethe, *En tehlikeli insanlar yarı deliler ve yarı akıllılardır*, der. Düşüncelerini, eylemlerini insanlığa faydalı olacak şekilde sonuçlandıran insanlar zamanında anlaşılmasalar da sonradan dahi ilan edilir. Yaptıklarının akıl dışı olduğunu bilmeyen, tam düşünmeden ve yapacaklarına karar veren insanlar ise çevresindeki insanlar için tehlike arz eder. Kınayla duvar boyamak, su kuyusunda helva yapmak, sabunlarla bahçe döşemek ancak bir delinin yapacağı eylemlerdir. Masaldaki kadın kahramanların delilik diye tabir edilebilecek davranışlarının temelinde hangi içsel problem olabileceği okuyucunun, dinleyicinin analizine bırakılmıştır. İnsanlar sadece biyolojik unsurdan ibaret değildir. İnsanların, karşı karşıya kaldıkları problemlere göre tepki veren sosyal yönleri vardır. İnsanlar, etkisinde kaldığı dışsal olayları kendince yorumlama, bu yorumları eyleme dönüştürme yetisine sahiptir. *Yeddi Kızla Anaları* adlı masaldaki kadın kahramanlar, kendilerinden beklenenleri farklı şekilde yorumlamışlardır. Eşleri bu yorumları delilik olarak algılamış ve kadın kahramanları döverek geldikleri yere, annelerinin evine, göndermişlerdir. Kadın kahramanlar, istenmeyen evlilikler veya istemedikleri işleri yapmak zorunda kaldıklarında delice hareketlerin de kaçınılmaz olduğu mesajını vermişlerdir. Masal sonunda kadın kahramanlar mutlu oldukları, becerileri dışında bir şey istenmeyen mekâna dönmüşlerdir. Tıbbi delilerin düştüğü terk edilmişlik duygusuna maruz bırakılan kadın kahramanların delilikleri, öğretici hiciv olarak görülmelidir.

Altın Kozalaklı Gümüş Servi adlı masalda, çocuğu olmayan bir kadın kendisini avutmak için tahta parçası üzerine kaş göz yapar, bunu bezlere sarar ve salıncakta sallar. Tüm gün salıncağın başında oturur, yemek ve ev işi yapmaz. Kadın çocuğum sancılandı, çocuğum üzüldü diye kocasını uyutmaz. (Tezel, 2018: 249). “Toplum normlarına göre şekillenen ve kendi şeklini alamayan insanın geldiği son nokta deliliktir. Bu durum, bir çeşit gerçeği değerlendirme yeteneğinin kaybolmasıdır. Kişinin algıları bozulmuş, zihinsel işlevi kaybolmuştur.” (Duvarcı, 2019: 31).

Masalda toplumdaki diğer kadınlar gibi olmayan, normal insanlar gibi düşünüp davranmayan bir kadına yer verilmiştir. Kadın kahramanın gerçeklik algısı bozulmuştur. Bu delilik halinin aile hayatına olumsuz yansması masalda işlenmiştir.

3.1.10.1. Kıskançlığa Yenik Düşenler

Kıskançlık duygusu kimi insanda olumlu kimi insanda olumsuz sonuçlara sebebiyet verir. Kimi insan kıskandığı kişinin sahip olduklarından fazlasını elde etmek için kendisini geliştirir. Kimi de kıskandığı kişinin iyi özelliğini veya yaşam hüviyetini elinden almaya kalkar. Hafif boyutta kıskançlık kişisel gelişime katkı sağlar. Yoğun kıskançlık son derece acı veren ve delice bir duygu durumudur. Kıskançlık bazen öyle bir hal alır ki, delilik ile aklıbaşındalık arasındaki gri alanda yer alır (İmamoğlu, Çelik, 2009: 15). Masal anlatılarında aşırı boyutlarda olan kıskançlığın; şiddeti, zalimliği, vicdansızlığı, akıl tutulmasını beraberinde getirdiği görülür.

Nartanesi masalında, çocukları olmayan bir anne baba yaşar. Anne, evi süpürürken bir nartanesi bulur ve yer. Sabah kalkınca evde bir kız görür. Zamanla kız büyür, çok güzel bir kız olur. Kızın güzelliğini çekemeyen anne, aynanın karşısına geçerek: “*Ayna, ayna! Sen mi güzel, ben mi güzel; gün mü güzel ay mı güzel?*” diye sorar. Ayna cevap olarak: “*Ne sen güzel ne ben güzel ne gün güzel ne ay güzel. Nartanesi güzel.*” deyince kadın sinirlenir. Kadın, kocasına: “*Sen bu kızını öldüreceksin!*” der. Adam, kızını götürüp bir dağ başına bırakır. Dağda yaşayan beş bacı, kızı yanlarına alır. Kızın ölmediğini öğrenen anne kızı zehirletir (Yardımcı, 2012: 193-194). İyilik ve kötülük, akıllılık ve delilik insan zihninin derinliklerinde bulunur. Annenin kıskançlığı, iyilik ve akli yok eder; kötülük ile deliliği ortaya çıkarır.

Gülperi Nine masalında, yaşlı bir kadın, oğlu, gelini ve gelininin annesi ile birlikte yaşar. Gelin, kendi annesine çok iyi bakar. Kaynanasını sevmez. Kocasına: “*Ya bu anan gidici ya ben gidicim. Bu ananı elet, bu ananı gözüm görmücü.*” deyince kocası da yuvası dağılmasın diye annesini götürmeyi kabul eder. “*Gelin kağor iki tene tezek koyor-ineklerin tezeğinden- iki tene de hevera daşı alor, koyor, çıkınlor.*” Adam, yaşlı annesini götürüp bir bahçeye koyar (Doğramacioğlu, 2011: 282). Gelin, yoğun bir düşünce ve duyu bozukluğuna sahiptir. “Freud, normal kıskançlığın kökenini erken çocukluk travmalarında aramakta, yansıtılmış kıskançlığı nevrotik savunma mekanizmalarının ürünü olarak değerlendirmekte, sanrısız kıskançlığın köklerinin ise paranoid psikozda yattığını ileri sürmektedir.” (Demirtaş, 2004: 19). Gelinin, kaynanasına duyduğu kıskançlık, travmatik davranışlarda bulunmasına neden olur.

Peri Kızı masalında, sağdığı keçinin sütünü götürüp suya döken yaşlı bir kadın vardır. Kadını takip eden padişahın oğlu, kadının neden böyle yaptığını merak eder. Kadın: “*Bu benim, kızımın elinin suyu. Kızım her sabah elini yüzünü yıkar. Ben de o suyu buraya getirip dökerim.*” deyince padişahın oğlu, bu kızla evlenmek ister. Kadın, düğüne kadar kızın yüzünün görünmemesini şart koşar. Düğün zamanı kadın hamur yoğurur. Hamura insan şekli verip atın üstüne yerleştirir. Suyun yanından geçerken hamuru suya iter. Suyun dibindeki üç periden en küçüğü, iyiliği dokunan yaşlı kadın için sudan çıkar. Peri kızına, ablaları tarafından konuşmama şartı getirilir. Bu kızla evlenen padişahın oğlu, kız konuşmadığı için ikinci evliliğini de yapar. Peri kızı, işlerini organlarına yaptırma kabiliyetine sahiptir. “*Burnum, in! Şu kaşığı bana ver, diyormuş, burnu kaşığı alıp getiriyormuş.*” Yeni gelin, kendi burnunun da aynısını yapması ister. Burnu yapmayınca hançerle burnunu keser. Peri kızı, kulağına işe yaptırır. “*Yeni gelin de buna heveslenmiş, o da kulağına emir vermiş, ama hiçbir şey olmamış. Bu da sinirlenmiş, kulağına hançerle vurup yere düşürmüş.*” (Kaya, Yılmaz, 2021: 326-328). Yeni gelin, peri kızında olan bir özelliğin kendisinde

de olmadığı için kıskançlık krizine girer. Bu süreçte yaşadığı duygular, yeni gelinin kendi vücuduna zarar verme gibi delice eylemlerde bulunmasına sebep olur.

Yedi Kardeşin Bir Bacısı masalında, yedi erkek kardeşin bir kız kardeşleri vardır. Erkek kardeşler evlenirler. Avlanan kardeşler, yakaladıklarını eşlerine değil kız kardeşlerine verirler. Kız kardeşleri pişirir, erkek kardeşler ile gelinler yer. Erkek kardeşler, bacılarını çok severler. Gelinler bu sevgiyi kıskanırlar. Gelinler, bir yüzüğü çökeleğin içine koyup kocalarının bacısına yedirirler. Üstüne de su içirirler. Yüzük, kızın boğazına takılır ve kız ölür (Şimşek, 2001: 154). Kıskançlık duygusu kimi insanda çok baskındır ve akıl kaybına neden olur.

Narhanım masalında, çocukları olmayan bir kadınla bir kocası vardır. Kadın, sürekli gittiği çeşmenin başında bir nar çekirdeği bulur. Nar çekirdeğini yiyen kadın, bir kız çocuğu doğurur. Adını “*Narhanım*” koyarlar. Narhanım, büyüyünce çok güzel bir kız olur. Annesi kızına haset etmeye başlar. “*Benim doğurduğum, benden nasıl güzel olabilir?*” diye diye kıskançlık krizleri geçirir. Kızını dağlara atmayı düşünen kadın, kızını bir beyin oğluna verir. Hamamda, hizmetçiler Narhanım’ı yıkarken kıskanç annesi, tellâk kılığında hamama girer. Kızına iğne batıran anne, kızını kuşa çevirir. Kuş olan kız, uçup gider (Demir, 2017: 283). Kadının güzel olan kızını kıskanması, ruhsal bir problem haline gelir. Kızının güzelliğine imrenme duygusu, kadını kızını yok etme düşüncesine iter.

Kıskançlığın dereceleri vardır. Belli bir seviyeden sonra kıskançlık ile akıl ters orantılı çalışır. Kıskançlığın seviyesi arttıkça aklın seviyesi düşer. Masal anlatılarında kadın kahramanların içine düştüğü kıskançlık krizinin ne gibi akıl dışı davranışlara neden olacağı okuyucuya gösterilir.

3.1.10.2. Cesaretini Yanlış Kullananlar

Deliliğin farklı boyutları vardır. Akıldan yoksun tıbbi delilerin dışında bazı tutum ve davranışlar da delilik sayılmıştır. Bunlardan biri, “normal tavırların, tutumların dışına çıksa da çılgın, korku bilmez, delidolu olsa da akliselimini kaybetmemiş” insanlardır (Bayat, 2018: 84). Dede Korkut’un Alpleri, Köroğlu’nun “deli” lakaplı kahramanları cesaretleriyle toplum tarafından normal dışı algılanırlar. Masal anlatılarında kahramanların kimi zaman cesaretli tavırlarıyla, istekleriyle normal insanlardan farklılaştıkları görülür.

Üç Biber masalında, bir adamın üç çocuğu vardır. Baba, pazara giderken kızlarının isteklerini sorar. Küçük kız küpe ile kolye, ortanca kız bilezikle yüzük alır. Büyük kız da: “*Baba bana üç biberimi getirmezsün önün katran diken; arkan yalın kılıç olsun, yarı yolda kalasın.*” der. Baba, üç kızının da istediğini alır. Büyük kız, babasına: “*Ben senden bunları istemedim ki... Ben senden Üç Biber namıyla bilinen bir genci istedim; onu bana al getir dedim. Ama sen bana üç tane biber getirdin. Ben gidip Üç Biber’imi kendim arayıp bulacağım.*” der. Yola çıkan kız, bir köye varır. Köyde herkes yas içindedir. Kız, bu üzüntünün sebebini sorduğunda adamın biri: “*Kızım bizim padişahımızın kızı delirmiş. Sarayda hangi cariye kendisine yemek götürdü ise o cariyeyi öldürmüş. Bizim köyümüzden de sarayda iki cariye vardı. Onları da öldürmüş. Saraya cariye dayandıramıyoruz.*” diyerek durumu anlatır. Bu olay karşısında kız, padişahın huzuruna çıkar ve kızına cariyelik etmeyi teklif eder (Yardımcı, 2012: 229-230). Büyük kızın hareketleri fevridir. Babasının tüm uyarılarına rağmen evini terk eder. Cariyeleri öldüren düşmanın ne olduğunu bilmeden cariyeliğe gönüllü olur. “O, ölçülü ve hesaplı değil, coşkundur. Onun bazen “deli” kelimesi ile tavsif olunduğu görülür. Bu coşkunluk ve delilik yüzünden onun başı, sık sık belaya girer. Fakat o kahramanlıkla, ekseriya sıkışık durumlardan kurtulmasını bilir.” (Bayat, 2018: 91-92). Kız, cesaretiyle girdiği işte başarılı olsa da yaptığı işin delilik olduğu durumu değişmez.

Bir Ağabey ve Bir Kız Kardeş masalında, bir adamın iki çocuğu vardır. Çocukları biri erkek biri de kızdır. Karısı ölünce adam başka bir kadınla evlenir. Üvey anne, her gün çocukları oduna gönderir. Çocuklar, ormanda kaybolur. Ormanda bir beyin oğlu, kızı ve ağabeyini bulup yaşadığı yere götürmek ister. Yolda gördükleri Çingene kızını da yanlarına alırlar. Eve varınca bey oğlu, misafirlerine bir oda verir. Çingene kızı, diğer kızı kıskanır. Bey oğlunun da kızıdan hoşlandığını fark eden Çingene kızı, diğer kızı kandırmak için plan kurar. Kızı, ırmakta yıkanmaya götürür. Çingene kızı, diğer kızı ırmağa atar. Kızı, bir balık yutar (Demir, 2017: 108). Delilik mertebesine atlayan Çingene kızı, suçu ve günahı olmayan bir cana kıyma cesaretinde bulunur. İnsan hayatının dokunulmazlığına kast eden Çingene kızı, aklın kontrolünden çıktığı için her şeyi göze alma cesaretine sahiptir.

Hırıkçı Mehmet Ağa masalında, Hırıkçı Mehmet Ağa adında yaşlı bir adam vardır. Bu adam, çöpten topladıklarıyla evinin geçimini sağlar. Mehmet Ağa'nın hanımı, hamama gider. Bir kadının elbisesini çok beğenir. Kadın, elbisesinden bir parça verir. Mehmet Ağa'nın karısı, kocasından parçasını verdiği kumaştan elbise ister. Mehmet Ağa, zengin kadının evini öğrenir. Gizlice kadının yatağının altına girer. Kadın, dostunu eve çağırır. Elbiselerini ve takılarını çıkaran kadın dostuyla beraber yatak odasına girer. Mehmet Ağa'da, elbiseleri ve takıları alıp evine gider. Elbiselerinin ve takılarının olmadığını fark eden kadının aklına hamamda kumaş parçası verdiği kadın gelir. Sorup soruşturan kadın, Mehmet Ağa'nın evini bulur. Kadın, Mehmet Ağa'yı tehdit eder. Mehmet Ağa'da, "*Sen suçlusun. Bunları kocana söylersem o zaman görürsün.*" deyince kadın korkar. Altınlar, Mehmet Ağa'ya kalır (Demir, 2017: 198-199). Zengin kadın, kocasını aldatma cesaretini gösterir. Kadın kahramanın zina sırasında elbiselerini ve altınlarını çalan kişiyi, kocasına söyleme düşüncesi bir delilik emaresidir.

Kadın Akı masalında, ülkenin padişahı meyve ve sebze satmayı yasaklar. Bahçesinde kiraz ağaçları olan fakir bir adam vardır. Kadın, kirazları satması için kocasına baskı yapar. Adam önce razı olmasa da baskı nedeniyle kirazları toplayıp pazara götürür. Askerler, adamı yakalayıp padişahın huzuruna çıkarır. Adam, mecbur kaldığı için emre karşı geldiğini söyler. Padişah adama acır. Hazineden ihtiyacı olanı almasını söyler. Adam, bir urgan, bir balta ve bir de Kuran alır. Padişah, neden altın değil de bunları aldığını sorar. Adam: "*Urganla karımı asacağım, baltayla kiraz ağacını keseceğim, Kur'an'a da bir daha karı sözüne gitmeyeceğim diye el basacağım.*" der. Adam, söylediklerini aynen yapar (Demir, 2017: 216). Deliler, kendi çıkarları için her şeyi yaparlar. Kadın, para kazanma hırsıyla kocasını ölüme gönderme cesaretinde bulunur. Kadının bu delice cesareti kendi hayatına mal olur.

Ölümsüzlük Çiçeği masalında, ülkeyi huzur içinde yöneten padişah ile kızı vardır. Padişah bir gün evlenir. Prensese iyi davranan kraliçe, padişah ölünce kötü davranmaya başlar. Kraliçe, ölümsüzlük sağlayan bir çiçeğin varlığını haber alır. Bu çiçeği bir ejderha koruduğu için kimse koparmaya cesaret edemez. Bu çiçeğin başka bir özelliği de koparıldığında üzerinde bulunduğu dağın parçalanıp eteğindeki köylerin üzerine devrilecek olmasıdır. Kraliçe, prensesi istemeye gelen bir prensten ölümsüzlük çiçeğini getirmesini ister (Demir, 2017: 293-294). Kraliçe insanların öleceğini bile sihirli bir objeyi isteyecek cesarete sahiptir.

Sinem Padişahı masalında, Sinem Diyarı'nın bir padişahı vardır. Padişahın çok güzel bir karısı vardır. Sihirli bir çubuğu olan padişahın kaynanası, bazı geceler çubuğu padişaha dokundurur. Kaynana, "*Sen olmayacaksın bir padişah, olacaksın bir eşek.*" deyip padişahı eşek yapar. Eşek olan padişah, ortalıkta dönüp dururken kaynanası ile karısı, tavla çavuşundan atları alıp haramilerin yanına gidip eğlenirler. Halktan bir kız sokakta eşek, bazen köpek şeklinde gezen

padişahın durumunu fark eder. Bir gün kız, padişahın kaynanasının çubuğunu çalar. Eşek olarak gezen padişahı eski haline çevirir. Padişah, sihirli çubukla kaynanasını kütüğe, karısını da kavak ağacına çevirir (Demir, 2017: 334-335). Kaynana, şeytani istekleri için rızası olmadan damadına insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir muameleye tabi tutma cesaretini gösterir. Padişahın vücut bütünlüğünü bozan bu insanlık dışı muamele, akılla bağdaştırılamaz. Aklın yokluğunda sahip olunan cesaret kişiye her şeyi yaptırır.

İncili Yorgan masalında, anne ve babasıyla yaşayan bir kız vardır. Annesi, evlilik çağına gelen kızı evlendirmek ister. O zamanın âdetine göre evlenecek kızın çeyizine incili yorgan konulur. Kadın, fakir olan kocasından incili yorgan almasını ister. Adam maddi durumlarının incili yorgan almaya elverişli olmadığını söyleyince kadın, “*Hırsızlık et, arabuluculuk et. Ne yaparsan yap.*” der (Demir, 2017: 654). İhtiyacını hırsızlık yaparak giderme eğilimi, psikolojik hastalık kaynaklıdır. “Yunanca kleptomani kelime olarak “çalma deliliği” manasına gelir. Çalarak suç işleyen kişi, işlediği eylemin anlam ve sonuçlarını kavrayamayacak düzeyde akıl hastalığına sahip olabilir.” (Kandemir vd., 2014: 21). Aklını kullanmayan kadın için dünya, kendi zevkleri etrafında döner. Kadın maddi istekleri için her şeyi yapma cesaretine sahiptir. Bu uğurda kocasını dahi feda etmeye hazırdır.

Keklik masalında, bir erkek ve bir kız çocuğu olan adam, eşi ölünce başka bir kadınla evlenir. Avcılık yapan adam, keklik vurup eve getirir. Karısından, keklği pişirmesini ister. Kadın, pişirdiği keklği yer. Telaşlanan kadın, göğüslerinden birini kesip kavurma yapar. Adam, daha önce böyle tatlı bir av yemediğini söyler. Kadın da göğsünü pişirdiğini itiraf eder. Adam, insan eti çok tatlıymış deyince kadın: “*Öyleyse herif, oğlanı keselim.*” der. Oğlanı dağa götürmeye, kesip kavurma yapmaya karar verirler (Demir, 2017: 675-676). Kadın, göğsünü kesecek kadar deli, eşinden tatlı et yeme uğruna oğlunu kesmesini isteyecek kadar cesaretlidir.

Nohut Oğlan masalında, çocukları olmayan bir karı koca vardır. Kocasını bir gün leblebi yerken leblebi kadar çocuğu olması için Allah’a dua eder. Bir zaman sonra çiftin bir sürü çocuğu olur. Ekmek yaparken sinirlenen kadın elindeki oklavayla çocuklarına vurup bir tanesi hariç hepsinin tandıra düşüp ölmesine neden olur. Ağlayan kadın, nohut oğlanı görünce oğlanın gönlünü alır. Kocasını için yemek hazırlayıp eşeğe koyar. Eşeğin kulağına da nohut oğlanı koyar ve tarlaya gönderir (Demir, 2017: 760). “*Depresyon, psikiyatrik bozukluklar içinde en sık görülendir. Depresyon, anlık bir ruh hali olarak ortaya çıkabilir. Depresyon erkeklere oranla kadınlarda daha fazla görülür. Depresyon, kişiye ve çevresine zarar verir.*” (Yılmaz, 2018: 747). Kadın bir anlık ruh haliyle çocuklarını öldürür. Sağ kalan nohut oğlanı, cüssesinden büyük bir işi yapması için de bir eşekle yola gönderme cesaretinde bulunur.

Delilerde bir işi yaparken sonuçtan korkma durumu yoktur. Deliler olayların sonunu hesaplamaktan acizdir. Masal anlatılarında deli olarak addedilen kahramanlar tehlikeli sayılan cesaret türüne sahiptir. Cesaretleri doğrultunda alışılmadık işlere kalkışırlar.

3.1.10.3. Gerçek Deli

Doğuştan deli olan kişilerin akli, işler durumda değildir. “Pasif akıl akledilirleri kavramaya kabiliyetli olmakla birlikte kendinde belirlenimsiz, üzerinde yazı bulunmayan boş bir tahta veya ilk madde (heyûlâ) gibidir. Pasif akıl fiil haline getirecek, bilgiyi meydana getirecek bir ilkeye ihtiyaç vardır ki bu da faal akıldır.” (Köksal, 2011: 11). Doğuştan deli olanlar da faal aklın harekete geçmesi mümkün değildir. Masal anlatılarında da doğuştan deli özelliğine sahip kahramanların,

yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen değişmediği, yeni olaylar karşısında aklını kullanamadığı görülür.

Deli Fakı masalında, iplik eğiren bir kadın ve bu iplikleri satan kocası vardır. İplikleri kadın dokutup satmak isteyince kocası: “*Eksik sen bilmen, benim işim bittimi giderim, dokudur gelir, sene veririm.*” der. Kadın, kocasını dinlemez ve ipleri dokutmak için dereye gider. Dokuması için ipleri kurbağaların bulunduğu suya bırakır, eve gider. Ertesi gün dereye gittiğinde ne kurbağaları görür ne de iplikleri. Eve gelip kocasına dükkânın kapalı olduğunu ve başka nerede dükkân olduğunu sorar. “*Gidor bakollar ki deve gölü. Kocasını genne birkaç tene yapıştırır, döyer, vurur. O gece neyse evde oturur. Aradan birkaç gün geçer. Kocasını der kine: -Münafık, sen delisin, deli derdi mi çekicim? Deyi tutar genni kapının öyüne kor. Netsin eksikcağız?*” yüksek bir yerde oturan Deli Fakı’nın yanına bir kedi ile bir köpek gelir. Hayvanları kocasının gönderdiğini sanıp hayvanlara eve dönmeyeceğini söyler. Haramiler, padişahın hazinelerini çalıp develere yüklerler. Develeri gören Deli Fakı: “*Başı büyük Cemaleddin Ağa geldi, artık bunu kıramam.*” diyerek develeri ipinden tutup eve götürür. Kocasını, altınları saklayıp develeri keser. Padişah, çalınan altınlar için soruşturma yaptırır. Deli Fakı’yı padişahın huzuruna çıkarırlar. Develeri ve altınları görüp görmediğini sorarlar. Deli Fakı: “*Av av Paşa’yı saldı gelmedim. Mav mav Paşa’yı saldı gelmedim. Başı büyük Cemaleddin Ağa’yı saldı, dor. -Artı mecbur oldum geldim.*” der. Padişah: “*Bu deliyi niye getirdin? Alın gidin şu deliyi.*” der (Doğramacıoğlu, 2011: 257-263). Deli Fakı, iplik eğirirken normal davranışlar sergiler. “Psikotik öznelerin herhangi bir kafa karışıklığı ya da zihinsel arıza göstermeden, hiçbir halüsinasyon, öfori ya da bunalım yaşamadan, çevrelerine gayet iyi uyum sağlaması mümkündür. Duygusal hayatları normal, konuşmaları açık seçik ve mantıklı görünebilir. Bu vakalar “akıl ile delilik arasındaki tuhaf birlikteliği”, merkezî bir hezeyanın hiç de fahiş, hatta gerçekdışı bile görünmeyebileceğini gösteriyordu.” (Leader, 2011: 16). Deli Fakı’nın ip eğirme dışında başka bir iş yapmaya başlamasıyla psikoz davranışları ortaya çıkar. Toplumsallığı etkileyen bu davranışlar nedeniyle önce kocası, Deli Fakı’yı evden kovar. Sonra da padişah, Deli Fakı’nın akıl yoksunu olduğu anlar ve huzurundan kovar.

Gül Ananın Kızı masalında, bir kadının ayağı topal, eli çolak kızı vardır. Bu kızın akli durumu da iyi değildir. 25 yaşına gelmesine rağmen kimse bu kızı istemez. Annesi pazara gider. Tüccarın birine kızını över. Tüccar kızla evlenmek ister. Kızı oğlana verirler. Kızın annesi, damata: “*Benim kızım erkek yüzü görmemiş, çok utangaç, çok terbiyelidir. Aman genni korkutma, aman genni ürkütme.*” der. Oğlan da: “*Ne zaman çağırırsa o zaman giderim.*” der. Oğlan kızı alıp evine götürür. Kendisi de çalışmaya gider. Kız yemek yapmak ister. “*Kağım billakma et döyüm, dor. Gelor tuvalet daşının üstünde, -Nerek temiz, nerek temiz? Tuvalet getiror. Küfteliyi koyor. Şarp şurp dey vurdğu yerde içine düşor. Ayağını kaldırıp delikden alacağı yerde başı da gidor, kolu da gidor.*” (Doğramacıoğlu, 2011: 402-407). Kız, yemek yapmak için tuvalet taşı kullanır. Pişirmek istediği eti, tuvalet deliğine düşürür ve pisliğin içinden eti almak ister. “Delilik üzerine popüler yaklaşımlarda, anlamsız davranışlar öne çıkmaktaydı: bir sohbet esnasında söylenen garip sözler, hezeyanlı fikirler, duygu tonundaki ani değişimler gibi. Bu bakış açısı deliliği alışlagelmiş davranış beklentilerine ters düşmesiyle tanımlıyordu, yani anlam verilebilirlikten uzak kalmasıyla.” (Leader, 2011: 29). Kızın yaptıklarında bir anlam aramak mümkün değildir. Kız, tamamen akıl dışı davranış sergilemektedir.

Hudulu ile Dudulu masalında hem fakir hem de akıl noksanı karı koca vardır. Bunların güzel kızı, bir bey ile evlenir. Bir zaman sonra kızlarını ziyarete gitmek isterler. Hediye olarak da yemeni, kına ve terlik alırlar ve yola koyulurlar. Başlı bembeyaz bir çeşmeye vardıklarında Dudulu:

*“Anam, bu çeşmenin başındaki taşa çoktandır kına yakılmamış. Gel, şu kınayı bu taşa yakalım.”*der. Çeşme taşına kına yakan karı koca, yolda yelden sallanan kavak ağacı görürler. Yemeniyi kavağa sarıp yola devam ederler. Yola devam eden Hudulu ile Dudulu, leylek görürler. Hudulu, Dudulu’ya: *“Bak, bunun ayağında ayakkabı yok.”* der ve çantalarındaki terliği giymesi için leyleğe bırakırlar. Kızın evine varan karı koca, bir süre kalıp evlerine dönerler. Yemek yerken Dudulu’nun alnına sinek konar. Hudulu, karısının alnına konan sineği balta ile öldürmek isterken karısının kafatasını ikiye böler. *“Ula karı öldü, ben niye burada durayım.”* Diyen Hudulu, baltayı kendine de vurur. O da ölür (Kaya, Yılmaz, 2021: 202-205). Akıl yoksunu insanların dünyaları farklıdır. “Akılcı yaklaşıma göre yaratıcılık; muhakeme etme, düşünme, birleştirme veya problem çözme çeşidi olarak görülmektedir.” (Yeşilyurt, 2020: 3881). Aklını kullanamayan karı kocanın yaratıcılığı da körelmiştir. Problemler karşısında muhakeme etme yeteneklerini kullanamazlar.

Padişahın Devesi masalında, doğuştan saf bir kadınla kocası vardır. Bir gün karı koca kavga eder. Kocasına küsen kadın, bir kayanın dibine oturur. Bir zaman sonra üzeri yüklü bir deve gelir. Kadın, deveyi kocasının kendisiyle arabuluculuk yapması için gönderdiğini sanır. Deveye, *“Senin hatırını kırmayayım, hadi eve gidelim.”*der. Kocası devenin üstündeki altınları alır deveyi de keser. Kadın, devenin etinden komşusuna verir. Komşusu, etin deveye ait olduğunu anlar ve askerlere haber verir. Askerler, kadının evini bulamazlar. Askerler, aramaktan vazgeçip dönecekken kadın dışarı çıkar. Kadın, askerlere: *“Gelin, aradığınız biziz. Ben deveyi getirdim, kocam da kesti.”*der (Demir, 2017: 296-297). Zekâ geriliği olan insanların akıl yürütme, algı, problem çözme becerileri oldukça düşüktür. Padişahın Devesi adlı masalda kadın kahramanın zihinsel becerileri, normal insanlara göre oldukça alt seviyededir.

İdi ile Bidi masalında, İdi ile Bidi adında, akıllı kıt karı koca vardır. Karı koca, evli olan kızlarını ziyarete gitmek ister. İdi, eli boş gitmemek için helva ve çörek hamuru yoğurur. O esnada tandıra vuran ay ışığını köz sanır. İdi, hamuru boş tandıra koyar. Sabah olunca hamurun tandıra yapıştığını görür. Hamuru alamayınca tandırı söküp yanlarına alırlar. Karı koca, kızlarının evine varırlar. İdi, kına yakmak ister. Karı koca, kına diye katranı alıp her yerlerine sürerler (Demir, 2017: 645-646). Kadın ve kocası, akıl zayıflığı nedeniyle eylemlerinin sebep ve sonuçlarını idrak etme yeteneğine sahip değiller.

Çıtı ile Pıtı masalında, Çıtı ile Pıtı adında karı koca vardır. Bunlar kızlarını zengin bir aileye gelin verirler. Yıllar sonra kızını görmeye karar verirler. Kızlarına çörek yapıp götürmek isterler. Sabah olduğunda Pıtı: *“Çıtı kalk, tandırı cinler yakmış. Ekmeği de cinler pişirmiş.”*der. Yola düşen karı koca, kızlarının yanına varır. Kız, annesi ile babasını misafir odasında ağırlar. Gece olunca kadının çiši gelir. Tuvaletin yerini bilmediği için çişini kocasının avucuna yapar. Kocası da çişini camdan aşağı atar. Evin duvarları, pencereleri pislik olur. Kızın, pekmezlerini, turşularını koyduğu karanlık bir kiler vardır. Çıtı, kocasına duvarların kirli olduğunu ve badana yapmak gerektiğini söyler. Karı koca, pekmezleri ve diğer yiyecekleri birbirine karıştırarak duvarlara sürerler. Kız, anne ve babasını evlerine gönderir. Eve gelince Pıtı uyur. Kadın da sinekleri kovalamaya başlar. Sinek Pıtı’nın etrafında gezinmeye başlar. Kadın, eline aldığı baltayı sallar. Balta kocasına değer ve kocası ölür (Demir, 2017: 123-125). Akıl; kullandıkça çoğalır, kullanmayınca azalır. Anlatıdaki kahramanların kullanacak akılları yoktur. Eylemleri kendilerine ve çevresine zarar verir.

3.1.10.4. Suça Meyilli Olan

Toplum tarafından zarar verici davranış olarak görülen suç davranışı için çeşitli tanımlar yapılabilir. “Genel olarak suç, yasanın ihlal edilmesi ve toplumsal düzende sorunlara neden olan davranış olarak tanımlanır.” (İçli, 2004: 4). Kadınların suça meyilli olma ve suç işleme oranı, erkeklerden düşük olsa da başta psikolojik faktörler olmak üzere çeşitli sebepler kadınları suç işlemeye itmektedir. “Suç olgusunu sosyolojik boyutları ile ele alan birçok teori suçu cinsiyet, eğitim, aile, sosyo-ekonomik durum, sosyal çevre gibi farklı değişkenler açısından ele almakta ve açıklamaktadır.” Akıl zayıflığı, psikolojik bozukluk kişinin suça meylini artıran etmenlerin başında gelmektedir. Masal anlatılarında, akıl yoksunu kadınların suça meyiletme şekli ve kadınların suça meyledince delilik boyutunda ne gibi davranışlar sergilediği itibari dünya ekseninde dinleyiciye yansıtılır.

Ala Balık masalında, bir kadın, kocası ve iki üvey evladı vardır. Çocukların biri kız diğeri erkektir. Kocası, pişirmesi için karısına et gönderir. Kadın, yemek pişmiş mi pişmemiş mi diye bakarken eti bitirir. “*Onun yerine memesini kesip pişirmiş.*” Akşam yemeğinde eti yiyen adam, etin çok tatlı, güzel olduğunu söyler. Kadın da memesini kesip pişirdiğini itiraf eder. Kocasına, çocukları kesip pişirmeyi tavsiye eder. Kocası da çocuklarını kesmeyi kabul eder (Tezel, 2018: 289). Bazı üvey anneler, kocasının çocuklarından kurtulmak için çeşitli yöntemlere başvurur. Öldürmek suretiyle üvey evlattan kurtulmayı düşünenler de vardır. Masalda üvey anne, soğukkanlı bir şekilde çocukları pişirmeyi teklif eder. Suç işlemeye meyilli kadının düşüncesi, akıl dışıdır.

Konuşan Kaval masalında, padişahın Yaprak ve Fidan adında iki kızı vardır. Anneleri öldüğü için padişah, başka bir kadınla evlenir. Üvey anne, padişahın çocuklarına kendi çocukları gibi bakar. Bu çocukların hem karakterleri hem yüzleri çirkindir. Bir zaman sonra padişahın bir kızı daha olur. Kızın ismini Dal koyarlar. Dal, güzel yüzlü ve güzel ahlaklı bir kızdır. Saraydaki herkes Dal’ın ahlakına hayran kalır. Padişah, Hindistan’a seyahate gitmeye karar verir. Çocuklarına Hindistan’dan hediye olarak ne istediklerini sorar. Yaprak, bir top kumaş; Fidan, altın bir bilezik; Dal’da gümüş bir tas ister. Padişah seyahat dönüşü kızlarının istediklerini alır. Ablaları, Dal’ın hediyesi değersiz olmasına rağmen onu kıskanırlar. Dal, her gün sarayın yanındaki göle gidip tasla oynar. Dal’ın elindeki tas bir gün göle düşer ve derinlere batar. Dal da tası yakalamaya uğraşırken göle düşer. Dal’ın suya battığını gören iki ablası hiçbir şey olmamış gibi saraya dönerler. Dal’dan bir daha haber alamazlar (Tezel, 2018: 356-358). “Bazı akıl hastalıklarının anlama, bazılarının da yalnız isteme yetenekleri üzerine olumsuz etkilerde bulundukları ileri sürülmüştür.” (Alacakaptan, 1975: 131). Yoğun kıskançlık duygusuyla kahramanların sahip oldukları akıl yerini deliliğe bırakır. Yoğun ve güçlü arzular, kahramanları suç işlemeye teşvik eder.

Bir Göze Bir Gül masalında, kendisine evlenmek için kız arayan bir padişah vardır. Padişah, başka memlekette ağladığı zaman gözlerinden inciler dökülen, güldüğünde yanaklarında güller açan bir kızın olduğunu öğrenir. Bu kız istemeye gider. Nişan yüzüğü takıp memleketine geri döner. Bu kız, evin üvey kızıdır. Üvey anne, üvey kızının yerine kendi kızının padişahla evlenmesini ister. Düğün zamanı üvey anne, iki kızını da alarak yola çıkar. Yolda, üvey kızına sürekli tuzlu çörek yedirir. Üvey kızı susadığını söyleyince su aramaya gider. Biraz gezdikten sonra, “Şurada bir su akıyor ama demiş, bekçisi kocaman bir dev, *“Eğer bir göz getirirsen su veririm. Ver bir gözünü de sana bir parça su alayım.”* der. Susuzluktan perişan olan kız çaresiz kalınca acılar içinde bir gözünü çıkarıp üvey annesine verir. Tekrar yola devam ederler. Bir süre sonra kız yine susar. Üvey anne yine suyun başında devin beklediği yalanını söyler. Üvey kız acılar içinde diğer gözünü de üvey annesine verir. Kadın, üvey kızını ormanda bırakıp yola devam eder

(Tezel, 2018: 149-151). Akıl, kişiyi doğruya, iyiye sevk eder. Üvey annenin kötülüğe, yanlışla, suça yönelmesinin sebebi akıl yoksunluğuyla izah edilebilir.

Nar Adlı Kız masalında, üvey annesiyle anlaşılamayan bir kız evden kaçır. Bu kız, devin evine gidip orada yaşamaya başlar. Üvey annesinin kızı, aya ve güneşe kimin güzel olduğunu sorar. Ay ve güneş, devin evindeki nar ismindeki kızın herkesten güzel olduğunu söyler. Bunu duyan kız ağlar. Annesi de: “*Üzülme kızım ondan golay ne var. Ben onu şimdi öldürür gelirim.*” der (Şimşek, 2001: 159-160). İnsanlar birçok sebepten suça meyledir. “Kişilik bozuklukları, özellikle anti sosyal kişilik bozukluğu, madde kötüye kullanım hikâyesi, hiperaktivite bozukluğu ve mental bozukluklar...” bunlardan bazılarıdır (Görgülü, Öntaş, 2013: 60). Üvey annenin kızını mutlu edebilmek adına içine düştüğü sancılı durum üvey annenin akıl ile olan bağlantısını koparır.

Delilik, kişideki normal davranışları ortadan kaldıran bir durumdur. Delilikle birlikte duygu bozukluğu, fizyolojik bozukluk, davranış bozukluğu ortaya çıkabilir. Gerek fizyolojik gerek duyuşsal bozukluklar kişiyi suç işlemeye itebilir. Masal anlatılarında özellikle duygu bozukluğu yaşayan kahramanların çevrelerindeki insanlara zarar verme hatta onları öldürme eyleminde bulundukları görülür.

3.1.10.5. Niteliği Niceliğe Değişen

Aldatan insanların, suç işlemeye meyilli oldukları görülür. Toplumsal ve ahlaki kuralları ihlal ederler. Bu ihlaller kişide suç davranışını cazip hale getirir. “Durumsal eylem teorisine göre, suç davranışının anlaşılabilmesi, kişinin seçim – tercih esnasındaki karar verme ve sonrasında ortaya çıkan davranış süreçlerini etkili bir şekilde analiz etmekten geçmektedir. Kişinin karar vermesinde etkili olan ortamsal ve durumsal bazı faktörler de bulunmaktadır.” (Küçükay, 2019: 347). Kişinin başkasını aldatarak elde edeceğini düşündüğü ödül, davranışlarındaki bozukluğun derecesine etki eder. Kişinin benliğinin aklın kontrolünden uzaklaşması, delilik boyutunda davranışlar sergilemesine neden olur. Aldatma, kişinin akıl dışı eylemlerde bulunmasının bir sonucudur. Masalın kadın kahramanlarının mal mülk elde etme, evlenme isteği ile ortaya koydukları davranış bozuklukları masal anlatılarına da yansır.

Karın Bumar masalında, bir ailenin üç kızı vardır. Bu üç kız kimseyle evlenmez. İhtiyarlayan bu kızları en büyüğü seksen, ortancası yetmiş, küçüğü de altmış yaşına gelir. Kardeşlerden büyük olanlar, en küçük olanı evlendirme kararı alır. Padişahın oğlu, kapının önünden geçerken en küçük kardeş, içine güzel kokular konulan suyu padişahın oğlunun üstüne döker. Padişahın oğlu, “*Çamaşır yıkadığı su bu kadar güzel kokuyorsa, kim bilir kendisi ne kadar güzeldir?*” diye düşünüp annesini, kızı istemeye gönderir. Oğlanın annesi evlerine geldiğinde küçük kızın serçe parmağını emerek pembeleştirirler. Kızın annesine sadece parmağı gösterirler. Ablaları, kardeşlerine: “*Bacım, sen saraya gelin gidiyorsun. Gitmeden önce sana bir karın bumar dolduralım; sarayda yiyemezsin.*” derler. Yemeği kardeşlerine yedirirler. Ağzında iki dişi kalan küçük kardeşin dişlerinin arasına bumarın bağırsağı sıkışıp kalır. Bağırsağı dişlerinin arasından çıkartamazlar ve kızın kulağına dolarlar. Zıfaf gecesi, kızın yüzünü açan padişahın oğlu, kulağa dolanan bağırsağı görünce gelini pencereden aşağı atar (Yardımcı, 2012: 231-232). Kızlar, yaptıkları işin deli saçması olduğunu bilmeden padişahın oğlunu kandırma işine girerler. “Delilik bilinci hâlâ başlangıçta yer alan bu noktada kendinden, yani deli olmadığından emindir, ancak delilik bilinci deliliğin gizli mevcudiyetinden haber verir.” (Bayat, 2018: 28). İnsanları memnun eden, yaptıklarının niceliği değil niteliği olmalıdır. Masalın üç kadın kahramanı nitelikli yaşamı bırakıp akıl dışı işlerle mutlu olma deliliğine kapılırlar.

İhtiyardan Gelini masalında, yaşlı bir kadının tek bir oğlu vardır. Oğlan, evleneceği kadının annesine bakmasını ve annesini sevmesini ister. Kızın biri: “*Bi’, ben anan başımda gezdiririm, anana hörmət ederim, şeyle ederim, beyle ederim.*” diyerek oğlanla evlenir. Oğlan ticaret için başka memleketlere gittiğinde gelin, kaynanasını okula gönderir, yumurta üstüne oturtup civciv çıkartmasını ister. Kocasını geleceği zaman, iyi bakar ve hürmet eder. Kocasını tekrar işe gittiğinde köyden bir ayıcı geçer. Gelin, ayıcıya: “*Gel sene şu keriye satım. Güzel güzel oynar keri, sen deyneyi vur, keri oynasın.*” der. Ayıcı, birkaç kuruşa yaşlı kadını alır, aç susuz gezdirir (Doğramacıoğlu, 2011: 273-275). Delilerin birine zarar verme, hal ve davranışlarda farklı olma gibi sendromları vardır. Gelinin, kocasına karşı olmadığı biri gibi görünüp kaynanasına zarar verme eğilimi vardır. Kocasını aldatan ve görünürde normal davranışlar sergileyen gelinin arka planda akıl ile bağı kopuktur.

Ahmet ile Mehmet masalında, yaşlı ve fakir bir adam hacca gidecek paraya sahip olmak için Allah’a dua eder. Allah, bu adama altın yumurtlayan tavuk gönderir. Adam, bu yumurtaları padişaha satıp elde ettiği parayla hacca gider. Adamın karısı ve iki çocuğu evde kalır. Adamın karısı, padişaha âşıktır. Padişah, kadının altın yumurtlayan tavuğu kesip ciğerini ve yüreğini kendisine yerdirmesini ister. Kadın, tavuğu kesip organlarını dolaba koyar. Kadının Ahmet ile Mehmet adındaki iki çocuğu okuldan geldiği zaman dolaptaki yürekle ciğeri yer. Padişah, kadının kestiği tavuğun organlarını yemeğe geldiğinde dolabın boş olduğunu görür. Kedi ve köpeğin yediğini düşünerek iki hayvanı da öldürür. Ama organları bulamaz. Kadın, “*Belki de bunnarı bizim çocuklar yemiştir. Bir de bunnarı kesek bakım.*” der (Şimşek, 2001: 164-165). İnsanları suça teşvik eden “iki bileşen bulunur: Spesifik davranış ve suç işlemeye kasıt. İlk bileşen davranışsal boyut, ikinci bileşen ise kişinin zihinsel durumu ile ilgilidir.” (Küçükay, 2019: 346). Kadının, kocasını aldatması ve bu aldatma uğruna iki çocuğunu öldürmek istemesi, zihinsel bir süreçtir. Akıl bozukluğu yaşayan kadının davranışları da bozuktur.

Bireyler toplum kurallarına aynı şekilde uymaz. Kurallara uyma durumu, bireylerin aklını kullanmasıyla doğru orantılıdır. Akıl bozukluğu olan bireylerin kurallara uymadığı görülür. Masal anlatılarında da kuralsızlığa düşen bireylerde akıl bozukluğu olduğu görülür. Deli olarak addedilen bu bireylerin nitelikten ziyade niteliğe önem vermeleri masal anlatılarında net bir şekilde gözler önüne serilir.

3.1.10.6. Gereksiz Seçimler Yapan

Kusurlu davranışlarda bulunan bazı kişiler, olup biteni anlatmak ve kusurlarını kapatmak yerine gereksiz eylemlerle durumu daha karmâşık hale getirirler. Bu tip insanlar, “*Akıllıların tasavvur edemedikleri, sınırları belli olmayan başka bir dünyadadır.*” (Bayat, 2018: 12). Masal dünyasında kabahatini örtmek isteyen akıllı kıt kahramanlar, yanlış seçimleriyle okuyucuyu/dinleyiciyi hayrete düşürür.

Gozik masalında, bir karı kocanın bir oğlu vardır. Bu oğlanı evlendirirler. Gelin, inek sağmaya gider. Gelin, ineği sağarken bir kabahat işler. Gelin: “*Aman inek! Kabahat yaptığımı sakın kaynanama söyleme. Eğer sır tutar da söylemezsen, gelinliğimi getirip sana giydireceğim.*” der. Gelinliğini getirip ineğe giydirir. Gelin gecikince kaynana da ahıra iner. İneğin gelinlik giydiğini görür. Gelin, durumu anlatınca kaynanası da: “*Aman, yeter ki kayınpederine söylemesin! Ben de gideyim sandıktan gümüş kemerimi getirip beline bağlayayım.*” diyerek gümüş kemeri ineğe bağlar. Kayınpeder meraklanıp ahıra inince durumu ona da anlatırlar. Kayınpeder, ceketini ineğe giydirir. Oğlan, kimseyi ortalıkta göremeyince ahıra iner. İneği görünce “*ne oldu*” diye sorar.

Durumu oğlana anlatırlar. Oğlan da sinirlenip: “*Ulan bu dünyada ne deli insanlar arasında kaldım! Başımı alayım da akıllı insanların diyarına gideyim.*” der (Yardımcı, 2012: 283-284). Gelinin yaşadığı problem ile bu probleme verdiği tepki arasında büyük bir tutarsızlık vardır. “Zor kabul edilen kolektif durumlardan kaçmak isteyen kişilerin arzusunun bir ifadesiyle oluşan fırsat ya da psişik bozuklukların ortaya çıkması şiddetlenmesidir.” (Hatjiosman, 1993: 9). Bir insanın süt sağarken yaşayacağı en büyük sıkıntı sütü dökmektir. Oğlan yapılan basit bir kabahat karşısında saçma sapan davranışlar sergileyen eşinin anne ve babasının deli olduğunu düşünüp evi terk eder. Delilerin düşünmeden, sorgulamadan hareket etme özelliği masaldaki kahramanlarda görülür. Olan biten hakkında düşünerek hareket etmeyen gelin kontrolsüz bir davranış sergiler. Kaynanası ve kayınbabası da aynı kontrolsüzlüğü devam ettirir. Kahramanlar kabahatlerini mantık çerçevesi içinde ortadan kaldırmak yerine anormal davranışlar sergilemeyi yani deliliği seçerler. Delilik, mantıklı karar almanın önündeki en büyük engel olur.

Karo ve Kız masalında, kadının birinin çocuğu olmaz. Bu kadın: “*Ya Rabbi bene bir çocuk ver, iptida kim isterse bir it mi ister kedi mi ister köpek mi ister her kim isterse ona veririm.*” diye sabah akşam Allah’a yalvarır. Kadının bir kız çocuğu olur. Çocuk olunca kapının önünde kara bir köpek peyda olur. Kız büyüyünce kara köpek kadının duasını hatırlatır. Kadın, kızını köpeğe verir (Doğramacıoğlu, 2011: 60). Kadın, ettiği duanın ceremesini çeker. İnsanın çocuğunun olmaması, olan çocuğu köpeğe vermekten daha iyi bir durumdur. Kadının çaresizliği aklını kullanmasına engeldir. Deliler, olayları normal insanlara göre farklı anlamlandırır. Masal kahramanı kadın, çocuğunu köpeğe vermeyi çocuksuzluğa tercih eder. Düşüncesizce hareket eden kadın farkında olmadan kendisini ve yakınındakileri kaosa sürükler.

Keri masalında, huysuz ve yaşlı bir kadın vardır. Yaşlı kadın sürekli salıncağa biner ve gelinine kendisini sallatır. Bir gün kapının önüne hedikçi gelir. Gelin, hedik almaya çıkar. Hedikçi, yaşlı kadını evlendirmelerini söyler. Hedikçinin söylediklerini duyunca yaşlı kadın: “*Babasına rehmət o adamın, babasına rehmət o hedikçinin.*” der. Gelin, kaynanayı sallamaya başlar. Yaşlı kadın sürekli: “*Huu! Hedikçinin dediği. Huu! Hedikçinin dediği. Huu! Hedikçinin dediği.*” demeye başlar. Akşam kadının oğlu gelir. Oğlan, evlenebilmesi için annesine, 10 tane cevizi eliyle kırması, soğukta yağmur altında yıkanması, mağarada tek başına bir gece kalması şartı koşar. Kadın, yaşlı olduğu için cevizi kıramaz. Yağmur altında yıkanır. Oğlu, yaşlı kadını son görev için götürüp akşamdan mağaraya bırakır. Aç kurt, yaşlı kadının kokusunu alır. Kadını parçalar (Doğramacıoğlu, 2011: 460-462). Kadın, yaşına başına bakmadan evlenmeyi ister. Oğluna ve kızına huzur vermez. Anormal istekler anormal davranışları doğurur. Kadının biyolojik özelliğine aykırı delice isteği, yaşlı kadının ölümüne sebep olur.

Konuşan Bebek masalında, padişahın oğlu arkadaşlarıyla beraber göl kenarına gezmeye gider. Oğlan, göldeki kurbağanın sesine vurulur. Kurbağayı yakalayıp saraya götürür. Oğlan gezmeye gittiği zamanlar odasının silinip süpürüldüğünü, yemeklerin yapıldığını görür. Bir gün saklanan oğlan, odasında bir kız görür ve yakalar. Oğlan, bu kızla evlenir. Oğlanın annesi, padişaha: “*Oğlun bir kız getirmiş ki sana layık, ona layık değil.*” der. Padişah, oğlunu öldürüp kızı kendisine almaya karar verir (Sakaoğlu, 2002: 303). Delilerde sürü psikolojisinin daha yoğun olduğu görülür. Bir delinin aldığı kararın diğer deli tarafından irdelenmemesi alınan kararın benimsenip uygulanmasına neden olur. Oğlanın annesi akıldan uzak bir karara varır ve kendi gelinini kendi kocasına uygun görür. Bu akıl dışı düşünce kadının kocası tarafından da irdelenmez ve kocasının oğlunu öldürmeyi düşünmek gibi delice bir karar almasına neden olur.

Köpekle Evlenen Kız masalında, padişahın çocuğu olmaz. Padişahın karısı da bu durumdan mustarip olup intihar etmek ister. Nehrin kenarına giden kadın, kendini suya atmak ister. Yanına gelen bir köpek, “Çocuğun kız olursa bana verir misin?” der. Kadın da bu teklifi kabul eder. Bir süre sonra kadının kız çocuğu olur. Kız çocuğu evlenme yaşına gelince köpek gelip kızı ister. Annesi de kızını, köpeğe verir (Sakaoğlu, 2002: 324). Kadın, çocuğunun olmaması ile olacak çocuğunu köpeğe verme arasında bir seçim yapar. Bir kadının çocuğunun olmaması olağan bir durum olarak görülebilir ama kadının çocuğunu köpeğe vermesi akılla bağdaşmayacak bir durumdur.

Emiş ile Memiş masalında, mutlu bir aile vardır. Bu ailenin Emiş ile Memiş adında iki tane oğulları vardır. Bir gün anneleri ölür. Babaları yeni bir evlilik yapar. Üvey anneleri, iki çocuğu istemez. Sürekli kocasına baskı yapar. Bir gün tüm aile ormanda odun toplamaya gider. Üvey anne ile babaları, çocuklara haber vermeden kaçarlar (Demir, 2017: 153). Deliler, normal insanlar gibi empati yapamazlar. Olaylara tek taraflı bakarlar. Sadece kendilerini düşünürler. Masalda en büyük kabahati üvey anne işler. Aldığı karar neticesinde çocuklar bilmedikleri bir ortamda savunmasız kalırlar.

Masal anlatılarında delilik, ironik bir şekilde sorgulanır. Bazı kahramanların aldığı uygunsuz kararların diğer kahramanlar tarafından da desteklenmesi düşüncesizliğin, deliliğin boyutunu gözler önüne serer. Gereksiz ve yanlış seçimlerin akıl dışı durumlara neden olduğu anlatılarda ele alınır.

3.1.10.7. Delice Aşırılıkları Olan

Akıldan ve sağduyudan yoksun olan kişilerin davranışlarında bir düzen, mantık, amaç yoktur. Kişinin, eylemlerindeki nedensellik ile ortaya koyduğu davranış ortaya komik davranışlar çıkarır. Delilikle bağdaştırılan bu komik davranışlar, masal anlatılarına da yansır.

Süleyman Bey masalında, bir adamın üç kızı vardır. Kızlardan büyük olanı suya gider. Suyun kenarına kır atlı, genç bir delikanlı gelir. Delikanlı, kızın kovaşından su içer, sonra da atını mahmuzlayıp gider. Delikanlının arkasından bakan kız: “*Bu benim gocam olsaydı, bundan benim bir oğlum olsaydı, oğlanın da ismini Salman verseydik, benimle birlikte sallana sallana gelseydi, şu guyya düşse ölse ben anası olsam ağlamaz mıydım? demiş ve başlamış ağlamağa.*” Ortanca kız ablasının yanına gelir. Ablası, neden ağladığını anlatınca ortanca kardeş de ağlamaya başlar. En küçük kardeş de gelir ve ablalarıyla ağlar. Kızlarını merak edip aramaya çıkan anne de ağlamaya başlar. Anne ve kızları ağlarken mahallenin hocası da gelip ağlar. Hoca, böyle bir şey olmadan kurban kesilip dağıtılmasını önerir. O günde kadının kocası şehre öküz almaya gitmiştir. Kadın, her tarafa haber salar. Kocasının alacağı öküzü kesip mevlit vereceğini söyler. Şehirden öküzü alan koca, akşam olunca eve gelir. Kalabalığın nedeni sorar. Kadın durumu anlatınca koca: “*Bire avrat-deyor- senden akıllı bir avrat bulursam gelmem, senden deli bir garı bulursam gelirim.*” deyip evi terk eder (Alptekin, 2002: 412-413). Deliler, yaptıklarının farkında değildirler. Bir delinin saçma sapan uğraşına diğer deliler de sebepsizce eşlik edebilir. Masalda büyük kızı ağlarken gören herkes, kendisini sebepsiz bir ağlama krizinin içinde bulur. Kahramanların ağlama eylemlerinin altında akılsızlık vardır.

Keçi Kız masalında, fakir bir kadının çocuğu olmaz. Kadın Allah’a dua eder. “*Bir evladım olsun da isterse dört ayaklı olsun.*” Bir zaman sonra kadının karnı büyümeye başlar. Zamanı dolduğunda kadın, bir keçi doğurur (Tezel, 2018: 100). Kadının aklının devre dışı kalarak düşlediği, aklın ötesinde bir gerçekliğe bürünür. Ortaya çıkan sonuç, akılla ifade edilemeyecek kadar akıldışıdır. Ne yaptığını ve ne istediğini bilmeyen kadın akılla değil de içinden geçen anlık

delice bir hisle dua eder. Akıl düzleminde değil de duygu düzleminde düşünüp hareket etmek delilere özgü özelliklerdendir.

Kazan Kafalı Kazma Dişli masalında, bir kadının çocuğu olmaz. Bu kadın, “*Allah’ım bir çocuğum olsun da tek gazan gafalı, gazma dişli olsun.*” diye dua eder. Kadının, ikiz çocuğu olur. Kız çocuğu kazan kafalı ve kazma dişlidir. Erkek çocuğu ise normaldir. Kız çocuğu, önce kendi tavuklarını yer sonra da komşuların tavuklarını yemeğe başlar. Kızlarının kendilerini de yiyeceğinden korkan kadın ve kocası, yanlarına erkek çocuklarını da alıp kaçmayı düşünür. Gece, kız uyurken kaçarlar. Oyunağını evde unutan erkek çocuk, geri dönüp oyunağını alırken kız da uyanır. Kızın uyandığını gören kadın ve kocası, erkek çocuklarını da orada bırakıp kaçarlar (Şimşek, 2001: 125). Kadının düşünce ve eylemleri akıl ve mantıktan uzak olduğu için kadın, ne sonuçlar doğuracağını bilmeden delice bir istekte bulunur. Bu isteğin gerçekleşmesiyle hem evinden hem çocuklarından olur.

Hanım masalında, köyün birinde bir karı koca yaşar. Kadın, kıskanç bir karaktere sahiptir. Çevresindeki bayanları kıskanan kadın, onların kocalarından gördüğü ilginin kocası tarafından kendisine de gösterilmesini ister. Bir gün kocasına daha çok baskı yapar. Kocasını, “*Tamam, sen bugün hanımsın.*” deyip başından savar. Kocasından duyduğu sözler üzerine çok sevinen kadın, daha çok iltifat duymak için kocasına güzel bir yemek yapmaya karar verir. Ocağa tavuk koyan kadın, evin önüne çıkıp oturur. O sırada iki çingene gelip kadından yiyecek bir şeyler ister. Kadın, çingenelere: “*Ben Hanım oldum, ayağa kalkamam, siz içeriden bir şeyler alın.*” der. İçeri giren çingene ocaktaki tavuğu bohçasına koyar. Tavuğun yerine de bohçasındaki çarığı koyar (Demir, 2017: 189). Deliler, sahip oldukları duygu fazlalığı nedeniyle algılama bozukluğu yaşarlar. Eylemleri ve düşünceleri akıldan uzaklaşır. Kadın içinde bulunduğu ruh haliyle ne yaptığının ne yapıldığının farkında olmaz. Kadın içinde bulunduğu ortamdan kendisini soyutlayarak ‘hanım’ kimliğine bürünür. Kadının kocasından duyduğu sözler, eylemlerinin bilinçten ayrılmasına sebebiyet verir.

Kasap ile Padişah masalında, bir padişah vardır. Bu padişahın çok güzel bir atı vardır. Padişah, zamanının çoğunu bu atın yanında geçirir. Padişahın karısı, atı kıskanır. Padişahın karısı kendini ispat etmek için kendisi ile atın, pazarda satışa çıkarılmasını ister. Seyis, at ile padişahın karısını pazara götürür. Bezirgânın biri, padişahın karısını satın alır ve kendi memleketine götürür (Demir, 2017: 221). İnsan psikolojisi, karşılıklı ilişkilerde de önemli bir faktördür. “Birey kendisini tanımasıyla; kendini anlamasına, çevresini tanımasına, problemlerini çözmesine, kendisine uygun seçimler yapmasına ve kararlar verebilmesine yardımcı olur, sağlıklı bir benlik algısı gelişir, gerçekçi seçimler yaparlar.” (Tekke, Coşkun, 2019: 791). *Kasap ile Padişah* masalında psikolojik sağlığı iyi olmayan kadın, mantıklı seçimler yapamaz. Ne yaptığının bilincinde olmayan kadın kendisini bir hayvan gibi pazarda sattırır.

Akıl bozukluğuna sahip insanlar, kendilerini etkileyen bir olay nedeniyle yeni bir kimliğe girme eğiliminde bulunur. Bu kişilerde ortaya çıkan dışlanma hissi, bu kişilerin farklı isteklerde ve eylemlerde bulunmasına neden olur. Anlatılarda çocuk özlemi çeken kahramanların toplum tarafından dışlanacağını düşünmesi travmatik duyguların ortaya çıkmasına neden olur. Bu duygular neticesinde kişi, ne yaptığının farkında olmadan isteklerde ve eylemlerde bulunur.

3.1.11.Kadın Tiplerinde Delilik

3.1.11.1. Üvey Anne

Masallarda koruyucu, fedakâr, akıl veren, yol gösteren, destekleyici anne motifi, üvey annenin sahneye çıkmasıyla özelliğini kaybeder. Masallarda üvey anne motifi engelleyici, yok edici, kışkırtıcı özellikler gösterir. Olumsuz özellikleri bünyesinde barındıran üvey anne, sahip olduğu bilinçsizlik ve tek olma içgüdüleriyle akıl dışı tutum ve davranışlar sergiler.

Kara Çingene masalında, güzel kızıyla yaşayan baba Kara Çingene ile evlenir. Kızın güzelliğini kıskanan çingene, kocasından kızı ormanda öldürmesini ister. Kızını ormana götüren baba, kızın uyumasından yararlanarak oradan ayrılır. Öldürdüğü tavşanın kanına kızın elbisesini bulayarak Kara Çingene'ye götürür. Uyandığında terk edildiğini anlayan kız kıyıya iner. Suyun kenarında atını suvaran delikanlı kıza âşık olur ve evlenirler. Kız, su kıyısına elbise yıkamaya gider. Kıyıya gelen Kara Çingene, kızı görür görmez tanır. *“Yanına gelip boynuna sarılmış. Ona dost görünerek konuşmaya başlamış. Kiminle evlendiğini, çocukları olup olmadığını, nerede oturduğunu öğrenmiş. Israrla güzel kızın saçlarını taramak istemiş. Kız da buna izin vermiş. Kara Çingene hem kızın saçını tarayıp hem de gizli gizli cebindeki iğneleri çıkarıp kızın başına tek tek batırmış. Güzel kız aniden bir kuş olup uçup gitmiş. Kara Çingene hemen üvey kızın elbiselerini giyip yıkadıklarını da alarak evin yolunu tutmuş. Güzel kızın kocası karşısında Kara Çingene'yi görünce çok şaşırılmış. Ona kim olduğunu sormuş. Kara Çingene ise, “Beni tanımadın mı, ben senin karınım. Çamaşırları yıkarken güneşte çok kaldım. Böyle simsiyah oldum.” diyerek adamı ikna etmeye çalışmış.*” (Yardımcı, 2012: 149-150). Masalda canavar, dev gibi tehlikeli karakterlerin yerine üvey annenin benzer görev üstlendiği ve masal kahramanının yaşamını tehlikeye attığı görülür. Üvey annenin evde kocasının kızına dahi tahammülü yoktur. Delice bir ruh hali içerisinde olan üvey anne, kendi iktidarının sınırlarını çizer. Delilik bilinciyle oluşturulmuş bu sınır içerisinde başka birine yer yoktur.

İki Yılanla Evlenen Kız masalında, karısı ölen zengin bir adam kızını hocaya gönderir. Kızın babasında gönlü olan hoca, kıza eğitim verir. Bir yandan da kızı, babasına evlenmesi yönünde baskı yapar. Adam, kızının hocasıyla evlenir. Hoca, bir müddet sonra kızdan kurtulmanın yollarını aramaya başlar. Padişahın karısı her seferinde yılan doğurur. Yılanlar doğuma yardım eden ebeleri ısırp öldürür. Üvey anne, kızı ölsün diye ebe olarak saraya gönderir. (Şimşek, 2001: 106-107). Masalda reddetmenin sembolü olan üvey anne amacına ulaştıktan sonra üvey kızını ölüme gönderir. Masal kahramanı kız, delilik belirtileri gösteren üvey annenin yıkıcı, öldürücü etkisine maruz kalır.

Gadana masalında, kızıyla yaşayan baba bir kadınla evlenir. Kadın, kızın evden gönderilmesini ister. Baba, kızını evden kovar. Evden ayrılan kıza, bir delikanlı rastlar. Delikanlı kıza alıp evine götürür. Kız ile delikanlı evlenir. Kız, erkek çocuk doğurur. Üvey anne, kızın evlendiğini, çocuk sahibi olduğunu öğrenir. *“Şimdi demiş, babası bunu duyarsa, torunu olduğunu duyarsa, kıza gider getirir. Onun için ben bu kıza bir oyun yapayım demiş. Gece yarısından sora, herkes yata yatmış, uyumuş. Gelmiş, çocu kundakla beraber sarmış, almış çocu. Annesinin azına da kan sürmüş. Loğusa kadının azına da kan sürmüş, kaçmış. Çocu almış gitmiş.*” Üvey annenin yaptıkları yüzünden herkes kızın, kendi çocuğunu yediğinden şüphelenir. Kız, tekrar hamile kalır ve bir kız çocuğu doğurur. Üvey anne, erkek çocuğa yaptığını kız çocuğuna da yapar. İnsanlar, kızın kendi çocuğunu ve insanları yiyen gadana olduğunu söyler. Kızı, evden kovarlar (Önal, 2011: 43-435). Üvey anne normal bir aile gibi yaşamayı düşünmez. Voltaire göre delilik “bir insanı öteki

insanlar gibi düşünüp, onlar gibi hareket etmekten zorunlu olarak alıkoyan beyin örgenleri hastalığıdır.” (Voltaire, 2014: 212). Üvey annenin, düşüncesi toplum normlarına göre olağan dışıdır. “Delilik aniden uyumsuzluk olarak fişkırmaktadır, yani tamamen negatiftir; ama anlık olmasını bu negatif karakterine borçludur. Delilik sahip olduğu pozitif şeyleri ne kadar az dışa vurursa, deli aklın sürekli dokusu -çok alışılmış hale gelmesinden ötürü çoktan beri hemen hemen unutulmuştur- üzerinde aniden su götürmez farklılık olarak ortaya çıkmaktadır.” (Foucault, 2006: 276). Üvey anne somut bir akıl tabanında hareket etmemektedir. Masal başında normal bir insan izlenimi veren üvey annenin çok hızlı bir şekilde akıldan uzaklaştığı, üvey kızına ve torunlarına zarar verme eğilimine girmesi ancak delilikle bağdaştırılabilir.

Masallarda üvey annelerin masal başında normal davranışlar sergilediği, sonradan ruhsal değişim yaşadıkları görülür. Foucault’a göre “Delilik açısından mevcut-olmama olan şey, başka bir şeyin doğumu olabilir: başka bir deneyin pozitifin sessiz gayreti içinde harekete geçtiği noktadır.” (Foucault, 2006: 277). Masallarda üvey anne, evin hanımı olmadan önce pozitif bir görüntü sergiler. Evin içinde kocasının önceki eşinden çocuklarıyla yaşamak istemeyen üvey anne deliliğin sınırları içerisinde hareket etmeye başlar.

3.1.11.2. Büyük Kardeş/Abla

Masallar toplumları derinden etkileyen toplumsal olayları irdeler. Toplumun çekirdeği olan aile kurumundaki fertler arasında cereyan eden problemlerin topluma verdiği zarar masal anlatılarıyla gelecek nesillere aktarılır. “İnsanlık tarihini derinden etkileyen olaylardan biri, belki de en önemlisi kardeşler arasındaki kıskançlığın doğurduğu rekabettir. Rekabet, eğer insanlar akliselim olarak düşünmeyip duyguları doğrultusunda hareket etmeye devam ederlerse, küçük bir ateş kıvılcımı gibi başlayıp, zamanla büyük bir yangına dönüşerek onarılması mümkün olmayan ve tesirleri nesilden nesle devam eden bir felaket halini alabilir.” (Şengün, 2011: 248). Üstün vasıflara sahip, iyi bir eş ve çocuklara sahip olan en küçük kardeşlerinin sahip olduklarını kıskanan büyük kız kardeşler aklın kontrolünden çıkarlar.

Altın Oğlan ile Gül Kız masalında, bir evde yaşayan üç kız kardeş vardır. Kardeşler kendi aralarında sohbet ederken “*Küçük kız, “Benim bir oğlum, bir de kızım olacak. Oğlumu yıkarken üzerine dökülen sular altın olarak yere düşecek, kızımı yıkarken etrafa güller saçılacak.” demiş. Ablaları onun sözleri ile alay etmişler ve bunun asla gerçekleşemeyeceğini söylemişler.*” En küçük kardeşin doğumu geldiğinde kıskanan ablaları, “*Sen çık bacadan doğum yap. Biz aşağıdan tutalım.*” Derler. Altın saçan erkek çocuk ve güller saçan kız çocuğu gören ablalar, çocukları saklayıp yerlerine de iki köpek yavrusu getirirler. Çocukları daha sonra sepete koyup nehre bırakırlar (Yardımcı, 2012: 133-134). Ortanca ve büyük kardeş, doğum yapan kardeşlerinin bebeklerini ortadan kaldırmak isterler. Büyük kardeşler bu istekleri doğrultusunda delilik olarak sayılan bir eylemde bulunurlar.

Padişahın Üç Kızı masalında, ülkenin padişahı ölür. Yerine geçen padişah, akşam ışık yakılmaması emrini verir. Evleri kontrole giden padişah, ışık yanan bir evde konuşulanları dinler. Evde eski padişahın kızları yaşamaktadır. En büyük kız padişahın kendisiyle evlenmesi karşılığında, yırtılmayan bir halı yapacağını; ortanca kız bitmeyen yemek yapacağını, en küçük kardeş de padişaha saçları yıldız gibi parlayan bir kız ve bir erkek çocuğu doğuracağını söyler. Padişah, üç kızı da alır ve vaatlerini yerine getirmelerini ister. En büyük ve ortanca kız, vaatlerini yerine getiremez. En küçük kız bir kız ve bir oğlan çocuk doğurur. Ablaları, kardeşlerini kıskandığı için yeğenlerini kaçırp dağa bırakır, yerlerine de kedi köpek yavrusu koyarlar. (Alptekin, 2002:

241-247). Büyük kız kardeşlerin kendilerince akla uygun gelen düşünce ve eylemlerinde delilik vardır. “Aklın bakışları altında; delilik kendine özgü karakterleri, davranışları, dili, hareketleri, deli olmayanda bulunanlarından teker teker farklılaşan kendine özgü bir bireyselliktir; kendine özgülüğü içinde kendini bir başvuru terimi olarak değil de, yargı ilkesi olan bir nedenden ötürü sergilemektedir; delilik böylece rasyonelin yapıları içine alınmış olmaktadır.” (Foucault, 2006: 278-279). Büyük kız kardeşlerin bireysel çıkarlarına göre hareket etmesi deliliğin ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılar.

Konuşan Kaval masalında, padişahın Yaprak ve Fidan adında iki kızı vardır. Anneleri öldüğü için padişah, başka bir kadınla evlenir. Üvey anne, padişahın çocuklarına kendi çocukları gibi bakar. Bu çocukların hem karakterleri hem yüzleri çirkindir. Bir zaman sonra padişahın bir kızı daha olur. Kızın ismini Dal koyarlar. Dal, güzel yüzlü ve güzel ahlaklı bir kızdır. Saraydaki herkes Dal’ın ahlakına hayran kalır. Padişah, Hindistan’a seyahate gitmeye karar verir. Çocuklarına Hindistan’dan hediye olarak ne istediklerini sorar. Yaprak, bir top kumaş; Fidan, altın bir bilezik; Dal’da gümüş bir tas ister. Padişah seyahat dönüşü kızlarının istediklerini alır. Ablaları, Dal’ın hediyesi değersiz olmasına rağmen onu kıskanırlar. Dal, her gün sarayın yanındaki göle gidip tasla oynar. Dal’ın elindeki tas bir gün göle düşer ve derinlere batır. Dal da tası yakalamaya uğraşırken göle düşer. Dal’ın suya battığını gören iki ablası hiçbir şey olmamış gibi saraya dönerler. Dal’dan bir daha haber alamazlar (Tezel, 2018: 356-358).

Masallara, “Kız kardeşler arasında ortaya çıkan rekabet, erkek ve kız kardeş arasındaki husumet, üvey kardeşler arasındaki düşmanlık da konu olmuştur.” (Şengün, 2011: 250). Kardeşler arasındaki ilişki akıllılık- delilik bağlamında okuyucuya ve dinleyiciye aktararak yeni neslin masalda yaşanan olaylardan ders almaları sağlanır.

3.1.12. Hayvan Kahramanlarda Delilik

Masalarda hayvan kahramanlarının üzerinde durulmasının en büyük nedeni, hayvan masallarının ders verici yönünün baskın olmasıdır. Hayvanlar üzerinden verilen yaşam dersi, toplum açısından önemlidir. Her ne kadar kahramanlar hayvan olsa da barındırdıkları anlam daha geniştir. Akıllı kullanmama, delilik, delice işler, hayvan kahramanlar örnekleminden hareketle somutlaştırılıp tüm insanlığa mal edilmektedir.

Ayı ile Tilki adlı masalda, ayı ile tilki arkadaş olurlar. Kayalığın dibindeki uçurumda yaşayan bu arkadaşlar, yavrularına yiyecek bulmakta da zorluk çekerler. Tilki, bu işin böyle yürümeyeceğini anlayınca ayı kardeş, bundan sonra sen ava git, ben de avladığımız yiyecekler getirip yavrularımıza yedireyim, der. Ayı da bu teklifi kabul eder. Bu anlaşmanın ardından ayı ava çıkıp dağda taştta ne bulmuşsa avlamaya başlar. Tilki de ayının yakaladığı avları yavrularına yedirir. Bir gün böyle, beş gün böyle, günler gelip geçerken tilki bakar ki, ayının yavruları daha çok yer. Bir hile düşünür. Sonunda yavrulardan birisini kayadan aşağıya atmaya karar verir. Yavruyu atınca ayının yanına gidip ağlamaya başlar. Ayı ne olduğunu sorar. Tilki de yavrulardan birinin düştüğünü söyler. Ayı da düşen yavru hangimizin diye sorunca tilki, senin benim mi var, tabanı düzlerden biri düştü der. Ayı, düşenin kendi yavrusu olduğunu anlar. Fakat hiç sesini çıkartmaz ve yine eskiden olduğu gibi yiyecek avlamaya devam eder. Tilki de bunları yavrulara yedirir. Tilki her seferinde ayının bir yavrusunu kayadan atar. Daha sonra da ayıya görünmeden yavrularını alır gider. (Alptekin, 2005: 3777).

Türk mitolojisinde hayvanlara çeşitli anlamlar yüklenmiş ve hayvanları bazı unsurların sembolü olarak görme sistemi oluşmuştur. Ayı, gerek İslamiyet’ten önceki Türk kültür çevresinde

gerek İslamiyet'ten sonraki kültür çevresinde çeşitli anlamların sembolü olmuştur. “Ayı, ilkel inançta içinde kutsal bir varlığın bulunduğu inanılan hayvan. İlkeller arasında ayı, daima insana benzetilmiş ve insan soyundan sayılmıştır. Ayı tapımı, ilkel tapımların en ilginçlerinden biridir. Çeşitli mitolojilerde ayı-tanrı ve ayı-tanrıçalar vardır. Eski Türklerin Şamanlık inançlarında ayı kutsaldır ve tanrılık anlamında ormanı cisimleştirir. Kıpçaklar ona baba derler ve ormana girdiklerinde adını ağızlarına almaktan çekinirler.” (Hançerlioğlu, 2000: 68). Ayı, fiziki yapıdan kaynaklanan kuvvetin, zarafetten yoksunluğun, kabalığın sembolü olduğu kadar masallarda akılsızlığın da sembolü olmuştur.

Ayı ile Tilki adlı masalda, ayı yavrularını menfaati doğrultusunda her şeyi yapabilecek hayvan olan tilkiye emanet etmiştir. Bir ebeveynin yavrusunu böyle tehlikeli birine emanet etmesi deliliktir. Ayı cüsse olarak iri bir hayvandır. Tilki ise cüsse olarak küçük bir hayvandır. Tilki aklını kullanarak cüssesinden kaynaklanan olumsuzluğu bertaraf etmektedir. Ayı, düşünmeden hareket etmesi fiziki gücünü de anlamsız kılmaktadır. “ Delilik fenomeni etrafında oluşan sözlü anlatı kümesi, anonim kavrayışın bu kavramı anlama, açıklama ve normalleştirerek günlük hayatın bir parçası hâline getirme çaba ve sürecinin ürünüdür. Bu anlatımlar, halk düşüncesinin anomali karşısındaki kurgusunu, mantığını ve yanıt üretme mekanizmasının işleyiş biçimini anlama noktasında önemli referans noktaları olma özelliği göstermektedir. Halkın “deli” olduğu yargısı üzerinde uzlaştığı kimseler ile ilgili düşünce ve tasarımlarını çeşitli yaratımlar üzerinden yansıtmaya şeklinin değerlendirilmesi ile kolektif zihnin aklın karşısına neyi koyduğu; halk düşüncesine göre, sağlıklı bir zihin yapısının nasıl olması gerektiği gibi bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır.” (Arslan, 2021: 120). *Ayı ile Tilki* adlı masalda, ayının sağlıklı bir zihin yapısına sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Yavrularını tilkiye emanet etme gibi bir delilikte bulunmuş, tilkinin yavrularından birini kayalıklarda atmasına rağmen düşünme eylemini gerçekleştirip diğer yavrularını kurtarmamıştır. Hayvan sembollerinden hareketle insanlara sahip oldukları güce güvenmemeleri ve her durumda aklı aktif kullanmanın gerekliliği, masal anlatılarında vurgulanmıştır. “İnsanlar keyfin, hazzın, kahkahanın ve neşenin, aynı şekilde hüznün, kederin, meysusluğun ve matemnin sadece beyinden geldiğini bilmelidir. Böylece özel bir tarzda bilgeliği ve bilgiyi ediniriz; neyin pis ve neyin temiz, neyin kötü ve neyin iyi, neyin tatlı ve neyin tatsız olduğunu görür, iştir ve anlarız.” (Scull, 2020: 36). Aklın olmadığı yerde delilik kaçınılmazdır.

Deliliğin ve hezeyanın görüldüğü yer insan tabiatıdır. Masalın sembolik kahramanları olan hayvanlar arasında geçen akla yatkın olmayan olayların cereyanı da semboliktir. Hayvanlar, masal anlatılarında dublörü oldukları insanların akıl dışı düşünce ve eylemlerini sahnelerler.

Karafatma masalında, bir Karafatma vardır. Bu Karafatma evi temizlerken yerde soğan kabuğu görür. Soğan kabuğuna bakan kız, “*Aman, ben böyle güzelim de nediğin gociye getmiyorum, giderim.*” deyip evi terk eder. Karafatma, yolda gördüğü çobana kendisiyle evlenip evlenmeyeceğini sorar. Çoban da kendisini alacağını söyler. Karafatma, çobana: “*Canın sıkılışın beni neyinen döven?*” diye sorar. Çoban da elindeki değnekten döveceğini söyleyince Karafatma, seni almam der ve yola düşer. Çiftçiyle karşılaşan Karafatma, aynı soruyu çiftçiye de sorar. Çiftçi, “*Şu mesetiminen döverim.*” deyince Karafatma, bu cevabı da beğenmez. Yoluna devam eden Karafatma, bir sıçanın geldiğini görür. Sıçana da kendisini alıp almayacağını sorar. Sıçanın kafa sallayışını “*evet*” olarak algılayan Karafatma, sıçanın peşinden gider (Şimşek, 2001: 7). Karafatma, akıl yoksundur. Delice bir fikre kapılır ve bu içi boş olan bu fikrin peşinden amaçsızca gider.

Tilkinin Kışkırtması masalında, ormanda dolaşan kurdun önüne bir geyik çıkar. Kurt, geyiği kovalamaya başlar. Geyik, uçuruma gelince karşıya atlar, kurt atlayamaz. O esnada tilki, kurdu

rencide edici sözler sarf eder. Küçük düşen kurt, uçurumdan atlamaya çalışınca aşağı düşer ve ölür (Bakırcı, 2010: 454). Aklını kullanamayanların hata yapma ihtimalleri yüksektir. Herkes gücünün yettiği işleri yapmalıdır. Kişinin yeteneklerinin dışında kalan, gücünün yetmediği işlere kalkışması ve hayatını tehlikeye atması deliliktir.

Tavşanların İntiharı masalında, bütün tavşanlar bir araya toplanır. Tavşanlar: “*Dünyada bizden daha korkak hayvan yok. Böyle korkak, küçük yaşamaktansa ölelim.*” derler. Tavşanlar, intihar etmeye karar verirler. Sıra sıra kendilerini suya atmak için çayın başına giderler. Tavşanların sesini duyan kurbağalar “cump, cump” diye suya atlarlar. Kurbağaların suya atladıklarını gören tavşanlar, kendilerinden daha korkak hayvanların olduğunu düşünerek intihar etmekten vazgeçerler (Demircioğlu, 1934: 85). Kişinin sudan sebepten ölümüne neden olacak davranışta bulunmasının faktörleri arasında, akıl hastalığı ilk sırada gelir. Tavşanların başa çıkamadıkları duygusal ve bilişsel kriz, akıllı karar almalarını engeller.

Tilki ile Eşek masalında, bir eşek ile bir tilki arkadaş olurlar. Tilki, eşeği kavak bahçesine götürür. Kavakları kemiren eşek, karnı doyunca anırmaya başlar. Bahçenin sahibi gelip eşeği güzelce döver. Eşek: “*İki vurdu elleri acıyınca bıraktı gitti.*” der. Tilki, eşeği mısır tarlasına götürür. Karnı doyan eşek anırmaya başlayınca tarla sahibi gelip eşeği döver. Bir zaman sonra tilki, eşeği üzüm bağına götürür. Karnı doyan eşek, anırmaya başlayınca bağ sahibi gelip eşeği döver (Göde, 1997: 151). “Demir ıslanmaz, deli uslanmaz.” atasözü, delice hareketleri olan kişilerin bu huylarından vazgeçmeyeceğini anlatır. Akıllı olanyasadıklarından ders çıkarmasını bilir. Ders çıkarmayan eşek tilkinin uyarılarına rağmen her seferinde delice hareketine devam eder ve aç kalmaya mahkûm olur.

Deli, aynı şeyleri tekrar tekrar yapmaktan kendini alıkoyamaz. Masal anlatılarında bazı hayvan kahramanlarının sürekli aynı düşünce ve eylemlerde bulunduğu görülür. Düşünme yetisini devre dışı bırakan bu hayvanların kendilerine veya çevrelerine zarar verdikleri görülür. Sembolik olarak masallara konu olan kontrolden çıkmış, delirmiş veya delirmekte olan hayvan kahramanlar ile doğrudan insan kahramanlar üzerinden anlatılmayan meseleler okuyucuya anlatılmaya çalışılır.

4. MASALLARDA APTAL/ APTALLIK ve SAFLIK MOTİFİ

4.1. Aptallık Hakkında Genel Bilgi

Aptal kelimesi, “Zekâsı pek gelişmemiş, zekâ yoksunu, alık, ahmak, alık salık, anlamlarına gelir. (Türkçe Sözlük). Aptal nitelmesi, genellikle küçümseme durumlarında kullanılan argo bir kelimedir. Kişinin aptal olması, zekânın hiç olmaması anlamına gelmez. Erasmus, Deliliğe Övgü adlı eserinde, belli aptallıklar yapılmamış olsaydı, insan dünyaya bile gelmezdi, der. Dünyanın ilk insanının, cennetten kovulup dünyaya gelmesine de aptalca davranış neden olmuştur. Her türlü imkânın var olduğu, hiçbir problemin yaşanmayacağı, yaşam kalitesinin zirve olduğu bir ortamı, bir yasak meyveye feda etmek, bir anlık zekâyı kullanmamak yani aptallıktır. Hâlbuki bu mükâfat diyarında yaşamının kuralı çok net ve kesindi. “(Buyuruldu ki:) Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediklerinizden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.” (A'râf Suresi, 19. Ayet). Bu kadar net bir kural varken, ilk insan şeytanı dinleme gafletinde bulunmuştur. Allah tarafından her şeyin bilgisi verilen, zekâ sahibi ilk insan, aklını değil yüreğini dinlemiş ve aptallık etmiştir. Sahip olduğu zekâ, aptallığına mâni olmamıştır.

Musil, zekâ sahibi insanların yaptıkları aptallıklar ile zihinsel aptallığı birbirinden ayırır. “Günlük yaşamda birine aptal dendiğinde, bu çoğunlukla “aklı biraz kıt” anlamına gelir. Fakat bunun dışında çok farklı türlerde zihinsel ve ruhsal sapmalar da vardır, zira bunlar doğduğu gibi kalmış, hiç zarar görmemiş kusursuz zekâyı bile o denli engelleyebilir, bozabilir ve yoldan çıkarabilir ki, sonrasında bu durum, o zekâyı tarif edebilmek için artık dilimizin bize bahsettiği tek sözcüğün aptallık olduğu bir yöne doğru ilerler. O zaman bu sözcüğün temelde epeyce farklı iki ayrı türü içerdiğini söyleyebiliriz: ilki dürüst ve basit aptallık, ikincisiyse paradoksal olarak bir zekâ belirtisi de içeren aptallık...” (Musil, 2018: 69). Dürüst ve basit aptallık, akıl körlüğü kaynaklıdır. Yapılan eylemlerin arkasında ona eşlik eden, onu nihayete erdiren akıl vardır. Bilgi ve tecrübeyle kendiliğinden ortadan kalkar. Tehlikeli olan aptallık ise, bütün koşullar akıl egemenliğinde sağlanmış olduğu halde bir eylemi yerine getirememesi durumudur.

“Hatta deha ve aptallık, çözülemez şekilde birbirine bağlıdır.” (Musil, 2018: 23). İnsanın içinde bulunduğu koşullar değişince aptallık da değişir. Musil’e göre aptallık bir duygu hatasıdır. Sezgiler, duygular, coşmalar akli bastırınca aptallık ortaya çıkar. Duygu geçici ise aptallık da geçicidir. Benzer bir tezi Albert Einstein de ortaya koyar. Einstein, aslında herkes dâhidir. Ama siz kalkıp bir balığı ağaca tırmanma yeteneğine göre yargıyorsanız, tüm hayatını aptal olduğuna inanarak geçirecektir, diyerek aptallığın koşula bağlılığını vurgular.

Dünyaca ünlü dâhiler, çocukluğunda aptal muamelesi görmüşlerdir. Albert Einstein öğretmenleri tarafından “aptal” damgası vurulan bir çocuktur. Dünyanın en iyi fizikçilerinden biri olarak nitelendirilen Einstein öğretmenlerinin kendisi için söylediklerini şöyle özetlemiştir: “Öğretmenlerim aklımın yavaş çalıştığını, asosyal olduğumu ve ölene kadar aptal rüyalarımın peşinde sersemce savrulacağımı söylüyorlardı.” Öğretmenleri onu aptal, hayallerini de aptalca olarak görüp okuldan dahi atsalar da Einstein, dünyanın kaderini değiştiren biri olmuştur.

Alman piyanist ve besteci Beethoven dünyanın en ünlü ve en etkileyici bestecilerden biri olarak kabul edilir. Ünlü besteci içinde öğrenme isteği olmadığı gerekçesiyle okuldan atılmıştır. İngiliz fizikçi, matematikçi, astronom ve mucit Isaac Newton’un anneannesi torununun zekâsından şüphe duymuştur. Newton, burs için girmiş olduğu geometri sınavından başarısız olmuştur. Ampulün icadı, elektrik lambası, gramofon ve sinema kamerası gibi pek çok teknolojik buluşlara

katkısı olan Thomas Edison'un okul hayatı başarısızlıklarla doludur. Algılamasının yavaş olması nedeniyle okuyamayacağına karar verilerek okul yönetimi tarafından okuldan uzaklaştırılmıştır. Dünyanın geleceğine yön veren birçok dâhi, şartların olgunlaşmadığı zamanlarda aptal diye nitelendirilmiştir. Einstein, Newton, Edison gibi dâhilerin aptallıkları basit ve bireysel kalmış; zekâları ise kitlesel fayda sağlamıştır. Bu dâhilerin yapamadıkları onları aptal yapmaz. İnsanların mantıksız fikirlere sahip olduklarını düşünmek onları aptal yapmaz. Yine insanların zekâ seviyelerinin yüksek olmaları aptallık yapmayacakları anlamına gelmez.

Albert Einstein, “Yalnızca iki şey sonsuzdur; evren ve insanların aptallığı. Ancak ilki hakkında kuşkularım var.” sözüyle aptallığın yaşamda kesin bir yerinin olduğunu ve sınırının olmadığını dile getirmiştir. Benzeri şekilde Amerikalı yazar Harlan Ellison, “Evrende iki şey çok boldur; hidrojen ve aptallık.” sözleriyle aptallığın yaygın olduğunu ifade etmiştir.

Zekâ, büyük ölçüde bilgiyle, tecrübeyle şekillenirken aptallık duyguyla ortaya çıkar. Aptallığın en büyük tetikleyici unsuru duygusal dalgalanmadır. Ani sevinç, üzüntü, hırs insan aklını pasifleştirip içinde bulunduğu durumu çıkmaza sürükleyebilir. İnsanlar kontrolleri dışındaki durumlarda aptalca davranışlar sergileyebilir. Özetle aptal doğulmaz, aptal olunur denilebilir.

4.2. Aptallık mı Beceriksizlik mi?

Toplum, herkesi kendisine benzetmeye çalışır. Benzeyemeyenleri aptal ve beceriksiz olarak nitelendirir. Aptallık ve beceriksizlik aynı kalıp içinde görülür. Aptallık, aklın o an görevini yitirmesidir. Beceriksizlik ise kişinin bir işle ilgili ustalığının olmamasıdır. Aptallık, zekâ olarak yetersizliğin değil, yapılan iş ile ilgili yanlış araçlar seçme hatasıdır. Kişi, yaptığı işe konsantre olamıyorsa yaptığı işe yabancıysa beceriksizlik durumu hâsıl olur. Kişinin yapacağı iş konusunda tecrübesinin ve cesaretinin de olmaması beceriksizliği tetikler.

Musil, Aptallık Üzerine adlı eserinde beceriksiz insanların kendilerini aptal olarak göstererek alacakları tepkileri azalttığını söyler. “Aptallıksa teskin edicidir, güvensizliği yatıştırır; günümüzün deyimiyle “silahsızlandırır.” Bu tarz eski kurnazlığın ve ustalıklı aptallığın izlerine bağımlı ilişkilerde hâlâ rastlanabilir, zira birinin bir başkasına bağımlı olduğu bu tür ilişkiler içinde güçler öyle orantısız paylaşılır ki zayıf kişi kurtuluşunu olduğundan daha aptalca davranmakta arar. Zayıf kişinin bir şeyi becerememesi, o şeyi yapmak istememesinden daha az sinirlendirir gücü elinde bulunduran kişiyi.” (Musil, 2018: 39-40). Beceriksiz kişinin akıllılık yaparak aptal gibi görünmesi bile bir zekânın ürünüdür. Bu davranış, aptallıkla beceriksizliğin bir arada bulunma zorunluluğunun olmadığını gösterir.

Beceri, bireyin bazen fiziksel bazen psikolojik bazen de her iki yönden çaba göstererek bir işi kolaylıkla ve ustalıkla yapabilmesidir. Eğer yapılacak iş sadece bireyin motor gelişim düzeyine bağlı ise zekânın aktif olmasına gerek yoktur. Özellikle fiziksel işlerde kasların kullanılmasında incelik, yerindelik ve uygunluk vardır. Belirli bir süreklilikle beceri kazanılır. Bazı becerilerde hem zekâ hem fiziksel organların uyum içerisinde olması gerekir. Değişen duruma göre uygun beceriyi sergileyebilmek için akıl ve zekâ gerekir. Çünkü davranış değişimine neden olan süreç içseldir. Zekânın o an aktif ve hızlı kullanılmaması beceriksizliği de beraberinde doğurur. Zekâ, nedensellik ve sağduyunun kullanılamaması da aptallığı doğurur. Bazı beceriksizliklerin kaynağı aptallık olsa da her beceriksizlik aptallıkla ilişkilendirilemez.

4.3. Aptallık Üzerine Akıllı Sözler

Aptallık, olumsuz bir nitelik olsa da üzerine derin düşünülmüş, derin sözler söylenmiştir. Divan şiirinin usta şairi Fuzûlî, “Söz söylemek irfan ister, anlamak insan.” der. Sözü söylemek de sözü anlamak da akıllı insan işidir. Hal böyle olunca, akılsız insan işi olan aptallık üzerinde akıllıca sözler söylenegelmiştir.

- Ağaçtan maşa, aptaldan paşa olmaz. (Türk atasözü)
- Ahmağa yüz, aptala söz vermeğe gelmez. (Brave Man)
- Ahmak, ışıkla alevi karıştırır ve kendisini her yakını güneş sanır. (Cenap Şehabettin)
- Ahmaklar geçmişten, akıllılar bugünden, çılgınlar gelecekte bahseder. (Napolyon)
- Akıllılar aptallardan, aptalların akıllılardan öğrendiğinden daha çok şey öğrenir. (Marcus Porcius Cato)
- Akıllılar hep kuşku içindeyken aptallar küstahça kendinden emindir. (Bernard Russel)
- Akıllılar, sebepler konusunda tartışır; aptallar da karar verir. (Anarchasis)
- Ancak aptallar suyun derinliğini iki ayağıyla birden kontrol eder. (Afrika Atasözü)
- Aptal ata binmiş, bey oldum sanmış. (Türk Atasözü)
- Aptal bir şeyi 50 milyon kişi de söylese, o hala aptal bir şeydir. (Anatole France)
- Aptal ne affeder ne unuttur, cahil affeder ve unuttur, bilge affeder fakat unutmaz. (Thomas Szasz)
- Aptala akıllıca konuşun, size aptal deyince şaşırmayın. (Euripides)
- Aptala verilecek en güzel cevap susmaktır. (Mevlâna)
- Aptalca bir şeyi milyonlarca kişi bile söylese, o yine aptalcadır. (Bernard Russel)
- Aptalın suskunluğu bilgelik sanılır. (Latin Atasözü)
- Aptallar konuşurken var, dinlerken yok gibidirler. (Herakleitos)
- Aptalları çoğu, sadece cahil olduklarını düşünürler. (Benjamin Franklin)
- Aptallarla asla tartışma, sizi önce kendi seviyelerine çekerler, sonra deneyimleriyle sizi alt ederler. (Brad Slipiec)
- Aptallığa giden iki yol vardır. Birincisi doğru olmayana inanmak diğeri doğru olana inanmayı reddetmek. (Soren Kierkegaard)
- Aptallığın başlıca görüntüleri şunlardır; sebepsiz darılmak, lüzumsuz konuşmak, tanımadan güvenmek. (Madame Roland)
- Aptallık sonuçlar çıkarma isteğinde yatar. (Gustave Flaubert)
- Aptallık, bulaşıcıdır. (Necip Fazıl Kısakürek)
- Aptallıkla deha arasındaki fark, dehanın sınırlarının olmasıdır. (Albert Einstein)
- Asıl büyük tehlike, yarı aptallarla yarı akıllıların arasında yatar. (Johann Wolfgang von Goethe)
- Bilge insanlar konuşurlar çünkü söyleyecek bir şeyleri vardır. Aptal insanlar konuşurlar çünkü bir şey söylemek zorundadırlar. (Platon)
- Bilge olmak öyle basit ki... Sadece aptalca bir şey söylemeyi düşün, sonra da onu söyleme. (Sam Levenson)
- Bilgeler her şeyi bilmez, sadece aptallar her şeyi bilir. (Afrika Atasözü)
- Bilgili bir aptal, cahil bir aptaldan daha çok aptaldır. (Moliere)

- Bir aptal utanacağı bir şey yaptığında, mutlaka yaptığı şeyin görevi olduğunu iddia eder. (George Bernard Shaw)
- Bir aptalı yanıldığına inandırmanın en iyi yolu, onu kendi bildiğine bırakmaktır. (John Billings)
- Bir deli bir aptalı yorar, bir aptal bir toplumu yorar. (Ozan Deniz Sarıtop)
- Bugüne kadar kuantum teorisine aykırı tek bir örnek bile bulunamadı, bazı aptallıklar hariç. (Kentoğlu)
- Cahil ve eğitimli kişiler arasındaki fark, eğitimlilerin daha fazla bilmeleridir. Fakat bunun aptal veya akıllı olmaları ile ilgisi yoktur. (Neal Stephenson)
- Celladını kurtarıcısı olarak gören bir toplum, kasabın bıçağını yalayan aptal danaya benzer. (Karl Marx)
- Değişim rüzgârları esince aptallar duvar örür, akıllılar değirmen inşa eder. (Çin Atasözü)
- Dehanın sınırları olabilir, ancak aptallığın böyle bir sorunu yoktur. (Elbert Hubbard)
- Dünyada gerçek cehalet ve özenle yapılmış aptallıktan daha tehlikeli bir şey yoktur. (Martin Luther King Jr.)
- Dünyaya gerçek bir dahi geldiğinde onu şu işareten tanıyabilirsiniz. Tüm ahmaklar ona karşı birleşmişlerdir. (Jonathan Swift.)
- Düşmanlarınızı affetmek bir büyüklüktür ancak onların varlığını unutmak aptallıktır. (J. F. Kennedy)
- Düşüncelerle karşılaşınca, zayıflar korkar, aptallar karşı gelir, akıllılar karar verir. (J. Roland)
- Evlat herkes aptaldır. - Ben hariç. (Homer Simpson)
- Gençler, bazı yaşlıların aptal olduklarını sanırlar, ama yaşlılar çoğu gençlerin aptal olduklarını bilirler. (Anonim)
- Günümüzde, dünyadaki temel sorun, aptalların kendilerinden son derece emin, akıllıların ise daima şüphe içinde olmalarıdır. (Bertrand Russell)
- Herhangi bir aptal bir böceği ezebilir, fakat dünyadaki tüm bilginler birlikte bir böcek yapamazlar. (Arthur Schopenhauer)
- Herkes düşüncelerinde yanılabilir, ama aptallar bir türlü düşüncelerinden ayrılamazlar. (Cicero)
- Herkes hata yapabilir, ama ahmaklar hatalarına bağlı kalırlar ve bunu ölünceye kadar sürdürürler. (Çiçero)
- Hiç kimse vazgeçilmez değildir ve hiç kimse kendini vazgeçilmez sanan biri kadar aptal değildir. (Victor Hugo)
- İki şey aptallık belirtisidir, söylecek yerde susmak, susacak yerde söylemek. (Anonim)
- İnanılması en zor dedikodular, aptalların belleğinde en uzun süre kalanlardır. (Alfred de Vigny)
- İnsanlar bilgisiz doğar, aptal değil; eğitimsizlikle aptal olurlar. (Bertrand Russell)
- İnsanoğlunun aptallık gücünü asla küçümseme. (Robert Heinlein)
- Meleklerin adım atmaya korktukları yere aptallar koşma koşma gelir. (Alexander Pope)
- Ne kadar aptalsanız, o kadar şiddetle müdafaa edersiniz (Bernard Russel)
- Öküzün önünde, eşeğin arkasında, aptalın her yanında tedbirli ol. (Latin Atasözü)
- Politikada aptallık engel değildir. (Napoleon)

- Talih aptalları akıllandıramayacağını anlayınca, onlara şanslı demiştir. (Michel de Montaigne)
- Tanıdığım en aptal kişiler, her şeyi bildiğini zanneden kişilerdir. (Malcom Forbes)
- Tüm aptalları kendi tarafına topla, böylece istediğin herhangi bir seçimi kazanabilirsin. (Frank Dane)
- Yalnız aptallarla ölümler fikirlerini değiştiremezler. (James Russel Lowel)
- Zalimlik aptallığın en kesin işaretidir. (Marty Rubin)

4.4. Aptallık ve Mizah İlişkisi

Masalın mizahi dünyasına kaynaklık eden unsurlardan biri aptallıktır. Beklenmedik davranışlarda ve söylemlerde bulunan kahramanlar, masala mizahi atmosfer katar. Toplumsal bağlamda normal dışı hareketlere sahip insanlar komik bulunmaktadır. Bu durum masallara da yansımıştır. Aklını kullanamayan, aptal olarak nitelendirilen kişiler masallara konu olurlar. Masaldaki aptal kişilerin normal dışılık çerçevesinde gerçekleştirdiği eylemler, olaylara getirdikleri yorumlar, hayata karşı düşünce biçimleri mizah dünyasına katkı sağlar. Bu kişiler masal dünyasının uyarıcı tipleridir. Masalın akıllarda kalıcılığını artırır.

“En eski ve olasılıkla hala en yaygın gülme kuramı, gülmenin bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesi olduğudur. Bu kuram erişkinden Platon'a kadar geriye götürülebilir. Ona göre, gülmenin uygun nesnesi, insani şeytanlık ve budalalıktır. Platon için, bir kişiyi gülünç kılan şey, onun kendisini bilmemesidir. Gülünç kişi, kendisini gerçekte olduğundan daha varlıklı, daha hoş, daha erdemli ya da daha akıllı sanan kişidir”. İşte, biz böyle insanlara gülmekten zevk alırız.” (Morreal, 1997: 8). Masallarda aptal davranışlar sergileyen kahramanlara gülmenin ardında alay yatar. Gerçek hayatta aklını kullanamayanlara karşı bir alay... Kimi masal anlatıcıları da gereğinden fazla mizah yapmayı sevdiğinden aptallığı masallarda gülme unsuru olarak kullanır.

İnsanlar zayıf yönlerine gülünmesini sevmezler. Masal okuyucuları, masallarda kendi zayıflıklarına benzer davranışlarla karşılaştıklarında, kendilerini başkasının zayıflığından veya önceki zayıf durumlarından üstün görme mutluluğuna kapılırlar. Bazı insanlar masal kahramanlarındaki aptallığı görünce kendilerindeki üstün özelliğin farkına varırlar. İnsanların kendilerini tatmin etme duyguları neticesinde mizah, masalların vazgeçilmez unsuru haline gelir.

“Aptallık ve mizah arasında bir bağ kurulduğu ve bundan yaşamın birçok alanında olduğu gibi edebiyatta da faydalandığı kesindir. Edebiyatta anlatımı oluşturan hiçbir unsurun amaçsızca kullanılmadığı gibi aptal tipinin kullanımı da boş ve amaçsız değildir. Olumlu ve olumsuz tipin anlatılarda bir konumu vardır ve bu konum belli bir amaca hizmet eder.” (Uğurcan, 2020: 558). Aptallık, masallarda zeki insanların kendisini göstermesi için konulmuş tezat unsurdur. Anlatılarda önce aptallık okuyucuya servis edilecek ki okuyucu veya dinleyici akli kullanmanın önemini daha iyi görebilsin. Aptallık unsuruna dikkat çekmek için okuyucuya, dinleyiciye sunulacak tepsi mizahtır.

“Masallarda aptallığın ve akıllılığın bir arada bulunduğu bu kararsız durumun kullanılması mizaha zemin hazırlar. Belki de anlatıcı bilinçli olarak aptallık ve aptallığın dönüşümü temalarının kullanımıyla yer yer mizahi hedef alır. Bu durumun söz konusu olduğu masallarda aptallık girişte okuyucuya duyurulur. Böylece en başından aptal veya saf olduğu bir şekilde ifade edilen kahramanın maceraları ve yaşadığı dönüşüm daha fazla şaşırtıcı ve dikkat çekici bir hal

alır.”(Uğurcan, 2020: 560). Masalların, öğreticiliğin yüksek olduğu, toplumsal mesajların sıkça yer verildiği bir türdür. Eğitici yönü ağır olan masal türünde dikkat çekicilik önemlidir. Okuyucu dikkatinin anlatıya çekilmesi için aptallık ve mizah bağlamının iyi harmanlanması gerekir.

4.5. Saflık ve Aptallık İlişkisi

Saflık ile aptallık, toplum bireyleri tarafından birbiri yerine kullanılan ama aslında birbirlerinden farklı anlam ifade eden kavramlardır. Aptal, kelime anlamı olarak “Zekâsı pek gelişmemiş, zekâ yoksunu, alık, ahmak, alık salık.” ifade edilir. (TDK Sözlük). Saf/safılık, kelime anlamı olarak “Kurnazlığa akli ermeyen, kolaylıkla aldatılabilen, İyi niyetli, art niyetsiz.” (TDK Sözlük) şeklindedir. İki kavram, iyi niyet ve bilinçli olma açısından farklılık göstermektedir. Saf insan, temiz kalpli, iyi niyetli, art niyet düşünmeyen, bilinçli olma özelliklerine sahiptir. Saf insan, muhatap olduğu insana yaklaşımının sonucunu bilmez. Saf insan, yaptığı iyilikler suiistimal edilirse gereğini yapar. Aptallık da ise idrak edememe vardır. Aptal insan, yaptığı suiistimal edilse dahi aynı hatayı tekrarlama eğiliminde olur. Yanlışlardan ders almasını bilmez. Saf insan ile aptal insan arasındaki farklar:

Saf insan denildiğinde vurgulanan unsur “iyi niyet”; aptal insan denildiğinde vurgulanan unsur “zekâ”dır.

Saf insan, olup biteni idrak eden ama kötülüğü seçmeyen; aptal insan, olup biteni idrak edemeyendir.

Saf insan, hatalarından ders çıkarır. Aptal insan, olaylardan ders çıkarmasını bilmez.

Saf insanlar, halis düşünceyle hareket ettiğinden aldatılmaya müsaittir. Aptal insan, aldatılacağını bile bile bir önlem almaz.

Saf insan, çevresindeki insanlara zarar vermez. Aptal insan, çevresindeki insanlara zarar verdiğinin bile farkına varmaz.

Saf ve aptal insanın aldatılmaya müsait olması, iki insan tipi arasında benzerlik teşkil eder. Masal anlatılarında her iki insan tipini görmek mümkündür. Millî masal kahramanı olan Keloğlan’ın masal başında genellikle saf insan konumunda olduğu görülür. Keloğlan, insanları tanıma sürecinde iyi niyeti nedeniyle saf insan görüntüsü çizer. “Ancak Keloğlan’ın tipik masal kahramanlarından farkı her zaman “saf iyi” olan karakter özellikleri göstermemesidir. Haksızlıklarla ve düşmanlarla mücadelesinde gerektiğinde aklını kullanarak hileye başvurmaktan çekinmez.” (Uygur, Mungan, 2021: 37). Keloğlan’ın saflığı kötülük görmeye başladığı an, yerini kurnazlığa bırakır.

Özellikle birden fazla kardeşli masalarda aptal insanların sayısı da artar. Üç, yedi, kırk kardeşli masalarda her kardeş, kendisinden büyük kardeşin yaptığı hataya göz göre göre düşer. Bu hatalar, kimi zaman canlarına mal olsa bile. Kardeşlerin sonucunu bildikleri halde yapmamaları gereken işlere kalkışmaları saflık değil, aptallıktır. Kardeşlerin aptallıkları, en küçük kardeş devreye girdiğinde biter. En küçük kardeş, aptallıkla bir yere varılmayacağını görür ve aklını kullanır.

4.6. Masalda Aptallık Motifinin İşlenişi

Gerçek hayatta insanların aptallıklarının gün yüzüne çıkarılması mümkün değildir. Kimse yanlışlarının, aptallıklarının söylenmesini istemez. Yüz yüze söylemenin güç olduğu durumlarda insanlar, söyleyecekleri şeyler için bir araç ararlar. Masallar, dolaylı anlatım için en ideal araçlardan biridir. Masallarda hayali karamanlar, olağanüstü olaylar, hayali mekân, bilinmeyen zaman gibi unsurlar olsa da masal gerçek hayat içinden doğmuştur. Masallar, toplumların düşünce yapısını ve hayata bakış açısını temsil eder. Toplumun; aklını kullanamayan, düşünmeyen, aptal insanlara karşı yaklaşımı masallarda tezahür etmektedir. Masalların eğlendirme fonksiyonunun yanında toplumu eğitime, kültürü aktarma fonksiyonunun sonucu olarak insanlık için önemli bir kavram olan aptallık, masallarda işlenmiştir. Gerek erkek ve kadın kahramanlar gerek hayvan kahramanlar etrafında aptallık teması işlenerek topluma eğitim amaçlı kazanım sağlanmaya çalışılır.

“Zekâ, geniş ölçüde, bağımsızlığın, cesaretin ve canlılığın bir fonksiyonudur. Buna karşılık aptallık, teslimiyetin, korkunun ve olgunluğun sonucudur. Eğer zekâ dediğimiz şeyin önemli bir kısmı, değişkenler arasında bugüne kadar ortaya konmamış ilişkileri görme yeteneği ise; klişe fikirlere saplanıp kalan bir kimsenin, bu tür ilişkileri görme cesaretinden yoksun olduğu söylenebilir.” (Fromm, 1973: 169). Aptallığı bazen yetenekten, gelişimden, değişimden ayırmak zordur. Hayatta her şey görüldüğü gibi olmayabiliyorsa masal dünyasında da her şey görüldüğü gibi olmayabilir. Masalın dünyasında gerek akıllı kahramanlar gerek aptal kahramanlar geçirdikleri değişimle şaşırtabilir. Zeki kahraman gururlu davranışlarıyla saçma sapan eylemlere girebilir. Aptal kahramanlar yaptıkları zekice eylemlerle masalın mutlu sonu için kapıyı açarlar.

Akıllı insanın yapacağı eylemler az çok bellidir. Aptal insanın yapacağı eylemleri kestirmek oldukça güçtür. “Aptallığın kullanmayı bilmediği kayda değer tek bir düşünce yoktur; aptallık her yönden aktiftir ve hakikatin bütün elbiselerini kuşanabilir. Diğer yandan hakikatin, her durum için geçerli yalnızca bir elbisesi ve tek yolu vardır ve hakikat daima dezavantajlıdır.” (Musil, 2018: 74). Masallarda akıllı kahramanların mutlu sona ulaşmak için yapacakları şeyler mantık dâhilinde ve sınırlıdır. Aptal kahramanlar umulmadık, mantık dışı girişimlerde bulunurlar. Aptallığın sınırı yoktur. Bazen kurtarıcıdır bazen öldürücüdür.

4.6.1. Erkek Tiplerinde Aptallık

Masallarda birçok tiplmeye yer verilir. Masalda ele alınan aptal tiplemesinin okuyucuya önemli öğretisi vardır. Aptallık temasıyla okuyucu insanların mükemmel olmadığını kusurlu yanlarının olduğunu mizahi bir yolla öğrenir. Aptallığın cinsiyeti yoktur. Aklını kullanmayan herkes aptallık için adaydır.

Dünya Güzeli adlı masalda, fakir bir adam oğlunu bir kunduracının yanına çırak verir, sonra ölür. Oğlan burada çalışırken müşterilerden aldığı bahşişleri koymak için annesinden bir para kesesi isteyince, kadın da kocasından kalan bir keseyi Oğlana verir. Kesenin içine bir kuruş koyar, az sonra kese para ile dolar. O zaman oğlan kesenin tılsımlı olduğunu anlar. Başka memlekette yaşayan ve yüzünü göstermek isteyenlerden beş yüz lira isteyen dünya güzeline görmeye gider. Dünya güzeli sihirli keseyi görünce oğlanı sarhoş eder, keseyi alır ve oğlanı da çırlıçplak sokağa attırır. Memlekete dönen oğlan, annesinden babasından kalan keçeyi alır. Keçenin de sihirli olduğunu, takanı görünmez yaptığını anlar. Yol üzerindeki bankaları soyarak parayı dünya güzeline götürür. Keçeyi örten kız, oğlanı tekrar çırlıçplak sokağa attırır. Oğlan tekrar memlekete döner.

Annesinden babasından kalan düdüğü ister. Düdüğe üfleyince Arap çıkar, emret ağam, der. Arap'tan para isteyen oğlan tekrar dünya güzelinin yanına gider. Dünya güzeli, oğlanı sarhoş eder, düdüğü alıp çırlıçıplak sokağa atar. (Özçelik, 2004: 379-382).

Masal kahramanı oğlan, kısır döngüye girmiştir. Elde ettiği her sihirli objeyle dünya güzelinin yanına gitmiş, karşılaştığı olumsuz sonuca rağmen ikinci ve üçüncü kez aynı durumu tekrarlamıştır. Bir yanlış ilk kez yapmak hata, aynı yanlış tekrar tekrar yapmak aptallıktır. Albert Einstein, “Hata yapın, hiç hata yapmamış bir insan yeni bir şey denememiş demektir.” sözüyle, ilk yapılan hatanın normal olduğunu dile getirir. Üretmek, bir şeyler elde etmek için aktif olmak, denemek gerekir. Akıllı insan sahip olduklarıyla yeni şeyler üretmeye, elde etmeye çalışır. Albert Einstein, “Farklı sonuçlar beklemeyin, aptallık: aynı şeyleri tekrar tekrar yapıp farklı sonuçlar beklemektir.” sözüyle de aynı sebeplerin aynı sonuçları doğuracağını, aynı hataya düşmemek gerektiğini dile getirir.

Kahramanın aptalca eylemlerde bulunması akıl yoksunluğundan ziyade basit düşünmekten ibarettir. Kahramanın aptallığı masal dünyasında mizahi atmosfer oluşturur. “Açık düşüncenin, keyfiliğe düşme tehlikesine karşı hiçbir güvencesi yoktur.” (Horkheimer, 1998: 24). Kahraman her defasında keyfi eylemlerde bulunmuştur. Dünya güzelini görme uğruna akıllıca hareket etmemiştir. Her seferinde aklını yerinden eden, işlemez hale getiren aptallığıdır. Eylemlerinin sonu sokakta çırlıçıplak kalmakla bitse de durumun idrakine varamamıştır. Olayları anlamak yerine, hırsla hatalarını tekrarlamıştır. Kahramanın aptallığı üzerinden yapılan bu alayda okuyucuya ders verilir.

Masalın devamında, perişan bir vaziyette ormanda dolaşan kahraman, gördüğü bir elma ağacından elma koparıp yiyince eşek olur. Tekrar bir elma yiyince düzelir. İncir ağacından beyaz incir yiyince kafasından boynuz çıkar. Siyah incir yiyince boynuzlar kaybolur. Bu sihirli meyveleri alıp dünya güzelinin yanına gider. Dünya güzeli elmadan ısırınca eşek olur, oğlan da kaçır gider. Cariyeler oğlanı yakalayıp getirir. Oğlan, kıza başka elma yedirince kız düzelir. Oğlan, incirin şifa olduğu söyleyerek kıza incir yedirir. Kızın boynuzları çıkar. Dünya güzelinin bu hali her yere yayılır. Dünya güzelinin itibarı yerle bir olur. Bu halinden kurtulmak isteyen kız, padişahın yardım ister. Padişah, oğlanı yakalatır. Oğlan, kızın kendisinden aldığı keseyi, keçeyi ve düdüğü vermesi karşılığında kıızı düzeltceğini söyler. Eşyaları geri verilince kıza siyah incir verir ve kız düzelir. Padişah oğlanla kıızı evlendirir.

“Aptal tipi, kendisinden beklenenden çok daha fazlasını başarabilir. Hatta belki de o, akıllı olarak kabul edilenden çok daha iyi bir öngörü yeteneğine sahip olabilir. Akıllı ise bilinenin aksine gerçekten çok hesapsız ve cahil davranışlar sergileyerek karşısındakini hayrete düşürebilir. Akıllı ve aptal arasındaki tüm bu tezatlar ince bir mizaha yol açar. Aptallığın ve mizahın birleşimi gerçeklik üzerine bir sorgulama başlatır.” (Uğurcan, 2020: 564). Masalın başınca erkek kahraman aptal rolünde, kadın kahraman akıllı konumundadır. Erkek kahraman aynı hatayı üç kez yaparak aptal oluğunu döne döne okuyucuya, dinleyiciye göstermiştir. Kadın kahramanda her seferinde aklını kullanmış ve sihirli nesneleri ele geçirmiştir. Aptallık ile akıllılığın çatışması masal anlatısında yoğun bir şekilde işlenmiştir. “Nesnel akıl terimi, bir yandan, gerçekliğin içinde var olan bir yapıya işaret eder; bu yapı, her özgül durumda bizi teorik ya da pratik düzeyde belirli bir davranışta bulunmaya çağırır.” (Horkheimer, 1998: 145). Masalda akıllılık ile aptallık bir dönüşüm yaşamıştır. Aptal olan erkek kahraman, yeteri kadar aptalca davranış sergiledikten sonra bir dönüşüm yaşamış ve aklını kullanmaya başlamıştır. Akıllı olan kadın kahraman içinse tam tersi bir durum söz konusudur. Masalın başında akıllıca eylemlerde bulunurken masalın sonunda aptalca bir tutum sergilemeye başlamıştır. Oğlanın verdiği elma kendisini bir eşeğe dönüştürmesine rağmen

aptallık edip oğlanın verdiği inciri de yemiş ve boynuzları çıkmıştır. Masal, aptalın zaferiyle son bulmuştur. İnsanın kendinden daha saf olduğunu düşündüğü insanlarla alay etmesinin sonucu, mizahi bir şekilde aptallık motifi altında verilmeye çalışılmıştır.

4.6.1.1. Keloğlan

Masal gibi mizahi anlatılarda farklılıklara ve özgün tavırlara sahip kahramanlar etkin rol alır. Kendine özgü huy ve davranışları olan masal kahramanlarından biri Keloğlan'dır. "Keloğlan, masalın başında son derece safken; karşıt güçlerin oyunlarıyla olgunlaşan/uyan bir kahramanın özelliklerini kazanır. Bu durum değişen dünya ve kötü karakterlere karşı pikaro tipinin uyanarak intikam almasıyla eşleşir. Keloğlan, kendisine yapılan hilelerin daha beterini karşıt güç olan tiplere karşı ortaya koyar. Keloğlan, aptal ve şaşkın bir kişilikten cesur ve zekâ silahıyla başarı elde eden bir kahramana dönüşür." (Alsaç, 2017: 11). Masalarda Keloğlan'ın saf ve aptal olarak okuyucu karşısına çıkması sonrasında zeki, kurnaz bir kimliğe dönüşmesi, merak unsurunu oluşturmaktan kaynaklanır. Okuyucu, dinleyici köyünden dışarı çıkmamış, yol yordam bilmeyen saf ve aptal bu oğlanın, kendisinden kat kat güçlü rakiplerine karşı nasıl bir mücadele vereceğini merakla ve şaşkınlıkla takip etmektedir.

Keloğlan'ın Tokmağı adlı masalda, Keloğlan, çiftçilikle uğraşan ailesine nohut ekmeyi önerir. Keloğlan annesine el nohudu ıslatarak, kavurarak ekıyor, biz de öyle ekelim, der. Annesi nohutları ıslatıp kavurur. Keloğlan, nohutları ekme istemiyle torbalara doldurup eşeğe yükler. Tarlaya gelinceye kadar da nohutları yer. Eve gelince annesine ektiğini söyler. Zamanı gelince annesiyle birlikte nohutları yola gider. Keloğlan, annesine ekmişim ama çıkmamış, der. Annesi eve gidince Keloğlan ağlamaya başlar. Karşısına çıkan dev, kelin haline acır ve ona bir eşek verir. Eşeğe, "pisle eşeğim pisle" deyince eşek altın çıkarıyormuş. Eve odun getirmesi için oduncu tutan Keloğlan, oduncuya sakın eşeğe pisle deme, der. Keloğlan'ın söylediğini merak eden oduncu, pisle eşeğim deyince altınlar dökülür. Oduncu kendi eşeği ile Keloğlan'ın eşeğini değiştirir. Oduncudan eşeğini isteyince tokat yer. Tarlanın kenarında ağlarken dev tekrar gelir ve Keloğlan'a mendil verir. "Açıl mendil" deyince ortaya yemekler çıkar. Tüm komşularını yemeğe çağırırlar. Birisi gizlice mendili değiştirir. Keloğlan, tekrar ağlayınca dev Keloğlan'ın aptallıklarına sinirlenir ve kele tokmak verir. Dön, tokmağım dön deyince tokmak Keloğlan'ı adamakıllı vurur. Keloğlan eşeğini çalan adama gider. Dön tokmağım dön deyince adam kanlar içinde kalır ve eşeği verir. Keloğlan, mendilini çalan adama gider. Dön tokmağım dön deyince adam kanlar içinde kalır ve mendili verir. Keloğlan, eşyalarını alarak eve gelir ve mutlu olurlar. (Tezel, 2018: 517-521).

Keloğlan'ın Tokmağı adlı masalda, Keloğlan masal başında aptalca işler yapar. Geçim kaynağı olacak bir ürünü ekmek yerine yemeyi tercih eder. Ne kendisini ne de ailesini düşünür. Saf ve aptal kahramanın yardımına olağanüstü bir kahraman koşar. Masalın dünyasında rastlanan bu varlık, Keloğlana sihirli objeler verir. Keloğlan her seferinde aptallığına mağlup olarak eline geçen nesneleri kaptırır. Masaldaki olay zincirinde aynı aptallığı gösteren Keloğlan'ın akli yediği tokmaklar sayesinde yerine gelir. "Saf ve aptalca takındığı tavırla rakiplerini üzerine çeken kahraman, gizli cevher gibi dinamik duran akli ile serüvenini tamamlayarak şaşırtıcı bir zafer kazanır." (Harmancı, 2012: 78-79). Aptalca davranışlarla okuyucusunu, dinleyicisini hayrete düşüren Keloğlan, şaşırtıcı hamleleriyle mutlu sona ulaşır.

"Masallarımızdaki saf, temiz, bir o kadar da ince zekâlı insan motifi özgün bir motiftir. Bu motif iyi değerlendirildiği zaman çocukların eğitimine olumlu katkılarda bulunabilir. Çünkü burada her şeyi bilen bir insanın, bilmiyormuş gibi görünmesi ve ortaya çıkan durumlara getirdiği çözüm yatmaktadır". (Yalçın ve Aytaş, 2003: 68). Masallar, bitiş şekilleri nedeniyle dinleyicisini mutlu

eder. Masal atmosferi içerisinde anlatılan değerler toplum hafızasında yer edinen kahramanlar ekseninde cereyan ettiğinde dinleyicilerin belleklerinde ölümsüzleşir. Saf ve aptal bir kahraman olan Keloğlan'ın yeri geldiğinde kendini kurnaz sanan menfaatçi, zalim kahramanlara karşı kazandığı zaferler, toplumun istediği bir sonudur. Masalların idealleştirilmiş kahraman üzerinden anlatımı masallara ekseriyet farkındalık sağlar. Saflık, aptallık gibi negatif kavramların Keloğlan'ın şahsında anlatılıp pozitif sonuçlara bağlanması masala olağanüstülük katar.

Keloğlan, masal anlatılarında sahneye en çok saf/aptal haliyle çıkar. Keloğlan, akranlarına göre birçok yönden farklıdır. Uyanıklık-aptaallık bağlamında da bu farklılık belirgindir. “İlk bakışta sergilenen bu tavır masaldaki merak unsuru için de iş görmektedir.” (Harmancı, 2010: 142). Masal başındaki aptal izlenimi Keloğlan'a, yolunacak bir kaz, etinden ve sütünden yararlanılacak bir nimet izlenimi katar. Keloğlan, aptallığı bir tür kamuflaj olarak kullanır. Keloğlan aptal tavrını genellikle masal başında sergilemekle birlikte bazı masallarda anlatı boyunca Keloğlan'ın aptallığının süregeldiği görülür.

Keloğlan'ın Heç Masalı adlı masalda, annesi Keloğlan'ı kasabaya heç (tuz) almaya gönderir. Keloğlan, alacağını unutmamak için “*Heç, heç, heç*” diye diye gider. Irmağın kenarından geçerken yaşlı bir adamın balık tutmaya çalıştığını görür. Bir yandan da “*Heç, heç, heç*” der. Attığı her ağ boş çıkan yaşlı adam, Keloğlan'ın söylediklerine kızar. Keloğlan'dan, “*Üçü beşi birden, beşi onu birden.*” demesini ister. Kasabaya varan Keloğlan, kasabanın ileri gelenlerinden birinin cenazesine denk gelir. Üzgün olan cenaze sahiplerinin yanına giden Keloğlan, “*Üçü beşi birden, beşi onu birden.*” deyince kafasına şaplağı yer. Keloğlan'dan, “*Allah rahmet eylesin.*” demesini isterler. Yoluna devam eden Keloğlan, leşlerin de olduğu, pis kokulu bir çöplükten geçerken “*Allah rahmet eylesin.*” dediği için, yaşlı bir adamdan dayak yer. Adam, “*Öf ne pis kokuyor, püf ne pis kokuyor.*” demesini ister. Keloğlan, hanımların yanından geçerken “*Öf ne pis kokuyor, püf ne pis kokuyor.*” dediği için hanımlardan da dayak yer (Kaya, Yılmaz, 2021: 261-264). Masalda Keloğlan'ın saflığı, aptallığı ön plandadır. Alması istenilen şey sadece bir tuzdur. Basit bir ihtiyaç için Keloğlan'ın başına gelmeyen kalmaz. Keloğlan, yanlış yerde yanlış kelime kullandığı için dayak yer. Buna rağmen ders almaz. Aynı hatayı defalarca yapma aptallığında bulunur.

Vur Tokmağım Vur masalında, Keloğlan ile kız kardeşi yalnız başlarına yaşar. Köylülerin nohut ektiğini gören iki kardeş, nohut ekmeğe karar verir. Nohutları bir kovaya koyup ıslatırlar. Nohutları yiye yiye bir kayanın başına çıkarlar. Nohudun kabuklarını kayalara serpiştirirler. Nohut biçme zamanı geldiğinde kayalıklara gelirler. Ortalıkta nohut falan göremezler. Kayalıklardan çıkan bir adam, Keloğlan'a sofraya verir. Keloğlan'a: “*Al hu sofrayı da açıl sofram deme bakayım.*” diye uyarıda bulunur. Keloğlan, eve varır varmaz, “*Açıl sofram.*” der. Daha önce görmediği yemekleri gören keloğlan, padişahı yemeğe davet eder. Padişah, sihirli sofrayı görünce Keloğlan'ı su getirmesi için mutfığa gönderir. Ardından sofrayı aldığı gibi kaçar. Keloğlan, tekrar kayalıklara gidip ağlamaya başlar. Aynı adam, bu sefer Keloğlan'a eşek verir. “*Sıc eşeğim deme ha.*” diye uyarıda bulunur. Adamdan uzaklaşan Keloğlan, “*Eşşek şıç bakalım.*” deyince eşek, altın çıkarmaya başlar. Oğlan, eşeği nalbanta nal çaktırması için götürür. Nalbantçı, eşeği alır yerine başka eşek koyar. Eşeğin arkasına da iki tane altın kıştırır. Keloğlan, sabah kalkınca eşeğin ölmüş olduğunu görür. Oğlan, tekrar kayalıklara gider. Adam, ona tokmak verir. “*Vur tokmağım deme.*” diye de uyarıda bulunur. Keloğlan, “*Vur tokmağım*” deyince tokmak, Keloğlan'ı vurmaya başlar. Keloğlan, tokmağı kullanarak kaybettiklerini geri alır. (Alptekin, 2002: 348-349). Keloğlan, kalın kafalılığı nedeniyle kendisine verilen sihirli nesneleri kaptırır. Keloğlan'a her seferinde farklı objeler verilse de Keloğlan'ın tutumu hiç değişmez. Aklını kullanamadığı için objeleri kaptırır. Anlatıda gerçek dünyada aptallığa yer olmadığı mesajı açık ve net şekilde verilir.

Keloğlan masalında, Keloğlan taşlıklarda bir barak görür. Barağa, danasını satmayı teklif eder. Barak, kafa sallayınca Keloğlan danasını orada bırakıp eve gider. Ertesi gün parası almaya gidince barağı göremez. Barağın olduğu taşlığı parçalayınca içinden altınlar çıkar. Keloğlan, bu altınları ölçmek için komşusundan ölçek ister. Komşusu da yetkililere haber verir. Keloğlan'ın elinden altınları alırlar (Önal, 2011: 495). Keloğlan, bir sürüngen hayvan sattığını düşünecek kadar akıl yoksunudur. Bulduğu ganimetleri de aptallığı yüzünden yitirir.

Keloğlan ile İhtiyar masalında, bir kadının Keloğlan adında bir oğlu vardır. Keloğlan, amelelik yaparak geçimini sağlar. Çalışmaya giden Keloğlan, bir çeşmenin başında mola verir. Su içerken çeşmenin başından çıkan küçücük insan, büyüyerek aksakallı bir ihtiyara dönüşür. Adam, cebinden bir kahve değirmeni çıkarıp oğlana verir. Başsı sıkıştığı zaman, *"Açıl değirmenim açıl!"* demesini ister. Başsı sıkışmadığı halde, *"Aptallığın lüzumu yok. Açıl değirmenim açıl dersen ne olacak sanki!"* deyip elindeki değirmene, *"Açıl değirmenim açıl!"* der. Değirmen bir kapıya dönüşür. Peri kızları tepsi tepsi yemekleri Keloğlan'ın önüne bırakır. Karnını doyuran Keloğlan eve gider. Annesi, değirmeni kimseye göstermemesini tembihlediği halde Keloğlan bütün komşularını akşam yemeğe çağırır. Akşam yemeğe gelen komşular, değirmenin marifetlerini görünce şaşırırlar. İçlerinden biri değirmeni çalar. Keloğlan, tekrar ihtiyarın yanına gider. İhtiyar, *"bir daha sözünde durmazsan gelme."* deyip Keloğlan'a bir kabakla bir tavuk verir. Kabakla, değirmeni çalanı bulabileceğini, tavuğu da annesine vermesini söyler. İhtiyara verdiği sözü tutmayan Keloğlan, yolda durup *"Açıl kabağım açıl."* deyince kabağın içinden zehirli sürüngenler, akrepler çıkar. Keloğlan, kabağı kapatıp tavuğu çıkarır. *"Yumurtla tavuğum yumurtla"* deyince tavuk altın yumurtlamaya başlar. Eve giden Keloğlan, bütün komşuları yemeğe çağırır. Kabak açılınca, değirmeni çalan komşu tespit edilir. Keloğlan, değirmeni alan komşusunun evine giderken evdeki misafirler kabak tehlikeli olduğu için kabağı nehre atarlar. Komşunun evine giden Keloğlan, komşunun küçük çocuğunun değirmeni kırdığını görür. Değirmen ve kabaktan olan Keloğlan, ihtiyarın sözüne uyup tavuğu annesine vermek yerine tavukla birlikte hamama gider. Hamamcıdan, tavuğa göz kulak olmasını ister. Tavuğun altın yumurtladığını anlayan hamamcı, altın yumurtlayan tavuğun yerine başka tavuk koyar. İhtiyara verdiği sözleri tutmayan Keloğlan, tekrar amelelik yapmaya başlar (Tezel, 2018: 455-465). Oğuz Atay': *"Gömleğin tüm düğmelerini yanlış iliklemek gibidir, bazı insanları sevmek. En başından beri yanlış yaptığını, sonuna gelmeden anlayamıyorsun."* sözüyle bazı hataların iş işten geçtikten sonra anlaşılabilirliğini vurgular. Keloğlan, ihtiyarın verdiği akla uymak yerine kendi bildiğini yaparak akılsızlığının kurbanı olur. Keloğlan aptallık ettiğini sihirli eşyalarını kaybedince anlar.

Oduncu Keloğlan masalında, bir Keloğlan ile annesi vardır. Keloğlan, para biriktirip bir eşek alır. Annesine, dağda odun yaparken yemek için tavuk kestirtip yemek yaptırır. Köyün yakınlarında bulunan değirmene varınca Keloğlan yatar. Uyandığında geç olduğundan oduna gitmez. Annesine de odunları kestiğini ve sonra gidip getireceğini söyler. Ertesi gün tekrar annesine tavuk kestirtip yemek yaptırır. Aynı değirmende uyuyakalır. Eve dönünce annesine aynı yalanı söyler. Üçüncü gün ormana gittiğinde bir kaplanla bir aslanın kavga ettiğini görür. Baltasıyla kaplanı öldürür. Bu duruma sevinen aslanın babası Keloğlan'a bir kutu verir. *"Açıl kutum, kapan kutum!"* denildiğinde bu kutunun içinden askerler çıkıp her işi yapar. Keloğlan, bu kutu sayesinde kendisine bir saray yaptırır. Sarayına gelen misafir gece olunca kutuyu çalar (Tezel, 2018: 476-477). Keloğlan, sürekli annesine yalan söyleyerek bir şeyler elde edeceğini düşünür. Morgan Freeman'a Aptallık için: *"Gerçeği bilerek, gerçeği görerek hala yalanlara inanmaktır"* der. Keloğlan aklını, yalanlarıyla köreltmıştır. Anlatıda Keloğlan'ın annesi de aptal konumundadır. Ortada kesilen bir odun olmamasına rağmen oğluna inanır. Hem Keloğlan'da hem annesinde akıl körelmiştir. Biri yalanlara sığınmakla diğeri yalanlara inanmakla aklını köreltmıştır.

4.6.1.2. Padişah

Masal anlatılarında padişah gibi devletin en üst yöneticisinin şahsında diğer vezir, kadı gibi yöneticilerin, toplumun ileri gelenlerinin, ağalarının, beylerinin saflıkları ve aptallıkları eleştirel bir şekilde işlenir. Toplum, padişah dahi olsa kendi kurallarına ters düşenleri kabul etmez. Toplum, “Arınma ritüelinden geçmeyen akıllılara” karşı hissiyatını masal anlatıları yoluyla dışa vurur (Bayat, 2018: 33). Devlet yönetim sistemi, masal dünyasında da vardır. Masal dünyasının devlet mekanizmasının yöneticisi padişaktır. Padişapta aranan vasıfların ilki akli başında olmasıdır. Aklını kullanamayan padişah, anlatıdaki çatışmanın temel sebebi olur. Başkasının aklıyla hareket eden, istekleri akıl dışı olan padişah nedeniyle kahraman kendisini zorlu bir mücadelenin ortasında bulur.

Mayıl ile Âb-ı Güneş masalında, padişah ile vezirinin çocukları olmaz. Çocuk bulmak için seyahate çıkarlar. Yolda karşılarına aksakallı bir ihtiyar çıkar. İhtiyar, cebinden iki elma çıkarır. Birini padişaha diğerini de vezire verir. Padişah ve vezir elmaların yarısını kendi eşlerine yedirir, diğer yarısını da kendileri yer. Dokuz ay sonra padişahın bir oğlu, vezirin de bir kızı olur. Oğlan, on beş yaşına geldiğinde rüyasında aksakallı ihtiyar kendisine bir tarak verir. Oğlan rüyasında gördüğü bu tarağın sahibi olan kıza âşık olur. Oğlan, gün geçtikçe sararıp solmaya başlar. Padişah ve doktorlar, oğlana kendisini hasta eden sebep konusunda baskı yapar. Oğlan da cebinden tarağı çıkarıp “*Darân sahibini, senden isderim, demiş. Yani, "benim ilacım, bu darağın sahibi," demek isdemiş.*” Padişah, tek çocuğuna düşman olur. Onun gözünün oyulmasını ister (Şimşek, 2001: 236-238). Padişah, oğlunun derdine dermen bulmak yerine babalığına ve makamına uyuşmayan bir karar alır. Kişilerin aptalca kararlar alması, zihnin kısa yoldan çözüme erişmek için mantığı tamamıyla devre dışı bırakmasıyla ilişkilidir. Zihnin bu hareketine hōristik strateji-zihinsel kısa yollar adı verilir. “Karmaşık bir problemle karşılaşıldığında ya da yeterli bir veri olmadığında evrimsel işleyişlerle şekillenegelmiş ya da deneyimlerle edinilmiş bu zihinsel kısa yolların kullanılmasıyla bir çözüm yolu bulunur.” (<http://sosyolojisi.com>). Padişah, problemi mantık bağlamında çözmek yerine oğlunu öldürtmekle sorunu ortadan kaldırma aptallığında bulunur. Aptallar için başkalarının ne hissettiği ne düşündüğü önemli değildir. Aptallar olaylara kendi penceresinden baktığı için gerçekleri göremezler.

Padişah Kızlarının Rüyası masalında, üç kızıyla birlikte yaşayan padişah vardır. Padişah, kızlarını rüyalarında gördükleri kişiyle evlendirmeye karar verir. Büyük kız, rüyasında ormanda at süren sarışın bir genç görür. Padişah, o genci getirtip kızıyla evlendirir. Ortanca kız, saz çalan bir genç görür. Padişah, kızını saz çalan gence verir. Küçük kız gördüğü rüyayı anlatmaz. Aynı rüyayı bir sene boyunca görür. Babasının ısrarına dayanamayan kız, rüyasında babasının eline su döktüğünü ve havlu tuttuğunu anlatır. Bunu duyan padişah, kızını evlatlıktan reddeder. Saraydan kovup kızın tek göz odalı bir evde yaşamasını ister. “*Bundan böyle benim kızım değilsin! Aha burada yaşa, demiş.*” (Kaya, Yılmaz, 2021: 318-319). Aptallar, göz göre göre hatalı eylemde bulunma potansiyeline sahiptir. Padişah, kızlarını evlendirme yöntemi olarak aklını değil rüyayı kullanır. Rüya, insanın uyku esnasında gördüğü olaylardan müteşekkildir. Padişah, gerçekle hayal arasında hayali olanı tercih eder. Kızlarını evlendirirken bilincin kapalı olduğu bir ortamda görüleni esas alan padişahın davranışları akıldan uzaktır.

Yemen Padişahının Oğlu masalında, Yemen padişahının oğlu, başka memlekete seyahat eder. Geldiği memleketin padişahın izin alarak kendisine bir saray yaptırır. Ülke padişahının sarayı ile yeni yapılan saray karşı karşıyadır. Yemen padişahının oğlu, karşı sarayın penceresindeki kıza âşık olur. Bu kadın, padişahın karısıdır. Oğlan, kendi sarayından karşı saraya bir tünel açtırır. Yemen padişahının oğlu, diğer padişahın karısıyla tünel aracılığı ile sürekli buluşur. Yemen padişahının oğlu, karşıda oturan padişahı yemeğe davet eder. Yemekleri ve hizmeti de o padişahın

karısına yaptırır. Padişah: *“Allah Allah bu kadın bizim kadına ne çok benziyor.”* der ve kendi sarayına gidip karısına bakmak ister. Padişah kalkınca, kadın durumu anlar. Kocasından önce tünelden gidip odasına geçer. Başka bir zaman ava gittiklerinde padişah, oğlanın parmağında kendi karısının yüzüğünü görür. Saraya gidip yüzüğe bakmak ister. Oğlan, padişahın önce gidip yüzüğü kadına verir. Yemen padişahının oğlu, Yemen’e dönmeye karar verir. Padişah, oğlanı yolcu etmeye geldiğinde karısını da oğlanın yanında görür. *“Allah Allah, yine aynı kadın!”* deyip ikisini yolcu eder (Sakaoğlu, 2002: 479-481). İnsan, gördüğünü aklın süzgecinden geçirmediği sürece yanılmaya mahkûmdur. Beyninin algısal işlevini kapatan padişah, görmesine rağmen olan biteni idrak edemez. Dış mekânda karısıyla üç kez karşılaşmasına rağmen karısını tanıyamaz. Aptal durumuna düşer.

Mor Menekşe masalında, padişah, evlerde geceleyin ışık yanmaması için emir verir. Üç kız kardeş emre uymayıp ışıklarını yakar. Gece etrafı teftişe çıkan padişah, ışık yanan eve yaklaşır ve içeride konuşan kızları dinler. En büyük kız, şerbetçiyle evlenip bol bol şerbet içme; ortanca kız, ekmekçiyle evlenip bol bol ekmek yeme hayalinden bahseder. En küçük kız da *“Beni bir padişah alsın, elime su döktürür, sonra bu suları gene ona içirirdim.”* der. Kızın söylediklerini duyan padişah hiddetlenir. Büyük ve ortanca kız, istedikleri meslek erbabıyla evlendirir. Küçük kız da başının kesilmesi için cellatlara verir (Tezel, 2018: 336-337). Eyleme geçirilmediği sürece söylemler suç teşkil etmez. *“İşlenemez suç probleminin, hareketteki elverişsizlik veya mevzuun yokluğu yüzünden kanundaki tipe uygun bir fiilin meydana gelmesinin imkânsız oluşu sebebiyle”* kızın söylediklerinin padişaha zararı yoktur (Alacakaptan, 1975: 32). Padişah, yasağı delen üç kızdan ikisini mükâfatlandırır ama en küçüklerini söyledikleri hoşuna gitmediği için cezalandırır. Padişah aklını kullansaydı yasağı deldikleri için üç kızı gereken cezayı verirdi. Ama dünyaya akıl ekranından bakmayan padişah, duygularına göre karar verir. Aptal bir insan düşünmeden karar verdiği için tepkisi şiddetli olur. Padişahın da düşünmeden verdiği karar, yanlıştır ve şiddet içeriklidir.

Tuz masalında, bir padişah ve üç oğlu vardır. *“Padişah, akli oldukça kıt bir adammış.”* Kendine yakışmayan hareketler yaparak, kendisini millete rezil eder. Vaktini eğlencelerle geçiren bu padişah devlet meseleleriyle uğraşmaz. Bir gün padişah, üç oğlunu da çağırır. Çocuklarına kendisini ne kadar sevdiklerini sorar. En büyük oğlu, babasını altın, pırlanta, elmas kadar sevdiğini söyler. Ortanca oğlu, bal kadar, börek kadar sevdiğini söyler. Bu cevaplar padişahın çok hoşuna gider. Aynı soruyu en küçük oğluna da sorar. Küçük oğlu, babasını tuz kadar sevdiğini söyleyince padişah bu cevaba sinirlenir. Padişah, tuzu kıymetsiz bir şey olarak algıladığından çocuğunu öldürmeleri için cellatlara verir (Tezel, 2018: 393-394). Tuz, tatlılığın tadını ve aromasını artıran bir besindir. Kurabiye, kek gibi tatlı yiyeceklere dahi konulur. Ayrıca tuz, konulduğu yemeklerdeki suyu baskıladığı için diğer tatlar yoğunlaşır. Bunu idrak edemyen padişahın tuzu değersiz görüp oğlunu öldürtmek istemesi, aklını kullanmaktan yoksun olan biri için normaldir.

Kırk Arap masalında, padişah ve veziri gezintiye çıkar. Yol üstünde bir kale görürler. Kalenin kapısı açık olduğundan içeriye girerek kaleyi incelerler. Kalenin güzel bahçeleri, süslemeleri, altından sandalyeleri olmasına rağmen ortalıkta kimseyi görmezler. Padişah, kalenin kime ait olduğunu öğrenmeleri için kızlarını sırasıyla göndermeye karar verir. İlk gün büyük kızını kaleye gönderir. Kız kalede beklerken karşısında iri yapılı, deve benzeyen, elinde kesilmiş bir kuzu olan birini görür. Sabah olunca durumu padişaha anlatır. Padişah, ortanca kızını kaleye gönderir. Kız, gürültü eşliğinde karşısına çıkan devden çok korkar. Sabahı zor eden kız saraya döner. Padişah, en küçük kızını kaleye gönderir (Tezel, 2018: 216-218). Aptal insanlar karşılaştığı olaylar karşısında ne yapacaklarını bilmez ve yanlış kararlar alırlar. Padişah, bilmediği bir yere herhangi

bir çatışmada mücadele edebilecek, eli silahlı birini göndermek yerine kızlarını göndermesi akıllıca bir hareket değildir.

Aptal yöneticiler, kendilerine verilen görevi yapabilecek vasfa sahip değildir. Aklını kullanamayan yöneticilerin karşılaştığı sorunlarda ortaya koydukları çözüm planları tek taraflı olup çevresindekilere fayda sağlayamayan niteliktedir. Masal anlatılarında ülkenin yöneticisi olan padişahın aptal olması, halk için sorun demektir. Padişahın akılla bağdaşmayan kararları diğer kahramanların hayatlarının tehlikeye girmesine neden olur. Yöneticisinin aptal olduğu anlatılar yoluyla yöneticide bulunması gereken özellikler dinleyiciye aktarılır.

4.6.2. Erkek Kahramanlarda Aptallık Nedenleri

4.6.2.1. Korkak Aptallar

Korku duygusu kişinin yaşamını ve deneyimini etkileyen bir duygudur. “Korku ya da korkmak, insan varlığının en doğal psikolojik ve fizyolojik durumlarını dışa vuran, temel bir duygusal karakteristiğini ifade etmektedir. Dahası, insan varlığının yaşadığı belirsiz, tedirginlik ve kaygı verici bu duygusal deneyimi, aslında onun ayrılmaz bir parçası olduğu yaşam düzleminde, negatif bir etkiye sahip olarak görünür.” (Başaran, 2016: 171). Korku duygusu, kişinin bilişsel ve duygusal yapısına da tesir eder. Kişi, korkunun kendisine verdiği kaygıyla mantıklı davranma yetisini yitirir. Kişinin aklının korku duygusuyla bastırılması zamanla kişinin hayatında probleme sebebiyet verir.

Hanımından Korkan Osman Ağa masalında, eşinden çok korkan bir Osman Ağa vardır. Osman Ağa, pekmez yemeye çalışırken üstünü başını ve evi batırır. Eşinin korkusundan evden kaçarak bir ağacın altında oturur. Oturduğu yerde kırk tane sineği öldürür. Osman Ağa kendi kendine: “*Gırk dene sineği öldüren evde bir kel avradı öldüremez mi be! Varayın gedeyin, bir bıçak yapdırayın. Bir vurmada gırk aslan, aslını sorarsan Deli Osman deyî bıçağın üsdüine yazdırayın geliyin, avrat dın edecek olursa bi goyayım avradın canını çıkarayım.*” der (Alptekin, 2002: 238). Aptallar, yüzleşmekten korkar. “Cahil ve aptal her türlü eleştiriden korkar, zira bellediği yolun dışında bir yolun varlığını bilmez, olabileceğini düşünemez ve kendisine gösterilse bile değerlendiremez.” (Şengör, 2018: 16). Osman Ağa, eşinin korkusundan kaçır. Sinek öldürmekle eşini öldürmeyi aynı kefeyle koyar. Akıl tutulması yaşayan Ağa, eşini öldürmek dışında başka bir seçeneği düşünemez. Ağa aklını kullanabilse farklı çözüm yollarını deneyerek içinde bulunduğu sorundan kurtulacaktır. Ama ağanın aptallığı, aklını kullanmasına engeldir.

Fatma Nine masalında, yoksul bir kadın olan Fatma Nine geçimini, ineği sayesinde sağlar. Bir zaman sonra yaşlı kadının ineği ölür. Yaşlı kadın, tüm birikmişi olan bir altın ile pazardan bir inek alır. İneğin ipinden tutan Fatma Nine, evin yolunu tutar. İnek, önlerine çıkan hendekten bir türlü atlamaz. Yaşlı kadın, ineği ısırması için köpekten yardım ister. Köpek yardım etmeyince köpeği dövmek için ağaçtan dal koparmak ister. Ağaç dalından vermeyince bakkaldan ağacı yakmak için kibrit ister. Bakkal, kibrit vermeyince bakkalı soyması için hırsızdan yardım ister. Hırsız yardım etmeyince Kadı’dan yardım ister. Kadı’dan yardım alamayınca ellerini kaldırır: “*Ey Azrail, neredesin! Şu Kadı’nın canını al!*” diye bağırmağa başlar. Tesadüfen o esnada şimşek çakar. Kadı korkusundan sedirin altına saklanır. Fatma Nine’nin istediğini yerine getirir (Tezel, 2018: 331-335). Akıl; düşünme, anlama, nedensellik kurma özelliğine sahiptir. Korku; anlayamama, ilişki kuramama durumunu yani akli ortadan kaldırabilir. Aptallığın en büyük tetikleyici unsuru olan

duygusal dalgalanma, etkisini Kadı üzerinde gösterir. Kadı, şimşekten korktuğu için düşünme yetisini kaybeder.

Korkak Ahmet masalında, bir kadının bir oğlu vardır. Kadın, yumurta satarak geçimini sağlar. Bir tilki, bu kadının tavuklarına dadanır. Kadının oğlu olan Korkak Ahmet, tilkiyi gördüğü halde ne taş atar ne de tilkiye yaklaşmaz. Korkusundan, “*Birooooooh*” bile diyemez. Korkak Ahmet, korkusundan dışarı bile çıkmaz, tuvaletini dahi içeriye yapar. Annesi yarım kilo şeker alır. Bu şekerleri kapının önüne döker. Oğlundan yardım ister. Korkak Ahmet, bir ayağını kapını dışına koyar sonra tekrar içeriye kaçır. Bir müddet sonra şekerlerin cazibesine dayanamayıp dışarı çıktığında annesi kapıyı örter ve onu dışarıda bırakır (Şimşek, 2001: 145-146). Yapılan eylemlerin arkasında akıl vardır. Eylemler olması gerektiği gibi nihayete erdirilemiyorsa akıl kullanılamıyor demektir. Korkak Ahmet ortada kendisine zarar verecek bir durum olmadığı halde annesi tarafından kendisinden istenilen eylemi yerine getirememektedir.

Korku duyusuna bulaşmış birine bir şeyleri anlatmak zordur. Soren Kierkegaard: “Aptallığa giden iki yol vardır. Birincisi doğru olmayana inanmak diğeri doğru olana inanmayı reddetmek.” der. Kişi korktuğu zaman kendisine korkulacak bir şey olmadığını anlatmaya çalışan insanlara inanmaz. Masal anlatılarında yoğun korku duygusuna sahip kahramanların hem akıllarını kullanamadıkları hem de kendisine akıl verenlerin sözlerine kulak asmadıkları görülür. Korkunun hâkimiyeti altına giren kahramanların aptallaştığı, sağlıklı kararlar alamadığı anlatılarda gözler önüne serilir.

4.6.2.2. Kelimenin Tam Anlamıyla İtaat Eden

Akıl, tüm insanlarda eşit derece bulunan bir nimettir. Aklın, artırılması, azaltılması kişiye bağlıdır. Bazı insanlar kendi akıllarını kullanmak yerine başkalarının akıyla hareket etmeyi tercih eder. Masal anlatılarında karı koca ilişkilerinde kadının daha baskın olduğu görülür. Koca, kendi aklını kiraya vermiş gibi davranır. Koca, kelimenin tam manasıyla karısına itaat eder. Nedenini sormadan ve sonucunu düşünmeden eylemlerde bulunur. Yine anlatılarda aklını kullanmaktan yoksun kişilerin, akıl satın aldıkları sıkça işlenen bir konudur.

Nartanesi masalında, bir adamla bir kızı yaşar. Adamın kadın komşusu, adamın kızını ikna ederek adamın kendisiyle evlenmesini sağlar. Evlendikten sonra kadın, adama: “*Ya gızından geç ya da benden.*” der. Kadın, kocasına kızı evden kovması için baskı kurar, kocasına: “*Bu gızı al oduna get, onu odun dağında bırak gel.*” der. Adam beraber odun yapma bahanesiyle kızı dağa götürür. Kızını dağda bırakarak eve gelir (Alptekin, 2002:284). Masal kahramanı adamın yaptıkları, Cipolla’nın: “Aptal insan, var olan en tehlikeli insan türüdür. Kusursuz bir haydudun eylemi bile toplumu fakirleştirmez, çünkü biri soyulurken biri de zenginleşmiştir. Ancak aptallar kendilerine çıkar sağlamadan başkalarına zarar verirler.” sözüyle bağdaşmaktadır. Baba, karısının yönlendirmesiyle kendisine ve kızına fayda getirmeyen bir eyleme kalkışır.

Saf Adam masalında, köyün birinde, “*Saf mı saf, kıt akıllı bir adam varmış. Kendi kafasıyla hiçbir şey düşünmez, hiçbir şey halletmezmiş.*” Bu adam, karısına danışmadan bir şey yapmayı akıl etmez. Bu adam oduna gidince bir sandık görür ama karısı sandıkla ilgili bir şey söylemediği için sandığı almaz. Eve döndüğünde karısı, benzeri bir şey bulduğunda kağına atıp getirmesini söyler. Ertesi gün oduna giden adam çuvaldız bulur. Karısının söyledikleri aklına gelince çuvaldızı odunların üstüne atar. Eve geldiğinde odunların arasından çuvaldızı bulamaz. Karısı, çuvaldızı odunların içine attığını duyunca “*Hay akılsız adam! Ben o sözü sadece sandık için söylemiştim. Böyle şeyler şapkanın tereğine sokulur.*” der. Oduna giden adam bir tavşan yakalar. Tavşanı tereğe

sokmaya çalışırken öldürür. Eve geldiğinde karısı: “*Böyle şeyler tereğe sokulur mu? Adam kucağına alır; seve seve getirir.*” der. Bir zaman sonra oduna giden adam, ağacın kovuğunda bir petek bal görür. Peteği söküp kucağına alan adam, balı seve seve eve gider. Eve gidinceye kadar da bal kucağından akar (Kaya, Yılmaz, 2021: 338-341). Akıllı olmak, doğru zamanda doğru hamleyi yapabilme bilincinden olmaktır. Aptal olmak ise, basiretsizliği beraberinde getirir. Doğru yolu göremeyen adam, içinde bulunduğu gerçeklere göre değil karısından aldığı akla göre hareket eder. Akıllı insanlar hayatlarına kendileri yön verir, yapacaklarını kendi planlar. Aptal insanlar ise başkasının yönlendirmesiyle hareket eder. Yönlendirme yapılmadığı zaman yanlış eylemlerde bulunur veya yanlış yönlendirmeye yanlış eylemlerde bulunur.

Şansını Açtıran Adam masalında, adamın biri şehre iner. “*Akıl satıyorum!*” diye bağırarak bir adamdan iki altın karşılığında akıl satın alır. Adam, aldığı bu akılla bir kuyuya inip Arap kızı kurtarır ve 400 altının sahibi olur. Adamın arkadaşı altınları nereden aldığını sorduğunda adam da şansını açtığını söyler. Arkadaşı da şansını açtırmak için yola düşer. Yolda karşılaştığı kurt, kayısı bahçesi sahibi, bir delikanlı ve bir balık da kendi şanslarının açılması için adamdan istekte bulunur. Adam, şans açtırıcı bulur. Şans açan adam, yanına gelen adama şansının açıldığını söyler. Diğerlerinin de şansının nasıl açılacağını söyler. Adam, kayısı bahçesi sahibinin ağaçların dibindeki altınları çıkarmasını söyler. Bahçe sahibi, çıkardığı altınları adama vermek ister ama adam kabul etmez. Erkek kılığındaki kadının, şansının açılması için evlenmesi gerektiğini söyler. Kadın, adama evlilik teklif eder ama adam kabul etmez. Balığın dişinin dibinde inci vardır. Balık şansının açılması için o inciye adama verir ama adam istemez. Adam en son kurdun yanına gider. Başından geçenleri anlatır. Kurda da şansının açılması için bir salak adam yemesi gerekmektedir. Bunu öğrenen kurt: “*Ben senden daha salak adamı nereden bulacağım?*” deyip adamı yer (Sakaoğlu, 2002: 340-342). Akıllı insan, karşılaştığı her durum karşısında eldeki verilere göre analiz yapar ve buna göre karar alır. Adam, “şansın açıldı” ifadesine takılı kalır. Karşılaştığı her olayın kendisi için bir şans olduğunu idrak edemez. Adam, karşılaştığı olayların kendi şansıyla ilgili olduğunu anlamaz. Sürekli birilerinin yönlendirmesine alıştığı için karşısına çıkan şansları değerlendiremez. Bağımsızlığın sembolü olan kurt aklını kullanmayı bilir. Adamın anlattıklarını akıl mekanizmasından geçirir ve adamın kendi derdinin dermanı olduğu sonucuna varır. Aptal adam, akıllı kurda yem olur.

İbiş ile Memiş masalında, yaşlı bir adamın İbiş ile Memiş adında iki oğlu vardır. Adam ölünce annelerine iki kardeş bakmaya karar verir. Memiş, davar gütmeye işini, İbiş ise tarla ekip biçme işini alır. Memiş, davarları alıp dağa otarmaya gider. Dağda bir çobanla arkadaş olur. Çoban, Memiş’e: “*Ne akılsız insanlarız biz... Gel şu hayvanları başka bir köye satıp buralardan gidelim...*” der. Memiş, annesini ve kardeşini düşünmeyip koyunlardan gelecek olan paraları yemeği kabul eder. Çoban ile Memiş ortadan kaybolur. Başka şehre giden iki arkadaş içki, kumar derken parasız kalırlar. Yüzleri tutmadığı için köylerine de dönemezler (Tezel, 2018: 379-380). Aklını kullanamayan insanlar uzaktan kumandalı mekanizma gibidir. Birilerinin kumandasıyla hareket ederler. Düşünme yetisi olmayan Memiş, çobanın aklına itaat eder. Yaptığı eylemin muhasebesini yapamaz. Çobanın aklına uyma neticesinde malını, köyünü, ailesini kaybeder.

Hırızva Güzeli masalında, fakir bir kadının oğlu avda bir geyik vurur. Geyiğin postunu evine asar. Baş vezir, bu postu oğlandan ister. Oğlan vermeyince padişaha: “*Padişahım, filan garının oğlu bir geyik vuruk, postunu da yüzük, gendi evine asık. O, kendinin paslı evine yakışmaz, senin eve yakışır.*” deyince padişah, oğlandan postu ister. Oğlan da postu padişaha verir. Oğlanı çekemeyen vezir, padişaha fil postundan döşenmiş, fildişinden yapılmış bir konak yaptırtmasını

söyler. Bu iş için oğlanı görevlendirmesini ister. Padişah bu görevi oğlana verir. Oğlan kırk küp katran ile kırk baltacı alarak padişahın isteğini yerine getirir. Amacına ulaşamayan vezir, padişaha yeni konağa eski karısının yakışmadığını başka memleketteki Hırızva Güzeli ile evlenmesini söyler. Bu görevi de oğlana verirler. Oğlan, Hırızva Güzelini bulur. Hırızva güzeli ile oğlan birbirlerine âşık olurlar. Kızı, padişaha teslim ederler. Kız, padişahın banyo yapmasını ister. Kız, kaynar suyu padişahın üzerine döker ve padişahı öldürür. Kız ile oğlan evlenir (Şimşek, 2001: 204-208). İnsan, kendi aklını kullanamazsa başkasının kuklası olur. Başkasının düşüncesine itaat edenler, yaptıkları yanlışların acısını çekeceklerini hesaba katmaz. Vezirin kuklası olan padişah, aklını kullanmamanın cezasını canıyla öder.

İnsanların karşılaştıkları sorunlarla başa çıkabilmeleri için düşünüp karar vermeleri gerekir. Düşünen ve düşüncelerini bir plan dâhilinde uygulayan insanların, başkalarının yönlendirmesine ihtiyaçları yoktur. Eğer kişi düşünme eylemini yerine getiremiyorsa başkasının verdiği akla itaat edecektir. Masal anlatılarında başkasının aklıyla hareket eden, kendi aklını kullanamayan insanların bir süre sonra kendilerine verilen akıl yardımının kesilmesiyle sorun yaşayacakları mesajı verilir.

4.6.2.3. Söz Dinlemeyen

Kişinin hayattaki iyi ya da kötü, her türlü yaşadığı tecrübesini artırır. Her işte tecrübe, bilgi, akıl kişiye rehberlik eder. Hayatta her şeyi tecrübe ederek öğrenemeyen kişi, zaman kaybı ve iş kaybı olmaması adına, tecrübeli kişilerden faydalanır. Kimi insan, kendilerine fayda sağlayacak bilgiyi, tecrübeyi reddeder. Masallarda başına buyruk, kendisine söyleneni yapmayan kahramanlar, bazı bilgileri, işleri yaşayarak, kötü bir şekilde tecrübe ederler.

Mercimek Çocuk masalında, çocukları olmayan bir kadın, hocadan muska yapmasını ister. Muska sayesinde kadının mercimek büyüklüğünde çocuğu olur. Kadın, kocasına ekmek götürme işini çocuğa verir. Annesi, çocuğa: “Çocuğum iki yanna heç bakma.” diye tembih eder. Çocuk, babasına ekmek götürürken iki yanda ne var diye merak eder. İki yanına da bakan çocuk, kıpkırmızı elma ağaçlarını görür. Ağaca çıkan çocuk elma yerken cadı karısı gelir. Çocuktan kendisine de elma vermesini ister. Çocuk elmayı uzattığı an cadı karısı, çocuğu yakalar (Alptekin, 2002: 382). “Dinlemekten akıl, söylemekten pişmanlık doğar.” İtalyan atasözünde, aklın ortaya çıkışının dinlemeye bağlı olduğu vurgulanır. Mercimek çocuk, annesini dinlemeyerek bir aptallık eder ve kendisini bir tehlikenin içinde bulur.

Hırızmalı Güzel masalında, padişah güzel bir kıza âşık olur. Hırızmalı Güzel adındaki bu kızın yedi devi vardır. Padişah, bu güzel kıızı elde etmek için seferberlik ilan etse de kıızı elde edemez. Padişah, başka bir kızla evlenir. Bu kızdan bir oğlu olur. Sarayda kırk oda vardır. Padişah, otuz dokuz odanın anahtarını oğluna verir ama bir odanın anahtarını vermez. Annesine: “*Bütün odaların kilidi verilip de bu odanın kilidi neden verilmiyor?*” deyince annesi, babası görmeden anahtarı verir. Bu odada padişahın âşık olduğu Hırızmalı Güzel’in resmi vardır. Oğlan da bu resmi görünce babasının âşık olduğu kıza tutulur. Padişah, oğlunu öldürülmesi için cellâtlara verir (Alptekin, 2002: 384-385). Aptallar, yaptıkları nedeniyle canlarını tehlikeye atarlar. Kendilerine söylenenlerin dışına çıkmak bir aptallık meziyetidir. Padişahın oğlu, babasının kurallarını bozarak canını tehlikeye atar.

Ahmet ile Mehmet masalında, bir adamın iki oğlu vardır. Adam, Ahmet’i evlendirir. Gönülü olmadığı için Mehmet’i evlendiremez. Mehmet, gezerken bir resim görür. Babasına, resimde gördüğü kızla evlenmek istediğini söyler. Babası, resimdeki kızın, peri padişahın kıızı olduğunu, onu almaya güçlerinin yetmeyeceğini söyler. Mehmet de: “*Öyleyse evlenmem baba! O kızın yerini*

bana bul! Eee, nasıl edeceksen et.”der (Kaya, Yılmaz, 2021: 31). Akıllı insan başkasının aklından faydalanır. Aptal insan aklını kullanmadığı gibi başkasının verdiği akla da riayet etmez. Kahraman, ulaşılması zor istekte bulunur. Babasının uyarılarına kulak asmaz. Söz dinlemeyen insanların diğer insanlarla iletişimi kopuk olur. Aklını kullanamayan kahramanın babası ile olan iletişimi de kopuktur. Kahraman, babasının söylediklerini önemsemeden kendi isteğini dikte etmeye çalışır.

Bozuk Hamam masalında, Mirza Mehmet adında bir genç vardır. Bu genç, padişahın iş istemeye gider. Padişah, Mirza Mehmet’e kendi yanında iş verir. Mirza Mehmet, pencerenin kenarında otururken bir adam görür. Bu adam: “*Bu tepsiyi bozuk hamama götüreceksin kimse var mı?*” diye bağırır. Mirza Mehmet, padişaha “*Bu adam ne diyor?*” diye sorar. Padişah, o hamama girenin çıkmadığını, bağırın adamın sözüne kulak asmaması gerektiğini söyler. Aradan bir gün geçince aynı adam yine bağırır. Mirza Mehmet, padişahın bozuk hamama gitmek için izin ister. Padişah, bu iş tehlikeli olduğu için izin vermez. Üçüncü gün aynı adam tekrar gelir ve aynı duyuruyu yapar. Mirza Mehmet, padişahın tekrar izin ister. Padişah izin vermeyince Mirza Mehmet, gidip adamı yakalar. Tepsiyi hamama götüreceğini söyler. Hamamda, geleni öldüren peri kızı vardır. Mirza Mehmet, bu hamama girer (Kaya, Yılmaz, 2021: 108-110). İnsanların, tecrübeli insanların nasihatlerine kulak asmayıp kendisini tehlikeye atması hezeyandır, aptallıktır. Padişah, durumun vahametini bildiği için Mirza Mehmet’e hamama gitmemesi konusunda akıl verir. Mirza Mehmet, sunulan işteki tehlikenin derecesini bilmeden padişah tarafından kendisine verilen aklı reddeder. Mirza Mehmet’in davranışlarını aklı değil duyguları yönlendirir.

Topal Oğlan masalında, babaları ölen üç oğlan başka memlekete çalışmaya gitmek ister. Anneleri, büyük oğlanın karnını akşamdan doyurur, azığını hazırlar. Oğlunu, her şeyin sırrını bilen bir ayakkabıcıya gönderir. Ayakkabıcı, bir iğneyi ağaca saplar. Oğlana: “*Eğer oradan çıkartabilirsen iş bulursun, ama çıkartamazsan hiçbir yere gitme.*” diye tembihte bulunur. Oğlan, ne kadar denese de iğneyi çıkaramaz. Ayakkabıcı, “*Gitme!*” demesine rağmen oğlan dinlemez. Yoluna devam eden oğlan, bir mağara görür. Mağaraya giren oğlanı dev yakalar ve zincirler. Ortanca oğlan, çalışmak için yola çıkar. Ayakkabıcının sapladığı iğneyi çıkaramaz. Oğlan, ayakkabıcının nasihatini dinlemeyerek yola koyulur. Devin yaşadığı mağaraya giden ortanca oğlan, dev tarafından yakalanıp zincirlenir (Kaya, Yılmaz, 2021: 411-413). Bir işi, ehlinin yapması gerekir. Büyük oğlan ve ortanca oğlan, işe uygun olmadıkları tespit edilmesine rağmen verilen nasihatleri kulak ardı edip işi yapmaya kalkışır. Söz dinlemeyen iki kardeş muhasebesini yapmadan giriştikleri işte başarısız olur.

Yusufoğlu masalında, biri kız diğeri erkek iki tane huysuz çocuk vardır. Ebeveynleri, bunları dağ başına bırakıp kaçmaya karar verirler. Babası, iki çocuğu çuvalın içine koyarak ağaca asar. Yusuf, çuvalı delip dışarıya bakınca babasının olmadığını görür. İki kardeş, evin yolunu bulmaya çalışırken sarı suya denk gelirler. Ablası, Yusuf’a: “*O su öküz sidiği, onu içersen öküz olursun.*”der. İki kardeş yollarına devam ederler. Yusuf, oyuncağını unuttuğunu söyleyip geri döner. Sarı sudan içince öküz olur (Alptekin, 2002: 465). Aklın ışığıyla hareket etmeyenlerin yolunu bulması kolay değildir. Kendisine olacaklar konusunda akıl verilmesine rağmen Yusuf, suyun zarar vereceğini bile bile ablasının sözünü dinlememe aptallığında bulunur. Bu aptallık Yusuf’un bir hayvana dönüşmesine neden olur. İnsanı hayvandan ayıran en önemli şey akıldır. Aklını kullanamayan insanın, hayvandan farkı olmayacağı anlatının temel öğretisidir.

Tembel masalında, köyün birinden çok tembel bir adam vardır. Köylüler adamın tembelliğini padişaha anlatır. Padişah, bir cebine altın bir cebine de taş doldurur. Tembel adamı çağırır ve attığı her şeyi almasını ister. Yolda yürürken padişah yere taş atar. Tembel adam, düşenin taş olduğunu

görür. Padişah yine taş atar. Tembel adam, padişahın kendisiyle dalga geçtiğini düşünür. Padişah, altınları atmaya başlar. Tembel adam, atılanların taş olduğunu düşünür ve atılanlara bakmaz. Padişah, tembel adam hazine odasına götürüp eline bir kürek verir. Küreğin üstündeki tüm altınlar adamın olacaktır. Tembel adam, gözü altında olduğundan küreği ters tutar. Sadece bir tanecik altın, kürekte kalır. Padişah, son bir şans daha verir. Tembel adam, elindeki taşı çarşıda atacak, taşın düştüğü yere kadar olan kısım tembel adamın olacaktır. Tembel adam, önündeki direği düşünmeden taşı fırlatır. Direğe değip geri gelen taş, tembel adamın başına çarpar. Adam, orada ölür (Önal, 2011: 456). Akılsız insanlar, kendi akıllarını başkalarının akıllarından üstün görürler. Padişah, adama ne yapması gerektiğinin bilgisini vermesine rağmen adam padişahın sözünü dinlemeyip kendi kafasına göre hareket etmeyi tercih eder. Tembel aynı zamanda akılsız adam, önüne çıkan fırsatları, mantıklı düşünemediği için değerlendiremez. Mantıksız eylemleri, adamın sonu olur.

İhtiyar Kuş masalında, bir adamın üç oğlu vardır. Hastalanan adam oğullarına köselerle konuşmalarını vasiyet eder. Adam ölünce çocukları ava çıkarlar. Dağ, taş gezen kardeşler bir köseye denk gelirler. Köse, bu kardeşlere beraber avlanmayı teklif eder. Büyük ve ortanca kardeş, babalarının vasiyetini hatırlayıp köseyle ava gitmezler. En küçük oğlan eşiyle birlikte köseye arkadaş olurlar. Köse, oğlana: “*Eşin yoruldu, ben onu bizim eve bırakıp geleyim.*” der. Oğlan da kabul eder. Köse, oğlanın eşini alıp gider. Saatler geçmesine rağmen köse dönmez (Tezel, 2018: 234-238). Oğlanın babası kösenin hainliği ve kötülüğü hakkında bilgi ve tecrübe sahibidir. Baba, çocuklarına akıl verir. Küçük oğlan babasının verdiği nasihate iki ağabeyinin riayet etmesine rağmen sırt çevirir. Babası tarafından kendisine iletilen fikri dinlemeyen oğlan, akılsızlığı nedeniyle eşinden olur.

Akıllı insan, özellikle ciddi konularda kendisine verilen akla, kritik bilgilere önem verir. Aptal insanın bilinci ise dış dünyaya kapalıdır. Her daim kendi bildiğini yapmaktan çekinmez. Masal anlatılarında her şeyin ölçüsü yine kahramanın kendisidir. Kahraman aklını kullandığı ya da gerektiğinde aldığı akıl ölçüsünde hayatına yön verir. Kendisinden tecrübeli, bilgili insanların sözüne riayet etmeyen kahramanlar genellikle kaybetmeye mahkûmdur.

4.6.2.4. Mantıklı Düşünemeyen

Düşünme, zihinsel bir süreçtir. “Düşünme, takdir etme ve muhakeme gücüdür. Düşünmek, eğri ile doğruyu ayırt etmektir. Tam ve sağlam olanı bulmaktır. Çünkü gerçeğin mükemmel şekli daima ölçüye, çelişmeler arasındaki dengenin sağlanmasına, ayrıntının anlaşılmasına bağlıdır.” (Başarer, Duman, 2019: 380). Düşünme, sistematik olursa fikir üretimi olur. Aksi halde bilinçsiz düşünme gerçekleşir.

Hoca masalında, işi olmayan bir hoca, hocalık yapmak için sual eder. Kendisine hocası olmayan bir köyü önerirler. Hoca, ölü başına iki meci diyeye köylülerle anlaşır. Bir zaman sonra köyde cenaze olur. Hoca, cenazeyi yıkayıp tabuta koyar. Köylüler itiraz eder. Mecidiyeyi hak etmesi için sabaha kadar ölünün başında dua etmesi gerekir. Köylüler hocaların sabaha kadar dua okuyup okumayacağını anlamak için aralarından birinin ölü taklidi yapmasına karar verirler. Hoca, her iki ölüye de bir süre dua eder. Ölülerden birinin uzun birinin kısa olduğunu fark edince kalkıp ölülerin boylarını ölçmeye başlar. Ölü taklidi yapan adamın üzerine çıkınca adam, hareketlenmeye başlar. Adamın göbeğine basınca adam doğrulur. Hoca: “*Bu hortladı, beni öldürür, diye adamı vura vura öldürmüş.*” Sabah olunca köylüler hocaların yanına gelirler. Hocaların ölü taklidi yapma da öldürdükünün görürler (Kaya, Yılmaz, 2021: 196-198). Toplum içerisinde herkes mantıklı

düşünceyle hareket etmeyebilir. Mantıklı düşünce yapısına sahip insanların oluşturduğu sisteme uymak da bazen yeterlidir. Masalda ne hocada ne de köylüde mantıklı düşünme yoktur. Köylülerin hocayı denetleme şekli de hocanın ölüye yaklaşımı da aklın mantığına uymaz. Hareket halinde olan bir beden ölü olduğunu düşünmek mantıksızdır. Hoca, hareket haline geçen kişinin ölmediğini düşünüp ona yardım etmek yerine vurmayı tercih eder. Hocanın eylemleri akıl dışıdır.

Yedi Oğlan masalında, bir karı koca ile yedi oğlu vardır. Kadın, sekizinci çocuğuna hamile kalır. Dokuz ay dolup kadının doğum zamanı gelir. Annelerinin doğum yapacağını anlayan oğlanlar ava giderken evlerinde kalan yaşlı kadına: “*Eğer doğan çocuk erkek olursa din kapısına tüfek as! Kız doğarsa kırmızı bez as.*” derler. Anneleri bir kız çocuk doğurur. Yaşlı kadın, oğlanlara şaka yapmak amacıyla din kapısına bir tüfek asar. Anneleri erkek çocuk doğurursa eve bir daha ayak basmama kararı alan oğlanlar, kapıda asılı tüfeği görünce ormana dönüp orada yaşamaya başlarlar (Kaya, Yılmaz, 2021: 445). Doğacak çocuğun kız ya da erkek olması ebeveynlerin isteğine bağlı değildir. Yumurtayı, x kromozomlu sperm döllerse kız, y kromozomlu sperm döllerse erkek bebek olur. Yedi oğlan, kendilerinin de erkek olduğunu unutup erkek bebek dünyaya getirdiklerini düşündükleri ailelerini terk ederler. Oğlanların mantıklı düşünmemeleri, aptalca davranışta bulunmalarıyla sonuçlanır.

Congalaz Karısı masalında, bir kadının yedi erkek çocuğu vardır. Kadın sekizinci çocuğa hamile kalır. Çocukları, annelerine: “*Anne gızın olmazsa gene oğlun olursa eve gelmeyiz.*” derler. Annelerinin doğumu yaklaşıncı erkek çocuklar ava gider. Giderken de doğan bebeğin erkek olması durumunda kapıya siyah, kız olması durumunda kırmızı bez bağlamasını isterler. Anneleri, kız doğurmasına rağmen çocuklarını sınamak için kapıya siyah bez bağlar. Bunu gören çocuklar eve gelmeyip cadı kadının kaldığı ormanda yaşamaya başlarlar (Alptekin, 2002: 443). Düşünmeden dile dökülen sözcükler kişiye ve çevresine zarar verir. Çocukların düşünmeden ortaya koydukları istekleri, aklın mantığına sığmaz.

Altın Dede masalında, her şeyin bol olduğu bir ülkede kötü niyetli bir kadın vardır. Bu kadın, fakir bir ülkede iyi kalpli, herkesin akıl danıştığı, ihtiyacı olana altın veren bir ihtiyar olduğunu öğrenir. Dört adamını bu ihtiyarın altınlarına el koymasına için gönderir. Altın Dede’yi bulan adamlar, para isterler. Altın Dede, saçının bir telini adamlardan birine verir. Saç teli altına dönüşür. Altın Dede, diğer adama kulağını koparıp verir. Kulak, altın bir külçeye dönüşür. Üçüncü adam, daha çok para isteyince Dede, ona kolunu kesip verir. Dördüncü adam, daha çok para isteyince Dede, ona kafasını koparıp verir. Dede’nin tüm uzuvları yerine gelir. Dört adam, Altın Dede’yi yakalayıp parçalarlar. Fakat parçalar altına dönüşmez. Korkan adamlar kaçmaya başlar. “*Akılsız haydutlar ihtiyarın yüreğini çıkarmayı düşünemediklerinden ihtiyar tekrar dirilmiş.*” (Yardımcı, 2012: 99-100). İnsanın doğru ile yanlış birbirinden ayırmak için mantıklı düşünmesi gerekir. Mantıklı düşünmenin temelinde ise akıl yürütme vardır. Mantıklı düşünen insanlar var olan bilgisi ile yeni edindiği bilgilerden hareketle çıkarımda bulunur. Gözünü altın bürüyen kadın ve dört adamında eksik olan şey mantıklı düşünmedir. Kadın ve adamları, kendisinden yardım isteyenleri geri çevirmeyen Altın Dede’den farklı şekillerde yararlanabilirlerdi.

Aptallar masalında, bir baba ve üç kızı vardır. Üç kızının aptallıklarına sinirlenen baba, evden ayrılır. Adam, yol üstünde çamaşır seran bir kadın görür. Kadın, adama nereden geldiğini sorunca canı sıkın olan adam, “*Cehennemden geliyorum.*” der. Kadın da ölmüş kocasına vermesi için adama altın ve para verir. Altınları ve paraları alan adam, takip edilme ihtimaline karşın kılık değiştirir. Gelinin altınlarını verdiğini öğrenen kayınbaba, adamın peşine düşer. Kayınbaba, yolda adamı yakalayıp ona bohça ile giden adam görüp görmediğini sorar. Adam da: “*At dört ayağını*

atana kadar adam iki ayakla neralere varır?” deyince kayınbaba, kovaladığı adama daha tez kavuşmak için atını adama bırakır (Yardımcı, 2012: 259-260). İşin sonucunu başından hesap etmeyen kayınbaba, yanlış tercih yapar.

Namert ile Cömert masalında, iki arkadaş olan Namert ve Cömert, başka memlekete gitmek için yola koyulur. Acıktıkları zaman önce Cömert’in ağızını yerler. Bir müddet sonra tekrar acıktıklarında Namert, kendi yemeğini Cömert ile paylaşmaz. Bu duruma kızan Cömert, arkadaşından ayrılıp bir mağaraya girer. Mağaradaki yemeklerden biraz yer. Sesler gelince bir yere gizlenir. Ayı, tilki ve kurt mağaraya girer. Aralarında konuşan hayvanlar, bir kutu altının yerinden, padişahın kızının nasıl iyileşeceğinden bahseder. Sabah olunca Cömert, padişahın kızını iyileştirip tilkinin bahsettiği altınları da bulunca zengin olur. Cömert, nasıl zengin olduğunu Namert’e anlatır. Namert, Cömert’in bahsettiği mağaraya girip saklanır. Altınları alınan ve yemekleri yenen hayvanlar, mağarayı aradıklarını Namert’i bulurlar ve parçalarlar (Sakaoğlu, 2002: 284-284). Aptal insanlar, ortaya koydukları eylemlerin farklı sonuçlar ortaya çıkarma ihtimalini göz ardı eder. Namert, yırtıcı hayvanların olduğu ortama girmenin ölümcül sonuçla noktalanabileceğini hesaba katmaz.

Çoban Ali masalında, köyün fakir çobanı ölür. Köylüler, ölen çobanın oğlu Ali’yi, çobanlığa seçer. Ali, dağ, tepe; gece, gündüz demeden hayvanları dolaştırır. Bir gün ağacın altında düşüncelere dalan çoban, hayvan gütmekle para kazanılmayacağını düşünür. Hayvanları, orada bırakarak şehre gider. Ali, yol üstündeki bir mezarlıkta gecelemeğe karar verir. Gece olunca yanına fenerli bir adam gelir. Adam, çobanı evine davet eder. Güzel bir yatakta uyuyan çoban, ev sahibi ile birlikte kahvaltı yapar. Ev sahibi, çobandan mezarlıkta bulunan taşın altındaki kuyuya inmesini ister. Adamın kendisine yaptığı iyiliği düşünen çoban, kuyuya iner. Kuyudaki kemikleri çuvala koyar ve ipe bağlar. Çuvalı alan adam, kapağı kapatır ve çobanı kuyuda bırakır (Tezel, 2018: 398-400). Kendi akıyla hareket etmeyen ve başkasının ipiyle kuyuya inen, kuyuda kalmaya mahkûmdur.

Parlak Ahmet masalında, iki erkek kardeş vardır. Bu kardeşlerden büyük olanı evlenir, kardeşine de bakmaz. İsmi Parlak Ahmet olan küçük kardeş, bir fırıncının yanında çalışmaya başlar. Fırına odun getirmeye giden Parlak Ahmet, kırk adamın bir mağaradan çıktığını ve mağaranın kapısının anahtarını nereye sakladıklarını görür. Adamlar gidince Parlak Ahmet, mağaraya girer. Mağaradaki kırk sandığın altınla dolu olduğunu gören delikanlı, anlaşılmasın diye her sandıktan ikişer tane altın alıp mağaradan çıkar. Parlak Ahmet aldığı altınlarla, fırınının tamirini yaptırır, unlarını çoğaltır, kendisine şık elbiseler diktirir. Kardeşindeki bu değişimin sebebini öğrenmek isteyen ağabeyi, kardeşiyile birlikte oduna gider. Mağaradaki adamlar çıkınca iki kardeş mağaraya girer. Parlak Ahmet, adamlar fark etmesin diye sandıklardan azar azar altın alır, ağabeyine de azar azar aldırır. Parlak Ahmet’in ağabeyi, tek başına mağaraya gider. İkişer altınla yetinmeyen ağabey, bir çuvala altınları doldurur. Çuval çok ağır olunca kaldıramaz. Bu sırada içeriye giren adamlar, Parlak Ahmet’in ağabeyini öldürür (Şimşek, 2001: 185-186). Olaylar arasında mantık ilişkisi kurabilmek için, kişinin çevresinde olan biteni iyi bir şekilde anlaması ve anlamlandırması gerekir. Akıllı insanların hata yapma ihtimali düşüktür. Çevresinde olup bitenleri anlamlandıramayan ve mantıklı düşünemeyen masal kahramanı ani gelişen olaylar karşısında muhakeme yapamaz. Ağabey, hatası nedeniyle ölümüne sebebiyet verecek bir eylemde bulunur.

Akıllı insan, mantık yürütme konusunda iyidir. Mantığı kullandığı sürece neden-sonuç ilişkisini iyi kurar, doğru ve hızlı kararlar alır. Masal anlatılarında özellikle ani gelişen olaylar karşısında akıllı kahramanların hızlı bir şekilde mantık yürüttüğü, kendini akıllı sanan

kahramanların aslında aptal olduğu ve mantık yürütemediği için büyük problemlerle karşı karşıya kaldıkları görüldü.

4.6.2.5. Saflığın Doğasını Yaşayan

Saf insan, kolay aldatılan, gördüklerini farklı anlamlandıran insan tipidir. Saf insanlar, iyiyle kötüyü ayırt edemezler. Saf insanlar herkesi akıllı, dürüst olarak görür. Kimi insan iyi düşüncelerine kötü niyet karışmadığı için kimi insan da aptallığı nedeniyle saflık emaresi gösterir. Masal anlatılarında aptal karakterli kahramanların birçok olaya akıl erdiremediğı, kolayca aldatıldığı görüldü.

Tıkanmış Dede masalında, şehrin birinde iki kahveci vardır. Bir süre sonra kahvecinin birine müşteri tek tük gelir. Kahveci de müşteri çok az olunca dağları gezmeye çıkar. Mağaranın önünde aksakallı bir adamın oturduğunu görür. Bu yaşlı adam, insanların nasiplerinin belirlendiğı çeşmelerin bekçiliğini yapar. Günde üç, dört damla akan çeşme, kahvecinin nasip çeşmesidir. Kahveci, “Bir ağaç kırıp getirmiş, çeşmenin ağzını bu ağaç parçasıyla tıkamış. Bu damlalar da gelmesin artık.” der. Sonra kahvesine geri döner. Tek bir müşteri bile gelmez. Yanına gelen padişah, neden müşterisi olmadığını sorunca kahveci durumu anlatır. Padişah, adamı hazineye götürür. Eline kürek verilen adam küreğı ters tutunca sadece bir altın alır. Padişah, adamı şehrin en iyi yerine götürüp eline gülle verir. Kahveci, gülleyi nereye kadar sallarsa o yerler kahvecinin olacaktır. Kahveci, gülleyi sallar. Gülle, karşıya çarpıp geri gelir. Kahvecinin alnına çarpar. Kahveci orada ölür (Kaya, Yılmaz, 2021: 394-396). Kahveci, saf insan özelliğı sergiler. Akıllıca davranıp nasip çeşmesini açmak yerine, saflıkla çeşmeyi kapatmayı tercih eder. Kahveci, kendisine verilen şansları da akıllı çok ermediğinden kullanamaz. Kendisine fayda sağlayacak şartlar oluşsa da bunları zarara çevirir. Kahvecinin kendi eliyle kendine yaptığı, ölümüne sebebiyet verir.

Eşegini Arayan Köylü masalında, adamın biri tren istasyonunda eşegini kaybeder. İstasyonda binenlerin son durağı İstanbul olduğundan adam da İstanbul’a gider. Bu adam, biraz saftır. Nerede kalacağını bilemez. Vatandaşın birinden otelde kalabileceğini öğrenir. Otele giden adama bir oda verilir. Hayatında hiç ranza görmemiş olan adam, yatmak için ranzanın altına girer. Sevgili olan bir erkekle kadın, odayı boş sanıp ranzanın üstüne otururlar. Erkek, kadına: “*Valla sevgilim şu goca İstanbul hep senin gözlerinde görüyor.*” şeklinde iltifatta bulunur. Ranzanın altındaki adam da kadının gözleriyle tüm İstanbul’u görebildiğini sanır. Ranzanın altından kafasını çıkararak: “*Mümkünse ağabi bir de benim merkebi tanıyıverin.*” der (Alptekin, 2002: 469). İnsanın bilmediğı nesneler, olaylar ile karşılaştığında verdiği alışagelmemiş tepkiler saflık olarak nitelendirilir. Köylünün saflık hali, aptallığa evrilmiştir. Köylünün saflığı, tecrübesizliğı, eşeginin trene binip İstanbul’a gittiğini düşünmekle aptallığa dönüşür.

Ediyle Düdük masalında, Sivilce isminde bir kızın Düdük isminde babası ve Edik isminde annesi vardır. Kız, beyin biriyle gider. Anne ve baba, yerini tespit ettikleri kızlarının yanına gitmeye karar verirler. Gitmeden önce çobandan aldıkları burnu sümüklü koyunu kesip pişirirler. Dişlerinin arasına girecek olan et parçaları için çöp bulmaya çıkarlar. Yolda denk geldikleri atlılara evin anahtarının yerini söylerler. “*Gelmişle, bi bakmışla et yinmiş, yok. Nere gitmiş bu, nere gitmiş unun peşin düşmüşle.*” (Önal, 2011: 494). Aptal insanların rasyonel düşünemedikleri için hata yapma ihtimalleri çok yüksektir. Karı kocanın saflık dereceleri en üst safhadadır. Aptal çift, saf oldukları için yaptıkları her işi yüzüne gözüne bulaştırır. Aptallıkları neticesinde elindeki yemekten olup aç kalırlar.

Tamahkâr Köylü masalında, şehirden köyüne dönen bir köylü değirmende geceler. Köylü teknenin içinde uyumaya çalışırken içeriye ayı, kurt ve tilki girer. Bu hayvanlar, taşın altındaki altınlardan ve şehri susuzluktan kurtaracak su kaynağının yerinden ve padişahın hastalığının dermanından bahsederler. Adam, suyu çıkarıp büyük bir mükâfat alır. Altınları da taşın altından çıkarıp padişahın yanına gider. Padişah, kendisini iyileştiren adamla kızını evlendirmek ister. Adam, bu kadar zenginliğe rağmen, tekrar değirmene gidip gece gelecek olan hayvanlardan yeni şeyler öğrenmeği ister. Değirmene gelen hayvanlar, altınları çalındığı için değirmeni aramaya karar verirler. Hayvanlar, adamı bulup parçalar (Sakaoğlu, 2002: 286-287). Saf insanlar, elinde olan imkânları kullanamazlar. Akıl ile aptallık ikileminde aptallığı tercih eden saf köylü, hem elindeki imkânlardan olur hem canından.

Dıngıl Ali masalında, bir kadının bir oğlu vardır. Bu oğlan üç arkadaşıyla oduna gider. Dıngıl Ali, odun kesmez. Arkadaşları onun yerine de odun keser. Eve dönecekleri sırada Ali, bıçağının olmadığını fark eder. Ormanda devlerin yaşadığını söyleyen arkadaşları eve döner ama Dıngıl Ali ormanda kalıp bıçağını arar. Hava kararınca Dıngıl Ali, ışığını gördüğü eve gider. Bu evde insan yiyen devler yaşar. Devler oğlana yatak serer. Annesinin uyumadan önce kendisine su getirdiğini söyleyen oğlan, devleri suya gönderir. Devler suya gidince kendisi de kaçır. Bıçağını devlerin evinde unutan oğlan, geri döner. Devler, oğlanı sepete koyup asarlar. Devler uyuyunca sepetten çıkmayı başaran oğlan, ceviz sandığına girip ceviz kırmaya başlar. Gürültüye uyanan devler, oğlanı yine sepete koyup asarlar (Şimşek, 2001: 140-142). Francis Bacon: “Akıllı adam, bulduğundan daha fazla fırsat yaratan adamdır.” sözüyle akıllı insanların bir yönüne değinir. Saf insan ise akıllı insanların aksine eline geçen sayısız fırsatları kullanamaz. Dıngıl Ali, eline geçen fırsatları kullanmayıp tekrar tekrar devlere tutsak olur.

İnatçı Köylüler masalında, İnatlar Köyü’nden üç arkadaş yol kenarında çalışırken yoldan geçen biri bunlara selam verir. Üç arkadaş verilen selamın kime verildiği konusunda anlaşılmayınca kadiya giderler. Kadı, üç arkadaşın kör olanına körlüğünün nedenini sorar. Adam, “*Bir gün evde yatıyordum, gece yâmur yâmış. Ev de akıyordu. Amma neriye akdı? Gözüme akdı. Gözüme su damladıkça, ben de inat etdim; “Başga yerimi bulamadın mı da, oriye damliyon? dedim, yerimden kakmadım, gözüm de kör oldu.”* der (Şimşek, 2001: 279). “Abdal azmeder, aptal inat eder.” atasözü, aptalların inat damarının mahiyetini anlatması yönüyle önemlidir. İnatlaşma, her insanda belli ölçülerde görülebilecek bir davranıştır. Üst boyutta inatlaşma, patolojik hastalık olarak kabul edilir. Normal olmayan bu inatlaşma seviyesi, kişinin kendisine ve çevresine zarar vermesiyle sonlanabilir.

Aptal ve saf insanlar, genellikle karşılaştıkları olaylar ve durumlar hakkında eleştiri yapma yeteneğini sahip değildir. Eleştirmek, irdelemek olaylara farklı bakmayı sağlar. Masal anlatılarında aptal ve saf karakterli kahramanların her türlü şartlarda sorgulama yapmadığı görülür. Bu kahramanların kendi bakış açılarına göre olaylara ve durumlara yaklaşımı kendileri ve çevrelerindeki insanlar için tehlike arz eder. Anlatılar, kişileri olaylara farklı bakış açılarıyla bakmaları noktasında telkin eder.

4.6.2.6. Kadere Teslim Olan

Tanrı'nın uygun görmesi, Tanrı'nın isteği, yazgı, ezelî takdir, yazı, alın yazısı, hayat, mukadderat, takdirilâhî (TDK Sözlük) anlamlarına gelen kader, kişinin davranışlarını şekillendirmesinde önemli bir etkidir. “Kader, her şeyin oluşacağı zaman ve mekânını, hak veya

batıl oluş vasfını doğuracağı ödül ve cezayı belirlemektir.” (Aktepe, 2012: 71). Kader algısı, psikolojik bir süreçtir. Kişi, karşılaştığı olaylara sahip olduğu kader anlayışına göre tepki verir.

Kör Canavar masalında, ağanın biri koyunlarını gütmesi için çoban tutar. Her gün bir koyun eksilince koyunları gütmeye kendisi gider. Koyunlardan biri sürüden ayrılır. Ağa da bunu takip eder. Koyun dağın başında üç defa meleyip bir mağaranın içine girer. Koyunun ardından mağaraya giren Ağa, koyunun kör bir kurdun önüne yattığını görür. Bu olaydan sonra Ağa, çalışmayı bırakır. Evde akşama kadar boş boş yatmaya başlar. Karısı, odun getirmesini söyleyince Ağa: “*Yok ben odun felan getiremem, kör kurdun kısmetini veren Allah benim gısmetimi de versin, bilmez değil ya!*” deyip karısını sopayla döver ve evden kovar (Alptekin, 2002: 322). Kader inancını farklı anlayanlar da vardır. Bazı “İnsanların -yanlış kader anlayışına göre kişisel ve toplumsal hataları, sorumluluğu bir kenara atarak kadere yüklemelerinin kolaycılık olduğu” aşikardır. (Çoşar, 2010: 2). Bazı insanlar kader algısını yaşadıklarından bağımsız olduğunu düşünür. Yaşadıklarının da kader olduğuna hükmetmez. Toplumsal sorumluluğunu, dini inanca bağlayan insanların eylemlerinde mantık aranmaz. Ağa da mantıksız bir düşünceye kapılır. Yaşadıklarının mukadderat ile ilişkisini kuramaz. Allah’ın kendisine bakacağını düşünür.

Tüylüce masalında, bir padişahın hanımı, öldüğü zaman ayakkabıları kimin ayağına olursa padişahın onunla evlenmesini ister. Kadın ölünce padişah ayakkabıyı memlekette dolaştırır. Ayakkabı hiçbir kadının ayağına olmaz. Padişahın biricik kızı evi temizlerken annesinin ayakkabılarını giyer. Ayakkabı, kıza tam olur. Babası da “*Eh öyleyse kızım ben seni alacağım.*” der. Kızının tüm feryat figanına rağmen padişah, eşinin vasiyetinden ötürü kıızıyla evlenmeye karar verir (Sakaoğlu, 2002: 394). Kader, insan iradesi dışındaki alanla bağdaştırılmamalıdır. Aptal insanlarda yanlış anlama ve körü körüne bağlılık vardır. Padişah, toplum geleneklerine, dini inanışına aykırı olmasına rağmen kader anlayışıyla hareketlerine yön vermeyi tercih eder. Padişah, yanlış anlama ve yorumlama içerisinde mantık dışı bir karar verir.

KörKurt masalında, zar zor geçinen bir çoban vardır. Bu çoban köylünün hayvanlarını otlatmaya götürür. Kuşların bir noktaya inip inip kalktığını görür. Kuşların indiği yere giden çoban, yaşlı ve kör bir kurdun yattığını görür. Kurt, kör olduğu için avlanamadığını, kuşların da kendisine yemek getirdiğini söyler. Bunu duyan çoban: “*Bir kurdu bile unutmayıp rızkını yollayan Allah, benim ve çocukların rızkını da verir.*” deyip çobanlığı bırakır. Çobanın karısı, kocası çalışmayı bıraktığı için köylünün yardımıyla küçük bir bostan yapar (Demir, 2017: 256). “İnsan davranışında dışarıdan olduğu kadar organizmanın içinden gelen birçok etmenlerin rolü vardır.” (Çoşar, 2010: 4). Akıllı insan gerçeği iyi görür ve gördüklerine göre yaşamını şekillendirir. Aptal insan ise doğru ile yanlış arasında seçim yapamadığı için tekdüze düşünür ve buna göre seçimini yapar. Çoban, sadece gördüklerine göre geleceğini şekillendirmeye kalkmaz. Çobanın iç dünyasında yaşadıkları, bunalımları, düşünceleri, istekleri kaderci bir anlayışla karar almasına neden olur. Bu nedenle çoban, çalışarak rızkını kazanmak yerine çalışmadan rızkın ayağına gelmesi ümidine kapılır.

Şemsi Beğendi masalında, fakir bir adam iş bulmak için dolaşmaya çıkar. Tellalın, “*Bir gün cefa çeken, kırk gün sefa sürecektir.*” diye bağırdığını duyar. Bir günlük cefanın kolay olacağını düşünür. Tellal bağırtanlar, bir katırı keserler. İçinden karnını çıkarmadan pisliğini boşaltırlar. Adamı da katırın karnına sokup katırın karnını dikerler. Kargalar, kuzgunlar gelip katır ve içindeki adamı bir dağın başına çıkarırlar. Adam, katır leşinin içinden çıkar. Çok yüksek bir dağın tepesinde olduğunu görür. Aşağıdaki adamlar, dağdaki taşları atmasını ister. Fakir adam, tüm taşları atar. Taşların hepsi altındır. Adamlar altınları alıp giderler, fakir adamı da dağın tepesinde bırakırlar (Demir, 2017: 360). İnsan davranışlarının arkasında kişinin inancının, tutumunun da etkisi vardır.

Kişinin elinde olmadan cefaya maruz kalması, olağan bir durumdur. Ama kişinin bilerek cefa çekmeğe meyletmesi, bir nevi akıl tutulmasıdır. Akıllı insan, kendi kaderini kendi çizdiğini bilir ve aklının ermediği işlere kalkışmaz.

Topal Tilki masalında, köyün birinde yaşlı bir çiftçi vardır. Tarlasını süren çiftçi, tarlanın kenarında topal olduğu için avlanamayan tilkinin bitkin bir halde yattığını görür. Bir kuş gelip tilkinin önüne konar. Tilki, son gücünü kullanıp kuşu yakalar ve karnını doyurur. Bu olayı gören çiftçi: “Allah, topal tilkinin rızkını ayağına getiriyorsa benimkini de getirir. Neden boş yere çalışayım?” der. Öküzlerini alan çiftçi eve döner ve çalışmayı bırakır (Demir, 2017: 378). Kişinin davranışlarıaltındaki nedeni iyi bilmek gerekir. Hayatın verdiği bıkkınlık, ezilmişlik kişiyi farklı seçimlere yöneltir. Bir hayvanın yaşadığıyla kendi yaşamı arasında bağ kuran çiftçi, aklını kullanarak çalışmak yerine kendisini, kaderine teslim etmeyi seçer.

Köpek Masalı masalında, bir adam vardır. Bu adamın bir de kızı vardır. Adam: “Kim gelir, kızımı ilk isterse ona kızımı vereceğim.” der. Bir zaman sonra bir köpek kapıyı çalar. Adamın kızına talip olduğunu, verdiği sözde durmasını ister. Adam da kızını bu köpeğe verir (Demir, 2017: 716). Her şeyi kadere bağlamak aptal insan işidir. Akıllı insan, yaptıklarında özgür olduğunu sadece yaptıklarının kaderde önceden yazılı olduğunu bilir. Adam, kızının geleceğini kadere göre belirlemeyi tercih eder. Bu karar neticesinde mantık dışı bir eyleme imza atar.

İnsanlar kendi davranışlarını özgür iradesiyle yapar. Necm suresi 39. ayette “İnsan ancak çalıştığına erişir.” denmektedir. Bu ayete göre insan istekleri için gerekli çalışmayı yapmak zorundadır. Bazı insanlar aptalca davranışları için kaderi sorumlu tutar. Eylemlerinin kendileriyle ilişkili olmadığını düşünürler. Bu durum masal anlatılarına da yansır. Kahramanlar, başkalarının yaşadıklarını kendilerinin de yaşayacaklarını düşünür. Bu düşünce kahramanların bazen komik bazen trajik davranışlar sergilemesine neden olur.

4.6.3. Kadınlarda Aptallık

Aptallık ister erkek ister kadın kahramanlar üzerinden ele alınsın her zaman tebessüm ettirir. Gustave Flaubert, “Aptallık sonuçlar çıkarma isteğinde yatar.” sözüyle herkesin belirli istekler doğrultusunda aptallık yapabileceğini dile getirir. İnsanlar kimi zaman arzularının esiri olur. Kişinin duygu ve düşüncelerini etkisi altına alan istekler, kişiyi harekete geçirir. Kişi bu tür işleri aklın onayına sunar. Aptallık, akla baskın gelirse kişi yanlış işlere kalkışır.

Anne Sütü Emmeyen Kadın adlı masalda, fakir bir ailenin oğlu büyüyünce annesinden evleneceği kızın, annesinin sütünü emmeyen biri olmasını ister. Annesi yeni doğmuş bir kızı alır, oğluna getirir. Oğlan, bu kızı hayvan sütüyle büyütüp evlenir. Biri erkek biri kız, iki çocukları olur. Kadın kocasından gizli 40 tane dost edinir. Bunlardan biri de paşanın oğludur. Paşanın oğlu zamanla kadına alışır ve evlenmek ister. Paşanın oğlu, kırk fedaisiyle birlikte gelir, kadının kocasının elini ayağını bağlar ve kapının eşiğine koyar. Kadının kızı bir gece, annesine tuvaletinin geldiğini söyler. Kadın, bana söyleme. Kapının eşiğindeki babana söyle, der. Babası, korkma kızım ben buradayım git tuvaletini yap, der. Tuvaletini yapan kızından kılıcını ister. Kız, paşa babama söylerim deyince vazgeçtim kızım, sen git yat der. Aradan zaman geçince kadının oğlu uyanır ve tuvaletinin geldiğini söyler. Kadın, git kapının eşiğindeki babana söyle, der. Oğlan, babasının yanına gider. Baba, oğlundan kılıcını ister. Oğlan, kılıcı babasına verir. Adam, kırk fedaiyi sonra da paşanın oğlunu öldürür. Karısını ve kızını mağaraya kapatır. Burada bekleyin, ben sonra gelirim der. Bir yıl sonra mağaranın yanına gider. Kadın, kız öldü der. Adam, sen biraz daha bekle ben

seneye yanına gelirim, der. Bir yıl sona geldiğinde kadının da öldüğünü görür. Oğluyla birlikte mutlu bir yaşam sürer. (Doğan, 2007: 32-34).

Aptallık, en umulmadık zaman ve yerde, nedensiz ve belirli bir planı olmadan ortaya çıkabilir. *Anne Sütü Emmeyen Kadın* adlı masalda, kadın kahramanın aptallığının bir amacı yoktur. Normal bir evliliği varken paşa oğluyla evlenmek için kocasını tehlikeye atar. Kadın kahramanın düşüncesi, amacı muğlaktır. Aptallığının temelinde duygu hatası vardır. Paşanın oğlu ile birlikte aptalca bir işe kalkışmasının nedeni kontrol edemediği duygulardır.

Masal kahramanının anne sütü içmemiş olması ile kahramanın yaptığı aptallıklar arasında ilişki kurulabilir. “Biyolojik olarak bakıldığında anne sütü ve optimal beyin gelişimi arasında akla yatkın bir ilişki mevcuttur.” (Kutman, 2017: 197). Sağlıklı bir beyin gelişiminin ilk adımı bebeğin anne sütü ile beslenmesidir. Masalın isminde de anlaşılabileceği gibi masal kahramanı olan kadın, anne sütünden yoksun büyümüştür. Çocuğun anneden uzak büyümesi zekâ durumunu etkilemiştir. Anne sütünden kasıt annenin kendisidir. Annenin çocuğa gelişimsel, psikolojik ve sosyal yönden etkisi büyüktür. Masalda kadın kahramanın anneden uzak büyümesi, kahramanda yıkıcı davranış bozukluğu meydana getirmiştir.

Anne Sütü Emmeyen Kadın adlı masalda kadın masal kahramanı, ağanın oğlu ile iş birliği içine girmiş ve iki çocuğunun babasını yine çocuklarının gözü önünde eli kolu bağlı bırakmıştır. “Aptallık genellikle sabırsızlığa yol açar, bazı istisnai durumlarda zalimliği de körükler ve bu zalimliğin hastalıklı ve tiksinti uyandıran aşırılıkları ki bunlar kabaca sadizm olarak nitelendirilir.” (Musil, 2018: 41). Kadın kahraman, yaptığı aptalca davranışla kendini enteresan bir duruma sokmuş, kocasına nahoş olmayan bir muamelede bulunmuştur. Maneviyat eksikliğinden kaynaklanan bir aptallık ortaya çıkmıştır.

Masalda diğer aptal rolü kadının kızına verilmiştir. Babası, kendisinden yardım istediği zaman, bu isteği geri çevirmiştir. Biyolojik babadan ziyade paşa oğlunu babası olarak görmüştür. Kızın aptallığı, öldürücü derecede zihinsel bir sorundur. Kendisinden kılıcını isteyen öz babasına yardım etmez. “Günümüz koşulları öyle anlaşılmaz, öyle zor, öyle karışık ki bireyin arada sırada yaptığı aptallıklar kolaylıkla bütün toplumun yapısal aptallığına yol açabilir.” (Musil, 2018: 77). Masalın kadın kahramanı akılcıca davranmaz ve bu durum kızına da sirayet eder. Kadının kızı aklını kullanmaktan, eleştiri yapmaktan uzak olduğu için annesini rol model alır ve annesinin aptallığını devam eder. Anne ve kızı, sergiledikleri aptalca davranışlar neticesinde cezalandırılır. Masal anlatısı üzerinden ailenin, bireylerin bilişsel zekâsı üzerindeki etkisi verilmeye çalışılır. Yine aptallığın, bazen öldürücü olabileceği bilgisi okuyucuya iletilir.

4.6.3.1. Kadın Kahramanlarda Aptallık Nedenleri

4.6.3.1.1. Mantıklı Düşünemeyen

Mantıklı düşünmenin gerçekleşmesi için kişinin olaylar, yargılar üzerinde akıl yürütmesi gerekir. “Doğru düşünmenin aracı olarak mantık, aynı zamanda tutarlı düşünme, sistemli düşünme ve eleştirel düşünmeyi de beraberinde getirmektedir. Mantık kural ve ilkelerine uygun düşünme türü olan mantıksal düşünme bu noktada ortaya çıkmaktadır. Mantıksal düşünme, çeşitli akıl yürütme ilke ve kuralları ile doğru kararlar vermede, bir problem ile karşılaşıldığında o probleme eleştirel ve akılcı yaklaşımda etkili olmaktadır.” (Başer, 2021: 4675). Mantıklı bireyler, doğru stratejiler geliştirir. Mantığını kullanmayanlar problem çözme sıkıntısı yaşarlar.

Ağlar Güler masalında, üç kız kardeş çeşme başında konuşurken padişahın oğlu, bunları dinler. Büyük kızın: “*Padişahın oğlu beni alsa da askerine çadır dokusam.*” dediğini duyan padişahın oğlu, kızı alıp sarayına götürür ve evlenir. Padişahın oğlu, karısından askere çadır dokumasını ister. Kız, çadır dokumayı bilmediğini söyler. Ortanca kız, “*Padişahın oğlu beni alsa da askerine halı, kilim dokusam.*” deyince padişahın oğlu, kızı alıp saraya götürür. Askerine kilim dokumasını ister. Kız, kilim dokumayı bilmediğini söyler. Padişahın oğlu, kızlardan birini bulaşıklığa diğerini de unluğa gönderir. Küçük kız: “*Padişahın oğlu beni alsa da sırma saçlı kızla altın perçemli oğlan doğursam.*” der. Padişahın oğlu, kızı alıp saraya götürür. Küçük kız, ikiz çocuk doğurur. Kardeşlerini kıskanan ortanca ve büyük kardeş, çocukları bir sandığın içine koyarak denize atar. Bebeklerin yerine de köpek yavruları koyarlar (Kaya, Yılmaz, 2021: 26-27). Mantıklı insanlar kendi yetenekleri ile yapabilecekleri arasında tutarlı ilişki kurarlar. Mantıklı ilişkiler kurmak insanları başarıya götürür. Anlatıda büyük ve ortanca kardeş, doğru ve tutarlı düşünme yetisine sahip değildir. Kendi yetenekleri ile yapmayı vaatte bulundukları iş arasında mantıklı ilişki kuramazlar. İki kardeşe aptallıklarının sonucunda diğer insanlara hizmet etme görevi verilir. Anlatıda aptal insanların toplumda saygın yerlerinin olamayacağı mesajı verilir.

Al İnek ile Fadime masalında, Fadime’yi sevmeyen bir üvey annesi vardır. Üvey annesi, Fadime’yi inek otlatmaya gönderir. Eline de eğirmesi için yün verir. Fadime, kendisine zor iş verilince ağlar. Al inek, kendisine yardım eder ve yünleri eğirip ip yapar. Üvey anne sürekli yün verir. Fadime de inek sayesinde eğirip getirir. Fadime ile beraber inek otlatmaya giden üvey kardeşi, ineğin Fadime’ye yardım ettiğini görür. Üvey kardeş, ineğin yanına gelince inek onun üstüne çişini yapar. Üvey kardeş eve gidince olan biteni annesine anlatır. Üvey annenin, “*Hemen bıçağı kapmasıyla al ineği kesmesi bir olmuş.*” (Kaya, Yılmaz, 2021: 57-58). Mantıklı düşünen insanlar, yaratıcı fikirlere sahip olurlar. Aptal insanlar ise mantıksal düşünemedikleri için var olan alternatifleri de kullanamazlar. Üvey anne, ineği işleri yapmada yardımcı olsun diye kullanmak yerine kesmeyi tercih eder. Elindeki işe yarar bir şeyi, iş görmez hale getirmek ancak aptallıkla ifade edilebilir.

Kuru Kafa masalında, bezirgânın birinin yolu mezarlığa düşer. Bezirgân, alnında “*Seksen cana kıymam lazım.*” yazan bir kuru kafa görür. Kuru kafanın sırrını öğrenmek için onu evine götürüp yedi kat kumaşa sarar. Bezirgânın kızı, kumaşa sarılı şeyi görüp merakından açar. Kuru kafa, Allah tarafından toprağa dönüşür. Toprağı gören kız, babasının sakladığı toprağın hikmetli olduğunu düşünür ve birazını ağzına atar. Kız hamile kalır (Yardımcı, 2012: 79-80). Toprak yemek, mantıklı düşünen bireylerin yapacağı türden bir eylem değildir. Kız, saçma bir eylemden olağanüstü bir sonuç ortaya çıkmasını bekler. Akıl, belirli sebeplerin belirli sonuçları ortaya çıkaracağı bilgisine sahiptir. Kız aklını kullanmadığı için istemediği sonuçlarla karşılaşır.

Yaşlı Kadınlar masalında, Beyoğlu kendisine uygun bir eş bulabilmek için memleketi dolaşır. Gezerken bir evin önündeki çeşmeden süt gibi bembeyaz suyun aktığını görür. Evin kızının da çeşmeden akan su gibi bembeyaz olduğunu düşünür. Annesini kızı istemesi için gönderir. Kadın, evi bulur. Evde biri yetmiş diğeri altmış beş yaşında olan iki nine vardır. Kadın, kızlarının olup olmadığını sorar. Yaşlı kadınlar, bir kızlarının olduğunu söyler. Birkaç gün sonra gelip kızlarını almalarını söylerler. Kadın, evden ayrılınca yaşlı kadınlar “*sen gideceksin*”, “*ben gideceğim*” diye kavgaya tutuşur. Küçük olanın evlenmesine karar verirler. Altmış beş yaşında gelin olacak kadın, üç gün boyunca parmağını emer ve parmağını süt gibi beyazlatır. Gelin adayını görmeye gelen oğlanın annesine de “*usuldendir*” deyip sadece parmağını gösterir. Oğlanın annesi nişan yüzüğünü, yaşlı kadının parmağına takar. Düğün günü damat, gelinin yüzünü açınca yaşlı

kadını görür. Kadını kucaklayıp pencereden aşağı atar (Sakaoğlu, 2002: 437-438). Mantık önce düşünür sonra eyleme geçer. Ortaya çıkan düşünce ile eylemler arasında uygunluk arar. Temelinde düşünme işi olmayan eylemler kişiye zarar verir.

Mantıklı düşünen bireyler, edindiği bilgileri zihin işlemlerinden geçirerek sonuçlara ulaşır. Ulaştığı verileri problem çözümünde kullanır. “Bağımsız bilişsel tarzı sürdürmek için mantıksal düşünme yeteneğini daha doğru kullanmak gerekir. Mantıklı düşünme yeteneği olan bireylerin bir aşamadan diğerine geçerken probleme ilişkin çözüm becerileri edinmeleri daha fazla olmaktadır.” (Başarer, 2021: 337). Aptal bireylerdeki mantığı kullanamama sorunsalı masal anlatılarında da görülür. Mantıksal çıkarımda bulunamayan kahraman ya problem yaratır ya da içinde bulunduğu problemi çözüme kavuşturamaz.

4.6.3.1.2. Söz Dinlemeyen/Sır Saklamayan

Sır, gizli kalınması gereken şeydir. Fatih Sultan Mehmet Hanın, “Yapacağım işleri, sakalımın bir kılı bile bilse, onu kopartırım” sözü sır konusunda hassasiyetle davranılması gerektiğini vurgular. Sırlar, açıklanmadığı sürece insan düşüncesinde esiridir. Sır, açığa çıktığında insanı esir alır. Masal anlatılarında sırların açığa çıkması, büyüü bozan en büyük faktördür. Söz dinlemeyen, kocasının sırrını tutamayan kadınlar, yaşadıkları güzel hayatın büyüünü bozarlar.

Demir Asa, *Demir Çarık* masalında, padişahın üç kızını istemeye gelen olmaz. Üç kız, seyahate çıkar. Hepsi birer ok atar. İki kardeşin oku güzel yere gider, en küçük kardeşin attığı ok ise kartalın yuvasına gider. Ablaları, kardeşlerinin okun düştüğü yerde oturmalarını ister. Küçük kız, kartal yuvasına gittiğinde yakışıklı bir yiğit görür. Bu oğlan, kıza: “*Beni kimseye deyverme, deyverirsen ayağına bir demir çarık geyersin, eline bir demir asa alırsın. Demir asa gırıldığında, demir çarık delindiğinde beni bulursun.*” demesine rağmen kız, ablalarına bir yiğitle takıldığını söyler. Yiğit delikanlı da ortadan kaybolur (Alptekin, 2002: 440). Hz. Ali’nin: “İnsan, söylemediği sözün hâkimi, söylediği sözün mahkûmudur.” sözü, sırrın insan psikoloji üzerindeki etkisini vurgulaması yönüyle önemlidir. Akıllı insanlar nerede, ne konuşulacağını iyi bilir. Aptal insanlar, sözlerinin ehemmiyetini bilmezler. Kadının, kocasını dinlemeyip açığa çıkardığı sır, kadını yalnız kalmaya mahkûm eder.

Kaysı Devi masalında, çocuğun biri babasını öldüren Kaysı Devi’ni öldürmek ister. Çocuk, devin evini bulur. Çocuktan hoşlanan devin karısı, çocuğa dev nasıl öldüreceğini anlatır. Oğlan, koltuk atındaki sihirli bıçak sayesinde dev öldürür. Dev öldüren çocuk, devin karısıyla evlenir. Zengin bir adam, devin karısını getirmesi için cadı kadını gönderir. Cadı kadın, devin karısından kendisini misafir etmesini ister. Kocas: “*Bunu eve almayalım. Başımıza iş açar.*” diye itiraz eder. Kadın, kocasının sözüne uymaz ve cadı kadını eve alır. Cadı kadın, oğlanın koltuk altındaki bıçağın sırrını öğrenir. Oğlana yaklaşan kadın, bıçağı çekip nehre fırlatır. Oğlan, yere yığılır (Yardımcı, 2012: 113-114). Bir konu hakkında bilgisi ve tecrübesi olmayan insan, konu hakkında fikri ve tecrübesi olanın aklına itimat etmelidir. Aptal insanlar, başkasını dinlemek yerine kendi bildiklerini yapmayı tercih ederler. Kadın, kocasının sözünü dinlemeyerek kendisinin ve kocasını tehlikeye atar.

Peynir Tulumu masalında, peynir tulumu yuvarlanarak yaşlı bir kadının evine gidip kapısına vurur. Kadın kapıyı açtığında yusuvarlak bir oğlan görür. Peynir tulumu, yaşlı kadından gidip padişahın büyük kızını kendisine almasını ister. Padişah, bir küp gümüş karşılığında kızını peynir tulumuna verir. Düğün gecesi kız, “*bu ne biçim adam diyerek peynir tulumuna tekme vurmuş.*” Sabah olunca kız, evine geri döner. Bu duruma üzülen peynir tulumu, yaşlı kadından padişahın

ortanca kızını kendisine almasını ister. Padişah, yirmi küp inci karşılığında ortanca kızını peynir tulumuna verir. Düğün gecesi, ortanca kız da ablasının yaptığını yapar. Padişah, kırk küp altın karşılığında küçük kızını, peynir tulumu ile evlendirir. Düğün gecesi kız, peynir tulumuna güler yüz gösterir. Peynir tulumuna, “*Sen altın top gibi ne güzel bir erkeksin.*” der. Bu güzel söz karşısında peynir tulumu, yakışıklı bir oğlan olur. Peynir tulumu, insan haliyle kızın ablalarının önünden geçeceğini ve kızdangeçenin kendisi olduğunu söylememesini ister. Söylersen “*Bir daha beni bulamazsın.*” der. Ablaları pencere önünde otururken delikanlı önlerinden geçer. Ablaları, delikanlıya vurulup onunla evlenmek isteyince en küçük kardeş sokaktan geçen kendi kocası olduğunu söyler. Kız, kocasını kaybeder ve onu bulamaz (Sakaoğlu, 2002: 74-80). Aptal insanların davranışlarına duyguları yön verir. Kızı, göz göre göre sırlarını ifşa etmesine iten etken, sabırsızlığıdır. Sabredemediği için kocasının sözüne riayet edemez.

Yeşil At masalında, bir padişah ve üç kızı vardır. Kızların evlenme çağı gelir. Evlenme çağı gelen kızlar ok atar, ok kime düşerse o kız onunla evlenirmiş. Büyük kızın oku vezire, ortanca kızın oku kizire düşer. Küçük kızın oku da çayırda otlayan bir ata düşer. Kız, atla birlikte ahıra girer. Akşam olunca atın karnından yakışıklı bir delikanlı çıkar. Delikanlı, kıza nişan yüzüğü takar ve sırrını kimseye söylememesini tembih eder. Ablalarının düğününde gelen geçen, atla nişanlandığı için kızla alay eder. Kız dayanamayıp, yeşil atın üstündeki yakışıklı delikanlının nişanlısı olduğunu söyler. Delikanlı, sırrı ifşa olduğundan başka memlekete gider (Demir, 2017: 427). Tecrübeli insanlar nasihatlere kulak verir. “Dinlemekten akıl, söylemekten pişmanlık doğar.” (<https://sozler.in>). İtalyan atasözü, akıllı insanların başkalarını dinlemeleri konusunda mesaj içerir. Söz dinlemek, nasihat almak kişiye her daim fayda sağlar. İnsandan çıkan sözler, söyleyenine dert olarak geri dönebilir. Özellikle sır olarak kalması gerekenler, akıl sahibi olmayanlara verilmemelidir. Bir sırda sahip çıkamayan insan, girdiği sınavda başarısız olan insana benzer. Kız, akıllı davranmadığı için sevdiği insanı kaybeder.

Yılan masalında, bir adam ile üç kızı vardır. Adam, her vakit namaz kılmak için camiye gider. Bir gün camiye giderken önünü bir yılan keser. Yılan, adamdan küçük kızını ister. Vermediği takdirde adamı sokmakla tehdit eder. Adam da kızıyla konuşur. Kız, yılanla evlenmeyi tercih eder. Adam, süslenen kızını götürüp yılanın deliğine bırakır. Yılanın deliğinde bir kapı açılır. Bu kapı bir saraya çıkar. Yılanın kabuğundan bir delikanlı çıkar. Bir zaman sonra kızın ablasının düğünü olur. Kız, olan biteni ablalarına anlatır. Ablası, yılanın kabuğunu yakmasını tembihler. Eve gelen kız, yılanla: “*Senin kabuğunu yakacağım.*” der. Yılan buna sinirlenir. Kabuğunu yakması durumunda bir daha kendisini göremeyeceğini söyler. “*Kız bunu dinlememiş.*” Yılanın kabuğunu yakar. Yılan çekip uzaklara gider. Kız, pişman olur (Demir, 2017: 432). Oğlan, kızdaki kabuğuna zarar vermemesini istediği halde kız kabuğu yakar. George Bernard Shaw: “Aptal bir adam, kendinden utanacağı bir şey yaptığı zaman, utanacağı şeyi yapmasının gerektiği bir görev olduğunu iddia eder.” sözüyle aptalların söylediklerini ve yaptıklarını kendilerince haklı nedenlere bağladıklarını ifade eder. Daha yapıcı ve kalıcı çözümler bulmak yerine yıkıcı çözümler düşünmek aptallıktır.

Şeytan ile Oduncu masalında, ormandan odun kesen bir oduncu baba vardır. Oduncu babanın karısı çok inattır. Oduncu baba ne dese karısı onun tersini yapar. Oduncu baba, hayatını perişan eden karısından kurtulmak ister. Karısını kör kuyuya atmaya karar verir. Sabah olunca ormana gitmeye hazırlanan oduncu baba, karısına peşinden gelmemesini söyler. Söz dinlemeyen karısı, peşine düşer. Oduncu baba kör kuyunun önüne gelir. Oduncu baba, karısına: “*Sakin kendini kuyuya atma.*” der. Söz dinlemeyen kadın, kendisini kuyuya atar (Demir, 2017: 817). Başkasından alınan

nasihatler, bilgiler, paylaşımlar akıl süzgecinden geçmeli, bunların kar-zarar ilişkisi hesaplanmalı ve buna göre değerlendirilmelidir. Kadın, patolojik bir inatlaşma içerisinde olduğundan söz dinlemez. Kocası da karısının söz dinlememe huyunu kendi lehine kullanmasını bilir.

Aptal insanların tüm inadı anlamamak üzerinedir. Aldıkları nasihatler, edindikleri sırlar kendilerine yük gelir. Edindikleri bilgileri işleyemez, bu bilgilerin üzerine yenisini inşa edemezler. Aptal insanlar, karar verme aşamasında başkalarını dinlemezler. Masal anlatılarında bazı kahramanların kararlarında bağımsız olmak istedikleri görülür. Bu kahramanlar, kendilerine verilen sırları çok fazla tutamaz ve üçüncü kişilere ifşa ederler. Aklını kullanamayan kahramanların karar mekanizmalarının normal insanlara göre farklı olduğu görülür. Aklını kullanan kahraman ile kullanamayan kahramanın farkı anlatılarda okuyucuya ve dinleyiciye gösterilir.

4.6.3.1.3. Kibrine Yenik Düşen

Kişinin kendisini başkasından üstün görmesi; başkasına incitici, zarar verici eylemlerde bulunmayı hakkı olarak görmesi kibir duygusunun verdiği bir güçtür. Robert Musil: “Aptal bir insan, kendisinde akıllılık olmadığı ve bunu gizlemeyi de başaramadığı için her zaman çok kibirli görünür oysa bunun böyle olması gerekmez.” sözüyle aptallık ile kibirliliğin arasında doğrudan bir ilişki olduğunu vurgular. Kibri ileri derecede olanlar, kendisini farklı görür ve gerektiği gibi davranamaz. “İstikbârın iyi ve kötü olanı vardır. İyi olanı insanın büyük ve değerli bir kişi olmayı istemesi, bunun için gerektiği şekilde davranması, gerekli niteliklerle donanması; kötü olanı ise kişinin sahip olmadığı meziyetlerle övünerek kendini olduğundan farklı göstermeye çalışmasıdır.” (<https://islamansiklopedisi.org.tr>). Kötü niyet temelli kibir, masal anlatılarına genişçe sirayet eder. Üvey anne, üvey kardeş, kızı kendisinden güzel olan anne, verilen görevleri yapan kahramanın kardeşleri, vezir gibi masal kahramanları, kendilerini büyük başkalarını küçük gördükleri için akıldan uzak eylemlere başvururlar.

Sığır Güdenin Kızı masalında, köyün birinde sığır güdenle bir de Hatice isminde kızı vardır. Köyün kızları toplanıp düğüne giderler. Fakir olduğu için Hatice’yi oynatmazlar. Hatice, arkadaşlarının yaptıklarına çok üzülür. Başka bir düğün için kızlar toplanır. Hatice, gitmek istemese de zorla götürürler. Düğün yerinde Hatice’ye türkü söyletirler. Düğüne gelmiş olan padişahın oğlu, Hatice’nin sesine vurulur. Hatice’nin kendilerine de türkü söylemesini ister. Diğer kızlar: “Çekil, ben oynayacağım.”, o vurmuş, “Çekil, ben oynayacağım.” diye birbirlerini itelemişler. (Kaya, Yılmaz, 2021: 342-343). İnsanın kendisini diğer insanlardan üstün görmesine neden olan kibir hastalığı, kişinin düşünce ve duygu atmosferine yaptığı yıkımla akli davranışların sergilenmesine engel teşkil eder. Köyün kızları, içinde bulundukları yoğun kibir duygusuyla saçma sapan hareketler sergiler.

Sirkeli Fadime masalında, Fadime adında güzel bir kız vardır. Annesi ölünce Fadime’nin babası başka bir kadınla evlenir. Kadın, kendi kızına bakar ama Fadime’ye bakmaz. Fadime, bitlenir, adı Sirkeli Fadime olur. Babası, karısının baskısı neticesinde kızını ormana bırakır. Fadime, yaşlı bir kadının kulübesine sığınır. Kadının evini temizler, işlerini yapar. Fadime, büyüyüp güzel bir kız olunca yaşlı kadın Fadime’ye biri eski, diğeri yeni iki sandık gösterir. Birini seçmesini ister. Fadime: “Ben garip bir Sirkeli Fadime’yim. Yeni sandığı ne yapayım ki? Eski sandığı alayım.” deyip eski sandığı alır. Yaşlı kadın, sandığa büyü yapar. Sandıktan altınlar, elbiseler çıkar. Fadime, altın arabasıyla köye döner. Üvey anne, Fadime’yi konuşturur ve olan biteni öğrenir. Kızını, o kulübeye gönderir. Yaşlı kadın kıza ne dese kız: “Off! Kocakarı, ben senin işini yapamam, kendin yap.” der. Kadın, bu kıza da iki sandık sunar. Kız: “Ben eski sandığı ne

yapacağım? Yeni sandığı alırım.” der. Yaşlı kadın, sandığa büyü yapar. Kız, sandığı annesinin yanına götürür. Sandığı açarlar. İçinden çıkan yılanlar, kadın ile kızını sokup öldürür (Kaya, Yılmaz, 2021: 364-366). Kibirli insanın kendisine ve etrafındaki insanlara zararları dokunur. Aklını kullanmaktan yoksun olan bu tür insanlar, çevresindeki insanların zekâ seviyelerini, maddi durumlarını, yaşam tarzlarını aşağılayıp insanları kendi değerlerine göre etiketlerler. Üvey kardeş, gittiği kulübedeki yaşlı kadının yaşam tarzını ve onun sunduğu eski sandığı küçümser. Aptal üvey kardeşin yaptığı bu kibirli davranış, kendisinin ve annesinin sonunu getirir.

Pembe Hatun ile Esma Hatun masalında, fakir olan iki kız kardeş vardır. Pembe Hatun, fakirlikten kurtulmak için evi terk eder. Dağ başında gördüğü sarayın kapısını çalar. Kapıyı bir kedi açar. Kediye seven kadın, içeri girdiğinde köfte yapan kediler görür. Kedileri seven Pembe Hatun, onların yaptığı köfteleri büyük iştahla yer. Pembe Hatun, kedilerle iki gün geçirir. Üçüncü gün dile gelen kedilerden biri, Pembe Hatun’un dileğini sorar. Pembe Hatun, para ve altın diler. Kedi de torba torba altın verir. Eve gelen Pembe Hatun, olan biteni kardeşi Esma Hatun’a anlatır. Esma Hatun, kardeşinin gittiği konağı bulup kapıyı tıklar. Kapıyı açan kediye görünce Esma Hatun, yüzünü buruşturur. Konakta iki gün kalan Esma Hatun, sürekli kedilere, “*Ne pis şeyler!*” deyip durur. Üçüncü gün dile gelen kedi, Esma Hatun’a dileğini sorar. Esma Hatun, para ve altın diler. Kedi, Esma Hatun’a bir kese verir. Kesenin üstüne yatan Esma Hatun, sabah uyandığında her tarafını yılanların çevirdiğini görür. Esma Hatun, canını zor kurtarır. “*Böylece kendini beğenmişliğinin ve hırsının cezasını çekmiş.*” (Yardımcı, 2012: 163-164). Kibir, insanların olaylara bakış açısını değiştirir. “İnsan aklıyla ayakları yere basan ama kibriyle başını arşa kaldıran bir varlıktır. Eğer akli onun kibirli başını eğdirmeyi başaramazsa kaçınılmaz olarak kibirli söz ve üslup, kibirli bakış ve görüş ortaya çıkacaktır.” (Yılmaz, 2021: 24). Bir konu hakkında ne yapmasını bildiği halde kibrinden ötürü gereğini yapmayan kişi aptallığıyla baş başa kalır.

Altın Fatma Kirli Fatma masalında, üzüm ağacı, yolda giden bir kızdan kendisini budamasını ister. Kız, ağacı budayıp ikram edilen bir sepet üzümle yoluna devam eder. Yolda çamura saplanmış tay görür. At, kızdan yardım ister. Kız da tayı, çamurdan kurtarır. Yoluna devam eden kız, bir nineyle karşılaşır. Kız, bu ninenin bitlerini temizler. Nine, sarı çaydan geçerken kızın kendisine haber vermesini ister. Yola koyulan kız, sarı çaya geldiğinde nineye seslenir. Kızın, her tarafı altınla dolar. Eve giden kız olup biteni üvey annesine ve üvey kız kardeşine anlatır. Üvey kız da altın sahibi olmak için aynı yere gider. Elbisesine zarar gelmesin diye asmayı budamaz, elbisesi çamur olmasın diye tayı bataklıktan çıkarmaz, ninenin de bitlerini ayıklamaz. Nine, kızın kara çaydan geçerken haber vermesini ister. Kız, kara çay üzerinde olduğunu haber verir. Kızın her yanı, eşek sidiği ile dolar (Önal, 2011: 365-366). “İnsan “kendini bil”melidir. Çünkü insanın kendini bilmemesi yani eksikliğinin, aldatılabilir ya da yanılabılır olduğunun farkında olmaması onun temelde kendi benliğini, toplumsal rollerini, ahlaki ve siyasal varlık oluşunu yitirmesine sebep olacaktır. (Yılmaz, 2021: 24).” Kardeşi kendisinden önce olayları tecrübe etmesine ve kardeşinin yaptıklarını yapamayacağını bilmesine rağmen, kibrinden ötürü üvey kardeş kendisinden istenilenleri gerektiği gibi yapmaz. Farklı eylemlerde bulunup aynı sonucu bekleme aptallığına düşer.

Gururlu Kız masalında, annesi ile birlikte yaşayan fakir bir kız vardır. Kız güzelliğinden ötürü kibirlidir. Tüm kızlardan güzel olduğu duygusuna sahiptir. Kimseleri beğenmeyen kız, herkese tepeden bakar. Parası olmadığı için hamamın önünde bekler, birinin kendisi için hamam parası vermesini bekler. Hamamcı kadın da iyilik yapıp kızını hamama alır. Hamamdaki zengin bir kadın, kızını evine davet eder. Ev sahibi ile kız, konağın koruluğuna gider. Ev sahibi kadın, “*Bahtım,*

talihim! Neysen, bana görün!” diye bağırınca önlerinde genç bir delikanlı belirir. Kadın, bu gencin talihi olduğunu söyler. Bu defa kız, *“Bahtım, talihim! Neysen, bana görün!”* diye bağırır. Önlerinde yaşlı, ayakta zor duran biri belirir. Ev sahibi kadın, kıza kibirli olmaya devam etmesi halinde talihinin böyle ihtiyar biri olacağını söyler (Tezel, 2018: 416-420). Birey doğuştan aptal olarak dünyaya gelmez. Bireyin dış dünyayla iletişimi, karakteri, eğitimi aptallığıyla doğru orantılıdır. Birey yaşantısını dar bir kalıba sığdırırsa aklını da o denli az kullanır. Kız, kibri nedeniyle aklını kullanamaz. Kendisinde olmayan para ve aklı eksikliğini, kibir duygusuyla bastırma eğilimine girer.

Öksüz Kız masalında, bir kadının biri öz diğeri üvey olan iki kızı vardır. Bu kadın üvey kızını hiç sevmediği için evin işlerini ona yaptırır. Üvey kız, çeşmeye su doldurmaya giderken elindeki testi düşer ve kırılır. Üvey annesinin korkusundan bayılan kız, gözünü açtığında kendisini bir bahçede bulur. Bahçedeki meyve ağaçları, kızın meyveleri silkelemesini ister. Kız, elmaları silkeler. Ağacın dalları hafifler ve rahatlar. Yürümeye devam eden bir kız fırına denk gelir. Fırın, ekmeklerin yanmaması için kızdan yardım ister. Kız, ekmekleri fırından çıkarır. Ötede yaşlı bir kadının oturduğunu gören kız, kadının yanına gider. Yaşlı kadının evini temizler. Yaşlı kadın, kapının önünden akan sudan beyaz köpük geçerken kızın kendisini uyandırmasını ister. Beyaz köpük geçerken kız, yaşlı kadını uyandırır. Yaşlı kadın, kızın suya girmesini ister. Kız, suya girdiğinde iyice güzelleşir. Kız, yaşlı kadının kendisine hediye ettiği altın dolu araba ile evine döner. Olan biteni üvey annesine anlatır. Üvey anne, kendi kızına bir testi verip suya gönderir. Kız, yolda testiye kırar ve kendisini bir bahçede bulur. Elma ağacı kızdan yardım ister. Kız, *“Ohooo, ben ağaca çıkıp da elma falan silkeleyemem, üstüm başım kirlenir.”* der. Yardım isteyen fırına da ateş de yanamayacağını söyler. Yaşlı kadına da evini temizlemeyeceğini söyler. Yaşlı kadın, kızı kara köpükte yıkar. Kız iyice çirkinleşir. Eve dönen kız, zamanla çatlar ve ölür (Şimşek, 2001: 36-38). Mevlâna, *“O kibir içinde büyükenen ateşi bile bir yel söndürür.”* sözüyle kibir duygusuna yenik düşme aptallığında bulunan insanların sonunun iyi olmayacağını vurgular. Üvey kız, kardeşinin tecrübesine rağmen kibrine yenik düşer. Kibriyle girdiği yol, aynı zamanda aptal üvey kızın çıkmazı olur.

Herkeste nefis vardır. İrade sahibi insanlar nefislerinin isteklerine boyun eğmez. İradesi ve aklı zayıf olanlar nefislerinin esiri olurlar. Kişide kibir arttıkça akıl azalır. Aklın en büyük düşmanı kibirdir. Aptal insanlar, aklını kullanamadıkları için kibirlenirler. Masal anlatılarında kibirli kahramanların akıllarını kullanamadıkları görülür. Kibir duygusuna bulaşmış kahraman dünyanın merkezine kendini koyar. Kendini herkesten üstün görür. Masal dinleyicisi, kibirli insanın aczini görür ve gerekli mesajı alır.

4.6.3.1.4. Sağlığın Doğasını Yaşayan

Saf insanlar; iyi niyetli, kötülük düşünmeyen bir tabiata sahiptir. Her şeyin fazlası zarar olduğu saflığın da fazlalığı zarar verir. Kişinin kolay şekilde kandırılabilir derecede saf olması, diğer insanların kötü duygularının depreşmesine neden olur. Saflık derecesi yüksek olan insanlar, yüzeysel düşünür. Aldığı kararları enine boyuna irdeler. Kararlarının sonucunu hesaba katmaz. Masal anlatılarında düşünmenin bir ölçüsü olduğu, az düşünmenin kişiye pek yarar getirmediği, aksine diğer insanların, düşünme özrü olan saf insanları kullanma hevesine düştüğü açıkça gözler önüne serilir.

Aptallar masalında, kasabanın birinde bir baba ve üç kızı yaşar. En büyük kız çeşmeye gider ve saatlerce dönmez. Baba, ortanca kız ablasına bakması için gönderir. Ortanca kız da uzun süre

gelmeyince en küçük kızını gönderir. Kızları dönmeyen baba, kendisi çeşmeye gider. Üç kızının da ağladığını görür. Baba, kızlarına neden ağladıklarını sorar. En küçük kız: “*Ablam bir gün çocuğumuz olur da gelip bu göle düşüp boğulursa diyor da ona ağlıyoruz.*” deyince, kızlarının aptallıklarından ötürü sinirlenen baba, kızlarını döver (Yardımcı, 2012: 259). Saf insanlar, gerçekte olmayan düşüncelere, hayallere bağlı olarak kaygı yaşama potansiyeline sahiptir. Bu düşünceler, kişide sıkıntıya ve kişinin aptalca eylemlerde bulunmasına neden olur. Saf olan kız kardeşler, hayali olaylara göre yaşadıkları anı kâbusa çevirirler.

Mavi Yusuf masalında, adamın biri horozunu yüksek fiyata satmak ister. İnsanlar, bir horozun bu kadar yüksek değerinin olmadığını söyler. Adam da horozun beyazlığının, mavi gözlerinin, ibiğinin kırmızılığının Mavi Yusuf’a benzediğini, bu yüzden değerinin de yüksek olduğunu söyler. O sırada yanlarından geçen padişahın kızı, “*âşık oluyo şimdi Mavi Yusuf’a.*” Padişah babasından, bir sandık yaptırmasını ve kendisini bu sandıkla birlikte nehre atmasını ister (Önal, 2011: 444). Saf insanlar çevrede olup bitenin farkında olmazlar. Onlar olaylara kendi iyi niyet pencerelerinden bakarlar. Söylenen her şeyi doğru, gerçek, iyi olarak algılamaya müsaitlerdir. Kız, bir hayvana bakarak hiç görmediği hatta varlığının bile gerçek olup olmadığı bilinmeyen birine âşık olacak kadar saftır. Kızın, âşık olduğu hayali kişiyi arama yöntemi de olağandışıdır. Sandık içinde nehre atılmanın kendisini gerçekte var olduğu bilinmeyen kişiye götüreceğini düşünmesi kızın nasıl bir saflık içerisinde olduğunu gözler önüne serer.

Etme, Bulma... masalında, bir kız vardır. Bu kızın annesi ve babası ölür. Zamanla parası biten kız, çalışmadan para kazanma yolları arar. Sürekli aynanın karşısına geçip aynayla konuşmaya başlar. Yanına gelen komşuları kızın, aklını yitirdiğini düşünür. Kız, komşusunun birine aynaya konuşma öğrettiğini söyler. “*Saf kadın, kızın bu sözüne inanmış.*” Kızın, kendi tavuklarına da konuşmayı öğretmesini ister. Kız, tavuklara bir ayda konuşmayı öğretme karşılığında komşusundan bir çuval badem ile bir çuval kuru üzüm ister. Bir ay boyunca komşusu kıza kuruyemiş getirir. Vakti geldiğinde kız ağlamaya başlar. Komşusuna, tavuğunun bülbül gibi konuşmaya başladığını ancak birdenbire öldüğünü söyler. Komşusu da buna inanıp evine gider (Tezel, 2018: 142-144). İmkânsız bir şeyin olabilirliğine inanmak ve o iş olmadığı halde durumu idrak edememek, saf insanlara ait bir niteliktir. Kadın, komşusunun tavuklarına konuşma öğretme isteğine saflığından dolayı inanır. Hayvanların konuşamayacağı gerçeğini idrak edemez. Kendisine anlatılanı olduğu gibi kabul eder. Saf kadının kandırılması kaçınılmazdır.

Bahtiyar’la Hoptiyar masalında, bir padişahın çok güzel bir kızı vardır. Bu kız, sürekli dadısı ile vakit geçirir. Kız, dadısı ile birlikte gergef işlemek için bahçeye iner. Bir ağacın dalına güzel bir kuş konar. Kız, kuşu izlerken kendinden geçer. Kuş da birden uçarak kızın altın makasını alıp uzaklaşır. Ertesi gün kız yine bahçeye iner. Aynı kuş gelip ağacın dalına konunca kız, kuşu seyretmeye dalar. Kuş, kızın altın iğnesini alarak uzaklaşır. Üçüncü gün, aynı güvercin, kızın inci kutusunu kaparak gözden uzaklaşır (Tezel, 2018: 194-195). Saf insanlar, aynı duruma aynı tepkiyi verme potansiyeline haizdir. Masal kahramanı, her seferinde değerli bir eşyasını kaybettiği halde kuşa aynı tepkiyi verir. Kız, aklını kullansaydı ikinci gün bahçeye indiğinde tedbirini alırdı. Mantıksal çıkarımda bulunmayan kız, her anı birbirinden bağımsız değerlendirmeyi tercih eder.

Tecer masalında, bir erkek bir de kız kardeş vardır. Bunlar çok saftır. Kız kardeş, başka köye gelin gider. Bir zaman sonra erkek kardeş de evlenir. Oğlanın karısı her gün kepek ekmek yapar. Oğlan, karısından beyaz ekmek ister. Karısı da: “*Senin kardeşin kendi köyünden öksürüyor. Unun inceleri uçuyor, kalınları kalıyor.*” der. Adam da saf olduğu için inanır. Adam diğer köye gidip bacısıyla konuşur. Karısının kendisine söylediğini kardeşine de söyler. Kardeşi de saf olduğu için

bir çözüm bulamazlar (Demir, 2017: 370). Akıllı insanlar, olaylardaki örüntüyü fark eder. Saf insanlar, fikir yürütemedikleri için olaylar arasında bağlantı kuramaz. Saf olan erkek kardeş, akıl yürütemediği için uyanık karısının esiri olur.

Saf insanlar, olup biteni kendi dünyalarında anlamlandırır. Kendi dünyalarında ise her şey anlatıldığı haliyledir. Aklını kullanıp anlatılanın gerçekliğini, olabirliliğini düşünmeyen masal kahramanları tehlikeli işlere kalkışır, çabuk kandırılırlar. Anlatılarda saf düşünceden mantıksal düşünceye geçtikçe olayların gerçek yüzü ortaya çıkar.

4.6.4. Hayvanlarda Aptallık

Derin anlamlar ihtiva eden masalların, sadece eğlendirme maksadı yoktur. “Masal sanıldığı gibi sadece ‘iş olsun’ diye anlatılmaz; erbabının da çok iyi bildiği gibi masallar bir semboller dünyasının dile gelmiş şekilleridir.” (Sakaoğlu, 1999: 73). Her masalın bünyesinde okuyucuyu, dinleyiciye verilmek istenilen mesaj vardır. Bu mesaj, insan kahramanlar üzerinden verileceği gibi hayvanlar sembolize edilerek verilir. İnsanlara özgü olan akıl, akılsızlık, aptallık gibi nitelikler hayvan kahramanlar üzerinden sembolik olarak verilir. Masal dünyasında hayvanların yaşadıkları, gerçek hayatta insanlar arasında yaşananların kendisidir. Başta çocuklar olma üzere dinleyiciler de hayvanlar arasında cereyan eden olaylardan hisse çıkarır.

Gurt adlı masalda, kurt birinin koyununu yer. Koyunun sahibi kurdu kovalar. Kurt kaçır ve meraya gelir. Bir koyunun orada otlandığını görür. Koyuna, seni yerim deyince koyun, önce abdest alıp namaz kılayım sonra beni ye, der. Kurt kabul eder. Koyun çeşmeye abdest almaya gidince kaçır. Koyunu yakalayamayan kurt, bir ata denk gelir. Ata, seni yerim der. At, ayağımın altında babamın yazdığı yazı var. Onu okursan beni yersin, der. Kurt, yazıyı okumak için eğilince at, kurda tekme vurup bayıltır. Kurt kendine geldiğinde atın kaçmış olduğunu görür. Kurt, ne işin vardı da koyunun namaz kılmasını bekledin, kılıp da hoca mı olacaktın. Ne diye atın ayağının altındaki yazıyı okudun, okuyup da molla mı olacaktın, diye söylenir. (Doğan, 2007: 67).

Gurt adlı masalda, eline geçen fırsatları aptallığı nedeniyle değerlendiremeyen kurdun pişmanlığı ele alınmıştır. Hayvan masallarının ders verici yönü yüksek olduğundan akıllılık-aptallık gibi soyut kavramlar, hayvanlar üzerinden somutlaştırılarak verilmiştir. Masalda kurt, kötü karakter sahibi, başkasına zarar vermek isteyen, teptiği fırsatlarda kendi kendini yiyen bilgisiz bir hayvan olarak gösterilmiştir. Hayvanların sahip oldukları huy, istek, açgözlülük, aptallık, saflık, kurnazlık gibi özellikler masala mizah katmaktadır. Kurt, yırtıcılığı, uyanıklığı, akıllılığı ile ön plandayken koyun ve at, sakın mizacı, saflığı, teslimiyet duygusu ile ön plandadır. “Masalarda hâkimiyet kavramı bir güçlülük, bir kuvvetli olma sonucu ortaya çıkacaktır. Gerek insanlar gerek hayvanlar arasında cereyan eden olaylar da daima güçlü olan “hâkim” olur. Onlar, böylece etraftaki insanlara veya hayvanlara hükmederler.” (Sakaoğlu, 1999: 153). Tüm yırtıcılığına ve gücüne rağmen kurt, akıllı avları karşısında aciz kalmıştır. Birinci avını kendisine fayda vermeyecek bir sebepten kaçırmış, aynı hatayı ikinci avı için de yapmıştır. Sahip olduğu gücü, akıllı ile kullanamayanın akıbeti yenilmektir. Masalda sürekli aynı hatayı yapmanın aptallık olduğu anlatılır.

Madame Roland, “Aptallığın başlıca görüntüleri şunlardır; sebepsiz darılmak, lüzumsuz konuşmak, tanımadan güvenmek.” der. Masal kahramanı kurt, sebepsiz yere koyun ve atın isteğini yerine getirmeye çalışır. Yaptığı işteki amaçsızlığın farkına varamayacak kadar aptaldır. Yine kurt, avlarını yemek üzeri olduğu halde, can korkusu içindeki avlarına güvenmektedir. “Nitekim böcek sapı ve yaprağı üzerindeki her şeyi bizden çok daha ince ayrıntısına kadar ve çok daha iyi görür fakat kendisinden üç adım ötedeki bir insanın farkında değildir. Ahmakların sinsilikleri-

kurnazlıkları buna dayanır ve II y a un mystere dans l'esprit des gens qui n'en ont pas (içi boş kimselerin kafalarında bir esrar vardır.) Paradoksunun da sebebi budur.” (Schopenhauer, 2019: 70). Masal kahramanı kurdun akli sınırlı yönde çalışmaktadır. Kurttaki koyun ile atı yeme isteği, kurdun aklını kullanılamaz hale getirmiştir. Akıl parçalı bir yapıya sahiptir. Yeri geldiğinde bu parçaların birleştirilip kararlar alınması gerekir. Birleştirme olmadığı takdirde düşünce akışı kopuk olur. Kişi kendisini akıl fukaralığının içinde bulur ve aptallık baş gösterir. Masalda kurtta oluşan zihinsel kusur aptallıktır.

Soyut kavramların somutlaştırılarak, ete kemiğe büründürülerek çocuklara öğretilmesinde etkin bir araç olan masallar, konunun ilgi çekici olması için anlatıyı hayvan üzerinden yapabilir. “Masallarda, hayvanların tabii olmayan esas yönleri konuşma kabiliyetine sahip olmalarından ileri gelmektedir. Masallarda hayvanların kahraman olarak tercih edilmelerinin en önemli sebebi, birçok hususiyetleri itibariyle insan tiplerine misal olabilmeleridir. Masallar, sembolik anlatımlar ve edebi sanatlarla bezeli bir türdür.” (İto, 2005: 24). Eşek, koyun, ayı gibi hayvanlar, masalda genellikle saf karakterli rollerde oynarlar. Aklın kullanımına göre yeri geldiğinde her hayvan “saf” durumuna düşebilir.

Saban Halatı masalında, adamın biri tilkiyle arkadaş olur. Adam, tarladan eve giderken eşiği bataklığa saplanır. Sabanını bağladığı halatı, tilkiye emanet eder. Tilki halatı alıp mağarasına götürür. Adamın kara kara düşündüğünü gören eşek, halatı getirmek için sahibinden müsaade alır. Eşek gidip tilkinin mağarasının önüne yatar. Tilki de eşek kaçmasın diye halatın bir ucunu eşiğin ayağına, diğer ucunu da kendi boynuna dolar. Eşek, koşarak eve gider, peşinden de tilkiyi sürükler. “Adam tilkiyi yakalamış, derisini yüzmüş.” (Kaya, Yılmaz, 2021: 335-336). Aptallığın, kişiyi kötülüğe sevk etmesi “Aptal bir adam kötü, aptal ve açgözlü- iki kat daha kötü.” Çin atasözünde dile getirilir. Tilkinin açgözlülüğü, aptalca bir işe bulaşmasına ve sonunun gelmesine neden olur.

Üç Kurt masalında, arkadaşlıkları çok iyi olan üç kurt vardır. Kurtların ikisi çalıp çırpıp karınlarını doyurur. Üçüncü kurt ise haram diye yiyip içmez, aç gezer. Bu kurt köyün harmanında bir koyun görür. Koyunu yakalamak yerine, “Gitme toklu kardeş, seni yiyeceğim.” der. Rızasız lokma haram diye, koyunu yemek için koyundan izin ister. Koyun da eti yavan olmasın diye evden tuz getirmeye gider. Bir daha gelmez. Kurt, bu defa keçi yakalar. Keçiden de izin ister. Keçi, yavrularını da getirmek için kurttan uzaklaşır. Bir daha gelmez. Aç kalan kurt bir at görür. Atı da yemek için izin ister. At: “Ayağımın altında berat yazılıdır. Ayağımın altındaki beratı oku, sonra da beni ye.” der. Kurt iyice yaklaşıncı at tekmeyi vurur. Kurdun belini kırar. Diğer iki kurt gelir. Neler olduğunu sorar. Kurt da koyunu, keçiye ve atı yemek için izin aldığını, sonunda da bu hale geldiğini anlatır. Yaralı kurt ölür. Arkadaşları onu yer (Kaya, Yılmaz, 2021: 434-436). İnsanlar zaman zaman hata yapabilir. Ama aynı hatada ısrar etmek aptallık olur.

Beş Salkım Bağ masalında, Beş Salkım Bağ isminde bir adam vardır. Bu adamın bağındaki üzümeleri her sene tilki gelip yer. Tuzak kuran adam, tilkiyi yakalar. Tilki, kendisini öldürmemesi karşılığında adamı evlendirmeyi teklif eder. Adam, tilkiyi bırakır. Tilki, padişaha gidip kızını, adam için ister. Adamın zengin olduğu yalanını söyler. Kurnazlığıyla bir konak elde eder. Çevredeki sürülerin bu adama ait olduğu yalanını söyletir. Padişah da kızını Beş Salkım Bağ’a verir. Bir zaman sonra tilki, bu adamın yanına gelip “Beni yıka.” der. Beş Salkım Bağ, tilkiyi kuyruğundan tutup fırlatır. Tilki, padişaha gidip kızının perişan olduğu yalanını söyler. Padişahın askerleri gelince adam, tilkiye yalvarır. Tilki, kurnazlığıyla durumu düzeltir. Askerler gidince “İlla beni yıkayacaksın.” der. Adam ile karısı, kaynar suyu tilkinin üstüne döker ve tilki ölür (Kaya, Yılmaz, 2021: 93-96). Elinde bulunanla yetinmemek, bitmek tükenmek bilmeyen arzular,

olmayacak şeyler istemek budalalığın, aptallığın özelliklerindendir. Tilki, masal anlatılarında kurnazlığın sembolü olsa da *Beş Salkım Bağ* masalında aptallığıyla kendine rol bulur.

Ayı ile Tilki masalında, başına kozalak düştüğü için başka yere giden tilki, ayı ile karşılaşır. Ayıyı da kendine yoldaş edinen tilkiye yolda tavşan, keklik, çakal da katılır. Uzun süre yolculuk eden ekibin karnı acıkır. Tilki, tekerleme söyleyerek kekliği yemek olarak seçer. Keklik, oyun oynayıp kaçır. Tilki, tekrar tekerleme söyler ve tavşanı yemek olarak seçer. Tavşan da oynarken kaçır. Derken tilki ile ayı yalnız kalır. İki arkadaş, denk geldikleri keçiyi parçalarlar. Keçinin derisinin içine topladıkları balları doldururlar. Yiyecekleri bir yere saklarlar. Tilki, ayıyı oyalayıp balı bitirir. Derinin içine de kül doldurur. Durumu fark eden ayı, tilki ile kavgaya tutuşur. Mağaranın içinde, tilki tokmağı alır; ayı da uzun bir sırık alır. Ayı, sırtığı dar alanda kullanamayınca tilkiden dayağı yer. Kavgaya dışarıda devam etmeye karar verirler. Bu sefer de ayı tokmağı, tilki sırtığı alır. Tilki, ayıyı kendisine yaklaştırmaz ve bir güzel döver (Alptekin, 2002: 211-213). “Davul dengi dengine çalar.” atasözü, herkesin uyumlu arkadaşlıklar kurması gerektiğini vurgular. Özellikle menfaat temelli ilişkilerde kişiler arası akıl seviyesi bakımından uyumsuzluklar, birinin diğerini aptal duruma düşürmesiyle sonuçlanır.

Küçülten Alet masalında, ormanda yaşayan aslan, bir kedi yakalar. Kediye neden kendisinden küçük olduğunu sorar. Kedi de insanların kendisini bir aletle bu hale getirdiğini söyler. Aslan, insanların kendisini de küçültmesini ister. Kedi, aslanı ormancının yanına götürür. Aslan, ormancıdan kendisini de küçültmesini ister. Ormancı, küçültme aletinin evde olduğunu söyler. Aslan, ormancının korktuğunu, evine gidip gelmeyeceğini söyler. Ormancı da: “*Hayır, benim esas korkum, köye aletlerini getirmeye gidip geri döndüğümde seni burada bulamamaktır.*” deyince, aslan sinirlenir. Ormancı, aslanı kaçmaması için ağaca bağlamayı teklif eder. Aslan da korkmadığını ispatlamak için teklifi kabul eder. Ormancı, aslanı ağaca bağlayıp kemiklerini kırar (Yardımcı, 2012: 47-48). Akıl kontrolünde olmayan fiziki güç, sahibini yarı yolda bırakır. Aslan güçlü de olsa aptallığı nedeniyle gücünü kullanamayacak hale gelir.

Kara Tavuk masalında, kara tavuk ağacın üst dalına yuva yapar. Tavuğun yaptığı on iki yumurtadan civciv çıkar. Tavuk, civcivleri beslemek için sürekli yuvaya yiyecek taşır. Bunu gören çakal, yavruları yiyecek için tavuğu tehdit eder. Yavrularından birini kendisine vermesini, aksi halde ağaca çıkıp hepsini yiyeceğini söyler. Kara tavuk da tüm yavruları feda etmektense birini çakala verir. Çakal, her gün gelip yavruların birini alır. Tavuk, komşusuna akıl danışır. Komşusu da “*Ay aptal komşum benim demiş, hiç demiş çakallar ağaca çıkabilir mi, niçin atıyorsun?*” deyince tavuk, bir daha çakala civciv atmaz (Önal, 2011: 274-275). Aptallar, içinde bulundukları konumun değerini anlayacak kudrete sahip değildirler. Kara tavuk, dört ayaklı hayvanların erişemeyeceği yere yuva yapmasına rağmen çakalın sözlerinden korkar ve her gün bir yavrusunu çakala yem eder. Mantık yürütme yeteneği olmayan kara tavuk hem çakalın yuvaya erişemeyeceğini hem de zamanla yavrusu kalmayacağını idrak edemez.

Hırbil masalında, domuzun biri ayı, çakal ve tavşanla arkadaş olur. Çeşmenin yanında dinlenen arkadaşların karnı acıkır. Domuz, toprağı eşip patates bulmaya; ayı, bal getirmeye; çakal, oğlak yakalamaya; tavşan, buğday biçmeye gider. Görevlerini yerine getiren arkadaşlar, ekmek yapıp et pişirirler. Tam yemeğe başlayacakları zaman “*Hırrrrr, hırrrr, hırrrrr !*” diye ses duyarlar. Tavşan, “*Hırbil geliyor, kaçalım!*” der. Kediye, büyük bir şey sanan arkadaşların hepsi korkusundan kaçır (Önal, 2011: 480). Aptal hayvanlar, akıllarıyla hüküm vereceklerine korkularıyla hüküm verirler. Duydukları sesin neye ait olduğunu anlamak yerine kaçmayı yeğlerler.

Ayağına Diken Batan Serçe masalında, serçenin ayağına diken batar. Dikeni çıkarması için ninenin birinden yardım ister. Nine, serçenin ayağına batan diken sobaya attığı için serçe de ninenin yeni pişirdiği ekmeğini çalar. Serçe, aldığı ekmeği bir çobana verir. Bir süre sonra çobanın yanına gelen serçe, ekmeği yediği için çobanın koçunu çalar. Köyün birinde düğün yapıldığını gören serçe, koçu düğün sahibine verir. Döndüğünde koçun kesildiğini gören serçe, gelini kaçıtır. Yolda karşılaştığı davulcunun davulu ile gelini takas eder. Serçe, davul çalıp bağırmaya başlar (Sakaoğlu, 2002: 273). Aptalların eylemlerinin kendilerine bir getirisi olmaz. Serçenin eylemlerinde bir mantık söz konusu değildir. Serçe, mantığın düz çizgisinden sapar ve akıl dışı eylemlerde bulunur.

Gerçek olayların yeniden kurgulanarak anlatıldığı masalarda insanları temsil eden hayvanlardan bazıları aptal olarak tasvir edilir. Bu aptal hayvanlar sayesinde masalda mizah yaratılarak akılda kalıcılık ve öğreticilik sağlanmaktadır. Masal ekseninde oluşturulan yeni dünyada hayvan kahramanları üzerinden istenilen insan şekli ve toplum düzenine yer verilir. Zıtlıklar üzerine kurulan masalarda olması gerekenin yanında olmaması gereken de sahnelenir. Aklı kullanma ödüllendirilirken aklı kullanmama, aptal olma ceza ile karşılık bulur.

4.6.5. Dev Tipinde Aptallık ve Saflık

Masal anlatılarında devlerin cüssesi ile akli doğru orantılı değildir. “Devler masal metinlerine göre zeki değildirler. Aptaldırlar. İnsanlar kadar olayları kavrayamazlar. Kendilerinden kat kat küçük olan, hatta avuçlarının içine kadar aldıkları bu minik insan yaratıklara yenilirler.” (Taner, 1993: 243). Anlatılarda kahramanların başlıca düşmanlarından biri de devlerdir. Devler genellikle yedi başlı olarak tarif edilir. İnsan etini yemeği çok severler. İnsanlar genellikle yolunu kaybettiklerinde uzaktan gördükleri ve yanına gittikleri evler, devlere aittir. Devlerle karşılaşan insanlar, ilk mücadelelerinde devlerle boy ölçüşemezler. Devler tarafından esir alınan veya bir göreve gönderilen insanlar, aklını kullanarak devleri yok eder. Devlerin akıl yürütme yetenekleri yok derecesindedir. “Pek çok kültürde devler akli yönden zayıf, aptal varlıklar olarak nitelenir.” (Özdemir, 2019: 289). İri cüsseli olan bu mitik kahramanlar, olmayacak şeylerden korkarlar. Devlerin içine düştükleri korku durumu onları iyice aptallaştırır.

Mercimek Oğlan masalında, kadının birinin çocuğu olmadığı için Allah’a yalvarır. Mercimek yemeği yapan kadın, mercimek sayısı kadar çocuk diler. Dileği kabul olan kadının, o mercimekler kadar çocuğu olur. Bu kadar çocuğa bakamayacağını düşünen kadın, çocukları öldürmeye başlar. Bir tane çocuk kalır. O çocukla, kocasına azık gönderir. Babasına azığı götüren çocuk, öküz pisliğinin altında kalır. Tezek toplayan dev, mercimek oğlanı da çuvalına atar. Eve giden dev, insanoğlu kokusu alır. Bu sırada oğlan, ağaca çıkar. Dev, oğlana ağaca nasıl çıktığını sorar. Oğlan: “*Bardağı bardağın üstüne koydum. Kırk tane bardağı üst üste koydum. En sivrisini de en üste koydum. Bastım, çıktım.*” der. Dev, oğlanın söylediklerini yapınca ayağı kesilir. Dev, tekrar mercimek oğlana ağaca nasıl çıktığını sorar. Oğlan: “*Bıçağı bıçağın üstüne koydum. Kırk tane bıçağı üst üste koydum. En sivrisini en üste koydum. Bastım, çıktım.*” Dev, çıkmayı deneyince ayakları kesilir. Bu sefer oğlan: “*Üst üste kırk tane tandır yaptırdım. Kırk gün yaktırdım. Sonra en üstekine bastım, çıktım.*” deyince dev de inanır. Oğlanın dediklerini yapmaya çalışan dev, tandıra düşüp ölür (Kaya, Yılmaz, 2021: 298-300). Masalda devin, cüssesinin büyüklüğü ile aklının büyüklüğü aynı orantıda değildir. “Devler oldukça çirkin yaratıklardır. Ucube bedenleri büyük bir cüsse ve güçle desteklenmiş olmasına rağmen görüntüleri irade yönünden zayıflıklarına gönderme yapmaktadır.” (Özdemir, 2019: 283). Dev, çocuğun sorgusuz sualsiz isteklerini yaparak kendisine

teslim olacağını düşünür. Çocuğu yakalamak için ilk iki denemesi hüsrarla sona ermesine rağmen üçüncü kez çocuğa inanmaktan geri kalmaz. Kendisine yarardan çok zarar veren denemeleri dev için ders niteliği taşımaz. Yaptıklarının sonuçlarını anlamlandıramayan dev, çocuğun aklına uymaya devam eder. Dev iri cüsseli olmasına rağmen mercimek çocuğun aklına yenik düşer.

Tezer Ağa masalında, kaplan ormanında Tezer Ağa isminde korkak bir adam yaşar. Bu adamın karısı, yemekten sonra bulaşıkları yıkamayınca, odaya sinekler dolur. Tezer Ağa, yumruklarla kırk tane sinek öldürür. Tezer Ağa'nın, sinek leşlerinden sonra kendine güveni gelir. Tezer Ağa, üstünde, "Tezer Ağa, bir yumrukda kırk can ezer ağa." yazılı kılıç yaptırır. Ağa, ormanda devlerin su içtiği yere gider. Orada uyuya kalır. Devler, kılıcın üzerindeki yazıyı görünce Ağa'yı evlerine misafir ederler. Her gün ormanda odun toplayan devler, Tezer Ağa'yı odun toplamaya gönderir. Tezer Ağa'nın ormandaki bütün çamları birbirine bağladığını gören devler, Ağa tüm ağaçları tek seferde getirecek diye korkarlar. Bir süre sonra devler, Tezer Ağa'nın evine misafir olmayı isterler. Tezer Ağa, devlerden önce gidip hanımını ve çocuklarına ne yapacaklarını öğretir. Hanımı, "Ne yemek yapayım diye soracak.", çocuklar da: "Sen büyük devin başını bişir, biz güccük devin başını gendimiz yeriz." diyecektir. Akşam her şey planlanan gibi olunca devler arkalarına bakmadan kaçarlar (Alptekin, 2002: 306-307). Devler, koca cüsselerine, koca kafalarına rağmen akıl olarak eksiklerdir. Akıllı insanlar karşısında devlerin fiziki heybeti çaresiz kalır.

Tozlu Bey masalında, bir derenin kenarında yaşayan değirmenci, tavuklarının yumurta yapmadığını fark eder. Kümesi gözetleyen değirmenci, yumurtaları yiyen tilkiyi yakalar. Tilki, kendisini bırakmasını isteyince değirmenci de tilkiyi bırakır. Tilki, padişah kızını değirmenciye alacağını söyler. Tilki, padişahın kızını ister. Değirmenciye zengin biri olarak tanıtır. Padişahın kızını vermeyi kabul eder. Padişah, damadının yaşadığı yeri görmek ister. Kafileyle yola çıkan tilki, gruptan ayrılarak o bölgede devlerin yaşadığı konağa gelir. Devlere padişahın onları öldürmek istediği yalanını söyler. Devler, tilkiden akıl isteyince tilki, devleri saklama bahanesiyle odun yığınlarının altına sokar. Odunları ateşleyen tilki tüm devleri öldürür (Yardımcı, 2012: 235-236). Tilki kurnazlığıyla nam salan bir hayvandır. Onun için rakibin iri olmasının, güçlü ve tehlikeli olmasının önemi yoktur. Tilki aklına, kurnazlığına güvenir. Düşmanın aptal olması da tilki için bulunmaz bir nimettir. Dev ise iri ve tehlikelidir. Devlerin en güçsüz yönü akıllarıdır. Aptallığıyla bilinen devler çabuk kandırılmaya müsaitlerdir. İri aynı zamanda aptal olan rağmen aptal olan devler, tilkinin kurnazlığının kurbanı olurlar.

Parmak ve Dev masalında, yaşlı bir kadın ve üç kızı vardır. Yaşlı kadın, pazara iplik satmaya gider. Dev, bir kese altın karşılığında kadının büyük kızıyla evlenir. Dev, yemekte kıza insan parmağı verir. Kız yemeğince dev, kızı öldürür. Dev, yaşlı kadının evine gidip ortanca kızı da kendi evine götürür. Aynı şekilde ortanca kızı da öldürür. Yaşlı kadın, en küçük kızı da deve verir. Kız, parmağı kediye yedirir. Dev, parmağı yediğini düşündüğü kıza güvenir. Kıza, gelinlik ve duvak verip ava gider. Kız, gelinliği bir direğe giydirir. Eve gelen dev, direği kucaklar. Parçalanan direğin bir parçası devin başına düşer ve dev ölür (Yardımcı, 2012: 239-241). Devin baskın olan özelliği aptal olmasıdır. Aptal olma özelliği, devin gözünü de kör eder. Devin aptallığı bir direk ile bir insan arasındaki mukayeseyi yapmasına engel olur.

Kara Hasan'la Dev masalında, bir baba ve üç oğlu vardır. Ava çıkan baba eve dönmeyince büyük oğlan babasını aramaya gider. Büyük oğlan da gelmeyince ortanca oğlan, evden ayrılır. Babası ve iki ağabeyi dönmeyen ve çok akıllı olan Kara Hasan, yollara düşer. Dev in evini gelen oğlan, ailesine zarar verenin dev olduğunu anlar. Oğlan, devin evin önündeki bağlı köpeği kızdırır. Köpek havlayınca dev uyanır. Kimseyi görmeyen dev tekrar uyur. Oğlan, köpeği tekrar kızdırır.

Dev, uykusundan uyanıp gelir fakat kimseyi görmeyince yine uyur. Köpek havlamasıyla üçüncü kez uyanan dev, köpeği döver. Hasan da köpeği alıp götürür. Dev, köpeğinin götürüldüğünü görünce, “*Kara Hasan, sen beni itsiz bıraktın.*” diye bağırır. Ertesi akşam Kara Hasan, aynı yöntemle devin atını, başka bir akşam da devin kızını kaçıır. Kara Hasan, kılık değiştirerek devin kavaklığına girip kavakları kesmeye başlar. Sesi duyan dev, kavaklığa gelir. Kara Hasan, deve tabut yaptığını söyler. Tabutun, köyde ölen Kara Hasan için olduğunu söyleyince dev de kavak kesimine yardım eder. Kara Hasan: “*Dev kardeş! Kara Hasan tam senin boyunda idi.*” der. Ölçü almak için devin tabuta girmesini ister. Dev, tabuta girince de tabutu çivileyip denize atar (Yardımcı, 2012: 243-246). Sürekli aynı hatayı yapmak akıl sahibinin işi değildir. Dev, köpeğinin çalınma şeklini tecrübe ettiği halde aynı hataya tekrar tekrar düşer, atını ve kızını da kaptırır. Bir insanın ölçüsüyle kendi ölçüsünün aynı olmayacağını da aklı ermez. Kendi çukurunu kendi kazmış olur.

Güdük Ali masalında, çocukları olmayan bir kadın ve erkek, dua eder. Bir zaman sonra çocukları olur. Bu çocuk büyümmez. Adını “Güdük Ali” koyarlar. Çocuk, tarlada çalışan babasına yemek götürür. Babasının küpünde su olmadığını gören çocuk, su getirmek için çeşmeye gider. Küpü elinden düşürüp kırar. Çeşmeye su içmeye gelen dev, çocuğu yakalayıp eve götürür. Çocuk, tavandaki bir oyuğa tırmanıp saklanır. Dev, çocuğa tavana nasıl çıktığını sorar. Çocuk, devden odunları yakıp oluşan korun üstüne oturması şartıyla aşağı ineceğini söyler. “*Dev de saf bir dev olduğundan*” oluşan korun üstüne oturur ve ölür (Yardımcı, 2012: 281-282). Saf karaktere sahip olanların muhakeme güçleri zayıftır. Karşılaştıkları tehlikeleri fark edemezler.

Korkak Herif masalında, her şeyden korkan bir adam vardır. Karısı, bu korkak adamı evden dışarı atar. Yanına biraz un ve yumurta alan adam, yola koyulur. Uzun bir zaman yol kat eden adam, devlerin yanına varır. Devler, adamı kokutmak için eline aldıkları taşları avuçlarında ezerek parça parça ederler. Çok kurnaz olan adam, devlere çaktırmadan cebinden çıkardığı unu ufalayıp üfürür. Bunu gören devler, adamdan korkar. Devler, adama odun getirmelerini için kendir verirler. Adam, dağdaki tüm odunları tek seferde sırtlayıp getirmek için büyük kendir ister. Devler, bu istek karşısında iyice korkar. Devler, gece yatarken adamı şişleyip öldürme planları yapar. Adam, yatağına loğ taşını koyar. Devler, adam diye taşı şişler. Sabah uyandıklarında adamın yaşadığını gören devler, adama bir torba altın verip adamı gönderirler (Yardımcı, 2012: 287-288). Olaylar karşısında mantıksal çıkarımda bulunmayanlar, olayları başkalarının yönlendirdiği şekilde idrak etmeye mahkûm olur.

Onüç masalında, bir adamın on üç tane oğlu vardır. Kardeşler gurbete gitmeye karar verir. Yolda giderken bir devin buğdaylarını biçerler. Yanlarına gelen dev, en küçük oğlanın eline bir not tutuşturur ve evdeki karısına götürmesini ister. Oğlan, notta yazılan “on üç tane fırın hazırla” yazısını, “on üç tane oda hazırla ve camışları kes” şeklinde değiştirir. Dev, oğlanın notu değiştirdiğini anlar. Oğlanları gece öldürmeye karar verir. Dev, gece kızlarıyla beraber yatan oğlanları ayırt edebilmek için kızlarının başına taç taktırır. En küçük oğlan, gece kızların başındaki taçları alıp kendi erkek kardeşlerinin başına takar. Dev de kendi kızlarını öldürür. Oğlan kılık değiştirip, devin meşeliğine girer. Ağaçları kesmeye başlar. Dev, ağaçlarını neden kestiğini sorar. Oğlan da Onüç’ün öldüğünü ve ona tabut yaptığını söyler. Dev, bu işe sevinir. Oğlana yardım eder. Oğlan, deve: “Dev kardeş, sen bir içine gir de ben mıhlamayım, bakalım Onüç içinden çıkabilecek mi?” deyince dev, tabutun içine uzanır. Oğlan da tabutun kapağını mıhlar. Devi alıp padişaha götürür (Sakaoğlu, 2002: 368-370). Dev, karşısındakini kendisi gibi saf sanır. “Halk anlatılarında, düşlerde ve fantezilerde devler olumsuz anlamda karanlığı, hileci figürleri, çokluğu,

tamamlanmamış fikirleri, ulaşamaz hedefleri, tiranlığı, şiddeti, kötülüğü imgeler.” (Özdemir, 2019: 300). Oğlana verdiği notun, oğlan tarafından okunacağı aklının ucuna gelmez. Gecenin karanlığında kendi kızlarına zarar verme ihtimalini düşünmez. Oğlan için yapılan tabuta kendisinin nasıl sığıdığına akli ermez. Akli olmayan, itaatkâr olur. Dev, esir alınmış bir mahkûm gibi kendisine söylenenleri yapar. Yaptığı eylemin sonunu düşünmez. Bu düşünmezlik kendi sonu olur.

Aptallık ve saflık, kişilerin eylemlerinde benzerliğe sebep olur. Aptal devler farklı olmayı düşünmez. Etraflarında olup bitenleri anlamlandıramadıkları için aynı hataları defalarca yaparlar. Aptallar ve saflar, tercihlerini karşısındakilere inanmaktan yana kullanır. Masallarda da devlerin akıllarını kullanmak yerine insanlara körü körüne inandıkları görülür. Devlerdeki aptallık bulaşıcıdır. Aptal devin arkadaşları, kardeşleri, eşleri de aptaldır. Hem insanlar hem kurnaz hayvanlar tarafından çabuk kandırılırlar. Anlatılarda saflık ve aptallık karşısında aklın her zaman galip geleceği vurgulanır.

5. SONUÇ

Her şey zıddıyla anlam kazanır. Aklın anlam kazanması için deliliğin ve aptallığın var olması gerekir. Birinin değeri diğerini bilmekle anlaşılır. Delilik ve aptallık, aklın yitirilmesiyle ortaya çıkar. Akıllığa, deliliğe, aptallığa ortama ve zamana bağlı olarak farklı anlamlar yüklenmiştir. Hepsinin temelinde akıllı olma hali vardır. Toplum, şartlara bağlı olarak değişen akıllı olma halini normal, aklın ölçütlerini aşmayı derecesine göre aptallık ve delilik olarak yorumlamıştır. İnsan akli süreğendir. Kazanılan bilgiler, tecrübeler akli işler kılar. Bilgi ve tecrübenin doğru kazanımı da önemlidir. Yanlış bilgi, yanlış yorumlanan tecrübe akli kötü yönde geliştirir ve doğruyu yanlıştan, iyiyi kötünden, güzeli çirkinden ayırma gücünü kaybettirir.

İnsanda akli melekelerin var olması her zaman doğruyu, iyiyi bileceği anlamına gelmez. Akıl, kişinin algılama yeteneğidir. Aptallık, aklın yetersizliğinden değil doğru kullanılmamasından kaynaklanır. Delilikte akıl yoksunluğu ve akli süreçlerin yoksunluğu söz konusudur. Saflıkta ise aklın tek yönlü kullanılması vardır. Aklın; araçsal akıl ve amaçsal akıl gibi türleri vardır. Araçsal akıl, kişinin amacını gerçekleştirmek için en kısa ve en kârlı yolu tespit etmek için akli kullanmasıdır. Bu akıl türünde amacına ulaşan birey, bulunduğu düzenin adaletsizliğine, yanlışlığına karşı tepkisiz kalır. Akli, sadece kişisel menfaatler doğrultusunda kullanmak insanı hayvandan aşağı bir hale sürükler. Amaçsal akilde ise sosyal kurallar içerisinde herkesin yararına olacak bir akıl kullanımı söz konusudur. Toplumun ideal düzeni için amaçsal akıl tercih edilmelidir.

Masallar, toplumun aynasıdır. Toplumun doğrudan kendisine hitap eder. Toplum hayatını düzenlemede aklın önemini vurgulama, iyiliği, doğruluğu, akılsızlığı somutlaştırarak anlatma konusunda masallara sorumluluk verilmiştir. Masalların bünyesinde barındırdığı mesajlar, görünenden çok daha fazladır. Masal anlatılarında amaç, aklın işlevselliğinin kazandırılmasıdır. Özellikle çocukların ve okuma yazma bilmeyen bireylerin, toplum normlarına ve değer yargılarına göre eğitilmesinde masal türünün önemi büyüktür.

Masallarda aklını aktif ve iyi yönde kullanan kahramanlar, karşılaştıkları engelleri kolay bir şekilde aşarak mutlu sona kavuşur. Aptal, saf ve deli mizaçlı kahramanlar, masalın büyüğü potasında silikleşir ve yok olur. Masal anlatıları akıllılık, aptallık ve delilik bağlamında dinleyicisine eğitsel dersler verir. İnsanlar akli melekelerini kullanma yetisine göre gruplara ayrılır: akıllı, deli, aptal ve saf insan. Akıllı insanlar kendilerine ve çevrelerindeki insanlara fayda sağlarlar. Deliler, kendilerine ve çevrelerine zarar verirler. Aptallar bazen kendilerine bazen de çevrelerine zarar verirler. Saf insanlar ise iyi niyetli olduklarından genellikle çevresindekiler kendisinden yarar elde eder. Toplumdaki insan çeşitliliği, en kadim anlatılardan olan masallara da yansır. Geleceği yaşadığı zaman diliminde şekillendirmek isteyen toplum töresini, dilini, kimliğini, gelecek nesillere aktarırken ideal insan tipini, topluma zararı dokunan insan tiplerini de masalların sıra dışı atmosferinde sergiler.

Her insanın topluma katkısı, toplum için önemi aynı değildir. “İnsanlar günden güne, sürekli bir tekdüzellikle, inatla aptallığını sürdüren, en elverişsiz yerlerde ve zamanlarda birdenbire ve beklenmedik şekilde beliriveren bireyler yüzünden, davranışlarında sıkıntıya sokuluyorlar ve engelleniyorlar.” (Cipolla, 2000: 73). Akıllı insanlar, toplumun sağlıklı bir şekilde gelişim göstermesi için gereklidir. Deli ve aptal insanlar için durum tam tersidir. Masal dinleyicisine özellikle de çocuklara masal estetiği içinde ideal insan tipinin -akıllı insanın- toplum için önemi anlatılırken aynı zamanda aklını kullanamayan insanların topluma verdikleri zarar da gösterilmeye çalışılır. Böylece çocuklar iyi-kötü, yararlı- zararlı ikilemleri karşısında kıyaslama yapar.

Masalın çocuğu eğitme ve topluma hayatına hazırlama gibi işlevleri vardır. Soyut konular, masallarda somutlaştırılarak, sembolleştirilerek sunulur. Masalın kurmaca âleminde toplumdaki her tip insanın sembolik olarak karşılığı vardır. Toplumu yönetenleri temsilen padişah ve vezir, çıkarıcı insanları temsilen köse, halkı temsilen keloğlan rolünü oynar. Hayvan masallarında insanların yerine rolleri hayvanlar üstlenir. Kurnaz ve akıllı insanı tilki, aptal ve saf insanı ayı, koyun, eşek; yöneticileri aslan, çıkar peşinde olanları çakal temsil eder. Masal dinleyicisi akıllı-deli, aptal-saf, iyi kötü karakterleri eleştiri süzgecinden geçirir. Neyin iyi, neyin kötü olduğu kararını toplumun değer yargılarına göre verir. Toplumun olmasını istediği insan tipinin özelliklerini benimser. Dinleyici, deli ve aptal masal kahramanların hatalarından hareketle akıllı insanların topluma faydasını, akli kullanmanın ne büyük nimet olduğunu fark eder.

Masal anlatılarında toplum kendi yapısına göre aklın, deliliğin, aptallığın ve saflığın kaidelerini belirler. Toplum kendine benzeyeni akıllı, kendisine benzemeyeni deli olarak nitelendirir. Bunu yaparken gerçek hayatta varlığını sürdüren bireyler yerine onların dublörlerini kullanır. Yöneticiler yerine padişah, vezir, ağa; halk yerine keloğlanı dublör olarak kullanır. Anlatılarda akıllı, deli, aptal padişahlara, vezirlere rol verip gerçekte eleştiremeyecekleri kişileri rahatlıkla eleştirir. Keloğlan şahsında akıllı bireyin potansiyelinin küçümsemeyeceği, aklın her şeye muktedir olduğu gerçeğini gösterir. Toplum hafızasında yer edinmiş efsanevi masal kahramanı Keloğlan, saflığın, aptallığın ve akıllılığın en iyi hallerini dinleyicisine sergiler. Masalın başında genellikle annesiyle birlikte köyde yaşayan saf, aptal, tembel, fakir bir Keloğlan profili, dinleyiciye sunulur. Masalın sonunda kahraman erginleşme yaşar, önüne çıkan tüm engelleri aşar, kötülere karşı korkusuzca mücadele verir ve akıllı bir Keloğlan'a dönüşür. Toplumun arzu ettiği insan tipinin sembolik karşılığı olan Keloğlan'ın saflık, aptallık, delilikle başlayan yaşam serüveninin olumlu yönde dönüşümünü sağlayan temel unsur akıldır.

Akıl, insanlara doğuştan verilen ve işlendikçe gelişen bir güçtür. Olayları anlamak, yorumlamak, analiz etmek için akla ihtiyaç vardır. İnsanların eylemlerine anlam kazandıran akıldır. Aklını kullanan kişi doğru düşünür ve doğru kararlar verir. Aklın ışığında yapılan eylemler kalıcı olur. Aklını kullanan masal kahramanları kalıcı kazançlar, mutluluklar elde eder. Aklını kullanan Keloğlan, dev, köse, en küçük kardeş, fakir kişi, padişah, vezir, erkek, kadın vb. kahramanlar mutlu sona erişirler. Küçük bir köyde yaşayan fakir Keloğlan, aklını kullandığı için padişah makamına oturur, istediği kızla evlenir. Kardeşlerin en küçüğü aklını kullandığı için büyük kardeşlerinin hatalarına düşmez. Aklın ışığında ülkeyi idare eden padişah tahtta uzun süre kalır. Bir lokma ekmeğe muhtaç olan fakir insanlar aklını kullanarak zengin olur. Başkası tarafından kandırılmak istenen köse, aklını kullanarak kendisine karşı oynanan oyunları bertaraf eder. Akıllı erkek veya kadın kahramanlar, içinde bulundukları sıkıntılardan kurtulur. Masallarda her tabakadan insanların hatta her türden hayvanların aklını kullanarak sorunlarına kalıcı çözümler bulduğu ve mutlu olduğu dinleyiciye aktarılır. Gerçek yaşamın yansıması olan masallar, toplum bireylerinin yaşamaya gerek kalmadan tecrübe edinmesini sağlar. Masallardaki kahramanlar, bireylerin beklentileri ve hayalleri doğrultusunda ortaya çıkar. Yeni nesil bu kahramanların masal dünyasında yaşadıklarıyla karşılaşacakları sorunlar ve bu sorunlarla ilgili çözüm yöntemleri hakkında bilgi sahibi olur.

Aklın büyük bir nimet olduğunun farkında olan toplum, seçilen yöneticilerin akli başında insanlar olmasını ister. Toplum, masal anlatılarında akıldan yoksun yöneticiye sahip ülkenin ve halkın ne gibi sıkıntılar yaşayacağını bir sonraki nesle aktarır. Fiziki açıdan herhangi bir eksikliği olmadığı halde akıl noksanı yöneticilerin çevrelerine faydaları olmayacağı aksine zararlarının olacağı anlatılarda sembolik olarak gösterir. "Bazı bireyler için başka bireylerle olan herhangi bir

ilişki, acı veren bir gereksinimdir. Onlar tam anlamıyla insanlara katlanmak zorundadırlar, insanlar da onlara.” (Cipolla, 2000: 75). Yüksek makam sahibi insanların yaptıkları toplumun diğer bireylerini de etkiler. Özellikle yönetici konumundaki insanların aklını kullanmaları toplumun akıbeti için önemlidir. Padişahı deli veya aptal olan ülkenin insanları iyi muamele görmez. Halk, akıllı başında olmayan yöneticileri masal aracılığıyla eleştirir. İsteddiği yönetici profilini masal dünyasında çizer. Masalların sembolik eğiticiliği sayesinde akıllı, aptal ve deli yöneticilerin topluma etkisini sentezleyen dinleyici kendi toplumunun idari sistemine yön verir.

“Herhangi bir insanın aptal olma özelliği aynı kişinin herhangi bir başka karakter özelliğinden bağımsızdır.”(Cipolla, 2000: 74). Cipolla’ya göre toplumlar içinde aptal sayısı her zaman aynı orandadır. Eğitimli-eğitimsiz, köylü-şehirli veya herhangi bir dinden, milletten vb. fark etmeksizin aptal oranı aynıdır. Masal anlatılarında her zümreden insan gruplarında, hayvanlar âleminde, devler dünyasında aptal tipler varlığını sürdürür. Akıllılık, delilik, aptallık ve saflık her zaman, her yerde iç içedir. Yeni ortamlar insanı aptallaştırabilir. İnsan, tecrübesi ve bilgisi dışındaki ortamlarda bir nevi aptal gibidir. Gerek Keloğlan gerek diğer masal kahramanları kendi alıştıkları mekânın dışına çıktıklarında veya becerilenin dışında bir işe giriştiklerinde akıllı kullanma yoksunluğu çekerler. Ama bu saf olma, aptal olma durumu kısa sürer. Aklını kullanan kahraman kısa sürede yeni ortama, olaylara adapte olarak toplumun istediği standart birey seviyesine ulaşır.

Delilik, insanları empati yapmasını, başkaları gibi davranması engelleyen bir hastalıktır. Toplum, kendisi gibi davranmayan bireyleri de deli olarak görür. Akıllılıkta kolektif bir durum varken delilikte bireysellik vardır. Delilik, bireyin kendini toplumdan soyutlaması, hayatını kendi felsefesine göre yaşamasıdır. Aklın yokluğunda yaşanan hayat bireyin kendisine ve çevresine zarar vermesini de ortaya çıkarır. Masallarda insanın delilik yönü ve bunun toplum hayatına etkisi delirmiş kahramanlar veya deli gibi davranan kahramanlar aracılığı ile gündeme taşınır. Halkın içinden çıkan bir kahraman olan Keloğlan, olumlu özelliklerinin yanında olumsuz özellikleriyle de dinleyici karşısına çıkar. Bazı masalların başında deli, aptal, saf şeklinde sunulan Keloğlan, bazı masallarda tamamen bu özellikleri korur. Keloğlan’ın masal başında deli, aptal veya saf olması ve sonradan akıllı bir karakter özelliğine bürünmesi aklın ne büyük nimet olduğunu göstermesi yönüyle önemlidir. Bazı masallarda anlatı boyunca Keloğlan’ın deli, aptal veya saf tavırlar sergilemesi; toplumla uygun hareket etmeyen, bireyselliği reddedilmez bir şekilde düstur edinenlerin başına gelecekleri gözler önüne serer.

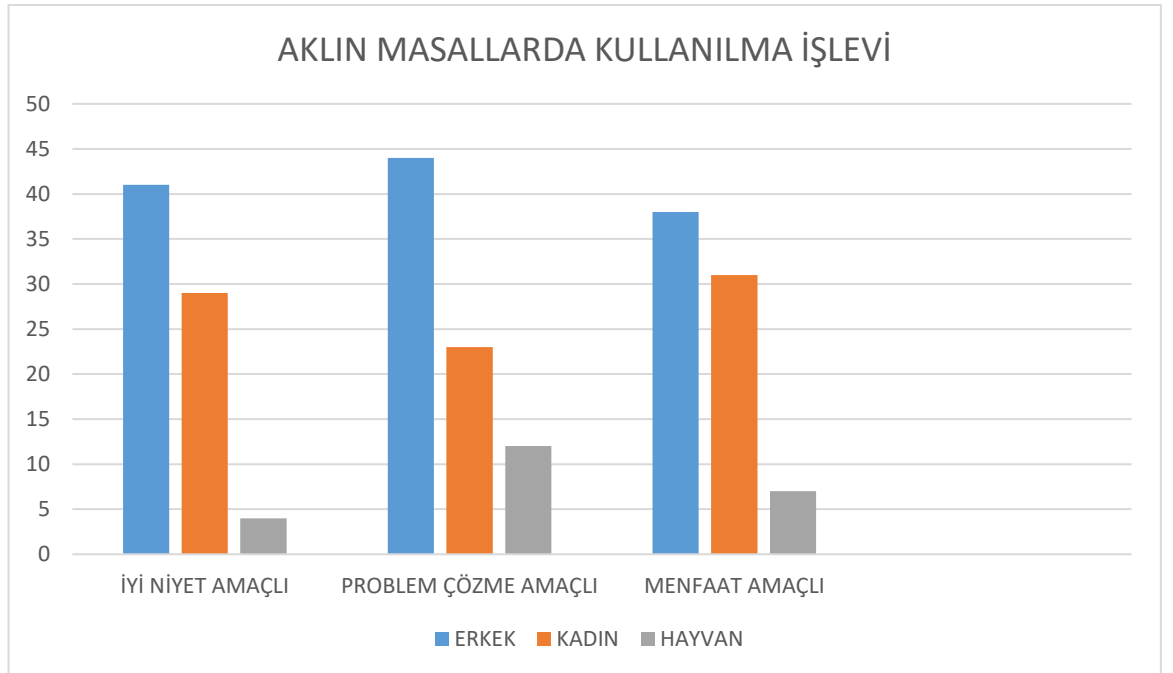
Toplumu yöneten birinin saf, aptal veya deli olması ortaya çıkacak zararın boyutunu artırır. Toplum bu zararın boyutunu masal kahramanlarından padişah, vezir, ağa gibi kahramanlar üzerinden aktarır. Masallarda akıllı kullanım dışı olan yöneticilerin insanlara faydalı olmadıkları hatta büyük zararları olduğu görülür. İmkânsız isteyen deli padişahların insanları cellâtlara vermesi, vezirin sözüne kanan aptal ve saf padişahların halkına zulüm etmesi, aptal ve saf vezirlerin küçük çocukların akılları karşısında bile çaresiz kalmaları, akıl yoksunu ağaların çalışanlarına karşı muamelesi ile masal anlatıları aklın her şeyin kaynağı olduğu mesajını verir. Mantıklı olanı, vicdani olanı, yararlı olanı tavsiye eden akıldır. İri cüsselerine rağmen aptal ve saf olan devler, aklını kullanmadıkları için mizah konusu olurlar. Masallarda ortaya çıkan bu mizahi durum, siyasi ve sosyal mesajlar içerir. Bu mesaj, bireyin bulunduğu makamın, gücün, zenginliğin her zaman yeterli olmayacağıdır. Toplum yaşadıklarını, tecrübe ettiklerini yeni nesle alaycı ve mizahi şekilde aktarır. Toplum bireylerinin aklını kullanmaları tavsiye edilir.

Masal anlatılarında akıl, özellikle bir engeli aşma, bir amaca ulaşma fonksiyonuyla ön plana çıkar. Keloğlan, padişah, küçük kardeş gibi masal tiplerinin isteklerine ulaşmada veya isteklerine

ulaşma yolunda önüne çıkan engelleri aşma konusunda akıllarını kullandıkları ve başarılı oldukları görülür. Keloğlan hem maddi hem fiziksel olarak dezavantajlı başladığı mücadelelerinde aklın rehberliğinde zafere ulaşır. Küçük kardeşleri diğer kardeşlerinden ayıran en önemli özellik akıldır. Düşmanın kim olduğu, ne kadar güçlü olduğunun bir önemi yoktur. Küçük kardeş, akıl gücüyle her nevi düşmanı alt eder. Masal tiplerinden Keloğlan ve küçük kardeş için akıl silah görevi görür. Padişah tipi için de akıl, devlet yönetiminde kılavuzdur. Aklın gerek kadın gerek erkek kahramanlarda fonksiyonu benzerdir. Her iki cins içinde akıl amaca ulaşmak ve içinde bulunulan zor durumdan kurtulmak için vasıta görevi görür.

Çalışmada akıl motifi içeren 229 masalın çözümlemesi yapılmış ve aklın masallarda kullanılışlevinin tablo ve grafik olarak istatistikleri belirlenmiştir. Tablo ve grafiklerde üç ölçüt üzerinden masallarda aklın kullanım şekli sınıflandırılmıştır.

		AKLIN KULLANILMA İŞLEVİ		
	TAHLİL EDİLEN MASAL SAYISI	İYİ NİYET AMAÇLI	PROBLEM ÇÖZME	MENFAAT ELDE ETME
ERKEKLERDE	123	41 (% 33,33)	44 (% 35,77)	38 (% 30,89)
KADINLARDA	83	29 (% 34,94)	23 (% 27,71)	31 (% 37,35)
HAYVANLARDA	23	4 (% 17,39)	12 (% 52,17)	7 (% 30,43)
TOPLAM	229			

Ortaya konulan verilerden hareketle;

- Akıl motifinin masallarda erkek kahramanlarda yoğun olarak problem çözme, sıkıntıdan kurtulma, engel aşma işleviyle kullanıldığı (%35,77),
- Bazı masallarda erkek kahramanların aklını diğer kahramanlara iyilik etme işleviyle kullandığı (%33,33),
- Bazı masallarda ise kahramanların kendi menfaatleri doğrultusunda aklını kullandığı (%30,89),
- Akıl motifinin kullanımının erkeklerde belirlenen işlev kriterlerinde dengeli dağılım gösterdiği,
- Çalışmada erkek kahramanları konu eden masal sayısı daha fazla olduğu için grafiklerde erkek kahramanların aklını, kadın kahramanlara göre aktif kullandığı görülür. Fakat akıl motifi geçen masallar ile kahramanların cinsiyeti oranına bakıldığında kadın kahramanların aklını daha aktif kullandıkları,
- Masallarda özellikle erkekle kadının birebir mücadelesinde kadın aklının daha baskın çıktığı,
- Kadınların çocuklarını, eşlerini yönlendirmede, tehlikeden korumada, onların problem yaşamadan önlem almalarını sağlamada daha başarılı oldukları,
- Akıl motifinin masalların kadın kahramanlarında büyük oranda (%37,35) menfaat sağlama işleviyle kullanıldığı,
- Akıl motifinin bazı masallarda kadın kahramanlar tarafından başkasına iyilik yapma işleviyle kullanıldığı (%34,94),
- Akıl motifinin masallarda kadın kahramanlar tarafından en az kullanımının problem çözme işlevinde olduğu (%27,71),
- Masallarda hayvan kahramanların aklını daha çok menfaat elde etmek, içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak için kullandığı (%52,17), tespit edilmiştir.

Mizahi karakteri, sahip olduğu üst düzey zekâ ve hazırcıvaplığı ile masal dünyasının efsanevi kahramanı Keloğlan'da akıl motifinin en çok kahramanın kendisinin veya halkın yaşadığı bir hileyi, kötü niyeti ortaya çıkarma aşamasında kullandığı tespit edilmiştir. Tembel olduğu için sürekli iş edinme peşinde olan Keloğlan'ın aklını, kısa sürede alın teri dökmeden mal mülk edinmek için, kendisine eş edeceği padişah kızlarını ya da zengin kızları elde etmek için de kullandığı tespit edilmiştir.

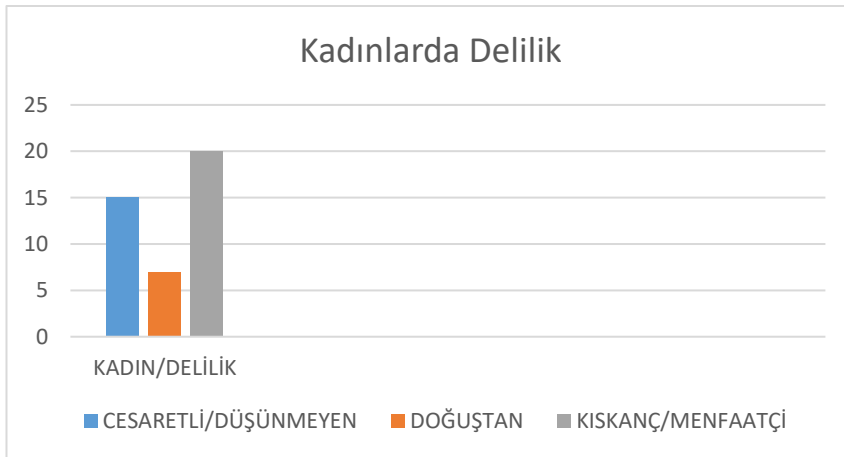
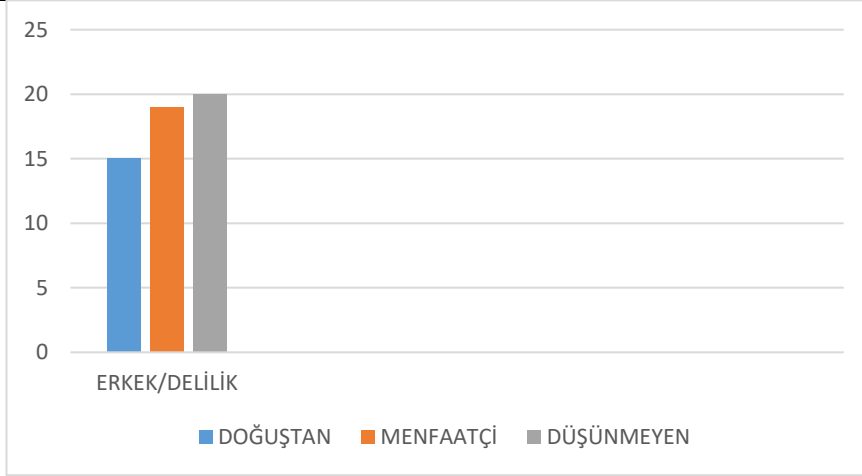
Masalların mitolojik kahramanı olan devlerin ise aklını, masalın başkahramanına yardım etmek, yiyecek bulmak için tuzak kurma gibi sebeplerle kullandığı tespit edilmiştir.

Delilik, masal anlatılarında tıbbi olmaktan, normal insan gibi davranmayı engelleyen beyin organı hastalığından ziyade aklın normal olana aykırı olması fonksiyonuyla ele alınmıştır. *İli ile Dılı, Adık ile Bıdık, Akıllı Oğlan ile Deli Oğlan, Del'oğlan, Halil ile Hasan, Deli Oğlan, Deli ve AkıllıKardeş, İdi ile Bidi, Deli Fakı, Hudulu ile Dudulu, Çıtı ile Pıtı* adlı masallarda deliliğin doğuştan bir hastalık olarak ele alındığı görülür. Hastalıktan kaynaklı akıl yoksunluğunun kişiye ve çevresine zararları konusunda dinleyiciye mesaj verme amacı söz konusudur. Masallarda tıbbi delilik durumu sınırlıdır. Masallarda delilik daha çok herhangi bir kalıba girmek istemeyen, hastalıklı zihne sahip insanlara yakıştırılan bir olgudur. Normal olana aykırı davranma durumu en çok Köse tipi ekseninde form bulur. Açgözlü ve menfaatine düşkün olan köse, hal ve hareketleriyle deli, sadist bir görüntü çizer. Kösenin menfaatperest özelliği akılla bağdaşmayacak eylemlerde

bulunmasına neden olur. Padişah, Keloğlan gibi tiplerin de akıldan yoksun davranışları masallara konu edilir.

Çalışmada delilik motifi içeren 102 masalın çözümlemesi yapılmış ve deliliğin masallarda kullanılma işlevi grafikleri oluşturulmuştur. Grafiklerde üç ölçüt üzerinden deliliğin masallarda kullanım şekli sınıflandırılmıştır.

		DELİLİĞİN KULLANILMA İŞLEVİ		
	TAHLİL EDİLEN MASAL SAYISI	DÜŞÜNMEYEN	DOĞUŞTAN	MENFAAT ELDE ETME
ERKEKLERDE	54	20 (% 37,03)	15 (% 27,77)	19 (% 35,18)
		DÜŞÜNMEYEN- CESARETLİ	DOĞUŞTAN	KISKANÇ- MENFAATÇİ
KADINLARDA	42	15 (% 35,71)	7 (% 16,66)	20 (% 47,61)
HAYVANLARDA	6	4 (% 66,66)		2 (% 33,33)
TOPLAM	102			

Bu grafiklerden hareketle;

- Delilik motifinin masallardaki erkek kahramanlarda yoğun olarak düşünmeden hareket etme veya eylemde bulunmaya bağlı olarak ortaya çıktığı (%37,03),
- Masallardaki erkek kahramanların menfaat elde etmek, zevk peşinde koşmak gibi nedenlerle delilik moduna girdikleri (%35,18),
- Masallarda bazı erkek kahramanların doğuştan akıl hastalığına sahip oldukları (%27,77),
- Masallarda kadın kahramanların delilik belirtisi göstermesinin temelinde kıskançlık ve çıkar elde etme duygularının ağır bastığı (%47,61),
- Kadın kahramanların olmayacak durumlarda cesaret göstermeleri, içinde bulundukları durumu enine boyuna düşünmemelerinin aklın kontrolünden çıkmalarına sebep olduğu (%35,71),
- Masallardaki hayvan kahramanların daha çok düşünmemelerinden, gelişigüzel hareket etmelerinden deli konumuna düştükleri tespit edilmiştir.

Anadolu masallarında en çok işlenen konulardan biri akıl ve tabii olarak aklın popülaritesini artıran deliliktir. Masallarda Anadolu insanının düşünce ve değerlerinin akıl yürüngesi içinde masal dünyasında somutlaştırılması vardır. Yaşadığı olaylar karşısında çaresiz kalan Anadolu insanı, söyleyemediklerini, hayallerini, düşüncelerini masal anlatılarıyla ete kemiğe büründürmüştür. Deliliğin kaybettirdikleri, aklın kazandırdıkları masal ortamında sistematik olarak insanlara anlatılmıştır.

KAYNAKLAR

YAZILI KAYNAKLAR

- Adasal, R. (2011). Suçların Psikanalitik Sebepleri. *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2-6.
- Adler, A. (1983). *Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme*. (Çev. B. Çorakçı). İstanbul: Say Yayınları.
- Akçar, R. (2010). *İki Osmanlı Nüktedanının (Bekri Mustafa-İncili Çavuş) Fıkraları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akdemir, A. (2007). Divan Şiirinde “Cünûn” ve “Mecnûn” Kavramları ile Bu Kavramların Fehîm-İ Kadîm Dîvânı’ndaki Kullanımı. *Bilîg-Bahar*, 41, 23-43.
- Akgün, M. (1997). Kutadgu Bilig’te İnsan ve Kâmil İnsan. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 1-11.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-II*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Akşit, M. A. (2016). Düşünce ve Akıllı Kullanma Açısından Etik İlkeler. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi*, 2, 67-87.
- Akyıldız Ercan, C. (2020). Örnek Masal Çözümlemesi ile Halk ve Sanatsal Masal Arasındaki Farklılıklar. *Doğu Esintileri Dergisi*, 12, 175-191.
- Alacakaptan, U. (1975). *Suçun Unsurları*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Alangu, T. (1990). *Keloğlan Masalları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alsaç, F. (2017). Keloğlan Tipine Pikaresk Anlatım Bağlamında Bir Bakış. *Turkish Studies*, 12(30), 1-20.
- Alsaç, F. (2018). Dede Korkut Hikâyeleri’nde Kültürel Bellek Bağlamında Gelenekler. *Journal of Turkish Language and Literature*, 4(1), 17-35.
- Alsaç, F. (2020). *Masal Kahramanlarının Tip Çözümlemesi*. İstanbul: Hiperyayın.
- Arak, H. (2006). Alman Halk Kahramanı Kral Rother ile Türk Halk Kahramanı Seyyid Battal Gazi’nin Tarihsel Gerçekliği. *Millî Folklor*, 72, 47-57.
- Araslı, A. A. (2012). *Azerbaycan Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arıcı, A. F. (2004). Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 26, 159-169.
- Arıcı, A. F. (2009). Masalların Çocuk Edebiyatında Kullanımı. *Çoluk-Çocuk Dergisi*, 87, 35- 38.
- Aristoteles (2007). *Nikomakhos’a Etik*. (çev. S. Babür). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Arslan, H. (2017). Mâturîdî’de İnsanın Yaratılış Hikmeti. IV. *Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu (Hanefilik-Mâturîdîlik)*, vol.1, Kastamonu, Turkey, s.556-563.
- Arslan, M. (1986). Kutadgu-Bilig’deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (21), 23.
- Arslan, M. ve Erdem D. G. (2021). Deli ve Delilik Temalı Anlatımların Bağlamsal Çerçevesi -Denizli Örnekleme. *Millî Folklor*, 33(17), 102-131.
- Asker, N. (2018). Köroğlu Destanı: Bir Avrasya Destanı. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD) II*, (2), 129-137.
- Aslan, E. (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Aslanoğlu, M. ve Akşit M. A. (2022). Akıllı kullanma ve düşünme ile ilgili vurgular. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yeni Doğan Dergisi*, 7(13), 191-196.
- Atay, H. (1998). *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Avcı, Y. Y. (2013). Cahit Uçuk’un Masallarında Dil ve Çocuk Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VIII(1), 69-83.

- Aydın, M. (2018). İnsanlığın Çözüp Bitirilemeyen Sorunu: Amaçsal ve Araçsal Akıl (Akıl ve Zekâ İkilemi). *İnsan & Toplum*, 8(1), 143-153.
- Bahadır, Y. (2019). Türk Dünyası Masallarında İyi Huylu Devler ve Fonksiyonları. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (14), 121-134.
- Bakırcı, N.(2006). *Niğde Masalları*. Konya: Olgun Çelik Ofset Matbaa.
- Bakırcı, N. (2010). *Hayvan Masalları*. Elâzığ: Manas Yayıncılık.
- Banarlı, N. S. (2004). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi I-II (I. Cilt)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bang, W. ve Arat R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Bars, Emin M. (2010). Kerem ile Aslı Hikâyesinde Olağanüstülük Motifleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(1), 13-22.
- Başaran, H. A. (2016). Spinoza’da Korku Duygusu Üzerine Bir İnceleme. *Dört Öge*, 9, 169-190.
- Başerer, D. (2021). Örnek Olay Üzerinden Mantıksal ve Eleştirel Bakış Açısı. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4675-4693.
- Başerer, D. ve Duman E. Z. (2019). Felsefi Süreç İçinde Düşünme Olgusu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 379-395.
- Bayat, F. (2018). *Türk Kültüründe Deli ve Delilik*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Bilkan, A. F. (2001). *Masal Estetiği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Boratav, P. N. (1958). *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1991). *Folklor ve Edebiyat I-2 (Cilt 2)*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (2006). *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Buch, W. (2006). Masal ve Efsane Üzerine. (Çev. Dr. A. O. Öztürk). *Millî Folklor*, s.10-15.
- Cıpolla, C. M. (2000). *Neşeli Öyküler*. (Çev. T. Altınova). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Conolly, J. (1964). *An Inquiry Concerning the Indications of Insanity*. Londra: Dawsons of Pall Mall.
- Çağlayan, H. (2011). Bilgi Kaynağı Olarak Akıl. *Kelam Araştırmaları*, 9(1), 233-262.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi. *Turan-Sam*, 3(12), 49-60.
- Çelepi, M. S. (2016). Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre’nin Sırra Ermesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 111-134.
- Çetintaş, İ. (2014). Niyet Kavramı Bağlamında Fiillerin Hakikat Değeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (32), 51-70.
- Çıblak, N. (2008). Teknoloji Çağında Kültürel Miras Olan Masalların Korunması. *TÜBAR-XXIII-/2008-Bahar*, s. 39-50.
- Çiftçi, S. (2021). *Anadolu Masallarında Kadın*. Ankara: Eğiten Matbaacılık.
- Çil, İ. (2010). *Karar Analizi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Çoban, V. (2015). Türk Halk Kültüründe Çobanlık. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Elazığ.
- Çobanoğlu, Ö. (2018). Halk Edebiyatına Giriş I. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2020). *Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dağ, S. (2020). Askerî Motifler: Delilerin Kıyafetleri. *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım / Nov 2020, Sayı/Issue 38, s.183-210.
- Demir, A. (2015). Halk Hikâyelerinin Sinemaya Uyarlanması. (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum.
- Demir, N. (2017). *Anadolu Masallarından Derlemeler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Demircioğlu, Y. Z. (1934). *Yörükler ve Köylerinde Hikâyeler-Masallar*. İstanbul: Güneş Matbaası.
- Derin, H. H. (1965). *Bekri Mustafa Fıkraları*. İstanbul: Orhan Mete ve Ortağı Kol. Ş. Matbaası.
- Doğan, A. (2007). *Adıyaman Yöresi Masalları*. Adıyaman: Adıyaman Belediyesi Kültür Yayınları.
- Doğramacıoğlu, H. (2002). *Kilis Masalları Derleme ve İnceleme*. Gaziantep: Özbaran Ofset Matbaacılık.
- Dokumacı, C. (2013). *En Güzel Nasreddin Hoca Fıkraları*. Ankara: Liya Kitap.
- Dökmen, Z. (2014). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duman, M. (2008). *Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası*. İstanbul: Heyemola Yayınları.
- Dursun, A. ve Torun D. (2020). Türk Halk Anlatılarında Anne Arketipi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(30), 537-554.
- Duvarcı, A. (2009). Atasözüne Deyimlerde Delilik Algısı (In: Umay Ana'dan Umay Hoca'ya Prof. Dr. Umay Günay Türkeş'e Armağan Kitabı). Ankara: TKAE Yayınları; s.31-49.
- Düzgüner, S. (2013). Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımın Tarihi Serüveni. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45, 253-284.
- Emiroğlu, İ. (1998). Kuran'da Akıl ve İnsan. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 69-99.
- Erasmus (1989). *Deliliğe Methiye*. (Çev. N.Hızır), İstanbul: MEB Yayınları.
- Ercan, C. A. (2017). Söylencelerde ve Masallarda Elma Sembolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Eylül, 21(3), 1043-1060.
- Eren, M. (2010). Sembol Dilinin Bir Örneği Olarak Rüya: Türk Kültüründe Ölüm Yorumlanan Rüya. *Turkish Studies (Elektronik)*, 5(4), 1074-1099.
- Ergin, M. (2003). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Hisar Yayınları.
- Ergün, M. (2016). *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*. İstanbul: Pegem Akademi Yayınları.
- Ertan, E. ve Cankorur, V. Ş. (2017). Kişilik Bozukluklarının Tanısı: Yeni Bulgular ile Tanıda Kullanılan Anket ve Ölçekler. *Kriz Dergisi*, 25.1.
- Esen, M. (2011). Kur'an'da Akıl- İman İlişkisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 85-96.
- Esenyel, M. Z. (2012). İnsanın, İnsan Olmak Bakımından İşlevi Nedir? Aristotelesçi Bir Bakış, *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2012/18, 209-220.
- Evis, A. (2012). Hüseyin Nihal Atsız'ın Ruh Adam Romanında Yer Alan Tip ve Karakterlerin İncelenmesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.235-261.
- Ewig, U. (2005). Masal, Masal Araştırması ve Masal Derlemesi Üzerine. (Çev. Z. C. Arda), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, (Haz. G. Ögüt Eker vd.), Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005, s. 380.
- Foucault, M. (1995). *İktidar ve Direnme Odakları*. (Çev. Ali Akay). İstanbul: BağlamYayınları.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2014). *Akıl Hastalığı ve Psikoloji*. (Çev. E. Bayoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freedman, W. (2009). Edebi Motif: Bir Tanım ve Değerlendirme. (Çev. F. Özşener). *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi YEDİ*, Sayı:8, s. 61-66.
- Fromm, E. (1973). *Çağımızın Özgürlük Sorunu*. (Çev. Bozkurt Güvenç). Ankara: Özgür İnsan Yayınları.
- Fromm, E. (1997). *Rüyalar Masallar Mitoslar*. (Çev. A. Arıtan). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Gazzâlî, E. H. (1982). *İhyâ'u 'Ulûmi'd-dîn*. Beyrût: Dâru'l-ma'rife.
- Gedikoğlu, H. (2008). *Doğu Karadeniz Masallar Öyküler Söylenceler Destanlar*. Trabzon: Serander Yayıncılık.
- Gökbulut, B. ve Yeniasır, M. (2017). Kıbrıs ve Uygur Türk Halk Masallarında Öne Çıkan Bazı Motifler Üzerine İncelemeler. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, Sayı:10, s.123-137.
- Görgülü, T. ve Öntaş Ö. (2013). Hükümlülerin Suç Davranışının Nedenlerine ve Suç Davranışı Risk Faktörlerine İlişkin Düşünceleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 59-82.

- Grant, R. A. and Asimeng-Boahene, L. (2006). Culturally Responsive Pedagogy in Citizenship Education: Using African Proverbs as Tools for Teaching in Urban Schools. *Multicultural Perspectives*, Vol. 8(4).
- Güdücü, B. (2016). Erkek Cinsel Kimliği, Sadizm Mazoşizm Üzerine Bir Saha Araştırması. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(2), 33-45.
- Gültekin, M. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda Kahramanların Problem Çözme Yöntemleri ve Dede Korkut Kitabı'nın Eğitimde Kullanılması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 49-54.
- Gültekin, M. (2017). Kazan Tatar Türklerinde Masal Anlatma Geleneği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 356-371.
- Gün, N. (2019). *NLP Zihnini Kullanma Kılavuzu / Neuro Linguistic Programming*. İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Günay, U. (1983). Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21 -47.
- Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hıdırellez. *Millî Folklor*, 4(26), 2-3.
- Günay, U. (1998). Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili. *Millî Folklor*, Bahar Sayısı:37, Ankara, s. 3-12.
- Günay, U. (2011). *Elâzığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. (1992). Masal. *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, c. 3, s. 321-331.
- Gündoğdu, A. E. (2021). Halk Türkülerinde “Gönül” Düşüm Sözcüğünün Metaforik Görünümleri: Bilişsel Anlambilim Çerçevesinde Bir Çözümleme. *Millî Folklor*, 17(129), 111-123.
- Gündüz, A. (2018). Hayvanlarda Aklın Varlığının Kur'an Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan- 10(1), 114-142.
- Gürbüz, M. (2012). Zaman Kavramı ve Yönetimi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-20.
- Gürgün, H. (2021). Mimêsis Kavramı, Üç Yansıma Kuramı ve Bu Kavramın Temel Sanat Akımları Üzerine Etkisi, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi Turkish World Journal of Language and Literature* Sayı/Issue: 51 (Bahar/Spring 2021) – Ankara, s.349-365. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Aristoteles (2013). *Poetika -Şiir Sanatı Üzerine-* (Çev. F. Akderin), İstanbul: Say Yayınları.
- Hallac-ı Mansur (2002). *Tavasin Ene'l- Hak*. (Çev. Y. Güneş). İstanbul: Yaba Yayınları.
- Haçerlioğlu, O. (1985). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Haçerlioğlu, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harmancı, M. (2010). Türk Masallarında Keloğlan Tipi. (Doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmit.
- Harmancı, M. (2012). Keloğlan'ın Mitik Aynadaki Görüntüsü. *Millî Folklor*, Yıl: 24, S. 94, s.72-80.
- Haçiosman, P. (1993). Simülasyon Tanısı Almış Suçlularda Kişilik Profiline Araştırılması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Heinze, Aiso, Kristina R. (2007). Mistake-Handling Activities In The Mathematics Classroom: Effects Of An In-Service Teacher Training On Students' Performance In Geometry. *Proceedings of the 31st Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*, Vol. 3, pp. 9-16.
- Helimoğlu Yavuz, M. (2009). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. İstanbul: Yazın Basın Yayın Matbaacılık.
- Horkheimer, M. (1998). *Akl Tutulması*. (Çev. O. Koçak), İstanbul: Metis Yayınları.
- İçli, T. (2004). *Kriminoloji*. Ankara: Martı Yayınları.
- İmamoğlu, A. ve Çelik Y. (2009). Evlilik Hayatında Kıskançlık – Dindarlık İlişisine Psikolojik Yaklaşım. *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2009, Cilt: 12, s. 35, s. 7-29.
- İto, K. (2005). Türk ve Japon Hayvan Masallarının Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kabaklı, A. (1973). *Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kandemir, F., Büken, B., Büken, E. ve Erkol, Z. (2014). Kleptomani (Çalma Deliliği)'ye Yol Açan Faktörler ve Ceza Sorumluluğu'nun Değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 21-24.
- Kant, I. (2014). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (Çev. Ioanna Kuçuradi). Ankara: TFK Yayınları.
- Kantarcioglu, S. (1991). *Eğitimde Masalın Yeri*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karagöz, E. (2019). "Motif-Index Of Folk-Literature" Kullanımı ve Karşılaşılan Bazı Sorunlara Çözüm Önerileri. *Millî Folklor*, 16(124), 75-90.
- Karakaya, A., Çakmakaya B. Y. ve Yılmaz Y. (2020). Hayvanlara Yönelik Şiddet Konusunda Bir Değerlendirme. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 6, s.181-193.
- Karatay, H. (2007). Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 463-477.
- Kaya, A. B. ve Yılmaz S. S. (2021). *40 Gün 40 Gece- Kaynağından Türk Masalları*. Sivas: Vilayet Kitabevi.
- Ketenci, T. (2014). Descartes ve Hume'un Akıl Anlayışlarının Karşılaştırılması. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (1), 61-77.
- Kırılmış, İ. T. (2019). "Derlenmiş Türk Halk Masallarının Çocuk Edebiyatı İçin Yeniden Yazılması", *Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*, (64), 253-270.
- Kibar, H. (2008). Influences Interculturelles Sur Les Langues. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18), 168-193.
- Koçak, A. (2006). Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler. *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Merkezi Yayını, (1), 280-289.
- Köksal, A. (2011). Hanefî Fıkıh Düşüncesinde Akıl Kavramı ve Dört Mertebeli Akıl Anlayışı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (40), 5-44.
- Köksel, B. (1995). Gaziantep masalları üzerine bir inceleme. (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Köle, B. (2013). Tasavvufa Göre İlâhî Hakikatlerin İdrâkinde Aklın Konumu. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 81-96.
- Kurtlu, Y. ve Koçak B. (2016). Oğuz Kağan Destanı'nda Hükümdar Tasarımı. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (56), 875-901.
- Kutman, H. ve Kanmaz G. (2017). Anne Sütünün Beyin Gelişimine Etkisi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi*, 2(2), 196-208.
- Küçükali, R. (2013). Ben ve Biz Bağlamında Etik Akıl ve Etik Aklın Kullanılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), 91-104.
- Küçükay, A. (2019). Suç Önleme Stratejileri ve Güvenlik Politikalarına Psikolojik Bir Bakış. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (38), 343-392.
- Leader, D. (2011). *Delilik Nedir?*. (Çev. B. E. Aksoy). İstanbul: Encore Yayınları.
- Macit, N. (2013). Türk Milliyetçiliği ya da Kültürel Akıl: Zihniyet ve Eylem. *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Merkezi*, s.1-26.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O. Akınbay, D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mavil, K. A. (2016). Güncel 'Kader' tartışmalarına Bir Katkı. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 408-442.
- Mevlânâ, C. R. (1998). Mesnevî. (Çev. V. İzbudak, Haz. A. Gölpınarlı). Ankara: MEB Yayınları.
- Moralia, M. (2016). *Aristoteles*. (Çev. Y. Gurur Sev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Morreal, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (Çev. K. Aysevener, Ş. Soyer). İstanbul: İris Yayınları.
- Musil, R. (2018). *Aptallık Üzerine*. (Çev. E. Üldes). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Nur, İ. H. (2017). Mesnevîde Hayvan Karakterleri (Metaforları). *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 29-47.
- Ocak, A. Y. (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,
- Odabaş, H. (2005). *Bilgi Yönetimi Sistemi, Bilgi Çağı Bilgi Yönetimi ve Bilgi Sistemleri* (Ed. C. Can, Y. Vural). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Oğuz, Ö. (2004). Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları. *Millî Folklor*, 16(62), 5-7.
- Öçal, S. (1999). Kemal Paşazadenin Eserlerinde Akıl ve Aklın Önemi. *Bilig-9/Bahar'99*, s.134-144.
- Önal, M. N. (2011). *Muğla Masalları*. Muğla: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Önal, M. N. (2017). Masal Anlatıcılarının Bilinçaltılarında Adalet Kavramı. *9. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi*, s.283-300.
- Öngen, O. (2019). Gogol' Un "Bir Delinin Hatıra Defteri" Adlı Oyunundaki Poprişçin Karakterinin Katmanları. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 6-19.
- Özcan, M. (2016). *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üzerine bir Soruşturma*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Özcan, T. (2003). Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi. *Millî Folklor*, (57), 76- 81.
- Özcan, T. (2013). Modern Bir Öncü: Keloğlan. *Bilig*, 65, 247-258.
- Özçelik, M. (2004). *Afyonkarahisar Masalları*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Özdemir, O. (2017). Psikiyatrik Açından Akıl ve Aklın Terbiyesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 9(1), 115-121.
- Özdemir, S. D. (2019). Türk Halk Anlatılarında Dev Motifi. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özgökman, F. (2014). Entropi, Şans ve Tanrı. *Felsefe Dünyası*, (59), 77-112.
- Özkan, R. (2014). Âşık Veysel'de somut olmayan kültürel miras. *International Journal of Human Sciences*", 11(1), 569-583.
- Özköse, K. (2017). Mevlânâ'nın Akıl Eleştirisi ve Aklın İşlevselliğine Yönelik Yaklaşımları. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(11), 13-34.
- Platon (1997). *Phaidon*. (Çev. S. K. Yetkin, H. R. Atademir). İstanbul: Mili Eğitim Basımevi.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sakallı, N. B. ve Demirel T. (2019). "Erkek" Olmak ya da Olmamak: Sosyal Psikolojik Açından Erkeklik/Erkeklik Çalışmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(44), 52-76.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüştane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Ankara: AkçağYayınları.
- Sarandöl, A. (2021). Psikotik Bozukluklara Psikodinamik Bakış ve Sanatın Psikotik Hastalarla Psikoterapideki İşlevi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(4), 640-653.
- Sarı, A. ve Ercan, A. C. (2008). *Masalların Psikanalizi*, Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Sarı, İ. (2016). *Akıllı İnsan ve Akılsızlar*. Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Sass, L. A. (2013). *Delilik ve Modernizm*. (Çev. E. Gürol). İstanbul: Alfa Bilim Yayınları.
- Saydam, M. B. (1997). *Deli Dumrul'un Bilinci*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2019). *Akl Zayıflığı*. (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Scull, A. (2020). *Uygarlık ve Delilik*. (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sever, E., Memiş A. ve Sever S. (2015). Pertev Naili Boratav'ın Zaman Zaman İçinde Masal Kitabının Değerler Açısından İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XIV. Uluslararası Katılımlı Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Özel Sayısı, s. 246 – 263.
- Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*. Ankara: Baylan Matbaası.

- Seyidoğlu, B. (1977). Masal ve Masal Anlatanlar. *Yağmur*, 1(6), 47-48.
- Seyidoğlu, H. (2019). Türk Atasözlerinin Ekonomik Yorumlaması Üzerine Bir İnceleme. *Yıldız Social Science Review*, 5(1), 1-22.
- Şahbaz, M. (2019). *Osmanlı Askeri Teşkilatında Deli Ocağı*. Ankara: İksad Uluslararası Yayınevi.
- Şengör, C. (2018). *Aptalı Tanımak*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Şenocak, E. (2009). Köroğlu Destanı'nda Simgesel Değerler. *Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları*, (9), 618-635.
- Şenocak, E. (2013). Göç ve Ergenekon Destanlarında Mitostan Ütopyaya Yolculuk. *TurkishStudies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, 2525-2537.
- Şenocak, E. (2016). Bir Mit Yaratıcısı Olarak Nasreddin Hoca. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4(8), 159-168.
- Şenocak, E. (2017). *İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şenocak, E. (2022). Azerbaycan Atasözlerinde İdeal İnsan Tipi. *INCSOS VII Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 593-602.
- Şimşek, E. (1991). Masalların İnsan Eğitimi Bakımından Önemi. *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 14(166), 20-22.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması (I-II)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, E. (2008). Ölümsüzlük İlâcı Elma. *Electronic Turkish Studies*, 3(5), 193-204.
- Şimşek, E. (2017). Türk Masallarının Millî Tipi: Keloğlan. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5(11), 41-57.
- Şimşek, E. ve Elaltuntaş Ö. F. (2018). Osmanlı Devleti'nde Uygulanan İçki Yasağının Fıkralara Yansıması. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6(16), 21-38.
- Şimşek, E. (2022). Türk Masallarından Hareketle "İdeal/Tercih Edilen Kadın Tipi"nde Aranan Özellikler. *Metin Ekici Armağanı*, Cilt: 1-2-3, İzmir: Ege Üniversitesi Basım ve Yayınevi,
- Şimşek, E. (2022). Mitolojiden Millî Mücadeleye "Önce Vatan Diyen" Kahraman Türk Kadınları. *Ülkü Önal Armağanı*. (Ed. Cengiz Gökşen). Ankara: Payda Yayıncılık.
- Taner, N. (1993). Masal Metinlerine Göre Devlerin Anatomik Yapıları, Yaşama Biçimleri ve Masallardaki İşlevleri. *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 231-244.
- Tekin, M. (2012). *Roman Sanatı Romanın Unsurları I*, Ankara: Ötüken Yayıncılık.
- Tekke, M. ve Coşkun M. (2019). Kendini Tanıma, Kendini Gerçekleştirme, Kendini Aşmışlık, Potansiyelin Tam Kullanan Kişi: Kişilerarası İletişim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (70), 790-797.
- Tezel, N. (2018). *Türk Masalları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tezel, N. (1968). Türk Halk Edebiyatında Masal. *Türk Dili*, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, XIX(207), 447-457.
- Thompson, S. (1946). *The Folktale*. California: University of California Press.
- Thompson, S. (1955-1958). *Motif Index of Folk Literature*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Tokmakçioğlu, E. (1983). *Bütün Fıkralarıyla Bekri Mustafa*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tuğlacı, P. (1972). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük (5. Cilt)*. İstanbul: Pars Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkan, K. (2020). Anadolu Masallarında Öne Çıkan Kahraman Olarak Evin Küçük Kızı. *Journal Of International Social Research*, 13(74).
- Türkan, K. (2008). Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler. *Türkbilig*, (15), 136-154.

- Türkmen, F. (1998). *Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Türkmen, F. ve SAĞLAM S. (2021). “Tilkinin Kâbe’ye Gidişi” Adlı Türkmen Masalının Çocuğa Görelik İlkesine Göre İncelenmesi. *Uluslararası Hakemli İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 231-242.
- Uğurcan, F. Z. ve KOÇAK A. (2020). Aptal Oğlan’ın Mizah Bağlamında Varoluşu: Şor Masalları Örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(30), 555-565.
- Umay, A. (2003). Matematiksel Muhakeme Yeteneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 234-243. (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Krulik, S. ve Rudnick, J. A. (1999). Innovative tasks to improve critical and creative thinking skills. Developing mathematical reasoning in grades K-12. (Lee V. Stiff, 1999 yearbook editor), National Council of Teachers of Mathematics, Reston: Virginia.)
- Ünalın, Ş. (2010). *Dil ve Kültür*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yalçın, A. ve Aytas G. (2003). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yardımcı, M. (2012). *Malatya Masalları*. İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve yaratıcı düşünme: Tüm boyut ve paydaşlarıyla kapsayıcı bir derleme çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(25), 3874-3915.
- Yılmaz, C. (2018). Kriminolojik Açidan: Akıl Hastalığı ve Suç. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 743-765.
- Yılmaz, M. (2011). Masal Dünyasındaki Çoban. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 519-531.
- Yılmaz, N. (2021). Yunus Emre’nin Kibir Destanından Hareketle Günümüz Felsefe Alanına Bir Bakış. *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji*, 37, 24-39.
- Yılmaz, O. (2016). Kurgusal Nitelikli Çocuk Kitapları ve Karakter Eğitimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(3), 311-325.
- Yurtbaşı, M. (2019). *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. İstanbul: Özdemir Yayıncılık.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- [https://dusunbil.com/dahiler-ve-deliler-digerlerinin-gozardi-ettigi-seyleri-onemserler\(Erişimtarihi:06.11.2021\).](https://dusunbil.com/dahiler-ve-deliler-digerlerinin-gozardi-ettigi-seyleri-onemserler(Erişimtarihi:06.11.2021).)
- <https://www.haber7.com/egitim-ogretim/haber/3058700-nasrettin-hocanın-komik-fikralari-kisa-ve-uzun-nasrettin-hoca-fikralari> (Erişim tarihi: 07.11.2021).
- <https://www.hakveadalet.com/akli-duygusal> (Erişim tarihi: 30.09.2022).
- <http://hastanetip.gantep.edu.tr/bulten/aklin-atrofisi> (Erişim tarihi: 17.10.2022).
- <https://www.incesoz.com/akil-ile-ilgili-sozler> (Erişim tarihi: 11.03.2023).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdal> (Erişim tarihi: 01.10.2021).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/hallac-i-mansur> (Erişim tarihi: 12.11.2021).
- <https://ismetbarutcugil.com/2013/10/24/akil-zekâ-ve-kurnazlik/> (Erişim tarihi: 11.11.2022).
- <https://www.kampustenevar.com/kategori-kultur-ve-sanat/delilik-ve-dahilik-> (Erişim tarihi: 07.11.2021).
- <https://www.lugat.com/index.php#ceviri> (Erişim tarihi: 01.06.2021).
- <https://www.secdem.net/egitim-bilgileri/faydali-bilgiler/mevlana-hata-ile-ilgili-sozleri.html>. (Erişim tarihi: 10.03.2023).
- <https://www.sosyalbilgiler.org/sinav-kagitlarina-koyabileceginiz-basari-bilgi-calisma-konulu-ozlu-sozler> (Erişim tarihi: 11.03.2023).
- <https://sozler.in/dinlemekten-akil-soylemekten-pismanlik-dogar-italyan-atasozu> (Erişim tarihi: 04.03.2023).
- <https://sozsanati.com/guzelsoz/akil-akilli-olmak-uzerine-guzel-sozler> (Erişim tarihi: 16.02.2023).

<https://www.yazargazetesi.com.tr/akilli-adam-aklini-kullanir-daha-akilli-adam-baskalarinin-da-aklini-kullanir-george-bernard-shaw> (Erişim tarihi: 15.02.2023).

<https://yenidunyadergisi.com/blog/akil-nimetinin-ustunlugu> (Erişim tarihi: 03.03.2023).

<https://www.yilmazulusoy.com/tr/makaleler/akilla-dusunmeli-bilgiyle-anlamaliyiz> (Erişim tarihi: 07.01.2021).

